

VELKÝ ZEMĚPIS

NAPSAL
JOSEF BASL

AMERIKA SEVERNÍ

VELKÝ
ZEMĚPIS
VŠECH DÍLŮ SVĚTA.

Píší

JOSEF BASL, KAREL HOLUB A DR. JAR. VLACH.

AMERIKA SEVERNÍ.

V PRAZE.

NAKLADATEL **I. L. KOBER** KNIHKUPECTVÍ.

1910.

AMERIKA

SEVERNÍ.

S použitím nejnovějších spisů Baumgartnera, Daneše, Deckerta, Drygalskiho, Hellwalda, Lauterera, Lemckeho, Lendenfelda, Rodtové, Scobela, Sokolowskyho, Wheelera a jiných.

NAPSAL

JOSEF BASL.

Se 183 obrazy v textu, 57 přílohami a přehlednými tabulkami.

V PRAZE.
NAKLADATEL **I. L. KOBER** KNIHKUPECTVÍ.
1910.

Nyvější Apache.

Amerika. Příloha 31.

Socha svobody při vjezdu do přístavu newyorkského.

Amerika.

Amerikou nebo Novým Světem jmenujeme západní polovici zeměkoule, jež dlouho zůstávala vzdělaným národům Starého Světa tajemstvím. Teprve odvážný plavec italský Krištof Kolumbus šťastným omylem ji r. 1492 objevil a v dějinách světových tím způsobil neobyčejný obrat. Jmenujeme Ameriku Světem Novým také z toho důvodu, že jeví se mezi ní a Starým Světem neobyčejné rozdíly, jež nás Evropany jako nové a nápadné zjevy překvapují. Liší se předně tvarem a rozlohou, směrem hlavních členův a vnitřní členitostí. Starý Svět tvoří jedinou hmotu pevninskou (vlastně Evropa s Asií, k níž Afrika se pojí šíjí Suezskou), Nový Svět záleží ze dvou pevnin, rozložených po severní a jižní polokouli, jež zváti lze vzhledem ku poměrům přírodním dvěma zvláštními světy. Starý Svět má největší rozlohu od západu k východu, Amerika od severu k jihu, pronikajíc všemi pásy zemskými mimo Antarktidu. Od severu k jihu obnáší šířka její od mysu Murchisonu na půlostrově, zvaném Boothia Felix (72° s. š.), po mys Froward (t. j. Vzdorné předhoří) při 53° 54′ j. š. více než 15.000 km, čímž ze všech dílů světa má nejblíže k jižnímu pólu zemskému. Za druhé liší se Nový Svět od Světa Starého skoro dvojnásob menšími rozměry ve směru zeměpisné délky, což má velikou důležitost, pokud se týče rozdělení podnebných pásem. V Starém Světě kočovní národové mohou tisíce kilometrů putovati od východu k západu a naopak, aniž patrně pozorují změny podnebí, živočišstva a rostlinstva; zaměňují místa svého pobytu, ale nezaměňují podnebí ani způsobu života. Naproti tomu v Americe jsou pásma stejného podnebí krátká, a putují-li lidé od

severu k jihu, procházejí všemi pásmy: studeným a mírným pásem severním, pásem horkým a od obratníku kozoroha na jih rovněž mírným pásem jižním.

Americká členitost vodorovná a kolmá jest velmi jednoduchá. Do pevniny uprostřed zalévá se veliké moře středozemní, zvané na jihu mořem Antillským nebo Karibským, na severu zálivem Mexickým, jímž Amerika dělí se ve dvě skoro rovně veliké souše, spojené šíjí, na nejužším místě 50 kilometrů širokou. Obě souše mají tvar trojúhelníků, vrcholy k jihu obrácených, skoro rovně dlouhých a širokých, jichž čáry pobřežní snadno jest kresliti, poněvadž nemají veliké členitosti břehů evropských. Zajímavo jest, že podél západního pobřeží obou pevnin vinou se vysoká horstva, od nichž na východ šíří se širošíré nížiny, vroubené v blízkosti oceánu Atlantského nízkými pohořími, k moři v pobřežní roviny klesajícími.

Evropané připluvše k Americe, přirozeně usazovali se na pobřeží východním, od kteréž doby těžiště hospodářského a kulturního života patrno jest v sousedství oceánu Atlantského. Původně tak nebylo, neboť staří vzdělaní národové Nového Světa oceánu Atlantskému ani nekonečnému oceánu Tichému důležitosti nepřikládali. Žili v nitrozemí v říších dobře zřízených, zejména na západě, jenž vyznačuje se klimatickou mírností, podobně jako západ evropský. Strana atlantská má nízké teploty roční, jako východní pobřeží sibiřské a čínské, a krajiny kanadské i labradorské jsou studené, nehostinné a tudíž málo lákavé.

Amerika Severní předčila civilisací nad Ameriku Jižní, jakož vůbec severní polokoule má větší význam v dějinách lidstva nežli polokoule jižní, byť i tropický jih americký daleko bohatší byl poklady přírodními nežli čilý sever. Je to tím, že na severu podnebí Evropanům lépe svědčí než-li v Americe Jižní, a že pobřeží obohaceno jest větší rozmanitostí mořských zátok a pobřežních ostrovů. Gronsko počítáme samozřejmě k Americe Severní; název šestého dílu světa pro ně navržený Elishou Kentem, Kanem se neujal. Pobřeží západní je rozčleněno zvláště v severní své části, kde poloostrov Aljaška ve směru jihozápadním přibližuje se pokračováním svým, souostrovím Aleutami, ostrovu Komandorskému a Kamčatce a odděluje točnové moře Beringovo od širého oceánu Tichého. Severnější břehy mnohonásobně rozčleněné dosahují nejzápadnějšího bodu v mysu pr. Walesského, vzdáleného od asijského mysu Východního pouze 92—96 km. V šířkách jižnějších jediný poloostrov Kalifornský značí mohutnější člen pobřežní.

Při povrchním pohledu na mapu pozorujeme největší množství hmot horských soustředěno, při západním pobřeží, odkud zdánlivě k jihu vine se nepřetržité pásmo od 70. rovnoběžky severní po 56. rovnoběžku jižní. Při zkoumání pak podrobném pozorujeme, že není tu vlastně nepřetržitého spojení horstev severoamerických s jihoamerickými a nikdy nebývalo. V době třetihorní nebylo ještě šíje Panamské, nýbrž byl tu průliv, jímž voda oceánu Atlantského s vodami oceánu Tichého se směšovala. Severní Amerika a Jižní Ame-

rika jsou ve skutečnosti dva úplně rozdílné světy, každý pro sebe, teprve později přírodou spojené. V dobách našich provádí se myšlenka, aby se přirozené spojení obou pevnin zase uměle zrušilo, aby tudy dosaženo bylo bývalého spojení moří, pro světový obchod důležitého. Plavba kolem Ameriky Jižní vyžaduje mnoho času, je tudíž nákladná a bouřlivými končinami podél mysu Hoornského mnohdy nebezpečná.

Obě Ameriky jako zvláštní celky liší se hlavně poměry přírodními. V jižní polovici na prvém místě pozornost naši poutají Andy, nejdelší nepřetržitě souvislé pohoří na světě, bohaté sopkami tak vysokými, že temena a svahy jejich kryjí mohutné ledovce. Sopky tyto jsou sice nejvyššími body Nového Světa, ale učenci počítají je k mladším útvarům na povrchu zemském, jež neměly vlivu na další vývoj Ameriky Jižní. Andy pnou se ve třech řadách rovnoběžných podél západního pobřeží, spadajíce k západu příkřeji nežli k východu, kde k mírným svahům jejich připojují se nové vysočiny, které vyplňují severovýchod pevniny jako hornatina Guayanská a východ jako hornatina Brazilská. Suché a neúrodné celkem pobřeží západní jest těžko přístupné a stěžuje spojení mezi východem a západem značnou měrou; hornatiny východní nezdvíhají se tak vysoko jako hory na západě, ale jsou původu staršího.

Něco podobného shledáváme v Americe Severní. Na východě rozvíjejí se pásma hor Appalašských, jimž říká se též Alleghany, kterýž název však patří pouze jednomu pásmu vysočiny, a na západě vysoké hory Skalisté nebo Rocky Mountains, v nichž také objevují se sopeční velikáni s temeny zasněženými. K horám Skalistým druží se náhorní vysočiny o průměrné výši 1000 m. Oskar Peschel dodává k této stati: „Na okrajích atlantských, tedy na straně větrů pasátních, střídají se jenom nízké stupňoviny, jež atlantské proudy větrné mohou snadno přelétnouti bez přílišné ztráty vodních par, srážejících se v deště v pozadí pevninském, na západě až skoro při oceáně Tichém, na Andách, Kordillerách a horách Skalistých. Tu veletoky Missisipi, řeka Amazonská a La Plata mají prameny své a přibírají největší přítoky.“

Podnebí Nového Světa vyznačuje se u přirovnání k Světu Starému velikým množstvím srážek vodních, poněvadž obě pevniny, jižní i severní, skoro úplně mořským větrům jsou otevřeny. K množství vody druží se rozsáhlost rovin, na nichž děje se vývoj nesmírných soustav říčních a jezerních, jimiž Amerika nad jiné díly světa vyniká. Nový Svět má největší a nejvodnější řeky. Maraňonu nebo řece Amazonské nevyrovná se velikostí žádná řeka na povrchu zemském, neboť protéká Jižní Ameriku v délce 5500 km, dříve nežli vlny její mohou se slučovati s vlnami mořskými; přítoky Rio Negro, Madeira mohutností téměř se jí vyrovnají. V Americe Severní Missisipi s přítokem svým Misurim má délky 6500 km. Řek velikosti Dunaje nebo našeho Labe lze v Americe napočítati na sta.

Od ústí řeky sv. Vavřince, tedy od 50. rovnoběžky na jih až

po zemi Ohňovou, plynou řeky a potoky do oceánu Atlantského; severně od 50. rovnoběžky náležejí k oblasti severního moře Ledového; řeky ze západního pobřeží, většinou krátké a nedůležité, obracejí se k oceánu Tichému. Severně od obratníku raka šíří se v Americe dva neveliké okršky pevninské s pravými řekami stepními a jezery solnými, jimž dva podobné okršky má také Amerika Jižní. Mimo to shledáváme na Andech nejvyšší rovinu náhorní (ve výši 3900 m), na jejímž dně rovněž třpytí se vlny rozsáhlého jezera horního, pověstného Titicacy.

Hlavními tepnami obchodu říčního jsou obrovské toky Missisipi na severu, Parana a řeka Amazonská na jihu. Jezer, jakými Severní Amerika jest obdařena, Amerika Jižní nemá. Kromě „Velkých jezer", jimž přikládá se význam vnitřního moře, vyskytují se na nejzazším severu a zvláště v Americe Britské řady rozsáhlých pánví vodních, k nimž druží se též pověstné jezero Solné v Utahu. Velká jezera, jak někteří zeměpisci udávají, obsahují polovici tekoucí vody sladké na povrchu zemském. Jsou s řekami chloubou americkou, nikde na světě není jich tolik, takové velikosti, splavnosti a bohatství vod; jsou okrasou Spojených Států a zároveň cestami, jimiž vede obchod mezi jednotlivými částmi velikého dílu světa. Svět Nový má celkem teplotu vyšší nežli Svět Starý a podnebí vlhčí, jež zejména v Americe Jižní se charakterisuje neproniknutelnými pralesy, bujnou vegetací a pestrou zvířenou.

Amerika Severní honosí se zubry amer., jeleny, losy, medvědy; v Americe střední hojnost rostlinná utlumuje život zvířat vyšších; v Americe Jižní nejpestřejší jest svět hmyzu, a z obratlovců nejčetněji zastoupeni jsou tu plazi. Živlem jejich je vlhkost pod košatými stromy a houštinami lesními, řeky a občasné laguny, v nichž hemží se kaimani, leguani, baziliškové a jiní ještěři, v lesích hadi všelikých tvarův a velikostí. Také zde život vyšších řádů přestává; tytéž řády, jež v Africe vynikají počtem a silou, zde jsou nečetné a seslabené. Za to čarovná je vegetace. Pod týmiž zeměpisnými šířkami, kde Afrika vykazuje pouze vyprahlé pláně, v poříčí řeky Amazonské rostou nejobrovitější divočiny na světě. Palmy o výši 50—80 m přečnívají ostatní stromy; nespočetné úponky a stromovité lijany obalují v nejpestřejší rozmanitosti větvoví, rozvíjejí ve vzduchu horkém, výparů plném, nádherné listy a květy a splétají se pospolu v houštinu, jíž proniknouti lze jenom pomocí sekery. Těchto divů přírody účastna jest Amerika Severní pouze cípem nejjižnějším. Pevninský sever podobá se florou střední a severní Evropě.

Pouštěmi severoamerickými nazvati lze hlavně rovinné vysočiny západní obstoupené pohořími, přes něž vanou větry par zbavené, čímž půda je suchá, vyprahlá, neplodná a vegetace chudá, pousťová. V Americe Jižní je to poušť Atacama v území studeného větru jihozápadního, jenž zřídka kdy přináší deště. Travnaté krajiny, jež první francouzští osadníci severoameričtí nazvali „Prairie", Kreolové venezuelští „Llanos", Brazilci „Campos geraes" a lidé při La Platě „Pampas", nejsou pouštěmi, ač se všude na nich jeví veliký nedo-

statek stromův a tudíž nedostatek dříví. Města Buenos Aires a Montevideo ještě do nedávna opatřovala si dříví stavební a užitkové z Ameriky Severní. Poměry tyto přirozeně měly veliký vliv na osazování, jakož i na celkový vzhled země.

Staré obyvatelstvo americké náleží k nejzajímavějším lidem pod nebem. Jsou to rudoši, v nespočetné kmeny rozdělení, jež Evropané nazvali nevhodně Indiány. V dalších popisech budeme častěji o nich jednati a přesvědčíme se o nejrozmanitějších stupních vlastní vzdělanosti jejich. Jsou-li Indiáni praobyvateli americkými, nelze nyní říci, jisto však jest, že neznáme jiných lidí v Novém Světě. Mezi národopisci nabývá platnosti mínění, že rudoši v době, již nelze si představiti, odloučili se od národův asijských, s nimiž bývali v rozmanitých vztazích příbuzenských. Dle toho byli by Indiáni tak přistěhovalci jako pozdější Evropané. V severních končinách a na souostroví Arktickém žije točnový národ Eskymů nebo Eskymáků, jenž trudně tu v nehostinných končinách živoří, ustupuje z pohodlnějších lovišť před uchvatiteli bílými stále severněji. Eskymové v dějinách západní pevniny nikdy neměli důležitosti, poněvadž veškera snaha jejich životní a všechny schopnosti duševní i tělesné obracely se vždy jediné k dosažení potřeb životních.

Indiáni kmene Apachů z reservace oklohamské.

Objevením Ameriky a otevřením nových cest obchodních na

západ evropské státy na sklonku XV. stol. získaly nové prameny plodin a potřeb k svému posilnění a nové vzněty ku plodné činnosti. Zájem Evropy pro roztříštěnou Italii tehdy úplně uhasl, Janov a Benátky dobytím Cařihradu Turky ztratily vliv na východě a jejich plavby do moře Černého přestaly. Za to Portugaly nalezše cestu do Indie, bohatly obchodem podobně jako Španěly, jichž bohatství vzrůstalo každým nákladem zlata z Peru a Mexika přivezeného. Ba, aby dána byla na jevo síla obou států, papež Alexander VI. zvláštní bullou práva jejich na majetek za oceánem potvrdil. Tuny zlata vozily se do Evropy, ale s nimi též touha po nádheře a rozmařilosti. Zvýšením blahobytu klesala mravní cena národů iberských; mohutněním jejich moci vojenské a politického rozmachu klesala síla opravdové práce a snahy o vzdělání, takže nebylo konečně v zemích ani dosti potřebných výrobků řemeslných, pro něž bylo nutno jezditi do Anglie, do Francie a jinam, kde platilo se za ně zlatem americkým. Teprve když Francouzi a Angličané počali zá便 voditi o získání osad na druhé polovici zeměkoule, změnily se poměry, a vliv Starého Světa mohl na Nový Svět blahodárně působiti. Příliv osadníků přinesl do nových, nedotčených krajin vzdělanost a práci, čímž nadbytek lidu evropského našel nová zaměstnání a obživu. Obchod světový zcela se převrátil: z obchodu pozemního stal se obchod námořní, jehož hlavním podporovatelem a prostředkovatelem jest oceán Atlantský. Vzrůst osad na západě a potřeby lidu působily na východě výrobu nářadí, strojů, látek a jiných předmětů, jež nacházely veliký odbyt za oceánem.

Evropané dali Americe dvojí ráz: germánský a románský. Románi objevili a obsadili Nový Svět z větší části než-li Germáni, kteří zavedše sem vyšší kulturu, k tomu přispěli, že se nyní vyvíjí zcela samostatně po stránce duchovní i hospodářské. Románi a Germáni v Americe Severní všeobecně si odporují, a snahy jejich se rozcházejí. Podobně v Americe Jižní Portugalci stavějí se v poslání svém proti Španělům. V celém Novém Světě vládním útvarem jest republika. Posledním státem panovnickým byla Brasilie. Převážně germánská Amerika Severní, zejména Kanada a Spojené Státy, daleko vynikají v hospodářském i politickém ohledu nad Amerikou Střední a Jižní, kde příslušníci románských národů jsou u vesla, a kde politická nehotovost a nejistota jsou příčinou ustavičných bouří a státních převratů. Mexiko těší se dlouhému již míru vnitřnímu, ale nespokojení živlové stále hlodají na kořeni státní autority, již snadno změny na stolci presidentském mohou vyvrátiti.

Pokud velikosti Ameriky a počtu obyvatelstva jejího se týče, uvádíme čísla z tabulek Hübnerových (1907), dle nichž celá Amerika bez Gronska a bez ostrovův Arktických má plochy 38,720.354 km^2 a 156,201.000 lidí. S Gronskem (2,169.750 km^2), s ostrovy Arktickými (1,370.000 km^2) a s Jižní Georgií (4.075 km^2) 42,264.179 km^2, na nichž žije 156,213.000 obyvatelů. Pevninu dělíme zpravidla v Ameriku Severní, Střední a Jižní. Severní od Střední dělí hranice mexicko-quatemalské a houdurasské, Střední od Jižní panamskokolumbijské.

K Americe Střední počítá se též Západní Indie kromě ostrovů Trinidadu a ostrovů venezuelských při pobřeží. Dr. Emil Deckert uváděje rozměry Ameriky, zařazuje k Americe Severní kromě Mexika všecku šíji mezi oceánem Tichým, mořem Karibským a zálivem Mexickým až po hranice columbijskopanamské. V tomto objemu Amerika Severní čítá 24,300.000 km²; na Jižní připadá 17,964.179 km². Čísla opírají se o úřední zprávy, jichž se v Unii, Mexiku a v Kanadě vesměs užívá. Jediná Afrika a Asie předčí nad Sev. Ameriku velikostí; Afrika o 5—6 mill. km², Asie asi o 20 mill. km² (Eurasie o 30 mill. km²). Veškerého povrchu zemského zaujímá asi 4·8%, souše celkem na 17%, Amerika Jižní 3·4% povrchu zemského a souše 12·8%.

Amerika Severní.

I. A. Přehled objevů.

A. Objevy nejstarší.

Není pochybnosti, že první spojení Světa Starého se Světem Novým dálo se tu, kde průliv Beringův odděluje Ameriku Severní od Asie. Uprostřed úžiny zdvíhá se asi 500 m nad hladinu vodní Malý a Veliký ostrov Diomedův, vzdálený od amerického mysu prince Walesského 24 mil, kde nejspíše setkávali se národové na pevninách žijící a různé výrobky, potraviny a potřebnosti si vyměňovali. Stáda tuleňů, na jichž lovu záviselo štěstí a blahobyt oněch kmenů, oživují úžiny mezi pevninami a ostrovy a dávají dosud příležitost k lovu a ku podmínkám živobytí.

Asijští Čukčové a Namolové, jakož i američtí Eskymové nepronikli dále k jihu, než-li pokud sahají hranice území obydleného tuleni, a byli mimo všeliké spojení s národy, usazenými jižněji. Tak se také stalo, že Číňané a Japonci, nemajíce s jmenovanými národy spojení, neměli známosti o širých končinách za oceánem Tichým; země Fusang dle staročínského zeměpisu na východě se rozkládající, dle nejnovějších badání nebyla Amerika Severní, nýbrž Sachalin.

Dosíci Nového Světa z Evropy bylo mnohem nesnadnější nežli z Asie. Jsou tu sice v oceáně na cestě Island, ostrovy Farské, ale moře je příliš široké a dlouhé, aby po něm mohla bez nebezpečí plouti neumělá plavidla národů starověkých. Teprve ke konci prvního tisíciletí po Kristu Normané našli cestu do Ameriky. Před tím již r. 863 normanští Vikingové objevili Island, jejž uprchlíci z vlasti v dalším desetiletí osadili. O sto let později (983) přistal Erik Raudi (Erich Rudý) na březích Gronska a způsobil jeho osídlení na západním pobřeží, jak se zdá, až k 73. rovnoběžce.*)

*) Dle Scobela v knize: „Geographisches Handbuch zu Andrees Handatlas" v části, již psal Dr. H. Polakowsky, byl to Eirik Rudý, jenž r. 985 nebo 986 pro vraždu z Norska a Islandu byl vyhostěn.

Aby přilákal veliký počet osadníků, nazval zemi Grönlandem, t. j. „Zemí Zelenou". R. 986 Bjarne Herjulfsson při plavbě na Gronsko byl zahnán bouří na jihozápad a uzřel při tom lesnatou hornatinu, jež nemohla býti ničím jiným nežli severoamerickou pevninou blízko průlivu Belle-islesského při Novém Fundlandu (New Foundlandu). Aby náhodný objev lépe poznal, syn Erikův Leif zřídil zvláštní loď a s 35 druhy vydal se r. 1000 na cestu výzkumnou. Objevil krajinu Helluland (Kamennou), Markland (Lesnatou) a Vinland (Vinnou), krajinu, kde spatřili plody révy vinné divoce rostoucí a klasy jakési obiliny. Tu líbilo se jim tak, že vystavěli si kamenné chaty a nějaký čas v nich přebývali. Lidem, s nimiž se sešli, dali jméno Skrälingové. Když vrátili se do Gronska a vypravovali o nových zemích, vydali se bratří Leifovi, Thorwald a Thorstein, s islandským obchodníkem Thorfinnem Karlsevnem a 160 lidmi do nových působišť. Leč brzy nastaly spory a půtky mezi nimi a obyvateli původními, v nichž Thorwald byl střelen šípem a zahynul. Osady se potom neudržely, ačkoli po tři další století návštěvy z Gronska občasně se dostavovaly nejen do Marklandu, nýbrž i do Vinlandu (Weinlandu). Ve XII. století biskup gronský navštívil Vinland v úředních záležitostech. Ještě r. 1368 gronští Normani přiváželi na lodech z Marklandu dříví ku potřebám stavebním. Ve stol. XV. však zanikly gronské osady nájezdy domorodcův a „černou smrtí", a v stol. XVI. návštěvy z Gronska přestaly na dobro. „Že Normany objevené země byly části Severní Ameriky je jisto; ale nesnadno jest určiti, na kterých místech Normani osady skutečně založili. Helluland (na Labradoru označovaný) mohl býti také na skalnatém pobřeží novofoundlandském, Markland, jenž se označuje na N. Foundlandu, mohl býti také na pobřeží Nového Skotska nebo státu Maine, a Vinland, jejž na mapách dějepisných nalézti lze na Novém Skotsku, mohl také rozkládati se na pobřeží Massachusettsu, Rhode Islandu nebo Nového Jerseye, neboť všude v těchto končinách zraje vinná réva a roste divoce obilina, (Zizania aquatica), o níž islandské zprávy se zmiňují, že severoamerickým Indiánům vždy bývala důležitou potravinou.*)

Kromě zpráv těchto potvrzují historičnost osad nalezené kameny s písmem runovým v Messachusettsu a v Novém Skotsku (v Yarmouthu); ale stop po vlastních bydlištích Normanův a zvláště po městě, zvaném Norumbega, dosud se nenalezlo. (Deckert.)"

Tak zůstalo objevení Ameriky plavci normanskými zapomenuto a ostatní Evropě neznámo. Sláva vlastních objevů náleží Janovanu Krištofu Kolumbovi (španělsky Colonovi), jenž dosíci chtěl Číny a Indie Východní směrem západ., jsa v domnění, že břehy čínské jsou vzdáleny od Evropy (od Portugal) pouze 120 stupňů délkových místo 210 stupňů. Kromě toho neznal přesné délky stupňové, poněvadž mu neznáma byla pravá délka rovníku. Představoval si zeměkouli mnohem menší,

*) Hrozny vinné révy byly druhu, zvaného Vitis Labrusca nebo Vitis vulpina.

nežli je skutečně, Asii pak mnohem delší. A že na západě, za oceánem Atlantským, zajisté je veliká země, o tom přesvědčen byl zprávami, že k ostrovům Azorským od západu byly proudy mořskými přihnány mrtvoly neznámého plemene, neznámé stromy, kře a jiné předměty. Dne 3. srpna r. 1492 vydal se na cestu se třemi lodmi, celkem nedokonale vypravenými, z přístavu palosského a dne 12. října přistal na ostrově Guanahani (San Salvadoru, nynějším ostrově Watlingově), jenž se počítá ke skupině ostrovů Bahamských. Ještě téhož roku objevil ostrovy Kubu, Haiti (Españolu), kde ihned založil malou osadu. Na dalších třech výpravách poznal jižní pobřeží ostrova Kuby, o němž soudil, že je to východní pobřeží asijské, dále Puertorico, Guadeloupe a jiné ostrovy v Malých a Velikých Antillách, jež za krátko potom skoro všechny byly poznány. R. 1498 Kolumbus objevil ostrov Trinidad, ústí řeky Orinoca a tudíž pevninu jihoamerickou. Vida sladké vody orinocké, Kolumbus domníval se, že tekou s hory, na níž ležel ráj.*) Na poslední pak cestě své (1502) dostihl pobřeží Ameriky Střední při předhoří hondurasském, jež nazval „Gracias a Dios", t. j. „Bohu buď dík" na poděkování Bohu za zachránění z nebezpečí, a později jižnějšího pobřeží po záliv Darienský. Tu také poprvé slyšel o Velikém oceáně, ale domníval se, že zprávy ty týkají se oceánu Indického.

Pamětní deska Kolumbova v kathedrále habanské na Kubě.

V téže době jako Kolumbus podnikal Giovanni Caboto (anglicky John Cabot), také Janovan, nadšený plavec a podnikatel dalekosáhlých objevů se třemi syny svými, Ludvíkem, Šebastianem a Sanciem, na podnět britských kupců veliké plavby v mořích na severozápadě od Evropy. Král Jindřich VII., nadšen jsa objevy Kolumbovými, dal mu dvě karavelly a zároveň privilej, že může plouti do všech zemí, moří a zátok na západě, východě a severu a najíti cestu do Číny končinami vyšších šířek severních. R. 1497 vyplul se synem Šebastiánem z Bristolu a přistal na týchž místech, kde před 500 lety objevili se Vikingové Bjarne a Leif; pokračoval pak v plavbě podél Nového Fundlandu, jejž

*) Dr. Sophus Ruge, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen, Berlín 1881.

považoval za pevninu, bral se podél pobřeží Labradoru a setkával se s Eskymy, soby, ledovci a medvědy lednými. Téhož roku se vrátil do Anglie a r. 1498 umřel. Syn jeho Šebastian r. 1498 vydal se na novou výpravu ve směru plavby předešlé a dospěl 58° sev. šířky na březích labradorských. Leč když nemohl průplavu do Asie dosíci, zaměřil k jihu a podél břehů pevninských přiblížil se mysu Hatterasu, nebo snad i Floridě. Také výprava r. 1503 podniknutá zůstala bez výsledku, a zájmy anglického kupectva o pokusy jeho konečně ochladly. Ale nároků na panství své nad zeměmi Caboty objevenými Angličané v budoucnu potom nikdy se nevzdávali. R. 1500 a 1501 vypravili se do moří severozápadních bratří Kašpar a Michal Cortereal ové z Portugal a dosáhli asi 72°. sev. šířky, kdež někde zahynuli. Vláda portugalská pak od té doby odvozovala si práva na neznámé dotud kraje, jimž na starých mapách říká se zkrátka země Corterealova.

Brzy se poznalo, jak mělčiny novofundlandské bohaty jsou rybami. I byly navštěvovány již od r. 1504 rybáři baskickými, bretaňskými a normanskými z přístavů St. Mala (St. Malo) a Dieppe. Jean Denys z Harfleuru r. 1506 uveřejnil dosti přesnou mapu oněch lovišť, a Tomáš Aubert přivezl r. 1508 do Francie severoamerického Indiána. Král francouzský František I. poslal r. 1524 italského námořníka Giovanni Verazzana z Florencie do Nového Světa na výzkumy a po něm r. 1534 Jacquesa Cartiera ze St. Mala, aby v Americe Severní založili osady. V obou panovník francouzský našel muže, kteří jak vědeckými, tak praktickými přednostmi předčili nad Angličany, jež v nových zemích všude předstihovali. Verazzano při plavbě z Dieppe na západ ztratil 3 lodi a se čtvrtou „Delphinem" bral se od 34. rovnoběžky k Novému Fundlandu, při čemž dle popisu cesty dlel také v zátoce Novoyorkské, při ústí Hudsonu a v zátoce Narragansettské. S domorodci „hnědými jako Saraceni" byl ve spojení přátelském. Vyniká nad jiné souvěké plavce tím, že všímal si obezřele poměrů podnebných, rostlinstva i zvířectva a první nabyl zkušenosti, že Amerika má v rovné šířce s Evropou podnebí mnohem studenější. Jacques Cartier prostudoval v letech 1534—1542 zátoku sv. Vavřince, přikládaje řece sv. Vavřince již tehdy neobyčejnou důležitost jako řece, po níž lze vniknouti do nitra pevninského. Tu také nabyl zpráv o jezerech Kanadských, z nichž řeka sv. Vavřince vytéká, s Indiány smluvil přátelství a zavedl do krajiny quebecské první rolnické osadníky, kteří však pro podnebí příliš drsné dlouho tu nevydrželi a do Francie se honem vrátili. Nezdarem v kolonisaci a neklidnými poměry ve své říši král František I. další výzkumy na těch stranách přestal podporovati. Cartier položil tak základ francouzské državě při veletoku sv. Vavřince (Nová Francie).

V téže době vládl čilý ruch také ve výzkumech na pevnině jihoamerické. Pedro Alvarez Cabral, při druhé výpravě do Indie zahnán jsa proudy mořskými na jihozápad, přistal na hornatém pobřeží brazilském 24. dubna r. 1500, nemaje tušení, že o tři měsíce dříve

Pinzon, jeden z průvodčích Kolumbových, asi o 10 stupňů šířkových severněji téhož pobřeží se dotekl a spatřil ústí řeky Amazonské. Nuñez de Balboa první přešel šíji středoamerickou od Darienu na západ a r. 1513 spatřil veliké moře. Poněvadž přišel od severu a moře viděl na jihu, nazval je Mar del Sur (moře Jižní), nynější oceán Tichý. Od té doby vždy jasněji osvětlovala se pravda, že Kolumbus nepřistal na pobřeží Asie východní, nýbrž že objevená jím území jsou částky zcela nového dílu světa.

Téhož roku Španěl Ponce de Leon vedl výpravu z Haiti souostrovím Bahamským k severozápadu, při čemž objevil Floridu, jejíž východní pobřeží sledoval až do krajiny Fernandiny. Chtěje r. 1521 půlostrov mužstvem obsaditi a jmenem vlády španělské ke koruně připojiti, setkal se s neobyčejným odporem floridských Indiánův, od nichž v boji těžce jsa poraněn, uchýlil se na ostrov Kubu. R. 1518 Alfonso Alvarez Pineda pronikl z Jamaiky průlivem Yucatanským do zálivu Mexického, jejž skoro úplně oplul. Při tom spatřil ústí řeky Mississippi, jíž nazval veletokem sv. Ducha (Rio del Espiritu Santo).

Mnohem skvělejší byly výsledky výprav, jež podnikl Ferdinand Cortez. Měly za účel nejen objevy vědecké, nýbrž i podniky dobyvačné, jichž hlavním strůjcem byl místodržitel na Kubě Diego Velasquez. Dne 18. listopadu 1519 vyplul Cortez z přístavu Santiaga na Kubě s jedenácti lodmi a 700 muži a po bouřlivé plavbě 21. dubna 1519 zakotvil v místech, kde stojí nynější město Vera Cruz, jež založil, opevnil a posádkou opatřil, aby odtud dobýval Mexika, předního sídla staroamerické vzdělanosti. Tu žili tehdy Aztekové, majíce hlavní město Tenochtitlan. Nad nimi vládl přísně král Montezuma, sídle v Tenochtitlanu, jež pro krásu a polohu svou vprostřed jezera od Španělů nazváno bylo „americkými Benátkami". Ferdinand Cortez ohledav zemi, zničil své lodi až na jednu, jíž poslal do Španěl s velikým nákladem. Potom s dobře ozbrojeným sborem svým, sesíleným nespokojenými kmeny indiánskými, opanoval hlavní město a zajal Montezumu. Cortez vypuzen jsa novým králem Quatemozinou z hlavního města, vzchopil se znovu a dobyv města po druhé, podmanil zemi úplně (1521), zavedl evropské řády a odstranil lidské oběti. Po té jmenován byl v Mexiku (v Nové Hispanii) místodržitelem, v kterémž úřadě zůstal do r. 1528, kdy mu byl odebrán, poněvadž vláda španělská ho podezřívala, že se chce státi v Mexiku panovníkem.

Jakmile Španělsko nabylo pevné půdy na pevnině, mělo otevřeny cesty ku postupu na sever i na jih. Sám Cortez účastnil se nových objevů v obou směrech, zejména ve směru jižním. R. 1531 poslal Hurtada de Mendoza z tichomořského přístavu Zacatuly k sz., r. 1533 Hernanda de Grijalva, r. 1539 Francisca de Ulloa týmž směrem, účastniv se r. 1535—36 osobně prozkoumání jižní části zálivu Kalifornského; v téže době poznáno bylo souostroví Revilla-Gigedovo.

Po odjezdu Cortezově do Evropy, kde dostalo se mu od špa-

nělské koruny za vše právě tak nedostatečné odměny jako Kolumbovi, stal se místodržitelem v Mexiku Antonio de Mendoza, jenž pokračoval ve výzkumech. Návodem jeho vnikl Fernando de Alarcon r. 1540 do zálivu Kalifornského po ústí Colorada, Rodriquez Cabrillo r. 1542 podél pobřeží v moři otevřeném do zátoky San Francisca. Vasquez Coronado r. 1540—1542 podnikl suchozemskou výpravu, aby vyhledal „sedm měst", v nichž dle vypravování Indiánů prý bylo veliké bohatství. Dosáhl žádaných měst, ale hledaných pokladů zlata ani drahých kamenů nenalezl. Překvapujícím obrazem bylo vše, co cestovatelé viděli: neutěšené pouště horské, suché planiny při horním toku Ria Granda del Norte a Arkansasu, jakož i velikolepé caňony Colorada.

Na poloostrově Floridě pokračoval ve výzkumech Ponceových r. 1528 Panfilo de Naroaez; tažení jeho však skončilo smrtí a záhubou celého vojenského průvodu mimo Cabezu de Vaca a tři jeho společníky, kteří se zachránili do Mexika a vypravovali o zkáze výpravy a o báječné přírodě po obou stranách řeky Missisipi. Příroda ta zlákala Hernanda de Soto (1539—42), místodržitele na Kubě, že s výpravou skvěle vypravenou pustil se do divočin západně od dolního Missisipi; ale s nepořízenou se opět vrátil. Výkvět rytířstva španělského tu útrapám podlehl a jen částečně Georgií, Tennesseem a Arkansasem dostal se na pobřeží. Sám de Soto r. 1542 umřel na břehu Missisipi zimnicí. Po té Španělé upustili od dalších výbojů ve východní části Ameriky Severní a spokojili se upevněním panství na Floridě. Výpravy některých plavců podél východního pobřeží směrem k mysu Hatterasu jsou bezvýznamny (Esteban Gomez a Vasquez Ayllon). Zmínky zasluhuje, že francouzští Hugenotti vedením Ribaulta a Laudonnièra založili v severovýchodní části Floridy kolonii, ale ze žárlivosti Pedrem Menendezem (1565) byli povražděni.

Na jižní pevnině americké počala výzkumná činnost španělská příchodem Pizarrovým. S Hernandem de Soto dosáhl vlastního Peru, které tehdy bylo na téže výši vzdělanosti jako Mexiko, a po děsném krveprolití ho dobyl. R. 1535 Almagro přibyl do Chile, Solis r. 1516 plul podél východního pobřeží až k La Platě. Nejvýznačnějším ovšem činem v těchto končinách bylo oplutí Jižní Ameriky Magelhaesem r. 1520. Jeho následovník Loaisa r. 1526 dokázal, že Jižní Amerika na všech stranách oblita jest mořem. Jedna z jeho lodí po bouři stanula až u Tehuantepecu. Hoces (1526) rozluštil ostrovní poměry v zemi Ohňové, Camargo (1540) oplul západní pobřeží patagonské. Tak asi 60 let po první výpravě Kolumbově Evropa byla zpravena a přesvědčena o tom, že nově objevené země nejsou východním pobřežím asijským, nýbrž pevninou novou. Když pak Le Maire a Schouten objevili mys Hoornský a dokázali, že země Ohňová není ve spojení s domnělou Australií, otázka pevninská navždy byla objasněna. Roku 1507 německý zeměpisec Martin Waldseemüller přecenil zásluhy Florenčana

Ameriga Vespucciho, jenž vykonav několik cest po Brazilii a Venezuele, r. 1505 zemřel, a nazval „Nové Ostrovy“, t. j. nynější Ameriku, ke cti jeho po prvé Terra America.*)

B. Anglické podniky osadní.

Za panování veliké královny anglické Alžběty dřímající duch odvážných mořeplavcův a objevitelů probudil se zas a ke konci století XVI. vypial se k novým cílům, jež se zájmem sledoval celý národ a přízní provázel. Neobyčejnou činnost v té příčině vyvinul Martin Frobisher, jemuž podařilo se pomocí hraběte Warwicka r. 1576 vystrojiti dvě lodi, s nimiž odhodlal se pokračovati v podnicích obou slavných Cabotů. Dosáhl pobřeží Labradoru a země Baffinovy, kteráž území opanoval ve jménu královny anglické. Když veplul do vodní dráhy Hudsonovy, nalezl ke konci července všechny průlivy zaledněny. I dal se k ostrovu Resolutione při vchodu do zálivu, jenž jmenuje se nyní Frobisherův, domnívaje se, že nalezl cestu k ostrovům Molukkským. Tu nabral na loď „rudy severozápadní“, kterou za zlatou rudu považoval, a teprv potom vrátil se domů. Byl pevně přesvědčen, že nalezené ostrovy sousedí s Asií, a pruh země, jejž v dálce uzřel, že jest pevnina asijská. (Teprve r. 1862 F. Hall dokázal, že Frobisher nenalezl dráhy volné, nýbrž pouze veliký záliv.)

Naděje na zlaté výtěžky způsobily mu ve vlasti hojně přátel, jichž podporou získal prostředky k výpravě druhé a třetí, samou královnou podporované. V čele loďstva o 15 lodech s mnoha nadějemi vyplul r. 1578 osadit krajin, pyšně jmenovaných „Novou Anglií“, a zřídil opevnění na ochranu královnina majetku proti nepřátelským útokům. Ale konec výpravy byl nešťastný. V boji s bouřemi a ledem část loďstva se potopila, a jediný výsledek všeliké námahy a hrozných útrap, náklad různých hornin, prohlášen bezcenným kamenim.

Týmže úsilím, ale zároveň touže bezvýsledností provázeny byly (1585—1587) tři výpravy Johna Davisa, vzdělaného a neohroženého námořníka. Po prvé plul s dvěma lodmi na útraty kterési společnosti obchodní. Dostihl jižního cípu Gronska, oplul jej, dav mu nové jméno „Land of Desolution“, t. j. „Země bez útěchy“, a křižoval ve volné dráze, již nyní jmenují Davisovou, proniknuv až k $66^{3}/_{4}{}^{0}$ s. š. Po druhé měl s sebou čtyři lodi a opět ocitl se v průlivu Davisově. Tu poznal, že země na západě Gronska není pevninou jednotnou, nýbrž skupinou malých ostrovů, mezi nimiž

*) Prof. Wilde píše, že Florenčan nejmenoval se Americus Vespucius, nýbrž Albericus Vespucius, že se narodil ve Florencii 9. března 1451 a vykonal několik cest do Ameriky; mezi jinými navštívil Nicaragui. V zemi té dle Gila Gonzalesa de Avila říkají prý krajině mezi Juigalpou a Libertadem „Americ“ nebo Amerique, z čehož Wilde odvozuje, že jméno Ameriky pochází od horského území tohoto a ne od Alberica Vespucia (Kosmos).

jsou rozsáhlé průlivy, spojující nejspíše oceán Atlantský s mořem „na zadní straně Ameriky“. Tehdy známé průlivy byly: Davisův, Cumberlandský, Frobisherův a Hudsonův. Davis pronikl až k 72° 12′ s. š. Další postup znemožnil led, všude v zátokách nakupený. Třetí cesta skončila rovněž bez jakéhokoliv positivního výsledku. Podobně Jiří Waymouth nedostal se r. 1602 dále nežli jeho předchůdci.

Poněkud v podnicích na severozápadě postoupil Henry Hudson, jenž čtyřikrát pokusil se o rozluštění plavby kolem Severní Ameriky. R. 1609 jsa ve službách nizozemsko-východoindické společnosti, věnoval měsíc času prozkoumání všech dotud známých průlivů. Téhož roku pronikl po řece Hudsonově až k ústí Mohowku. R. 1610 na popud anglické společnosti vydal se opět na severozápad, pronikl průlivem po něm zvaným do velikého moře vnitřního, jež jako hledané moře mezi Amerikou a Asií pozdravil. Plul tedy k jihu a spatřil zase pevninu. Zklamán jsa v nadějích a nemoha z moře objeveného (nyní zátoky Hudsonovy) vyplouti, přezimoval tu v zálivě Jamesově, zakoušeje s lidmi svými nesmírných útrap. Když příštího roku 1611 domů se vracel, námořníci na lodi se vzbouřili a vysadili jej, jeho synka a sedm nemocných námořníkův na západním pobřeží Labradoru bez životních potřeb, aby se živili sami. O nešťastnících nikdo již neslyšel. Po návratu lodníků do Evropy vypravily se ihned dvě lodi vedením Buttonovým a Ingramovým (1612—13), aby je vyhledaly; ale nenalezly po nich ani stopy.

R. 1616 Robert Bylot a William Baffin, uživše Hudsonovy lodi „Discowery“, vpluli také do zátoky Hudsonovy a poznali, že z ní do oceánu Tichého nikudy vplouti nelze, a že jediný východ na severu uzavřen jest neznámým souostrovím. Baffin pokusil se potom o proplutí severně od průlivu Davisova, ale také marně. Tehdy ovšem nebylo mu známo, že průliv, po něm Baffinův zvaný, ve vysokých šířkách jest otevřen. R. 1631—1632 Fox a James zátoku Hudsonu znova opluli a Baffinovy výzkumy doplnili.

Po všech nezdarech těchto plavby do Asie směrem severozápadním přestaly, omezujíce se pouze na plavby rybářské k mělčinám americkým. Práva na mělčiny neosoboval si nikdo do r. 1583, kdy sir Humphrey Gilbert na rozkaz královny Alžběty byl nucen obsaditi Nový Fundland ve prospěch koruny anglické a vystavěti pevnůstku na ochranu jejích zájmů. Poněvadž Gilbert při návratu do vlasti zahynul, nebylo lze opevnění na Novém Fundlandě provésti před r. 1610. Nepřihlížejíc k občasným mezinárodním třenicím rybářů v lovištích novofundlandských, Anglie udržela tu moc svou po všechny časy.

Podobně Walter Raleigh r. 1584 svobodným listem královny Alžběty opatřen jsa, pokusil se o kolonisaci pobřeží nynější Sev. Karoliny. Dvě lodi jeho vedením Amadarovým a Barloweovým zmocnily se pobřežního ostrova Roanoke mezi zátokami, zvanými Pamplico a Albemarle, a vysadily osadníky. Ačkoliv osadníci s počátku dobře se snášeli s Indiány, přece „City of Sir Walter

Raleigh“ beze stopy zmizela, podobně jako první kolonie španělská na Haiti. Také na pobřeží Virginie při ústí James Riveru r. 1607 John Smith založil obec osadníkův Jamestown. V prvních dobách bylo jim snášeti neobyčejné svízele: kruté zimy, sucha, zimnice. Ale těžkosti statečných Evropanů nezdolaly. Ačkoli Jamestown nevzrostl v mohutné město jako jiné obce, dal přece vznik osadám sousedním, které přívaly časů zlých šťastně přečkaly. Jamestown stal se zároveň pevným bodem, od něhož se dály výzkumy další na východních svazích hor Appalašských, a Smith sám, aby se přesvědčil o množství řek, jež ústí v zálivu Chesapeakském, sledoval je po lodech, koňmo i pěšky až k místům, kde splavnost jejich byla zaručena; tak nabýval vědomostí o plodnosti půdy a o kmenech indiánských, v poříčí oněch přítoků sídlících. Okršlek anglického

Pohled na nynější Boston, Mass.

území osadního značně se zvětšil činnosti lorda Baltimorea, jenž r. 1634 při ústí Patapsca založil město, jež stalo se hlavním městem Marylandu, a lorda Clarendona, jenž r. 1663 v život uvedl osadu albemarleskou při řece Chowanu (Edenton) a r. 1665 osadu u řeky Fearu (Wilmington) naproti mysu Fearu.

Od r. 1602 mnozí mužové pokoušeli se též o to, bylo-li by lze založiti osady na pobřeží Massachusettsu a Mainu. Podnikavý Smith skutečně myšlenku provedl a nazval je „Novou Anglií“. R. 1620 v prosinci přivezla loď vystěhovalce ze Staré Anglie, kteří založili kolonii Plymouth. Ač nezvyklé podnebí citelně přistěhovalcům škodilo, přece jich přibývalo, a vznikaly nové osady. Tehdy povstala města: r. 1623 Dover v New Hampshiru, r. 1630 Salem a Charlestown-Boston v Massachusettsu, r. 1633 Windsor, r. 1635 Saybrook, r. 1638 New Haven

v Connecticutu a Providence v Rhode Islandu (1636). Kolonisaci severovýchodního pobřeží zvláště přispěli Hollanďané tím, že plavbou Henry Hudsonovou poznán byl tok řeky po něm nazvané, a že na ostrově, při ústí řeky od Indiánů koupeném, založili město Nový Amsterdam, zřídivše tu ústředí kožišinného obchodu a pevnou oporu panství hollandského. Mimo to založili v nitrozemí Fort Orange na místě dnešního města Albany, Hartford na Connecticutu a Fort Nassau naproti pozdější Philadelphii. Mnoho jmen míst, řek, hor a a potoků mají jména hollandská dosud. Brzy však osady hollandské a anglosaské počaly na se žárliti, z čehož povstaly spory. Poněvadž pak Hollandsko krajanů svých nepodporovalo, osady jejich v polovici XVII. stol. proměnily se v obce anglosaské. R. 1664 bylo místodržiteli Stuyvesantovi se neslavně vzdáti; po té Nový Amsterdam přeměněn byl v New York, a pokus Hollandska o záchranu „Nového Hollandska“ se již nezdařil. Podobně zvedlo se osadám švédským, jež r. 1638 Minuitem a Printzem tu byly založeny.

To byly první osady anglické, z nichž po třech stech let vyvinul se světový stát prvního řádu. Prozkoumání nitra pevninského následovalo hned po tom, jakmile se poznaly přirozené cesty do vysočin západních a jakmile pominula nebezpečí, hrozící statečným předbojníkům osadním.

C. Francouzské výzkumy a podniky osadní ve stol. XVII. a XVIII.

První pokus francouzský o založení kolonii na půdě severoamerické stal se za krále Jindřicha IV., kdy De Monts a De Poutrincourt vypravili se do zátoky Annapolisské a založili Port Royal. Hlavním hrdinou však výprav objevných a osadních byl Samuel Champlain, průvodčí De Montsův. Vytušil význam řeky sv. Vavřince, jíž proplul až k indiánskému městu Hochelaze (Hochelaga), a založil r. 1608 při jejím ústí město Quebec, hlavní baštu panství francouzského a hlavní obchodní město kožišinné pro nejsevernější končiny americké. Probádal oboje pobřeží řeky a na příhodných místech všude usazoval přistěhovalce ze své vlasti. R. 1609 navštívil jezero, nyní Champlainovo, r. 1615 sledoval tok řeky Ottavy, odkudž se dostal v kraje, kde leskne se veliké jezero Nipising, z něhož French River vtéká do zátoky Georgianské. Přes jezero Huronské, Niagaru a jezero Ontario vrátil se do Quebecu. S Indiány, s nimiž bylo mu se stýkati, žil v přátelství, ale nikoli s Angličany, od nichž byl r. 1629 zajat a teprve r. 1633 propuštěn. Zemřel jako místodržitel „Nové Francie“ r. 1635.

Pobřeží jezera Huronského a řeky Ottawy prostudoval první běloch Brulé (1611), jezero Michiganské Jean Nicolet (1635), Erijské Chaumonot (1640), Hořejší Raymbault a Jogues. Nemalé zásluhy o šíření vlivu francouzského po území neznámém mají missionáři, hlavně jezuité, kteří na příhodných místech zakládali osady a pronikali končinami, kde noha Evropanova nikdy před tím

nechodila. Missionáři Menard (1661) a Marquette (1673) přešli od jezer Kanadských k Missisipi. Du Luth opanoval území to ve jménu krále francouzského. Také Robert de La Salle badal v Kanadě od r. 1666, pak přišel do končin nynějšího Chicaga a přešed k Illinoisu, založil Fort Grèvecoeur. R. 1682 pustil se odhodlaně po proudu missisipském až k ústí. Dne 9. dubna slavnostně prohlásil území po obou stranách veletoku majetkem krále francouzského. Založiv všude na ochranu území pevnůstky, hleděl tu panství francouzské zajistiti. R. 1685 na nové výpravě západně od dolního Missisipi zmýlil se ve směru cesty a octl se v blízkosti texasské zátoky Matagordaské. Společníci jeho, souženi jsouce nedostatkem, vzbouřili se proti němu a usmrtili jej 20. května 1687.

Po smrti La Salleově vedl podniky Lemoyne d' Iberville a Lemoyne de Bienville, jenž založil města Mobile (1711) a New Orleans (1718). Pravý obraz nesmírného území, Francouzům náležejícího, podali teprve M. Bossu cestami v l. 1751—1762 a jezuita Charlevoix, popsavše nejen poměry vodopisné, horopisné, podnebné a vegetační, nýbrž i národopisné.

Také na západě od horního toku Missisipi postupovalo se pomalu, ale jistě před se. La Hontan r. 1688—89 dověděl se od Indiánův o vysokých horách na západě. První Francouzi, kteří jich skutečně dosáhli, byli Niverville (1751) a Verendrye (1755). Z toho patrno, že výzkumy francouzské uprostřed XVIII. stol. daleko předčily nad výzkumy anglické. Výkvět rytířstva francouzského předstihoval se s duchovními řády katolické církve v šíření kultury v západním světě, plném divů přírodních.

D. Výzkumy ve vysočině Appalašské, v Cordillerách a na pobřeží tichomořském.

Přistěhovalecký proud byl rok po roku větší. Zprávy, které do Evropy z Ameriky přicházely, přímo vybízely smělce a ty, kteří neměli dosti volnosti ku projevům své vůle ve Světě Starém, k šťastnějšímu žiti za oceánem. Tak se stalo, že pevně zakotvené a kvetoucí osady na pobřeží atlantském, poskytnuvše jim pohostinství, nestačily je zaměstnávati; i bylo třeba, aby hledali si nové působiště dále na západě, kde netknutá půda skytala tisíceré naděje v blahobyt. Zajímavo jest, že v popředí vystěhovalců byli Ochranovští, kteří založili r. 1739 Nazareth a r. 1741 Betlehem (při ř. Delaware) nedaleko přirozených bran k vysočině Appalašské. Jejich věrozvěsti Kristian Bedřich Post, David Zeisberger a Jan Heckelwelder nadšeně brali se za novými cíli do hornatin při horním toku Delawaru, Susquehanny a Ohia. K nim druží se indiánský tlumočník Konrád Weiser, jemuž lze přičísti veliké zásluhy, že bez krveprolití byly opanovány mnohé krajiny. Daniel Boone přešel r. 1769 hory Appalašské od řeky Yadkinu a přiblížil se řece Missuri. R. 1733 založeno bylo město Savannah a 1739 Augusta v Georgii,

při jehož vzniku znamenitou měrou pomáhali obyvatelé solnohradští, pro víru z vlastí vypuzení. Mezi Němci přední místo zaujímá William Penn, jenž založil Philadelphii (1682) a Germantown (1683) a spřátelen jsa s Indiány, dostihl Modrých hor. R. 1755 anglický generál Braddock dal vystavěti přes Alleghany vojenskou silnici, načež v brzku počaly rozepře mezi osadami anglickými a francouzskými. Francouzům bylo na všech stranách ustupovati a pevnosti rušiti. Na místech jejich vznikaly nové osady anglické. R. 1759 padl i Quebec do rukou anglických, a mírem Pařížským zpečetěn byl konec „Nové Francie“ při březích řeky sv. Vavřince a na pevnině v krajinách východně od ř. Missisipi. Všecky objevy francouzských badatelů kromě Louisiany připadly Britům.

R. 1764 francouzští obchodníci s kožišinami založili St. Louis, Jonathan Carver po suchu chtěl se dostati ku průlivu Beringovu, Alexander Mackenzie, jsa ve službách „Hudsonbayské společnosti“ r. 1789—92 sledoval obrovskou řeku Mackenzieovu až po ústí do severního moře Ledového, odkudž vydal se po prvé napříč přes severní pásma Cordiller k oceánu Tichému.

Výzkumy nitrozemní spojeny byly vždy s velikými nebezpečími. Zvláště rudoši byli postrachem badatelů, ježto vystupovali nepřátelsky proti každému bílému vetřelci. Bezbranní missionáři zpravidla bývali od nich mučeni a pobíjeni. Tak zahynuli tři mniši, které Coronado zanechal v Quiirře a Teguasu; podobně pozbyli života tři františkáni, kteří r. 1581 byli tam posláni. Lépe dařilo se r. 1582 ozbrojené výpravě Antonia de Espejo v Arizoně a Novém Mexiku, jakož i výpravě v údolí Ria Granda del Norte. Výprava Bonillova (1585) rovněž vzala za své.

Na pobřeží oceánu Tichého s počátku výzkumy se dály pod vlajkou španělskou. R. 1598 Angličan František Drake postoupil až ku pobřeží Oregonu a nazval krajinu tamější Novým Albionem. Kolem r. 1700 německý jezuita Kuhn (Kino) konal veliké cesty missionářské v okolí zálivu Kalifornského a při ústí Colorada ještě s jinými soudruhy v povolání, mezi nimiž zvláště vynikal Junipero Serra. Tehdy vzniklo město San Diego (1769), Monterey (1770), San Francisco (1776), Los Angeles (1791) a j. Oddělení Asie od Evropy prokázal Rus Semen Děžněv, jenž oplul východní cíp asijský (půlostrov Čukočský), od ústí řeky Kolymy po ústí Anadyru a Vit Bering, po němž nazvána byla úžina Beringova mezi mořem Ledovým a Atlantským. R. 1778 objevil se v průlivě Beringově James Cook s Němcem Janem Reinholdem Forsterem; r. 1791 Robert Gray, jenž objevil řeku Columbii, r. 1790—95 G. Vancouver, jenž obral si za účel oplutí veškerého pobřeží tichomořského a nalezl ostrov Vancouverův. Francouzi jsou tu zastoupeni Lapérousem. La Franca prošel (1740—42) území od jezera Hořejšího k zátoce Hudsonově.

Na počátku XIX. století ústřední vláda americká, jakož i vlády jednotlivých států usilovaly o to, aby měly bezpečný a věrný přehled a popis území pevninského. Proto s úsilím neobyčejným a dle

určitých plánů dály se na všech stranách výzkumné cesty, jichž duší byl nejgeniálnější president Tomáš Jefferson. Jeho působením vznikla slavná výprava (1803—18(5) podél řek Missuri a Yellowstone do hor Skalistých a podél Columbie k oceánu Tichému, jíž v čele stáli Lewis a Clarke. Zebulon M. Pike cestoval při pramenech Missisipi v západní prairii v horách Skalistých od Colorada po Nové Mexico.

Další veliké výpravy měly z pravidla též cíle vojenské a byly tudíž řízeny vládou washingtonskou. K nim připojovali se učenci a zkoumali západní končiny po stránce vědecké. Tak účastnili se výpravy Stephena H. Longa (1819—23) botanikové James a Baldwin, zoolog Say a geologové Jessup a Peale. Mohouce pod ochranou vojenskou věnovati se práci badatelské, snesli z území od horního Missisipi, od jezer Kanadských a z hor Skalistých tolik materiálu vědeckého, jako nikdo před tím. Do hor Skalistých pronikali hlavně lovci zvířat a smělí dobrodruzi, hledající zlato. James Bridge sledoval r. 1824—25 řeku Medvědí až k Velikému jez. Solnému, Petr Ogden r. 1825 lovil při řece Humboldtově, William Ashley založil téhož roku pevnůstku při jezeře Utahském. Do Kalifornie a do Oregonu vystěhovalci přicházeli již r. 1840. Bezpečné zprávy o řece Humboldtově, o řece Snake a o Wind River Mountains podal E. Bonneville, plukovník vojska unijského, jenž tu od r. 1832—36 dlel. Rovněž zprávy Frémontovy a Preussovy mají cenu; zejména Frémontovy o Sierře Nevadě. Pánev jezera Solného na zvláštní výpravě prostudoval Howard Stansbury. V jižní části prairie badali W. Abert a G. Peck (1845), poznali řeky Purgatory a Canadian, Wislicenus podnikl cestu přes Santa Fé a údolím Ria Grande do Chihuahuy. Pověstné tažení Cookových jezdců pustinami v Jižní Arizoně a v jižním Mexicu a Emoryova pout z Leavenworthu přes Santa Fé do San Diega poutají pozornost svojí originalitou a skvělými výsledky (1846). Kromě přírodovědeckých a národopisných studií vedla do hor i studia praktického použití vodních sil, tajemné útroby hor, o nichž kolovaly lesklé báje, úrodnost půdy a výzkumy terrainu pro příští směr železnic. V Nebrasce, Dakotě a v Black Hills zkoumali G. K. Warren a V. Hayden (1857), v Utahu a Nevadě A. Campbell (1857—61).

Po občanské válce počaly výzkumy znovu. Roku 1867—72 Clarence King, Arnold Hague a S. F. Emmons podnikli vědeckou topograficko-geologickou výpravu podél 40. rovnoběžky, a Jiří M. Wheeler podél 100. poledníku. Tehdy sbor vědcův amerických šířil se vynikajícími muži, jichž jména zajistila si úctu všeobecnou. Výzkumné práce jejich vedly k založení sdružení, United States Geological and Geographical Survey, odhodlanému nyní ku prozkoumání území Spojených států do všech podrobností. Hlavou sdružení byl Clarence King, od r. 1881 Powell, pak Walcott. Z členů vynikají Karel Grove Gilbert, nejlepší znalec jezera Solného a Niagary, Israel K. Russell, jenž popsal pásmo Kaskad, Henry Gannett, správce ústavu kartografického a j. Od roku

1872—97 prováděla se pracná triangulace pevniny severoamerické podél rovnoběžky 39., jejíž krajní body označují mysy May a Punta Arenas, jakož i měření stupňů na poledníku 100. mezi New Orleansem a hranicemi kanadsko-unijskými. K studii poměrů severoamerických praobyvatelů zřízeno bylo r. 1879 při „Smithsonian Institution" oddělení „Bureau of Ethnology", v jehož sboru také zasedají vynikající učenci.

Z výprav jednotlivců, jichž výsledky sice nedosáhly významu výprav podporovaných vládními ústavy, ale pro poznání země zaznamenávají vědecky cenné příspěvky, jmenovati jest cesty F. A. Michauxa (1802—1803), Frasera (1809), Arnolda Guyota

Partie ze Skalistých hor kanadských.

(1860—90), J. L. Williamsa na Floridě, prince z Wiedu, Morice Wagnera a Karla Scherzera, dvou Leconteů, Josefa a Johna B. (1895), Tarra (1900), Davise a j.

E. Výzkumy v Americe Britské (Dominion of Canada).

Rozluštění severozápadního průjezdu do Asie bylo ještě na počátku stol. XIX. cílem nejednoho kapitána-zemězpytce a vedlo k novým pokusům proniknouti neznámým souostrovím Arktickým a stanoviti obrysy jeho. R. 1818 na popud geografa Johna Barrowa byl

tam poslán John Ross. Ross měl totiž za úkol prozkoumati zátoku Baffinovu, leč oklamán jsa mraky, jež měl za hory, tvrdil, že „záliv Lancasterův“ jest lodem uzavřen.

R. 1819 John Parry, podporován jsa prostředky státními, měl tvrzení Rossovo dokázati. Tehdy byli s ním James Clark Ross, pozdější cestovatel k jižní točně, bratrovec Johna Rossa, fysik Sabine a Beechey. Vnikl do sundu Lancasterova, nalezl v místech domnělých hor nový záliv a volné moře v průlivu Barrovově. Ledová hráz zapudila jej do úžiny Prince regenta, odkudž 4. září 1819 se vyprostil a přeplul 110°. záp. délky, čímž získal cenu 5000 liber šterlingů k tomu cíli vypsanou. Na jižním cípu ostrova Melvillova v jednom zálivě přezimoval do 15. srpna 1820. Čtyřiaosmdesátidenní noc točnová počala 15. listopadu. I plul dále na západ, ale návaly ledovými jsa tlačen zpět, Parry vrátil se od země Banksovy na ostrov, nyní Parryův zvaný, a potom do Evropy, netuše, jak blízek byl moře Ledového a tudíž cíle touhy své.

R. 1821—22 plul znova hledat cesty severozápadní průlivem Hudsonovým. Zklamal se však a stěží vrátil se domů.

Na výpravě třetí proplul průlivem Foxovým, objevil půlostrov Melvillův, průliv Furyský a Heklin, ale balvanitý led v zátoce Boothijské a v průlivu Prince regenta nedal mu plouti dále. Ztrativ loď Fury, vrátil se do Anglie. Čtvrtou cestu podnikl na Špicberky.

Na pevnině v nejsevernějších končinách cestoval John Franklin a Richardson (1819—22), pokračujíce ve výzkumech Mackenzieových. Šli od hor Severního Saskačevanu k řece Měděných bání (Coppermine River), a ku pobřeží, kde poznali a zakreslili pobřeží zátoky Korunovační a ostrov Bathurst. Tehdy po namáhavých pochodech poskytla jim útulku pevnůstka Enterprise, kde zakusili nesmírné nouze a málem byli by přišli o život. R. 1825 vydali se znovu na cesty založit u jezera Medvědího pevnůstky nové a dostihnout při ústí Mackenzie moře Ledového, jehož pobřeží potom v délce přes 40 stupňů délkových přesně určili. V téže době od západu z průlivu Beringova vedl Beechey výpravu ku pobřeží severoamerickému, ale s Franklinem se nesetkal, dostihnuv pouze mysu Barrovova.

Tu starý John Ross, aby napravil pověst svou jako polární badatel, s Jamesem Clarkem Rossem vydal se do končin ledových s lodí „Viktory“ za rozluštěním dávného problemu. Podivuhodná cesta jeho vedla (1829—33) k objevení nejsevernějšího bodu pevniny severoamerické a magnetického pólu na půlostrově, pojmenovaném dle podporovatele této výpravy, Boota Felixe, Boothia Felix. Při vstupu do průlivu Prince regenta Lancasterovým sundem nalezli nedotčené zásoby ztroskotané lodi Fury, kteréž zásoby dopravili do zimního ležení na březích Boothia Felixu, v němž stateční plavci ztrávili dvě strašlivé zimy. Dne 1. června 1831 nalezli dle kompasu severní pól magnetický. I postavili na místě tom z vápencových balvanů pahorek, uschovali v něm plechovou krabici se zprávou o všech událostech a vztyčili naň anglickou vlajku. Na zimu r. 1831 bylo plavcům

opustiti loď, ubírati se dále k severu pevninou a ještě dvě točnové noci tu bez zásob ztráviti. Zatím v Evropě považovali je za mrtvé. R. 1833 dostali se v člunech k sundu Lancasterovu v naději, že uzří nějakou loď. Jednu skutečně viděli, ale nedostihli jí. Kormidelník druhé lodi nechtěl Rossa na loď přijmouti, nepoznávaje ho. Bylit všichni zarostlí, vychrtlí od hladu a útrap, oblečeni pouze v kůže a hadry. Pomocnou výpravu za nimi po suchu vedl Back, sleduje Velkou řeku Rybí (Back River) ku pobřeží naproti zemi krále Viléma

V době té admiralita anglická odhodlala se vypsati cenu 20.000 liber šterlingů tomu, kdo konečně objeví průjezd severozápadní. Mezi těmi, kteří odvahu měli o to se pokusiti, byl John Franklin, jenž s lodmi „Erebem“ a „Terrorem“, na nichž James Clarke Ross byl skvěle provedl výpravu k točně jižní, plul r. 1845 týmž směrem jako Parry na výpravě první. Šťastně lodi dosáhly sundu Lancasterova a úžiny Barrowovy. Tu bylo se Franklinovi uchýliti sundem Wellingtonovým k zemi Grinnellově, odkudž později mezi Cornwallisem a Bathurstem se vrátil k jihu. V září 1846 obě lodi zamrzly severně od země krále Viléma. Franklin umřel 11. června 1847, a ostatní členové výpravy zahynuli rovněž i s vůdcem svým Erosierem, jenž vedl je k úžině Simpsonově, odkudž měli na pevninu blízko.

Když za tři léta o Franklinovi do Evropy nepřišlo zpráv, všecek vzdělaný svět počal se o osudy jeho zajímati. Američané, Angličané a Francouzi vypravili ihned za ním sbory pomocné. Láska k bližnímu a snaha po zachování jich naplňovala nejen kapitány, nýbrž i prosté plavce. Jedni pustili se za ním sundem Lancasterovým, druzí proti němu od úžiny Beringovy, třetí po pevnině a jezernatými pláněmi k severnímu pobřeží. Celkem od r. 1848 do r. 1854 vydalo se za Franklinem ne méně nežli 19 výprav o 31 lodech nákladem 24 millionů korun mimo výpravy pozemní. I byly výpravy tyto příčinou neobyčejného badatelského ruchu, jenž vedl konečně ku poznání cesty severozápadní. Od východu bral se James Clarke Ross za ztracenou výpravou, od západu Kellet a Moore-Pullen, po pevnině Rae. Všichni marně. R. 1850 hledalo Franklina 16 lodí. Z nich „Entreprise“ a „Investigator“ pluly za velení Collinsona a Mc Clurea od západu, od úžiny Beringovy. Mc Clure dostihl 9. září 1850 severního pobřeží země Banksovy, odkudž vplul do sundu Melvillova. Tím prokázal spojení sundu Melvillova s mořem západním a zálivem Baffinovým. Když loď Mc Clureova „Investigator“ zamrzla, utekl se s mužstvem na loď „Resolute“, s níž v blízkosti operovali právě Kellet a Mc Ellintock. Leč i „Resolute“ zamrzla a bylo ji dáti ledům v pospas. Mc Clure s družinou utekli se na ostrov Melvillův, kde našel listinné zprávy od Mca Ellintocka. Zakopal tu zprávy své o osudech obou lodí a nových výzkumech, po čemž 26 mužů mělo se bráti k východu, ku průlivu Barrowovu, 6 mužů k jihovýchodu, směrem k ústí řeky Mackenzie hledat po tříletém přezimování cesty k domovu. Tu šťastnou náhodou vysvo-

bodil je poručík Prim z lodi „Heraldu“, jenž nalezl jejich listiny a těžce zkoušené přijal na svou loď.

Také Collinson (1850—53) nalezl cestu podél severních břehův amerických, a to průlivem mezi pevninou a zemí Viktoriinou. Na cestě třikrát přezimoval. Jen asi 150 mořských mil dělilo jej od míst, kde zanikly Erebus a Terror.

Dle zpráv Raeových, Andersonových a jiných Franklin zahynul na ostrově krále Viléma. R. 1857 Mc Ellintock s Hobsonem, Joungem a Waltrem vydali se tam, a teprve r. 1859 Hobson našel pod hromadou kamení kus listiny se zprávou o prožitých utrpeních několikerého přezimování, o útěku z lodi a že v červnu 1847 Franklin umřel. Na jiném místě nalezl jinou zprávu, jakož i člun se sedmi mrtvolami. Těmito nálezy uzavírá se perioda výprav za Franklinem, která jest čestným pomníkem lásky křesťanské k bližnímu. A výsledek obětí? Nalezené průlivy, kterými vede „cesta severozápadní“ ukázaly se býti neupotřebitelnými. Franklin a jeho 140 soudruhů zahynulo; jen nepatrné zbytky jejich majetku doneseny domů jako důkazy jejich smrti.

Za dvacet let potom novoyorkský kupec Morrison, s ním Klutschak, Melun a Gilder poslali námořního poručíka Schwatku, aby sebral a popsal pozůstatky výpravy Franklinovy. Jedenáct měsíců byl poručík na saních a sledoval zpětnou cestu nešťastníkův od lodí až k ústí Velké řeky Rybí, pohřbil nalezené mrtvoly a nabyl určitosti, že záznamy všechny kromě dvou dříve nalezených se ztratily. Eskymáci prý nalezli dvě stopy dlouhou a stopu širokou plechovou bednu, vylomili ji, a jejich děti s písemnými zprávami a knihami prý si hrály, až je zničily. Schwatka dokázal, že po smrti Franklinově ostatní sešli se světa způsobem nejstrašnějším. Čtyřicet výprav šlo jim na pomoc — Bůh usoudil jinak.

Výzkumy v nitru Ameriky Britské dály se způsobem podobným jako v státech Spojených. Nejprvé vyšetřovány byly přírodní poměry země, hlavně podnebí a možnost osazovací, pak postupující kultura zakořeňovala se všude tu, kde podmínky životu osadnímu zdály se býti příznivé. S pracemi vědeckými začal r. 1838 Abraham Gesner, zkoumaje složení kůry zemské v Novém Brunšviku a v Novém Skotsku. W. Logan a J. Richardson obrátili se za týmž účelem k řece sv. Vavřince, H. Y. Hind a J. William Dawson r. 1857 do území Red Riveru a jezera Winipežského, Alfred R. Selwyn při Lake of the Woods v horách Skalistých. Největší práci ve výzkumech kanadských vykonal George M. Dawson, jenž prostudoval též ostrov Vancouverův a ostrovy královė Charlotty. Po různých poutech horami Skalistými dostihl řeky Jukonu, v jehož horním toku jest pověstné naleziště zlata, distrikt Klondický. Po něm vedl „Geological and Natural History Survey of Canada“ Robert Bell, jenž zkoumal terrain mezi řekou sv. Vavřince a zálivem Hudsonovým a na Labradoru, o jehož poznání má největší zásluhy. Jiní cestovatelé a badatelé labradorští byli Tyrrell (1883), Pike (1889), Low, Caton (1894—98), Hanbury (1898), Packard (1890)

a Hite. Měřením výšek v Cordillerách kanadských zabývali se hlavně John Palliser (1857) a John K. Lord; v letech devadesátých Wilcox, Collie a Coleman, kteří stanovili hroty nadoblačných velikánů daleko nad 4000 m. Výzkumy ohromného území britského pokračují tak skvěle, že „terra incognita", dle G. M. Dawsona, r. 1890 2·5 mill. km² čítající, na počátku stol. XX. cvrká se na nepatrný zbytek. Tok řek a sílu jejich vod studoval T. E. Keefer, rostlinný zeměpis J. Macoun.

Zlatokopové klondičtí plují po řece Jukonu na vorech, řízených domorodými Indiány.

F. Výzkumy na Aljašce (Alasce).

Plavbami Beringovými a Čirikovovými rozšířil se lovecký okršlek sibiřský a kamčatský přes poloostrov Čukočský po průliv Beringův, za moře Beringovo, přes Aleuty a nejzápadnější část Ameriky Severní, přes Aljašku. Ruští lovci tuleňů ve stol. XIX. ovládali všecko západní pobřeží až po San Francisco v šířce 30 stupňů. Mimo to lovci odvažovali se i za rovnoběžku 70. do končin plujícího ledu, do sundu Kotzebuova a ještě severněji. Od r. 1768, od plavby Levačevovy, ruská vláda uznávala území jmenovaná majetkem ruským a zřídila r. 1784 na Kadjaku první pevnou osadu ruskou jako střediště ruskoamerické obchodní společnosti kožišinné.

Měření a popisy pobřeží konala se hlavně v době velkých výprav Krusensternovy a Kotzebuovy (1803—1818), Ferdi-

Sněžný průsmyk na Aljašce.

Mamutí prameny křemičité v parku Yellowstonském.

nandem Wranglem (1829—34) a Tebenkovem (1852). Roku 1867 Rusko americkou državu svou prodalo Unii za 7·2 mill. rublů, po čemž ihned vědecké práce v území tom počala „U. S. Coast and Geodetic Survey“. Od r. 1888 řídil práce výzkumné J. L. Tanner, pokračuje v šlepějích W. H. Dalla, M. Bakera a Petroffa. Mc Murray sledoval řeku Porcupine, Rus Sagoskin cestoval při dolním Jukonu (1842-44), Francouz Pinard (1871) na Aleutech, Američan Muir (1879) na ostrovech jihovýchodních a jejich ledovcích, Nelson v deltě Jukonu, bratří Krausové v Lynnfjordu, Stoney na Kovaku, Woolf na mysu Lisburnu a jiní jinde. Nejcennější výzkumy týkají se ledovcových spoust hory sv. Eliáše, do nichž pronikl Schwatka a Seton-Karr 1886 2200 m vysoko. W. H. a E. Tophamové dostoupili výše 3500 m, I. K. Russell dokonce (1890-91) 4420 m; r. 1897 dosáhl vrcholu princ Ludvík Savojský, jenž přinesl odtud úchvatná vyobrazení velikolepé přírody. Skoro zároveň s touto událostí sběhly se objevy zlatých ryžovišť v Klondike (1896) a u mysu Nome na poloostrově Sewardově, jimiž ožily náhle kraje, určené k věčnému mlčení a ztrnulosti. Poněvadž Aljaška stala se náhle touhou dobrodružných zlatokopův a vystěhovalecký ruch ve směru tom se obrátil, vláda poslala tam vědecké komise, aby vyšetřily poměry pro vystavění cest v území zlatonosném ku podpoře dopravy a spojení s ostatním světem. Zvláště zkoumalo se řečiště Jukonu, pokud se týče množství vody a jeho splavnosti. Celá řada učených mužů prošla Aljaškou celou, prohledala kdekteré údolí, prosledovala každou řeku a zátoku. Výprava G. H. Eldridgeova (1898) při měření výšek horských vyšetřila, že nejvyšší horou v Americe Severní je Mount Mc Kinley pod 150. poledníkem, vysoká 6240 m. Mezi přírodozpytci jmenují se J. E. Spurr, F. K. Schrader, A. H. Brooks, W. J. Peters, A. Bruce a j.

G. Výzkumy v Mexicu.

Amerika Španělská zůstala dlouho uzavřena činnosti badatelské. Příčinou toho byly události politické a neprozíravá, jednostranná politika koloniální, již Španělsko na škodu svoji provozovalo. Teprve když r. 1803 Alexander von Humboldt v nadšení přírodozpytce ukázal na divy a krásu mexické přírody v díle „Essai politique sur le royaume de la Nouvelle Espagne“, vláda odhodlala se po příkladě sousedních říší věnovati větší pozornost přírodním poměrům Mexica. V šlepějích Humboldtových kráčel Josef Burkart, jenž r. 1825—34 tu dlel, prošel zemí napříč podél rovnoběžky 22. od Tampica po San Blas, vystoupil na sopky Nevado do Toluca a Jorullo a položil základ k studii o složení zemském v Mexicu. Kromě Dollfusa a Montferrata, vyznačují se cestovatelé Fr. Ratzel, v. Thielmann, Sapper a E. Deckert, kteří v druhé polovici minulého století planinám a horám mezi oceánem Tichým a zálivem Mexickým pozornost věnovali.

Z domácích badatelů knihy jmenují F. Leala, jakož i Karlosa Pacheca (Karlos Pacheco), jenž vedl zeměvědné výzkumy podporou sdružení „Secretaria de Fomento". Nyní lze již opatřiti si též speciální mapy Mexica v měřítku 1 : 100.000, důkladná pojednání o mexickém podnebí, vědecké výklady o zemětřeseních, knihy národopisné a statistiky národohospodářské. Neobyčejně cenné a zajímavé jsou spisy D. Charnayovy, týkající se zřícenin starých měst a památek u Palenque, Ucmalu, Teotihuacanu a jinde.

II. Přehled všeobecný.

A. Rozloha a vodorovná členitost.

Vše nasvědčuje tomu, že Ameriku Severní nazývati lze samostatným dílem světa, nepřihlížejíc ani k tomu, že v dobách neznámých skutečně od Ameriky Jižní byla oddělena. Moře ji oblévá na všech stranách: na západě, kde oceán Tichý od Kelly Inletu po mys prince Walesského dotýká se břehů jejích v délce 14.000 km; na severu, kde najisto prokázána jest již úplná souvislost oceánů Tichého a Atlantského; na východě mezi mysem Tiburonem a Chidleyem na Labradoru, kde oceán Atlantský 11.000 kilometry ku břehům přiléhá; na jihu, kde záliv Mexický a moře Karibské mezi Floridou, Jucatanem a pobřežím columbijským svírají pevninu s oceánem Atlantským v šíji, na místě nejužším 50 m a u Tehuantepecu 250 širokou. Přirovnáváme-li šíji Panamskou k šíji Suezské, pozorujeme, že Suezská jest širší, ale sbližuje Asii s Afrikou mnohem více, nežli Panamská šíje Ameriku Severní s Jižní. Americké moře Středozemní od ústí Missisipi po ústí řeky Magdaleny má šířky 2250 km.

Od Evropy břehy americké vzdáleny jsou (mezi Gronskem a Skandinavií) 1200 km; mezi Novým Skotskem a Irskem 3600 km. Mezi pobřežím kalifornským a japonským je vzdálenost 9000 km. To jsou rozměry, které nepřipouštějí vlivu evropského ani asijského na vývoj staré kultury americké. Mnohem blíže je z Ameriky do Asie na straně severozápadní, kde od aljašského mysu Hope k asijskému mysu Serdci Kamenu se počítá pouze 250 km, na nejužším místě pouze 92 km.

Dle všeho rozkládala se mezi Amerikou Severní a Evropou přes Gronsko, Island a Špicberky široká pevnina, která zasahovala až za úžinu Beringovu, po ostrov sv. Vavřince a sv. Matouše, kde rovněž byla pevná země, jak nasvědčují mělčiny mezi oběma břehy. I tvořila Amerika Severní samostatný celek, jenž teprve asi uprostřed doby třetihorní nebo nejpozději v době čtvrtohorní mohutnými silami podzemními se zprohýbal, snížil a strašlými příboji mořskými v nesčetné ostrovy rozdrobil. Je tedy samostatnost tohoto dílu světa prokázána jako samostatnost Evropy oproti Africe a Přední Asii. Za to šíje středoamerická vznikla v době třetihorní, a bylo-li snad

kdy pevninské spojení mezi Amerikou Severní a Jižní přes Malé a Velké Antilly, bylo zajisté velmi dávno a přerušilo se jistě před vznikem šíje Panamské.

Za další doklad, že Ameriku Severní považovati lze za samostatný díl světa, nasvědčuje kromě předcházejících důvodův i to, že poměry kulturní se tu vyvinuly tak samostatně a velikolepě, že daleko předstihují Afriku i Australii, a že kulturní vývoj byl by ještě výše vyspěl, kdyby příchod Evropanům náhle jej nebyl v rozkvětu zarazil a zničil. Od té doby „zmládlá Evropa“ — dle Karla Rittra — tak zmohutněla ve všech oborech lidského vědění, že Amerika může jednou býti vůdkyní snah světových na místě Evropy. Ještě v století XVIII. považována byla Amerika Severní za vedlejší část Ameriky Jižní. Když se poměry změnily a Státy Spojené staly se mocí světovou, považuje se Amerika Severní za hlavní část Nového Světa, Amerika Jižní za část vedlejší.

Nejsevernějšího bodu Ameriky Severní, počítajíce k ní ostrovy Arktické, dosáhla roku 1876 Naresova výprava polární na severním pobřeží země Grantovy. Tu z arktického ledu vyčnívají Challenger Mountains mezi 82. a 83. stupněm sev. šířky, tedy o 4 až 5 šířkových stupňů severněji nežli asijský mys Čeljuskinův a ostrovy Novosibiřské. Nejsevernějším bodem americké pevniny jest mys Murchison na půlostrově Boothii (Felixu) při 72° sev. šířky; mys Barrovův na severním pobřeží Aljašky leží v šířce 71° 23′, tedy o málo severněji nežli evropský mys Severní. Pozorujeme-li, kudy prochází severní kružnice točnová, shledáváme, že odděluje nejméně 2·4 mill. km² pevné půdy (asi 11% vší plochy) pro studený pás severní, a připočteme-li k tomu ještě Gronsko, náležejí k studenému pásu asi 4·6 mill. km², čili 19% plošného obsahu.

Nejjižnějším bodem pevniny severoamerické jest Punta Mariato při 7° 12′ s. š. v území Panamském. Leží v pásu horkém, k němuž jižně od obratníku raka náležejí: nejjižnější cíp Kalifornie, jižní polovice Mexika a větší díl Západní Indie, v celku asi 1·5 mill. km², nebo 6·8% vší plochy pevninské, od níž si odmyslíme Gronsko. Ostatní části Ameriky Severní, tedy také půlostrov Florida, severní část Mexika, jižní třetina země Baffinovy, Labrador, země podél zálivu Hudsonova, větší díl území Mackenzieského, Jukonského a Aljašky šíří se v severním pásu mírném. Celkem náleží pásu mírnému plochy 17,965.000 km², což podobá se téměř rozloze Ameriky Jižní, skoro 82% celku.

Pro snazší pochopení přírodních poměrů v trupu severoamerickém je nutno v pásu mírném rozeznávati pásy užší: v sousedství točnové kružnice, mezi 66½° a 45° sev. šířky (pás borealní) a v sousedství obratníku raka, mezi 45 a 23½° s. š. (pás subtropický). Pás borealní zaujímá 10,025.000 km² nebo 46% vší plochy, subtropický 7,940.000 km² nebo 36%. V Evropě rovnoběžka 45. protíná půlostrov Krim, deltu dunajskou, ústí pádské a garonnské, tedy dle našeho pojmu krajiny s podnebím mírným a příjemným, kdežto v Americe

prochází krajinami poblíž Montrealu, Ottawy, sv. Pavla a Portlandu v Oregonu. Šířka New-Yorku (40° 45′) srovnává se s šířkou Oporta a Neapole, šířka San Francisca (37° 47′), St. Louisu (38° 38′) a Washingtonu (38° 53′) blíží se poloze Murcie nebo Palerma na Sicilii. Rovnoběžka petrohradská a christianijská (60° s. š.) dotýká se nehostinných a liduprázdných pustin při mysu Chidleyi v sev. Labradoru, při jezeře Athabasce a ostrovu Nunivaku v průlivě Beringově.

Oproti Americe Jižní Amerika Severní jest posunuta daleko západněji. Poledník, při němž leží nejvýchodnější mys Charles (na Labradoru), protíná Brazilii, poledník washingtonský přichyluje se celkem k západnímu pobřeží Ameriky Jižní, dotýkaje se pouze nejzápadnější končiny Peruanska, a poledník mysu prince Walesského vede v blízkosti východních břehů souostroví Samojského. Jediná krajina východně od Cincinnati a Detroitu má v západní části Ameriky Jižní v stejné době noc a den.

Vývoj pobřeží. Dle A. Pencka obnáší pobřeží severoamerické asi 75.000 km, takže tento díl světa předčí délkou pobřeží nad Asii (dvakrát větší) o 6000 km, nad Evropu o 37.000 km a Jižní Ameriku o 46.900 km; ostrovy severoamerické, počítajíc mezi ně souostroví Arktické a Západní Indii, zaujímají plochy 4·23 mill. km² (17·4% celého povrchu). Asie má ostrovů 2·7 mill. km², Evropa 790.000 km², Afrika 610.000 km² a Amerika Jižní 15.000 km². Odmyslíme-li si Gronsko a ostatní ostrovy Arktické, zaujímají pouze 530.000 km², tedy mnohem méně nežli Asie a Evropa, asi 2·7% vší plochy severoamerické. Bez Západní Indie jest ostrovů jenom 290·000 km², jež z polovice náležejí oceánu Tichému, z polovice Atlantskému. Plocha půlostrovů páčí se přibližně na 2·3 mill. km² (10% povrchu).

Severní moře Ledové oblévá pevninu americkou od mysu prince Walesského po půlostrov Melvillův a po zátoky Wagerovu a Chesterfieldovu naproti ostrovu Southamptonu v zálivu Hudsonově. Sledujíce pobřeží severně od jmenovaného mysu, vstupujeme do zálivu Kotzebuova, míjíme mys Krusensternův, Point Hope a vstupujeme do vln širého moře, jež po dlouhou dobu roční bývá pokryto krunýřem ledu mořského nebo zcelenou tříští ku břehům nanesenou od severu proudy vodními. Břehy nejsou nápadně rozčleněny, rýsujíce se jednotvárně tmavými obrysy na šedé obloze. Jasněji zjevuje se mys Barrovův, za nímž rozvírají se nekonečné prostory moře Beaufortova, v jehož nejjižnější části vlévá se Mackenzie ústím deltovým. Řada drobných ostrovů, jež ku pevnině se tulí, nemá významu. Za to nastává rozmanitost pobřeží východně od ústí Mackenzie, počínajíc zátokou Hutchinsonovou, Liverpoolskou, Franklinovou a Darnleyovou. Odtud na východ rozvírá se Dolphin & Union Sund, záliv Korunovační, průliv Deaseův, Viktoriin a Franklinův po mys Murchison. Severně od těchto průlivů rozkládá se obrovský ostrov, pojmenovaný zemí Wollastonovou, Vikto-

riinou a prince Alberta, od nichž na severozápadě prostírá se země Banksova pod 120. poledníkem. V zátoce Korunovační roztroušeno jest hojně ostrovů, nazvaných Berensovy, Lawfordovy, Pordenovy a j. Veliký poloostrov Kentův naproti zemi Viktoriině zdvíhá se mohutnými vrstvami ruly a křemence, spadaje ostrými hroty do vln úžiny, 14 stupňů dlouhé. Bathurst Inlet považovati lze za pravý fjord. „Mrtvé ticho vládne nad pevninami, mrtvé ticho nad vodami; někdy pták přelétne kraj, někdy tuleň zvedne hlavu nad hladinu a zaměří ku břehu vyspat se nebo napojit mláděte; jediné hukot divokého příboje zaléhá k uchu tichem zcitlivělému. Člověk málokdy sem zabloudí a přijde-li na krátko přec, zkoumá zemi a pobřeží, načrtá terrain, nebo fotografuje pustá místa a honem uniká odtud zase z děsné samoty a nevlídných zátok.“

Podobné poměry shlédnouti lze v průlivě Simpsonově, v průlivě Elliotově mezi pevninou a zemí krále Viléma, v úžině Franklinově, Bellotově a v zálivě Boothijském, od něhož na východ prostírá se půlostrov Melvillův, oddělený od země Baffinovy úžinou Furyskou a Heklinou před zálivem Foxovým. Záliv tento od zálivu Hudsonova odděluje skupina ostrovů: Největší Southampton, Bellův, Coats (Jižní Southampton) a Mansfieldův. Od pevniny západní odděluje je úžina, zvaná Frozen Strait a Rowe's Welcome Další pobřeží zálivu Hudsonova náleží již k oblasti oceánu Atlantského. Půlostrov Boothia páčí se na 50.000 km², tedy o něco méně, nežli má království České; půlostrov Melvillův na 65.000 km², jejž považovati dlužno za východní cíp velikého půlostrova, zálivem Boothijským a Wagerským proniknutého. Velikost někdejšího půlostrova lze odhadovati na 250.000 km². Půlostrov, jakož i ostrovy okolní pobřežím a zjevem krajinným velice se podobají. Někde jmenují Boothii též půlostrovem Raeovým dle badatele Raea, nebo půlostrovem Velké řeky Rybí. Také užívá se pro území toto názvu pobřeží Franklinova, a označuje se jím nejnehostinnější část pobřeží severoamerického. Spousty ledu balvanitého a tříšti pokrývají všude mělčiny a mírné sklony pobřežní. V létě hranice hmot ledových na širém moři Ledovém poněkud ustupují, ale v zátokách a úžinách kry zůstávají, překážejíce plavbě a všelikému spojení mezi pevninou a ostrovy Arktickými.

* * *

Oceán Atlantský omývá břehy severoamerické od zátoky Nevillovy po mys Tiburon, vnikaje do pevniny zálivem Hudsonovým, Ungavou, zálivem sv. Vavřince, Fundy, Mexickým a mořem Karibským kromě mnoha zálivů malých.

Záliv Hudsonův spojen jest s oceánem průlivem Hudsonovým a pokládá se za část jeho, ač polohou, poměry přírodními a jednotvárností spíše se jeví jako část severního moře Ledového, s nímž

je spojuje průliv Foxův. Hloubka jeho uprostřed, pod 60. rovnoběžkou, obnáši 229 m, a dle Deckerta stačilo by vyzdvižení půdy na severu o 150 m, aby proměnil se ve veliké jezero vnitřní, jež by časem vyschlo. Edvard Suess jmenuje záliv plochou pánví oprotiv Hudsonovu průlivu a zálivu Baffinovu, kde naměřeny byly hloubky i 4000 m. Plošného obsahu záliv Hudsonův (s průl. Hudsonovým) má 1·2 mill. km², jimiž dvakrát předčí velikostí nad evropské moře Severní, ale s nímž se srovnává, pokud se hloubky týče. Do zálivu vniká od severu Frozen Straitem a úžinou Fisherovou mnoho ledu, jenž se tu a v průlivu Hudsonově nahromaďuje, a příjezd z oceánu Atlantského znemožňuje. Led taje a záliv stává se místem, odkud do pevniny přichází zima a odkud vlastně poměry podnebné v Americe Severní se upravují; v zimě záliv je příčinou značného klesnutí teploty pevninské, v létě opět zmírňuje horko a činí je snesitelným. Plavbu provozovati v něm lze v červenci a srpnu a to ještě při velikém nebezpečí, působeném ledy, bouřemi a mlhami. Sahá nejjižnějším cípem až po severní rovnoběžku 51., tedy po rovnoběžku londýnskou, drážďanskou, vratislavskou, ale proto přece obchodní význam jeho je velice nepatrný. Mimo to břehy zálivu jsou bez zátok a přirozených přístavův; zvláště záliv Jamesův, v němž vystupuje nad moře množství mělčin a ostrovů, jest i pro malé lodi leckde nepřístupen. Na některých místech zmírňuje nedostatek přístavišť příliv, 3·5 m vysoký. Břehy vystupují nejvýše na severovýchodě v krajině mysu Wolstenholmeova, kde nitrozemní vysočiny dosahují výše až 600 m. Stěna skalní, provázená nesčetnými bradly a nerovně vysoká, tvoří východní mezi zálivu Hudsonova, snižujíc se k vodní hladině pouze tu, kde řeky, jichž prameny hledati jest v nitrozemních jezerech labradorských, směšují sladké vody své s vodou mořskou. Tu také zříti lze nevelké náplavy a leckde skalní droliny, způsobené příboji a pohyby pobřežního ledu. Nejvíce nánosu usazuje se v zátoce Jamesově, kde voda jeví se také mnohem kalnější a sladší nežli v zálivu širém. O stáří „pánve Hudsonské" a o síle vody její svědčí staré pobřežní čáry na strmých březích, patrné ve výši 20 i 120 m. Asi 120 km od západního pobřeží labradorského sledovati lze řadu souostroví, jež považovati jest za zbytky země mořem zalité.

Z ostrovů největší jsou Ottawské, Sleeperovy, Belcherovy a j. Až do severozápadní části zálivu Hudsonova vplouvají stáda velryb z průlivu Davisova průlivem Hudsonovým, mezi zemí Baffinovou, ostrovy Salisburym, Millem, průlivem Foxovým a Fisherovým. Tudy také sledují je lodi rybářské, jediné návštěvnice zálivu, kromě lodí, které ob čas navštěvují nevelké osady a vyměňují tu za kožišiny životní potřeby, pušky, střelivo, látky a různé zboží železné. Nejdůležitější osady jsou Fort Churchill při ústí řeky Churchillu, Fort York při ústí Hill Riveru, Fort Severn při ústí Severnu, Moose Faktory při ústí Moose Riveru, Rupert House při Rupert Riveru a některé H. B. Co. Posty (Hudson-Bay-Company Posts) na pobřeží labradorském.

Opustivše záliv Hudsonův u mysu Wolstenholmeova, vstupujeme do průlivu, jejž dávno již první plavci dychtili proplouti od východu na západ a u jehož bran tříštily se velkolepé plány jejich. Je to průliv Hudsonův, jímž proniknouti znamená ještě nyní kus dovednosti plavecké při všem lodním zařízení moderním. Jižní cíp průlivu sluje Ungava Bay, jenž Labrador dělí ve dva nerovně veliké půlostrovy. Uprostřed něho leží ostrov Akpatok, severněji Green, na západě Charles a při zemi Baffinově Big. U samého počátku průlivu proti ostrovům Buttonovým před 62° s. š. leží ostrov Resolution.

Křesťanští Eskymové v Hopedalu na Labradoru.

Od mysu Chidleyova na východním pobřeží až po mys Charles pobřeží Labradoru jest rozčleněno nesčetnými fjordy, jež daleko do pevniny se zalévají, vroubeny jsouce strmými stěnami skalními, na mnohých místech mnoho set metrů vysokými. Jednotlivá temena horských hřbetů přesahují 1000 metrů (na Tessiujarsuku 1800 m). Z fjordů největší jsou: Nachvakský, Saglekský, Kaipokokský a Hamiltonský (jezero Melvillovo) a Sandwichský. Při všech těchto jmenovaných fjordech rybáři založili osady a křesťanští věrozvěstové nákladné missie. Nejdůležitější osady založila a spravuje dříve již jmenovaná společnost H. B. Company.

Z nich Hopedale, asi uprostřed severovýchodního pobřeží, vede si nejčileji. Půlostrov Labrador zaujímá asi 1·4 mill. km², připomínaje velikostí svou některý půlostrov asijský. Rok po roce, století po století severovýchodní břehy bičují jeho divoké bouře východní, zuřivé příboje a vichry, jež skučí v skalních útesech, ječí v záhybech fjordův a vyjí po holých stěnách hlasem lvův, vlkův a řevem běsů, před nimiž chrání se zbožný plavec znamením kříže.

Plujíce ve směru sj. od mysu Charlesu, dostihneme ostrova Belle Isle, odkudž přes průliv Belle-isleský (od Labradoru k mysu Normanu 18 km široký) blížíme se břehům ostrova New Foundlandu, jímž oddělen jest částečně záliv sv. Vavřince od oceánu Atlantského. Jihozápadně od něho (92 km daleko) pod 46. rovnoběžkou zelená se v moři ostrov mysu Bretonu (Cap Breton I.), jenž s jižní strany uzavírá záliv sv. Vavřince, oddělen jsa od pevniny, od Nového Skotska, průlivem Cansoským (Gut of Canso), 1·6 km širokým. Vstup do řeky sv. Vavřince chrání ostrov Anticosti (8400 km²), tak že sladké vody její dvěma širokými hrdly mísí se s mořskou vodou slanou. Velikost zálivu páčí se na 230·000 km² a hloubka jeho 200 až 550 m. Od polovice prosince do počátku května objevují se tu v průlivech ohromné spousty přihnaného ledu, jimiž se paroplavba neobyčejně zdržuje a ztěžuje. Ale jinak jest záliv tento pro obchod a pro význam kulturní mezi prvními obchodními branami v Americe Severní. Při severním pobřeží Nového Skotska leží ostrov prince Edvarda (5500 km²) a severněji ostrovy Magdaleniny. Zátoky Miramichuská, Chaleursova, sv. Jiří na N. Foundlandě a Bras d' Or, jež ostrov mysu Bretonu skoro úplně přetíná, vyznačují se bohatstvím výborných kotvišť a hojností ryb.

Ostrov New Foundlandský, větší nežli dvoje království České, zaujímá asi 36% plochy, kterou mají ostrovy severoamerické. Na severovýchodě a na jihu jeho jeví se pobřežní útvar fjordový; na východě vybíhá proti oceánu půlostrov Avalon, na němž nejvýchodněji z měst severoamerických vyčnívá město St. Johns. Jižně od Avalonu šíří se pod mořem v hlubinách asi 200 m obrovská mělčina, kde ledové kry od severu plovoucí se shromažďují, tají a štěrk s sebou nesoucí na dně ukládají. Tu také objevuje se každého roku veliké množství ryb, tresek, jichž lovem od pradávna živilo se mnoho přímořských obyvatelů.

Opluvše půlostrov Nové Skotsko (43.000 km²), ocitáme se v zálivě Fundy, jehož rozloha se páčí na 21.000 km². Délka jeho obnáší 300 km, šíka 70 km, hloubka asi 200 m. Na severu končí zálivem Chignectoským, jenž člení se ještě v Mines Basin a v zátoku Cobequidskou. Šíje, která N. Skotsko dělí od pevniny, je sotva 24 km široká. Zajímavo jest, jak mohutné příboje vln dmou se proti břehům v době přílivů; vlny v podobě velikých vodopádů postupují do nejzazších zátok, zdvihajíce se místy 21 m nad čáru pobřežní. Při tom vymílají dna zátok a splachují s ničivou úporností skalní břehy jejich, zůstavujíce všude spousty písku a štěrku.

Zátoky bývají tu v zimě ledu prosty, ale v létě plny nebezpečných, hustých mlh. Strana půlostrovní proti oceánu obrácená bohata je také fjordy s výbornými přístavy, do nichž ledové kry od severu vnikati nemohou.

Jižně od zátoky Fundy pobřeží pevninské, Maineské, vine se hlubokým obloukem, končíc v Massachusettsu ohnutou kosou o 60 km délky a mysem Codem, za nímž skrývá se zátoka mysu Coda. Všude jsou vysoké břehy, a soustava fjordová jeví se dobrými, přirozenými přístavy po celém pobřeží. Není tedy divu, že právě zde příhodnou polohou, bohatstvím ryb a námořnictvím zkvetla města Boston, Lawrence, Portsmouth, Portland a j.

Skály na ostrově Mountu Desertu při pobřeží Maineském.

Před fjordy zpravidla rozloženy jsou hornaté ostrovy, jako Manan, Campobello, Mount Desert, Foxův ostrov a j. I při pobřeží Maineském rozkládají se mělčiny podobné newfoundlandským.

Od mysu Codu na jihozápad vzhled pobřeží mění se nápadně, snižuje se a před mořem chráněno jest dlouhými a širokými dunami, za nimiž lesknou se laguny a močály se slanou vodou. Duny způsobují západní větry, leč nenanášejí jich příliš vysoko (u mysu Henryova 30 m); příboje pak náspy dunové na četných místech přerývají a částečně do moře splachují. Mimo to patrno je tu klesání pobřeží. Tak oddělily se od půlostrova Great Necku ostrovy Nantucket (130 km²) a Marthas Vineyard (260 km²) kromě jiných menších pevnin na blízku; od Rhode Islandu ostrov Block, od Connecticutu Long Island (3780 km²) a Staten Island, na jichž starých morénách příboj dosud hlodá silou nesmírnou. Průrvy mezi jednotlivými částmi dunovými jsou zároveň pohodlnými průjezdy ke krajinám za dunami, kde v zátokách fjordových ukrývají se četné osady rybářské. Ze zátok a průlivů důležitosti obchodní vynikají Buzzard-Bay, Narragansett-Bay, průliv Longislandský a zvláště záliv Newyorkský.

Dále k jihu pobřeží New Jerseye zdá se býti ucelenější, je vyšší a rozvírá se teprve mezi mysem Mayovým a Henlopenem v zátoku Delawarovu, do níž teče Delaware, a v zátoku Chesa-

peakskou, 320 km dlouhou a nesčetněkrát rozčleněnou. Obě zátoky považovati lze za utopená dolní řečiště řek, jejichž skalní podklad neznámými příčinami se snížil a vodou mořskou zalil. Půlostrov Delawarův zaujímá asi 13.500 km². Zátoky říční jsou snadno z nitra dosažitelny a staly se znamenitými cestami obchodními. Při ústí Hudsonu vykvetlo obchodní ústředí New York, při Delaware Philadelphia, při zátoce Chesapeakské Baltimore, při Potomacu hl. město spolkové Washington a na James Riveru Richmond. Do měst těchto směřují všechny obchodní cesty z nitrozemí, a odtud děje se spojení s protějšími přístavy západoevropskými, tak že zde, na pobřeží asi 7 šířkových stupňů, končí většina paroplavebních linií, vedoucích severní polovicí oceánu Atlantského. Pěkně vyslovil se již Hesse-Wartegg o Hudsonu řka: „Hudson je v dějinách Ameriky Severní Nilem, pokud se týče důležitosti, Temží, množstvím vody Dunajem, a krásou vyrovná se Rýnu.“

Od mysu Henryova pobřeží vine se ve směru jihovýchodním po mys Hatteras, jenž jako mohutný základní kámen pevninský směle trčí do oceánu a láme sílu jeho vln. Učenci mají jej za výtvor geologické doby třetihorní, kolem něhož však vyvíjely se a vyvíjejí útvary nové, podporované větry a proudy mořskými. Obrovský val dunový v šíři tří stupňů, vroubí zemi, zpřetrhán jsa na přemnohých místech, tak že lze vniknouti do průlivův Albemarleského a Pamplicoského (Pamplico) a tím daleko do nitra země různými směry. Průlivy majíce hodně nasládlou vodu, jsou vlastně obrovskými limany; otvory v dunovém valu jmenují se „Inlets“ a bývají mnohdy mimořádnými návaly bouří zanašeny a pro plavbu nezpůsobilé. Jistotu lodem zaručují pouze New Inlet, Hatteras Inlet, Ocrakoke a Beaufort Inlet, při nichž stojí nákladné majáky. Hloubka limanů kolísá mezi 6—20 m.

Jižně od mysu Hatterasu pobřeží pokračuje k jihu v oblouku velice na západ vypuklém až po Palm Reach na Floridě, odkud se uchyluje poněkud na jihozápad po mys Sable. Při tom oblouk člení se v několik oblouků menších, pevnými mysy oddělených a skoro všude dunami a kosami provázených. První část sluje Raleigh Bay, druhá Onslow Bay, třetí Long Bay; širé zátoce celé dáno bylo jméno Georgia Bay. Jižně od Charlestonu začíná směsice pobřežních zátok, průlivův, ostrovův a písčin, z níž vypozorovati lze, jak mocná je činnost moře s této strany. Tu v moři naproti ústí Altamahy a na jiných místech pohřbeny jsou lesy borové, dubové a cypřišové, sem orkány západoindické zahánějí vzedmuté spousty vod, jež působí překvapující přeměny v ostrovním labyrintu. Obyčejný příliv jen na některých místech převyšuje 2 m. Města Savannah, Jacksonville a Charleston mají pouze význam jako přístavy pro vývoz bavlny. Jižně od ústí St. Johnu pobřeží vine se uceleně, podobno jsouc „železnému pobřeží“ na půlostrově Jutském. Laguny je provázející jsou mělké a lze na nich plouti lodem s ponorem sotva metrovým. Za mysem Floridou počíná zátoka Biscayneská, z níž průlivem Barnesským lodi plují do zátoky Floridské, uzavřené na jihovýchodě hradbou du-

novou, na četných a dlouhých ostrovech (keys, španělsky cayos zvaných) založenou. Jako poslední člen řady ostrovní vyznačují se **Tortugas keys** (ostrovy Tortugasské), za nimiž volný jest již vstup do zálivu Mexického. Tudy mezi nejjižnějším cípem Floridy a protějšími Antillami (195 km vzdálenými) vede ze zálivu Mexického severoatlantský teplý proud vodní, jehož blahodárné působení oceňuje lidstvo na západním pobřeží evropském (proud golfský). Důležitou stanicí pro lodi objíždějící Floridu jest přístav **Key West**, kde zastavují se koráby po dlouhých plavbách podobně jako v Singapuru v Asii.

Průliv Floridský směrem západním se prohlubuje od 200 m do 2000 i 3000 m a nabývá rok po roce větší důležitosti, jež neobyčejně vzroste, až hotov bude průplav Panamský, jehož dokončení očekává se r. 1913 nebo 1914. Záliv Mexický zaujímá 1,560.000 km² a dosahuje největší hloubky 4000 m v **zálivu Campêchském**. Jako záliv Hudsonský jest upravovatelem podnebí na severu, tak záliv Mexický na jihu je pevnině dárcem tepla a potřebné vlhkosti v ovzduší. V únoru ještě mívají horní vrstvy jeho vod 20°—25° tepla, naproti čemuž hlubinná teplota (1400 m) zůstává na 4°. Od jihu z moře Karibského přitéká stálé množství teplé vody úžinou Yucatanskou, mezi mysy **Catochem** a **San Antoniem** (185 km), jež s vodami mohutného Missisipi a jiných řek záliv tak přeplňuje, že úžinou Floridskou silným proudem na sever vyráží. Tu je vznik památného proudu golfského, jenž posilněn jsa příhonem pasátovým, valí se vedle pobřeží amerického a vedle Bermud po 40. rovnoběžku, kde se dělí ve čtvero nebo patero ramen směrem severovýchodním.

Přístav Key West na konci dunového valu floridského.

Severně od ostrovů Tortugasských k pobřeží floridskému po **záliv Apalašský** a po ústí missisipské šíří se mělčina Floridská (200 m hloubky), jejíž sklon do středu zálivu Mexického prudce přechází v hlubiny 2500 metrové. Další pobřeží v délce 5000 km všude provázeno je mělčinami, písečnými dunami a širými lagunami, v nichž tropická vegetace [v hýřivé nádheře vyrovnává se vegetaci krajin

afrických a asijských. Jen severně od Vera Cruze a jihovýchodně od Alvarada na úpatí Dos Atriscos, 750 m vysokých, a sopky Tuxtly, přerušena jest jednotvárnost břehů pruhy skalních stěn a lesnatých strání.

Nejčlenitější část pobřežní má západní Florida, kde „deset tisíc ostrovů“, zátoky de Ponce de Leonské, souostroví před zátokou Charlottinou a zátokou Tampaskou pokrývá zeleň houštin mangrovových. Pro lodi ponoru většího přístupna je pouze Tampa. Od zátoky Apalachicoly počínajíc, pobřeží až po ústí missisipské vroubeno jest nesčetnými limany, uzavřenými nízkými ostrovy. Vše nasvědčuje tomu, že vzduch, voda, země a vegetace závodí tu ve tvorbě nového pobřeží, jehož počátku nezná věk lidský. Ústí missisipské náleží k největším zajímavostem na světě. Majíc pevný podklad, vyvíjí se naplaveninami způsobem nejzvláštnějším a vlévá se třemi hrdly do moře. Západně od delty zátoky Barataria, Timbalier, Atchafalaya, Vermillion vznikly rovněž na půdě veletokem nanesené. Dle Beaumonta přibývá nánosu ročně o 350 m, skoro o 1 m denně. Při ústí ramen deltových zřízeny jsou pro ochranu obchodu vojenské reservace s posádkami a forty obrannými.

Další pobřeží zálivu Mexického podobá se dunami svými floridskému pobřeží východnímu; rozsáhlé laguny a zátoky jeho, jako Galvestonská, Matagordaská, Aransasská, de la Madre a Tamiahuaská, podléhají občasným změnám, jež způsobují bouře a přívaly, ničíce mnohdy i osady lidské. Jižní pobřeží zátoky Veracruzské (Campêchské) jeví účinky činnosti korálů, kteří s křovisky a houštinami mangrovovými zamezují vznik písečných dun a lagun, tak že hladké obrysy břehů nápadně se liší od obrysů pobřeží západního nebo severního. Zátoky sv. Anny a Terminosská s ostrovem del Carmen jediné přerušují jednotu pobřežní čáry. Severní však část Yucatanu objímají opět nepřehledně dlouhé duny a laguny. Západně od poloostrova v moři objevují se korálová úskalí a mělčiny, na nichž mnoho korábů vzalo již za své (Cay Arenas, Cay Nuevo, East a West Triangles a j.).

První zúžení šíje středoamerické děje se mezi městy Tehuantepekem, vlastně Salina Cruzem (Salina Cruz) a Coatzacoalcosem v šíři 190 km. Obě místa spojuje železnice přes Tarifu Chivetu. Druhé zúžení způsobuje zátoka Hondurasská mezi sv. Tomášem a S. José v šíři 310 km (na místě nejužším do La Libertadu nebo do La Unionu v Salvadoru 270 km). Třetí zúžení, na němž projektován je průplav, naznačuje ústí řeky sv. Jana Nicaraguaského (Greytown) jezero Nicaragua a Brito na šíji mezi oceánem Tichým a jezerem Nicaraguaským. Obnáší 250 km. Největší ovšem zúžení shledalo se mezi Colonem a Panamou, kde průplav již se zřizuje.

Od mysu Catoche pobřeží moře Karibského vede v šířce 6 stupňů zeměpisných směrem jjz., přerušeno jsouc několika zátokami a sledováno ostrovy Cozumelem, S. Pedrem a Turneffem. Ze zátoky de Amatique vede rovnoběžně s 16° s. š. skoro po

85° z. d., kde opět se obrací obloukem k jihu tu, kde obrovská laguna Caratasca vyplňuje východní cíp republiky Hondurasské. Odtud zužuje se šíje středoamerická zátokou Matinou, lagunou Chiriquiskou a mocným obloukem k severu vypuklým přechází v záliv Darienský, kde u mysu Tiburonu hledati jest hranice mezi Panamou a Columbií, tedy mezi Amerikou Střední a Jižní. Mělčinám podél republiky Nicaraguaské říká se oblast Moskitská. Všecko přímoří Ameriky Střední vyhlášeno jest vlhkostí vzduchu a zimnicemi. Z té příčiny Evropané navštěvují kromě Vera Cruze pouze ta místa, odkud jsou přechody od moře východního k moři západnímu.

* * *

Část hotové trati průplavu Panamského.

Tichý oceán omývá břehy severoamerické od Punty Marsa (vlastně od Kelly Inletu) po mys prince Walesského. Vypluvše od souostroví de las Perlas, ubíráme se mimo půlostrov Azuero, ostrov Coibu ku pobřeží costaricskému, míjíme zátoky Dulce, Nicoyskou a zastavujeme v zátoce Fonsekově, odkud drahou lze vniknouti do nitra hondurasského a do Puerto Cortezu na východní straně republiky. Potom pobřeží vine se jednotvárně po lagunu Juchitanskou v zátoce Tehuantepecké, kde krajinný vzhled připomíná dunová a mangrovová pobřeží v zálivu Veracruzském, s tím

toliko rozdílem, že všude zdvíhají se vysoké vrchy, jichž tvar a celá soustava svědčí o podzemním neklidu sopečném. Jeť v těchto místech ohnisko, z něhož vycházejí popudy pro zemětřesení v Mexicu. Na další trati podél pobřeží mexického mělčiny o 200 m stále se zužují, a hloubi mořské směrem ku pevnině přibývá, tak že v blízkosti Acapulca a Zacatuly dno mořské dosahuje hloubky 4000 m ve vzdálenosti 60—70 km od břehu. Tím vzhled pobřeží nabývá neobyčejné mohutnosti. Srázná předhoří spadají střemhlav do moře, a strmé skály nastavují mohutná prsa vodám oceánským, jež hravě rozbíjejí se o jejich prahorní útvary. Jsou to Roca Negra a Blanca, výběžky hor Cerra de Leon, Punta Diamante z massivu Coyucaského nedaleko Acapulca, Punta Tejupan předhoří Colimy a mys Corrientes, výstupek horského pásma Masoty. Mezi předhořími šíří se krátké laguny a nízké písečné duny, nebo zalévají se nevelike zátoky, které stávají se lodem ochrannými přístavy na poutech podél Mexica. V přirozených zátokách těchto vznikly osady, mnohé velice živé, jež by vzrostly v důležitá města, kdyby boj s mořem nebyl tak nesnadný. Mys Corrientes svojí polohou a významem jako klín, prorážející hybnou hmotu oceánu Tichého, podobá se východnímu mysu Hatterasu. Severně od něho naproti ostrovům Las Tres Marias vlévá se do moře Rio Grande de Santiago; brzy dostihujeme obratníku raka a vnikáme do zálivu Kalifornského, jenž odděluje půlostrov Kalifornský od pevniny (od Mexica). Záliv od mysu sv. Lukáše do nejzazšího koutu na severu při ústí řeky Colorada má délky 1200 km, šířky 100—180 km a plošného obsahu asi jako trojí Čechy (150.000 km^2). Z mnohých příčin zeměpisci přirovnávají jej k moři Rudému. Východní břehy jeho podobají se celkem pobřeží mexickému jižně od mysu Corrientu s tím rozdílem, že duny a laguny jsou delší a širší, předhory pak pásem nitrozemních nižší a klidnější. Za to západní pobřeží vyznačuje se značnou výškou, strmostí a divokostí skal, na jichž úpatí jeví se jen nepatrné ukázky mladších útvarů pobřežních. Ostrovy Tiburon, San Esteban a San Lorenzo rozdělují záliv ve dvě části, z nichž jižní je hlubší nežli severní. V šířce města La Pazu hloubka obnáší 2800 m, odkudž jí k ústí Colorada pravidelně ubývá. Voda na povrchu mívá 17^0—24^0, v hlubinách o 1600 m asi 3^0. Vliv moře na pobřeží je nepatrný. Příliv a odliv nechává po sobě známky ve výši až 9 m, a „bore“ v řečišti Colorada daleko se posunují proti proudu. Morfologické a geologické poměry k tomu poukazují, že záliv Kalifornský vyplňuje velikou pozemskou brázdu, jejíž dno se snížilo a mořem zalilo.

Půlostrov Kalifornský, jehož osa směřuje k sz., rovná se délkou a rozsáhlostí úplně zálivu Kalifornskému, jsa na straně k moři ovrouben příkrými hřebeny skalními, zátokami a lagunami, jichž ochranné duny dosahují leckde 50 m. Oporami pevninskými nazvati lze kromě mysu sv. Lukáše mys sv. Lazara, mys sv. Eugenia, Colnett a jiné, jež statečně odolávají příbojovým vlnám, jako několikametrové vodopády s úchvatnou silou ku břehům se řítícím. Při 29. rovno-

běžce severní za 118. poledníkem leží v moři ostrov Guadalupe s malým Zapatem a Torem.

Dostihnuvše ostrovů San Clementa, Cataliny, sv. Mikuláše, sv. Barbory, sv. Růženy a sv. Kříže a minuvše pobřeží vlastní Kalifornie od San Diega po mys Concepcion, blížíme se zátoce Montereyské a dále zátoce, v jejímž pozadí rozkládá se San Francisco, největší město amerického západu. Při vstupu do zátoky neobyčejně příznivě utvořené projeti jest „Zlatou branou“ a pak teprve dáti se v pravo do zátoky sv. Františka nebo v levo do zátoky S. Pablo. Ve směru severním dosíci lze nejzápadnějšího mysu Mendocinova, později otevřeného ústí columbijského (Columbia), zátoky Grayovy a za 48. rovnoběžkou u mysu Flattery průlivu Juanova de Fuca, jenž kromě průlivu Georgiina a Charlottina odděluje ostrov Vancouverův od pevniny a od

Lov ryb v průlivu Georgiině před deltou řeky Frazeru.

spousty ostrovů při severozápadním pobřeží státu Washingtonu. Průliv zšíří 20 km a zhloubí 200 m uvádí nás do labyrintu zátok, průlivův, ostrovův a půlostrovů, mysů, mělčin a skalisk, jimž podobných při březích amerických nikde viděti nelze. V pozadí jejich vlévá se řeka Frazer u města Vancouveru, přivádějíc vody z hor Skalistých. Ostrov Vancouverův, 33.100 km² veliký, po stránce geologické je patrně částí sousední pevniny průlivy oddělené, jako ostrov králové Charlotty, o 4 stupně severnější, a od pevniny průlivem Hekate oddělený, a jako ostrov Banksův a Pitt. Následující rozčleněné pobřeží s ostrovy Alexandrovými je nejjižnější částí Aljašky, souvisejíc s částí severní úzkým pruhem pevninským od hory Fairweatheru (4659 m) po horu sv. Eliáše (5517 m). Největši ostrovy tu jsou: ostrov prince Walesského, Bara-

novův, Čičagovův, Admiralitní a jiné, mezi nimiž se vinou mnohé a mnohé průlivy, představujíce nejvyvinutější soustavu zátok fjordových. Obchodu členitost tato příliš neprospívá, poněvadž není tu jednak lidnatých osad a vzdělaného pozadí pevninského, jednak příboje mořské řádí v zátokách takovou měrou, že mnohdy nelze se lodmi jimi probrati.

Zátokou Yakutatem, jižně od hory Eliášovy, končí členité pobřeží Aljašky jižní (Tlinkity), a pobřeží obloukem na sever vypuklým vine se na západ, přecházejíc na 165. poledníku a na 60. rovnoběžce v půlostrov Aljašku. Mezi Cookovým Inletem a zátokou prince Williama ční půlostrov Kenai, proti němuž leží ostrov Kadjak ještě s jinými drobnými, na nichž výborně studovati lze účinky ledovcův a tříšti ledové, z Beringova průlivu až sem nanesené. Příliv a odliv dosahuje výše až 16 m. Sopečné Aleuty rozhodně souvisely druhdy s oběma pevninami, ale nyní jsou rozčleněny ve veliké množství ostrovů malých.

Opluvše konečně půlostrov Aljašku (45.000 km^2), vstupujeme do zátoky Bristolské a mimo ostrovy Pribilovy, Nunivak, ostr. sv. Matouše a Vavřince, proti němuž šíří se zátoka Nortonova, zastavujeme u mysu prince Walesského, u něhož jsme břehy severoamerické počali sledovati.

* * *

Kromě ostrovů, jež leží v obvodu pobřeží a jež považovati lze za části od pevniny oddělené, jsou ještě některé od pobřeží vzdálenější, ale k Americe Severní počítané. Největší jich skupina obklopuje severní pobřeží ve vysokých šířkách, tvoříc souostroví Arktické. Směrem od západu následují v jižní řadě: země Banksova, země prince Alberta a Viktoriina, země krále Viléma, prince Walesského, North Somerset, země Baffinova, ostrov Bylotův, Southampton, Resolution a ostatní drobné při jejich pobřeží. V řadě severní následují: ostrov prince Patrika, Melvillův, Byamův, Bathurst, země Grinellova, North Devon, země Ellesmerova, ostrov Amunda Ringnesa, země A. Heibergova, Isachsenova, Ellefa Ringnesa, krále Kristiana, Grantova a Gronsko s ostrovem Markhamovým a zemí Heilprinovou. O bývalé souvislosti jejich s pevninou není pochybnosti. Obrovské Gronsko rozhodně je zbytkem veliké pevniny, jejíž spojení s ostatními ostrovy Arktickými bylo úplné ještě asi uprostřed doby třetihorní.

Od mysu Hatterasu 950 km na východ vyčnívá z oceánu Atlantského britské souostroví, zvané Bermudy, k němuž směřuje podmořské spojení přes Diamond Shval; ale spojení to je pro souvislost s pevninou bezvýznamno, víme-li, že hlubiny mezi ní a ostrovy přesahují 4000 m. Rovněž spojení s Antillami nelze předpokládati, ježto hlubina oceánská mezi 20. a 30. stupněm s. š. vykazuje skoro 7000 m.

I zařazují se Bermudy k Americe Severní jen proto, že jsou jí ze všech ostatních dílů světa nejblíže a že mají význam pro válečnou moc britskou oproti Unii.

Jižně od Bermud rozkládá se ostrovní svět západoindický, jehož bývalá souvislost s pevninou zřejmě vyzírá z polohy jednotlivých skupin ostrovních a jejich kolmé členitosti. Při tom třeba při popisu skupiny ostrovní, jižně od Floridy ležící, jakož i část pevniny jižně od šíje Tehuantepecké považovati za území, vyňaté z dosahu Ameriky Severní, a míti je spíše za samostatnou pevninu, která byla jakýmsi přechodem k Americe Střední. Vyvinulyť se Velké Antilly geologicky a vegetativně tak rozdílně od Ameriky Severní i Jižní, jako Madagaskar od Afriky a Nová Guinea od Australie. Pokud se týče popisu poměrů všeobecných, kulturních a politických, nelze činiti jinak, nežli počítati Západní Indii k pevnině severní. Moře Karibské však rozhodně je mořem jihoamerickým.

„Zlata brána kalifornská", vjezd do zátoky San Franciska.

Na rovnoběžce 10. asi 1050 km od západních břehů mexických leží v oceáně Tichém ostrov Clippertonův, částečně trachytový, částečně korálový jako protějšek Bermudám. Ostrovy Revilla Gigedovy, 400 km vzdálené od mysu sv. Lukáše, mohou býti považovány za jižní výčnělek poloostrovu Kalifornského, od něhož vine se pod mořem k jihu vypnulina, pod hladinu mořskou 3000 m ponořená. Mimo to ostrovy jsou mladšího původu vulkanického jako útvar na pevnině.

Ostrovy Tres Marias, ostrovy v zálivě Kalifornském, Guadalupe, sv. Barbory, tři malé, čedičové Farallones proti Zlaté bráně kalifornské, Vancouverův, Charlottin, Tlinkity, Kadjak, Afognak a j. jsme již jmenovali jako ostrovy pobřežní původu nepopiratelně pevninského. Ostrovy sv. Vavřince a Matouše v průlivě Beringově polohou a poměry přírodními bližší jsou Asii, ale při prodeji Aljašky ruská vláda je předala Unii. O ostrovy Diomedovy oba státy se rozdělily; západní přidělen byl Asii Ruské, východní Severní Americe.

B. Poměry přírodní.

1. Povaha půdy.

Dívajíce se na horopisnou mapu Ameriky Severní, jsme ihned upozorněni rozdílem, který se jeví v povaze půdy mezi západem a východem. Západ pevninský prostoupen jest od šíje Tehuantepecké až po úžinu Beringovu mohutnou vysočinou, na rovnoběžce 40. 2500 m širokou, zužující se v Mexicu na 1600 km, v Aljašce na 1100 km; východ prostoupen jest nížinami, které ovinují v polokruhu jednak záliv Hudsonův a zvolna vystupují k západu, k jihu a k východu do výše 500—700 m (Heigths of Land), jednak provázejí východní pobřeží atlantské od New Jerseye po Floridu, ústí missisipské, ústí ř. Grande del Norte po zátoku Veracruzskou, zasahujíce do nitra pevniny až 1000 km. Jako spojovací člen těchto dvou zúženin vine se od horního toku Alabamy severovýchodně po záliv sv. Vavřince a na New Foundland podélná vysočina, záležející z rovnoběžných pásem mnoho set km dlouhých a po bocích hlubokými údolími opatřených, jichž výše nedosahuje takových čísel jako vysočina západní, ale svou povahou, složením a důležitostí je významným protějškem jejím.

Ve vysočině západní je velmi málo krajin, jež snižují se pod 3C0 m, a ještě méně těch, jež zváti bychom mohli nížinami (pod 200 m). Ve výši nejširšího rozpětí horského (35"—40° s. š.) zdvíhá se jednotná vysočina plošná nejméně 600.000 km² (mocnářství Rak.-Uherské s Bosnou 676.000 km²), jejíž nejnižší části dosahují 2000 m, a trojnásobný řetěz velehor, 3000—6000 m vysokých. Dva řetězy zdánlivě nepřetržitých hřbetů horských postupují od Tehuantepecu z horského uzlu mexického, jemuž vévodí Pic de Orizaba (5550 m) a Popokatepetl (5452 m), skoro rovnoběžně na severozápad po ř. Gilu a Grande del Norte, kde sdružují se v plošinu Coloradskou a přecházejí později v jednotný útvar, známý jménem hor Skalistých. Třetí řetěz, nejzápadnější, počíná mysem sv. Lukáše a podél západního pobřeží oceánu Tichého postupuje Britskou Columbií do Aljašky a Aleut. Hory Skalisté vysílají poslední výběžky až do průlivu Beringova v mysech prince Walesského a Hope. Nejvýše pnou se severní uzly horské v hoře Mc Kinleyově (6238 m).

Přihlížejíce k útvarům těchto horstev, jimiž vyznačuje se charakter celého vysočinného západu, někteří američtí badatelé, Whitney, Gannett a j., užívají pro ně názvu „Cordiller". Odtud také pro jednotné označení území, jímž hory prostupují, užívají názvu „cordillerská polovice pevniny", kterýž název zdá se býti případnější než „polovice tichomořská", neboť říční oblast tichomořská nezabírá ani $^1/_4$ povrchu pevninského. Pokud se týče pojmenování hor ve východní polovici země, dlužno uvésti, že hlavní znatel jejich, Arnold Guyot, nazývá je „Appalachian Mountain System", kterýž název býval obvyklý také na mapách starších; názvu Alleghany, jehož užívati se přestává, náleží jihovýchodní části, v níž vévodí Mount Mitchell, vysoký 2048 m.

Appalašská polovice pevniny (východní) dle úvah geologův nabyla nynějšího pevného vzezření dříve nežli polovice cordillerská. Jádrem jejím zdá se býti krajina kolem zálivu Hudsonova, složená z ruly a slídových břidlic, zejména z vavřinecké ruly, již na okrajích doprovázejí vrstvy prvohorní, na př. křemenec a různé břidlice. Krajina, zvaná Vavřineckou plání, bývala kdysi vysočinou; již různé doby vývoje zemského, zvláště doba ledová, skalních vypnulin zbavily a v nížinu proměnily. Nitro nějakým způsobem pokleslo, a řečiště hojných proudů na pobřežích zalila se mořem, čímž vznikly četné fjordy, jimiž se Labrador, Nový Fundland, Nové Skotsko a státy Novoanglické vyznačují. Prahorní nerosty obsaženy jsou též v hlavních pásmech hor Appalašských, dávajících tak na jevo, že soustava hor těch náleží k nejstarším částem Ameriky Severní.

Vysočina trčela v pravěku jako mohutný poloostrov veliké pevniny prahorní k jihu do prvohorního moře, v němž ukládaly se již tehdy vrstvy silurské a devonské i kamenouhelné. Co se později v době druhohorní a třetihorní dálo, bylo výsledkem pohybů kůry zemské, jimiž vysočina se rozčlenila v pásma podélná a příčná, a jimiž vznikly příkré rozdíly mezi pásmem hlavním a pásmy pobočními, Piedmont řečenými, mezi předhorami a pobřežními nížinami.

„Na jihu a na jihovýchodě appalašská Amerika Severní získala v době třetihorní velikou část půdy klesáním hladiny mořské, čímž vzrostly nížiny při oceáně Atlantském a při zálivu Mexickém; leč náhlým opětným vzestupem čáry pobřežní, ještě v nynější době patrným, nížiny ty značně se zas umenšily. Kromě těchto změn hlavní práci v přetvořování povrchu zemského měly mráz a teplo, bouře, přívaly vodní a bystré řeky, snižujíce horské výšiny, vyhlubujíce údolí, odnášejíce z nich štěrk a vyplňujíce jím prohlubiny pevninské i mořské. Po době třetihorní, v níž spojení Evropy s Gronskem a Amerikou se přerušilo, nastala doba ledová, kde všeobecné zaledněni působilo dále na úpravu terrainu, posunujíc uvolněné kameni, zastavujíc tekoucí vody a změňujíc směr jejich, ničíc a zahánějíc organismy v končiny životu jich příznivější“. (Deckert).

Ve příčině vývoje polovice cordillerské mnoho jest ještě neobjasněno, zejména pokud se týče útvarů starších. Ch. Walcott se domnívá, že vysoké Cordillery v Coloradu, v Novém Mexicu, v Kalifornii a Wyomingu, jakož i v krajinách severněji ležících, jsou prahorními ostrovy v moři prvohorním (cambrickém).

Kolem nich tvořily se mohutné usazeniny, v nichž objevují se nálezy prvních živočichů (trilobitů). Jako jinde, podléhaly i zde silurské a kamenouhelné vrstvy rozmanitému vrásčení, prohýbání a posunování, zachovávajíce celkem všeobecnou polohu vodorovnou. Konečného vývoje dostalo se Cordillerám teprve v době třetihorní. Tehdy hřebeny prahorní nabyly určitého směru a výšky, nebo zůstaly nad okolím trčeti jako mohutné uzly horské, jinde opět vrstvy kůry zemské snížily se do mohutných trhlin a jícnů, z nichž zároveň vytryskly sopečné hmoty, stékajíce do údolí a níže položených prohlubin. I jsou tu nejrozšířenějšími prvky nerosty útvaru křídového,

třetihorního, kromě nerostů sopečných; hmoty základního podkladu jsou původu prahorního a dávají hlavním pásmům celkový ráz. V době následující po třetihorách činnost přírodních sil jevila se na západě živější, nežli tomu bylo na východě. Zejména zdá se, že bylo tu větší zalednění, nežli je nyní; také rozkládalo se tu více jezer, a řeky měly neobyčejnou sílu erosní. Pověstné obrovské caňony mají počátek svůj v době třetihorní, ale vrchol vývoje jejich spadá do ledové doby čtvrtohorní, bohaté množstvím prudkých potokův a řek.

Veliký kaňon řeky Colorada v Arizoně.

Mezi oběma vysočinami až do konce třetihor šířilo se moře. Když zmizelo, sloučily se tak, že nesnadno jest hranice mezi nimi naznačiti. Přiřaďujíce ku polovici cordillerské také vysočinu mexickou, můžeme zhruba hranice označiti čarou, spojující zál. Liverpoolský na severu s jezery Velkým Medvědím, Velkým Otročím, Athabascou, Buvolím, Winipežským, s řekami Red Riverem, Siouxem a Missurim, směrem k ústí Ria Grande del Norte. Tím také vyznačují se hranice podnebné, částečně i vodopisné a kulturní.

Průměrná výška vysočiny Cordillerské obnáší 1200 m, vysočiny Appalašské 300 m; rozlohou se téměř vyrovnají, zabírajíce každá polovici zemědílu. Dle toho průměrná výška vší Ameriky Severní

byla by asi 750 m (H. Wagner udává 700 m), vynikajíc tak nad průměrnou výši Jižní Ameriky i Afriky (650 m).

Geologické a horopisné poměry severoamerické mají veliký vliv na vznik soustav říčních. Obě horstva, západní i východní, zastavují mračna od moří plující, zachycují srážky vodní a stávají se pramenisky potokův a řek, jež vzrůstají v dolním toku ve veletoky. S vysočiny Appalašské neteče příliš mnoho řek přímo k oceánu Atlantskému; všechny, počítajíc v to i řeku sv. Vavřince, nemají většího poříčí nad 2·2 mill. km², tedy asi 11% pevninského povrchu. Podobně oblast oceánu Tichého vykazuje poměrně malé procento půdy, s níž přijímá přítoky, tak asi 24·5%. Za to záliv Mexický, severní moře Ledové a záliv Hudsonský přijímají větší část přebytečných vod pevninských; Rio Grande del Norte, Missisipi a jiné řeky s přítoky svými odvodňují 25·5% povrchu, Nelson, Churchill a j. 18%, Mackenzie, řeka Měděných báni a j. 16% povrchu severoamerického. Některé řeky do oceánů dostati se nemohou, vlévají se do nitrozemských jezer, a proto počítáme je k oblasti nitrozemní, neutrální, na niž připadá ostatek procent (5%).

Veliká rozmanitost poměrů výškových a geologického stáří, mající vliv na vývoj podnebí, jsou hlavní příčinou, že řeky západní, podobny jsouce bystřinám horským, někdy vodou přeplněny z břehů vystupují, někdy zase vysychají; prospěšnost jejich kazí náhlý spád a výmoly, jež způsobují rozpoutané proudy. Řeky východní mají naopak stav vodní rovnoměrný, spád mírný a kulturní cenu mnohem větší. Doba ledová způsobila v plošině Vavřinecké a v přilehlé k ní části vysočiny Appalašské nesmírné množství jezer (100.000) a řek, jež jimi protékají Mezi jezery zpravidla bývají soutěsky, v nichž burácejí chladné vody v divokých peřejích na doklad, že vývoj soustav říčních dosud není ukončen a že erose dosud pokračuje. Zvláštní pozornosti zasluhuje řada pěti Velkých jezer, jejichž vznik rozhodně souvisí s dobou prve jmenovanou. Američané právem nazývají je „sladkovodním mořem Středozemním" a opluvše umělými průplavy mohutné jejich peřeje a slapy, učinili je a řeku sv. Vavřince splavné a uskutečnili spojení nitra pevninského s pobřežím mořským.

Jih appalašský, přes nějž severní zaledněni se neprostíralo, vyznačuje se klidnými řekami, jichž splavná řečiště vinou se daleko do hor; také patrna je tu chudoba jezer. Výjimku činí řeky floridské a pobřežní řeky zálivu Mexického, jež se rozšiřují v jezera a podobají řekám severním. Ale vznik jejich a trvání má příčiny jiné. Mnoho jezer spatřujeme také v americké části cordillerské, jichž vznik vykládá se také jako dílo ledovců; ledovce zatarasily postranní údolí nánosy, tak že dlouhá údolí hlavní naplnila se po okraj vodami. Jako příklady takových jezer jmenovati lze Kootenay Lake (50° s. š. + 117° z. d.), Okanagan, o dva stupně západněji, a Teslin Lake, odkud vytéká Teslin, přítok Jukonu.

V Cordillerách středních spatřují se zase plesa, nepatrné nyní

zbytky bývalých velikých a hlubokých jezer. Nejznámější jest Velké jezero Solné v Utahu, Pyramidní, Goose Lake, Humboldt & Carson Sink a j. v Nevadě.

2. Podnebí.

Rozloha Severní Ameriky od severu k jihu je tak nesmírná, že shledáváme tu větší rozdíly klimatické, než-li kde jinde na zeměkouli. Starý pozorovatel podnebí amerického K. F. Volney praví o poměrech podnebných: „Jsou tak proměnlivé, že týž den přináší nejkrutější mrazy evropského severu a žár sluneční horké Afriky, čili tak říkajíc všechna čtyři počasí roční". Jako rozdíly teplotné jsou proměnlivé, tak proměnlivý jest i tlak vzduchu a na něm závislé proudění vzduchu, vlhkost jeho a srážky dešťové. Amerika Severní jest z nejteplejších a nejstudenějších končin na světě, z nejvyprahlejších a nejvlhčích území, a co všude se obecně pociťuje, ve všech svých částech, na severu, jihu, východě a západě, všude podnebnými zjevy přísně a důsledně navštěvována. Pokud se týče větrů, jeví se tu jiné rozdělení nežli v Evropě. Kdežto v Evropě vanou zimní větry hlavně od jihozápadu, letní od západu až od severozápadu v Americe vanou větry zimní od severozápadu, letní od jihozápadu.

Pozorujeme-li roční isothermu 20° a 10°, shledáváme, že podnebí v celé jižnější části Ameriky Severní je všeobecně teplejší, nežli v souhlasných šířkách asijských. Přirovnáváme-li však tytéž isothermy americké k isothermám evropským, jeví se v Evropě dle nich značné zvýšeni teploty. Nový York, jenž má roční průměrnou teplotu 10·9°, rovná se irské Valentii (10·8°) a uherské Budapešti (10·7°), ačkoli Valentie je o 10° severněji a Budapešť o $6^1/_4$° severněji nežli Nový York. Neapol pak, v rovné šíři s Novým Yorkem ležící, má teplotu roční o 6° vyšši. Na Labradoru město Hebron vykazuje teplotu o 6·3° nižší nežli evropský Hammerfest, jehož poloha je o 12 šířkových stupňů příznivější, t. j. jižnější. Nejvíce podobají se teplotou západní končiny americké západním končinám evropským, ač i tu rozdíly jakés přece se jeví. San Francisco má o 5° roční teplotu nižší (13·2°) nežli Syrakusy, jež leží na téže rovnoběžce, a Sitka o 1° nižší (5·7°) nežli Aalesund v Norsku, o 5° severněji ležící.

Dle isotherm lednových pozorovati lze, že Amerika Severní je ve výhodě před Asií. Veracruz má skoro o 10° vyšší teplotu lednovou (22·1°) než-li Kanton, ležící o $3\frac{1}{2}$° jižněji; Nový York o 3·7° vyšší (— 1°) nežli o stupeň jižnější Peking, a Toronto o 10° vyšší (— 4·9°) nežli Vladivostok, stejně od rovníku vzdálený. Nejstudenější místa v Americe, jako Hebron na Labradoru (— 20°) a Fort Simpson na dolním Mackenzií (— 28·2°), mají střední teplotu lednovou vyšší, nežli mají souhlasná místa asijská, jako Ochotsk (— 23·7°) a Irkutsk (— 42·9°). Krajiny se zimou „sibiřskou" lze najíti jediné v středních končinách Kanady, kde na př. Winnipeg mívá v lednu

průměrně —20·3°, jako Irkutsk, jenž leží o 2 stupně severněji. Lednový průměr města Chicaga (— 5°) jest o 4° nižší nežli v souhlasném Taškentu, a průměr Minneapolisu (—11·3°) se shoduje se souhlasně položeným Kazalinskem. Výhoda Ameriky ve příčině teploty oproti Asii a oproti Evropě úplně mizí, přirovnáváme-li města ležící v téže zeměpisné šířce. Leden v Novém Yorku je o 9·2° studenější nežli v Neapoli, v Chicagu o 11·7 studenější nežli v Římě, v Minneapoli o 11° studenější nežli v Miláně, ve Fortu Simpsonu o 20·8° studenější nežli v Hernosandu, v Hebronu o 11·2° nežli v Petrohradě, Střední teplota lednová v Sitce (— 1°) srovnává se s teplotou švédského Kalmaru.

Pokud se týče teploty letní, lze říci, že v severním Mexicu a Arizoně, Utahu a Nevadě rozkládají se širé krajiny, v nichž střední teplota červencová obnáší 30°—36°, to jest, že se úplně rovná let-

Los Angeles v Kalifornii.

nímu žáru arabských a perských pouští asijských i žáru hrozné Sahary v Africe. Červencová isotherma 20°, která v Evropě vine se jižně od Paříže, mimo Prahu, Moskvu, Omsk a Jakutsk, v Americe Severní zabíhá až k hornímu Mackensii, Nelsonu, přes Winnipeg směrem ke Quebecu, tedy severněji, nežli v západní a střední Evropě, ale přece ne tak daleko na sever jako v Rusku a v střední Asii, s kterýchž šířek náhle v Amursku poklesá. Isotherma 10° probíhá Aljašku nad kružnicí točnovou, vede severními pláněmi území Mackenzijského, přes záliv Hudsonův a Labradorem k moři; ale v Evropě dotýká se břehů moře Ledového a v Asii prochází nejsevernějšími končinami nížiny Sibiřské. Je tedy severní část Severní Ameriky u přirovnání s Evropou a Asií teplem letním tím nepříznivěji opatřena, čím severněji postupujeme. Zajímavá je k této věci poznámka, že

16° isotherma červencová zasahuje až do krajin středního Jukonu, kdež ještě některá odvětví polního hospodářství provozovati lze. Dawson City má ještě červencovou teplotu 13·7°.

Zvláštností zůstává, že v Tichomoří teplota je nižší nežli na pobřeží oceánu Atlantského. Město Los Angeles na př., ležící o 7 stupňů šířkových jižněji nežli Nový York, má teplotu nižší nežli Nový York o 2·4°, San Francisco dokonce o 9·5°.

Teplotou tropickou ve všech měsících vyznačuje se toliko pobřeží mexické, kde mívá Veracruz v nejstudenějším měsíci 22·1°, v nejteplejším 27·7° tepla, Colima však v zimě 23°, v létě 28·5°. Ostatní Mexico jest jaksi z tropického horka vyloučeno, tak že lze tu mluviti o teplotách skoro tropických. Oaxaca, Cordoba a j. mají teplotné poměry asi jako Gibraltar v Evropě. Na Mexické plošině rozdíl teplot letních a zimních není přílišný. Město Mexico má v lednu 22·5°, v květnu 19·6". „Charakteristickými vlastnostmi pro severoamerické podnebí jsou příkrost a náhlost rozdílů teplotných, jež se tu střídají. Nejvyšší stupně vedra, které se na jihu cordillerské Ameriky pozorovaly, předčí mnohdy nad vedro saharské, jevíce se v některých krajinách ještě častěji a vytrvaleji nežli v Sahaře. V jižní Kalifornii zaznamenalo se již 56·1° tepla, v Mammoth Tanku 53·3°, Volcanu Springsu 52·2° a ve Fortu Ringgoldu v Texasu 50·6°. V údolí Smrti v jižní Kalifornii, ve „výhni", zemské, bylo prý již 58° tepla. Ve stínu bývá každým rokem 48°—50° v Arizoně, Novém Mexicu. Utahu a v Jižní Kalifornii. Bývalý přednosta povětrnostní stanice ve Washingtonu, A. W. Greely, nepochybuje, že v krajinách těchto teploměr mohl by příležitostně ukazovati až 85° i více. Ostatně vysoké stupně žárové nejeví se pouze v krajinách jmenovaných; také Montana, Kansas a Iowa mají někdy 45° tepla, a míst, kde v létě nikdy nebývá 40°, je v Americe Severní asi velmi málo. Nový York, Washington, Louisville, St. Louis a j. trpívají leckdy po mnoho týdnů vedry o 32°—35° C, a počet úmrtí záhřehem v takových týdnech neobyčejně se vzmáhá. Roku 1901 ve 3—4 dnech onemocnělo zážehem 1200 osob!" (Deckert).

Nejnižší teplotu zaznamenali u řeky Poplaru v Montaně dne 1. ledna 1885 a sice —52·8°. Výprava Schwatkova při Veliké řece Rybí zaznamenala —56°, při Severním Saskačevanu —57°, ve Fortu Reliance při horním Jukonu až —62·2° (v Jakutsku —61·7°). I zdá se tudiž, že okolí Velikého jezera Medvědího je nejchladnějším územím pevniny severoamerické, podobajíc se území poblíže Verchojansku při řece Janě v Sibiři, kde při —69·8° C je prý nejchladnější místo na světě. Míst, kde rtuť v zimě mrzne a při úderu ohýbá se jako kov, je v západní Americe a v Kanadě Britské velmi mnoho. R. 1899 klesla rtuť teploměru v Atlantě (v Georgii) na —22°, v New Orleansu na —14°, na Floridě až po Tampu na —6°. Extremy v Montaně a Dakotě jeví se někdy i 90°, při řece Poplaru i 98·3°, v čemž vyrovnají se kraje tyto také obvodu Verchojanskému, kde rozdíly teplotné bývají 98° (v Jakutsku i 100·8°).

Nikde tak náhle a příkře nemění se povětrnost jako v Severní Americe. Není města, v němž by teploměr někdy v jednom dni, ano v několika hodinách nejevil změn o 20° nebo 25° teplotných, zpravidla nižších. Nejnápadnější změny jeví se v nitru Kalifornie, ale nejčastější a nejstrašlivější ve vysočinách na úpatí hor Skalistých. Tu v Denveru 15. ledna 1875 dle věrohodného pozorování se stalo, že teploměr v době pouhých 5 minut ukazoval o 20°, ale v dob hodinové o 26·7° méně, nežli před tím. O Fortu Magonnisu je poznamenáno na washingtonské povětrnostní stanici z února 1890, že teplota v něm ve 24 hodinách klesla o 38·3°. Úředně prokázány jsou dále rozdíly o 35·2° v 16 hodinách v Abilene (Texas), o 34° v Las Animas (Colorado), o 33·5° v Denveru, o 33·5°, v Lamaru (Missuri), o 30° na rozličných místech jiných. Na

Denver v Coloradu s horami Skalistými na obzoru.

mnohých místech dějí se změny o 20° v roce mnohokrát. Náhlé stoupání teploty bylo úředně zaznamenáno o 27·7° v osmi hodinách; o 36° ve 12 hodinách sběhlo se ve Florenci v Arizoně; stoupání o 30° za den není řídké zvláště v Kalifornii.

Rovněž přechody z počasí do počasí dějí se s doprovodem příkrých změn teplotných, jež škodívají polnímu hospodářství, dějí-li se zejména v květnu a v červnu. Lehké mrazíky noční objevují se i v měsících letních následkem nočního vyzařování tepla. V některých krajinách, jako v části cordillerské a severně od Ohia, letní tyto mrazíky (killing frosts) mnohdy vážně škodívají úrodě tabákové, pšeniční a kukuřičné. Jaro nastupuje vládu svoji z pravidla velmi intensivním teplem, tak že vegetace jako jedním rázem se vyvíjí, ne pomalu jako u nás. Zároveň pozorovati lze, že léto zabíhá někdy daleko do doby podzimní, v níž rostlinstvo jako by nerado pozvolna

odumírá a přispívá k barevné živosti padajícího listí. Na jezerech Velkých a na řece sv. Vavřince led překáží dopravě zpravidla od prostředka prosince do května.

Jako teploměry ukazují extremy teplotné, tak také hygrometry přesvědčují pozorovatele o neobyčejných rozdílech, které se jeví ve vlhkosti vzduchu. Někdy přístroje prozrazují i 100% vodních par v atmosféře, ale za hodinu pouze 40% neb i 20%, poněvadž suchý vítr západní dostavuje se nad zemědíl na místo vlhkého vzduchu, vanoucího od zálivu Mexického; 60% vodních par bývá normálem pro roztok ovzduší.

Dle výpočtů Johna Murraye Severní Amerika obdařena jest menším množstvím dešťů nežli Amerika Jižní a Afrika, kdežto Evropa, Asie a Australie se jí v té příčině nevyrovnají. Střední výška dešťů obnáší dle téhož badatele v Sev. Americe 730 mm, v Americe Jižní 1670 mm, v Africe 825 mm, v Evropě 615 mm, v Asii 555 mm a v Australii 520 mm. V Montrealu prší ročně 1050 mm, vysoko v Ottawě 730 mm, v Now Yorku 1136 mm, v Cincinnati 1052 mm, v Mobile 1603 mm, v Atlantě 1323, v Memphidě 1294 mm, v Chicagu 854, v Neahbayi (Washington) 2855 mm, v Sitce 2070 m. I západ americký, vyjmouc Velkou pánev, má 300—400 mm srážek vodních, tedy o málo méně nežli východní Rus a Sibiř; ale litovati je tu okolnosti, že i tyto chudé srážky nepravidelně jsou po území rozděleny, že náhle padají, rychle odtékají a rychle se vypařují.

Hlavním pramenem vlhkosti vzduchové jest záliv Mexický, z něhož jak Appalašská Amerika Severní, tak pobřeží zálivu dostává největší množství dešťů; deštný pás s 1500 mm ročních srážek zabírá úval missisipský, údolí Alabamy a zasahuje daleko do rovin vnitřních. Oceán Atlantský zaujímá druhé místo jako zřídlo mraků, jež vichry přenášejí přes pruh pobřežní do hor Appalašských a dále na západ. Mount Washington vykazuje dešťů 2110 mm, Murphy v Sev. Karolině 1900 m. V úvalu Ohijském a v okolí Velkých jezer sloupec deštný snižuje se nápadně. Louisvill a Cairo mají ještě 1142 mm, St. Louis 1033, Kansas City 920, Omaha 768, St. Paul 730, ale Winnipeg již jen 600 mm napršené vody ročně.

Západně od 97° z. d., tedy západně od hranic mezi Appalašskou a Cordillerskou Amerikou Severní, klesá sloupec deštný pod 600 mm; Fort Davis v Texasu vykazuje výšky 524 mm, Denver 357 mm, Salt Lake City 439 mm, Santa Fé v Mexicu 368, Fort Yuma v Arizoně 73 a Mammuth Tank v Kalifornii 46 mm; San Francisco na pobřeží tichomořském vykazuje 600 mm.

Nejvíce dní deštivých napočtlo se v Kanadské planině jezerní (160 až 180 mm ročně) a zvláště na nejzazším severozápadu, kde pršívá v roce i ve 250 dnech deštivých. Deště přicházejí pravidlem v podobě velikých, vydatných lijáků, jichž bývá ve 24 hodinách nezřídka 100 mm. Nejmohutnější lijavec, jejž washingtonská stanice povětrnostní zaznamenává, strhl se u Pointu Pleasantu v Louisianě dne 5. dubna 1885, kdy napršelo za 24 hodiny 307 mm. V Brownsville v Texasu spadlo vody 12. srpna 1880 na 281 mm, v Lambertsville v New Jerseyi 16. července 1865 asi 294 mm, v Ellsworthu

v Sev. Karolině 3. a 4. srpna 1880, 28. a 29. října 1880 a 1. a 2. prosince téhož roku 326 mm, 158 mm a 126 mm. Zajímavá jsou ještě data tato. Dne 15. srpna 1848 napršelo v St. Louisu za 15 minut 126 mm vody, v Galvestonu (Texas) 4. června 1871 v 14 minutách 99 mm, v Providenci (Rhode Island) 6. srpna 1878 v 36 minutách 88 mm a jinde podobně. Při bouřích napětí elektrické bývá veliké a vyrovnává se neustálými blesky a duněním hromu.

V Mexicu, v Jižní Kalifornii a na pobřeží zálivu Mexického, mimo vysoké hory, sníh padává zřídka a hned taje. Za to na severozápadě vánice sněhové bývají velmi prudké, sněhu kupí se obrovské závěje, ale netrvají dlouho; suchý vzduch a nízká poloha zeměpisná způsobují, že rychle mizejí. Trvalá pokrývka sněhová spatřuje se jenom v Kanadě a na Aljašce. Pád sněhu doprovázeji obyčejně mocné a studené bouře severozápadní (blizzards), jež přirovnati lze k ruskosibiřským buranům. Bouře tyto jsou postrachem a metlou obyvatelstva, neboť ničí ročně mnoho životů lidských a způsobují hrozné záhuby v stádech dobytka. Jiné srážky vodní, jako rosa, jinovatka a kroupy, objevují se rovněž neobyčejně často a hojně. V jižní Kalifornii a na Floridě množství rosy vyrovnává se mírným prškám. Jinovatka podobá se obyčejně pokrývce sněhové a usadivši se na stromech a křech, poskytuje v lesích čarovného pohledu.

Hlavním tvůrcem a pořadatelem severoamerického podnebí jest severní polovice oceánu Atlantského, která jsouc v jižní části své vyhřáta a za točnovou kružnicí severní velmi zchlazena, stává se v okolí Islandu stálým územím vzduchové depresse, jejímž vlivem upravuje se podnebí polokoule severní. V létě tvoří se silou slunečních paprsků jiná depresse nad cordillerskou částí Ameriky Severní, podobná depressi nad pevninou Starého Světa; a tu vyrovnáváním vrstev vzduchových způsobuje se nad Islandem pohyb vzduchových mass ve směru ručiček hodinových. K Evropě vanou proto větry západní a jihozápadní, k Americe východní, jihovýchodní a jižní. Větry přinášejí na pevniny množství par a tak je opatřují bohatými srážkami.

Oceán Tichý obdařen jest velikou depressí zimní jižně od Aleut a západně od Kalifornie, ale tyto zjevy atmosferické nemají důležitosti zjevů předešlých, poněvadž větry jimi vzbuzené dotýkají se pouze pobřežních pásem horských a zásobují srážkami hlavně Britskou Columbii a Washington.

Příkrost, která jeví se při změnách počasí, má příčinu v tom, že hlavní větry mají rozdílnou teplotu a rozdílné množství vodních par, jednak v tom, že při úpravě porušené rovnováhy ve vrstvách vzduchových nenalézají v terrainu přílišných překážek. Od jihu vstupují do pevniny teplé větry od zálivu Mexického, ohřívají větry atlantské a parami je nasycují. Na severu záliv Hudsonův, Arktické souostroví a četná jezera vnitřní udržují ovzduší v chladu. Na západě konečně rozkládá se ohromná plošina náhorní o výši 2000 m a více, nad níž vždy vznáší se vzduch řídký a suchý. I nelze jinak, než že poruchy atmosferické dějí se s doprovodem náhlých, bouřlivých a silných větrů, mohutných lijákův, elektrických výbojův a roz-

dílů teplotných. Největšími rejdišti těchto nápadných zjevů jsou právě končiny při horním Saskačevanu, při Velkých jezerech a v poříčí řeky sv. Vavřince, kde shledáváme hranice mezi depressemi tichomořskou a severoatlantskou. Tudy valívají se od západu k východu bouře prvního řádu, jichž bývá i 40 do roka; tu divoké „blizzards“, „northers“ a strašlivé víry, tornados, mají svůj počátek. Jiný směr bouří znázorňují křivky, vedoucí od zálivu Mexického přes dolní Missisipi k Velkým jezerům, od ostrova Haiti podél pobřeží k Novému Skotsku. Tudy pohybuje se zpravidla 10 bouří ročně. V horách Skalistých objevuje se vítr, chinook zvaný, s týmiž vlastnostmi, jaké mívá alpský föhn. Blizzards a northers na východním úpatí hor Skalistých nejsou nic jiného nežli bóra v rozměrech obrovských. V území jižních Cordiller nevítanými hostmi bývají prachové smršti, jimž v Mexicu říkají remolinos.

Prudkost větrův a bouří dle K. Loomisa jest v Americe dvakrát větší nežli v Evropě. Větry, tornados, smetají někdy v Kansasu, Nebrasce, Missuri, Illinoisu a Ohiu celá města s povrchu zemského, a jejich síle neodolá nic, co nad zemi vyčnívá. Vznikají jako větrné víry u nás, jenže objevují se v rozměrech velikých, v šířce 100 až 500 m, postupujíce do vzdálenosti 60—80 km. Pak jim síly ubývá, až mizejí docela. Jak píše nejlepší znalec jejich, John P Finley, otáčejí se rychlostí 5200 km za hodinu. Obyvatelé postižených krajin bývají na ně upozorňováni a před nimi varováni zvláštními, nálevkovitými mračny, v závratných výškách se objevujícími. Nejčastěji bouřívají od dubna do srpna od 2—6 hodin odpoledne. Bouřným vichrům podél pobřeží oceánu atlantského říká se „hurricanes“; nepohybují se tak rychle a s takovou prudkostí jako tornados, ale víry jejich mívají v průměru několik km. Zhoubná činnost jejich jeví se zpravidla v září a říjnu.

Dle toho, co jsme tuto o podnebných poměrech severoamerických uvedli, H. Polakowsky rozeznává na pevnině zkrátka patero pásem podnebných: 1. pásmo podnebí točnového, 2. pásmo lesův a polí, východně od poledníku 100., kteréž pásmo v Kanadě sahá na západ za poledník 100.; 3. pásmo planin a pohoří od 100. poledníku na západ; 4. pobřežní pásmo tichomořské; 5. Mexico, Střední Ameriku a Indii Západní.

1. Pásmo podnebí točnového, pásmo polární, zabírá kromě Gronska a souostroví Arktického celý sever zemědílu: Aljašku, velký díl území Mackenzijského, země při zálivu Hudsonském a Labrador. Většina půdy v územích jmenovaných se nevzdělává pro nízkou teplotu a dlouhé zimy i v takových zeměpisných šířkách, v nichž v Evropě rolnictví ještě s nejlepším výsledkem se potkává. Ale letní teplota vysoká, jak již jednou bylo psáno, přispívá k tomu, že hranice stromův ovocných v území Mackenzijském zabíhá až za kružnici polární, a ječmen uzrává tu ještě v šířce 61° severních. Teplota zimní naproti tomu velice poklesá, neboť vykazovala na př. v Ogilvii na Juconu v prosinci r. 1895 —48°, v lednu r. 1896 —56° a v únoru téhož roku —54°.

2. Pámo lesův a polí východně od 100. poledníku vyznačuje se na prvém místě podnebnými rozdíly ve směru od s. k j. Blízkost Atlantského oceánu a proudu golfského značně upravuje podnebí pobřeží atlantského, odlišné od podnebí nitrozemního. Léta bývají horká s větry západními a severozápadními. Všecek nesmírný prostor 30 stupňů délkových a 30 stupňů šířkových vyznačuje se podmínkami, jichž vyžaduje zdělávání půdy a vzrůst užitečného rostlinstva.

3. Pásmo planin a pohoří od 100. poledníku na západ charakterisuje se suchým ovzduším a velikými denními rozdíly teplotnými. Řídkých srážek vodních na planinách mezi horami Skalistými a pásmem Kaskad směrem severním přibývá, čímž mění se podstatně ráz rostlinstva.

4. Pobřežní pásmo tichomořské nemá přílišných rozdílů mezi zimou a letem; jmenovitě mírná jsou zimní minima teplotná. Deště na jihu připomínají krajiny subtropické s hojnými dešti zimními.

5. Mexico, Amerika Střední a Západní Indie zasahují v pás horký; vysoká teplota letní způsobuje vzrůst rostlinstva bujného, tropického. Území, podléhající vlivům pásma horkého, zabírá i Nové Mexico, Arizonu a dolní Kalifornii. Pobřeží zálivu a ostrovy západoindické mají střední teplotu červencovou 27°—28°. Všecko území ovládá severovýchodní pasát kromě západního pobřeží mexického, kde význačný je vítr severní. V Mexicu prší pravidelně v letě od května do září; zima je suchá; v Colimě na západě trvá počasí deštivé od června do října (výška srážek 1862 mm). Přechod v suché vysočiny mexické děje se rychlým způsobem. Rovněž Yucatan vyznačuje se podnebím suchým a horkým; pršívá pouze na podzim a v zimě. Na ostrovech pršívá obyčejně v říjnu; malé deště dostavují se též v květnu.

3. Rostlinstvo.

Rostlinstvo severoamerické patrně prozrazuje bývalé spojení pevniny americké s Evropou a Asií, dále liší se dle toho, má-li původ svůj v polovici appalašské či v cordillerské, a jeví též známky, plynoucí ze souostroví tropické flory antillské a jihoamerické. Čím dále k severu, tím více ubývá druhů rostlinných i jedinců, tak že lze tu sledovati vývoj květeny od tropických pralesů na pobřeží mexickém k nejchudším ukázkám bylinného života v končinách arktických. Mnohé druhy a řády souhlasí s druhy a řády evropskými a asijskými zejména na severu. Květena tichomořská od appalašské liší se tím, že má příznivější podmínky vývoje, a tím, že do styků se s ní nedostává, jsouc rozšířena v rozsahu vysočin, jichž hlavní pásma mají směr sj. U přirovnání s Evropou pozorujeme, že řády rostlinstva amerického vyskytují se v četnějších odrůdách nežli v Evropě, a že některé druhy a zvláště někteří jedinci vyznačují se neobyčejně rychlým vzrůstem a množstvím. Evropský les na př.

vykazuje asi 40 druhů původních stromů, ale les americký chová na 400 druhů; v Evropě rozeznává se asi 20 odrůd dubů, v státech Spojených na 50, v Mexicu na 80 odrůd; borovic přírodopisci určili u nás 10 druhů, v Americe Severní 30—40. Kanada honosí se 15 druhy konifer. V lesích severoamerických lze najíti všechny druhy stromův evropských a kromě toho veliký počet takových stromů, které Evropě jsou cizí. Ze stromů našich vynikají za oceánem: duby, jasany (13 druhů), javory (8 druhů), břízy (7), jilmy (5), ořešáky (5), borovice, jedle, modříny a j. Ze stromů, jichž v lesích svých nevidáme, jmenovati jest carie o 9 druzích, magnolie o 7 hlavních druzích, platany (3), catalpy (2), liriodendrony, sassafras, liquidambar, sequoiu (2), jedli Douglasovu a j. Nejmohutnějšího vzrůstu dosahují v Kalifornii sequoje, jedle Douglasovy, jedle obrovské (Abies gigantea), cedry obrovské (Thuja gigantea), borovice cukrová (Pinus lambertiana), dosahujíce výše i 100 m. Podobně obrovského vzrůstu nabývají duby, platany a topole vysočiny Appalašské. Jako příklady schopnosti rozmnožovací jmenovati jest některé domácí a přivezené rostliny, jako jsou: kukuřice, pšenice, bavlník, tabák a jabloně, jež lidstvo pěstuje ku prospěchu svému.

Kmen cedru obrovského v North Forku v Kalifornii v průměru 6 m.

Bohatství druhů, nápadnou bujnost a skvělost jejich vysvětlují někteří učenci pravíce, že zůstalo tu mnoho rostlin z mladší doby třetihorní, jako magnolie, liquidambar, cypřiš bahenní (Taxodium) a j., jichž v Evropě a jinde již nenalézáme. „I projevuje severoamerická flora celkem starší vzezření nežli evropská a ve vývoji svém je za ní v témž poměru jako australská za americkou.“ Asa Gray zachování rostlinstva původu starého odůvodňuje tím, že ledová doba v Americe neprovedla takové zhouby na povrchu pevninském jako v Evropě, poněvadž rostliny mohly pohodlněji k jihu se uchylovati nežli kde jinde. Mimo to přechod z doby třetihorní do čtvrtohorní dál se v Americe klidněji nežli v Evropě. Bohužel, že příchodem Evropanů vzácné druhy stromové, které přetrvaly dobu miocanní, berou za své. „Týká se to hlavně sequojí, jinak stromů mamutích, jimž určeno bylo pokračovati v boji, v posledním boji za hynoucí rod předvěký“ (L. F. Ward).

Pšenice, žito, oves, ječmen, pohanku, proso, hrách, rýži, ba-

vlnu, len, konopí, třtinu cukrovou, chmel, řepu, melouny a různé druhy peckovitého a jaderného ovoce přivezli do Ameriky s sebou přistěhovalci ze všech končin světa, podobně jako různé rostliny pícní. Praobyvatelé mexičtí pěstovali kukuřici, boby, bataty, t. j. sladké brambory, tabák, agave, zemní ořechy, rajská jablíčka, vanilku a slunečnici hlíznatou (Helianthus tuberosus).

F. Höck, uváděje druhy užitečných rostlin dle původu, naznačuje, že počet rostlin Nového Světa má se ku počtu Starého Světa:

stromy ovocné jako	24	k	71
obiliny „	2	„	26
okopávaniny a rostliny hlíznaté jako	8	„	21
luštěniny jako	1	„	18
zeleniny „	0	„	28
rostliny k výrobě šťav a nápojů jako	6	„	10
koření jako	4	„	8
rostliny léčivé jako	8	„	24
rostliny průmyslové jako	3	„	35
rostliny olejnaté jako	2	„	7
	58	„	248

Kromě těchto vyskytují se ještě jiné užitečné rostliny ze Starého Světa přivezené, tak že Höck kromě 58 původních rozeznává celkem 269 přivezených. Indiáni unijští pro potřebu svou pěstovali kromě kukuřice, bobův a bramborů, druh rýže (Zizania aquatica), požívajíce s krměmi z nich připravenými šťavnatých plodů bobulových a jader ořechových, jichž prales severoamerický v míře veliké jim poskytoval. Přivezené rostliny podivuhodně se v Novém Světě akklimatisovaly a lépe vyvinuly nežli v původní vlasti.

Tobolka bavlníku otevřená.

Různost podnebí působí také různosti ve vzrůstu, v květu a plodnosti rostlin. Na jihu pevninském léto následuje rychle za jarem, mnohem rychleji nežli v Evropě, a podzim bývá delší, příjemnější a barvitější nežli u nás. V Louisianě a severní Floridě růže a lilie kvetou jako šafrán jarní a violky v březnu; v Illinoisu kvetou sasanky zároveň s třešněmi v první polovici května a za nimi hned asi za týden jahody, za tři neděle slunečnice. V jižních kopcovinách appalašských pšenice a žito uzrává zároveň v druhé polovici června, ve Wisconsinu v polovici července; jahodník virginský v sev. Floridě láká plody svými již ke konci února. Bavlna počíná kvésti

v Jižní Karolině uprostřed června a ke konci srpna lze ji česati. Ovšem že, co tu pověděno, není pravidlem, poněvadž roční počasí nedostavují se vždy přesně a netrvají stejně dlouho. Jako příklad nepravidelnosti příchodu jara stůjž zde poznámka, že r. 1869 ve Východní Virginii broskve kvetly 28. března a roku následujícího (1870) již 31. ledna. (Deckert.)

Přehledně děliti lze Ameriku Severní a Střední, pokud se týče rostlinstva, v tato území: 1. v území arktické; 2. v severoamerické území lesné; 3. v území praerijní a stepní; 4. v území mexické; 5. v území západoindické. Mimo to rozeznáváme ještě území podřízená s typickými druhy rostlin a rozlišná buď kolmou členitostí, buď poměry podnebnými.

Arktické území americké prostírá se jižněji nežli ve Světě Starém, ale rostlinstvo vyznačuje se nepatrnou výškou. Mechy listnaté a lišejníky počínají se rychle vyvíjeti, jakmile teplota zemní vystupuje jen o několik stupňů nad bod mrazu. I probouzí se tu život rostlinný bezprostředně při samých hranicích věčného ledu. Tundry americké oproti tundrám asijským jsou výhradně lišejníkové. Širé plošiny pokrývá pukléřka islandská, lišejník sobí, islandský mech a j. Na půdě pevné vyrůstají malé keříky polárních vrb, ostružin a jahodníků, které poskytují potravu medvědům a polárním husám. Krása a rozmanitost flory arktické záleží v červených sasankách, v zlatožlutých pryskyřnicích, žlutém máku, bílých rožcích, žlutých mochnách, lžičnicích, lomikamenech, pampeliškách a modrých zvoncích. Z trav pozorovati lze trávy luční při vodách tekoucích, polotraviny šáchorovité (mající stébla bez kolínek) při stojatých vodách bažinných.

Od severu k jihu postupujíce, ocitáme se potom dle Kronfelda *) v oblasti ledovců, lesův a křův aljašských a v oblasti lesů v Britské Columbii, jichž floru považovati lze za bezprostřední pokračování flory kalifornské, ale bez obrovských sequojí a stále zelených stromů listnatých. Pod 50. rovnoběžkou na ostrově Vancouverově rostou: Quercus garryana, Acer macrophyllum a Acer circinnatum, a v celém jihu setkáváme se s pyšnými jedlemi Douglasovými v sousedství jedlí Hemlockových, jedlí stříbrných a cedrův obrovských, jež pospolu tvoří rozsáhlé lesy; více k severu šíří se Piaea sitchensis, jejíž kmeny na ostrovech souostroví Alexandrova pod 59.° severní šířky ještě 75 m vysoko se zdvíhají, majíce v průměru 2 m. O něco nižší, ale neméně silný cedr žlutý (Thuja nutkaënsis) šíří se na pobřeží v téže rovnoběžce, tvoříc husté porosty se stromy typů východních, jako jsou Picea alba a Tsuga canadensis, které po stráních a březích horního toku Juconu všude jsou domovem. Před požáry chrání lesy pobřežní různé druhy rašelinníků (Sphagnum), pokrývajících

*) Dr. M. Kronfeld: Bilder-Atlas zur Pflanzengeographie. Lipsko-Víděň 1899.

skalnatou půdu; v nížinách zelenají se volné pastviny, plny šťavnaté trávy a pestrého kvítí. Z rostlin hospodářských nalézti lze v tomto pásu severním ještě brambory a ječmen dokonce až u Fortu Juconu, při stoku Porcupine s Jukonem. Tunder při horním toku Juconu Dawson nenašel; za to šíří se tundry na sever od dolního toku jeho směrem k nížinám s florou arktickou." (Deckert.) Tu při horním Juconu pod 140. poledníkem z. d. r. 1896 nalezena byla ložiska zlata v Klondyke.

V oblasti lesův hudsonských, jež zabírá krajiny při zálivě Hudsonově, větší díl Labradoru a Quebec, převládají ještě pralesy jehličnaté, pokrývajíce statisíce km². Jejich nejdůležitější druhy jsou: Jedle bílá (Picea alba), černá (Picea nigra), balsamová (Abies balsamea), tamarak čili modřín americký (Larix americana), borovice šedá (Pinus Banksiana). Ze stromů listnatých vyniká bříza kanojní (Betula papyracea), která roste až po Jucon, topol balsamový (Populus balsamifera) a různé druhy vrb. Podrost pralesní záleží z různých druhů borůvek, vlochyň, brusnic, malinníkův a ostružinníkův.

Pro oblast appalašskou jsou charakteristické četné druhy stromů listnatých, jichž podzimní barvy podobají se barvám listnatých lesů našich. Kerner provází výklady své o floře zdejší těmito slovy: „Částečně jsou to tvary zcela podobné, které shlukují se v lesy: borovice a jedle, buky, duby, jasany, lípy, břízy, olše, topole, javory, jilmy, hlohy, kaliny a svídy; bohatství tvarů jest daleko větší nežli v Evropě. V oblasti jezera Erijského druží se k stromům vyjmenovaným ještě západní platany, mnohé ořešáky, trnovníky, gimnocladus, liquidambar a jiné různé, jež rozmanitost lesa a jeho krásu velice zvyšují. Americký buk (Fagus ferruginea) zbarven jest týmž způsobem jako buk evropský; podobně americké břízy na podzim žloutnou jako příbuzné sestry jejich evropské; duby, jichž jižně od jezer Velkých jest neobyčejné množství druhů, mají v podzimu všechny možné odstíny žluti a červeni, od žluti citronové do tmavé hnědi; červený javor halí se v nádherný purpur; hlohy, kaliny fialovějí, a v paždích větví a po kmenech plazí se různé révy, hoříce jasným šarlatem. V tento pestrý chaos barev mísí se kanadská borovice svou temnou zelení a vejmutovka bledě zelenou jehličnatou korunou." Jako podrost spatřují se různě kvetoucí keře: pěnišníky, azalky a dříny, pod nimiž v úrodné půdě bujejí vějířovité kapradiny.

Severoamerické prairie vyznačují se podnebím stepním s horkými lety a studenými zimami, které potlačují všecek vzrůst stromů kromě topulů balsamových a jasanů (Fraxinus pubescens), provázejících břehy řek. Všude zelenají se traviny a rozmanitá křoviska, kde totiž nepřevládá ráz úplně pustinný. Nejdůležitějšími travinami prairijními jsou Boutelona oligostachya a Buchloë dactyloides, jež jmenují obyčejně Buffalo grass, t. j. travou buvolí. „Tráva ta připomíná velmi nuznou, klasovitou tomku (Anthoxanthum); roste nízce, rozmnožuje se výhonky a může v jižnějších částech i v zimě vegetovati a za pastvu [sloužiti." Jako ve stepech pontských (v Asii) i zde objevují se na počátku jara moře pestře kvetoucích bylin a křů,

náležejících druhům: Astragalus, slunečnic, hvězdníků, turanů, plamének a zvláště pupalky, z nichž pupalka řepka (Oenothea bien) v mnoha odrůdách stala se milou květinou zahradní. V prairii Michiganské a Wisconsinské až po Alabamu a Texas rozšířena je rostlina Silphium laciniatum, jejíž listy kolmo k lodyze postavené, bývají lovcům a poutníkům prairiemi ukazateli stran světových.

Rostlinstvo v horách Skalistých je bohato mohutnými stromy jehličnatými, mezi nimiž vyniká borovice žlutá (Pinus ponderosa). Jedle červená (Pinus Engelmanni) vyskytuje se v Coloradu ve výškách nad 2700 m, jedle bílá v sev. Montaně pouze do výše 1000 m.

Obrovské stromy (jedle) v lese kalifornském.

Dle fotogr. Náprstkova musea

Ze stromů listnatých zasluhují zmínky duby (Quereus Emoryi, grisea a křovitý dub (Quercus undulata). V celku však schází dle slov arciknížete Františka Ferdinanda rakouského mohutnému horstvu „nevyrovnaný půvab a krása čerstvé, dojemné květeny našich hor a uchvacující rozdíl mezi vážností strmých, pustých skal a různou mladostí krytu rostlinného, jenž zdobí utěšená údolí alpská.“ V těžké solné půdě Velké pánve a kolem jezera Solného bujejí rostliny slanomilné, jichž Drude rozeznává velký počet druhů.

Květena kalifornská vyznačuje se zvláště obrovskými sequojemi, jichž výše bývá 79—142 m a průměru 11 m; sequoje jsou po austral-

ských eucalyptech nejvyšší stromy na světě. Tyto nesmírné jedle, jež Lobb r. 1850 v Sierře Nevadě objevil, byly by již vyhynuly, ale vláda háj v Maripose proměnila v majetek státní a tak vymýcení podivuhodných stromů odvrátila. Jedle Douglasova dává na 1 ha půdy 20.000 m³ užitkového dříví. „Bujný les, jenž kryje západní svahy Sierry Nevady a houšťkou předstižen je pouze sosnami při Pugetsundu, dosáhl největšího vývoje v pásmu 1200—2400 m nad mořem. Pruh tohoto lesa rozvíjí se skoro od úpatí hory Shasty po 35. rovnoběžku, kde řídne a mizí docela na severních hranicích kalifornských. Charakteristickým stromem tohoto lesa jest borovice cukerná, jež krajinám dodává nepřekonané krásy. V jejím sousedství rostou jedle červené, žluté, ušlechtilé buky, libocedrus a druhy sequojí. Pod hlavním pásmem stromovým řídnou lesy nápadně. Stromy jsou nižší, ale vynikají větším počtem druhů.“ (Sargent.)

Kaktus kyjovitý

Kvetoucí nopál sklimený.

V Louisianě a Virginii setkáváme se s velikými lesy borovými (o 8 druzích), se skupinami virginského jalovce a bažinných cypřiší, význačných tlustými, znetvořenými kmeny. Z kořenů jejich vyrůstají zvláštní dřevité výrůstky, jež cestovatelé přirovnávají ku pomníkům hřbitovním. Cypřiše dosahují výšky 30—40 m a v deltě missisipské tvoří veliký prales. Nejsevernější palma americká je Sabal palmetto; s ní naplňují lesy magnolie, duby pichlavé, cesminy, kyhanky a pěnišníky. Pod mírným nebem jižních států daří se bavlna a v lesích lijany. Jako na evropských rašeliništích roste rosnička okrouhlolistá, jejíž listy lapají hmyz, a vyluhované bílkoviny z jeho těla převádějí do pletiv rostliny, tak daří se v močálech jižních států příbuzná rosničky mucholapka podivná (Dionea muscipula) a ve Floridě Sarracenia purpurea. Jejich čepele listové svírají se kolem

hmyzu jako past a stlačují se tím pevněji, čím úsilovněji hmyz se namáhá, aby se ze zajetí vyprostil.

Tropickou vegetaci africkou a australskou připomínají bohaté tvary rostlinstva ve vysočině mexické. „Na východě, západě a jihu je obklopuje širý pás přechodní, v němž se typy pásma horkého a polotropického směšují. K dubům s listy stále zelenými druží se vavříny, myrty a cizopasné vstavače.“ (Deckert). Zvláště pak charakterisuje se kraj tento četnými druhy rostlin kaktovitých, jichž je na sta, aloemi, yuccami a jinými. Kakty mají někdy tvary podivuhodné; podobají se sloupům, kyjům, kulím, lupenům, hadům a j., majíce jemné, zelené a šťavnaté tkanivo chráněno ostny před pasoucím se dobytkem. Květy jejich bývají nádherné a plody bobule mnohosemenné. Všecka jejich soustava přizpůsobena jest životu na písčinách, na vyprahlých stráních a skalách. Nad žhavými pláněmi, na stráních horských, kde pršívá teprve ve výši 2000—3400 m, zelenají se lesy dubové a ještě výše borové. Na planinách severoamerických tyto lesy zakrňují v trnité houštiny, zvané chaparal. Chaparal rozkládá se až do Texasu, Nového Mexica a do Arizony. Z pěstěných kaktů vyniká Cereus giganteus, výšky 6—20 m a 50 let věku, druh největší. Indiáni z houževnatého dřeva jeho řežou vesla a pražce ke dveřím svých chat. Na nopálu sklímeném žijí samičky červcové; bobule jeho jsou jedlé; říká se jim indické fíky. Rozkošné květy „královny noci“ (Cereus nycticalus) mívají v průměru 20 m, rozvíjejí se pozdě v noci a prvními paprsky slunečními hynou. Kaktus fíkový, aloe a jiné kakty zdomácněly v Evropě.

Pobřeží zálivu Mexického a jižní Florida mají zřejmý ráz krajin tropických. Tu bujejí houštiny mangrovové, palmy, lijany, citlivky, stromy kampešové a mahaganové, pěkná aroidea Philodendron pertusum, jež popíná se vzdušnými kořeny po kůře stromův až do korun jejich.

4. Živočišstvo.

Pro rozšíření a vývoj živočišstva na pevnině severoamerické platny jsou tytéž poměry přírodní, jako pro vývoj a složení rostlinstva. Z povahy jednotlivých skupin živočišných soudíme o tom, že bývalo pevninské spojení mezi Evropou a Amerikou s jedné strany, s Asií a Amerikou s druhé strany, a že šíje mezi severním a jižním světem bývala širší, nežli je nyní. O spojení s Evropou a Asií svědčí nejlépe nápadná shodnost druhů živočišných s druhy severoevropskými a severoasijskými, kterouž shodnost jinak vyložiti nelze, nežli předvěkou souvislostí těch zemí a osazením jich týmiž druhy živočichů. Jako typičtí a podobní živočichové jmenují se zubr americký a zubr evropský kromě medvěda ledního. Medvěd lední je domovem na ostrovech Arktických a na pobřeží, k němuž přiléhají. Také američtí medvědi hnědí, vlci, rysi, jezevci, lišky, kuny a jeleni podobni jsou evropským, že je zvláštními druhy živočišstva jmenovati nelze.

O bývalém živém styku živočichů severoamerických s jihoamerickými svědčí četné druhy, které přešly zvolna severně za rovník, za 10.° i 20.° sev. šířky i výše a po vzniku úzké šíje Panamské tu již zůstaly. Zůstaly též nejpůvodnějšími a nejbohatšími typy pro Ameriku Severní, vyvíjejíce se v příznivém podnebí potom samostatně. Jako příklad uvádí se obyčejně pásovec (Tatusia novemcincta), jehož příbuzenstvo, dosud hojné, má sídla svá v tropických částech Ameriky Střední a Jižní, jaguar, jejž nalézti lze až při 32.° s. š. při jižním Red Riveru, alligatoři, kteří nebezpečni jsou ve vodách zátoky Pamplicoské a Albemarleské, a opossum, příbuzný jihoamerických vačnatců. Puma rozšířila loviště svá až k řece sv Vavřince po 61.° s. š. a po Severní Saskačevan a ř. Frazer. Pamětihodno je, že živočichové velcí, jako medvědi, jeleni a jiní jeví větší podobnost s medvědy a jeleny Starého Světa, nežli živočichové řádů drobných s drobnými živočichy evropskými. V Americe objevují se mezi nimi druhy zcela nové a původní, jako na př. krtci druhů Condylura, Scapanus a Scalops. Užovek žije v Americe Severní neméně než 136 druhů, chřestýšů 25 druhů.

Medvědi, grizli zvaní (Ursus horribilis), na Aljašce.

Uvnitř zemědílu není přesných hranic pro kraje, v nichž by žily určité druhy živočichů, ačkoli volnému přechodu jejich překážejí hory a údolí ve směru sj a ačkoliv rostlinstvo polovice appalašské a cordillerské značně se různí a tudíž k různosti živočišstva dává příležitost. Ani řada jezer Velikých na příč Ameriky ležících nezarazila proudu stěhujících se druhů. Titíž živočichové žijí na severu od jezer i na jihu od nich. Jediné oblast tichomořská zachovává svůj západní ráz nejen ve formách rostlinných, nýbrž i živočišných, poněvadž Sierra Nevada, pásmo Kaskad, přímořské „Alpy" Severoamerické a jiná pásma horská na východě se vypínají jako velehorská hradba a přechodu překážejí. V Kanadě a Aljašce naproti tomu souhlasí druhy živočichů západních úplně s typy východními.

Přemýšlíme-li o původu zvířectva severoamerického (zejména ssavců), dospíváme ke zvláštním závěrům. Spojení Starého a Nového Světa na severu bylo zajisté velmi dávno, neboť v době diluvia zástupci medvědů, psův a zvláště zubrů již tu byli. Zbytky však fossilní nikde se nenalezly ve vrstvách tak starých, jako v Evropě a v Asii. Žili tudíž zástupcové těchto bytostí v Starém Světě mnohem dříve. Podobného něco lze říci o pliocanním koni (Equus major) a čtvrtohorním slonu (Mastodon giganteum), jehož zbytky tu a onde se vykopaly. V Big Bone Licku (Kentucky) nalezlo se okolo sta mamutů, jinde rovněž mnoho; i není přehnáno mínění, že žili v Americe v podobném množství, jako před několika desetiletími zubři, majíce všude hojně podmínek životních. Jiná část ssavců pochází jistotně z Ameriky Jižní. Již před dobou ledovou živočichové jihoameričtí zároveň žili v zemědílu severním, jak o tom svědčí nalezené zbytky obrovských megatherií, chlamydotherií a jiných předvěkých tvorů. Ale doba ledová učinila vývoji a životu jejich konec. O třetí skupině živočišstva, jejíž původ nelze vysvětliti ani z Evropy, ani z Jižní Ameriky, nutno domnívati se, že vznikla míšením a proměnou původního způsobu života. Jako příklady této skupiny jmenují se medvěd mýval a dikobraz stromový.

Hlava losí s parohy.

Mezi živočišné vetřelce z Evropy počítá se krysa černá (Mus rattus), a krysa stěhovavá (Mus decumanus), z nichž ona do Ameriky se dostala r. 1544, tato teprve 1775. Evropský vrabec od r. 1850 rozmnožil se tu velice ke škodě hospodářův. Od r. 1872 konají se pokusy o akklimatisování špačků, ale dosud marně. Wallace dělí faunu severoamerickou ve čtyři území: 1. v území kanadské, 2. v appalašské, cordillerské a kalifornské, 3. v mexické a 4. v západoindické.

1. Území kanadské zabírá též Ameriku Arktickou a Britskou. Jako na polokouli východní vyskytují se zde: vlci, polární lišky, lišky obyčejné, medvědi lední, ze hlodavců bobři, z přežvýkavců sobi a losi. Od druhů, žijících v Starém Světě, trochu se liší: hranostaj, lasička, medvěd obyčejný, vydra, rosomák a zajíc polární. Pouze v A“erice žije pižmoň rozšířený po jez. Athabascu a jez. Sobí, a pes eskymácký, jenž stal se v končinách nejsevernějších jediným zvířetem domácím. Z opeřenců oživují lesy četní tetřevi, při pobřeží mořském ptactvo vodní, zvláště kachny, alky, rackové a buřňáci. Přes 200 druhů ptáků stěhovavých hnízdívá v území tomto; mezi nimi v Aljašce i druh kolibříka. Nad končinami nejvzdálenějšího

severu vznášejí se točnoví sokoli, slídíci po sněžných strnadech, jespácích, sněhulích a jiných, kteří tu v době letní kmitají se po nekonečných prostorách. Pro lovce zvláště důležiti jsou ssavci kožišinní, z nichž nejvíce se cení a také nejvíce se pronásledují medvědi šedí (grizli), medvědi černí, mývalové, američtí soboli, vydry, minkové, rejsci pižmoví a j.

Do území tohoto zasahují i bývalá pastviště zubrův amerických, typických čtvernožců, jichž život náleží minulosti a tradicím. Z té příčiny zmiňujeme se o nich zde.

Hlavní jejich rejdiště byla na západ od států atlantských až do vysočin východního Oregonu, Utahu a Nového Mexica, od severního pobřeží Velkého jezera Otročího po ř. sv. Jana a Monterey, v Texasu a při dolním Missisipi skoro až k moři. Ale již na po-

Zubři američtí na stepích montanských.

čátku XIX. stol. byli z východních Spojených států vytlačeni. Od r. 1821 ubíjení jejich dálo se systematicky; ustavily se společnosti, které za Red Riverem a Missurim směrem k Saskačevanu zřídily stanice v území obydleném zubry, a do rovin nitrozemských je zatlačoval. Společnosti železniční strašlivou zhoubu živočichů podporovaly. Tak se stalo, že již r. 1875 stáda pasoucí se v jižní části Ameriky Severní až na nepatrné zbytky byla nemilosrdně vybita. V severní části pevniny kromě Evropanů přispěli k vyhubení zubrův Indiáni, kteří lov dvoukopytníků těchto měli za hlavní zdroj obživy. Zhoubná činnost nesvědomitých lovců dospěla tak daleko, že 1. ledna r. 1889 ze stád statisíce kusů čítajících zbylo zubrů pouze dle Polakovského

v Americe Britské .	550 kusů	v Severním a Jižním parku	20 kusů
v Montaně	10 „	v Texasu	25 „
v parku Yellowstonském	300 „	v záp. Dakotě	4 „
v jižn. Wyomingu .	26 „	v zajetí	206 „

V letech šedesátých stol. minulého bylo jich dle Smithsonian Institutu na 8 millionů. Ve volné přírodě žije jich ještě asi 300 stád; stádo o 50 kusech spatřiti lze jako zvláštnost při Velkém Otročím jezeře.* Zubři v parku Yellowstonském jsou pod dohledem vládním, ale úbytek jich přece zameziti nelze.

Zajímaví a dosud hojně v Kanadě žijící jsou jeleni kanadští, vapiti, s mohutnými parohy, o dobrou půli metru delší, nežli jest jelen náš. V Kanadě žije 5 druhů hadův a 3 druhy želv.

2. Všechno území států Spojených obydleno jest medvědy, mývaly a vlky. Pověstný vlk prairijní (coyote) je příbuzný vlka a šakala a náleží hlavně krajům jihozápadním. Lišek poznalo se 7 druhů, lasiček 9 druhů, dva druhy kun jsou domovem po vší pevnině centrální. Vydry žijí na východě a na západě, vydra mořská zdržuje se v Kalifornii a v Americe severozápadní. Steller nalezl jich na ostrově Beringově celé zástupy. Zvířata, netušice nebezpečí, povalovala se bezstarostně mezi skalami, když pak několik jich bylo skoleno, hleděla se zachrániti útěkem.

Jezevec vyskytuje se teprve západně od Missisipi; z kunovitých smraďochů žije čtvero druhů na západě, jeden druh na východě. Dravci kočkovití, hlavně pumy, jinak američtí lvi nebo kuguaři, zvíci vlka, největší z koček amerických, žijí od 55° s. š. po 54° š. j.; jaguaři, nejstrašlivější šelmy Nového Světa zdržují se v Texasu a jiných částech teplé Ameriky; rys obývá všechny hluboké lesy. Také vačnatci zastoupeni jsou mezi ssavci. Opossum, jinak vačice virginijská, veliká jako naše kočka, skrývá se nejraději v temných lesích, kde živí se vším od menších ssavců a ptáků k hlemýžďům a k červům. Pověstní bobři, jindy všude při severních řekách hojní, mohou kolonie zakládati nerušeně pouze v málo přístupných krajích východně od Missisipi.

Z hlodavců přírodozpytci rozeznávají 13 druhů zajíců, po 2 druzích svištů, psů prairijních a dikobrazů. Veverky rozmnožují se někdy (černé) v takovém množství, že jsou pohromou vší krajině. Myši a křečkové u velikém množství hubí hospodářům zaseté semeno na poli a zásoby v sýpkách. Z chudozubých jmenovati jest v Mexicu a Texasu jediného pásovce (armadilla). Z mnohokopytníků vyznačují se volně žijící pekariové, již shromažďují se v lesích ve veliká stáda, aby se nepřátelům snáze ubránili. Rozeznává se pekari pyskatý (sanalino) a obojkový (javalino). V horách západních nepřístupných údolích a lesních samotách dobře se daří kozám sněžným, ovcím tlustorohým a jelenům, jichž lovci znají pět druhů. Nejrozšířenější je jelen virginijský; vapiti vytlačeni byli již dávno ze zemí východních do hor. Bývalá stáda losův a zubrů cvrkla se na nepatrné zbytky, na tlupy o několika exemplářích.

Ze zvířat domácích chovají se tu veliké množství koní, mezků, dobytka hovězího, vepřův a ovec. Vývoz dobytka jiného a masa dosahuje značné výše. Vyjmouc psa a krocana pocházejí domácí zvířata jako užitečné rostliny skoro většinou ze Starého Světa, hlavně

z Evropy. Příznivými podmínkami rozmnožila se tak, že stáda jejich představují ohromné jmění. Praobyvatelé američtí nedovedli ochočiti zubra ani soba k tahu ani samice jejich k dojení; teprve zavedením španělských, hollandských, anglických a francouzských plemen dobytkářství počalo se vyvíjeti po evropsku. V polovici XIX. stol. páslo se na lučinách amerických více než 20 millionů kusů, r. 1900 již 75 millionů. Podobně v chovu koní křížením plemen domácích s andalusským a anglickým dosáhlo se zejména v Kentucky, Kalifornii a Mexicu vzácných míšenců, jichž počet obnáší nyní na 25 millionů kusů. Podobně výborná jsou plemena mezků, jichž užívá se všeobecně k jízdě v Mexicu a Texasu. Udává se jich na 4 mill. Chov vepřů podporuje jednak pěstění kukuřice, jednak zužitkování lesních plodů. Tak se stalo, že Amerika v pěstění dob. vepřového předčila nad Evropu o 10 mill. kusů. Ovec r. 1850 farmáři měli na 25 mill., r. 1900 66 mill. Nejvíce ovec pěstují v západních Cordillerách, kde chová se též asi 3 mill. koz. Všude, kde lze, chovají slepice, holuby, husy a kachny; chov pštrosů dosud je v začátcích. Neobyčejně dobře akklimatisovaly se včely evropské, které dávají hojně medu zejména v Kalifornii, v New Yorku, v Ohiu a v Sev. Karolině; americké druhy včel včelám evropským všude ustupují. Pěstění bource morušového, ač koná se již od r. 1830, nevedlo dosud ku pronikavým výsledkům.

Ptactvo stěhovavé ubírá se na podzim do Západní Indie a do jižního Mexica, kde přezimuje. Jsou to hlavně dravci, kolibříci a křikavci. Holub stěhovavý je nejpamátnějším zástupcem holubův amerických. Podle Andubona, jenž o nich podal nejpodrobnější zprávy, ptáci ti se stěhují, aby se dohledali hojnějšího zdroje výživy nebo vhodného místa ke hnízdění. Proto neusazují se nikde trvale, nýbrž zůstávají i tu, kde vídáni nebývali. Pak zase náhle mizejí a vracejí se opět po několika letech. Zimu trávívají zpravidla v Arkansasu a v území Indiánů. Stěhují-li se, bývá jich tolik, že vzduch je jimi téměř naplněn, a slunce se jimi zakrývá, jak o zatmění.

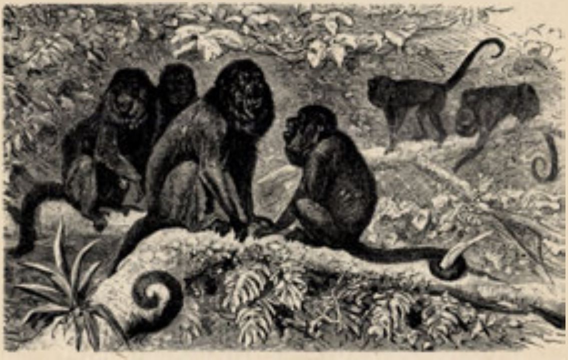
V korunách horských lesů zdržují se tetřevi a sovy, v Karolině papoušek karolinský, jediný papoušek Spojených států, všude v hájích rozmanití pěvci, šplhavci, na polích koroptve, křepelky, u vod ledňáčci, v rákosinách kachny, potápky a lysky. Kolibříků, kteří z většího dílu žijí v končinách jižních, rozeznává se 18 druhů.

Hadi zastoupeni jsou 4 druhy užovek, 4 druhy chřestýšův a jedovatým hadem mokassinovým; ještěři leguany a alligatory, a želvy rovněž několika druhy. Rovněž obojživelníků shledáváme velké množství, dále mloků a čolků. Ze sladkovodních ryb nejznámější, jsou lososi, jeseteři, kapři, štiky, sumci a okouni; z měkkýšů loví se nejvíce ústřic.

3. Území mexické obydleno jest velmi četnými čtvernožci, z nichž nejzvláštnější jsou tapír a jeden druh myší. Vřešťani rezaví (Mycetes seniculus) šíří se až po město Mexico, jiné druhy opic dlouhoocasých po Costaricu. K nim druží se jihoamerický pekari, dikobraz stromní, aguti, lenochodi a mravenečníci. Od severu pak

přibyli rejskové, lišky, zajíci, s nimiž se lze setkati až v Quatemale. Zde je také pravý domov pumy a jaguara. Neobyčejně četná jest říše opeřenců, kteří oživují lesy, vody, hory, stepi a jasné, průhledné výšiny vzdušné. Napočtlo se celkem 37 zvláštních druhů ptačích (14 kolibříků), mnoho papoušků všech barev a velikostí, sněhobílé Garcias a j. Řeky a laguny nebezpečné činí žraví alligatoři.

4. Území západoindické, jakkoli vyznačuje se bujným rostlinstvem, chudé je vyššími čtvernožci. Vyskytují se tu druhy drobných opic, pásovci, opossumi, krysy pižmové, mývalové, aguti a netopýři, na Trinidadu pekariové a jeleni. Domácím zvířatům, jež přivezli přistěhovalci, daří se všude dobře. Nejbohatší třídou živočišnou jsou ptáci, jichž nalezlo se dosud 203 druhy. K nim připočísti dlužno 88 druhů ptáků stěhovavých, kteří sem z Ameriky Severní na podzim

Skupina vřešťanu.

přeletují. Papoušků rozeznává se 9 druhů, kolibříků 21 druhů, tanagrů 12 druhů. Hojní ptáci vodní třepetají se všude na vodách lagun, močálův a jezer. Alligatorů, žab, leguanů, želv, štírův a hadův ve vlhkých a hustých podrostech pralesních je mnohem více než-li v pásmech severnějších. Nejbohatší plazy, obojživelníky a hmyzem je Florida. Podobně ryb hemží se všude veliké množství, dále měkkýšův a různých korýšův.

Trýzní všeobecnou jsou moskyti, z nichž druhy Culex, Psorophora, Anopheles a jiní rozšířeni jsou po celém zemědílu od Mexica a Floridy po Aljašku a Labrador. Druh Anopheles quadrimaculatus, šiřitel zimnice bahenní nebo malarie, vyvíjí se daleko na severu. Komáři, ssajíce krev lidí nemocí touto postižených, přijímají spolu

s krví zárodky nemoci, které se v nich úžasně rozmnožují, a přenášejí je opětným ssaním na lidi zdravé. Pokud se týče rozšíření hlemýžďů sladkovodních, Ch. T. Simpson vykládá je z poměrů, vzniklých v době ledové. Všeobecné rozšíření jejich připomíná tehdejší spojení říční síti missisipské a svatovavřinecké.

Celkem záleží fauna pevninská z 26 rodin ssavcův o 330 druzích, z 60 rodů ptačích o 1062 druzích, z 25 rodin plazův o 76 řádech a 329 druzích, obojživelníků 14 rodův o 100 druzích a 223 rodin, rybích s 1077 řády a 3127 druhy. Hmyzu je prý popsáno celkem 30.000 druhů, ale zdá se, že jest jich mnohem více.

Náčelník Apachu.

C. Obyvatelstvo.

Příchodem Evropanů na půdu Nového Světa změnilo se mnoho. Říše rostlinná i živočišná nabyla sice zdokonalení a ceny prospěšností svou (pokud se týče rostlin a živočichův užitečných), ale lidstvo domorodé, s nímž námořníci evropští přišli do styku, pozbylo moci a ustupujíc před strašlivými zbraněmi bělochův krok za krokem do lesních a skalních pustin, konečné bylo nuceno vlast svou jim postoupiti. Koupěmi, úmluvami, klamem, porušováním smluv, slibův a násilím přistěhovalci opanovali pole a loviště rudochův, kteří poctivostí, věrností a pravdomluvností v míru, ukrutností a lstí ve válce nadarmo obhajovali práv svých na země po otcích zděděné. Celé kmeny chrabrých bojovníkův při tom vyhynuly do posledního muže; zbytky ostatních odsouzeny jsou rovněž k chudému živoření a rozplynutí v panujícím plemeni bílém. Běloši, užívajíce při pracích svých zotro-

čených černochův afrických, dodali tak Americe nové plemeno, které příznivými okolnostmi nad Indiány předčilo. Když v minulém století otrokářství bylo zrušeno, běloši volali na pozemky své laciné pracovníky z východní Asie, zvláště Číňany. I přicházelo jich tolik, že v několika desetiletích bylo by Tichomoří jimi bývalo zaplaveno, kdyby přísnými zákony o přistěhovalectví proud jejich nebyl zaražen. Mongolové počtem svým počtu Indiánův nepřesahují. Tak shledáváme v Americe zástupce čtyř různých plemen, z nichž rudochům, původním vlastníkům zemědílu, osud přichystal nejsmutnější budoucnost.

1. Indiáni.

Původ rudochů, kteří známým omylem Kolumbovým nazýváni jsou Indiány, není dosud vysvětlen, a názory o tom, přišli-li do Ameriky ze Starého Světa přes průliv Beringův, nebo snad přes oceán Atlantský, si odporují. Dříve mělo se za to, že Indiáni jsou původu mongolského; nynější národopisci neuznávají domněnky této, ač důvodů věcných pro to nemají. Praehistorické nálezy a vědecké výzkumy starých hrobův a zvláště zkoumání hrobních lebek lidí z Peruanska, Brazilie, ze Sev. Ameriky, Chilska a od pobřeží moře Karibského (dle Virchowa) dosvědčují, že nebylo plemenné jednoty mezi praobyvateli americkými. Mimo to nálezy dokazují, že příchod plemene rudého mohl se státi a také asi stal v době čtvrtohorní. (Sokolowsky).

Pokud se týče barvy pleti, lze říci, že základním tónem jejím jest jasná hněď. Stupnice odstínů barevných dle Ratzla kolísá mezi žlutí okrovou a mědí, a barví-li se pleť do temna, nabývá hnědi kakaové. Že na barvu pleti slunce značně působí, rozumí se samo sebou. Není však správné mínění, že v krajinách méně horských lidé mají pleť bledší. Patagonci na př. mají pleť temnější nežli Indiáni paraguayští. Virchow o barvě pleti indiánské praví: „Kůže nemá barvy měděné, jak se pravidelně popisuje; sotva bychom připadli na myšlenku, abychom domorodce „rudokožci" nazývali. Kůže je spíše žlutohnědá, k níž přimíšeno je trochu červeni". Vlasy mají barvu temně černou a lesknou se do hněda, zvláště u dětí. Lehce se vlní, jsou tlusté a rovné, podobajíce se vlasům Polynesanů. Úprava vlasů, jako u všech lidí, kteří je mají rovné, bývá velice jednoduchá. Nejobyčejnějším zvykem jest míti vlasy volně spuštěny. Přikrývek na hlavě Indiáni nenosívají, ale zapichují do účesů barevná péra ptačí, jako nejmilejší ozdobu. Někteří kmenové vlasy sobě docela stříhají na znamení smutku a otroctví, jiní nechávají si pouze část vlasů pro zapletení vrkočů; bojovníci vždy vlasy zdobívali péry orlími, sovími, havraními a j. Celkem připomínají vlasy rudochů dle Virchowa koňskou hřívu. Vousy jsou řídké; ale mladíci i muži pilně je i s kořínky z brady vytrhávají. Payaguové v Paraguayi zbavují se i řas na víčkách očních.

Indiáni jsou postavy prostředně veliké, mezi 150—180 cm; oby-

vatelé severní vyznačují se celkem postavou vyšší nežli Indiáni jižní. Nejmohutnějším tělem známi jsou kmenové západní, Osagové, Kawové, Šošoni a Patagonci. Kmenové, kteří přírodními poměry trpívají nedostatkem potřeb životních, bývají zakrnělí a nedokonalí.

Záda a paže Indiáni mají svalnaté, prsa vyklenutá, plece široké, ruce a nohy celkem malé. Výraz tváře způsobuje široký obličej, vytvořený kostmi lícními, úzké, nazad postupující čelo, orlí nos, jejž má v Sev. Americe více kmenů východních nežli západních, v Americe Jižní však více kmenů západních nežli východních, a malé oči s duhovkou hnědou neb černou a zažloutlým bělmem. Kmenové, kteří živí se hlavně lovem, mají smysly velice vyvinuté; leč schopnost ta v povídkách indiánských značně se přehání.

Žena kmene Uteů.

V povaze Indiánův shledati lze veliké rozdíly. Severoameričtí rudoši jsou hrdi, mlčelivi, v míru zdrželivi, chovají se důstojně, hovoří výrazně a přísně. Ve válce líčí se jako diví a pomstychtiví ukrutníci i jako stoikové, kteří tělesné bolesti dovedou snášeti bez hnutí a vzdechu. Strašlivý jest barbarský zvyk jejich „skalpování“, jemuž málokterá obět nepodléhá. Děsnou operaci Indiáni provádějí na zajatých jako důkaz chrabrosti a staženou kůži s vlasy nepřítelovými chovají jako vzácnou trofej. I mrtvých nepřátel hlavy bývaly skalpovány; zvyk připomíná lov lebek lidských u národů malajských.

Již Hariot v XVI. stol. ve spisu „Virginii“ skoro podobně rudochy popisoval a povahu jejich charakterisoval. Zvláště zmiňuje se o tom, že mají řídké vousy, že jsou skromní v jídle a pití, dosahujíce proto vysokého věku. Že pěstují kukuřici a tabák, jejž rádi kouří jako praobyvatelé Indie Západní, melouny, boby a slunečnice,

z jichž jader pekou chutný chléb. Domy že stavějí z přitesaných kamenů, vsi a města ohrazují hradbami kolovými a příkopy, ženy že ozbrojují se zbraněmi jako muži. Slovy: „Neznajíce lakoty, žijí radostný, spokojený život“, končí svou rozpravu.

Obyvatelé domorodí, jejichž sídla prostírají se po nesmírném prostoru od zálivu Mexického po Arktis, dělí se v mnoho kmenů, lišících se zvláště mluvou. Stát udělil jim nyní jako poslední odškodné za ztrátu veliké vlasti territoria, kde mohou žíti ve vzpomínkách a tradicích, založených na bývalé svobodě, volnosti a samostatné kultuře. Pro jejich roztříštěnost studia řeči a vzdělanosti jsou velice stížena, a osvítiti poměry jejich národopisné je velice nesnadno.

Kolmá členitost pevniny severoamerické přispívala velice k životu kočovnému, jejž provozovaly tlupy a kmeny ve všech směrech dle toho, kde jevilo se jim pohodlnější živobytí. Při té příležitosti na poutech krajinami nesmírnými dotýkali se kmenů jiných nezřídka nepřátelsky, s nimiž pak vedli kruté boje za své bytí a nebytí. V době předhistorické vyhubeno bylo tímto způsobem zajisté veliké množství kmenův úplně, čímž se stalo, že na některých místech není historické spojitosti mezi pravěkem a věkem novým, zejména ve příčině jazykozpytu. Hlavních nářečí indiánských, jimiž se nyní v Americe Severní mluví, jest více než 70.

Zavedením rozmanitých zvířat domácích, jiných zbraní, nástrojů, rostlin hospodářských a změnou způsobu života změnily se i způsoby, mravy a částečně i jejich snahy kulturní. Zejména zavedení koní a zbraní střelných rázem změnilo způsob jejich života, ano lze za to míti, že tyto dvě novoty zachránily mnoho kmenů stepních od jisté záhuby, poněvadž mohly arci jimi pohodlněji domáhati se podmínek existenčních. Indiáni, kteří stali se vlastníky koní, stali se pány prairie a jsou obyčejně jmenováni jako Indiáni prairijní (lovečti), ti, kteří bydleli a bydlí ve vysočinách a lesích, slují Indiáni horští nebo lesní. Kde žijí Indiáni nyní, jsou po většině zemědělci a přijímají kulturu evropskou.

Indiáni severoameričtí zabývali se hlavně lovem. Na severu ještě nyní honí se za soby a srnci, střílejí kuny, jezevce, rosomáky; hlavním však předmětem honeb býval zubr, jejž kmenové sledovali z jara směrem severním do území mezi White Riverem a Yellowstonem, v zimě zase k jihu do krajin v poříčí řek Republicanu, Forku a Arkansasu. Lovecké družiny záležely ze spojených Scheyennů, Arapahoeů, Crocův a Komančů, kteří při tom provozovali též řemeslo lupičské, přepadávajíce kupce přes prairii jedoucí, vystěhovalce na západ se ubírající, farmy, poštovní úřady, poštovní příležitosti, a kradli při tom koně, dobytek, zboží a peníze. Na místech příhodných lovili též bobry, losy a horské ovce. Úpravu kořisti ponechávali ženám a dětem. Ženy ubitá zvířata stahovaly, vyvrhovaly, čtvrtily, krájely a maso sušily. Ženy dosud upravují udice a účastny jsou lovů ryb na řekách a jezerech. Také samy upravují a kladou v lesích pasti a sklopce na zajíce a sněhule. Rejdy indiánské na

prairiích přestaly, jakmile zřídla stáda buvolů, poněvadž tím vyschl pramen jejich výživy. Indiáni toto neštěstí své připisují Evropanům, a proto naplněni jsou proti nim nejhlubší nenávistí.

Postavení ženy v rodině bývalo vždy nižši nežli postavení muže. Byla považována vždy spíše za soumara a sílu pracovní nežli za paní domácnosti; leckde bývalo se ženou zle nakládáno.

Tetování bývalo u divochů velice rozšířeno; v některých územích provádí se dosud. Dříve zvyk byl rozšířen po celé Americe; nejoblíbenější bylo tetování tečkové, které provádělo se způsobem jednoduchým tak, že do rány způsobené kostí, trnem nebo jehlou vpravila se čerň sazí. Tetovaly se také čáry, vzorce přímočaré

Skalní obydlí Indiánu kmene Moquiu v Arizoně

a křivočaré, ornamenty rostlinné i podoby lidské a zvířecí. Patawati v Kalifornii pokrývají celé tělo kresbou stromu; kromě toho mívají pérovité kresby na tvářích. Zpravidla bývají tetované značky v obličeji nebo na těle značkami kmenovými. Četné jizvy na těle mnohých bojovníků nejsou ozdobami toho významu, jaký má tetování. Pocházejí od pouštění žilou, jehož se užívá ukrutným způsobem při rheumatismu a jiných nemocech jako prostředku léčivého, nebo jako prostředku ke zvýšení síly a vytrvalosti bojovníků.

Někteří kmenové místo tetování kůži svoji malují, mnozí ozdobují se obojím způsobem. Rudochům líbí se jako barvivo žlutý okr, saze, tuha, bílá hlinka nebo křída, kteréž věci materialisti

a kupci již připravené prodávají. Malby dějí se v první řadě pro účel válečný; bojovník chce totiž divokým vzezřením svým nepříteli nahnati strachu, po případě při tanci válečném vzbuditi zájem přítomných. Má-li kdo smutek, natírá celý obličej prachem uhelným. Zvláštním zvykem je, že dívky Siouxské a jihokalifornské obličej natírají červeně, jestliže se zamilovaly. Znetvořování lebek dle všech známek rozšířeno jest u Indiánů po celé Americe. Děje se zpravidla zvláštními prkénky.

Za ozdoby slouží skutečné nebo nepravé perly, malé lastury nebo hlemýždí ulity. Dosud kmenové vyměňují s Evropany za různé přírodniny emailové nebo sklenné perly. Někteří navlékají drobné mince, někdy i zlaté a stříbrné na šňůry a zavěsují je jako ozdobu na krku. Slída, jejíž původ je ze Severní Ameriky východní, všeobecně se upravuje na nejrozmanitější předměty ozdobné.

Podnebí severoamerické je poměrně chladné, na severu značně studené. I bylo praobyvatelům opatřovati se na zimu teplým oděvem a teplou obuví. Oděv i obuv Indiáni hotovili si tudíž z koží zubrův a jiných zvířat. Později kožené oděvy ustoupily velikým přikrývkám, které domorodci zdarma dostávali od vlády. Pokrývka, jež stala se takměř částí národního kroje, pomalu se odkládá, a na místo ní zavádějí se části oděvu evropského. Kalhoty a boty nosí Indiáni skoro všude. Kmenové západní užívali oděvu nejméně, někde chodí v létě skoro úplně nazí.

Zbraní domorodci užívali většinou kamenných, měli kamenné hroty šípův, oštěpů, kamenné sekery a palice. Strašlivou zbraní v ruce Indiánově je posud tomahavk. V starých hrobech nalezly se i kamenné nože různých podob. Za zbraň ochrannou užívali kulatých štítů kožených. Z kovův uměli nejdříve obráběti měď, z níž robili různé předměty ozdobné. Zlata a stříbra užívali v míře malé. V hrnčířství vyznačovali velikou dovednost a v modelování postav zvířecích jevili značnou vyspělost.

Ku pevnému sdružení státnímu vyspěli pouze domorodci mexičtí, kteří bydleli na území před vnějškem chráněném a uvnitř výhodně rozčleněném. Tu asi v VII. stol. po Kristu T o l t e k o v é zřídili velikou říši, jíž zmocnili se později A z t e k o v é. Leč tito, ani oni všech mexických kmenů nesjednotili, a Montezuma, vládce říše rudošské, podlehl návalu španělskému jen tou okolností, že Cortez při svých podnicích mohl se spoléhati na pomoc nepřátel Aztekův. M a y o v é vyvinuli se na půlostrově Yucatanu a na šíji Tehuantepecké.

Na území států Spojených běloši poprvé setkali se s I r o k e s y při hořejším Hudsonu a Mohawku a při východních jezerech Velikých. Udatni jsouce a sdruženi přísnou organisací, tvořili jakýsi celek, jemuž podrobovalo se četně kmenů sousedních. Ještě nyní ovládají část bývalých lovišť a se svými právy ochrannými tvoří stát v státu; ještě nyní mluví vlastním jazykem a zachovávají staré zvyky a mravy, ačkoli mírumilovně provozují orbu jako bílí sousedé jejich, od nichž se rolnictví přiučili.

Příbuzní Irokesů, Cherokesové, kteří bydlili v jižních částech vysočiny Appalašské, poněvadž nenáleželi ke svazu spojených kmenův indiánských, byli úplně zbaveni volnosti a práv, která jim zůstala, a r. 1838 bylo jim přestěhovati se do Indiánského territoria a navykati na novém území novému životu. Podobně Wyandottové, rovněž irokesští příbuzní ztratili původní svá sídla mezi Ohiem a Illinoisem.

Nantykokové marylandští, Lenilenapové delewarští, Passamaquoddiové a Mohicani novoangličtí, Mikmakové novoskotší a jiní kmenové při pobřeží oceánu Atlantského válkami mezi sebou se ničili a na konec Evropany byli zdecimováni. K nim náležejí též Shawnieové v krajině ohijské a tennesseeské, Kickapuové z Illinoisu, Menomoniové, Pottawatomiové, Sacsové, Foxesové z Wisconsinu, Chippewayové při jezeře Hořejším, již vyznačují se dle Virchowa tělesnou výškou od 1·657 m až 1·795 m, jemnýma rukama a dlouhýma nohama, Cheyenneové a Arapahové, jichž sídla šířila se až do prairie a j. Ačkoli bývali spravováni četnými a vynikajícími náčelníky, z nichž dějiny jmenují zvláště krále Filipa (1675), Pontiaca (1763), Tecumseha (1810), Black Hawka (1836) a j., přece jen neudrželi se ve svých původních sídlech a tíhli na západ. Všichni kmenové tito náleželi velikému kmeni Algonkinů východních, usedlých po 50. rovnoběžku severní. Kmenové delawarští čítali ještě r. 1900 800 hlav (jindy prý 50.000 hlav); Mohicani zašli úplně, z Pottawatomiů zbylo sotva 1200, z Cheyenneův a Arapahův asi 3000, z Chippewayů na 20.000.

Náčelník Siouxů.
Dle Damanna.

Jiný svaz kmenův indiánských, ale mnohem volnější nežli svaz irokesský, tvořili Muscogiové, příbuzní Choctawův a Chickasawů, kteří přebývajíce východně od dolního Missisipi, stavěli kamenná města a nabyli značné vyspělosti kulturní. Roku 1813 vznikla mezi nimi a mezi bělochy válka, která skončila porážkou jejich. Bylo jim vzdáti se na milost a nemilost. Přesídlení jejich do territoria Indiánského stalo se r. 1832 bez odporu. Tehdy bylo jich ještě 25.000 mužův, ale v nové vlasti, kde jako Cherokesové stali se farmáři, počet jejich klesl na polovičku. Malá část příbuzných jejich, Seminolů, zdráhala se území své (Floridu) opustiti. I vysláno bylo proti nim 40.000 mužů vládního vojska, aby je honilo jako zvěř. Po sedmileté válce (1835—1842) zbylo z pronásledovaných (původně 1000 hlav) sotva 500. Zbytku

tomuto bylo dovoleno v jezernatých divočinách floridských loviti ryby a zvěř; ale ubývá jich znenáhla, tak že r. 1900 při všeobecném sčítání lidí se jich napočtlo 358 osob.

Severně od Velikých jezer a Chippewayů po záliv Hudsonův rozsazeni jsou Algonkinové Severní, jichž chudá sídla sahají až do středního Labradoru. Od Missuri, Saskačevanu a Nelsonu po Mackensie a Jukon bydlí hlavní kmen indiánský, Athapasků, jichž větví jsou kalifornští Indiáni Hupaští nebo Redwoodští i novomexičtí Navajové a Apachové. Athapaskové uhájili svou vlasti do posledka; Navajové čítají 18.000 hlav. Jižně od Athapasků žijí Klamathové, s nimiž sousedí na jihu od ř. Frazeru Selišové, na západě Nutkaové nebo Vakašanové na ostrově Vancouverově a Haidaové s Tlinkity nebo Kološi na ostrovech při pobřeží Columbie Britské.

Tito, jakož i Západní Tinnové mezi Mackenziem, mořem Ledovým a oceánem Tichým, shrnují se též názvem Indiánů severozápadoamerických. Kmenům na pobřeží žijícím poskytuje hlavní kořisti moře, kmenům v nitru zemském bydlícím bohatý rybolov říční a jezerní. Poněvadž rybolov je všude vydatný, kmenové tito nestrádají nedostatkem a kulturní svou výší předčí nad jiné soukmenovce lovecké, i nad Siouxy a Apachy. Jako kmenové lovečtí zřizují sobě příbytky a noclehárny tak, aby bez těžkosti je mohli s místa na místo přenášeti. Proto obydlí jejich záležejí v době lovů pouze z tyčí potažených kožemi hovězími, jež snadno dovedou sbaliti a bez veliké námahy jinam dopraviti. Když lovy přestávají, kmenové táhnou na místa bezpečnější a chráněná, kde žijí z výsledků své činnosti. Taková pevná sídla mívají z pravidla u pobřeží mořského, při březích řek neb i v těžce přístupných dutinách skalních. Tvar pevných chat bývá zpravidla čtverhranný. Haidaové zřizují často stánky své na kůlech 8—9 m vysokých a malují je zevně fantastickými podobami, lidskými a zvířecími. Poněvadž kmenové tito s ostatními kmeny indiánskými do styků nepřicházejí, nemísí se s nimi a zachovávají typ svůj nezměněný, nosy tupé, tenké rty, široké obličeje a pěkně vyvinuté brady. Při řece Skeeně říká se jim Čimšianové, při Columbii Činukové.

Na zimu chrání těla svá kabátci a plášti kožišinou vroubenými, na něž připravují látku z kůry stromů jehličnatých nebo březových. Barví si údy okrem v oleji rozetřeným. Ve dnech svátečních nosívají, oděvy z koží vlčích, medvědích a kozích. Hlavy ovazují lýčenými stuhami, v nichž zastrkána jsou barevná péra ptačí. Vlasy mívají spuštěny nebo v četné vrkoče spleteny; Haidaové si je stříhají. Pilování zubův a vytrhávání vousů je všeobecné; rovněž tetování a propichování uší dosud nevymizelo. Do otvorův ušních, do rtův a do přehrádky nosní vpravují různé ozdoby, jako kostěné kroužky, dřívka a stříbrné cvočky. Lebky znetvořují již dětem, zvláště pohlaví ženského, v koule, v homole nebo splošťujíce temena jejich. Zbraní užívají jako bratří jejich na jihu. Nápadna jest u všech zá-

liba v bohaté ornamentice, již lze přirovnati ke kresbám obyvatelů v Novém Zeelandě.

Jižně od Selišů v poříčí Columbie, v Oregonu, Utahu až po Velké jezero Solné, bývali pány Šošonové, s nimiž sousedili Uteové, Pintové, Pahuteové, Komanchové a Mokiové v Utahu a Arizoně. Sousední Yumové a Pimové byli spřízněni s mexickými Azteky a byli zároveň přechodnými kmeny mezi Kalifornií a Mexikem. Šošonové, původně lidé kočovní, soustřeďují se nyní též v sídlech stálých, druží se ve vsi a města, aby nabyli spíše podmínek životních. Nejední drobní kmenové jejich zvykli si uchylovati se do hor, kde zakládali skalní města pro bezpečnější ochranu. Mokiů jest asi 10.000. Všechnu severní prairii po 40° s. š. zaujali Siouxové nebo Dakotové, jimž také společně s příbuznými

Ženy indiánského kmene Uteu s dětmi.

Osagy, kansasskými Indiány a jinými vláda reservovala část území, kde dříve žili. Ale rudochům daří se tu nevalně. Veliká část jich z nedostatku prostředků k živobytí spoléhá na podporu státní a oddává se potulnému životu žebravému; tlupy přicházejí i do měst, kde těží ze soucitu a útrpnosti lidí šťastnějších. V civilisaci kmen Siouxů pokroků neučinil; houževnatě přidržuje se starých mravův, zejména rad čarodějův a lékařův, a neustále oživuje v sobě vzpomínky na doby minulé a rozněcuje touhu po bojích občasnými přepady farem, malých osad a nepřátelských táborů. Množství Siouxův odhaduje se na 25.000 duší. Jižní prairii oživují dosud Indiáni kmene Zuňi a Puebla v počtu asi 10.000, k nimž na jihovýchod až ku břehům zálivu Mexického a do delty missisipské při-

pojují se Caddové s Pawnii, Wacoy, Withity a jinými. Stálými boji mezi kmeny vlastními a se sousedy, dále nemocmi, hlavně neštovicemi, zřídly řady jejich sotva na několik tisíc mužů. Usedlí Indiáni kmene Puebla zdají se býti praobyvateli jižní Unie. Příbytky upravovali si na vysokých pahorcích, kde i vsi zakládali. Mimo to zakládali „skalní obydlí" (Cliffdwellings) v příkrých stěnách kaňonů, kde vody vybraly ve vrstvách tvrdých vápenců vrstvy měkčí. Indiáni otvory ve vrstvách uměle vyhloubili, pevnými zedmi podepřeli, v síně rozdělili a zvenčí uzavřeli. Není pochyby, že staré stavby tyto byly vzorem skalním obydlím kmenů nynějších.

Severně od sídel indiánských a v nejzápadnější části Ameriky Severní žijí Eskymové v počtu asi 6000 hlav, kteří jazykem ani mravy ani způsobem života s Indiány příbuzni nejsou. Naproti tomu obyvatelé Aleut a asijští Čukčové s nimi jsou po stránce kulturní, jazykové i zvykové v nejužším spojení. Jsou-li Eskymové národopisným mostem mezi národy Světa Starého a Nového, není dosud ničím doloženo. S jistotou však lze říci, že již v dobách před příchodem Kolumbovým dála se veliká stěhování národů na pevnině americké od severu k jihu podobně jako v Evropě. První tah Tolteků udál se asi v stol. VI. neb VII. př. Kr., druhý Azteků v stol. XI. a XII., nejnovější pohyby Apachův a Navajů nebyly nic jiného nežli pokusy o získání nových pastvisk a lovišť na jihu.

Pokud se týče počtu obyvatelstva indiánského, zdá se, že před Kolumbem nebylo tu více nežli 5—6 millionů, 4—5 mill. v Mexicu, ostatek roztroušen byl po jiných krajinách. Nyní nepomíšených Indiánů žije v Mexicu asi 37% všeho obyvatelstva, jinak řečeno asi 5 mill. hlav. Připočtou-li se k nim Indiáni kanadští a ze států Spojených o 365.000 hlav, zdá se býti všecek počet jejich větší, nežli býval v XVI. století. Leč úpadek plemenný je neodvratný, zejména kmenů na území unijském. R. 1860 napočtlo se tu osob rudé pleti 339.421, r. 1870 již 313.712, r. 1880 jen 306.543, r. 1890 pouze 248.253 a r. 1900 ještě méně, 237.196 hlav. Podobně ubývá Indiánů v Kanadě; v desetiletí od r. 1891—1901 ubylo jich o 15.886, tedy o 14·6%, ač v Kanadě domorodci mají více práv a volnosti nežli v státech Spojených. Za to na Aljašce celkový počet se zvyšuje, snad hospodářským vyšinutím země, snad nesprávnými odhady dřívějšími.

Míšenci Indiánů s bělochy slují španělsky mesticové, anglicky halfbreed (polokrevní). V Mexicu jest jich nyní 44% všeho obyvatelstva, tedy asi 6 millionův a počet ten stále se zvyšuje, tak že není daleka doba, kdy bude lze o zemi říci, že je státem mesticů. Ve Spojených státech nepořizují se zvláštní seznamy míšencův indiánských s bělochy, tak že počet jejich stanoven není; v obecném životě někteří řadí je k bělochům, někteří k rudochům. V Kanadě napočtlo se míšenců r. 1901 asi 33.752 osob.

2. Běloši.

Bělochů žije nyní v Severní Americe okolo 75 millionů, t. j. 84% všeho obyvatelstva. Z nich připadá na Mexico 2·5 mill., na Kanadu 5·2 mill. a ostatní na státy Spojené. V státech Spojených r. 1890 bylo jich 54,983.890, r. 1900 již 66,990.802 nebo 87·8% (56,740.739 domácích, 10,250.063 cizích). Hlavní sídla má lidstvo bílé na severu a na západě, kde mu podnebí nejlépe svědčí, kde nalézá nejlepší podmínky životní a kde kulturní poslání své může nejvýhodněji vykonávati. Tu také počet jeho jen v některých státech klesá pod 96%, jako v Missuri a v Jižní Dakotě (94·8%), v Kalifornii (94·5%), v Montaně (93%), v Novém Mexicu (92·3%), v Nevadě (83·6%) a v Arizoně (75·6%), kde živel černošský, indiánský nebo mongolský dosti nápadně se zjevuje. Ve státech jižních, kde zvláště bílé dělnictvo nenalézá žádoucího opatření, počet bělochů kolísá mezi 95·7% (v Záp. Virginii) a 40·1% (v Jižní Karolině).

Přibývání bílého obyvatelstva v Unii bylo až po naši dobu neobyčejné.

R. 1790	bylo ho		3,170.000	r. 1850	bylo ho		19,553.068
„ 1810	„	„	5,862.075	„ 1860	„	„	26,922.537
„ 1830	„	„	10,537.378	„ 1880	„	„	43,402.970
				„ 1900	„	„	66,990.802

Hlavní podporou přírůstku lidstva bylo ovšem vystěhovalectví z Evropy, které v době 80 let (1820—1900) obnášelo 19·1 mill. ob., a které představují nejmohutnější stěhování národů, jaké zaznamenávají dějiny lidstva. Od r. 1850—1860 obnášel počet přistěhovalců 2·5 mill. hlav, od r. 1860—1870 2·2 mill., od 1870—1880 2·3 mill., od 1880 1890 stoupl na 5·2 mill. a od 1890—1900 3·9 mill. hlav. Nejvíce vystěhovalců přistalo na březích amerických r. 1882 a r. 1902: 788·992 a 648·743 osoby.

Pokud se týče národnosti bílého obyvatelstva v Unii, jeví se v něm neobyčejná směs; neníť na celém území evropském zemičky, jejíž rodáci by nebyli zastoupeni v národnostním babylonu americkém. Ale ve všem množství ovládá všechny jednota a myšlenka občanství amerického, jíž hned při zakládání federativního státu většina britského obyvatelstva vtiskla britský svůj ráz. A děje se to dosud; přistěhovalci v několika letech osvojují si jazyk anglický a zvyky většiny, s níž splývají nerozlučně. Dítkami svými, které narozeny jsou na půdě americké a ve školách vychovávány a vyučovány v duchu americkém, rodiny napolo se proměňují v jednotný typ anglických Američanů; vnukové pak přistěhovalců odcizují se až na řídké případy původní národnosti docela. Že jazyk anglický stal se státním a že proces assimilační děl a děje se tak snadně, vyplývá hlavně z toho důvodu, že největší díl přistěhovalců, jako Irové, Švédové, Norové, Hollanďané, Němci a němečtí Švýcaři jsou kmenoví příbuzní Britův. Mimo to napomáhá jednotě obyvatelstva příhodnost a přístupnost půdy, volná škola americká s povinným an-

glickým jazykem vyučovacím, závislé postavení většiny přistěhovalců, chudoba jejich a nutnost naučiti se angličině, bez níž nelze se ku předu dostati, a společná honba za poklady, jimiž půda oplývá. Je zcela přirozeno, že naopak zase přistěhovalci v nejedné příčině působí kmenovými vlastnostmi svými, vzděláním a dovedností na americký charakter národní, tak že Američané od vlastních Angličanů se nyní značně odlišují.

Číselně nelze již stanoviti, kolik příslušníků které národnosti utonulo v lidstvu severoamerickém, poněvadž ani statistiky vystěhovalecké v té věci nejsou spolehlivé a přesné. Dle zpráv vystěhovaleckého úřadu ve Washingtoně přistěhovalo se do Ameriky od r. 1821—1900

z Irska	3,869.268 ob.	z Rak. Uherska .	1,027.195 ob.
„ Velké Britannie . .	3,026.207 „	„ Ruska a Polska .	926.902 „
„ Německa	5,009.280 „	„ Švýcarska . .	200.000 „
„ Norska a Švédska .	1,246.312 „	„ Dánska . . .	180.000 „
„ Hollandska . . .	120.000 „	„ Italie	1,040.457 „
„ Francie (1840—1890)	315.113 „	„ Portugal a Španěl	37.490 „

Národnosti románské nesplývají tak snadno s obyvatelstvem kmenovým jako národnosti germánské; rovněž Slované zachovávají svoji individualitu do mnoha kolen a tvoří zvláštní národy v národě americkém. Zprvu příčiny náboženské, politické, soudní a jiné hnaly za oceán obyvatele evropské, později hlavně popudy národohospodářské, výhodnější poměry výdělkové a snadnější získání majetku. Zemí zaslíbenou stal se zvláště západ s rozsáhlými prairiemi, kde cizinci tvoří velké procento obyvatelstva; v Sev. Dakotě na př. 35%, v Minnesotě 29%, ve Wisconsinu 25%, v Kalifornii 24·7%, v Michiganu a v Jižní Dakotě 22%, v Illinoisu 20%. Ve východních státech cizinci zastavili se v postupu na západ v státech obchodních a průmyslových, kde statisíce jich pracují v továrnách a dolech, v obchodech a v různých závodech řemeslnických. Tak je jich v New Yorku 26%, v Rhode Islandu 31%, v Massachusettsu 30%, v New Jerseyi 23% atd. Na jih stěhuje se Evropanů nejméně; pouze Florida a Texas mají více než 4% bílých přistěhovalců mezi všemi obyvateli; v Sev. Karolině pouze 0·2%. Pokud se týče přirozeného vzrůstu obyvatelstva, počet porodů málo jen převyšuje počet úmrtí, zvláště v krajinách starousedlých. V státech Novoanglických na př. poměry nejsou o nic lepší nežli ve Francii, a přírůstek obyvatelstva počítati nutno pouze na vrub přistěhovalců.

Nejvíce bělochů poměrně žije v Kanadě, kde náleží jim 97·5% obyvatelstva (5·2 mill.); ale národnostní jednota, kterou spatřujeme v Unii, zde není tak pevná a všeobecná, poněvadž základy její podrývají spory nejen plemenné, nýbrž i náboženské. Francouzská národnost je nejčetnější (31·4%), pak anglická (24·1%), irská (18·9%), skotská (15·2%) a německá (5·9%). Ostatní 2% bělochů náležejí národnostem ostatním. Francouzi zachovali svoji svéráznost, ačkoli jsou pod panstvím Angličanův a z domoviny pomoci nedostávají;

ostatní přijímají angličinu za jazyk svůj a splývají s živlem vládnoucím. Také Mexico zůstalo jazykem i plemennými zvláštnostmi zajímavo až po nynější časy. Pokud bylo španělským majetkem, posilovalo se přistěhovalci ze země mateřské. Poněvadž španělská vláda v Mexicu ve snahách svých vždy opírala se o nové osadníky, vyvinuly se příkré protivy mezi nimi a starousedlíky, tak zvanými kreoly, kteří vyvolali myšlenku osvobození z r 1820—35. Po osvobození země přestal přírůstek obyvatelů ze Španěl, a rozdíly mezi obyvatelstvem se vyrovnaly. R. 1900 žilo tu Američanů z Unie 15.265 osob, Francouzů 3976, Angličanů 2845, Němců 2565, Vlachů 2564; skoro všichni zabývají se zděláváním půdy a zahradnictvím. Kreolové dosud jsou živlem vládnoucím, ale k jejich škodě přibývá míšenců, kteří v životě hospodářském a politickém vždy více v popředí vstupují. Vyšli z řad jejich i vynikající státníci, z nichž pověstným se stal Porfirio Diaz, mexický president.

3. Černoši.

Plémě černošské a míšenci jejich s bělochy, mulati, rozsazeni jsou po Americe Severní velmi nepravidelně. Nejvíce žije jich v jižních státech unijských, nejméně v Mexicu, kde vždy s dostatek bývalo pracovníkův, a vstup do země černochům byl ztěžován. Mohutnou součástkou obyvatelstva jsou v státech Spojených, kde r. 1890 napočtlo se jich 7,488.788 hlav, r. 1900 8,840.789 hlav, tedy 12% všeho obyvatelstva. Tu také nutno k nim a jejich potřebám míti zřetel, aby jako osmina obyvatelstva kulturně i sociálně mohli se vyvíjeti. Černoši dostali se do Ameriky v době velikého ponížení lidskosti, kdy v osvíceném věku novém bujelo otroctví a kupčení s ubohými lidmi, v Africe polapenými a za mrzký peníz v Americe prodanými. Otroctví zavedlo se r. 1510 na radu biskupa de Las Casas, a rozkvět jeho potrval celým stoletím XVIII., kdy velkým společnostem obchodním v Anglii, v Hollandsku a Francii dovoleno bylo na březích afrických lidi loupiti a lup do Ameriky přivážeti. I samy vlády účastnily se této výnosné činnosti; anglickým osadám v Americe Severní otroctví bylo téměř vnuceno. Stav černochů nebyl do nedávna hoden závisti. Páni jejich udržovali je nejen v poddanství tělesném, nýbrž i v duševním. Odpíralo se jim vzdělání i přijímání víry křesťanské; rodinné svazky jejich byly nemilosrdně a násilně rušeny, vyžadoval-li toho prospěch otrokářův. Poněvadž v státech jižních bylo jich nejvíce zaměstnáno pracemi v plantážích bavlníkových a třtinových, zvykli nové své domovině, a když nastal den zlaté svobody, již tu zůstali a zvolili Ameriku za druhou vlast svou. V státě Missisipi a Jižní Karolině počet jejich převyšuje počet bělochů v poměru 58·5 : 41·5; v Louisianě, Georgii, Alabamě a Floridě vyrovnají se počtem bělochům; ve Virginii, v Sev. Karolině, v Columbii tvoří třetinu všeho obyvatelstva. Po zrušení otroctví ovládla je jako Indiány a bělochy touha vystěhovalecká, a tak rozšířili se i za hranice bývalých států otrockých. R. 1900 žilo dle vládních zpráv v jižních

státech 7,922.969 černochův a mulatů, v státech severních 880.771 a v státech západních 30.254. Ku podivu rychle přibývalo černochů v státech severoatlantských, tak že přírůstek černošského živlu (42·6%) daleko předčil nad přírůstek bělochů (20·8%) nejen přehledně, nýbrž i v jednotlivých státech. Tak na př. bělochů přibylo v Pennsylvanii o 19·3%, v New Yorku o 20·8% a v New Jerseyi o 29·8%, kdežto černochů v Pennsylvanii o 45·8%, v New Yorku o 41·6%, v New Jerseyi o 46·6%. Podobně mají se poměry v státech Novoanglických; i do Kanady dostali se vystěhovalci černošští, ač teprve r. 1901 napočtlo se jich tu 17.421.

Černochů přibývalo do Ameriky až do r. 1808, kdy dán byl zákaz přímého jich dovozu ku břehům americkým; ale podtají, podloudně, lodi otrokářské dopravovaly otroky z ostrovů západoindických dál. Největšími tržišti černých ubožáků byla města Charleston, Savannah a Richmond. Osvobozením černého plemene přestalo na dobro dobrovolné i nedobrovolné jeho přistěhovalectví. A přece počet barevných velice se rozmnožil jednak novými řády výchovnými a společenskými, jednak zušlechtěním mravu lidu dříve poddaného a hovadům podobného, jednak přirozenou plodností černošek. Dle sčítání r. 1870 bylo barevných 12·7% všeho obyvatelstva, r. 1880 již 14·0%, ačkoli bělochům přibylo 2·8 mill. evropských přistěhovalců. I bylo

	r. 1870		r. 1880	
v Charlestonu	53·5%	černochů	54·6%	černochů
„ Savannahu	46·3%	„	51 %	„
ve Wilmingtonu	59·[illegible]%	„	61·3%	„
v Chattanooze.	36·5%	„	39·4%	„
„ New Orleansu	26·4%	„	26·7%	„
ve Washingtonu	32·5%	„	32·9%	„

Ze všeho je patrno, že nedá se v dozírnu mysliti na poměrnou převahu bělochův nad černochy, a že synové Afriky v nové vlasti fysicky velice prospívají.

Pokud se týče schopností duševních a dovednosti pracovní, černoši se bělochům nevyrovnají. Vykonávají sice práce všeliké, ku prospěchu státu a obyvatelův ostatních, ale energie, duchaplnosti, pevné vůle ani vyššího pojetí, jímž vyznačuje se běloch, u černocha nenalezáme. Po zrušení otroctví na mnohých místech prováděly se pokusy o morální povznesení černochův a o vyzdvižení jich k výši kulturní; ale snahy zdařily se jen částečně, poněvadž náhlým uvolněním obrovských statisícův uhněteného lidu dělného po válce občanské, pro zrušení otroctví vzniklé, nastalo spíše zdivočení a zkažení mravů nežli touha po vzdělání a po práci. Tu, kde černoši s bělochy se stále stýkají a činnost jejich napodobují, jsou poměry lepší a snášelivost patrnější. Dle zákonů černoši požívají s bělochy týchž práv, téže svobody, týchž výhod jako všichni státní občané, ale ve skutečném životě není tomu tak. Ve skutečném životě značí nižší kastu, jíž nedostává se práv, kterými obdařeni jsou běloši.

Rozdíl barvy zachovává se s největší přísností; v některých státech jižních sňatky mezi bělochy a černochy jsou neplatné.

Míšenců mezi černochy a bělochy (mulatů) přibývá. Mulati mísí se opět s bělochy nebo s mulaty, a tak „spájení“ plemenné ohrozuje čistou původnost, na níž Američané tolik si zakládají. R. 1890 napočtlo se mulatů, quarteronův a octeronův 1,132.060; ale počet se nesrovnává se skutečností; bylo jich více. Veřejný život a společenský řád vyžaduje nestýkati se s plnokrevnými černochy a míšenci, i kdyby byli bohatí, a kdyby postavení jejich v jakémkoliv úřadě bylo čestné. Bystrý zrak odpůrců barevných lidí ihned pozná, je-li vstupující do společnosti míšenec nebo běloch, po barvě pleti, po barvě očí, po úhlu lícním, po tvaru hlavy a nosu, po rtech a dle temných „měsíčků“ nehetných na bílých rukou, podle zubův atd. Jak se v budoucnu sociální poměry v Americe vyvinou, nelze předvídati. Splynutí plemen najisto se jednou ukončí, a pak na severoamerickém jihu objeví se národ zcela jiný, jenž podobati se bude Hindům v Indii, kteří rovněž vznikli splynutím „bílých synů slunce“ s „černými syny země“.

Činské děti v San Franciscu.

4. Mongolové.

Lidi plemene mongolského uvádí census z r. 1900 v stá tech Spojených 205.036 hlav: 119.050 Číňanů, 85.986 Japonců. Číňanů přibylo do Ameriky následkem vydaných zákonů proti vystěhovalcům o 6000 osob méně, nežli v desetiletí předešlém; za to přistěhovalo se Japonců o 10.000 osob více. Sloučení obyvatelstva bílého s obyvatelstvem žlutým provésti nelze. Mongolové žijí v semknuté pospolitosti a zůstávají cizím prvkem v Americe, byť i pilností, pracovitostí a trpělivostí vynikali ve všech oborech jako dobří pracovníci. Číňané vykonávají nejprostší a nejnižší práce, jimž se běloši vyhýbají, se vrozeným klidem a přesností. Čidí stoky, pomáhají při stavbách domů a tratí železničních, nakládají

v přístavech, zaměstnávají se v dolech a lomech; odpornými stávají se tím, že se oddávají podloudnictví, nechovají dosti věrnosti k svým zaměstnavatelům, nejsou hodni důvěry a nemají úcty k zákonům a mravům zemským.

V Kanadě bylo r. 1901 Číňanů 17.299, Japonců 4716, v Americe Britské 14.869 Číňanův a 4597 Japonců, v Mexicu Číňanů 2834, tak že počet všech Asiatů páčiti lze na 250.000 hlav. Asiaté zpravidla usazují se tu, kde dobývá se zlata; a tak po objevení nových náplavů v Klondike obrátila se i tam veliká část amerických Číňanův a Japonců získat vzácného kovu a jmění.

Zmínky zasluhuje, že smíšené sňatky mezi lidmi původu germánského a mezi domorodci jsou zvláštností; za to příslušníci plemene románského vstupují v sňatky s nimi nejen na severovýchodě (Francouzi v Kanadě), nýbrž i v Mexicu a v Americe Jižní (Španělé a Portugalci). Sňatky pak různých míšenců s lidmi čistokrevnými a míšenci vznikly řady rodových bastardů, z nichž nejznámější a nejdůležitější jsou tyto:

Rodiče:	Dítě:
Běloch a Indiánka	mestic,
„ „ černoška	mulat,
„ „ mesticka	kreol,
„ „ mulatka	quarteron,
„ „ quarteronka	octeron,
Indián a černoška	chino,
„ „ mesticka	světlý mestic,
„ „ mulatka	temný chino,
„ „ chino (žena)	cholo,
černoch a mulatka	temný zambo,
„ „ mesticka	» mulat,
„ „ zamba	temný zambo (skoro černý),
mulat a zamba	zambo (špatné plémě),
„ „ mesticka	chino (hodně bílý).

Ze všech míšenců ve společnosti americké na nejnižším stupni jsou zambové a chinové. Tu a onde jmenují se také míšenci gauchové, kteří pocházejí od dobrodruhů španělských a Indiánek.

III. Rozdělení Ameriky Severní.

Jak jsme uvedli ve stručných dějinách objevů, tři evropští národové provedli osazení pevniny severoamerické: Španělé od pobřeží zálivu Mexického, Angličané od zátoky Chesapeakské, Massachusettské a po zatlačení Hollanďanův a Švédů též od zátoky Novoyorkské a Delawarovy, a Francouzi od ústí řeky sv. Vavřince. A v souhlase s těmito dějinnými událostmi lze ještě nyní pozorovati rozdělení Severní Ameriky ve tři hlavní skupiny politické.

Království Novošpanělské na vysočině mexické založil Ferdinand Cortez. Ve stol. XVII. a XVIII. kněží, mniši a rancheros (pě-

stitelé dobytka) usadili se v Texasu, v Novém Mexicu, v území Colorada a na pobřeží oceánu Tichého. Krajiny po prameny řeky Platte a po mys Mendosinův spadaly v právomoc španělskou a přijímaly kulturu a zvyky Španělův. I na jihovýchodě rozšiřovala se moc jejich do Floridy, a na úkor Francouzův osobovali si právo na území při ústí missisipském. I obsadili tvrz Natchez; leč vzdali se jí r. 1798 ve prospěch Spojených státův. Když pak r. 1803 Unie získala Louisianu, krajinu od zálivu Mexického po prameny Missuri, od Napoleona I. za náhradu 15 millionů dolarů, Španělé odevzdali jí i Floridu, aby se nedostali do sporu s mocným sousedem. Ve válce americko-anglické (1812—1814) Američané obsadili pobřežní osadu Mobile a Pensacolu, dovolávajíce se smlouvy s Napoleonem zdělané, od kteréž doby Španělé vzdali se nároků na jihovýchod americký. Ostatní území po 40° s. š. až k oceánu Tichému na západ od Louisiany ještě r. 1819 uznáváno bylo jako majetek španělský a přešlo jako dědictví na Mexico, které v letech 1820—1835 si samostatnosti vydobylo. Ale jen krátce těšila se republika Mexická z tohoto území, neboť r. 1845 Unie použila rozbrojů domácích k tomu, že Texas, kde bez toho živel anglosaský vedením Austinovým velice se rozšířil, připočtla mezi státy své. Z toho vypukla válka, v níž Mexikáni neodolali přemoci unijské a odstoupili vítězům Nové Mexico, Kalifornii, mírem Guadelupe-hidalgoským (1848) a konečně úmluvou r. 1853 všechny krajiny mimo nynější hranice. Tak Unie rozšířila državu svou od moře k moři.

Nynější Šošon z Idaha.

Hranice mezi oběma republikami znázorňuje řečiště Ria Grande del Norte po El Paso del Norte a křivka mezi 31° a 32° s. š. severozápadně k Riu Santa Gruz skoro k ústí Ria Gily do Colorada a od Fortu Yumy na pobřeží oceánu Tichého, jižně od St. Diega. Řeka Grande del Norte valí se hlubokými kaňony a jest málokde splavná. Krajiny po obou jejich březích pokryty jsou trnitými křovisky a proniknuty skalními divočinami. Nepřístupnost poříčí, nehostinnost údolí a pustých planin jsou nejlepšími obrannými překážkami strategickými na prospěch obou republik. Pro tyto překážky ani kultura španělsko-mexická nemohla dost intensivně proniknouti do

Kalifornie a Colorada. Jakmile však začala éra železniční, nic neodolalo výpočtům inženýrův, motykám a opatám dělníků: přes Rio Grande del Norte překlenula se řada mostův, a obě republiky přiblížily se a přimkly k sobě ve shodě nejpřátelštější. V době nejnovější na hranicích severovýchodních železniční trati přestupují pohraniční řeku na třech místech: u Lareda, u Eagle Passu naproti Piedras Negrasu a u El Pasu naproti Pasu del Norte. Na hranicích severních železnice přechází z území unijského do Mexica a naopak u Nogalesu. Při hranicích nejvýchodnějších u Matamorosu trať mexická dotýká se Ria Grande del Norte; na nejzazším západě dotýká se hranic železnice unijská u Fruitlandu.

Jižní hranice mexické proti Quatemale stanoveny byly 17. října 1883, při čemž bylo sjednáno, že mají počínati na Tichomoří při ústí řeky Suchiate, pokračovati proti jejímu proudu do vysočin při pramenech Saleguy, k řece Usumacintě po 18.° s. š. a pak na východ k anglické osadě Hondurasu Britskému po zátoku Chetumalskou.

Hranice mezi Unií a Amerikou Britskou jsou celkem umělé, neboť nelze je opříti o pevné body rozsáhlého terrainu mimo jezera Veliká, jichž prostředkem úřední hranice procházejí. Na západ od jezera Hořejšího hranice vinou se od ústí řeky Pigeonu v oklikách krajinou jezernatou severozápadně přes Lake of the Woods, a odtud na západ k oceánu Tichému podle 49. rovnoběžky severní a prostředkem průlivu Georgijského, de Haroova a S. Juanova de Fuca. Na východě hranice měly býti původně stanoveny předělem přitoků svatovavřineckých a přítoků do zátoky Fundyské, ale nakonec při komisionelním vyměřování území při horním toku řeky St. Johnu přivtěleno bylo k unijskému státu Mainu. Původních 13 států mezi oceánem Atlantským a horskými hřbety appalašskými odtrhlo se od Anglie 4. července 1776 a po sedmileté válce s mateřskou zemí založilo Spojené státy americké. Území západního po Missisipi státy dosáhly mírem s Anglií r. 1783 jako severozápadního territoria. Hranice od jezer na západ určeny byly r. 1842, mezi Britskou Columbií, Montanou, Idahem a Washingtonem r. 1857 až 1861 a hranice na jihu a východě od Vancouveru r. 1873. Následkem volných a pouze vyměřených hranic mezi oběma územími styk obyvatelstva s obou stran je velmi snadný. Mezi Velikými jezery na mnohých místech zřízeny byly převozy, u Sarnie vede železnice, po jezerech větší část roku provozuje se živá paroplavba. Podobně živo je na řece sv. Vavřince, St. Croix a St. Johnu. Železnice přecházejí hranice obou území nejméně na 45 místech.

Territorium Aljaška přešlo koupí na Američany r. 1867, od kteréž doby hranice mezi ní a Amerikou Britskou nabyly politického významu. Dle úmluvy r. 1825 mezi Rusy a Angličany sledují 141.° záp. délky, a stanovení jejich skutečné provedlo se r. 1895—1896. O hranice jižně od hory sv. Eliáše trval velmi dlouhý spor mezi Unií a Brity, jejž teprve r. 1903 skončila zvláštní komise ve prospěch Spojených států.

Spojené státy zaujímají skoro polovici Ameriky Severní, a to lepší polovici pevniny, majíce polohu všestranně výhodnou. Na východě i západě dotýkají se jich světové oceány, a pobřeží jejich jsou téměř stejně vzdálena jak od vzdělaných zemí asijských na západě, tak na východě od kulturních středisk Evropy západní. Spojené státy zabírají nejdůležitější část trupu pevninského, tedy vysočinu Appalašskou a hlavní massu Cordiller. Na Mexico připadá celkem neveliký díl jižního území s půlostrovem Kalifornským; Britská Amerika, prostírajíc se po severních členech pevninských, sdružuje v celek část „sladkovodního moře Středního“, Nový Brunšvik, Nové Skotsko, New Foundland, Labrador, Quebec, Ontario a velikou část Hudsonie kromě severní části vysočiny Cordillerské. „Spojené státy zaujímají méně než polovinu Ameriky Severní, ale přece jsou skutečným representantem celého kontinentu; Britská Amerika, ač stejně veliká, i Mexico daleko vedle nich se ztrácejí svým významem. Příčiny toho jsou, že Spojeným státům právě ta část pevniny patří, která polohou svou v teplejším mírném pásmu podnebním nejlépe se hodí k hustému osídlení a uplatnění energie lidské“. (Daneš*).

Vývoj hospodářský, průmyslový a obchodní ve všech částech Ameriky Severní znamenitě pokračuje. Obilí pěstuje se tu tolik, že se vyváží, rovněž maso. Uhlí těží se ročně 34% všeho na světě výtěžku; podobně výroba železa a oceli obnáší 34% výroby světové. Zlata dobývá se ročně 42% (za 113·2 mill. dolarů), stříbra 63% (za 152·7 mill. dolarů).

Železniční síť obnášela:

	r. 1891	r. 1901	r. 1907
v státech Spojených	275·000 km	350·000 km	367·130 km
v Americe Britské .	23·000 „	29·500 „	33·200 „
v Mexicu	10·000 „	15·500 „	22·822 „

Obchod za hranice cenil se v Unii r. 1890 na 8414 mill. K, v Americe Britské na 1085 mill. K, v Mexicu na 352 mill. K; r. 1900 v Unii na 11.280 mill. K, v Americe Britské na 1800 mill. K a v Mexicu na 480 mill. K.

Ještě před čtyřmi stoletími (kolem r. 1500) ani nejučenější lidé neměli tušení o rozsáhlosti pevniny americké. O století později (1610) nová země na západě byla prvním útočištěm obětí náboženské nesnášelivosti; angličtí, později němečtí a čeští evangelíci hledali tu volnost pro výraz svého přesvědčení. Za 100 dalších let (1710) zájmy evropské o západní končiny nebyly tak vyvinuty, aby výpravy a obchodní snahy tu se šířily. Kolonisační choutky tehdejší obracely se na jih a na východ; jenom domoviny prvních plavců normanských, jsouce ve spojení s Amerikou, měly jakéstakés tušení o čarovném postupu a budoucnosti veliké Unie. Jaký obraz za

*) Daneš Dr Jiří V. „Spojené státy severoamerické“ u J. Otty v Praze 1909.

dalších 100 let (1810)! Války napoleonské přestaly, Evropa si oddychla, a západně od Atlantského oceánu rostla nadějná vlast svobody, lákajíc Evropany k životu osadnickému. Kromě toho neobyčejná síla romantismu, touha po dobrodružstvích, po pokladech zlata a po zápasech s Indiány nebo s divůplnou přírodou byly příčiny, proč zraky neklidných a po novotách toužících lidí obracely se za oceán jako ke straně, kde kvete každému štěstí a každého očekává skvělá budoucnost. Netušeným rozmachem Amerika, posilněna jsouc vnitřním pokrokem a novými přistěhovalci, obdařena mimořádnými a znamenitými poměry podnebnými, úrodnou půdou a výhodnou polohou uprostřed největších vodních spoust, vynikla na poli hospodářského významu měrou netušenou. Majitelé ohromných plantáží bavlněných na jihu to byli, kteří nejdříve dali znáti světu vliv svůj, jejž od let padesátých minulého století každý přadlák v továrnách na zpracování bavlny pociťuje. Později vytasil se mocí svou rolnický sever, jenž sice již počátkem století XIX. Evropu obilím zásoboval, ale teprve po válkách občanských stal se diktatorem cen na trzích obilních. Nedostatek pracovníků nahradili Američané neobyčejnou vynalézavostí strojů, jimiž nahrazují dělné ruce ve všech oborech. Prvním darem mladého národa amerického Evropě byl parník, jenž zůstane vždy nejdůležitějším pojidlem obou kontinentů. Jiný stroj důležitosti ohromné je stroj šicí, dále stroje hospodářské, psací, telefon a j. a j.; všech jistě vyčísti nelze. Není téměř lidské činnosti, při níž nepoužívalo by se strojů, jichž nadvýroba v obrovských nákladech dopravuje se do Evropy.

Nejen po stránce materielní, nýbrž i po stránce vzdělanostní a ideové Amerika v mnohých věcech předčila nad Evropu. Jestliže snad v umění nedostihla stupně tak vysokého, na jakém stojí Svět Starý, vyniká za to v snahách po nejvyšších cílech sociálních, k jichž dosažení má dosti prostředků. O smyslu pro umění nelze pochybovati, poněvadž nikde na světě bohatí lidé neobětují tolik peněz na zařizování knihoven, universit, akademií a musei jako za oceánem. Tu, na západní straně oceánu Atlantského, vykrystalovaly se ideje svobody v státní zřízení nejpohodlnější a nejušlechtilejší. Rovnost občanská vyvolala divy v státě s počátku poměrně malém. Ale přichází opět v popředí stavovství, choroba Starého Světa, která i v Americe, zemi naprosto originelní a svérázné, začíná hlodati na základech společnosti lidské, již pomalu znepokojuje.

„Spojené státy jsou největší demokracie světa, státní zřízení, kde každé individuum těší se takové míře osobní svobody jako snad nikde jinde. Proto jeví se tu lidská přirozenost právě ve své nejsilnější stránce, tak, jak toho ničím nezmírněný boj o život vyžaduje. Není tu aristokracie jiné nežli peněžní, a do nejvyšších kruhů přístup otvírají ne rod a vzdělání, ale peníze. Rovnost občanská je s výhodou jen pro ty, kteří dovedou využitkovati všech svobod k zlepšení svého postavení; pro slabochy a lenochy Amerika není rájem.“ (Daneš.)

Dle velikosti a počtu obyvatelstva Amerika Severní dělí se na:

Gronsko . . .	2,169.750	km²	12.000 obyv.	1 ob.	na	10 km²
Ameriku Britskou	10,026.241 [1]	„	5,912.923 „	0·6 „	„	1 „
a) Dominion of Canada . . .	8,288.600	„	5,683.396 (1905)	0·6 „	„	„ „
Ostrovy Arktické	1,370.000 [2]	„	1.000 obyv.	— „	„	— „
b) New Foundland a Labrador .	128.670	„	229.527 „	1·8 „	„	— „
c) Jezera a řeky	238.971	„		— „	„	— „
d) Bermudy . .	50	„	25.019 „	500·4 „	„	— „
Státy Spojené (s Aljaškou) . .	9,403.970 [3]	„	84,216.433 (1906)	8.8 „	„	— „
Mexico	1,987.201	„	13,607.259 (1900)	6·8 „	„	— „
Državu francouzskou	235	„	5.929 ob.	25·0 „	„	— „

Dle tabulky této pozorujeme, že plošným obsahem Amerika Britská předčí nade Spojené státy, kdežto počtem obyvatelstva Unie předčí nad Ameriku Britskou osmkrát. Mexico je skoro čtvrtina Unie i Ameriky Britské.

[1]) Dle tabulek Hübnerových.

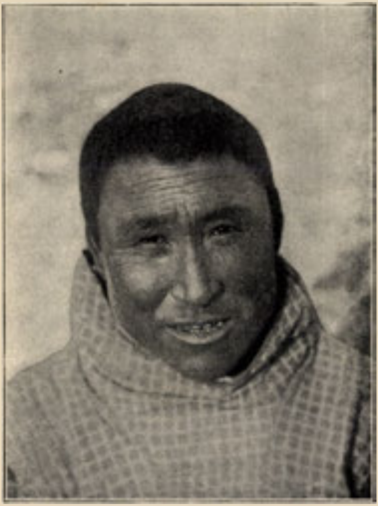
[2]) Hübnerovy tabulky udávají 1,370.000 km², Behm a Wagner 1,301.000 km², Deckert 1,500.000 km².

[3]) Daneš 9,370.327 km² a 76,063.592 obyv., Hartleben 9,386.043 km² a 84,216.433 obyv. (1906), Hübner 9,420.670 km² a 76,303.307 obyv., Deckert 9,540.000 km², obyv. 76,149.000, a jiní ještě jinak.

□ □ □

A. Gronsko.

Mohutný ostrov Gronsko prostírá se od mysu Farewellu (na 59° 45′ s. š. + 43° 53 z. d.) po 83° 50 s. š. po mys Britannii v průlivě Pearyově. Plochy má 2,169.750 km², z čehož asi 88.000 km² jest bez ledovců. Na prostoře tom bydlí 10.516 osob (1 na 10 km²), k čemuž připočísti dlužno řídké obyvatelstvo pobřeží východního počtem 1013 osob. Jižní mys jeho leží tedy v téže šířce jako Shetlandy nebo jižní Norsko.

Pokřtěný Eskymák z východního Gronska.

Dle islandských pověstí objevil muž, zvaný Gunnbjörn, asi v první polovici X. stol. po Kristu západně od Islandu skupinu ostrovů Gunnbjörnových, čímž na Island došly první zprávy o Gronsku. Vlastním objevitelem se jmenuje Erik Raudi, jenž z Islandu jsa vypovězen, tu se usadil a později osadníky sem přivedl. (Viz str. 7!) Tehdy bydlili tu na pobřeží Eskymové, jak svědčí o tom příbytky zemní. Mezi prvními osadníky naskytali se sice již křesťané, ale křesťanství zavedeno bylo na ostrov všeobecně teprve, když král norský Olaf Trygveson do Gronska poslal věrozvěsta Leifa Eriksona s mnohými kleriky, kteří obrácení na novou víru šťastně provedli

Původně osada křesťanská náležela arcibiskupství hambursko-bremenskému, později (1103) lundskému, pak (1152) trondhjemskému; na konec zřízeno tu bylo biskupství vlastní, jemuž biskupové stáli v čele až do konce stol. XIV. Posledním biskupem byl Alfr (1368—1378). Osada kvetla tak, že toho času v západním okresu, „Vesterbygd“ zvaném, byly 4 kostely a 90 dvorův, v okresu jihovýchodním, „Österbygd“ zvaném, 12 kostelův a 190 dvorů. Osadníci dánští podnikali plavby dále a objevili Ameriku; jiní pronikli r. 1135 do zem. šířky 72° 51′, a r. 1266 dva gronští kněží dostihli ještě větší šířky a přes moře dostali se až do sundu Lancasterova. Když osady gronské připadly panství norskému, byl v nich obchod zmonopolisován, a tím učiněn zmar jejich rozkvětu. Mor a nájezdy Eskymů později způsobily úplný zánik osad. Obyvatelé, poslední potomci slavných Vikingův, od celého světa opuštěni jsouce, bídně zahynuli.

V době, kdy touha najíti cestu severozápadní do Asie vedla plavce směrem tímto, o poloze Gronska nikdo již nevěděl. Teprve Angličan Martin Frobisher na každé ze tří cest svých spatřil jižní pobřeží gronské a o ostrově znovu podal světu zprávu. Dánský král chtěje jej opanovati, poslal tam loďstvo, jež však pro led pobřežní ku břehům se nedostalo. John Davis nazval Gronsko land of desolution (zemí Pustou). R. 1605 Schoutten Gunningham dosáhl šťastně pevniny, s domorodci vyměnil zboží, tři z nich uloupil a s nákladem rudy, již za stříbrnou rudu považoval, domů se navrátil. Angličan Hudson několikrát pozoroval východní pobřeží gronské, Bylot a Baffin zkoumali pobřeží západní až po 78° s. š. Po té spojení Evropy s Gronskem vázlo zase.

V mysli některých osvícených mužů v Norsku tkvělo pevné mínění, že první osadníci Erikem Raudim na ostrov zavedení nevymřeli, a že potomci jejich tu v zapomenutí žijí dále, a že nutno jim pomoci. Mezi všemi zabýval se tou myšlenkou zejména Hans Egede, lofotský farář, jenž bystrou výmluvností a obrovskou obětovností způsobil v Bergách malou společnost obchodní, která jej, ženu a děti jeho na malé lodi vypravila do Gronska, kamž r. 1721 šťastně se dostali. Od té chvíle počíná nová historie země. Potomkům nejstarších Vikingův Egede pomoci již nemohl, poněvadž před stoletím vymřeli; i věnoval se s největší horlivostí obrácení pohanských domorodců na víru křesťanskou, založiv missii nedaleko Godthaabu. S počátku bylo mu bojovati s nejtěžšími překážkami. Bergenská společnost se rozpadla, král Jindřich IV. nepodporoval snah jeho, a šetrný nástupce králův podpory mu naprosto odepřel. Egede zůstal přece s některými druhy na Gronsku a nevýslovnou energií podařilo se mu domorodce přiměti k výměně zboží. Když výměnou dosaženo bylo jakéhosi zisku, zpráva o tom v Kodani přijata byla s nadšením. Připluly lodi, missie obdržela státní podporu, herrenhutští Bratří založili missii novou a monopol obchodní, původně soukromníkem, kupcem Severinem najatý, přešel na „Všeobecnou společnost obchodní“; osadníků přibývalo rok po roce. R. 1733

Egede založil Nový Herrenhut, r. 1748 Lichtenfels, r. 1774 Lichtenau. R. 1824 vznikla osada Frederiksdal.

O první vědecké výzkumy na Gronsku pokoušel se Egede, chtěje proniknouti ku pobřeží východnímu, ale marně. Teprve r. 1751 obchodní společnost vystrojila výpravu, aby nalezla zemi „Österbygd“, o níž se všichni tehdy domnívali, že rozkládala se někde při pobřeží východním. Kupec Walloe vyplul z Godthaabu, oplul západní pobřeží směrem jižním, dosáhl ostrova Nenese (60° 56′) a po dvouleté nepřítomnosti vrátil se, obohacen jsa velikými zkušenostmi a vědomostmi. R. 1774 společnost obchodní v Kodani se pro špatné obchody rozešla, a další správa její vedla se na účet královský. Druhá výprava do Österbygdu dála se r. 1786 a 1787 opět bez výsledku. R. 1806—1813 zkoumáno bylo pobřeží západní od 72° 48′ s. š. a pobřeží východní od 60° 9′ na sever. Nejcennější výzkumy na pobřeží východním vykonal Scoresby, jenž r. 1822 je oplul od 69° 3′ po 75° s. š. a objevil průliv, po něm Scoresby Sund nazvaný. Hned roku následujícího Angličané Clavering a Sabine zkoumali ostrovy a pobřeží při zemi krále Viléma I. Žárliví Dánové poslali do týchž končin W. A. Graaha, jenž na Gronsku pobyl od r. 1828 do 1831 a dostal se do šířky 65° 14′. Ale o Österbygdu nenalezl nejmenší stopy. Nešťastně skončila r. 1833 výprava francouzské válečné lodi „La Lilloise“, jež na východním pobřeží někde v ledu zmizela.

R. 1869 a 1870 německá výprava známost pobřeží východního značně rozmnožila. Koráb „Hansa“ při tom vzal za své, a mužstvo celou zimu žilo na ledové kře, hnáno jsouc proudem k jihu až k missijní stanici Frederiksdalu, kde bylo zachráněno. Druhý koráb „Germania“ vedením kapitána Koldeweye, proniknuv ledové hráze, dospěl končin, kde Clavering a Sabine přistal skoro před 50 lety. Pobřeží bylo prozkoumáno na saňových výpravách, při nichž cestovatelé dosáhli 77° 1′ a objevili na jaře r. 1870 fjord císaře Františka Josefa. Kapitán Holm (1883—1885) pečlivě zkoumal a kreslil vých. pobřeží až po 66° s. š. R. 1883 také Nordenskjöld badal v těchto končinách nedaleko mysu Danu, a r. 1889 podařilo se kapitánu R. Knudsenovi na parníku velrybářském dosíci šířky, kde Sabine, Clavering i Koldewey se objevili. Přece však pobřeží východní je méně známo, nežli pobřeží západní, které je přístupnější a životu lidskému příznivější. Pobřeží východní od 77° s. š. je vůbec neprozkoumáno.

Na pobřeží západním výprava Naresova r. 1876 dosáhla 82° 54′ s. š.; Američan Greely (1882—1884) dotekl se 83° 24′ s. š.; v téže době Lockwood spatřil (1882) 83° 24′ s. š. při 44° 5′ z. d., od kteréž doby byla nepochybna pravda, že Gronsko jest ostrovem. Dále tu badali Nordenskjöld, Rink a Drygalsky r. 1891, 1892 a 1893. Dosti podrobné zprávy podávají o pobřeží západním skoro všechny výpravy, které mimo ně ubírají se průlivem Davisovým, zálivem Baffinovým, průlivem Smithovým, zálivem Kaneovým atd. k severu na výzkumy k točně severní. Záhada, jak daleko

Gronsko sahá na sever, a je-li ostrovem, vedla zejména Pearyho do nejvyšších šířek dosud známých.

Námořní inženýr Q. E. Peary snad desetkrát se odvážil do nehostinných končin, aby přírodní poměry jejich objasnil. Při prvním podniku r. 1891 ubíral se po pevnině od Mc Cormickova zálivu, jižně od Ledovce Humboldtova, v jehož blízkosti přezimoval. Po té na saňové výpravě napříč severním Gronskem jel rovnoběžně se severním pobřežím a shledal, že břehy vinou se k severovýchodu, pak k východu a na konec k jihovýchodu. Tehdy dosáhl na pevnině 26. června 1892 81°37′ s. š. a vrátil se mimo Navy Cliff a ledovec „Academy“ k místu, odkud se saněmi vyrazil. Další pokus (1893) o proniknutí na sever o velikou bouří se ztroskotal. R. 1895 seznámil se s Eskymy na mysu Yorku, kteří dle mínění jeho jediní

Pověstný meteor (o 40.000 kg) nalezený na mysu Yorku a do New Yorku dopravený.

jsou s to, aby s Evropany dostihli točny. Další dvě výpravy měly za úkol dopravu pověstného meteoru, vážícího 400 q, jenž na mysu Yorku ležel. Aby poznal přírodu gronskou, r. 1900—1901 konal cestu kolem severního Gronska na saních, dosáhnuv 9. března 1901 nejsevernějšího bodu ostrovního při 83° 50′. Tak byly zhruba určeny obrysy Gronska na severu, a stanoveno, že země je velikým ostrovem, k němuž na severu druží se ostrov Markhamův a veliký ostrov, na němž označena je země Hazenova a Heilprinova. R. 1905 vyplul z Nového Yorku na novou výpravu k sev. točně s manželkou a dcerou, chtěje prodrati se průlivem Smithovým. Dle disposic nejspíše v únoru r. 1906 hodlal se dáti na saních po ledě k cíli svému.

Ale nitro ostrovní zůstávalo dlouho neznámo. Již r. 1728

gronský guvernér Claus Enevold Paars pokusil se o proniknutí ledem pobřežním. Ale jemu, ani jednomu z vojínů jeho, jejž doprovázela žena a dítě, nepodařilo se proniknouti daleko. R. 1860 povedl se pokus americkému točnovému cestovateli Hayesovi, že překonal první výstupy do ledových planin, kdežto výprava Angličana Johna Raea a expedice známého horolezce Whympera r. 1867 skončily nešťastně. Přechod přes Gronsko provésti hodlal též Nordenskjold a Berggren (1876). Leč již po dvoudenních pochodech opustili je domorodí průvodčí, a bylo jim vrátiti se, ačkoli pronikli 50 km daleko od pobřeží. Na základě úvah, že srážky vodní na Gronsku spadlé stačí sotva na vzrůst trvalého ledu okrajního, Nordenskjöld dospěl závěru, že nitro ostrovní je ledu prosto a kryto tundrami, po případě lesy. I vypravil se r. 1883 znovu prozkoumat těch krajin. Leč žádoucích oas v ledových pouštích nenašel, ačkoli v 18 dnech dosáhl bodu, 117 km od pobřeží vzdáleného. I dva Laponci, které poslal dále na západ, se vrátili a oznamovali, že urazivše v 58 hodinách 200 km cesty, všude jen spatřili nepřehlednou ledovou pláň, pokrytou ledovci a sněhem. R. 1887 jmenovaný již americký badatel Peary s Dánem Maigaardem dostali se 160 km od pobřeží. R. 1888 Nor Fridtjof Nansen pokusil se o přechod Gronskem. Nešel však od západu, jako jeho předchůdci, nýbrž od východu, nechtěje míti „egyptské hrnce naplněné masem“ za zády. Jakýs lovec tuleňů přepravil jej a 5 jeho druhů na východní pobřeží gronské při Umiviku pod 65° s. š. Odtud vyrazili cestovatelé 15. srpna a začali pout, jejíž směr původně do Christianshaabu určený, cestou se pozměnil do Godthaabu, kamž dorazili 24. září. Přechod se jim zdařil, a bylo dokázáno, že nitro ostrova je všecko zaledněno. Zimy bylo pravidlem —45° až —50°.

Velice záslužnou práci na poli vědeckém vykazuje dánská výprava literární, která za úkol si obrala studium obyvatelstva gronského. R. 1903 přezimovala v Uperniviku, v nejsevernější osadě na pobřeží západním, majíc v úmyslu z jara vydati se dále na půlnoc. Lékař Bertelsen, vrátiv se do Kodaně, vyprávěl, že členové výpravy Erichsen, Rasmussen a hrabě Moltke vydali se potom v průvodu několika Eskymů, aby přes obávaný záliv Melvillův, jehož břehy jsou zaledněny a naprosto neschůdny, navštívili Eskymy při mysu Yorku, a aby i tam vrhli světlo vědy, kam kromě světla slunečního, měsíčního a hvězdného, jiné blaživé světlo nepřichází. Eskymové yorkští nepřicházejí s nikým do styku. První zprávy o nich uveřejnili Sverdrup a Peary, a oba praví o nich, že život jejich jest nad pomyšlení trudný. Sverdrup zkoumaje různá pobřeží, nalezl mnoho zbytků po jejich sídlech, což svědčí o tom, že jich bývalo více nežli nyní. Bertelsen čekal na návrat výpravy a dověděl se, že cestu 600 km vykonali ledem a sněhem ve čtyřech týdnech. Zprávy, že členové výpravy onemocněli, byly příčinou příprav k výpravě pomocné; ale parník Godthaab přivezl zprávy lepší a vědcům starostí ubylo.

Cestovatelé výše jmenovaní přezimovali na mysu Yorku mezi pohanskými Eskymy a tak pozorovali s nadšením po celý čas jejich život, mravy a řeč. I dodělali se neobyčejných výsledků. Moltke onemocněl a maje špatnou stravu, mnoho trpěl. Konečně jej naložili na saně, 6 Eskymů šlo s nimi, a za 20 dní byli v Godthaabu.

Mylius Erichsen s Rasmussenem sebrali sta pověstí lidových, které osvěcují nejdávnější pohyby a stěhování starých Eskymů po Gronsku; kapitán Dan. Bruun cestoval po jižním Gronsku a nalezl při tom staré normanské osady z doby pohanské, zbytky domů, kuchyň, kosti a kostry seveřanů, zbytky seníků, velikých dvorců, chrámův a vsí. Také přesně stanovil místo, kde stávala stará normanská osada ve Westerbygdu, jejíž rozkvět trval od konce stol. X. do počátku stol. XV. Dle toho stávala nedaleko nynějšího Godthaabu na místě, kde jediné osady mohly státi, a kde Eskymové od pradávna bydlili. Bruun našel na jednom ostrově na blízku Godthaabu první příbytek, jejž si vystavěl Egede r. 1721 v místě nad míru pustém.

Pohansky Eskymak od mysu Yorkskeho na Gronsku.

Když literární výprava gronská vracela se zálivem Baffinovým, setkala se s novou výpravou norskou, již vedl statečný Amundsen a přijala od ní poslední pozdravy a zprávy pro Evropu. Amundsen vyplul 16. června 1903 z Kristianie na malé, ale pevné lodi s poručíkem Hansenem a pěti norskými námořníky do krajin severně od Gronska. Loď „Gjöa“ je 22 m dlouhá o 47 tunách. Pevnost její je důkladně vyzkoušena a v boji se krami ledovými lépe chráněna, nežli koráby veliké. Amundsen nakoupil v Godthaabu eskymáckých psů, vyzkoušel jejich postroje a dal se ku průlivu Lancasterovu, aby odtud po pěti letech pronikl ku průlivu Beringovu a do Evropy.

Gronsko záleží z většího dílu z nerostů prahorních, žuly, ruly, slíd břidličných, jinorazu a j., a zdá se býti od mysu Farewellu až po ledovec Humboldtův rovinou, věčnými ledy a vodami na povrchu všelikých vypnulin zbavenou. Od ledovce Humboldtova prostupují Smithův průliv nadzdvižené vrstvy zemské věku silurského. Na pobřeží západním v blízkosti jižního mysu objevují se nejprve vrstvy žulové, tu a onde rula. Odtud severozápadně až po fjord Igaliokoský vroubí pobřeží červený pískovec, provázený vrstvami porfyru. Odtud dále zjevuje se opět rula, která dle všeho je hlavním nerostem na pobřeží. Mezi 70° a 72° s. š. objevují se pověstná naleziště zkamenělin rostlinných, jako doklad zvláštního původu ostrovního, a ve výši 400 m nad nimi i zkameněliny živočichů mořských. Nad těmito vrstvami křídovými spočívají třetihorní vrstvy, v nichž opět spatřiti lze otisky rostlinné. Ve výši 1600 m zahaluje vrstvy kryt čedičový.

Na pobřeží východním obyčejnou horninou je také žula, rula a na jihu syenit, jímž leckde prostupují pruhy zelenokamů: diabasu a dioritu; v dioritu nalezly se bohaté rudy měděné. Asi 100 km dlouhá čedičová stěna zvýši 600—900 m ohraničuje záliv Scoresbyův na jihu. Podobné čediče vroubí také fjord Františka Josefa, kde postupují s nimi též vrstvy třetihorní. Ve fjordu krále Oscara nalezl Nathorst (1899) usazeniny silurské a devonské, na ostrově Kuhnově též vrstvy jurské, uhlí a otisky rostlinné.

Nitro Gronska pohřbeno jest docela pod nesmírným souvislým příkrovem pozemního ledu, jehož okraje šíří se až ku břehům ostrovním, jež rozčleněny jsou velikým počtem fjordův a zátok. Na pobřeží zůstává při tom úzký pruh země nezalesněné, na níž provádí se jakási kultura. Fjordy směrem dovnitř rozvírají se v táhlá údolí, jimiž ledovce nitrozemní pronikají leckde až do moře; i bývají mnohé fjordy jimi zcela zaplněny. Dle Nansena pozemní led kryje zemi nepřetržitě od východu až na západ. „Poslední temena hor, která z ledných spoust vynikají a nunataky slují, jsou od okraje ledového vzdáleny sotva 52 km". Jak daleko šíří se kryt lední na sever, je neznámo, jistě že po mys Britannii a dále na ostrovy sev. od Gronska. Na jihu věčný led počíná při 61° s. š. Území od 61° na jih je ledu prosto. Dle Drygalského liší se východ od západu tím, že hory východní jsou ledem úplně obaleny, kdežto na západě štíty jejich vyčnívají nad rovinou ledovou a mívají vlastní sněžníky a ledovce. Nunataky východní skoro pod ledem poznati nelze, kdežto na západě jako ostrovy na nedozírné bělostné pláni lední se černají. Drygalski praví proto, že na východě je původ zaledněni gronského, na západě jeho konec.

Vznik pozemního ledu sahá do doby ledové, kdy klesnutím temperatury veliké vrstvy sněhové na horách se nahromadily. I měnil se sníh v led, a poněvadž sníh každého roku napadlý nemohl roztáti, nakupilo se ho do nynějších rozměrů. Větrem zaváta byla údolí a kotliny, nejvyšší temena hor utonula v ledu, a tlakem ohromných vrstev zakulatil se povrch zemský jako jediný příkrov ledový, oma-

mující děsem oko i ducha. Povrch pozemního ledu stoupá směrem k severu, čímž tvoří se v nitru zvlněné planiny, jichž výšku poznati lze po srázných spádech při pobřeží. Největší dosud výše známé (2718 m dle Nansena) dosahují ledovce pozemní, vzdálené 200 km od pobřeží východního a 300 km od pobřeží západního.

Poněvadž vrstvy pozemního ledu nejsou všude stejně tvrdé ani pevné, jest povrch jeho na mnohých místech, zvláště směrem ku pobřežím hluboce zbrázděn a naplněn vodami z roztálého sněhu, někdy až po samý okraj brazd a úžlabin. V létě přetékají přebytečné vody z výše položených kotlin do kotlin nižších, čímž vznikají ručeje, potoky i řeky prudkých vod, bouřících povrchem. Nordenskjöld s Berggrenem na pouti nitrozemím nalezli jich několik. Píší o tom: „Nedaleko místa, od něhož jsme se z výpravy vrátili, dostihli jsme mocné řeky, která mezi modrými, lednými stěnami hlubokým a širokým korytem se valila. Přejíti ji bez mostu nebylo lze. Potom všechna spousta vodní řítila se hučícím vodopádem do ledné hlubiny. Jinou neméně mocnou řeku zřeli jsme následujícího dne dalekohledy. Pozorovali jsme totiž, že v nevelikě vzdálenosti našeho tábořiště vystupuje ob čas z ledu sloup vodní páry, z čehož soudili jsme o vodopádu, z něhož roztříštěné krůpěje jako pára ve vzduchu se vznášejí. Šli jsme tam. Vodopádu jsme však nenalezli. Za to pozorovali jsme zvláštní zjev. Řeka vrhala se do podlední hlubiny, z níž následkem tlaku vzduchu v hlubině sevřeného sousedním otvorem proud vody vysoko vystřikoval a větrem zanášen jsa, tříštil se o blankytné ledové terasy.“ Na druhé cestě pevninou Nordenskjöld opět viděl řeky tekoucí ledovými pláněmi a zmiňuje se o tom takto: „V blízkosti našeho ležení rozkládalo se jezero, které pojalo nesmírné množství vody ledovcové. Voda přetékala a s velikým lomozem vlévala se jako krátká, ale vodná a dravá řeka do obrovské ledovcové studně. Obraz ani slova nejsou s to, aby dovedly podati pojem o dojmu, jejž jsme měli při pohledu na tento vodovod, jakoby rukama lidskýma zhotovený v pravidelných, bledémodrých, neposkvrněných stěnách mramorových“.

Kromě velikolepých zjevů těchto Nordenskjöld pozoroval všude tu, kde sníh se rozpustil, šedočerný prach, jenž se nakupil při otvorech ledních, jimiž roztálá voda unikala. Rozborem poznal v prachu částečky magnetovce a niklu a domníval se, že „železný prach“ neboli „kryokonit“ pochází z prostoru světového, a že jsou to částečky spadlé z ovzduší. Jiní pozorovatelé zase tvrdí, že je to prach, jejž větry zanášejí do nitra ostrovního s pobřežních skal; odůvodňují tvrzení své, že obsahuje stejnorodé prvky jako ty skály. Také uvádějí za důvod svého tvrzení okolnosti, že na západě prachu jmenovaného objevuje se více nežli na straně východní, kde je také méně pobřeží a méně hor. Morén kamenných a moréenní hlíny Nansen neviděl*) nikde na povrchu ledu pozemního. Celkem charakterisuje rozmanité krajiny, jimiž bylo mu do nitra postupovati, asi takto:

*) Nansen Fr.: Paa ski over Gronland, 3 svazky; Kristiania 1890—1891.

„Zprvu spatřujeme nevelikė okrajové morény z kamení, jílu a ledu, jež led pevninský dělí od země; pak následují mírné svahy ledové, hluboce zbrázděné, pokryté tenkou vrstvou jílu; dále přicházíme k ledu povrchovému, jehož pruhy až 7 m vysoké střídají se s hlubokými odpady a prohlubněmi; po té následují pruhy ledu kopcovitého, jenž liší se od předešlého velikými spoustami hromad $^1/_2$—2 m vysokých; ve vyšších polohách přicházíme k rovnoměrným prohlubinám, na jichž dnech lesknou se jezera, a po nichž proudí čile toky povrchových vod; tu a onde kráčeti lze plošinami, pokrytými sněhovou kaší; od nich dále do nitrozemí šíří se nepřehledné, suché pouště sněžné“.

Dlouholetým pozorováním seznalo se, že ledu v nitru gronském nepřibývá, ačkoli dle Nansena voda sněhová nikam neodtéká; vítr a vypařování povrchu rovněž neumenšují. Dle všeho ubývá tedy ledu ze spoda. Led totiž představiti si jest jako plastickou hmotu, která ohromným tlakem na skalní podklad tlačí se postranními údolími a fjordy k moři, kde potom se odlamuje a volně po moři pluje. Jako příčinu spodního tání Nansen udává zemské teplo, což Drygalski popírá. Jisto je, že z ledu pozemního v létě i v zimě mnoho vody vytéká. Vodorovné pohyby ledu gronského obnášejí za 24 hodin 0·3—0·4 m. Dle Drygalského děje se pohyb ledu gronského i ve směru svislém. Pohyb tento pozorovati lze na okrajních stěnách dle rozmanité struktury ledu, která jeví se též různými tóny modrého zbarvení. Všecek led spěje poměrně rychle ku pobřeží a vniká ve vzdálenosti 70—140 km od moře do jeho zátok, v nichž taje nebo se ulamuje a do širého oceánu se obrací. Takovým zátokám říká se f j o r d y l e d n í. Na sklonech pohybuje se led denně o 4—16 m, někdy i o 30 m, tak že tím způsobem smyká se denně k moři nesmírná hmota ledová, již nově spadlé sněhy v nitrozemí zase nahrazují. Smýká-li se ledovec fjordem nápadně širokým, boří se do velikých jeho hlubin, a poněvadž je lehčí vody, nemůže odolati tlaku vody vzhůru, ulamuje se a tvoří horu ledovcovou o nesmírných rozměrech, kterou větry nebo příboj z fjordu vyhání. H a y e s vypočtl, že mnohé takové hory dosahují 1000 m výšky, 1000 millionů tun váhy a obsahují 1000 millionů m^3. V zimě zamrzlé fjordy posunování ledu zdržují, ale v létě ponechávají jim úplnou volnost. Na západní straně Gronska je 28 fjordů ledních, z nichž tři severní dopravují do průlivu Davisova ohromné spousty ledu. Ještě větší počet jest jich na východě, kde některé vroubeny jsou stěnami na 2000 m vysokými, mezi nimiž led pozvolna ustupuje.

Nezaledněné pobřeží rozčleněno jest velikým počtem zátok a zálivů, jež jsou pohodlně splavné, poněvadž bývají před nimi úskalí a bradla, chráníce je před silou moře. Všude vítají nás hory 1200 až 1800 m vysoké, na východě vyšší. Lišejníky, které je pokrývají, zbarvují krajinu zvláštním způsobem šedým. Kromě mechů, polotrav a zakrnělých bříz nic tu na předhořích neroste, poněvadž ostré větry mořské a studené mlhy překážejí životu rostlinnému. Za to v nitru fjordův a postranních údolí vše svítí smavou zelení, a vegetace po-

stupuje po stráních do značných výšek. Ještě ve výši 700 m vypadají stráně tak svěží jako lučiny v údolí. V páse 1300 m nad mořem živoří ještě Salix glauca a po 200 m výše začíná čára sněhová.

Rovné plošiny vyskytují se tu jen na některých místech. Všude lze znáti působení proměnlivé povětrnosti. Balvany pukají a drobí se v štěrk, jejž ledovce s sebou odnášejí, tak že pod nimi zůstává zase jen holá skála. Řek na pobřeží není. Vodní proudy jsou příliš krátké a v létě prudké, poněvadž sníh a led taje, a proudy mohutnější. Domorodci nemohou po nich plouti ani se svými plochými lodmi. Pramenů, které ze země tekou celý rok, je v Gronsku málo: v Egedesminde, v Goothaabu a Diskoském fjordu (+12·5°). Nejvyšší hory zdvíhají se na východním pobřeží, kde cestovatel Payer r. 1870 ve fjordu cís. Františka Josefa vystoupil na horu 2100 m vysokou a jinou odhadl na 3500 m. O dojmech při tom takto se zmiňuje: „Stokrát bylo mi při dřívějších pracích v Alpách dopřáno, že mohl jsem pozorovati s temen hor 3000 až 3600 m vysokých vznešenou nádheru zaledněných výšin. Však jaký to rozdíl! V nedozírné dáli, která se všech stran světa nás obji-

Osada gronských Eskymů na pobřeží západním.
Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.

mala, vládla smrtelná ztrnulost; jediná známka života neporušovala mohutnou velikost hornatiny. Na místě bujných úpatí našich údolí alpských, s dvorci a osadami, ležela v hloubi 2100 m pod našima nohama temná hladina fjordu. Nesčetné kry ledové jako perly pluly po něm, a strašlivá stěna skláněla se do jeho vod, zdánlivě kolmo. Se všech skalních výstupků, z každé úžlabiny skláněly se gigantické ledovce do hlubin skalního úžlabí, a od jejich spodních krajů oddělovaly se kry, jimiž hrál si oceán. Naši pozornost kromě toho poutala veliká pyramida ledová na západě. Nejméně 1500 m trčela nad horským hřebenem, zdobena jsouc míli širokým ledovcem a střední morénou k moři směřující. Celý obzor představoval alpský svět s nesčetnými horami, přes 3000 m vysokými. Zmíněnou horou je štít Petermanův 3500 m vysoký (dle nových výpočtů pouze 2800 m).

Jakkoli Gronsko zasahá k jihu za 60.° s. š., podnebí jeho přece považovati jest za točnové, poněvadž léto bývá chladnější, nežli na př. v Norsku a Švédsku. V Egedesminde slunce mizí s oblohy od 1. prosince do 11. ledna, v Uperniviku od 12. listopadu do 30. ledna. Úplná tma ovšem není; dostavují-li se sněhové vánice a zhuštění vzduchové, objímá tma celou krajinu; při dobrém počasí bývá o polednách dosti jasno. Mimo to dlouhé noci točnové zmirňuje světlo měsíční a severní záře, které člověka povznášejí a oživují. Nádhera jejich směrem k jihu se stupňuje. Točnové dni nekončívají rovněž s mathematickou přesností; zpravidla se prodlužují. V Uperniviku na př. točnový den trvá skoro 4 měsíce.

Na Gronsku náhlé proměny teplotné jsou neobyčejné a velice nepravidelné. Náhle, třeba v prosinci, nastávají období, kdy po několik dní rtuť v teploměru ukazuje +10°; při tom prší, a sníh na všech stranách taje. Od jihovýchodu totiž, někdy od severovýchodu, vanou větry, jež vlastně jsou větry jižními a jihozápadními, ale nad ostrovem v dříve naznačené směry uvedenými, a všude jeví se nápadná obleva. Kolísání teplotné nejlépe naznačuje pozorování, jež konali trosečníci lodi Hansy, když na kře ledové hnáni byli k jihu. Tehdy 6. listopadu bylo —28·75°, 20. listopadu 0°, 1. prosince +0·25°, 3. pros. +1·63°, 18. pros. —28·75°, nejnižší teplota, kterou na cestě měřili. Dne 3. prosince dokonce počaly táti sněhové boudy, v nichž na kře bydleli.

V letních měsících vzduch bývá všeobecně klidný a tichý, někdy pršívá, někdy sněží; na podzim počínají poruchy teplotné, vanou severní (teplé) a jižní (studené) větry, které den po dni mohutnějí, a provázeny jsouce sněhovými spoustami, předcházejí zimu. Trosečníci z lodi Hansy zaznamenali, že ke konci prosince hustě sněžilo 101 hodinu. Jaro vyznačuje se větry jižními.

V jižním Gronsku bývá někdy v létě (v Julianehaabu) +19°; střední průměr teplotný v červnu, červenci a srpnu +9°, ale bývá proměnlivo, větry, mlhy, déšť a sníh. V září objevují se první mrazy noční, keře ztrácejí listí, přicházejí děsné bouře sněhové, které mnohdy trvají přes říjen, a v prosinci klesá rtuť na —20°, v únoru na —25°. Průměr zimní není přílišný, pouze —7°. V březnu vládnou ještě zuřivé

bouře, v dubnu ochabují a v květnu teprve dovolují jaru usmáti se na vymrzlé nivy gronské. Ale sníh mizí z luhů teprve v červenci.

V severním Gronsku teplota letní neliší se příliš od teploty v krajích jižních; za to zimy jsou studenější. Pod 69.° s. š. lze stanoviti roční průměr na —5° až —6°, pod 71°. s. š. na —7° a pod 73°. s. š. na —10°. Průměrné změny teplotné přiházejí se s větší prudkostí nežli kde jinde, někdy o 20° až 30° v jediném měsíci. Poněvadž nikde nejsou chladna tak přílišná, aby jich lidé nevydrželi, podnebí gronské stává se všeobecně snesitelné. Největší zimy jsou přirozeně na severu, zejména v průlivu Smithově.

V západním Gronsku srážky vodní jsou slabší nežli na jihu. V Jakobshavnu po desetiletém pozorování poznalo se, že průměrně prší 25½ dne a sněží 58⅖ dne. Sněhu leží tu 5 m vysoko i více. Zimní větry způsobují jasné počasí nebo mlhu, jižní větry přinášejí bouře, déšť a sníh Náhlé oteplení, o němž jsme se zmínili, prozrazuje se již předem nízkým stavem teploměru. Po obloze velmi vysoko plují dlouhé, modravé zakulacené mraky, vzduch je nápadně průhledný, klidný a tísnivě teplý. Pak nastupují dvoudenní i třídenní bouře. Teplý vítr vane 18—20 dní. I v průlivě Smithově tento gronský fohn způsobuje zvýšení teploty. Ve fjordech v létě vanou větry od moře, na podzim a v zimě od pevniny.

V Gronsku východním zdá se býti nejstudenějším místem ostrov Sabine s průměrnou teplotou lednovou —19·3°. Nejnižší teplota zde pozorovaná obnášela —32·2°, nejvyšší v červenci +10·5°, střední roční —9·34°. Sníh taje zpravidla již v dubnu. Oteplený vzduch tetelí se nad krajinami a vane podél strání vzhůru, čímž přispívá k tomu, že vegetace na stráních shoduje se s vegetací v údolích. Na ostrově Dánském před zátokou Scoresbyovou dlela výprava Ryderova (1891—1892), která stanovila tu nejvyšší teplotu červencovou na +15·2°, nejnižší teplotu na —47·8°. Často vanul fohn, a teplotné rozdíly nejednou se opakovaly s prudkou náhlostí. Tak 10. ledna teplota v hodině se změnila o 24°. Srážek vodních bylo 131 ve 318 dnech. O příchodu jara zmiňuje se Payer v končinách mezi 70°—77° s. š.: „Již v dubnu zmizela pokrývka sněhová; ke konci dubna slyšeti bylo ptačí hlasy; 15. května objevily se kajky, 25. května mouchy a 5. června květiny." Podobně Greeley a Nares pozorovali první jarozvěsty v květnu; 25. května nalezli soví vejce, mouchy a květiny, ale teprve v červnu začalo pravé jaro.

V Gronsku vnitřním Nansen pozoroval v době chladné při jasném nebi, vysokém stavu tlakoměrném a suchém vzduchu v září nejnižší teplotu roční —45°, nejvyšší teplotu —18°. Průměrná teplota roční v nitru gronském ve výši 2000 m obnáší tudíž —25°, lednová —40°, červencová —10°. Nansen vykládá příčiny nízké teploty silným vyzařováním tepla nejvyšších vrstev sněhových, řídkým vzduchem, jenž vyzařování podporuje, a že teplo připoutáno je k tajícím ledovým massám vespod na povrchu pevninském. Dle toho Nansen shledává tu jeden ze zimních pólů zemských. Při čtyřicetidenním putování přes Gronsko pozoroval čtyři dni deštivé, jeden den pa-

daly kroupy, jedenáct dní sněžilo. Tlak vzduchu zdál se mu býti poměrně vysoký; větry vanuly celkem z nitra ku pobřežím.

Led, jenž Gronsko obklopuje, je částečně barvy modravé, a to je led pevninský, a led barvy zelenavé, jehož původ hledati dlužno na moři. Tloušťka ledu bývá na 2 m, u ledu několikaletého 5—7 m. Při pobřeží východním shromažďuje se ho veliké množství, že překáží lodem v přistání. Nepřetržitě pohybuje se podél pevniny k jihu, uchyluje se na západ od mysu Farewellu a obkličuje Gronsko na jihozápadě až po Julianehaab. I před Godthaabem objevují se pruhy ledových ker, jež lodem jest na severu objížděti, chtějí-li se do přístavu dostati. Hloubka severního proudu točnového není přílišná; šířka rovněž není nápadna. Dle Rydera proud má hloubky 200 až 400 m a spočívá na teplém protiproudu vodním, od golfského se oddělujícím. Voda spodního proudu toho, od Gronska 150 km vzdáleného, vyznačuje se teplotou $+0{\cdot}4^{0}$ a 3·49% soli. Také podél západního břehu gronského pohybuje se studený proud vodní od severu k jihu a přináší ledové kry, jimiž vyplňuje záliv Baffinův až po kružnici točnovou. Tu slučuje se s proudem východogronským, s nímž potom ubírá se ku břehům labradorským, novofundlandským a dále k jihu až po mys Hatteras. Při březích průlivu Melvillova, zálivu Baffinova a jinde na severu led tvoří obrovské hráze, po nichž cestovatelům lze na saních postupovati. Kane stanoví tloušťku takové hráze na 10 m, šířku na 40 m.

* * *

Jako při všeobecném popisu Gronska bylo již uvedeno, vyskytují se pod 70.° s. š. zejména na ostrově Discu zkameněliny, které náležejí útvaru křídovému a třetihornímu. Veliké množství rostlinných otisků svědčí o tom, že tu kdysi vládlo podnebí subtropické, jehož blahodárnými podmínkami bujelo na 88 druhů rostlinných, hlavně kapradin a stromů jehličnatých. Potom změnilo se podnebí, a změnilo se předvěké rostlinstvo. Kapradiny a stromy jehličnaté ustoupily topolům, vavřínům, fíkům, magnoliím, dubům, platanům a j. o 177 druzích. I toto rostlinstvo vzalo za své, a následující perioda třetihorní dala vznik bytostem jiným, jichž ve vrstvách miocánních rozeznává se na 290 druhů.

Ze všech rostlin obou period ani jediná nevyskytuje se v gronské floře nynější. Doba ledová, jejíž kletba tíží ostrov dosud, zničila všecek organismus, tak že po zmírnění teploty na okrajních plošinách počala se vyvíjeti individua nová, zcela rozdílná, odjinud přistěhovalá. Tak západní pobřeží jeví rostliny typův amerických, kdežto pobřeží východní a jižní vyznačuje se typy, jichž původ hledati jest v Evropě. Zajímavo jest, že zavlečené sem druhy rostlin evropských, zvláště různého plevele, rychle se rozmnožují a bujejí. V okolí Ivigtutu roste 32 rostlin, jichž původ je v Evropě. Nynějších tajnosnubných i jevnosnubných rostlin počítá se v Gronsku na 377 druhů, z nichž 274 druhů nalézti lze v jižní části ostrovní.

Gronsko má své lesy, ale lesy velmi nízké se stromy o větvích plazících se po zemi. Záležejí z bříz vonných a prostředních, z jeřábův amerických, olší a jalovců, jichž charakteristické keříčky černají se na vysokých stráních daleko na severu. I vrby plichtí se mezi stromy jmenované. Nejkrásnější údolí s porosty březovými viděti lze v okolí nejjižnějšího fjordu u Nanortaliku a Lichtenauu. Na východním pobřeží porostů březových badatelé dosud nenalezli. Stromy 4—6 m vysoké, jak je Egede popisuje, již neexistují. Vzrůst trávy, jenž pod ochranou stromův a keřů se vyvíjel, podnítil prý první osadníky v „Österbygdu" k chovu dobytka. Lesy pokryta je nepatrná část půdy; na ostatní daří se rostlinstvo typu alpského. V údolích, kam slunko svítí, rostou: olše, jalovec, břízy a vrby; mezi nimi bujejí pryskyřníky, suchopýr, vrbovky, zvonky, všivec, lomikamen, rožce, rdesna, pampelišky, mochny, jež s přesličkami, plavuní a s různými mechy a travinami vyplňují příjemně zelené a vábivé koberce květinové. Na rozsáhlých plošinách suchých daří se vegetaci stepní, jež kraje odívá v ponurý, temně hnědý háv z různých keříčků vrbových, březových a jalovcových, sotva píď vysokých. Mezi nimi prokvétají ostružinníky, pěnišník, rojovník, borůvky a jahody. Mnohé z nich mají stále zelené listí a hned po jarní jíži pilně se oplozují. Tu a onde cestovateli je kráčeti po vrstvě rašelinné půdy, 10—15 cm silné. Jiné pozemky kryty jsou opět plavuní, jiné mechy a lišejníky, hruštičkou velikokvětou (Pirola) a j.

V polohách ještě vyšších, vegetaci nepříznivějších, přestávají trávníky a porosty rostlin jednorodých, a objevují se osamocené skupiny lomikamenu (Saxifraga rivularis), pryskyřníků, vrb; na suchých místech skupiny mochny sněžní, psinečku červeného (Agrostis rubra), rožce alpského (Cerastium alpinum) a mezi kamením arktický mák, zvonek jednokvětý a j. V mokřinách travných vítají bílými chvosty z měkké bavlnky stébla suchopýrů, klasy ostřic, všivce, skřipiny, vrba gronská a sítina; v mokřinách mechových rašelinník rozčechraný, ploník, pryskyřník laponský, některé rožce a j. Pobřežní rostlinstvo zastoupeno je druhy ostřic, jitrocelů, kostřav, ptačinců, psárky a j.

Gronsko ani v nejsevernějších částech svých není květeny úplně prosto. Severně od zátoky Melvillovy vykazuje 90 druhů květin. Na místech zvláště příhodných objevují se i zelené trávníky. Kane praví o krajině mezi mysem Yorkem a mysem Dudley Diggsem: „Zvláštní je, že právě na hranicích mezi ledem a sněhem stálá vlhkost ve spojení s paprsky slunečními upravila půdu pro malou zahradu . . . Drobné kvítky tulily se k sobě jako členové jediné rodiny a svorně naplňovaly záhon. Na ploše, kterou jsem mohl pokrýti svojí halenou, tísnily se sítkovité listy hruštičky mezi ptačinci a lomikameny, šťavely a orseji. Nalezl jsem dokonce hořec malý, nepatrný sic, ale jako všechny ostatní kvítky úplně vyvinutý." K tomu dodává Warming, jsou-li na severní točně hory, že i tu život rostlinný je nepochybný. O barevné vegetaci na pobřeží východním, zejména na ostrově Claveringově, Pansch vypravuje: „3 až 4 m

nad břehem kamením pokrytým šířila se plošina, pokrytá různými květinami a zajímavá několika opuštěnými chatami zimními. Lidé v nich dávno již nebydleli, a větší část zdiva jejich byla buď sesuta nebo na sesutí. Půdu kolem kryl mech, štíhlé lomikameny, a ostřice vyhlížely z trosek zdiva leckde sesypaného; i hlavičky žluté pampelišky usmívaly se z pažitu jasně zeleného. V ústraní mezi balvany leskly se kopečky náprstníkův a temnily chomáče šťavele.“ V nitru fjordů květena chráněna je vichrův a bouří a tudíž ještě bohatší.

Mladá žena eskymácká z Gronska západního.

Z rostlin užitečných dánští úředníci pěstují hlavně zeleniny, jako řepu, ředkvičku a salát. Za jedinou rostlinnou stravu Eskymů považovati jest jahody (empetrum nigrum), jež se sbírají všude u velikém množství i v zimě, nenapadlo-li mnoho sněhu, ježto sněhová přikrývka je ochraňuje před seschnutím a hnilobou. Chutných borůvek a brusinek Eskymové nejedí; za to osadníci upravují z nich pro zimní doby veliké zásoby. Kromě těchto plodů pojídají se naložené nebo vařené listy, kořeny a pupeny květní z rozchodníku (Sedum rhodiola), všivce, (Pedicularis hirsuta), vrbovky (Epilobium) a j. Máku žlutého (Papaver nudicaule) užívá se proti skorbutu.

Z živočichů pevninských stávají se kořistí lovců kromě medvědů ledních zajíc a liška, vlk (již řídký), hranostaj a pižmoň.

* * *

Gronsko obývají Eskymové, kteréž jméno znamená tolik jako „jedlíci masa syrového“; sami sebe nazývají „Innuit“, t. j. lidé. Jsouce odkázáni na moře, bydlí na jeho březích a loví jeho živo-

čichy s větším úsilím než-li všichni ostatní lidé na světě. Na Gronsku bydlí Eskymů 11.529.*) Území jejich jsou velmi řídce obydlena a spojení s druhy velmi nedokonalé, hlavně proto, že by se ve společných osadách neuživili. Zasnoubili se s mořem pro celý život a s podivuhodnou dovedností dovedou z něho potřeb životních dobývati a náčiní lovecké upravovati. Zbytky sídel po praobyvatelích gronských Markham nalezl až při 81° 54′ s. š., a Greeley ještě severněji na zemi Grinnellově. Proč Eskymové ta sídla opustili, neví se. Kdy na Gronsko přišli, rovněž nelze určiti; jistě dávno před příchodem normanských osadníkův, kteří se tu s nimi setkali. Má se za to, že původní malý kmen jejich někde při průlivě Beringově se rozmnožil a rozšířil na východ po severním pobřeží severoamerickém a odtud přes průliv Davisův na Gronsko. Jak jsme již slyšeli, vyvrátili na konci XIV. stol. normanská sídla u Godthaabu, později Vesterbygd a jižní Osterbygd. Nyní bydlí na západním pobřeží od mysu Yorku po mys Farewell; na pobřeží východním osady jejich roztroušeny jsou od Farewellu po rovnoběžku 66., ačkoli není vyloučeno, že některé rodiny tráví život v odloučenosti ještě severněji. Dosud mělo se za to, že jich neštovicemi, chřipkou a tuberkulosou ubývá, ale dle statistiky Rybergovy z r. 1891 počet jejich stoupl na 10.244 hlav. Velmi mnoho Eskymův hyne také nehodami na moři, v boji se zvěří a nepohodami živelními. Dle Ryberga zahynulo jich v době od r. 1861—1891 skoro 1100 mužů.

Eskymové na pobřeží západním vyznačují se postavou nízkou, často zavalitou; ruce jejich a nohy jsou poměrně malé; masité tváře, mohutné čelisti a veliká ústa způsobují široký obličej s ploským nosem. Oči poněkud šikmo položené jsou temnohnědé, pleť olivově hnědá, vlasy černé a hrubé. Ženy si v dřívějších dobách obličej tetovaly. Oděv obou pohlaví se valně neliší. Hořejší část těla kryje kožený kabát s kápí z ptačí kožišiny, nohy ukrývají se v kalhotách z kůže tulení. Kratší nohavice kalhot ženských zapouštějí se do bot s dlouhými holinkami, vpředu barevnými kožemi a kožišinami zdobenými. V zimě navlékají Eskymové na tělo oděv dvojí. Spodní se srstí dovnitř, vrchní se srstí vně. Styky s Evropany a Američany naučily je užívati spodního, teplého prádla, punčoch a látek, jež přes domácí svůj úbor nosívají jako ozdobu. V místech, kde civilisace je domovem, šatí se ne-li docela, tedy napolo po evropsku. Muži si češou vlasy na strany, přistřihujíce je nad čelem; ženy upravují je na temeni hlavy v uzel, pokud lze hodně vysoký. Na uzel přivazují barevnou stuhu: svobodné dívky červenou, jsou-li matkami, zelenou, vdané modrou, vdovy černou; vdovy vdavek chtivé na černou stuhu připevňují ještě kousek červené.

V potravě Eskymové příliš si nevybírají; ryby a maso syrové nebo vařené jsou denním chlebem jejich. Slaninu tulení a velrybí

*) Na souostroví Arktickém odhaduje se jich 4000, při Mackenzii a na Labradoru po 2000; nejvíce rozšířilo se jich po Aljašce, kde udává se počet na 20.000 hlav, dohromady tedy asi 40.000.

požívají vždy syrovou. Lahůdkou jim bývá žaludek sobí i s obsahem z různých bylin a mechů, jakož i střeva ptačí. Styky s Evropany poznali nejen praktické části oděvu, ale i různé pochoutky, o nichž předkové jejich nemívali zdání. Na prvém místě je káva, již požívají až k své škodě; pak tabák, jejž náruživě kouří a ještě naruživěji šňupají, sami si jej připravujíce z hollandského tabáku, z roztlučeného křemene a vápna. Kořalku pijí nesmírně rádi, ale poněvadž vláda prodej její zakázala, těší se z požitku jejího jen tehdy, když některý Evropan dávkou je obdaří. Chléb, cukr a sušené ovoce jižní mají u nich veliký odbyt, a touha jejich po těchto lahůdkách tak je mocna, že zapomínají si opatřovati nejpotřebnější prostředky výživy: tuleně a ryby, ochabují v činnosti a chudnou.

Příbytky mívali Eskymové původně dvoje: letní a zimní. Letním příbytkem byl obyčejný stan kožený, zimním chata kamenná, krytá zemí a drnem, po případě prostá zemljanka. Nynější Eskymové nuceni jsou z nedostatku koží, jež raději za různé zboží vyměňují, bydleti v chatách i v létě. Do chaty vchází se úzkou, nízkou chodbou do prostoru, jehož strop a stěny kryjí kůže. Asi polovice prostoru obsahuje nízké, kožemi vystlané lože, jehož velikost řídí se počtem členů rodinných. Čtverhranná, malá okénka propouštějí málo světla, a tu v dlouhé noci točnové nahrazuje se nedostatek světla denního tukovými svítilnami, nad nimiž visí zpravidla železný kotlík na vaření pokrmů. Kde jsou Evropané, opatřili Eskymům též kamna, jež se vytápějí sušenou rašelinou nebo sušeným guanem. K pálení užívá se též přihnaného dříví z moře točnového, jehož původ je na březích sibiřských. Poněvadž v těsných místnostech bydlívá i několik rodin, bývá tu vzduch nad míru zkažený a vedro nesnesitelné. I odkládají muži i ženy svrchní oděv a chodí skoro nazí. Evropanům pobyt v takové chýži je trýzní. Podlaha páchne nečistotou a odevšad cítiti jest moč, jež Eskymům jest důležitou tekutinou. Poznali totiž, že rozpouští tuky, a užívají jí k úpravě kožišin a koží; z té příčiny též, aby se zbavili tuku s obličejův a rukou, myjí se jí, a mladá děvčata koupají si v ní vlasy, aby nabyly krásného lesku a vůně. (Deckert.)

Rybolov a honba jsou hlavními činnostmi gronských Eskymů; polního hospodářství a chovu dobytka neznají. Rybolov provozují hlavně na jaře, kdy břehům přibližují se spousty rozmanitých ryb, jichž maso se suší a schovává jako zásoby na zimu. Honbou se zabývají na suchu a na moři. Honba na suchu je nyní již zvláštností, poněvadž sobů náramně ubylo. Ale bývala to radostná zábava, jíž se účastnily s lovci též jejich rodiny. V létě táhlo se do vysokých údolí, kde v jasném vzduchu ve vzdušných stanech vesele se prožil točnový den. Muži stíhali zvěř, děti proháněly se po trávnících trhajíce květiny, a ženy besedovaly upravujíce kořist. Mnozí Eskymové nyní na takovou honbu ani jíti nemohou, protože nemají koží na stan.

Honba na moři děje se posud, a přípravy k ní zaměstnávají otce rodin po všechen čas. Nejdříve nutno je míti člun, kajak a potom dobré zbraně. Když nastává doba lovů, Eskymové jsou neobyčejně

činni, nelenoší, ale sedají do kajakův a vydávají se na cesty za tuleni, často velmi daleko. Kajak bývá lodice 5 m dlouhá, 45—50 cm široká, kozí potažená a tak lehká, že ji člověk na hlavě dobře může přenésti. Uprostřed má otvor, k němuž přišit je nepromokavý kožich z kožišiny tulení, jejž lovec na sebe obléká a vodě dovnitř vniknouti nedopouští. Veslem po obou stranách lopatkou opatřeným Eskymák velice rychle se po vodě pohybuje, tak že urazí za den neuvěřitelné vzdálenosti; Glehn dokládá, že jeden plavec urazil za 24 hodin 300 km. Veslem udržuje se též rovnováha, zvláště na rozbouřeném moři, jehož se majitel kajaku nebojí. Na místech, kde tuleni se zdržují, lovec kajaku přibližuje se až samému zvířeti a metá po něm důmyslně sestrojenou harpunou, jejíž prudkost zvyšuje zvláštní házecí lištou. Hrot harpuny zhotoven je z pružné kostice, na niž visí na koženém řemínku měchýř vzduchem naplněný, aby se

Tuleň gronský.

zraněný živočich nemohl hluboko ponořiti. Věrnými průvodci Eskymů na všech cestách a na lovech jsou psi eskymáčtí, vlkům velice podobní, ale menší, s ušima vzpřímenýma, s hustou srstí a chundelatým ohonem. K dopravě předmětů užívá se všeobecně saní, k nimž připřahají se psi, osvědčujíce se jako výborní tahouni v končinách, kde každá jiná doprava je nemožna. Saně mají sanice ze dřeva, řemeny a kosticí spojené a vespod železem nebo kostmi obité. Psi pobízejí se k tahu biči o dlouhých žilách a krátkých bičištích, jimiž Eskymové nemilosrdně do tahounů buší, že všecek náklad po sněžném povrchu jen letí. Objevují-li se na zemi ostré ledové zmrazky, psi dostávají na nohy zvláštní obaly, aby si prstů neporanili.

Význačné vlastnosti Eskymů jsou: dobromyslnost, mírumilovnost a pohodlnost. O budoucnost se příliš nestarají; mají-li co jísti, co jim do budoucnosti? Zásoby tak dlouho s plným klidem stravují,

až nemají ničeho. Pak teprve opatřují si nové živobytí, mnohdy v nejkrutším nedostatku. Pohostinnost a přívětivost k cizincům nemá mezí; i nepřítele svého hostí, předkládajíce mu, co mají nejlepší. Poctivost jejich, pokud zůstali beze styků s Evropany, byla pověstna. Kde stýkají se s Evropany hodnými, zůstávají také poctivi a nezkaženi, na př. v dánském Gronsku; krádeže jsou u nich zvláštností. Při mírumilovné povaze Eskymů pračky, zranění tělesná a vraždy bývají řídké. Spory vyřizovaly se druhdy při „tancích bubnových“ tak, že protivníci před shromážděnými občany směšné písničky o sobě zpívali a před posluchačstvem se sesměšňovali. Kdo o kom směšněji se vyjadřoval, zůstal vítězem, neboť směšným se státi je největším trestem, jenž samolibého Eskymáka může stihnouti. Nevinná tato zábava příchodem missií se zakazovala a zapomněla.

Může-li muž vlastní domov si založiti, ohlíží se po družce svého života, a za krátko ji uvádí do nové domácnosti. Není-li v rodinách potomků, svazky manželské rozlučují se právě tak rychle, jak vznikly. Příležitostně silnější muž odvádí ženu slabšímu. Dobří lovci mívají ženy dvě; mnozí si ženy zaměňují. Je přirozeno, že při této volnosti mravní cit není nejlépe vyvinut a že příchodem cizinců se nepovznesl. Jsouť mladé Eskymačky hrdy poměry svými s Evropany. Z té příčiny na západním pobřeží setkáváme se s čistokrevnými domorodci zřídka. Rodiny eskymácké mívají dvě až čtyři dítky; více dítek v rodině bývá zvláštností.

Život ženy vyplňují těžké práce a značné starosti. Hezké, mladé dívky, které za svobodna věnovaly mnoho péče na úpravu svého zevnějšku, jako vdané se zanedbávají a brzy ošklivějí. Ztuha napiaté účesy připravují je o vlasovou ozdobu, zuby žvýkáním koží se upotřebují, tělo jejich páchne nečistotou, a oděv je odporně špinavý. Správa veškeré domácnosti leží na bedrech žen: vaří, šijí oděvy a pokrývky na stan, spravují porouchané kajaky, ruší přivezenou zvěř, upravují stany, stavějí domy a vychovávají děti. Na jaře pak společně s jinými ženami loví udicemi ryby, za nimiž vypravují se v člunech ženských, zvaných umjaky.

Život rodinný je velice srdečný. Nadávek, nepřívětivých slov v domácnostech Eskymů neuslyšíme. Náklonnost rodičů k dítkám a naopak je příslovečná; děti bez pobídek a trestů poslouchají a mají rodiče rády. Kojence matky nosí na zádech, v rancích neprodyšně uzavřených, kožemi a perlami zdobených. U prsu je mívají do tří až čtyř let. Prvním oděvem, jímž obdařují své miláčky, bývají kožené kalhotky. Pak jim pletou vlásky ve vrkoč a provlékají jej různými tretkami, stužkami, že děti vyhlížejí jako pestře vypravené loutky. Děvčata časně přidržují se ku pracím domácím; chlapcům otcové opatřují kajak a veslo a učí je nesnadným dovednostem plaveckým.

Eskymové gronští jsou bez představ náboženských; nemají bůžků, chrámův a obětišť. Ve věcech víry panuje u nich náramná snášelivost; boj o živobytí nedává jim času k marnému přemýšlení

o náboženství. Místo kněží bývali mezi nimi muži, angekokové, členové jakéhos řádu spiritistického, jež missionáři skoro úplně z osad vytlačili, jakkoli byli Eskymům prospěšnými a rozumnými rádci v nemocech a v záležitostech právnických a rodinných. První kazatelé křesťanští měli s angekoky veliké potíže, poněvadž tito přírodní lidé je poráželi břitkými slovy a překvapujícími úsudky o novém učení. Při pohřbech pochovávají muže i ženy v nejlepších oděvech, dávajíce jim do rukou zbraně, ženám náčiní šicí, dětem psí hlavu, aby je pes vedl dobrou cestou do jiných, neznámých světů. Zavedením křesťanství mnoho starých obyčejů zašlo i takových, které byly nevinné a prospěšné. Znesnadnění mnohoženství způso-

Skupina dětí eskymáckých z jižního Gronska.

bilo manželství volná, zvláště tu, kde faráři, jimž jediným dána byla moc sňatky vykonávati, nemohou vzdálené osady navštěvovati. Zdá se všeobecně, že civilisace přináší na Gronsko škody. Aspoň pohotovost Eskymáků, jakou se vyznačovali dříve, ochabuje vlivem požitkářství.

Duševní schopnosti Eskymů nejsou nepatrné, jak se všeobecně za to mělo. Mají od r. 1854 vlastní tiskárnu, kde tiskne se kromě četných zábavných spisů též obrázkový časopis „Atuagagdliutit" s příspěvky domorodců. Z bohoslužeb křesťanských ujal se nejpěkněji církevní zpěv, neboť domorodci jsou lidem zpěvně vyspělým a hudebně nadaným. Vlastní písně jejich okouzlují půvabem i při

vší jednoduchosti melodie. Jimi líčí příhody ze života lovců, lásku svou k „černooké laní sobí“ nebo žertovné verše o svém soku, jež dříve se zpívaly při tancích bubnových. V pověstech vyjadřují hluboký cit, velikou obrazotvornost a básnické pojímání přírody.

Eskymové na pobřeží východním jsou postavy vyšší nežli na západě, a ženy se nad očima, pod nosem a na bradě tetují. Všeobecně nosí dlouhý kožich z tulení kůže, srstí dovnitř obrácený, a na kajaku nebo v dešti přes něj plášť, zhotovený ze zvířecích střev. V létě nosívají na hlavách čepice z kožišiny, ozdobené liščími ohony. Jsou velmi pověrčivi a mrtvoly pochovávají do moře, poněvadž nemohou hrobů ve zmrzlé půdě vykopávati.

V končinách severně od zálivu Melvillova žije dosud asi 100 Eskymů, kteří nemají se světem téměř nižádného spojení. Nathorst, jenž navštívil je r. 1885, píše o nich, že bydlí v malých a nízkých stanech kožních, kolem nichž uvazují psy, aby se jim nerozutekli. Psi jsou jim nejen zvířaty tažnými, nýbrž i zvířaty žírnými, jichž maso pojídají, nemají-li tuleního ani velrybího. V kuchyňských odpadcích v opuštěných bydlištích starých Eskymáků dosud nacházejí se lebky psů zabitých a snědených.

* * *

Gronsko je dánskou kolonií, v níž napočtlo se r. 1890 obyv. 10.516 na prostoru 88.100 km² (ledu prostém), r. 1900 již 11.529 osob. Kolonií se stalo od času Hanse Egedea, jenž obchod s domorodci (nyní ve správě státní) sám započal. Nyní roztroušeno jest po západním pobřeží v celku 60 stanic obchodních, které udržují spojení s Eskymy, Evropou a Amerikou. Stanice rozděleny jsou v několik okresův, a ty ve dva inspektoráty: v severní a jižní. V čele inspektorátu je správní úředník, v čele každého okresu „Colonie-bestyrer“. Ve dvanácti koloniích bydlí dánské rodiny, zřízeny jsou kupecké krámy, varny na vyváření tuku, domy missijní a školy; též lékaři objíždějí stanovené jim okresy. Inspektoři nejsou jen dozorci obchodními, mají v rukou též správu justiční. Evropanů: mužů, žen a dětí r. 1900 bydlilo v Gronsku 159. Kolonie nemají stejný počet obyvatelů; někde bydlí 20 neb 30 osob, jinde 300 až 400. Severní Gronsko mělo 5.086 obyv., jižní Gronsko 6.032, východní Gronsko 411. Církevně ostrov náleží nyní k obvodu biskupa sjallandského. Nejjižnějším distriktem jmenuje se Julianehaab, jemuž přísluší 8 stanic obchodních. Z 2.699 obyvatelů žije tu mužů 1.232, žen 1.462. V nedaleku nalezly se zbytky prvních osad normanských. Ačkoli Julianehaab leží Evropě nejblíže, přece je nejopuštěnější, poněvadž lodem je daleko plouti na sever, aby opluly pruhy přihnaného ledu, nežli mohou zakotviti v přístavě. Distrikt Frederikshaab má 813 obyv.; z toho 450 žen. Náleží mu 6 stanic obchodních, z nichž nejdůležitější stal se Ivigtut, kde dobývá se kryolitu, z něhož již v XIX. stol. francouzský chemik Sainte-Claire Deville vyvodil kov aluminium.

Teprve v době naší dánská společnost pro výrobu sody a barviv v létě a na podzim odtud vyváží asi 5000 m^3 nerostu toho ledu podobného. Distrikt Godthaab zabírá 6 stanic, v nichž bydlí 920 osob. V městě Godthaabu, hlavní osadě zemské, bydlí něco přes 30 Evropanů, lékař pro severní distrikty, správce kolonie, představený semináře a několik missionářů, inspektor zemský a několik obchodníků. Distrikt Sukkertoppen záleží ze 6 stanic, z nichž osada Sukkertoppen má velmi malebnou polohu. Obyvatelů bydlí tu 953; Evropanů 5. Distrikt Holstenborg jest nejsevernější v jižním Gronsku. Osada Holstenborg bývala původně stanicí velrybářskou a mívala velikou důležitost. V okresu žije 653 obyv. ve čtyřech stanicích obchodních. Severní Strömfjord odděluje jižní inspektorát od severního, jenž záleží ze 7 distriktů. První Egedesminde, jehož břehy fjordy a průlivy rozděleny jsou v nesčetné ostrovy. Kromě vlastního Egedesminde náleží k němu ještě 8 malých stanic. Obyvatelů počítá se tu 1262. Christianshaab má 4 obch. stanice a 495 obyv., Jakobshavn 8 stanic a 551 obyv. Sídlem inspektorovým stal se Godhavn, hlavní osada stejnojmenného distriktu s 282 obyv. Má čarovnou polohu, a dokud sem přijížděli lovci velryb, byl z nejdůležitějších stanic na pobřeží. Distrikt Ritenbenk má 5 stanic s 413 obyv., Omenak nebo Umanak má 6 stanic a 1610 obyv. Nejsevernější distrikt Upernivik s osadou Upernivikem (72° 48′) čítá 878 obyv. V osadě žije 83 osob, mezi nimiž je správce její a missionář.

Vláda dánská zachovala se celkem velice šlechetně k domorodému obyvatelstvu, zmonopolisovavši obchod ve prospěch jeho. Každého roku v létě přijíždějí sem lodi z Dánska se všelikým zbožím evropským, aby za ně vyvezly zase přírodniny a výrobky zdejší, hlavně slaninu tulení, rybí játra, kůže tulení, velrybí kostice, tresky, rybí tuk, kožišiny, zuby mrožův a zubounů, kajčí peří a j. Ceny zboží evropského, za něž smí se Eskymákům prodávati, jsou úředně určeny a tak nízké, jako nikde jinde; za to také jsou nízké ceny zboží gronského. Od r. 1874 do 1891 ulovilo se v jižním Gronsku průměrně 32.826 tuleňů, 638 běluch a 1588 lišek; v Gronsku severním od r. 1862 do 1877 tuleňů 46.977, běluch a zubounů 543 a 16.958 žraloků. Od dubna r. 1900 do března 1901 vyškvařilo se v Gronsku 12.525 tun tuku tuleního a 4439 tun tuku rybího; do obchodních stanic odvedlo se kromě toho 27.347 koži tuleních, 13.534 liber ptačího peří, 1742 kožišin lišek modrých a bílých, 39 koží medvědích a 563 liber prachu kajčího. Jako peněz užívají zde papírových známek dánských. Daně se nevybírají. Jednacím jazykem je eskymáčtina.

Kromě kryolitu dobývá se v Gronsku výborné hlíny hrnčířské, syenitu a zelenokamu, v němž uloženy jsou krásné granáty. Olovo, cín, zinek, železo, měď, tuha a uhlí v nemalém množství byly nalezeny na různých místech, ale nelze jich pro nepřístupnost a pro neupotřebitelnost dosud dobývati.

□ □ □

B. Severní Amerika Britská.

Britskou Amerikou Severní jmenujeme severní polovici pevniny severoamerické s přilehlými ostrovy, mimo Aljašku, malé francouzské ostrovy St. Pierre a Miquélon nedaleko New-Foundlandu, mimo točnovou zemi po obou stranách úžiny korunního prince Gustava, Sverdrupem nejnověji objevenou, a mimo Gronsko. Délka území jest o $^1/_6$ větší nežli šířka. Nejjižnější bod její hledati dlužno na ostrově Pointe Pelée v jezeře Erijském pod 41° 40′, tedy v téže šířce, v které leží Boston a v Evropě Řím. Nejsevernějším bodem jmenujeme nejzazší hrot země Grantovy na severu při průlivu Robesonovu, mys Columbii, pod 83° s. š., od Pointe Pelée vzdálený kolem 4600 km. Délka území od východu k západu páčí se na 5500 km.

Hlava jelena kanadského.

Nejvýchodnějším cípem území jest St. Johns na New Foundlandu, nejzápadnějšími hranicemi poledník 141., týž poledník, jenž tvoří zároveň vých. hranice Aljašky. U přirovnání se vzdálenostmi v Starém Světě mohli bychom šířku Ameriky Britské stanoviti vzdáleností od Říma po Špicberky, délku vzdáleností od Lissabonu po Aralské jezero v Asii Střední. Území rozkládá se jako Sibiř v pásmu mírném a severním ledovém, ale převládá v něm podnebí ryze točnové, čímž i příroda všecka má na sobě známky poměrů točnových.

Severní Amerika Britská, to jest panství Kanadské (Dominion of Canada) a New Foundland, zaujímá s jezery a řekami 10,026.241 km², tedy asi $^1/_{14}$ souše zemské; předčí velikostí nad Evropu a nad Australii, ale je velmi řídce zalidněna. Na ohromném prostranství, 193krát větším nežli království České, nežije nyní ani tolik obyvatelů jako u nás, tedy asi na 2 km² jediná osoba. I náleží Britská Amerika k zemím na zeměkouli nejméně zalidněným, vyjmouc končiny točnové, východosibiřské, tibetské a saharské.

Odmyslíme-li ostrovy Arktické, území má tvar nepravidelného

pětiúhelníka, zálivem Hudsonovým ve dvě nerovné části rozděleného. Východní, menší část, záleží z ostrovův a půlostrovů; západní část vroubí na jihozápadě ostrov Vancouverův, ostrovy králové Charlotty a jiné ostrovy drobné. Se všech stran území oblévá moře kromě jižní, kde sousedí se státy Spojenými a kromě strany západní, kde souvisí s Aljaškou, territoriem unijským.

Jižní hranice počínají na jihovýchodě při zálivě Fundy, vinou se skoro severně k řece St. Johnu a velikým obloukem objímajíce území Akadické a postupujíce po předělu vod svatovavřineckých a fundyských, přichylují se k řece sv. Vavřince nedaleko města Cornwallu a sledují ji tratí dlouhou 200 km až k místu, kde řeka sv. Vavřince opouští jezero Ontarijské.

Odtud hranice vedeny jsou prostředkem čtyř jezer: Ontarijského, Erijského, Huronského a Hořejšího po ústí řeky Pigeonu, tak že Isle Royal, v jezeře ležící, náleží Unii. Odtud hranice postupují proti proudu Pigeonu, Rainy Riveru, přes jezero of the Woods a poněkud k jihu na rovnoběžku 49., jíž neopouštějí v délce dalších 2000 km. Od zálivu Semiahmooského hranice obracejí se k jihu, obcházejí jižní cíp ostr. Vancouverova a průlivem Juanovým de Fuca končí v otevřeném oceáně. Odtud hranice západní tvoří moře až po mys Foxův; tu uchylují se do pevniny, tak že nejen ostrovy severně od ostr. králové Charlotty, nýbrž i pruh země po velehoru Logan 48 km široký přidělen jest státům Spojeným. Od Loganu hranice vinou se podél poledníku 141. z. d. po mys Demarkační (Pt. Demarcation).

Pobřeží atlantské jest neobyčejně členité a přes 2000 km dlouhé. Zátoka Fundy vyznačuje se břehy všude vysokými, rozeklanými s dobrými přístavy, bez zimního ledu, ale plnými letních mlh. Záliv sv. Vavřince jest větší nežli čtvero království České a markrabství Moravské, o polovici menší moře Severního v Evropě, ale hlubší (200—550 m). Třemi průlivy lze do něho vplouti: Cansoským (1·6 km), úžinou Cabotovou (92 km) a průlivem Belle-isleským (18 km). Leží v ní ostrovy: prince Edvarda, ostrovy Magdaleny a Anticosti. Půlostrov Labrador geograficky náleží oceánu Atlantskému, klimaticky severnímu moři Ledovému. Na straně průlivu Hudsonova pobřeží jeho rozvírá se v záliv Ungavu, kde přestávají podivuhodné pohledy do divokých fjordů na trati mezi mysy Chidleyem a Charlesem. O významu zálivu Hudsonova na povětrnostní poměry Ameriky Britské i celého kontinentu jsme se již jednou zmínili. Tu ještě dodati jest, že záliv jako „moře středozemní“ nemá důležitosti a nikdy míti nebude. Pobřeží tichomořské je v přímé čáře asi 700 km dlouhé a náramně rozčleněno. Plavbu námořní ztěžují neobyčejně četná úskalí a husté mlhy, kraje často zahalující.

Amerika Britská obdařena jest neobyčejným množstvím jezer. Není na zeměkouli země jezery bohatší. Veškera jezera mají dle odhadů plochy asi 325.709 km², tedy více nežli 6krát království České a dvoje vévodství Slezské. Celkem se udává 79 jezer, která mají povrch vodní větší nežli 500 km². Se soustavami jezer jsou

v nejužším spojení soustavy říční, jež vyznačují se zpravidla prudkými peřejemi a vysokými vodopády. Všechny řeky mají vodopády a některé záležejí výlučně z řetězu jezer a kataraktů (rapids), jež překážejí paroplavbě a způsobily stavění zvláštních průplavů k oplutí nebezpečných míst. Nejpověstnějším vodopádem je zajisté Niagara. Vodopádů Niagaře podobných výškou, mohutností, množstvím vody a krásou jest v Americe mnoho, nepředčí-li nad ní leckterý v nitru Labradoru a jinde, kam nepronikly dosud zraky zvědavého lidstva. Praktičtí technikové a národohospodáři vidí již nyní v nich neocenitelné zdroje hnací síly pro příští věky.

G. M. Dawson dělí Britskou Ameriku geologicky ve dva hlavní oddíly, ve východní a západní, mezi nimiž při 100° z. d. jeví se jako dělidlo pruh území původu křídového. Východ býval dle všeho úplně zaledněn; proto jeví se tu tvary vysočin nepravidelné, zbrázděné, nízké a horniny z doby prvohorní nebo prahorní. Na západě jeví se na rovinách útvar třetihorní a někde starší ukázky útvaru křídového. Pásma cordillerská jsou původu prvohorního a druhohorního, vrstvami třetihorními prostoupená. Tichý oceán pokrýval území tato ještě v době geologicky poměrně mladé. Obě geologicky rozličné polovice dělí se v několik částí. Polovice východní: v území Akadické, v nížinu Vavřineckou a v planinu Vavřineckou; polovice západní: v pevninskou rovinu vnitřní a v Cordillery.

Území Akadické prostírá se východně od řeky sv. Vavřince, zaujímá severní státy Atlantské a jihovýchodní končiny krajiny Quebecké. Záleží z nejstarších vrstev prahorních a dalších až po trias. Zvláště v Novém Skotsku vystupují ze země mohutné vrstvy žulové.

Nížina Vavřinecká šíří se mezi vysočinou Appalašskou, územím Akadickým od města Quebecku až po jezero Huronské a tvoří největší souvislou plošinu úrodné půdy na východě. Spodek půdy záleží z vodorovných vrstev kambrických, silurských a devonských. Část nížiny pokračuje ještě podél řeky Ottawy k severozápadu. Nížina dotýká se jezera Ontarijského a zátoky Georgianské v jezeře Huronském. Hladina jezera Ontarijského ve výši 75 m představuje prostřední výši krajiny, která nezdvíhá se tu nikde přes 300 m nad moře. Podobné území podoby trojúhelníkové mezi jez. Huronským, Erijským a Niagarou pokryto jest úrodnou půdou a příznivo polnímu hospodářství.

Planina Vavřinecká, zaujímající více než polovici Kanady, objímá záliv Hudsonův se tří stran. Po většině jsouc kopcovitá a jemně zvlněna, mívá prostřední výše 450 m nad mořem. Povrchem jejím proniká veliké množství řek všemi směry, údolími úctyhodného stáří. Podklad půdy všude je skalný. Jihovýchodně od zálivu Hudsonova šíří se vrstvy siluru a devonu, na nichž leží vrstvy alluviální s úrodnou ornicí. V celém území lesknou se malá i velká jezera, oddělená zakulacenými, táhlými hřbety, jež na jihu pokrývají pěkné lesy, na severu tráva, mechy a lišejníky. Planina záleží z hornin útvaru „vavřineckého“, to jest z vrstev nejstarších prahor: huronských a spodních kambrických, které jeví se oku lidskému jako pra-

rulové skály nejspodnější, které na povrchu zemském byly kdy pozorovány. Geologická soustava huronská jest částečně původu sopečného, částečně záleží z usazenin a vykazuje dle Dawsona pískovce, promíšené živcem a tufovými droby, křemenci a slepenci, mezi nimiž objevují se též zlomky nejrozmanitějších druhů žuly, syenitu, znělce, vápence a břidlice, jež tlakem vrstev nad nimi spočívajících, působením hornin vyvřelých a vod přeměňují se v jemnozrné fyllity. Ve velikých rozměrech objevuje se též zelenokam v sousedství břidlic slídových, chloritových, sericitových a jiných. Známek po zbytcích organických není v útvaru vavřineckém ani huronském, o nichž Ami se zmiňuje, že nikde tak se nevyvinuly jako v Kanadě.

Vodopády Niagarské v zimě.

Pevninská rovina vnitřní šíří se na západ od planiny Vavřinecké, zdvihajíc se volně ve směru k horám Skalistým. V předhorách hor Skalistých objevují se vrstvy křídové, na některých místech pokryté útvarem lamarijským, přechodním článkem z druhohor do třetihor, jenž se působením povětrnosti a rostlinstva pokryl hlubokou ornicí.

Soustava Cordillerská dělí se v hory Skalisté a hory pobřežní. V oněch převládají prahorní vápence, tyto bohaty jsou žulou a metamorfickými břidlicemi. Pásma mezi horami Skalistými a pobřežními, jako hory Selkirkské, Zlaté a Caribooské považují

se za nejstarší vráskoviny, obsahující žulu, prahorní ruly a prvohorní břidlice.

Na tomto podkladě geologickém v Kanadě nejvíce proměn sběhlo se v době diluvialní, hlavně působením pevninského ledu, jenž skalní vrstvy obrousil, úlomky z nich zanesl do poloh nižších a buď jimi údolí vyplnil, buď je nahromadil v dlouhé pahorky, z jichž obsahu nejlépe poznáváme ráz morénní. Dle rozsáhlých studií geologové američtí tvrdí, že v době ledové stalo se trojí zaledněni severní polovice Severní Ameriky, a že nejen Kanada, nýbrž i severní Unie pokryta byla ledovým krunýřem, jehož konečné morény lze sledovati od oceánu Atlantského (u New Yorku) po Cincinnati, po záp. cíp jezera Hořejšího a po hory Skalisté. Někde mezi 50. a 55. rovnoběžkou východní spousty ledové stýkaly se s ledovci, jež splývaly na východ s hor Skalistých. Tu také ve sníženině ledu prosté mezi oběma kryty ledovcovými spojovaly se ledovcové vody a tvořily jezero, jehož stopy dosud pozorovati lze ve skupině jezer manitobských (Warren Uphan).

Amerika Britská polohou svou náleží převážně severní části mírného pásu zemského, považujeme-li isothermu 0° za hranice mírného a studeného pásu. Nejstuděněji bývá uprostřed země, jižně od zálivu Hudsonského, jenž má neobyčejný vliv na podnebí celého kontinentu. Od isothermy 0° zimy přibývá, tak že isotherma —10° vede přes záliv Hudsonův blízko 60. rovnoběžky; půlostrov Melvillův a Boothia Felix leží pod isothermou —15°. V mírném pásu leží tedy menší polovice území, v němž tepla přibývá, čím více kráčíme k jihu, v němž však nikde teplota nestoupá nad 10° tepla ročního průměru. Průměr lednový obnáší ve všech částech země, mimo pobřeží naproti ostr. Vancouveru a malé území mezi jez. Erijským a Huronským, nejméně —5°, v končinách severnějších —35° a ještě více. Všechny vody zamrzají na dobu mnoha měsíců. Mohutná řeka sv. Vavřince pokryta bývá tak silným ledem, že vlaky železniční mohou se po něm pohybovati; i prudká Niagara ukrývá se v ledové roucho a blízko vodopádů poskytuje pohádkového pohledu spoustami ledových vodopádů, střechýlův a jeskyň. Jezera nejsevernější zbavují se ledu úplně teprve v srpnu a v září zamrzají na novo. Ačkoli tání kůry ledové značně ochlazuje vzduch, přece bývá tu na jaře a v létě neobyčejné teplo, jež způsobuje v mírném pásu úplný vývoj užitečného rostlinstva.

V červenci bývá při jižních hranicích průměrně +20°, ale při pobřeží arktickém chladněji, nežli na sev. pobřeží evropském. To je tím, že tu sousední moře nikdy se nezbavují tříšti ledové. Srážky vodní při pobřeží tichomořském dosahují ročně skoro všude 2000 mm; podobné pozorování učiněno na pobřeží východním. Nejméně srážek vykazuje Kanada v oblasti 100. poledníku, kde potřebí jest jako v státech Spojených na mnohých místech na východních svazích hor Skalistých umělého zavlažování. Podnebí tu celkem lidstvu svědčí, poněvadž je snesitelné a nevyznačuje se prudkými rozdíly teplotnými.

Rostlinstvo následkem poměrů podnebných jeví se v těchto třech základních tvarech: jako les, louky (prairie) a tundra (step lišejníková). Hranice lesa a tunder značí zhruba —10.° isotherma. Počínají severně od New Foundlandu, vinou se Labradorem mimo fjordy atlantské k zálivu Ungavě, odtud k zálivu Hudsonovu po 52.° s. š. a odtud severozápadně k ústí Mackenzie a rovnoběžně s pobřežím moře Ledového a průlivu Beringova k hoře Iljaminsku při 60. rovnoběžce v Aljašce. Lesy kanadské, které pokrývají plochu 3·2 mill. km^2, náležejí k největším územím lesným na zeměkouli. Mají celkem podobu lesů pásu mírného nebo subtropického, ale dle polohy své, složení, houšťky a zachovalosti mají své zvláštnosti. Východní jich polovice, lesy atlantské, dělí se dle 50° s. š. na severní a jižní. Jižní prostírají se od oceánu po 90°. z. d. podél jezer Velikých, přecházejíce na jihu v lesy unijské. Hlavním stromem jejich je veymutovka, jíž svědčí písečné roviny nížiny Vavřinecké, černá jedle, borovice Hemlockova, žlutý cedr, černá lípa, bílá a černá olše, javor cukernatý, různé břízy, javory, jilmy a jiné ještě stromy. Severní lesy atlantské vyplňují téměř všecek Labrador a prostírají se na západ v délce skoro 30 stupňů délkových až k východnímu úpatí hor Skalistých. Všude nad nimi srážejí se vodní páry v hojné deště, jež naplňují řeky, jezera a močály. Kromě osmi vysokokmenných stromův. ostatní lesní rostlinstvo je zimou ve vzrůstu zaraženo a daleko nevyrovná se příbuzným rodům v lesích jižních. Nejčetnější je tu černá a bílá jedle, v údolích a skalních úžlabinách topole, břízy trpasličí a vrby. Lesy tichomořské pokrývají celkem území západních vysočin a dělí se rovněž v jižní a severní. Severní postupují po 58. rovnoběžku a záležejí, pokud je známo, z týchž druhů jako na východě. Hlavním stromem je bílá jedle. Lesy jižní na pobřeží oceánu Tichého vyrůstají nejbujněji ve vší Americe Severní, vyznačujíce se výškou, krásou a cenou výborných borovic a malým množstvím stromů listnatých. Zde právě v nádherných borech stojí vedle sebe obři 90 m vysocí s objemem několikametrovým. I podrost nabývá vlivem vlhkosti vzduchu a častých srážek neobyčejného vzrůstu, proměňuje se v neproniknutelné houštiny. V krajinách vnitřních, kde je nedostatek vláhy, lesy ovšem nevyrovnají se lesům přímořským.

Prairie kanadské jsou nejsevernější částí prairií severoamerických a přecházejí ve stepi, v nichž nabývají převahy kře, houštiny a stromy; na severu přestávají v poříčí Red Riveru, při jezerech Manitobě, Winnipegosisu a při Severním Saskačevanu. Lesy v blízkosti tundry chudnou a chřadnou; vzezření jejich je smutné, jakoby odumíraly. Hrdé borovice končin jižních mizejí úplně, štíhlé břízy a vrby choulí se po skupinách k sobě, jakoby se chránily před zimou a podporovaly v boji proti ledovým větrům. „Přechod do tundry patrný je všeobecným vzrůstem zdrobnělým, převládajícími mechy, lišejníky a nerovnoměrně porostlou půdou. V částech nejstudenějších rostlinstvo tvoří pouze malé pažity na holé kamenité půdě. V prohlubinách, kde se shromažďuje sněhová voda, tvoří se

močály; kde voda vrstvami země prosakuje, půda do velikých hloubek promrzá. Nad krajinami burácejí sněhové bouře i v létě. Strašlivou svízelí bývají v teplých dnech mraky komárů.“ (W. Schimper.)

Živočišstvo Britské Ameriky Severní vyznačuje se neobyčejným množstvím ssavců kožišinných a ryb. Odtud také Kanada vždy bývala zamilovaným územím lovců, čihařův a rybářův. Dosud žijí tu divoce sobi (karibu), pižmoni, polární medvědi, rysi, vlci, zajíci, soboli, kuny, lasice, hranostaji a při pobřeží mořském tuleni. V končinách nižší šířky zeměpisné medvědi mývalové, dikobrazi stromní, bobři, smraďoši, vydry, divoké kočky, psi prairijní, jezevci, různé veverky a v horách divoké kozy a ovce; v houštinách lesních a v skalních porostech lovci setkávají se zhusta s mohutným grizlim. Krysa pižmová mívá třikrát do roka mladé, odkudž si lze vyložiti množství ulovených kusů, milliony čítajících. Vydra kanadská dává nejlepší kožišinu. Sobol americký cení se méně nežli sibiřský. Buvol téměř vymizel z bývalých sídlišť svých. Tu a onde objevuje se zákonem chráněný los. Z ptactva zasluhují zvláštní zmínky výři, sovy sněžné, sněhule, sněžní strnadi, sněžné husy a datel tříprstý. Zástupci ptactva jižního jsou kolibříci, vlaštovky purpurové a jiní. Na podzim většina ptactva stěhuje se k jihu, mnozí do Ameriky Střední a na ostrovy západoindické. Daleko na severu žijí žáby a čolci; hadi (5 druhů, mezi nimi jeden chřestýš) a želvy (3 druhy) jsou domovem v území jižním. Z říše hmyzu žijí tu hlavně motýli, brouci, zvláště komáři a střečkové až na nejzazším severu. Bohatství ryb zdá se býti nevyčerpatelné; všude chytají bělice (Coregonus albus), v dolním toku řek tichomořských úhoře, v horním toku pstruhy, v rybnících a jezerech štiky a kapry. Na Tichomoří nejdůležitější rybou je dorýš, pak makrely, sledi, sardinky a j. Při pobřeží severním objevují se velryby. I náleží honba a rybolov v Kanadě k důležitým a výnosným odvětvím činnosti obyvatelstva.

Kromě Gronska byla Evropany nejdříve objevena Severní Amerika Britská. Zásluhu o to mají první Normané, kteří z Islandu pluli na Gronsko a při tom dotekli se břehů severoamerických. R. 1497 Caboto uzřel břehy New Foundlandu, později Corterealové. Od té doby francouzští rybáři jezdili na lovy ryb k požehnanému ostrovu tomuto. Velkým objevitelem nových krajin v území řeky sv. Vavřince byl Francouz Jacques Cartier, jemuž v rodném městě St. Malu nedávno postavili velikolepý pomník. R. 1534 objevil záliv sv. Vavřince a ostrov Anticosti. R. 1535 na třech lodech, doprovázen jsa mnohými šlechtici, plul proti proudu řeky sv. Vavřince a 1. září uzřel ústí S a g u e n a y e. Pak zakotvil u ostrova stromy a vinnou révou tak zarostlého, že jej nazval Bacchovým. Indiáni přišli v tlupách na břeh s náčelníkem Donnaconou a připluvše na březových člunech k lodem, vyšplhaly se na paluby jejich. Odtud Francouzi pluli ke vsi S t a d a c o n é, residenci Donnaconově v místech, kde stojí nyní malebné město Quebec. Uslyševše, že dále na řece sv. Vavrince leží veliké město indiánské H o c h e l a g a, plavci tam pluli. Při ústí St. Charlesu Cartier kázal dvěma lodem zastaviti a s třetí, galejí o 40 t

a o 50 lidech, plul vzhůru. Slunce podzimní čarovně barvilo příkré břehy řeky, pokryté lesy a révami, na vodě hemžila se hejna všelikého ptactva divokého, a plavci žasli při volné plavbě nad krásou nedotčené kolem přírody. Když se jim později v peřejích galej ztroskotala, stateční námořníci pluli ku předu v člunech a blížili se cíli cesty své. Tu kde stojí město Montreal, tisíce Indiánů tísnily se na březích řeky a rozmanitým způsobem projevovaly radost z návštěvy cizinců, jež různými dary a pokrmy vítaly. Následujícího dne Francouzi vydali se lesy a poli kukuřičnými do Hochelagy. Dověděv se mnoho o západních krajinách a zvláště o Velikých jezerech, Cartier vrátil se k ústí St. Charlesu a přezimoval tu. Roku pak 1536 vrátil se s velikým nákladem vzácných kožišin a s několika domorodci, mezi nimiž byl náčelník Donnacona, do Francie. Kromě vzácných zkušeností nabyl též přátelských smluv s mnohými kmeny indiánskými.

Bobři.

Po té Angličané zabývali se týmiž úmysly, které měli Francouzi, a jimiž před lety zabýval se Caboto: najíti severozápadní cestu do Asie. Do r. 1630 několik vynikajících objevitelů výzkumy

svými získalo nesmrtelnost a podalo Evropanům nové zprávy o neznámých končinách. V té době Francouzové také nelenili a založili obchodní společnost, za jejíž středištĕ ustanovena faktorie Tadoussac při ústí Saguenaye do ř. sv. Vavřince. Když r. 1603 ve služby společnosti vstoupil Samuel Champlain, osada velice rozkvetla, a z jejího rozkvětu vyprýštila snaha po rozšíření území, která byla známkou francouzského postupu v Sev. Americe až do konce XVII. stol. Hlavní podporou francouzského rozmachu byl kromě Champlaina hrdinný de La Salle. Pomocí spřátelených Indiánů huronských Champlain bojoval proti Irokesům a pronikl přes řeky Ottawu a Nipising až k jezerům Velikým. Pak povolal k součinnosti řád dominikánský a jezuity, jichž návodem kardinál Richelieu vyloučil protestanty z činnosti osadnické, od kteréž doby Kanaďané zůstali do nynějška většinou katolíky. R. 1642 založena byla osada Ville Marie u Hochelagy, pozdější Montreal. Do roku 1740—1760 cestovatelé francouzští objasnili přírodní poměry až po hory Skalisté.

V osadním boji francouzsko-anglickém Francouzi ztratili osady východně od Missisipi, a bylo jim potom ustoupiti před mocí britskou. Po rozluštění cesty severozápadní a po důkazech její neprospěšnosti všecek zřetel vláda Kanadská obrátila k důkladným výzkumům končin zabraných, aby se jich mohlo využitkovati po stránce zemědělské a hornické. Vědecky řízené výzkumy dály se pod dozorem učených společností podporou vládní tak účinně, že nezbývá již mnoho krajin, jež by nebyly vyměřeny a prozkoumány.

1. Správa země a obyvatelstvo její.

První osady francouzské ve správě Samuele Champlaina byly faktoriemi obchodními. R. 1612 hrabě de Soissons stal se hlavou jejich s titulem místokrále Nové Francie. Po něm vladařil princ krve královské. Když anglický král Jakub I. zříditi hodlal z Nového Skotska a pobřeží při řece sv. Vavřince feudální kolonii, vznikla válka, v níž francouzští osadníci byli by podlehli, kdyby nebyl mírem v Evropě učiněn konec jejímu trvání. Osady francouzské se uvolnily a r. 1664 přešly v majetek Francouzsko-západoindické společnosti. Za deset let potom vládl v koloniích guvernér s apoštolským vikářem a čtyřmi šlechtici jako vládními rady. Vláda byla přísně církevní, jen víra křesťansko-katolická byla dovolena. Majiteli půdy a pozemků stali se senátoři, kteří ji najímali s různými podmínkami.

Mírem Utrechtským r. 1713 Francie odstoupila Anglii Akadii (Nové Skotsko bez ostrova mysu Bretonu) a New Foundland, čímž državu svou v Americe zmenšila. Ve válce pak r. 1754 vzniklé, když anglický generál Wolfe u Quebecu r. 1763 dosáhl nad Francouzi konečného vítězství, Nová Francie stala se državou anglickou. Vláda anglická zavedla ihned nový pořádek: katolíky z úřadů vyloučila, francouzské senátory hodností zbavila a zavedla anglické soudnictví. Leč náhlé změny tyto vyvolaly všeobecnou nespokojenost. Anglie tudíž od změn upustila a dala volnost náboženské svobodě.

Také zmírnila berní přísnost a provedla jiná zlepšení, zejména pokud se týkalo samosprávy jednotlivých území. Tím obyvatelstvo francouzsko-kanadské se uklidnilo, tak že, když později 13 atlantských kolonií anglických od mateřské země odpadlo a Kanada k témuž činu byla podněcována, občanstvo tak neučinilo a vládě anglické zůstalo věrno. R. 1791 dostalo se državě nového rozdělení, v Kanadu Dolní a Horní. V Kanadě Dolní byla většina obyvatelstva francouzského a proto dostala novou ústavu. Zákonodárství svěřeno bylo sněmovně horní a dolní (Council and Assembly) a moc výkonná guvernérům v každé provincii, jimž k ruce přidána rada, zodpovědná vládě londýnské. Ale správa tato se pro jednostrannost a předpojatost guvernérů neosvědčila a vedla ku povstání. Povstání bylo potlačeno, ale v lidu vřel odpor k Angličanům dál. I hledali povstalci pomoci u států Spojených a byli by ji obdrželi, kdyby v Londýně nebyli obrátili a požadavkům Kanaďanů nebyli vyhověli. Lid však chtěl k Unii se připojiti. Tu v čelo správy dostali se rozvážní, ohleduplní mužové: lord Elgin a po něm lord Harris, kteří tak přičiňovali se o hospodářské a duševní povznesení země, že myšlenka „odtržení“ zvolna z mysli národa mizela a v době ukrutné války občanské v Unii docela zanikla.

Roku 1858 na všeobecnou žádost zvolena byla Ottawa za hlavní město zemské. Tehdy „Hudsonbay Company“ se svými právy a svou mocí překážela dalšímu vývoji kolonií. I činěny pokusy, aby državy její a vliv se umenšily. Již r. 1846 byla nucena území nynějších státův Oregonu a Washingtonu předati Unii. R. 1858 odstoupila Britskou Columbii. Když pak veřejné mínění proti společnosti a proti prodloužení privilegií jejích se obrátilo, a když zejména bylo si stěžováno do toho, že osazování rozsáhlých území děje se sobeckým a nanejvýš vyděračským způsobem, na úkor všeobecnému pokroku a řádu, stala se r. 1869 po dlouhém vyjednávání úmluva, v níž společnost práv svých se odřekla. Za to obdržela jako náhradu hotových 7,200.000 K a některá území, k osazení určená a rozparcelovaná.

Ještě před ukončeným jednáním se společností Hudsonbayskou r. 1867 Kanada s Novým Skotskem a Novým Brunšvikem spojila se ve svaz kolonií s názvem panství Kanadského (Dominion of Canada), k němuž v květnu r. 1870 přistoupila Manitoba a v červenci 1871 Britská Columbia s podmínkami, že vláda vystaví železnici, spojující oba oceány, a že zůstane samostatnou kolonií korunní. Tehdy (1871) konalo se první sčítání obyvatelstva kanadského a napočtlo se ho 3,677.887 hlav na 9,017.440 km². R. 1873 připojil se jako provincie ostrov prince Edvarda, r. 1876 Kewatin (záp. pobřeží zál. Hudsonova); r. 1882 oddělila se kanadská prairie od zemí hudsonských a připojila se ku provinciím Assiniboii, Saskačevanu, Albertě a Athabasce. Leč tyto změny nebyly bez bojů s obyvatelstvem tu žijícím. Jmenovitě mestici kladli v l. 1870—1885 veliký odpor vládnímu vojsku, tak že ku poslušnosti přivedeni byli teprve po dlouhých a krvavých půtkách.

První odboj sběhl se v Manitobě r. 1870. Když plukovník Wolseley vzbouřence porazil, zbylí vojíni opustili zemi a odstěhovali se na severozápad, zanechavše svou domovinu osadníkům britským. V nových sídlech mestici zdvihli válku znovu a poddali se teprve, když byli u Batoche poraženi a jejich vůdce Louis Riehl oběšen. R. 1895 zřízeny byly okresy Mackenzie, Ungawa a Franklin; r. 1898 okres Jukon odloučen od Columbie Britské. R. 1905 novým zákonem čtyři territoria severozápadní proměněna byla ve dvě provincie: Saskačevan a Albertu. Jenom New Foundland zůstává dosud samostatnou zemí korunní hlavně z příčin finančních, pro něž připojení uskutečniti se nemůže. Otázka připojení panství Kanadského k státům Spojeným v době naší naprosto usnula. Naopak pozorovati lze v Kanadě proti státu sousednímu značný odpor, jenž nabyl r. 1903 značného ostří v době dohod o společné hranice, zejména v Aljašce. Kanaďané považují se nyní za zvláštní národ a chtějí, aby i od sousedů za takové byli považováni.

Tak dělí se panství Kanadské v provincie, territoria a okresy. Správa jejich záleží v britské soustavě samosprávné. V čele území stojí král anglický a je velitelem válečné moci pozemní a námořní. Zastupuje jej generální guvernér, králem jmenovaný, ale svazem spolkovým placený (244.800 K ročně). Parlament skládá se ze sněmovny dolní (House of commons) a ze sněmovny horní (senátu). Guvernér vládne společně s ministerskou radou (Kings privy council for Canada), jež zodpovědna je parlamentu a má za předsedu ministra presidenta. Ministerská rada záleží z ministerstev průmyslu a obchodu, spravedlnosti, námořnictví a rybářství, války a zemské obrany, orby, veřejných prací, financí, vnitřních záležitostí, železnictví a průplavů; kromě toho jsou úřady: státního tajemníka, generálního poštmistra, kontrolora cel a daní a ministra bez portefeuille.

Senát záleží z 81 členů, doživotně generálním guvernérem volených: po 24 z Ontaria a Quebecu, po 10 z Nového Skotska a Nového Brunšviku, po 4 z ostr. prince Edvarda a Manitoby, po 3 z Britské Columbie a po 2 z territorií severozápadních. Senátor musí býti nejméně 30letý, občanem spolkovým, majitelem půdy v ceně nejméně 4000 dolarův a bydleti v spolkovém území. Sněmovna dolní má 213 členů národem volených na dobu 5 let. Quebec volí 65 poslanců (jeden připadá na 22.900 hlav), Columbia Britská 6 poslanců, Ontario 92, Nové Skotsko 20, Nový Brunšvik 14, ostrov prince Edvarda 5, Manitoba 7, territoria 4, Jukon 1 (1902). Voličové poslanců musí býti muži 21letí, britští poddaní a bydleti v místě volebním nejméně 5 měsíců. Nejen senátoři, nýbrž i poslanci dostávají služné. Indiáni na západě nemají práva volebního.

Jednotlivá území mají ve správě za vzor správu spolkovou; obce mají rovněž svá zastupitelstva a představené. Obce se 750 až 2000 obyv. slují vsi (villages), s 2001—15.000 obyv. nazývají se towns (města) a mají-li přes 15.000 obyv., cities (velkoměsta). Townships jsou venkovské okresy o ploše 440—550 km², jež spravuje vogt (reeve) a radové (councillors); města řídí mayor a radové;

cities mají v čele mayory a aldermeny. Příjmy jednotlivých území záležejí z dávek z polního hospodářství, z lesů, dolův a z daní mimořádných, jež se ukládají, když je potřebí. Státní dluh, jenž v době poslední vzrostl výdaji za stavění železničních tratí, obnášel r. 1904 asi 1903 mill. korun, provinciální dluh 197 mill. korun. Příjmy státní za r. 1903—4 páčily se na 403 mill. K, provinciální na 87 mill. K.

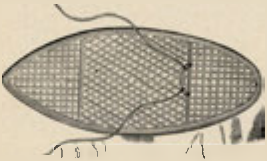
Vláda anglická udržovala v Halifaxu a v St. Johnu na Novém Brunšviku posádky 1500 mužů, ale od r. 1906 posádka ta zaměněna byla vojskem kanadským. Stálého vojska vydržovalo se (1906) 1066 mužů. Aktivní milice o 65.765 mužích povolává se každého roku na šestnáctidenní cvičení. Službou vojenskou povinen jest každý občan od 18. do 60. roku. Vojska reservního je na 200.000 mužů. V severozápadních territoriích sbor jízdných policistů o 1016 mužích vykonává službu bezpečnostní. Vojenská akademie je v Kingstonu, vojenské školy v Quebecu, Torontu, Londonu (Ont.), St. Johnsu (Que.) a Viktorii (B. C.). Válečné loďstvo čítá 7 lodí.

Obyvatelstvo záleží z domorodců (Eskymův a Indiánův) a z přistěhovalcův a jejich potomkův. Stop po člověku diluviálním dosud se nenašlo. Eskymové obývají ve skrovném počtu východní a severní pobřeží Labradorské a souostroví Arktické. Herrnhutskými missionáři přijali křesťanství a sídlí buď ve skutečných osadách (Nain, Hopendale), buď žijí roztroušeni po starém způsobě loveckém a rybářském.

O Indiánech promluveno bylo již ve všeobecné stati o obyvatelstvu Ameriky Severní. Tuto podáváme jen některé ještě zvláštnosti, týkající se Indiánů v Americe Britské. Otis Mason praví o nich, že přišli z Asie, Brinton vykládá, že jsou obyvateli původními, domácími. Severní kmeny od jižních značně se liší. Severní Indiáni živili se honbou zvěře a lovem ryb, jižní (Huroni) pěstovali kukuřici, tabák a j. rostliny užitečné. Znali jedlé kořeny „hopniss“ (Glycine Apios), „katniss“ (Sagittaria sagittaefolia), šípatky vodní, „tawhoon“ (Arum virginicum) aronu virginského. Uměli vyráběti chutný nápoj z tlačených ořechů, z kukuřice těsto a pečivo. Nástroje Indiánů severních a jižních příliš se nelišily; byly většinou měděné, neboť měď byla jim známa ze všech kovů nejdříve. Hrnce uměli kroužiti již v dobách nejdávnějších, rovněž hotovili zbraně z kostí, zvláště hroty šípů. Přistěhovalci evropští vytlačili je z původních sídel a sami přisvojili si půdu jejich: ale tak úplně přece jich nevyhladili, jako se stalo v některých státech sousední Unie. Kromě New Foundlandu, kde Indiánů již není, žije jich trochu ve všech územích; v státech vzdálených jsou obyvatelstvem převládajícím. Počet jejich nebylo lze dosud přesně stanoviti. Po úředním šetření, v jehož čele byl E. Dewdney, jevil se počet rudého obyvatelstva takto:

	r. 1871	r. 1891	r. 1904	
v Ontarii	12.976	17.915	21.191	osob
„ Quebecu	6 988	13.361	11.149	„
„ Nov. Brunšviku . . .	1.403	1.521	1.694	„
„ „ Skotsku . . .	1.666	2.076	1.998	„
na ostr. prince Edvarda	323	314	292	„
v Manitobě	558	600	550	„
„ Britské Columbii . .	30.000	35.202	25.234	„
„ severozáp. territoriích.	74.000	50.649	45.864	„
Celkem	127.914	121.638	107.972	osob.

Pokud se týče způsobu života, poměrů společenských a vzdělanostních, jest činiti rozdíl mezi domorodci, kteří dlouhý čas žijí ve stycích s přistěhovalci, a mezi domorodci, kteří s přistěhovalci vůbec se nestýkali, nebo jenom málokdy. Tito žijí dosud týmž způsobem, jak žili jejich otcové před věky; jsou to zvláště obyvatelé území arktického. Indiáni žijí nyní po většině, jako v Unii, ve zvláštních reservacích, kde zaměstnávají se honbou, rybařením, sbíráním jahod a výrobou cukru javorového, jednak pracemi na polích, na drahách, chovem dobytka, nádeničením, pracemi továrními, přístavními. Jsou také dovednými hotoviteli kožených oděvů, sněžnic a rozmanitých drobností. Z jara a v létě provázívají jako vůdcové lovecké a rybářské společnosti po lesích a říčních divočinách, jichž taje, výhodná loviště a úkryty dobře znají. Půda Indiány vzdělávaná měla r. 1904 výměry 153.404 akry, na nichž vytěžilo se 905.201 bušel zrní a 450.040 bušlův okopanin. Příjmy Indiánův odhadovaly se za výtěžky práce polní na 4,375.889 dolarů. Dítky indiánské chodí do zvláštních škol, jichž (dle dra. A. Oppla) r. 1904 bylo 298 s 9.785 žáky obého pohlaví.*) Příbytky Indiánů kanadských stavěny bývají v starých provinciích ze dřeva a neliši se skoro od stavení lidu chudého. V ozdobování příbytkův a v různých dovednostech vynikali dříve Indiáni tichomořští nad Indiány ostatní. Vláda kanadská ku povznesení jejich a zlepšení života jejich vynakládá ročně přes 1,400.000 dolarů.

Sněžnice Indiánu severoamerických.

Indiáni v Quebecu, v Novém Brunšviku a Novém Skotsku, jakož i Eskymové ve východním Labradoru jsou vesměs křesťany; domorodci v ostatním území po většině. Ob čas zuřívají mezi nimi nakažlivé nemoci, které podporovány bývají nečistotou, těsnými příbytky a neúplnými dosud opatřeními zdravotními. Nejhroznější zhoubu sejí mezi dětmi neštovice a spála, mezi dospělými tuberkulosa.

*) Oppel Dr. A.: Landeskunde der Britischen Nordamerika 1906, Lipsko, sbírka Göschenova.

Dějiny přistěhovalců do Ameriky Britské vykazují dvě doby: francouzskou a britskou. V době první přicházelo tak málo Evropanů, že počet jejich daleko nerovnal se domorodcům. R. 1620 měla osada Quebec 60 obyvatelů, r. 1641 teprve 240. Rozšířená država Nová Francie obydlena byla r. 1663 asi 2500 bělochy (Quebec 800 obyv.), r. 1668 již 6282, r. 1675 7852 obyv., 1676 8415 obyv. Osadníci pocházeli z francouzských krajin Poito, Perche, Normandie, Bretagne, Anjou, Saintonge, Provence a j. R. 1759 Kanada měla 59·000 obyv. původu francouzského, z nichž po annexi anglické (1763) mnoho se vrátilo do vlasti, zejména úředníkův a šlechticů s rodinami. Irokesů počítalo se tehdy 10.000, Huronů 70.000.

V době druhé obyvatelstva přibývalo rychleji. I bylo v osadě dle Oppela:

roku 1765 . .	69.810 osob	roku 1790 . .	161.311 osob
„ 1775 . .	90.000 „	„ 1806 . .	310.000 „
„ 1784 . .	113.012 „	„ 1814 . .	310.000 „

Po ukončení válek napoleonských, kdy do kolonie přicházeli též lidé původu rozmanitého, jevil se počet bělochů takto:

roku 1831 . .	1,302.961 osob	roku 1871 . .	3,567.339 osob
„ 1844 . .	1,802.889 „	„ 1891 . .	4,700.000 „
„ 1861 . .	3,323.292 „	„ 1901 . .	5,132.768 „

Bylo tedy r. 1901 ze všeho obyvatelstva 93% bělochů: 55% příslušníků britských (3,043·419 duší), 30% přísl. francouzských a 8% ostatních Evropanů; 7% připadá na lidi jiných plemen.

Dle náboženství náleželo téhož roku víře křesťanské asi 140 různých sekt, židů bylo 16.432, pohanů domorodých 14.466, buddhistů 10.407 a vyznavačů Konfuciových 5060. Křesťanů bylo:

katolíků	2,228.997	anglikánů . . .	680.346
methodistů . . .	916.862	baptistů	316.714
presbyterů . . .	842.301	evangelíků . . .	92.364

Zvláštní jest, že potomci francouzských přistěhovalců po 140 let odděleni jsou od mateřské své země a národnost si přece zachovali. Mimo to dlužno uvésti, že od r. 1763 do r. 1901 rozmnožili se z 65.000 na 1,649.352 hlav, kteréž rozmnožení v dějinách národů nemá příkladu. Nejvíce jich žije v provincii Quebecu, pak v Nov. Brunšviku, v N. Skotsku a na ostrově pr. Edvarda. Na západě národnost jejich ustupuje před národností anglickou, která pomalu zabírá krajiny, kde jindy nejen cestovatelé a obchodníci, nýbrž i Indiáni mluvili jazykem francouzským. Nyní mluví mestici, úředníci Hudsonbayské společnosti, úředníci drah a jiní pouze anglicky. Ústředím živlu anglického je na západě město Winnipeg. I na východě živel francouzský je na ústupu; v Montrealu, bývalém sídle moci francouzské, v době naší poměry sociální vyvíjejí se ve prospěch Angličanův a Skotů. Záleží sice polovice obyvatelstva městského z Francouzů kanadských, ale význam jejich ustupuje významu Angličanů, kteří opanovali veškeren velkoobchod a původní živel zatlačili do úzkých ulic, ponechavše mu pouze obchod drobný. Také velký

průmysl je v rukou Britů: stavějí železnice a průplavy, zakládají továrny a ovládají kapitálem veškero bankovnictví. Úředníci vládní jsou většinou původu anglického. Stává-li se kdy francouzský Kanaďan vysokým úředníkem státním, děje se to zpravidla na úkor jeho národnosti.

Mestici kanadští jsou dvojí: Míšenci Indiánek a Kanaďanů francouzských, kteří přijali povahu, vlastnosti, barvu a podobu svých matek, a míšenci Indiánek a Skotů. Z těchto vybírají se zpravidla úředníci Hudsonbayské společnosti. R. 1901 bylo mesticů 19.545; bydlí hlavně v území na rozhraní krajů lesních a prairijních.

Přistěhovalectví do Ameriky Britské u přirovnání s přistěhovalectvím do Států Spojených vždy bývalo slabé. Teprve v druhé polovici minulého století dosáhlo značného rozpětí. Dle úředních zpráv přistěhovalo se sem v době od r. 1851—1904 celkem 979.884 osoby. Ze spojených království britských 507.578 osob, ze Spojených států 266.976, z Ruska 46.293 osoby, z Německa 34.185, z Rakousko-Uherska 64.232, z ostatních zemí 60.620 osob.

2. Vývoj hospodářský.

První osadníci evropští počátkem XVII. století lišili se způsobem života velice málo od Indiánů. Bydlili také v dřevěných domcích, palisadami ohrazených a snadno hajitelných, zaměstnávali se rovněž honbou, rybářstvím, chovem dobytka a částečně orbou. K těmto zaměstnáním připojili obchod kožišinami, jež získávali na dalekých cestách za lovnou zvěří. Za učitele a za vůdce při tom měli domorodce. Tehdy většina obyvatelstva osadního záležela z vojínův, úředníkův a duchovních, jichž živobytí bylo odkázáno na přívoz potřeb z domoviny a na zisk z výměnného obchodu s domorodci. Obrat ve způsobě života nastal, když Kanada stala se majetkem anglickým a když část přistěhovalců z Anglie usadila se na půlostrově mezi Velkými jezery. Mimo to osadníci obrátili pozornost k lesům, jichž bohatství tehdy zdálo se býti nevyčerpatelné. Až do prairií sahaly zdělané lány obilné, ale nebylo lze zpeněžiti vytěženého zrní, pročež hospodářství polní pouze živořilo. Nový popud k činnosti dalo objevení zlatých nalezišť v Kalifornii a v Americe Britské, následkem čehož část lidstva posunula se od východu k západu. Východní část panství Kanadského, majíc za vzor Unii, počala se zvelebovati hospodářsky, průmyslně i obchodně. Upravovány byly silnice, průplavy, stavěny železnice; otevřely se uhelné doly, báně železné, a v městech továrny počaly zpracovávati suroviny ze západu přivážené. Když vystavěna byla kanadská železnice pacifická, osada dosud na Evropu odkázaná úplně se osamostatnila. Důležitá železnice začala se stavěti r. 1875 na východě a na západě současně; ale práce pokračovala pomalu, tak že za 5 let bylo hotovo od Hořejšího jezera k městu Winnipegu (720 km) a od Burrard Inletu na západním pobřeží po Kamloop's Lake (340 km). Tu vláda se rozhodla, že další stavbu přenechá soukromému duchu podnikatel-

skému. R. 1881 založila se Canadian Pacific Railway Company, jež zavázala se v deseti letech ostatek nedostavěné trati v délce 3072 km ukončiti a dopravě odevzdati. Za to bylo jí zaplaceno 25 mill. dolarů ve zlatě a přidáno 25 mill. akrů (asi 100.000 km², skoro dvojí Čechy) pozemků k volnému použití. Dále vláda měla dle úmluvy začaté trati dokončiti a na svůj náklad vystavěti ještě spojovací trať (104 km) od Winnipegu k hranicím unijským. Trať zůstati měla majetkem společnosti. Dne 7. listopadu 1885 položily se poslední koleje hlavní trati. Aby se dosáhlo nezávislého spojení s břehem východním, společnost C. P. R. přikoupila starší trati do Montrealu a do Quebecu a provedla několik tratí vedlejších do míst důležitých, čímž r. 1886 byla majitelkou 6940 km železnic. Hlavní trať z Quebecu k oceánu Tichému má 4880 km. Nyní jest dráha základem hospodářského a politického rozmachu vnitř státu i vně. Je důležitým článkem světové dopravy, poněvadž přebírá část zboží unijské dráze pacifické a vyznačuje se rychlejší a pohodlnější dopravou osob nežli dráha unijská od té doby, kdy zavedla na jezerech a na oceáně Tichém výhodnou dopravu lodní na doplnění dopravy železniční.

Důležité kanadské železnici pacifické přibyla v době 20 let řada jiných tratí železničních, jež mají za úkol zemi učiniti přístupnou a podporovati hospodářský vývoj její. V oblasti středních jezer, zejména západně od Manitoby, vyznačuje se hustou sítí Canadian Northern Railway. Celkem (r. 1904) počítá se, že Britská Amerika Severní má 32.432 km železnic, z nichž 2432 km je majetkem státním. Drah mají:

New Foundland . .	1100 km	Ontario	11.552 km
Nové Skotsko . .	1766 „	Manitoba	3783 „
Nový Brunšvik . .	2336 „	Severozápadní teritoria a Jukon .	3520 „
Quebec	5616 „	Britská Columbie .	2470 „
Ostr. pr. Edvarda .	334 „		

Původně bylo tu 167 železničních společností, z nichž 30 sdružilo se v C. P. R. s 13.000 km; 25 společností tvoří Grand Trunk-System s 5054 km. Zajímavé spojení železniční provésti hodlá Intercolonial Railway Company, kteréž spojení oceánu Atlantského s Tichým procházelo by krajinami při nejsevernějších hranicích nynějších sídel lidských a mělo by též účel politický. Vedoucí kruhy kanadské totiž pečují o to, aby samostatnost panství Kanadského za každou cenu udržely a vlivu Spojených států a blízkosti C. P. R. unikly. Železnice má vésti od Winnipegu na severozápad a dotýkati se tichomořského pobřeží u Fortu Simpsonu, nedaleko ústí řeky Skeeny, 700 km od hranic unijských vzdáleného. Dle toho, kudy vedou železnice, poznáváme, kde žije obyvatelstva kanadského nejvíce. Velké a malé osady leží po obou stranách tratí, povstavše v době, kdy železnice byly stavěny, nebo po jejich vystavění. Tu a onde osady vznikly dále od trati na místech zlatonosných nebo bohatých hustými lesy v blízkosti řek, po nichž dříví může se pla-

viti. Většina obcí a farem vznikla v době posledních dvaceti let. Nejvzdálenější města od hlavní trati jsou Edmonton při 53° 30′ s. š. a Prince Albert při 53° s. š. u řeky Severního Saskačevanu. Při městech těch pozorovati lze též severní hranice zdělavatelné půdy.

Vláda kanadská a železniční společnosti, pokud jsou majitelkami půdy, všemožným způsobem usnadňují a podporují osazováni nepřehledných pozemků do 55° s. šířky. Pozemky vládní, nejsou-li to lesy nebo plochy reservované, rozdávaji se s určitými podminkami otcům rodin nebo mužům starším 18 let zdarma. Výměra darovaného dílce obnáší 160 akrů, t. j. 64 ha. Kdo se oň přihlásí, zaplatí 10 dolarů zápisného a stává se jeho majitelem, jestliže ve třech postupných letech nejméně půl roku na pozemku bydlí a část jeho zdělává. Je-li žadatelem syn sousedův, není mu třeba na pozemku bydleti, jen když část jeho spravuje. Zprávy o pozemcích a bližších podmínkách osazovacích vydává ministerstvo vnitra v Ottavě ústně nebo písemně bez výloh. Osadníci kromě toho mají všeliké výhody na drahách a při placení cla i lze pozorovati proto v přihláškách na vlastnictví pozemků od r. 1895—1904 znamenitý vzestup (z 1888 na 31.383 přihlášek). Dle ustáleného zvyku dělí se pozemky na veliké čtverce „townships", jichž strana má 9·6 km a plošný obsah tudíž 9216 ha. Plocha dělí se na 36 sekcí o 640 akrech nebo 256 ha, každá sekce na 4 dílce o 160 akrech nebo 64 ha. Z 36 neobydlených sekcí každého „township" 16 náleži vládě, 16 železniční společnosti, která tudy vystavěla železnici, 2 školám a 2 Hudsonbayské společnosti.

Postupem kolonisačním znamenati lze v Britské Americe značný pokrok ve výzkumech nitra zemského. Stavěním železnic rozmnožil se vývoz surovin, kdežto přívoz omezuje se pouze na ty poživatiny, požitkoviny, suroviny a tovary, jichž domovina neposkytuje. R. 1901 výtěžek hospodářský byl 5016 mill. K, t. j. 914 K na každého obyvatele.

Z nerostů Amerika Britská postrádá jen několika druhů; hlavní naleziště jejich jsou na východě a na západě země. Východ poskytuje hlavně železa a uhlí, západ zlata a stříbra. V době naší nejvýnosnější doly zlaté jsou při Lake of the Woods, Lake Rainy a při řece Klondike. Nejjemnější železo dává Nové Skotsko, uhlí Manitoba. Zprávy z r. 1901 udávají, že se vytěžilo:

zlata	za 97·2 mill. K	niklu	za 24·0 mill. K	petroleje	za 4·44 mill. K
uhlí	„ 90·0 „ „	stříbra	„ 8·5 „ „	osinku	„ 4·32 „ „
staviva	„ 33·6 „ „	železa	„ 7·8 „ „	olova	„ 3·60 „ „
mědi	„ 26·4 „ „	cementu	„ 4·8 „ „	sádry	„ 1·82 „ „

Z rostlinstva nejvíce užitku vykazují lesy a rostliny hospodářské. Dříví z hlubokých lesův těží se k rozmanitým účelům doma i pro vývoz (r. 1903 asi za 144 mill. K). Obchody dřevní v Quebecu, Ontarii a v Columbii Britské jsou neobyčejně rozsáhlé a vyhlazují lesy jako v Unii. Dřevorubci v zimě stromy porážejí,

rozřezávají na klády 4—6 m dlouhé a pokud jich nezpracují na místě, po zamrzlých řekách smykají na místo určení, zpravidla na pily, kde se z nich upravují trámy, prkna, latě, lišty a dřevovina. R. 1901 bylo v Kanadě 2075 pil a 25 továren na výrobu dřevoviny. Dříví zpotřebuje se na všech stranách úžasné množství: jako paliva v dlouhých a krutých zimách, v průmyslu a jako staviva, zvláště při stavbách železničních, které pohlcují celé lesy. Lesní hospodaření, jak provozuje se v Evropě střední, není tu dosud zavedeno, ale všude počíná se, pokud lze, s lesy opatrněji zacházeti a pro příští pokolení je zachovávati. Zejména pečuje se o zamezení lesních požárův, které zpravidla pustoší ohromné plochy, porostlé zdravými stromy a mlázím. Mimo to odměřují se lesní reservace, odkudž dříví se nebéře. Užitek lesů kanadských páčí se r. 1901 na 262 mill. K, tedy průměrně na osobu 48 K.

Hlavním zdrojem blahobytu jest ovšem polní hospodářství a pěstění užitečných rostlin. Čtyři pětiny obyvatelstva zabývají se jím, přes polovici lidstva děkuje za své bytí výtěžkům z hospodářství. Ačkoli tu panují kruté a dlouhé zimy, léto přece úplně poskytuje tolik tepla, že dozráti mohou obiliny, okopaniny a rostliny pícní. Rovněž dozrává hojné a výborné ovoce a jahody. Kanadská jablka a pšenice vyznačují se nevyrovnanou dobrotou; tykve narůstají tak, že mívají až pět centů váhy. Těžiště polního hospodářství posunuje se stále na západ, kde půda prairijní je mnohem úrodnější nežli v úvalu Vavřineckém, a může se pohodlněji zdělávati. V Ontariu těží se na 1 ha 23 hl obilí, v Manitobě 24 hl, v údolích assiniboiských a při Red Riveru i 38 hl. Při Peace Riveru obilí dozrává v 90 dnech. V Manitobě roste také výborný chmel a len, tabák, víno a ovoce.

Vláda i jednotlivci snaží se všemožně povznésti hospodářský stav země novými methodami, novým náčiním a stroji, hospodářskými školami a zkušebnými stanicemi, aby prakse s theorií spolu se doplňujíce vedly k výsledkům velikým. Cena hospodářských majetků stanoví se na 8000 mill. K. Zdělávané pozemky tvoří územní pruh v nitrozemí v délce 4000 km a v rozloze 120.664 km² od Red Riveru na severozápad a na východ. R. 1901 bylo 544.688 majitelů půdy (471.833 farmářův a 72.855 rolníků s pozemky menšími 5 akrů). Průměrná velikost farem obnáší 53·6 ha půdy. Nejvíce půdy zdělávané vykazuje Ontario, na druhém místě Quebec, na třetím Manitoba, pak Nový Brunšvik, territoria severozápadní a Nové Skotsko. Hospodaření na statcích provádí se v Americe Britské jinak nežli v Evropě. Přesně rozlišuje se rolnictví od hospodářství, spojeného se sadařstvím a zelinářstvím, od pěstění dobytka a sýrařství. Čisté hospodářství polní (farming) užívá ve všem strojů, zejména při sklizni. Posečené obilí nevozí se do statkův, aby se uložilo do stodol, ani se nesrovnává ve stohy; mlácení úrody děje se hned na polích. Sláma, jíž nelze zpeněžiti, se pálí. Obilí vymlácené dováží se do skladišť „elevatorů“, jež stávají zpravidla vedle nádraží nebo průplavů, kde tak dlouho je uloženo, pokud není prodáno

a odvezeno. Elevatory bývají dřevěná stavení tak zařízená, aby se v nich obilí mohlo obraceti, větrati a čistiti. R. 1904 bylo v Kanadě 918 elevatorův a 64 jiných skladišť, z nichž mnohé pojímají až 3 mill. bušlů zrní.

Hospodářství polní, spojené se sadařstvím a zelinářstvím (mixte farming), připomíná hospodaření na našich vesnicích.

Pěstění dobytka (stock raising) provozuje se hlavně na suchých pastvinách východních svahů hor Skalistých. Výtěžek stříže r. 1901 dosáhl 10·65 mill. liber vlny.

Živočišstvo prospívá lidstvu měrou velikou jako zvěř lovná a jako zvěř domácí. Výtěžky z lovů zvěře divoké jsou v rukou Hudsonbayské společnosti, jejíž správa je v Londýně, odkudž se udílejí všeliké rozkazy a dosazují úředníci. Lovci, kteří po lesích a pláních stopují zvěř, nebo ti, kteří chodí z kraje do kraje a kožišiny od domorodců vyměňují, jsou buď francouzští míšenci, buď plnokrevní Indiáni. Již v době panství francouzského zřizovaly se společnosti monopolem chráněné, že jediné směly kožišiny vyvážeti. Obchod nitrozemní měli v rukou lesní lovci, kteří byli dobrými veslaři, výbornými střelci a chytrými upravovateli pastí čili trappery. Trapperové byli zvláštním zjevem. Jsouce najati společnostmi za plat, kořist svou jim odváděli; jiní majíce od nich výzbroj, za stanovenou cenu kožišiny jim prodávali. Svobodní trapperové opatřovali si koně a výzbroj sami. Časně z jara počala již práce jejich v revírech honebních, kde rozmanité pasti a sklopce vnadou plnili a zvláště bobry pronásledovali. Po zkončené kampani kožišiny odnášeli do Montrealu nebo na jiná místa, často z končin sta mil vzdálených, a prodávali tu úlovky celoroční. R. 1670 Karel II., král anglický, výsadami nadal „Company of Merchand adventures of England trading into Hudsonsbay". Američané založili r. 1784 v Montrealu novou „Společnost severozápadní". Území až k Velkému jezeru Medvědímu opatřeno bylo řadou stanic obchodních, a lehké čluny společnosti pronikaly až k Tichomoří. Nejdůležitějším prostředkem dopravním bylo kanoe, pevný člun z dobrého dřeva, obložený korou březovou, 10—12 m zdéli, $1^1/_2$—2 m zšíři, 140—200 kg ztíži, nosnosti až 3000 kg. Obchodníci a sluhové jejich sluli voyageurs. Na vodách byli s to, aby urazili člunem i 20 hodin cesty denně; přes mělčiny člun přetahovali, přes předěly vodní přenášeli. Místům takovým říká se portages. Před katarakty zboží zpravidla vylodili a člun po proudu samoten pouštěli. Společnost severozápadní zaměstnávala přes 1500 voyageurův a průvodců kromě tlumočníkův a úředníků. R. 1798 zřídilo několik vystouplých úředníkův a lovců „Novou společnost severozápadní", r. 1808 Astor „Missisipskou společnost kožišinnou". Po dlouholetých sporech r. 1821 sloučily se „Společnost severozápadní" s „Hudsonbayskou" ve společnost jedinou, po čemž zřizovány byly nové stanice, a ohromné territorium rozdělilo se ve čtyři území pod správou guvernerovou. Kožišiny kupovaly se dle tarifu Hudsonbayskou společností zavedeného zpravidla ve dvacetině ceny prodejní. Tak cenil se bobr za

15 K, sobol za 47 K, liška stříbrná za 90 K, rys za 15 K, vydra za 38 K atd. Za jednotku obchodu výměnného sloužil bobr. Pušku v ceně 47 K Indián obdržel za 20 bobrů, sekeru v ceně $1^{1}/_{2}$ K za 3 bobry, láhev rumu v ceně 50 h za bobra, libru skleněných perel v ceně 2 K za 2 bobry atd. Nyní se lovcům za kožišiny platí americkým zlatem, za něž jest jim opatřovati si střelivo a živobytí. V krajinách odlehlých kůže bobří zůstala dosud platidlem; na pobřeží ostrovů králové Charlotty slouží k výměně pokrývky nebo desky měděné.

Cena kožišiny stoupá nebo klesá dle množství a jakosti, dle nabídek a poptávek. Nákupy v Montrealu dějí se dle stavu na trhu londýnském v třech dobách ročních. Kožišiny bobří a krys pižmových z východní Kanady přijímají se v lednu, ostatní z východu až v březnu; zboží z Vancouveru a Oregonu kupuje se až v září. Zajímavo jest, že Londýn soustřeďuje kožišiny americké a naopak vyváží do Ameriky kožišiny evropské, zejména kuny, tchoře, sibiřské veverky a j. kromě kožišin amerických v Evropě vydělaných a všelijak zpracovaných.

Náčelník Chippewayů při jezeře Hořejším.
Dle Damanna.

Hlavní skladiště koží jsou v Montrealu, Moose Fortu, Yorkfactory, Winnipegu a Viktorii (Br. Columbie), odkudž se dodávají lovcům a stanicím (Fortům) malým všechny potřeby. Stanice pobřežní mají přímé spojení s Londýnem a vlastními lodmi kožišiny do Evropy dopravují. Cena kožišin r. 1901 do Londýna přivezených obnášela 5·5 mill. K.

Pokud se týče množství ulovených ryb, Kanada s Norskem zaujímá v řadě třetí místo (13% veškerého úlovku, t. j. 920.000 tun). Cena lovů rybích stoupá rok po roce; od r. 1873 do r. 1901 stoupla z 54 mill. K na 130 mill. K; r. 1903 však klesla zase na 116·4 mill. K. Roku 1901 ulovilo se:

úhořů . .	v ceně	36 mill. K	makrel . .	v ceně	7	mill. K
tresek . .	„	19 „ „	bachní . .	„	4	„ „
raků mořských	„	15 „ „	bělic . .	„	4	„ „
sledí . .	„	9 „ „	pstruhů . .	„	3·6	„ „

Pobřeží Nového Skotska dává tresky a raky, makrely a bachně; Nový Brunšvik sledi, sardinky, řepachy (lososy), raky a tresky; Britská Columbie úhoře, řeky vnitřní bělice, pstruhy a štiky. Vláda Kanadská jest o rozvoj rybářství velice starostliva a založila několik ústavů pro chov rybího potěru. R. 1902 ústavy ty vypustily do řek

152 mill. kusů rybí násady. R. 1904 vyvezlo se ryb za 54 mill. K. Na jezerech Velikých vyvinulo se rybářství, jemuž na sladkých vodách není rovno. Kanada má účast na něm nejméně 1500 lodmi a 3500 muži.

Za domácí zvířata v Kanadě slouží tytéž druhy jako u nás. Po sčítání r. 1901 chovalo se koní 1,577.493, hovad 5,576.411, ovec 2,511.239, vepřů 2,353.833, přes 18 mill. kusů drůbeže a na 200.000 úlů. Následkem rozsáhlého chovu zvířat domácích vyváželo se veliké množství surovin. Když později zavedena byla přísná cla ochranná, počaly se suroviny zpracovávati doma. R. 1901 bylo již 11.126 velkých podniků s 306.694 pracovníky a s výrobním kapitálem 2374 mill. K. Z toho bylo 2075 pil, 969 strojoven, 400 mlýnův a 23 přádelen bavlny, jež na 773.538 vřetenech zpracovaly 99.000 balíků bavlny. Tak domácí podniky kryjí potřebu země, ano mnohé věci vyvážejí. Další odvětví průmyslová jsou: koželužství a kožišnictví, plátenictví a soukenictví, oděvnictví, železářství a ocelářství, výroba nábytku, papíru, pian, harmonií a zvláště výroba strojův a náčiní hospodářských. R. 1888 postaveny byly veliké železné hutě, od kteréž doby průmysl železářský a strojní tak rozkvétá.

Souhlasně s vývojem průmyslu znamenati lze vývoj obchodu. Obchod vnější r. 1901 stoupl na 1953 mill. K, r. 1903 na 2354 mill. K (dovoz 1217 mill. K, vývoz 1137 mill. K). Dováží se hlavně železo, ocel a zboží železné, uhlí, zboží vlněné a bavlněné, cukr, ovoce, čaj (za 17 mill. K) a řada jiných výrobků cizozemských. Dodavateli jsou Unie (60%), Velká Britannie (24·5%), Německo (5%), Francie (2·5%), Belgie a jiné státy. Vývoz týká se dobytka a výtěžků z něho, dříví, rud, obilí, ryb a různých tovarů. Většina zboží dováží se do Anglie (58%) a do států Spojených (32%); ostatek do Australie, New-Foundlandu, Záp. Indie, do Belgie a jinam.

Obchodu a cestování značně přispívají průplavy a četné loďstvo, jehož Kanada měla r. 1903 7021 lodí o 681.646 tunách (2404 parníky). Nejdůležitější cestou dopravní je řeka sv. Vavřince, jejíž hloubka až do Montrealu prohlubováním se udržuje na 8·5 m; odtud až po jezero Ontarijské hloubka obnáší 3·6 m. Délka vodní trati od průlivu Belle-isleského po západní konec jezera Hořejšího, do Duluthu páčí se na 3837 km. Průplavy do r. 1903 vyžadovaly nákladu 525 mill. K. Nejdůležitější jsou ty, jež obcházejí peřeje sv. Vavřince (70 km) a Welland-Canal na blízku Niagary (43 km). Jiné průplavy jsou: kanadský St. Mary Falls-Canal, 225 dní v roce bez ledu, kterým již r. 1896 proplulo 18.615 lodí se 17·25 mill. tun nákladu; Rideau-Canal, spojující Ottawu s jezerem Ontarijským v délce 203 km; Chambly-Canal, 19·5 km dlouhý, jenž řekou Richelieuovou je ve spojení s jezerem Champlainovým, a Soulanges-Canal o délce 22·5 km. Na průplavech plulo r. 1903 celkem 30.462 plavidel o 9·4 mill. tunách, na nichž dopravilo se 236.823 osob a 9·2 mill. tun nákladu.

3. Rozdělení Severní Ameriky Britské.

Přihlížejíce k zeměpisným základům a k změnám politickým, Severní Ameriku Britskou dělíme v šest hlavních částí. V pobřeží Atlantské (New Foundland s vých. Labradorem, Nové Skotsko, Nový Brunšvik a ostrov prince Edvarda), území Vavřinecké (Quebec), území Velikých jezer (Ontario), území Prairijní (Manitoba, Assiniboia, Saskačevan, Alberta a Athabaska), území hor Skalistých (Britská Columbie a distrikt Jukonský) a území Arktické (Mackenzie, Keewatin, Ungava a Franklin). K územím těmto připojujeme souostroví Arktické. Dle velikosti, počtu obyvatelstva a lidnatosti jeví se území dle sčítání z r. 1901 takto:

Území	km² půdy	km² vody	obyv.	na 1 km²	km² na 1 obyv.
Území na pobřeži Atlantském . .	260.980	1.124	1,165.330	4·47	0·23
Území Vavřinecké	911.351	26.203	1,758.898	1·98	0·53
„ Velikých jezer	675.633	104.517	2,317.608	3·43	0·29
„ Prairijní .	1,616.358	59.326	435.337	0·26	3·94
„ hor Skalistých	1,475.280	7.998	215.876	0·14	6·83
„ Arktické .	3,716.639	126.441	18.874	0·004	240·11
Ostr. Arktické . .	1,370.000	—	1.000	—	—
	10,026.641	325·609	5,912.923		

a) Území na pobřeži Atlantském.

Území toto dělí se řekou sv. Vavřince a průlivem Cabotovým ve dvě části: v ostrov New Foundland s vých. pobřežím Labradorským a v tři provincie Nové Skotsko, Nový Brunšvik a ostrov prince Edvarda.

α) New Foundland.

New Foundland podobá se velice povahou Labradoru. Převážnou většinou je jezernatou plání, leckde pustou a chudou rostlinstvem. V úvalech objevují se rozlehlé bažiny a skoro neproniknutelné houštiny jalovcové, dubové a smrkové, které polnímu hospodářství kladou překážky nepřekonatelné. Drahé kovy se tu nevyskytují, ale jeví se na ostrově směs všelikých hornin, chovajících v sobě železo, měď, uhlí a mohutné vrstvy sádry. Také lovné zvěře žije tu hojnost. Ostrov liší se od Labradoru podnebím, jež označuje se jako nanejvýš zdravé, příjemné a golfským proudem mírněné.

Ve správu guvernera ostrovního náleží též úzký pruh Labradoru, jenž záleží z poloostrovův a ostrovův od průlivu Belle-isleského

po mys Chidley a ostrov Anticosti. Velikost části labradorské udává se na 18.130 km².

Nový Fundland, angl. New Foundland, francouzsky Terre Neuve, má plochy 110.681 km² a prostírá se od 46° 37′ po 51° 39′ s. š. a od 52° 38′ po 59° 26′ z. d. gr. Objevil jej r. 1497 Giovanni a Šebestian Caboto, a sir Humphrey Gilbert opanoval jej ve jménu krále anglického. Osady na něm vznikly teprve v XVII. stol. a hned na počátku velice trpěly ve sporech, vzniklých mezi Angličany a Francouzi o rybolov. Když konečně ostrov přisouzen byl Angličanům (1713), osazování jeho dělo se opět velmi zvolna, poněvadž bylo zakázáno zdělávati půdu, aby obyvatelstvo připoutalo se spíše rybolovu. Tehdy vznikly osady na jižním pobřeží v zálivě Conceptionu a Trinity; nejživější z nich byla St. Johns. Vláda skutečně dosáhla výsledku, neboť ostrované oddali se tomu zaměstnání tělem a duší. Následkem toho nezajímali se o nitro pozemní, jež zůstalo jim téměř docela neznámo. Teprve před několika desetiletími, když geologové a měřiči pro vládní potřeby na ostrově zkoumali a terrain pro železnici ustanovovali, neznámé krajiny se objevily. Byly to zejména kraje severovýchodní a pruh jižního pobřeží, kam mnohdy ani lovec nepřišel. Tak mohl geolog J. G. Millais objeviti v nitru ostrova i některá jezera dotud neznámá. Nový Fundland oblévá kol dokola nehluboké moře, v němž objevuje se několik rozsáhlých mělčin, plošných to hřbetů podmořské vysočiny. Největší z nich jesep Newfoundlandský vyznačuje se nesmírným bohatstvím ryb, prostíraje se od ostrova 500 km k jihovýchodu plochou 120.000 km². Dno mělčiny od hladiny vodní 45 až 175 m hluboké není jednotnou plání, nýbrž vlní se střídavě v různých hloubkách až k okraji svému, náhle spadajícímu do velikých hlubin mořských. V místech těchto zadržují se spousty ledové od severu plující a tají. Štěrk a písek, který s sebou přinášejí, klesá ke dnu a zvolna je zvyšuje. Kromě písku, štěrku a bahna nalezli potápěči na povrchu mělčiny množství přerozmanitých škeblí a spousty všelikých, drobných zvířátek mořských, jež slouží za pokrm treskám. Nad mělčinou stále vznášejí se mlhy, vzniklé stykem studených a teplých vod oceánských. Ve vzdálenosti 200 km na východ objevuje se jesep „Flamská kupa“ a jižně jiné ještě mělčiny. Loví se na nich od dubna do října.

Břehy ostrovní jsou velice rozčleněny. Hluboké fjordy zalévají se až 100 km hluboko do pevniny, ovroubeny jsouce příkrými a vysokými skalami, jež v zimě a z jara zahalují neproniknutelné mlhy a obklopují spousty hrubého, těžkého ledu. Záliv Trinity a Placentia utvořily půlostrov Avalon s mysem Racem. Členitost pobřeží ostrovního způsobuje bohatství přístavů, jimž však valně neprospívají poměry ledové. „Jakási melancholie ovládá člověka, pluje-li k ostrovu od východu, nebo plaví-li se podél jižního pobřeží a noří se v hlubinu mlh, jež v měsících letních zahalují všecek kraj, moře i pevninu. Nejvíce mlh se chouli v Placentii Bayi a odtud po mys Ray a Anguille. Tu pak uchylují se na západ a nad

mořem zhušťují se v mrak jako v ohromnou temnou zeď z moře do nebes se zdvihající.“

Nitro ostrovní dle Alex. Murraye, úředníka geologického ústavu kanadského, dosahuje výše 660—800 m; uprostřed jeví se jako plošina, pokrytá jezery a rašeliništi, s četnými známkami doby ledové. Podél řek, jako podél Exploitsu (320 km) a Ganderu šíří se rozlehlé lučiny a vysokokmenné lesy jehličnaté. Pohoří Long Range, pokračování soustavy Appalašské, záleží z vavřinecké ruly, již nalézti lze též na jižním pobřeží ostrovním a na předhořích mezi zálivy Bonavistou a Whitem. Směr vysočin sledovati lze od ssv k jjz, kdežto směr hlavního pásma vine se rovnoběžně se západním pobřežím ostrova. Poblíž pobřeží východního jeví se zřetelně promodelované Black River Range a North Harloe Range, za nimiž v dáli, směrem do nitra ostrovního, vystupují nad obzor osamělé vrchy ostře hrocené, jež bývají dobrými značkami orientačními lovcům, pospíchajícím za kořistí. Jižní část země od řeky Exploitsu k moři jeví se pustinou bez vegetace a zahalenou větší část roku v mlhy. Ačkoli objevuje se tu několik vydatných toků vodních, splavny nejsou jinak, nežli pro obyčejné čluny. Na půlostrově Avalonu jeví se útvar huronský obložený na pobřeží vrstvami kambrickými a silurskými, mezi nimiž zříti lze při St. George Bayi stopy doby kamenouhelné. I uvnitř ostrova nalezla se ložiska uhlí kamenného, jehož se někdy bude moci užiti. Povrch ostrova kryje dobrá ornice.

Podnebí ostrovní na východě je čistě oceánské, na západě pevninské, dešti upravované (až 2000 mm ročně). Hlavní město St. Johns pod 47° 30′ s. š. má průměrnou teplotu 5·1°; teplotné rozdíly bývají až 48·1°. V lesích shledáváme stromoví jehličnaté a břízy. Na volných prostranstvích roste veliké množství trav a borůvek. Polnosti objevují se jenom při pobřeží. Oves zraje jednou ve třech letech, ale bramborův a zeleniny bývá s dostatek. Ze zvířat divokých jmenují se sobi, bobři, medvědi, vlci a několik druhů lišek. Pověstný druh psů novofundlandských objevuje se zřídka kde v původní druhové čistotě. Psi novofundlandští, jak je známe v Evropě, vznikli dle Darwina na poč. XVII. stol. křížením psa eskymáckého s francouzským psem parforcským. Někdy objevuje se na ostrově i medvěd lední, jejž kry od Gronska sem přinesly.

Původními obyvateli ostrovními, jak je Evropané nalezli, byli Indiáni kmene Beothuků, kteří jednak přistěhovalými bělochy od východu, jednak pevninskými Indiány kmene Mikmaků od západu byli tak tísněni a ubíjeni, že zbytky jejich uchýlily se do nitrozemních pustin a samot, kde na konec r. 1823 zašli. Pozdě již ustavila se „Beothuc Society“ na záchranu kmene. Zbyla z něho jediná lebka v museu st. jonsském, krátký seznam slov a několik kamenných provrtaných předmětů. Indiáni, kteří se nyní na ostrově tu a onde vyskytují, jsou Mikmakové. První běloši trávili na ostrově život velice svízelný. Nebylo jim dovoleno ničím se zabývati kromě lovu ryb. I nebylo u nich dovednosti, ani pokroku řemeslného, hospo-

dářského a obchodního. Na počátku XIX. stol. žilo tu jenom asi 20.000 obyv.; po válkách napoleonských, když osadníci nebyli nuceni věnovati se pouze rybářství, počet jejich stoupl na 70.000, r. 1845 na 96.000, r. 1901 na 213.000, r. 1903 konečně na 220.000 obyv. Lidstvo soustředilo se hlavně na pobřeží, kde jsou nejživější osady: St. Johns (30.000 obyv.), Harbour Grace při zálivu Concepcionu (5000 obyv.), Carbonear (4000) tamtéž, Twillingate na malém ostrově, Port aux Basques při mysu Rayi na pobřeží jihozápadním. St. Johns je sídlem vlády a dvoru admiralitního. Vstup do přístavu tak opatřen jest obrannými prostředky, že lze mu se ubrániti nepříteli nejstrašlivějšímu. Záleží z jediné ulice na severním pobřeží, od níž vycházejí řady domů a kratších ulic k jihu a západu. Domy jsou ponejvíce dřevěné. Na pobřeží všude spatřiti lze skladiště pro úpravu ryb. Nápadný jest v městě počet hostinců, v nichž čepuje se piva, kořalky a rumu neobyčejné množství. V době lovů počet obyvatelstva se zdvojnásobuje, a teprve po odjezdu rybářů do Evropy město nabývá obyčejného vzezření. Několik osad vzniklo též podél trati železniční, jež byla vystavěna r. 1897. Obyvatelstvo je dle národnosti britské; Francouzů žije na jižním pobřeží asi 5000 osob. Dle náboženství náleží 80.000 osob církvi anglické, 83.000 římsko-katolické, 59.000 jiným církvím. V 600 školách učí se na 40.000 dětí.

Ostrov má samosprávu. V čele její stojí guvernér, jmenovaný králem anglickým, rada (7členná), sbor zákonodárný (o 15 členech) a zástupcové lidu (assembly o 36 členech). Příjmy osady obnášejí 12 mill. K, dluhy přes 100 mill. K. Z této příčiny také neuskutečnilo se dosud připojení ostrova ke spolku kanadskému.

V popředí činnosti lidské na ostrově jest rybářství, jež se provozuje na různých mělčinách sborem mužů nejméně o 55.000 hlav; na 100.000 lidí zabývá se úpravou ryb a jich prodejem. Hlavně se chytají tresky, raci mořští, sledi a tuleni. Treska, na níž pozorovati lze tvar hlubokého moře, je ze všech pokladů, jež moře poskytuje, nejvýznamnější. Vyskytuje se ve všech dílech oceánu Atlantského mezi 40^0—75^0 s. š., ale nejvíce při New Foundlandu, kde na 20000 lodí na počátku léta se shromažďuje a lící na tresky. Sítě a lana, na nichž připevněno bývá 1000—2000 vlasů s udicemi, ponořují se do moře. Vnadidlem bývá „kapelin“, malá ryba úhoři podobná. A co láká ryby v tato místa? Treska nalézá tu přebohatou potravu, jíž tvoří lososovitá ryba Mallotus villosus, která rovněž sem přichází za kořistí. Hemžíť se moře v té době korýši klanonohými, jimiž Mallotus se živí. Treska dle protáhlého těla svého je rychlým plavcem a dle drobných zoubků rybou velice dravou. Váživá 20—50 kg při délce $^3/_4$—$1^1/_2$ m. Množství tresek bývá tak veliké, že objevují se v zástupech hustě sražených, ve vrstvách i metrových, na prostoře čtverečné míle, a tlačíce se ku břehům nebo mělčinám, prohánějí se tu několik dní, sesilovány jsouce novými zástupy, až znenáhla opět mizejí. Loví se dnem i nocí, často v nejkrutších bouřích a dusivých mlhách. Poplašné signály a návěštné svítilny varují rybáře před ná-

razy a srážkami; ale proto přece každého roku lov vykoupen bývá obětmi lidských životů. Kromě Novofundlanďanův účastňují se lovů Hollanďané, Američané, Francouzi a Angličané. Průměrný výnos rybolovu páčí se na 185.000 tun v ceně 72 mill. K. Polovice z toho připadá na vrub Novofundlanďanů.

Sporná otázka mezi Angličany a Francouzi, týkající se lovu ryb při New Foundlandu, vyřízena byla nedávno. Ve sporu jednalo se hlavně o odstranění smlouvy z r. 1783, dle níž příslušelo Francouzům právo používati části novofundlandského pobřeží k solení a k úpravě nalovených ryb. Smluvou ze dne 8. dubna 1904 Francouzi

Eskymácké ženy a dívky z Hopedalu ve Vých. Labradoru.

odřekli se práva na pobřeží ryby upravovati a sušiti, ale ponechali si právo lovební na místech, zvaných Frenchshore, zároveň s dovolením, že rybáři francouzští smějí si na pobřeží opatřovati vnadidlo a loviti nejen tresky, nýbrž i mořské raky.

Z jiných odvětví činnosti obyvatelů slibují v budoucnu značný prospěch veliká ložiska rudná. Mědi se r. 1901 dobylo v ceně 2 mill. K, železa v ceně $2^1/_3$ mill. K. Dříví zdělává se na čluny a nábytek; rolnictví zabralo pouze 380 km². Železnic slouží dopravě 1100 km, telegrafů 3344 km. Dovoz jevil se r. 1905—6 v ceně 60 mill. K, vývoz v ceně 52 mill. K. Nejvíce zboží vyváží se do V. Britannie, Kanady a do Unie.

Na pobřeží Východního Labradoru žije asi 1500 Eskymů, 3000 Angličanův a Kanaďanů. Podnebí je horší nežli na Gronsku, zima kratší, ale krutější. Eskymové bydlí v domcích z kamene, dřeva a země; v létě žijí pod koženými stany, na zimních vyjížďkách v chatách sněhových. Bez psův a beze saní obejíti se jim nelze. Loví tuleně a ryby, soby, zvěř kožišinnou a ptáky. Většinu Eskymův obrátili na křesťanství Bratří Herrnhutští. Ze stanic a osad vynikají Hopedale (od r. 1782), Zoar (1865), Nain (1771), Hebron (1830), Okkak (1776) a Ramah (1871). Hudsonbayská společnost vydržuje jakýsi počet stanic pro výměnu kožin; nejčetněji navštěvované jsou Cartwright při zálivě Sandwichově, Rigolet při Hamiltonu Inletu, při Saglek- a Nachwakbayi. Při pobřeží jihovýchodním shromažďují se na lovy rybáři mnohdy v počtu 25 až 30 tisíc mužů.

Ostrov Anticosti uzavírá ústí řeky sv. Vavřince mezi 49.° a 50.° s. š. v průměrné šířce 40 km a délce 230 km. Tím, že severní pobřeží značně je vyšší nežli jižní a stupňovitě se sklání k bujným lučinám ostrovním, jest úrodná část ostrova chráněna od zimních bouří a zdravá. Rovněž vegetace rychle se vyvíjí. Rozsáhlé lesy vyznačují se výtečnou jakostí dřeva, již si pochvalují loďaři v přístavech atlantských. Vývoj pobřeží páčí se na 500 km; všude při něm jeví se množství ryb, zvláště tresek, jež lze tu loviti, i když jinde v zálivě sv. Vavřince již vymizely. Světlých kambal naloví se denně nejméně 200 tun. Lov tuleňův a ssavců kožišinných, kachen, husí a j. ptáků je rovněž výnosný. Z přirozených zálivů, jež i v zimě za každého větru poskytují dobrého útulku, vynikají zvláště Ellis Bay a Fox Bay. Dle zpráv W. Logana Anticosti bohat je hlubokými vrstvami rašeliny podél celého jižního pobřeží. Při jihozápadním předhoří leskne se několik solných jezer, jichž soli užívá se v rybářství. Dosud všechnu sůl bylo nutno opatřovati si z ostrovů Bahamských, z Anglie, nebo ze států Spojených. Dle Scobela žije na ostrově 600 osob na prostoru 8400 km².

β) St. Pierre, država francouzská.

Když r. 1713 Francouzi odstoupili New Foundland Angličanům, podrželi si jako zbytek někdejšího panství severoamerického malé rybářské ostrovy St. Pierre, Miquelon, Ile aux Chiens a Langlade, z nichž vyvážejí se velrybí kostice, guano, rybí tuk a maso. Největší z ostrovů je St. Pierre, kde bydlí též guverner a generální rada (o 13 členech). Rozkládá se pod 47° s. š. a při 56° z. d., 27 km od New Foundlandu. Jsa původu sopečného a pln hor, je bez pramenův a celkem neúrodný; tu a onde vyskytují se na něm zakrslé sosny, jalovec a j. Solná jezera v pobřežních údolích jsou ve spojení s mořem a chovají bohatství ryb. V jediné bezpečné rejdě při osadě, St. Pierre zvané, lodi kotvívají po 9 měsíců zásobujíce se cennými úlovky, ve skladištích uloženými. Domky osady jsou dřevěné, jednopatrové a od moře odděleny křemenitou plošinou, kde v době lovů bývá neobyčejně hlučno. O zdravosti

podnebí zmiňuje se Hellwald, že není zvláštností, potkáme-li stoleté lidi; počet osmdesátiletých je poměrně značný. Obyvatelů všech je asi 6000 katolíků. Podnebí je drsné, teplotné rozdíly vykazují i 20° v 24 hodinách. Střední teplota roční vykazuje 5°; v létě stoupá rtuť až přes 21°, v zimě klesá na —20°. Předmětem honby bývají králíci a někteří ptáci kurovití. Vývoz r. 1905 určuje se hodnotou 7 mill. K, dovoz 5·2 mill. K; 75% vyvezených ryb jde do přístavů francouzských. Přiváží se hlavně potraviny, látky, oděv a lihoviny. Rozpočet zemský jevil se r. 1905 na 800.000 K. Dovoz potravin, uhlí a dříví je pro Francouze prost cla. Cizí obchodníci však z jiného zboží platí dvakrát tolik cla jako Francouzi.

γ) Území Akadické.

Území, záležející z půlostrova Nového Brunšviku, z Nového Skotska, z ostrovů: mysu Bretonu (Capu Bretonu) a prince Edvarda, jmenuje se také územím Akadickým. Slovo Akadie vzniklo z indiánského slova cadie, což znamená naleziště. Po stránce geologické jest předem podotknouti, že ze všech útvarů, jež v území se vyskytují, převládají útvary vavřinecký, kambrický, silurský a kamenouhelný, tedy nejstarší, na nichž působení doby ledové všude je patrno. Útvar vavřinecký prozrazují jmenovitě břidličné ruly a syenity; kambrium vystupuje na povrch v Novém Brunšviku a v Novém Skotsku, kde chová v sobě v malém množství i zlato. Uhlí vyskytuje se v pěti různých pánvích: 1. u Sydneye při severovýchodním cípu Capu Bretonu na prostoře 500 km² (50 km délky, 10 km šířky), jež prostírá se i pod mořem, 2. u Invernesu na západním břehu Capu Bretonu u Portu Hoodu, Mabouu a Broadu, 3. na polích Richmondských u Coalu Brooku, 4. u Pictoua v úžině Northumberlandské v ploše 65 km² a v mohutnosti až 12 m, 5. při zálivu Chignetoském. Množství uhlí v těchto pěti místech odhaduje se na 7000 mill. tun. Od r. 1874—1903 stoupla výroba jeho na 5,658.338 tun ročně.

Doba čtvrtohorní jeví se tu třemi obdobími: obdobím úplného zalednění, obdobím poklesu zemského pod hladinu oceánu atlantského a opětným zvednutím země. Působení ledu patrno je na morenách, mohutných jílovištích a křemenitých nánosech; ke konci doby ledové bylo údolí řeky sv. Vavřince volným průlivem, od něhož k jihu rozkládalo se moře ledovcové V období druhém byla Akadie částí planiny Vavřinecké a po většině pod vodou, jak o tom svědčí zvrstvené písky a hlíny mořské, nad nimi pak náplavy říční, písky ústřičné, duny a jiné útvary.

1. Nové Skotsko.

Provincie Nové Skotsko, angl. Nova Scotia, leží mezi 43° a 47° s. š. a 59° 40′ + 66° 25′ z. d. Záleží ze tří částí: z vlastního půlostrova, jejž od pevniny odděluje myšlená čára mezi městy Trurem a Pictouem, z půlostrova mezi zálivem Chignectoským a Minasským

a z ostrova Capu Bretonu v rozloze 54.032 km² s 479.574 obyv. Pobřeží provincie je skalnaté, značně rozčleněno, a pokud nepřekážejí těžké mlhy, vysoký příliv a odliv, způsobilé k zakládání přístavišť. Uvnitř prostupuje nízké pohoří ve směru půlostrova, přecházejíc na jihozápad ve skalnatou planinu. Řeky jsou ve spojení s jezery, mají prudký spád, časté proudy a přecházejí při ústí ve fjordy. Největší jsou Mersey a Ste. Marie.

Podnebí novoskotské je vlhké, oceánem mírněné, s krátkým jarem, horkým létem a zimou, která trvá zpravidla 4—5 měsíců. Přístavní město Halifax mívá střední teplotu roční 6°, maximum 31·4°, minimum —23·3°. Srážky vodní přicházívají nejčastěji od října do ledna (1440 mm); duben, květen a červen bývají suché. Bývalé, krásné lesy jedlové, borové, bukové, březové a javorové podlehly ranám seker. Na trzích lze koupiti domácí hrozny, broskve, melouny a všechno tvrdé ovoce, zvláště ovoce jižní, jehož veliké množství přiváží se sem ze Záp. Indie.

Obyvatelé Nového Skotska záležejí z Američanů původu francouzského (Akaďanů 10%), Angličanův, Irův a jejich potomků (74%), Němců (9%) a z několika tisíců černochův (5984) a Indiánů (1998). Katolíků počítá se 28%, presbyterů, baptistů, methodistův a jiných 72%.

Indiánův stále ubývá a čistokrevných skoro ani na půlostrově najíti nelze. Civilisace způsobila u nich úpadek plemenný jako u všech kmenův indiánských, tak že „poslední zbytky jejich budou ozdobou musei národopisných.“ Indiáni zdejší náležejí mocnému kdysi kmeni Mikmaků, jichž sídla rozkládala se též na ostrově mysu Bretonu, a vyznávají víru římsko-katolickou. Dvě stě let Mikmakové byli ve spojení s Evropany, a doba ta stačila k rozvratu jejich plemennému. Žijíce o samotě a roztroušeně, nikdy se nesjednotili k vážnému odporu, nikdy nepřivykli orbě, řemeslům a životu klidnému na pastvinách, nýbrž zůstali, čím bývali jejich praotcové: rybáři a lovci. Ale hrdá, nezávislá povaha jejich jeví se dosud v postavě, výrazu obličeje, hloubce očí a vzbuzuje při bídě jejich a chudobě kromě soustrasti uctivost a šetrnost.

Na blízku mysu Bretonu žijí v několika vesnicích Skotové, kteří mluví gaëlsky a s lidmi jinak mluvícími se nestýkají, právě tak jako Němci, kteří na půlostrově hojně jsou usedlí a mluvu svoji zachovávají. Ústředím Němců stalo se město Lunenburg, v němž žijí potomci německých vojínů, kteří ve válce za svobodu bojovali na straně britské z úcty a loyality k domu hannoverskému.

Důležitým odvětvím hospodářským je rybářství a hornictví; ono dalo užitku r. 1903 38 mill. K, toto 78 mill. K. Samotného uhlí dodává Nové Skotsko 63% veškery výroby v panství Kanadském. U Annapolisu a Pictonu (East River) těží se z rozsáhlých ložisk ruda železná. Vyváží se též zlato, vápno, sádra, olovo, různé polodrahokameny a mramor. Zlato vyskytuje se v skalách křemenných i v naplaveninách a má tu zvláštnost, že chová v sobě méně přimíšenin nežli zlato, z něhož se razí anglické mince. Z ryb loví se nejvíce tresek, raků, makrel, sledí a j. Na mořské raky vypravují se

rybáři v noci, opatřujíce lodice hořícími pochodněmi a vytahujíce raky dlouhými vidlicemi.

Půdy nedělává se dosud ani polovice; 39% pozemků je pouze v rukou soukromých. Daří se hlavně oves, pšenice, ječmen a brambory. Sadařství, zvláště pěstění jablek, skvěle se daří. Stav dobytka doznal rovněž zlepšení a podporován jsa tučnými pastvinami, udržuje se na vysokém stupni.

Bohatství nerostné a plodná půda přivábila nejvíce obyvatelstva ku pobřeží atlantskému a na šíji v sousedství Nového Brunšvika. Celkem udává se 25 velkých přístavů, jimiž provezlo se zboží r. 1904 za více než 150 mill. K. Významné jsou přístavy Yarmouth (6200 obyv.), North Sydney, Lunenburg (4000 obyv.), Amherst a j. Hlavní město Halifax leží v zálivě Chebuctoském, jenž nikdy nezamrzá, je přístupno největším korábům námořním (přístav má 11—20 m hloubky) a náleží k nejlepším přístavům na světě. Založeno bylo r. 1749; obyvatelstva žije v něm 41.000 osob kromě malé posádky vojska anglického. Vyznačuje se pravidelnými ulicemi, rozsáhlými nábřežími a loděnicemi; nad městem zdvíhá se silná citadella a několik pevností vnějších. V dobách dřívějších jako všechna města na pobřeží Halifax záležel z budov dřevěných, bíle natřených s okenicemi zelenými. Mezi veřejnými budovami vynikají arsenál námořnictva anglického, budova vládní, banky a četné velikolepé domy osob soukromých. Obchodní důležitost Halifaxu vyniká zvláště v zimě, kdy většina přístavů v těchto šířkách zeměpisných jest zamrzlá, a kdy skoro všecek vývoz odkázán je na zdejší přístav; ale i v létě jest spojení s přístavy evropskými a unijskými velmi čilé. Halifax znám je též jako konečná stanice zaoceánských kabelů telegrafních.

Novým Skotskem probíhá nyní železnic v délce 1766 km. Nejdelší trať dotýká se západního pobřeží až po Barrington, a dvě jdou půlostrovem napříč. Správu provinciální vykonává governor lieutenant se sedmi ministry. Parlament záleží z rady o 21 členech a ze sboru zákonodárného o 38 členech.

* * *

K Novému Skotsku druží se ještě Isle Madam, St. Paul, Sable a nejvýznačnější ostrov mysu Bretonu. Tento ostrov oddělen jest od Nového Skotska průlivem Cansoským a fjordem Brasem d'Or rozdělen ve dva dlouhé půlostrovy, jež souvisejí na jihu šíjí velice úzkou. Rozčleněná pobřeží obstupují četná úskalí a písečné výspy. Západní polovice ostrova vábí hustými lesy a vysočinami (až do 424 m), plochý východ šíří se lučinami a zdělanou půdou. Kamenné uhlí, dříví a ryby jsou hlavními předměty těžby a vývozu. Plošný obsah při délce 160 km a šířce 135 km obnáší 8044 km². Největší město Sydney (10.000 obyv.) a bývalé hl. město Louisburg soustřeďují v sobě obchod ostrovní.

2. Nový Brunšvik.

Provincie Nový Brunšvik, anglicky New Brunswick, šíří se od 45° po 48° s. š. a od 63° 48′ po 69° 5′ z. d.; s Novým Skotskem souvisí šíjí Chignectoskou. R. 1905 měla obyvatelů 346.120 na prostoře 72.481 km². Také pobřeží této země v délce 800 km vyznačuje se velikou členitostí a hojností dobrých přístavů. V nitru svém provincie slabě se zvlňuje a k severu a k jihu zdvíhá v pahorkatinu; na severozápadě dosahuje výše 730 m. Plodná půda jeví se hlavně v údolích, vyplněných štěrkem doby ledové, náplavy a rašelinou, kde střídají se šťavnaté lučiny s lesy rozsáhlými a stinnými. Podnebí podobá se podnebí novoskotskému. Město Fredericton vykazuje letní teplotu střední 4·6°, teplotné maximum 36°, minimum —31°. Restigouche River tvoří částečně hranice mezi Quebekem a N. Brunšvikem; vlévá se do Chaleursbaye, odkudž veliké lodi mohou plouti daleko do řeky. Největší řeka v zemi je St. John.

Obyvatelstva přibývá u přirovnání s jinými osadami pomalu; od r. 1871 do r. 1905 vzrostl počet jeho z 285.594 na 346.120. Záleží hlavně z příslušníků království Anglického (72%), z Akaďanů, t. j. z potomkův usedlých tu kdysi Francouzů (24%), černochův, Indiánů (Mikmakův) a míšenců. „Akaďané zachovali si dosud původní mravy a zvyky, jazyk svůj a povahu. Polaří, kácejí stromy, pracují na lodech a střílejí zvěř jako trapperové. Se sousedy svými se nesměšují a strojí se krojem normandským. Muži žijí jednoduchý, pracovitý život, zabývajíce se zvláště rádi sadařstvím, jehož rozkvět v zemích Akadických jest dílem jejich. Akaďanky považují se za vzorně ctnostné; jejich postava a pohyby prozrazují klid a vážnost. Koketerie a rozmanitých choutek není ani u žen, jimž černé, ohnivé oči a nahnědlá pleť dodávají nevšední krásy. Jakási těžkomyslnost zračí se v pohledu Akaďanů, jakoby nebyli šťastni.“ (Hellwald.) Lidí vyznání katolického žije tu poměrně více nežli v Novém Skotsku (38%), což vysvětluje se velkým počtem Francouzův a Irů.

Z odvětví hospodářských významné jest rybářství, polní hospodářství, poněkud čilejší nežli v Novém Skotsku, ale hornictví nepatrné. Lov ryb vynesl r. 1903 20 mill. K; nejvíce kořisti dodávají sledi, raci, sardinky, tresky a úhoři. Z půdy plodné zdělávají se pouze 2%, louky zaujímají 3%. Pěstuje se hlavně oves, pšenice, brambory a trochu ječmene. Uložený kapitál do hospodářství obnášel r. 1901 asi 260 mill. K: 213 mill. K v pozemcích, budovách, nářadí a strojích, 47 mill. v dobytku. Výnos obnášel asi 60 mill. K: asi 40 mill. K z polností, 20 mill. z dobytka. Mlékařství, sýrařství a drůbežnictví neobyčejně se vzmáhá.

Obyvatelstvo založilo osady hlavně na pobřeží a na plošině v poříčí řeky St. Johnu. Vnitřek provincie je skoro neosazen. Důležitá ústředí železniční vynikají: St. John (40.000 obyv.) na jihu, odkudž vedou trati dovnitř území, do Quebecu, do Mainu v státech Spojených a do Nového Skotska; Fredericton (7000 obyv.),

hlavní město provincie, při řece St. Johnu (46° s. š.) a Moncton na východě. St. John vyznačuje se malebnou polohou. Nad vodopádem řeky St. Johnu vedou dva mohutné mosty, pod nimiž voda řeky slučuje se s vodami fjordu. Dvanáct přístavů prostředkuje obchodní spojení s cizinou, vyvážejíc a přivážejíc zboží v ceně 136 mill. K (vývoz 91 mill. K, přívoz 45 mill. K). Ústava a správa provincie je taková jako v Novém Skotsku.

Provincie Nový Brunšvik a Nové Skotsko jsou územími, která bývají mimo dosah obyčejné touristiky zaoceánské, ale vyznačují se nemenšími krásami přírodními nežli země jižněji ležící. Hned při vstupu na pobřeží překvapují divoké houštiny a pruhy obrovských močálů. „Nikde snad neuchvacuje člověka pocit malomocenství a bezvýznamnosti a klidné nezměnitelnosti přírody jako v hlubinách pralesů novobrunšvických. Trpkými kapkami v nádherných požitcích z hýřivé přírody zůstává jediné působení hmyzu. Severoameričtí moskiti jsou nevinná zvířátka, činnost mouchy písečné také není ničím oproti trýzni, již způsobují mouchy černé. Bzučíce, tvrdošíjně, bez oddechu hledají tito trýznitelé otvory do těla lidského, vnikají do uší, do očí a nosu, ssají krev, zanechávají po sobě jitřící rány a kazí potěchu z lesního pobytu.“ (Hellwald.) Půvabem a slavnostním klidem známý jest záliv Miramichi; návrší podél jeho břehů zdvíhají se mírně a porostlá jsouce lesy, shlížejí se v jeho jasných vodách. Zvláště rozkošný bývá tu pobyt, když ku konci května mizejí veškery stopy sněhu a ledu, rozkvétají v sadech třešně a broskve, a po krátkém jaru rychle ohlašuje se léto tichými, vonnými nocmi a rychlým pokrokem ve vývoji plodin. Pak nastává podzim, indiánské léto, jemuž, pokud se týče krásy a lahody, na světě není rovno. Počasí je klidné, vzduch měkký a vlažný, obloha čistá a jasná. V celku počasí novobrunšvické je zdrávo jako v Novém Skotsku a kromě kašlů, záduch, chřipky a rheumatismu jiných nemocí tu skoro ani neznají.

K provincii náležejí též ostrovy Miscou, Shippigan při zálivu Chaleurském a Manan v zálivu Fundy.

3. Ostrov prinee Edvarda.

Ostrov tento o 5656 km² s 112.599 obyvateli tvoří sám pro sebe provincii. Od N. Brunšviku a N. Skotska odděluje jej průliv Northumberlandský (16 km zšíří). Jako pobřeží území dříve popisovaných i pobřeží jeho plno je fjordův a skoro napořád skalnaté a strmé. Oplývá pahorkovitou, velmi úrodnou půdou, krátkými řekami svlažovanou a podnebím mírným, polnímu hospodářství a chovu dobytka příznivým, odkudž znám je jako obilná zásobárna pro země okolní a jako nejhustěji obydlená země v území Akadickém. Daří se na něm tytéž přírodniny, jež jmenovali jsme v územích předešlých, ale nerostů dobývá se na něm poskrovnu. Také rybářství není příliš výnosné, a tak polní hospodářství zůstalo nejdůležitějším zaměstnáním ostrovanův. Obyvatelstvo záleží z prvků v předešlých dvou článcích

jmenovaných. Počet vyznavačů víry křesťanskokatolické převyšuje počet jinověrců. Hlavním a největším vývozním městem jest Charlottetown na jižním pobřeží s 12.800 obyvatelů, sídlo guvernérovo. Významu nabývá Summerside (3000 obyv.). Železnice spojuje všechna význačná místa.

Území na pobřeží Atlantském.

Území	km²	obyv.	na 1 km²
New Foundland	102.281	221.937	2·17
Vých. Labrador	18.130	4.500	0·24
Anticosti	8.400	600	0·07
Nové Skotsko	45.988	479.574	8·80
Ostr. mys Bretonu	8.044		
Nový Brunšvik	72.481	326.120	4·49
Ostrov prince Edvarda . .	5.656	112.299	20·00
Država francouzská:			
St. Pierre	33	4.744	14·37
Ile aux Chiens			
Miquelon	202	574	2·80
Langlade			

b) Území Vavřinecké (Quebec).

Provincie Quebec zaujímá prostor zvíci Francie a Španěl, na němž r. 1905 bydlelo 1,758.898 obyv., tedy skoro 2 osoby na 1 km². Ve směru od východu k západu rozkládá se od průlivu Belleisleského vlastně od Blanc Sablonbaye (57° z. d) po jezero Temiscaming (79° 30′ z. d.) v délce 1600 km; ve směru od severu k jihu od Dyke Lake v Labradoru (54° s. š.) po jez. Champlainovo (45° s. š.) v délce 1000 km. Severní hranice proti territorii Ungavě tvoří čára od jezera Melvillova podél Velké řeky k Dyke Lake, pak k jihu a obrací se na západ podél East Main Riveru k jihovýchodnímu konci zálivu Jamesova. Hranice západní proti Ontarii vedou od jižního cípu zálivu Jamesova Hannahbaye Housu, přímo k jihu po jezero Temiscaming, podél řeky Ottawy až skoro po samé ústí její do řeky sv. Vavřince; hranice jižní počínají na jižním břehu řeky sv. Vavřince, jdou východně vedle unijských států New Yorku a Vermontu, na severovýchod k New Hampshiru, Mainu a Novému Brunšviku až po záliv sv. Vavřince, jehož se dotýkají při nejzazším konci zálivu Chaleurského. Tak provincie Quebecká má účast na třech různých útvarech terrainích, značně rozdílných: na útvaru vysočiny Appalašské, t. j. na půlostrově Gaspé, na pánvi Vavřinecké od Montrealu po ústí řeky sv. Vavřince a na jižní části vysočiny Labradorské.

V celém jihovýchodě a východě terrain je vysokou planinou; severně od jezera Manuanu jeví se 720 m vysokou, jižně od Saguenaye 808 m; hora Eboulement dosahuje výše 776 m. Dále k jihozápadu terrain poklesá a přechází dle G. M. Dawsona v nížinu Vavřineckou. Jenom v blízkosti jezera Nipisingu rýsují se na oblacích kontury vypnulin do výše 400 m; jezero samo má hladinu 195 m nad mořem, jezero Temiscaming 186 m a Grand Lake 151 m. Město Ottawa leží 52 m, Montreal 20 m vysoko; blízký Mount Royal 215 m a Mount Rigaud 255 m jako ozdoby okolí montrealského.

Sníženina Vavřinecká je krajina plochá nebo jemně pahorkatá, tu a onde vysočinami prostoupená. Podkladem vrstev zemských jeví se silur a devon; v době diluvia byla zaledněna a v místech, kde se rozkládá jezero Champlainovo, byla proláklá pod hladinu oceánu Atlantského. Minulé doby všude tu zanechaly patrné stopy svého působení. Skoro všude základní horniny pokryty jsou vrstvami naneseného jílu a nesčetnými bludivými balvany. Mimo to na březích řeky sv. Vavřince a Ottawy jeví se terasy z mořských písků, v nichž uloženy jsou četné zkameněliny. Kromě kamene stavebního dobývá se slídy, apatitu a tuhy při stoku řeky Lièvre s Ottawou. Ze dna jezera, zvaného Lac a la Tortue, vydrapává se železná ruda bahenní.

Podnebí překvapuje v hlubších polohách severní přísností a hojnou vlhkostí. Tak jeví se teplotný průměr

	roční	lednový	červencový	množství srážek
v Quebecu	3·4°	— 12·7°	18·9°	1060 mm
v Ottawě	4·8°	— 11·9°	20·7°	830 „
v Montrealu	5·3°	— 10·9°	20·5°	1040 „

Většina jezer a řek tu zamrzá na 4—5 měsíců úplně kromě řeky sv. Vavřince, jež některý rok zamrzá pouze částečně. Přes zamrzlé části říční kladou se koleje, aby bylo železniční spojení mezi oběma břehy. Sněhové bouře (blizzards) a časté plavby ledu bývají nebezpečné.

Po stráních převládají stromy jehličnaté, jmenovitě bílé borovice a jalovce virginské, kromě jedlí, modřínův a bílých cedrů. Ze stromů, jichž listí opadává, vyskytují se v různých odrůdách: břízy, buky červené, vlašské ořešáky, olše, duby, jilmy, divoké třešně, topole a javory. Mezi podrostem roste divoká réva (Vitis riparia).

Řeka sv. Vavřince opouští jezero Ontarijské u Kingstonu a Cape Vincentu a oblévá „Tisícostroví“ (ve skutečnosti 1700 ostrovů a skal) nesčetnými rameny, plnými peřejí a vírů. Část ostrovů počítá se k Ontarii, část k New Yorku. Malebností svou a romantikou vábí výletníky, kteří na nich vyhledávají odpočinku, zábav a idyllického pobytu. Jedni přebývají v rozkošných villách, jedni v jednoduchých dřevěných chalupách, jiní opět v stanech. Při

Brockville a Ogdensburgu řeka tak se zužuje, že tvoří se tím dlouhé prahy, jimž se říká Galop a Plat Rapids. U Cornwallu staví se mu v cestu „Tisíc skal", jimiž prodírá se potom v prudkých skocích u vzdálenosti 18 km Po té rozšiřuje se v Lake Francis (60 km). Hned na to u Beauharnoisu břehy jeho opět se sbližují a způsobují veliké proudy, za nimiž řeka uvolňuje se v Lake Louis a tísní se v Lachine Rapids. Odtud není již velkých překážek až po záliv sv. Vavřince, ačkoliv tu a onde ostrovy proud na novo rozdělují a způsobují prudké peřeje. Aby lodi mohly se dostati po řece pokud lze nejdále, zřízena byla celá soustava splavňovacích prací, z nichž jmenovati jest zejména šest průplavů lateralních, hlubokých 4·8 m, širokých 81 m, v celkové délce 73 km; 22 splavy vyrovnávají terrainní rozdíl o 143 m. Průplavy slouží jen dopravě proti proudu; po proudu velké parniky sjíždějí přes peřeje beze škody. Pro cestující je to plavba nad míru vzrušující a velikolepá. Přítoků přijímá řeka sv. Vavřince, zvláště v dolním toku veliké množství. Z jihovýchodní planiny labradorské tekou směrem jižním hlubokými a romantickými údolími, v nichž příroda zůstává dosud nedotčena a nerušena přítomnosti člověka. Významné jsou: Manicouagan, Outardes (Oudarde), jižně od Pointu des Mons a Saguenay, odtok jezera St. Johnu, v němž shromažďuje se celá soustava vavřineckých řek horských. V jezeře ústí Peribonka, Mistassini, Chamouchouau (Ashwapmouchouan), Wiatchewan, Metabetchwan a j., jež všechny oplývají množstvím vody a vysokými vodopády. Síly jejich užívá se všude ku pohonu strojů v četných závodech průmyslových, zřízených zejména pro zpracování dříví. Velká Peribonka nahrazuje

Vodopád řeky Montmorency nedaleko města Quebecu.

Dle fotogr. Náprstkova musea.

sílu 300.000 koní, Mistassini 130.000, Ashwapmouchouan 100.000, Wiatchewan (s vodopádem 70metrovým zrovna při vtoku do jezera) 33.000 koní. Jezero St. John má plošného obsahu 950 km²; hladina jeho zdvihá se 98 m nad moře. Saguenay vyráží z něho prudce a dvěma obrovskými prahy vyrovnává terrainní rozdíl; u Chicoutimi se umirňuje a dosáhnuv hloubky 260 m, teče klidně mezi příkrými skalami rulovými a syenitovými, vynikaje pověstnou zasmušilou krásou přírodní. Jako mohutný fjord je splavný pro lodi všeho druhu. Montmorency, menší Saguenaye, tvoří nedaleko svého ústí vodopád 80 m vysoký, jehož síly užilo se k výrobě elektřiny pro Quebec, hl. město Dolní Kanady. Po řece St. Maurice, jež odvodňuje veliký díl planiny Vavřinecké, plaví se obrovské množství dříví. Splavnost jeho porušuje vodopád Shavaneganský, vzdálený od ústí 33 km.

Nejmocnější a největší řeka území Vavřineckého kromě Sv. Vavřince jest Ottawa, jejíž vývoj páčí se na 1250 km a poříčí na 210.000 km², z čehož pět šestin připadá na provincii Quebec a jedna šestina na Ontario. Sbírá vody na jižním sklonu jezernaté pláně mezi 47.° a 48.° s. š., ubírá se na západ bludištěm jezer a jezírek a napojivši jezero Mujizowaju, vlévá se do Temiscamingu, odkudž velebně valí se k ústí. Ve vývoji svém mnohokráte rozšiřuje se v říční jezera, jindy opět lomozně proniká skalními soutěskami a peřejemi, nebo obtéká rozsáhlé ostrovy jako typická řeka vavřinecká. Před branami města Ottawy převaluje se přes stupňovinu 15 m vysokou (Chaudierské vodopády) a čtyřmi rameny spojuje se u Montrealu s řekou Sv. Vavřince, jejíž vodu daleko od ústí do tmava zbarvuje.

Pobočky Ottawy jsou v levo: Coulonge, Gatineau, Lièvre a Rouge, v pravo Mattawa, Madawaska a Rideau. Pro nesmírné množství dříví Ottawa má pověst řeky, na níž plaví se nejvíce vorů na světě. Běloši, kteří od sv. Vavřince na západ k jezerům Velkým a k zálivu Hudsonovu se ubírávali, drželi se vždy Ottawy jako nejdůležitější trati v tom směru. V době nynější podél břehů jejích vine se železnice až po ústí Mattawy. Vodní síla Ottawy, jíž hojně se užívá k účelům průmyslovým, páčí se na 660.000 koňských sil, síla Gatineau na 32.000, Lièvre na 98.000 a Madawasky na 20.000 k. s.

Obyvatelstvo provincie vzrostlo od r. 1871 do 1901 z 1,191.516 na 1,648.898 duší, což jest o 1·2% průměrně za rok; přes 80% z nich (1,322.115) tvoří francouzští Kanaďané, 17·5% přistěhovalci ze spojených království britských (114.842 Irů, 114.710 Angličanův a 60.068 Skotů). Náboženství katolické převládá (86%). Nyní žije tu 1,758.898 osob.

Pokud se týče poměrů národohospodářských, jest uvésti, že příjmy obyvatelstva nepocházejí jediné z těžby přírodnin jako v území Akadickém, nýbrž také z činnosti průmyslové. Počítá-li se průměrný příjem roční na osobu 173 dolarů, lze z toho 111·50 dol. počítati na vrub průmyslu, 46·50 dol. na vrub hospodářství polního, 11·80 na

lesnictví a honbu, 1·80 na hornictví, 1·40 na rybářství; tedy 61·50 dol. na vrub výtěžku z přírodnin. Rybářství vyneslo r. 1903 asi 11·2 mill. K; hlavním předmětem lovu je treska kromě raků̊v, úhořů, sledí a makrel. Výtěžek z nerostů r. 1901 stanovil se na 13·7 mill. K; z toho hlavní díl připadá na těžbu osinku (5·4 mill. K). Kanadský osinek (chrysolit) vyskytuje se hlavně na třech místech: u Danville, Thetfordu a Broughtonu. Lesy daly užitku roku 1903 skoro 100 mill. K. Nejvíce vyvinula se výroba dřevoviny na lepenku a papír z měkkých druhů stromových, borovic a smrků.

Polní hospodářství dosud nevyvinulo se tak, jak mohlo by se mysliti při obrovské rozloze pozemků. V popředí těžby jest oves, na druhém místě pšenice, brambory a ječmen, na třetím místě boby, len, kukuřice, žito, tabák a chmel. Chov dobytka se značně zlepšil, tak že r. 1901 provincie čítala 361.000 koní, 1,366 000 hovad, 654.000 ovec, 404.000 vepřův a 66.000 úlův. Mlékařství věnuje se tu rovněž péče veliká. Kapitál v hospodářství uložený páčí se na 2.200 mill. K; roční výtěžek označuje se na 428 mill. K. Přebytek hospodářských plodin dováží se hlavně do Anglie. Zvláště se cení kanadské sýry, máslo a vejce.

Továren a průmyslových závodů bylo r. 1901 přes 4840; dělily se v 95 skupin. Ze skupin zajímají výnosem 65 mill. K ročně první místo strojnictví a kotlářství, pak dřevařství, sýrařství (po 60 mill. K), mlékařství a oděvnictví. Dovezené zboží z ciziny cení se na 480 mill. K, zboží přivezené na 520 mill. K. Tři čtvrtiny všeho soustřeďují se v Montrealu.

Správa provincie záleží z guvernéra, ministerstva, zákonodárné rady a zákonodárného sboru. Guvernéra jmenuje na pět let generální guvernér v Ottawě. Ministerstvo skládá se z 8 ministrů, zákonodárná rada z 24 členů doživotně volených, zákonodárný sbor má 74 členy, volené občanstvem na 5 let. Za činnost svou dostávají 800 dolarů ročně. Ministři vybírají se z rady, a jest jim se poděkovati, nemají-li návrhy jejich většiny.

Nejdůležitější tratí železniční je C. P. Ry., k níž v Quebecu připojuje se trať Kanadsko-atlantská, vedoucí od zálivu svatovavřineckého podél půlostrova Gaspé a řeky sv. Vavřince; spojuje Montreal s Ottawou, Mattawou, jezerem Temiscamingem a zasahuje odbočkami do vlastního nitra vysočinného. Počáteční stanice C. P. Ry. Quebec je nejstarší osadou evropskou. Do r. 1857 byl hl. městem celé Kanady. Zůstala v něm vláda zemská, jest ústředním místem francouzských Kanaďanův a vyniká půvabem nad ostatní města americká. Prostírá se při ústí St. Charlesu, ve vzdálenosti 1375 km od průlivu Belleisleského v místech, kde řeka sv. Vavřince má šířky 1200 m. Záleží z města dolního a horního. Dolejší část města šíří se na úpatí příkrého srázu skalního, připomínajíc malými domy a klikatými ulicemi město evropské; tu soustřeďuje se život a všecek ruch. S protějším Pointem Levisem spojen jest převozem. Horní město leží na skalnaté planině, jež dostupuje v hoře Diamondu výše 101 m. Hora jest opevněna tak důkladně, že ji jmenují kanadským Gibraltarem.

Pohled odtud do okolí quebeckého náleží k nejpůvabnějším v Americe Britské. Pěkné sady, zvýšené terasy, hôtel Frontenac (stavba jeho vyžadovala skoro 5 mill. K), katolická kathedrála (z r. 1666), anglikánská kathedrála, parlamentní budova, katolická universita s museem a knihovnou, velká kasárna, zbrojnice, radnice, divadlo a jiné budovy dodávají městu vzhledu velikolepého. Quebec mohutní hlavně od té doby, kdy řeka sv. Vavřince byla náležitě prohloubena a lodem všeho druhu přístupnou učiněna. Počet obyvatelstva jeho vzrostl od r. 1881—1891 z 62.446 na 63.090 osob; do r. 1901 pouze na 68.840 duší. Dle počtu obyv. Quebec je mezi městy v Kanadě v řadě třetí; mezi městy, vedoucími obchod zámořský, až na místě pátém.

Dle sira Karla Dilkeho „není vznešenějšího pohledu na světě než s terasy quebecské na Quebec. Člověk stojí na vyčnívající, mohutné skále a shlédaje dolů s ní, vidí zrovna mezi lodi a stožáry, ověšené vlajkami anglickými, německými, francouzskými a hollandskými. Při vstupu do města zdá se nám, že ocitáme se v středověké Evropě. Vítají nás brány městské, branky, starodávné schody do vyšších ulic, domy se zdobenými štíty a příkrými střechami, podobnými střechám lutyšským. Vidíme nábožensk á procesí, oltáře květinami okrášlené, sochy a sloupy mariánské, směs různého zboží dřevěného, vlněného a bavlněného, mužské klobouky, ženské bluzy, červené kabáty anglického vojska v úzkých ulicích a na trzích neobyčejně živých."

Řeka sv. Vavřince u Quebecu bývá zřídka zcela zamrzlá. Příliv a odliv porušuje spojení ledových tříští v jediný, pevný most. Nezamrzá-li docela, po hladině její pluje nesčetné množství ledových ker, jimiž jest prodírati se parníkům, dopravujícím osoby a zboží na druhý břeh. Pohled na boj, jejž parník svádí s ledem, jest uchvacující. Malé kry odletují od přídi pevného plavidla, velké kry pukají nárazem ocelových desk, zvláště k lámání ledu přizpůsobených. Loď na chvíli zastavuje; přidává páry. Nový náraz, nový praskot, a v okamžiku vyhupuje se kouřící těleso na kru a přejíždí ji, vnikajíc za ní opět do vody. Lidé odvažují se do proudův i v člunech malých. Nemohou-li ku předu, veslaři je vytahují na led a přetahují na druhou stranu. „Leč neradno dlouho přihlížeti tomuto divadlu. V krutém mrazu začíná běleti nos, a to je znamením, abychom se uchýlili do kajuty."

Cizincům, do Quebecu zavítavším, ukazuje se vodopád montmorencský a ves Jeune Lorette, kde prý žijí divoši. Ve skutečnosti jsou to však klidní rolníci, potomci kanadských lovcův a domorodců, jichž předkové mísili se s Francouzi. Jsou civilisovaní, mluví napolo francouzsky, napolo anglicky, ale nosí oděv indiánský. Bydlí v domech, mají katolickou kapli a domorodého kněze, notáře, učitele a po Indiánech zdědili jediné živost očí a neobyčejnou zálibu v pití kořalky.

Poněkud jihozáp. od Quebecu při ústí St. Maurice zdvíhá se město Trois Rivières (10.000 obyv.) s významnými trhy dřevnými. Sou-

sední krajinu, lesy pokrytou a skalními divočinami prostoupenou, mezi Quebecem a jezerem St. Johnem, kde nelze polní hospodářství s prospěchem provozovati, vláda kanadská prohlásila za reservaci pod jmenem „Vavřinecký park národní“ a zakázala v něm káceti stromy. Dále ve směru jz. dostihujeme Montrealu, založeného r. 1642 na místě opuštěné, indiánské Hochelagy na říčním ostrově, 35 km dlouhém a 12 km širokém, mezi ramenem Prairijním a řekou sv. Vavřince. Montreal jest nejenom nejlidnatějším městem britsko-americkým, nýbrž i po stránce národohospodářské, obchodní a kulturní střediskem všeho života severně od území unijského. Rok po roce od založení svého pro výhodnou svou polohu nabýval významu, zejména když v něm (v XVII. stol.) soustředil se obchod kožišinný, a když lovci bobrův a jiných živočichů se na trhy sem dostavovali. Když později otevřela se plavba po jezerech Velikých, v Montrealu zřízena byla rozsáhlá překladiště mezi nimi a zálivem sv. Vavřince. S nedaleké hory Mount Royalu je poučný a krásný pohled na množství domů, z jichž směsi vyčnívají hroty vysokých věží právě tak přívětivě a malebně jako v městech evropských. Až k úpatí zalesněného vrchu rozkládají se budovy britské, nové čtvrti městské, ukryté v bohaté zeleni stromů. Většina domů vystavěna jest ze světlé žuly a kryta cínovými střechami; ulice překvapují vzdušností a neobyčejnou čistotou. Čtvrt francouzská při řece má ráz starých měst přímořských s ulicemi úzkými a křivolakými. Na rozhraní města starého a nového šíří se rozsáhlá náměstí, jako Dominion Square s kathedrálou St. Jamesskou a pomníkem Macdonaldovým, Viktoria Square s pomníkem královny Viktorie, Jacques Cartier Square se sochou Nelsonovou a j. Zvon na věži kathedrály je prý největší v celém Novém Světě. Z ústavů vzdělávacích jmenovati jest universitu Mc Gillovu, v jejímž museu uloženy jsou přírodovědecké sbírky ceny nesmírné. Universita zřízena jest po způsobu anglickém a vystavěna v parku.

Montreal stal se po ukončení splavňovacích prací na Ottawě a na řece sv. Vavřince středištěm velikolepé soustavy průplavů, jichž důležitost nesmírně stoupla, když jízdní dráha v jezeře sv. Petra a jinde prohloubena byla na 8·4 m, a v přístavě montrealském mohly kotviti bez překážky největší koráby námořní. Tento vývoj obchodní činnosti měl za následek úpravu vodních cest na Velikých jezerech a spojení Ottawy se zálivem Georgianským (French R.) a Ontarijským (Rideau R.). Když r. 1859 zřízen byl přes řeku sv. Vavřince most v délce 2800 m, bylo lze síť železnic kanadských připojiti k síti unijské a dopravu ještě povznésti. Po zahájení dopravy na železnici pacifické r. 1886 Montreal jako počáteční stanice postavil se v popředí všech měst kanadských. Také druhá železnice pacifická, Grand Trunk Pacific, projektována jest odtud. Montreal předčil nad Quebec počtem obyvatelstva čtyřikrát (r. 1901 žilo tu 267.730 obyv.), zámořskou dopravou dvakrát, obratem peněžním téměř dvanáctkrát. Hlavně vyváží obilí, mouku, jablka, dříví, rudy, apatit, osinek a j.

„Montreal vyznačuje se zvláštním ruchem a čilostí všeho občan-

stva. Ulice plní ustavičně davy lidstva se předstihující. Zejména v zimě nikdo na ulicích se nezastavuje, poněvadž má strach o uši. Obrovské laviny sněhové spadávají se střech a zvětšují sněhové závěje vysoko nakupené. Chodci podobají se sněhulákům. Sáně rychle projíždějí ulicemi, při čemž rolničky vesele zvoní. Koně ozdobeni jsou nejpestřejšími stuhami a postroji, jichž barva od bílého sněhu nápadně se odlišuje. Není milejší zábavy pro Kanaďana, než zahalenu býti v teplé kožišiny a na saních prolétati zasněženými pláněmi. Čím větší mráz, tím prudčeji koně utíkají, aby se mu ubránili. Kočové odívají se v kožichy, opatřené kápí z kožišiny divoké kočky, a pásem z barevné kůže utahují šatstvo kolem boků. Uši jejich vězí v kápi, ruce v rukavicích, nohy ve velikých botách; jen obličej vydán je šlehům divého větru, jenž řeže do tváří a očí a způsobuje rampouchy na vousech." „Skoro by se mohlo říci, že Kanada je zemí kožichův a divokých zvířat, jimž muži a ženy v úboru kožišinném se podobají. V zimě lze v Montrealu viděti medvědy, vlky a tuleně, kteří se ulicemi procházejí. Každý tlačí si čepici přes oči, ohrnuje límec přes uši a obaluje si šátky kolem krku a přes nos. Z obličeje nelze viděti nic jiného leč dvě oči, zaplněné slzami, jež při mrazech —25° zdají se býti jako skleněné. Zima zdejší je nemilosrdnou nepřítelkyní krásy. Nohy chodců nepodobají se ani nohám lidským. Lidé zabalují je do dvou, tří párů lněných punčoch, obouvají je do bot z kůže dančí a navlékají ještě do kaučukových obalů. V obyčejných botách nebylo by lze na kluzkém chodníku se pohybovati. Pohled na Montreal v zimě poskytuje zvláštního divadla. Město je jako z cukru, ohromný kopec sněhu. Vedle města bělí se hladká plocha řeky sv. Vavřince, na níž led bývá metr tlustý, a po níž jezdívají povozy s největšími náklady. Čilí sportovníci jezdívají po rovných hladinách ledových na ledních člunech, opatřených sněžnicemi a plachtami, a větrem poháněných. Rychlost jejich vyrovnává se rychlosti vlaku. Jízda na bruslích náleží k nejmilejším zábavám Kanaďanů, mužův i žen; dětem jest ovšem zábava ta pravou rozkoší. Obyvatelstvo tak říkajíc život proklouže. I mrtví vozí se na hřbitovy na saních. Průvod pohřební ubírá se ku předu tiše, bez lomozu, a mizí mezi větvemi stromů hřbitovních a v šeru jejich jako tiché vidění."

Doprava železniční v zimě mezi Montrealem a Quebecem bývá nad míru obtížná. Sněžné závěje způsobují častá zpozdění a přerušují jízdu. Často tři i čtyři lokomotivy prorážejí volnou cestu sněhovými vrstvami, jež bývají až 60 cm vysoké. Ku konci října počíná sněžiti v ohromných spoustách. Bílý koberec prostírá se až k točně. V dubnu prozrazuje se jaro, a množství sněhové taje. V ulicích mohlo by se po lodech plouti. Celý měsíc nestačí, aby zmizely vody v kotlinách nashromážděné. Léto prozrazují strašlivá vedra, větší nežli v Italii.

Z předměstí zasluhují zmínky St. Henri, St. Louis, St. Cunigonde a Westmount. Kromě C. P. Ry. a G. T. P. Ry. (Grand Trunk Pacific Railway) Montreal jest ústřední stanicí železnice Inter-

coloniální a Kanadsko-atlantské. Cornwall vyznačuje se strojnictvím a slyne papírnami.

Dále na západ v Ontarii při trati C. P. Ry. leží třetí město kanadské dle velikosti, Ottawa, která počátek svůj má v prvních desetiletích XIX. stol. Tehdy slula Bytownem. Zmohutněla splavněním řeky Ottawy a zřízením průplavu Rideauského. Tehdy začaly se v poříčí řeky Gatineau porážeti hluboké lesy, z nichž dříví dopravovalo se v nesčetných vorech a nákladech k řece sv. Vavřince. Vznikly tu pily, továrny na zpracování dříví, a město brzy rostlo přílivem lidu pracovního a zakládáním závodů průmyslových. R. 1858 stalo se hlavním městem panství Kanadského, a ozdobeno jsouc výstavnými budovami, parky a vědeckými ústavy, má nyní vzhled krásného, velikého města vládního. Ačkoli převládá v městě živel anglosaský, přece zřízena tu byla universita katolická. R. 1881 žilo v Ottawě 15.000 osob, r. 1881 již 27.000 a r. 1901 60.000 osob.

Budova parlamentní v Ottawě.

Naproti městu Ottawě při ústí Gatineau leží Hull, jímž prochází odbočka C. P. Ry. na sever do Desertu. Jest jaksi průmyslovým předměstím Ottawy, kde se vyrábí zboží dřevěné a papír. Východně od Hullu u Buckinghamu dobývá se tuhy, apatitu a slídy. Arnprior, Pembroke, Petewawa, Mattawa, dále North Bay při jezeře Nipisingu a jiná na trati dráhy tichomořské jsou živé a důležité stanice v krajích řídce obydlených. Jižně od Mattawy rozkládá se Algonkinpark, reservace zvíci Slezska, kde ponecháno jest přírodě nenuceně vládnouti.

b) Území Velikých jezer (Ontario).

Provincie Ontario, dřívější Kanada Horní a Západní, má rozlohy 675.633 km² (skoro jako mocnářství Rakousko-Uherské); odečtou-li se rozměry ploch jezerních, jeví se velikost 571.116 km², což jest roz-

loha o něco větší nežli rozloha říše Německé. Nejjižnějším místem území jmenuje se ostrov Pelee v jez. Erijském (41° 40′ s. š.), nejsevernějším ústí řeky Albany do zálivu Jamesova (52° 10′ s. š.); místa vzdálena jsou od sebe 1165 km. Ve směru východozápadním rozkládá se Ontario od řeky sv. Vavřince nedaleko Cornwallu (74° 20′ z. d.) po hranice Manitoby (95° 10′ z. d.), v přímé čáře 1700 km vzdálené. Délka trati C. P. Ry., vedoucí Ontariem, obnáší 2270 km, skoro jako z Lissabonu do Vídně, nebo z Londýna do Moskvy.

Na jižní straně hraničí provincie se státy Spojenými, na ostatních stranách se zeměmi panství Kanadského. Od státu New-Yorku dělí ji řeka sv. Vavřince, jez. Ontarijské a vých. část jez. Erijského, od Pennsylvanie a Ohia jez. Erijské, od Michiganu a Wisconsinu jez. Huronské a Hořejší, od Minnesoty hranice zemské. Jsou to tudíž nejdůležitější státy unijské, s nimiž Ontario jest ve spojení pohodlnými tratmi vodními, a jež nemálo k vývoji jeho přispěly. Hranice proti Quebecu značí řeka Ottawa až po jez. Temiscaming a odtud přímka k jižnímu konci zál. Jameského. Proti Manitobě hranice vedou přímo k jihozápadnímu konci jez. of the Woods k řece Winnipegu při stanici Ingolfu; proti Keewatinu podél English Riveru a jez. Lonelyského, jez. sv. Josefa a podél řeky Albany až k jejímu ústí.

Povaha půdy v této provincii je příčinou, že se rozeznávají v ní čtyři rozdílné části. Nejmenší část náleží nížině Vavřinecké od Kingstonu po Montreal. Druhá část zabírá poloostrov, jenž jihozápadně se pne klikatými břehy mezi Velikými jezery a v prostředních planinách dosahuje výšky 400 m. K východu se sklání ve sníženinu, na jejímž dně leskne se jezero Simcoeské. Poloostrov podnebím a plodností půdy předčí nade všechny ostatní provincie, pročež jmenuje se všeobecně rájem hospodářův a sadařů. Třetí část, podobná poloostrovu Ontarijskému, ale méně obydlená šíří se mezi nížinou Vavřineckou, řekou Ottawou a jez. Nipisingem. Čtvrtá část, větší tří předešlých, je část západní, také Západní Ontario zvaná, jež od Nipisingu a jezer Huronského a Hořejšího daleko se vlní v hmotnatých hřbetech 300—400 m vysokých. Velikých a malých jezer napočísti lze v krajině této velice mnoho. Jinak plocha provincie pokryta je lesy, močály a vodními divočinami. Osady zříti lze hlavně při jezerech, po stranách dráhy tichomořské a ve směru jiných drah. Nitro půdy záleží z prahor a starých břidlic, ledem diluviálním otřených a známým způsobem upravených. Kam přicházíme, všude pozorovati lze účinky doby ledové.

Největší pozornost zeměpiscovu poutají přede vším Veliká jezera, původci říční soustavy vavřinecké, o jichž vody rozdělily se provincie Ontario a Unie. Mají obsahu plošného 246.000 km² a vody asi 25.000 km³, rovnajíce se množstvím jejím moři Severnímu; oblast jejich páčí se na 745.541 km² (asi jako poloostrov Skandinavský). I nazvána byla jezera „velikým nitrozemním mořem sladkovodním“, Samuelem Champlainem „Mer Douce“. Místo přílivu a odlivu pozorovati lze na nich zvláštní, nevysvětlené dosud denní rozdíly ve výšce

čáry povrchové, které jsou v souvislosti s tlakem vzduchu a větry, a jež objevují se na jez. Erijském vždy po 18 hodinách.

Bouře bývají na jezerech časté, silné a nebezpečné a připomínají bouře na moři. Příboj na pobřežích skalnatých vyrovnává se mohutností vlnobití na březích mořských. Západní větry způsobují na jižním konci jezera Michiganského mocné duny písečné, jež vyrovnávají se písečným náspům při východním pobřeží oceánském. V „dunovém parku“ jihovýchodně od Chicaga dosahují výše až 60 m, na poloostrově prince Edvarda v severovýchodním koutě jez. Ontarijského skoro 50 m. Dle K. G. Gilberta pobřeží jezerní pomalu se snižuje směrem jihozápadním. Zátoky totiž a ústí řek na straně severovýchodní změlčely, kdežto na straně jihozápadní se prohloubily a rozšířily. Odůvodňuje pozorování své tím, že shledal na Erijských ostrovech u Sandusky patrné klesnutí půdy pod hladinu vodní a na ostrovech Bassských podmořské jeskyně krápníkové, které rozhodně vzniknouti mohly v poloze vyšší, nežli se objevují teď. Gilbert také vypočtl, že při pravidelném postupu tohoto vývoje jez. Michiganské za 500 let musí znova přetéci k Desplainu (Desplaines) a k Missisipi; tím by ovšem v budoucnu hrozilo Chicagu krajní nebezpečí neodvratné zátopy.

Celkem jeví se území Velikých jezer jako stupňovina k východu klesající, jejíž hlavní stupně znázorňují prahy St. Marys Riveru a vodopády Niagarské. Nejníže leží jezero Ontarijské (75 m nad mořem), výše jez. Erijské (175 m), spojené s prvým Niagarou, ještě výše u Detroitu jez. Clairské a severně od něho jez. Huronské, Michiganské a nejvýše jez. Hořejší (183 m).

Jezera tato, objevená před dvěma sty lety, stala se časem nejmilejším cílem turistů zvláště v dobách, kdy nebylo ještě železnic. Tehdy plavily se po hladině jejich ve všech směrech ohromné koráby palácům podobné, vším pohodlím a všemi potřebami opatřené. Nyní ovšem, když obecenstvo po železnicích může dostati se ještě dále, objevují se na jezerech parniky rozměrů menších, ale neméně výhodně stavěné a pohodlně vypravené. Že konkurrence mezi plavebními společnostmi byla příčinou nerozumně rychlých a nebezpečných plaveb, rozumí se samo sebou. Dějiny nehod zaznamenávají četná neštěstí. Tu praskl kotel, tu roztříštil se koráb o úskalí, onde ledová tříšť rozmačkala loď, nebo vichry zanesly parník na mělčinu. Ale obecenstvo přece svěřuje se raději kolům a šroubům parníků, nežli kolům vlaků, byť cesta po jezerech mnohem byla dražší a delší. „Společnosti turistů baví se hovorem, hudba hraje, mladí páni koří se mladým damám, při měsíčku se na palubě tancuje — co může býti příjemnějšího na cestě nad tyto požitky? Nastává jitro. Slunce vstává na východě ze zlatých vln jezerních jako na širém moři, všude šíří se voda jako v otevřeném oceáně. Konečně objevuje se temný pruh země a po několika hodinách obecenstvo zří konec cesty a v brzku vystupuje na pevnou zemi.“ Plavba lodí z jezera Erijského na záp. pobřeží jezera Hořejšího trvá zpravidla týden; drahou lze ji vykonati ve dvou dnech bez námahy a bez únavy.

Vody jezerní požehnány jsou bohatstvím ryb. Bělice (Coregonus clupeiformis), pstruzi (Salvelinus fontinalis), jeseti (Acipenser rubicundus), štiky (Esox masguinongy), okouni (Roccus chrysops a R. lineatus) loví se v takovém množství, že Kanadě přinášejí ročního užitku přes 3 mill. K a Unii 2·5 mill. K.

Za vlastní počátek soustavy jezerní považuje se jez. Nipigon (čistá voda) o 3189 km² severně od jez. Hořejšího. Prostá hloubka jeho obnáší 260 m, hloubka poměrná 160 m; nad hladinu vyčnívají v něm četné ostrovy, a poněvadž leží v úvale, sbíhají se v něm hojné přítoky. Odtok jezerní, Nipigon zvaný, má délky 50 km a teče přímo přes několik hlučných prahů do jezera Hořejšího.

Jezero Hořejší o rozloze 81·408 km² (větší Haliče) jest největší a nejhlubší z jezer Velikých. Naměřená dosud největší hloubka jest 308 m. Představuje největší sladkovodní jezero na povrchu zemském a s ostatními jezery a řekou sv. Vavřince nejdelší a nejdůležitější splavnou dráhu vodní. Hladinou svou leží o 76·5 m níže, nežli jezero Nipigon; území, jež přítoky jeho odvodňují, obnáší 205.824 km² (Oppel). Nemá odlivu ani přílivu, ale v roce hladina jeho pozvedá se a zase poklesá o 1·41 m. Nejvýše a nejnápadněji vystupuje pobřeží poblíž Fortu Williamu a Portu Arthuru. Tu objevují se tři fjordové zálivy: Thunderský, Black a Nipigonský, jež oddělují půlostrovy a ostrovy, vysokými vrchy prostoupené (Thunderpoint 595 m, Tiptohill 647 m), a připomínají krajinný útvar na norském pobřeží západním. Východní pobřeží jezerní je všude příkré a skalnaté, ale mnohem jednotvárnější nežli pobřeží severní. Jediný ostrov Michipikoten jednotvárnost jeho přerušuje při zálivu Michipikotenském, v jehož okolí dobývá se hojně rudy železné. Délka jezera obnáší 625 km, šířka 260 km; nad hladinou mořskou vlní se ve výši 183 m. Nejhlubší místo na jeho dně jest proláklé 125 m, což nasvědčuje domněnce, že pánve jezerní nezpůsobila říční erose, ani pohyb ledovců, nýbrž že vznik jezerní sahá do dob vývoje nejstarších útvarů. Největší hloubky naměřily se východně od půlostrova Keweenawského a podél pobřeží severozápadního. Zkouškami vlečnou sítí nalezlo se na dně jezer živočišstvo původu oceánského.

Z řek, vtékajících do jez. Hořejšího, zvláštní pozornosti zasluhuje St. Louis, již někteří zeměpisci považují za vlastní počátek řeky sv. Vavřince. Vzniká na rulové planině v Sev. Minnesotě, ve výši 650 m nad mořem a vlévá se do Fondu du Lac. Pigeon jest menší a významný tím, že tvoří hranice mezi Unií a Kanadou. Mohutnější jest Kaministiqua, bohatá vodopády; pojí se s vodami jezerními u Fortu Williamu. O Nipigonu jsme se již zmínili, když jsme mluvili o jezeře téhož jména. Od severu přicházejí ještě řeky Pic a Michipicoten, od jihu Sturgeon.

Na straně jihovýchodní zužuje se jezero Hořejší ve Whitefishbay, z něhož vytéká St. Marys River do jezera Huronského, o 6 m nižšího, nežli jez. Hořejší. Délka řeky obnáší 102 km, množství vody za sekundu 2500 m³. Šestimetrový spád mezi jezery vy-

plňují divoké peřeje, zvané Sault de Ste. Marie, které bývávaly před zřízením postranních průplavů plavbě na překážku. První průplav vystavěn byl již r. 1798 na straně kanadské, ale r. 1814 vojskem unijským zničen. Unie vystavěla na jižní straně průplavy dva, opatřivši je mohutnými splavy. Podobně vláda kanadská usnadnila spojení jezer novým průplavem nejlepší soustavy a schopným neobyčejné výkonnosti.

Kromě Indiánů jiní plavci tudy se neodvažují. Na člunech z kůry stromové zrobených synové přírody pouštějí se statečně a chladnokrevně v proudy a lehce bez nehod splývají prudkým živlem přes prahy a zpěněné víry.

Před vstupem do průlivu Ste. Marie zjevují se oku pozorovatelovu „Pictured rocks" (malované skály), na nichž zříti lze podivné krajiny, města a zříceniny. V okolí žijí dosud Chippewayové. Zaměstnávají se hlavně lovem bělic, jež vyznačují se nejchutnějším a nejvýživnějším masem ze všech jedlých ryb. Indiáni mají je po 8 měsíců za denní potravu; jsouť v pravém slova smyslu ichthyofagy (rybojedy).

V průlivu leží unijské ostrovy: Sugar, Neebish, při vstupu do jez. Huronského Drumond a britský ostrov St. Joseph. Při vstupu do jezera Michiganského zříme po pravici Mackinae, „Gibraltar Velikých jezer" a starou missijní stanici St. Ignace. Plujeme vedle zelených ostrovův a navštěvujeme Green Bay, odkudž francouzští cestovatelé zpravidla ubírávali se na cesty k Missisipi.

Jezero Huronské zaujímá plochy 59.392 km² (délky 430 km, šířky 180 km); území, z něhož přijímá přítoky, odhaduje se na 192.768 km²; největší hloubky dosahuje ve 215 m, tak že dno jeho klesá 39 m pod hladinu mořskou. S jezerem Michiganským spojeno jest průlivem Mackinacským a zachovává s ním hladinu v téže výši při vysoké i nízké vodě. Z jezera Huronského všecka východní polovice náleží provincii Ontarii i se zálivem Georgianským, jenž oddělen jest od hlavních vod rozlehlým ostrovem Manitoulinem a původ ostrovem Adairem, a v němž překvapuje spousta ostrovův a ostrůvků (souostroví třiceti tisíc ostrovů). Na severní straně pobřeží značně vystupuje, na východě provázeno jest mělčinami a bradly, na jihozápadě hluboce se otvírá zálivem Saginawským. Z přítoků jeho největší jsou: odtoky jezera Nipisingského, Muskoky a Simcoeského mimo sta malých řek a říček a mimo příliv z jezera Michiganského.

Jezero Michiganské má délky 560 km, šířky 135 km; při hloubce 263 m prostírá se po 58.000 km² plochy. Břehy jeho zdvíhají se nízko a jednotvárně, jsouce rozčleněny Green Bayem a Grand Traverse Bayem a vroubeny v severní polovici řadami ostrovů. Oblast jeho přítokův odhaduje se na 125.000 km². Vlévají se do něho: Escanaba, Menominee, Fox (z jez. Winnebaga), Manitowoc, Milwaukee, Calumet, St. Joseph, Grand, Muskegon, Manistee kromě jiných menších. Poněvadž hladina vody jez. Michiganského jest asi o 1 m vyšší nežli hladina jez. Huron-

ského, lze pozorovati spád vody jeho v průlivu Mackinacském od západu k východu; paroplavbě to nevadí, a tak spojení obou „jezerních blíženců“ zůstává volné a velice živé.

Spojení jezera Huronského s Erijským děje se řekou St. Clairem, jezerem téhož jména a průlivem Detroitským v délce 136 km. Jezero St. Clair bývalo mělké (1·5 až 3 m) a splavno pro malé lodi; nyní je prohloubeno na 6 m, a pluje po něm více lodí nežli řekou St. Marys. Paroplavba provozuje se tu 257 dní v roce; klid trvá průměrně od 19. prosince do 6. dubna.

Část vodopádů Niagarských v zimě.

Jezero Erijské, 25.426 km² veliké, 64 m hluboké, přísluší Kanadě pobřežím severním. Břehy jsou tu všeobecně ploché, ale méně osazeny nežli břehy jižní, tak že není tu velikých měst, podobných rostoucímu Toledu, Clevelandu, Erii a Buffalu na straně unijské. Nápadná mělkost jezera (maximum 99 m) dává podnět k myšlence, že dějiny vývoje jeho jsou jiné nežli jezer předešlých. Rozhodně je původu mladšího, a morenní usazeniny měly veliký podíl na jeho vzniku a rozčlenění. Největší přítoky, Maumee, Sandusky,

Cuyahoga, Ashtabula a Buffalo Creek odvodňují krajinu o 75.000 km².

Z jezera Erijského přetéká nadbytek vod do jez. Ontarijského světoznámou řekou Niagarou. Spád Niagary 326 stop (99·36 m) způsobuje mohutná stupňovina krajinná, napříč proudu směřující, jejíž výška nad vodopádem obnáší 180 m, pod vodopádem 110 m, snižujíc se směrem k jezeru Ontarijskému. Vlastní stupeň (Niagara Escarpement) má výšky 60 m. Nepřihlížejíce k nepřílišným usazeninám z doby ledové, pozorujeme, že půda záleží z vrstev vápencových a břidličných, jež zcela mírně ukláněјí se k jihu, že týž vápenec, jenž při výtoku z jezera Erijského vyráží v hloubi 140 m, při okraji vodopádu objevuje se na povrchu (180 m). Do vápencové vrstvy, jejíž tloušťka páčí se na 60 m, a do břidlic, pod vápencem ležících, řeka vyhlodala hlubokou průrvu, která sahá nyní o 7 km dále k jihu, nežli bývala před dávnými časy.

Jezero Ontarijské, nejmenší ze skupiny Velikých jezer, má rozlohy 18.585 km². Hladina jeho leží 75 m nad hladinou mořskou, ale dno prohlubuje se do 225 m. Pobřeží šíří se plošinami; jen na severovýchodě rozčleňuje se v záliv of Quinte, jehož zátoky podobají se prstům u ruky. V témž směru zříme ostrov prince Edvarda. Ačkoliv stav vody na jezeře je přiměřený a rovnoměrný a plavbě nestojí mnoho překážek v cestě, doprava na něm jest daleko menší nežli na jezerech předešlých. Směr lodí obchodních pravidelně obrací se k ústí průplavu Wellandského. Na pobřeží severním a západním leží největší osady provincie: Toronto, Hamilton, Quelph, Galt, Brantford, Belleville, Kingston. V Torontu doprava lodní trvá také 257 dní v roce, t. j. od 3. dubna do 19. prosince.

Hovoříme-li o území Velikých jezer, nelze nám nezmíniti se o půlostrově Ontarijském, jejž oblévají tři jezera posledně jmenovaná. Prostírá se ve směru jihozápadním po průliv Detroitský v rozloze 150.000 km², jsa z vnitřních půlostrovů největší. Utvořily jej ve směru od jz. k sv. vrstvy devonské, silurské a kambrické, k nimž druží se při severovýchodním okraji břidlice huronské a rula vavřinecká, s jejichž zvrstvením souhlasí též všecek povrch ostrovní. Jenom jihovýchodně od jez. Nipisingu a jižně od zálivu Georgianského vystupují krajinné stupňoviny do 400 m výšky, na nichž zřetelně poznati lze stopy někdejšího zalednění. Z doby té zůstalo zde veliké množství úrodného nánosu, jezerních pánví a říčních vodopádů. Půda vlivem paprsků slunečních tak je plodná, že právem půlostrov se nazývá „zahradou kanadskou". Mimo to půlostrov stal se nálezem pramenů petrolejových hlavním dodavatelem svítiva pro celou Kanadu. I v New Yorku je prodávají, ale jako „petrolej americký", poněvadž jako „kanadský" nebyl by dosti ceněn. Vlastní okres petrolejový šíří se v poříčí řeky Thamesu, jejíž ústí v jezeře Clairském opatřeno jest světlárnou. Krajině říkají Petrolea. Vlní se beze zvláštních vypnulin, pokryta jsouc hlinou diluviální, pod níž shromáždila se nafta v rozsáhlých tůních.

Vodopád Niagary. Strana americká.

„Kudy kráčíme, všude znamenáme zápach petrolejový, všude jeví se stopy naftových pramenů. Osada Petroea záleží z jediné ulice, je špinavá, děravá, nepravidelná a osazena mladými kolonisty; ale prameny její dávají neobyčejný užitek. Zvláště bohatá jsou zřídla v Oil Springsu, 10 km od Petrolee na jih. Blížíme-li se ku pramenům, z dáli zříme četné dřevěné věže a budovy, z nichž každá je ukazatelkou, kde se nová studna vrtá, nebo kde studna již je v činnosti, nebo kde již vyčerpaný pramen odumřel. Půda se všude černá blátem a olejem; kolejemi a struhami valí se líně proudy špinavé hmoty, na povrchu pokryté vrstvou olejnou; vzduch je těžký a prosycen petrolejovými výpary.

Cesty vykládány jsou dřevy a prkny a tak učiněny schůdny. Zastavujeme se u jedné ze studní a pozorujeme, co se tu děje. Malý parní stroj o 12 HP uvádí v pohyb čerpadlo, které bez přestání vyvrhuje z útrob zemských proud husté temnězelené tekutiny — surový petrolej — tekoucí hned do nádrže, rybníku podobné. Práce tato koná se ve dne v noci, den ze dne, až petroleje v podzemí není. Vystupující přírodní plyny z vyčerpaného petroleje moudře se zachycují a přivádějí pod kotly, kde se jimi topí na místě dříví a uhlí. Území petrolejové, na němž nyní v činnosti jest přes 300 čerpadel, nemá více než $6^1/_2$ km šířky a 16 km délky; má se všeobecně za to, že krajiny sousední také chovají petrolej. Obchod s pozemky a s výrobou petroleje není dosti jist; každé chvíle prameny mohou vyschnouti, pročež čerpadlům pracovati jest, pokud lze s horečnou rychlostí. Někdy se stává, že prameny vyschlé naplňují se naftou znovu a dovolují další těžbu. Nejednou se stalo, že chytrý těžař vyvrtal novou studnici blízko silného pramene sousedova a podzemní prameny jeho převedl do ní. Jakýsi muž, jemuž pramen dával malý užitek, zapálil na dně šachty velké množství střelného prachu a uvolnil tak podzemní prameny, že mu pak dávaly denně 200 sudů petroleje. Poněvadž prameny třeba jest často opouštěti a nové studny vrtati, nelze na blízku jich stavěti pevná stavení, nýbrž jen stavení jednoduchá, aby se snadno mohla přenášeti a k další stavbě upotřebiti. Staré osady zůstávají pusty a smutny, podobně jako se děje v Australii na místech, kde nelze z ryžovišť již vytěžiti ni zrnka zlata.

Kdo chce býti těžařem petroleje, zakupuje si část pozemku, platě za jitro 500 nebo 700 K. Prodá-li dříví na jitru pokácené, má již 250 až 300 K užitku. Pak staví si obydlí a boudu, v níž zřizuje čerpadlo a montuje parní stroj, což vše má cenu asi 15.000 K, a začíná pracovati. Vrtání trvá zpravidla 10 dní. Prvních 10 m do hloubky nebozez proniká vrstvou hlíny; dalších 60 m vrstvou tvrdé skály vápencové, pak 30—45 m skalami, obsahujícími petrolej. Neobjevuje-li se petrolej po 150 m, nejlépe jest práci skončiti a začíti jinde. Komu se z pěti pokusů zdaří jeden, odměněn bývá náležitě za práci svou a námahu. Obyčejně sdružuje se k podniku několik osob, a tak zřídka kde pramen petrolejový náleží osobě

jediné. Život v osadách není příliš lákavý, ale pracovitý člověk může v krátku mnoho vyzískati a obohacen jsa do rodné vlasti své se vrátiti.

* * *

Niagara. Odtok jezera Erijského, přes 40 km dlouhý, záleží od Buffala po Youngstown ze dvou oddílů: Část horní od Buffala po Lewiston plyne nejprve v šíři 610 m mezi plochými břehy přes mohutnou vrstvu vápence v délce 6·4 km. Při ostr. Strawberry a Grand Islandu dělí se ve dvě ramena, z nichž západní, kanadské, má délky 19·2 km a 825 m šířky, východní, unijské, 8 km délky a šířky 540 m po Tonawandu, potom 915 m. Na konci Grand Islandu ramena se opět spojují v jediný proud 1830 m šířky a 3·2 km délky. Při Goate Islandu počíná sklon hladiny, jež na čtyřikráte klesá o 97 m. Horní proudy klesají o 14·4 m, vlastní vodopády o 49 m, dolní proudy, jinak Rapids, o 33 m, a ostatek po Lewiston o 0·6 m. Druhá část řeky jest klidná, splavná a má délky 11 km, šířky 610 m, hloubky 9—12 m.

Niagara rozdělena jsouc Goate Islandem ve dva oddíly, kanadský a unijský, řítí se do hlubiny, při čemž mraky vodního prachu se vyvíjejí a bělavým závojem malebné dílo přírody zahalují. Když se proudy poněkud utišily, pospíchají do zúženého kaňonu, při čemž uprostřed řeky se sbíhají a tvoří mohutnou kupu. Potom rozšiřují se ve Whirlpool, kde v starých dobách terainní stupňovina druhým vodopádem se prozrazovala. Obyvatelé na blízku vodopádů dali všude nadělati schodů, zábradlí, lávek, mostův a ochozův, aby dopřáno bylo cizincům pohodlně vodopády a ohlušující peřeje pozorovati.

Výška vodopádu amerického udává se na 167 stop (59·0 m), kanadského na 158 stop (48·16 m); délka onoho na 300 m, délka tohoto přes 600 m. Oba vodopády jsou úchvatné; kanadský, jímž teče mnohem větší množství vody nežli americkým (udává se množství desateronásobné), je mohutnější a působí větším dojmem.

Dno řeky Niagary právě nad vodopády tvoří vrstva tvrdého vápence, četnými puklinami prostoupeného. Pod touto, nepříliš tlustou vrstvou jsou vrstvy lupku, břidlice a jiných měkkých hornin. Spodní měkké vrstvy rychle se rozdrobují jednak vodou, trhlinami ve vápencové vrstvě dolů pronikající, jednak deštěm z hlavního proudu zpět odstřikujícím. Proto je též skalní stěna vodopádu stále konkávní. Následkem dutého tvaru stěn vodopádů lze se procházeti pod spoustami vod v oblouku se řítícími a pozorovati padající vodstvo. Tvrdý, neústupný okraj vápencový zůstává převislý, za tím co měkké vrstvy pod ním rychle se vymílají. Převislý konec okraje nemůže udržeti síly vody na něm spočívající a někdy náhle se ulamuje. Měkké vrstvy pod ním rychle se vydrolují, nejvíce tu, kde voda je nejhlubší a tudíž váha její největší; tím také vysvětluje se vznik vodopádu na straně Kanadské, jemuž říká se vodopád

podkovovitý (Horseshoe-Fall). R. 1889 utrhlo se uprostřed podkovy kus okraje o ploše akru, t. j. asi $40^1/_2$ a. I vypočtlo se, že od r. 1842—1891 okraj ustoupil o 60 až 70 m proti proudu, čili ročně průměrně asi o 122 až 163 cm, kdežto u vodopádu unijského dle inženýra Bogarta pouze o 7·68 palce, t. j. o 19·5 cm.

Vodopády Niagary (česky hřmění vod) objevil Evropan, pater Hennepin, r. 1679. Od té doby zájem pro ně tak vzrostl v Americe i v Evropě, že není cestovatele a návštěvníka Ameriky, jenž by na pouti své nepřišel se mu podivovat. Přítažlivost jejich po celý rok je nezměněna, neboť jiné jsou krásy jejich v létě, jiné v zimě. Malebnost jejich uchvacuje, zvláště když vodním prachem pronikají barevné duhy a temně zelené vlny tříští se o čela balvanů, na dně nakupených. V zimě bývá vodopád ukryt za ledovými stěnami a horami, a jen hromový lomoz vodních spoust zaléhá ku pozorovatelům, uneseným pohledem na ledové útvary.

Na prvních vyobrazeních Hennepinových z r. 1697 patrny jsou tři vodopády. Přepadní strana podkovovitého vodopádu nynějšího byla tehdy úplně přímá, a čáru tu bychom dostali, kdybychom z bodu, kde nynější hlavní vodopád se dotýká ostrova Goatu, spustili kolmici na kanadský břeh. Čára tato byla by asi rovnoběžná s hranou nynějšího vodopádu amerického, který od dob Hennepinových doznal jen nepatrných změn. Třetí naznačený proud zmizel úplně, a ani nejstarší současníci nepamatují se naň. První pozorovatelé vodopádů sotva by je nyní poznali, jak se za staletí změnily. Dle všeho v době Hennepinově ostrov Goat a Luna Island, skupina skal od Goatu odtržená, souvisely.

Abychom si mohli objasniti rychlou změnu skalnatého okraje vodopádů, jest nám uvědomiti si ohromnou sílu spoust vodních, které drobí a vymílají hlubokou propast do skalnatého dna. Právě nad Goatem je šířka Niagary něco přes 1200 m. Od ostrova ke kanadskému břehu jest asi 1000 m šíře. Šířka podkovy ve vodopádu kanadském, t. j. přímá vzdálenost obou konců jejích, je sotva 390 m. I je tu vodní proud o 5800 m^3 vody za sekundu stlačen náhle ze šíře 1000 m na 390 m. Největší síla vodní jde právě prostředkem řeky, čímž rychlost ulamování skalního okraje vzrůstá s hloubkou přitékajících vod. U americké části vodopádů poměry jsou jiné. Předně množství vod tímto proudem spadajících tvoří pouze 10% veškerého vodstva Niagary, a za druhé přes okraj přepadá voda o značně menší hloubce a váze. Jeť zúžení amerického ramene mezi americkým břehem a ostrovem Goatem pouze 120 m, kdežto délka hrany přepadní obnáší 300 m, čímž hloubka vody je nepatrná a umílání po celé šířce stejnoměrné.

Zajímavo jest, že Niagara mění ve vodopádech směr svého toku o plných 90°, a propast pod vodopády má v půdorysu tvar kruhového obvodu, jsouc stejným způsobem vymílána jako před mnoha stoletími propast Whirlpoolu. Když Hennepin a de La Salle ke konci XVII. stol. pozorovali vodopády Niagarské, počal asi právě kanadský vodopád konati svůj čtvrtkruhový oblouk. Není tudíž vy-

loučena možnost, až hrana vodopádu postupem dalších století se prodlouží k okraji parku královny Viktorie, že přes okraj skalní voda poteče ve vrstvě tak tenké, že voda v místech těch přetékati bude jen jako jemný déšť. Z toho vyplývá, že závody při Niagaře založené a sílu z ní čerpající, přeložiti se budou museti výše proti vodě. Ovšem doba ta je tak vzdálená, že netřeba nyní s okolnostmi těmito počítati; do toho času (r. 2400) postavené závody vyplatí se skvěle.

Většina elektráren dosud vystavěných stojí v bezprostřední blízkosti vodopádů Niagarských. Všechny opatřeny jsou náhony vodními z míst nad vodopády a svádějícími vodu do propasti pod vodopády. Největší stanice jsou: Ontarijská zařízená na 130.000 koňských sil, Elektrická na 125.000 k. s. a Kanadská na 110.000 k. s. „Profesor G. K. Gilbert, americký geolog zvučného jména, objevil, že území severovýchodně od jezer Velikých ponenáhlu se zvyšuje, čímž spád v tu stranu se zmenšuje. Zvýšení půdy odhaduje 5·04 palce (128 mm) na každých 100 mil (161 km) za 100 let. Kdyby toto zvyšování neustále pokračovalo, mělo by za následek, že tok z jezer se obrátí, a výtok bude se pak díti z jezera Michiganského, a to asi v těch místech, kde je nyní Chicago. Za 2500 roků bude prý množství tekoucí vody v Niagaře značně menší a za 3500 roků prý Niagara vyschne. Hrana přepadu kanadského ve vodopádu postoupila by asi o 2 míle proti proudu (3·22 km).“

Horší zkázu vodopádům Niagarským připravuje využitkování energie jejich ve službách člověka. Je totiž síla padající vody tak ohromná, že se škodou pro lidstvo jest, vybíjí-li se na prázdno pod vodopády. Dle prof. G u n n i n g a obnáší množství spadlé vody za sekundu 8,500.000 l (dle jiných 27,000.000 l, dokonce i přes 700 mill. litrů). Při průměrném spádu vodopádů 50 m stanovíme ohromnou výkonnost zhruba na 5,666.666 HP, kteráž energie vystoupila dalším pozorováním na 10,000.000 HP. R. 1901 užito bylo z vodní síly té 2% k užitku podniků průmyslových; v době novější páčí se užitá síla na 4%. Všude podél Niagary nad vodopády i pod nimi stojí centrály s turbinami, jimiž pohánějí se dynama k výrobě síly elektrické. Některé továrny neodbírají proudu elektrického z centrál, nýbrž odbírají z kanálů zvláště stavěných vodu a budují si stanice vlastní. Mimo centrály vroubí oba břehy Niagary úhledné budovy tovární, od nichž klesají k řece malé vodopády vod upotřebených, čímž malebnost krajiny velice získala. Na místě bývalých baráků neúhledných, v nichž jednak cizinci nocovávali, jednak přebývali průvodci a obchodníci různého druhu, bělejí se úhledné hotely, a všecek prázdný prostor ostatní proměněn byl v krásný, divoký park. Dle líčení některých cestovatelů dojem při pohledu na vodopády bývá prý menší, než jaký očekávali dle toho, co v knihách čtli, neb vypráběti slyšeli. Je prý to tím, že stará romantika okolí mizí, a zjevy továrních budov a komínů k velikoleposti přírodní nepřiléhají. Jako zvláštnost připomíná se, že r. 1868 následkem velikého větru voda v jezeře Erijském tak byla nazad stlačena, že stav její při vodo-

Vodopád Niagary. Strana kanadská.

pádech Niagary klesl o $6\frac{1}{2}$ m a že bylo lze je přejíti. Při tom objevilo se neobyčejné množství skal a prohlubin, o nichž nikdo před tím neměl tušení.

Výška břehů při vodopádech zůstává rovna výšce břehů pod vodopády, a tak otvírá se pod nimi na 5 km délky hluboká soutěska se stěnami skoro kolmými, v nichž jek vody, hukot a věčný vír trvá a bude trvati po věky.

Vodopády Niagarské obchází od r. 1829 mezi Humberstonem a Portem Dallhousie průplav Wellandský v délce 42·8 km, spádu 99·65 m s 25 splavy. Hloubky má 5 m. Průplavem tímto a průplavem Erijským, jímž Veliká jezera spojena byla s oceánem, všecko území jezerní neobyčejně se povzneslo; život v pravém slova smyslu v něm vykypěl.

* * *

Obyvatelstva ontarijského napočtlo se 2,317.608 duší; rozmnožujeť se od r. 1871 průměrně ročně o 1·15%. Ze tří čtvrtin je původu britského (78%); Kanaďanů původu francouzského je 7%, Němců 9%. Náboženství převládá evangelické (82%). Němci usadili se hlavně na půlostrově jezerním a založili tu města: Berlín, Koburg a j. Příjmy územní r. 1901 páčí se na 1104 K, průměrně na jednoho obyvatele. Z toho 660 K z obchodu a průmyslu, 444 K z polního a lesního hospodářství, z hornictví a rybářství.

Rybářství, provozované pouze na vodách sladkých, nevykazuje takového užitku jako v provinciích přímořských, ale proto přece výtěžek r. 1903 dosáhl skoro 8 mill. K. Výtěžky nerostné dosahují průměrně 66 až 72 mill. K. Třetina z toho připadá na nikl, devítina na železo, pětina na cement, petrolej a měď. Ostatek na zlato, sůl, přírodní plyn, slídu, stříbro a j. Niklu dobývá se v známých dolech u Sudbury, západně od jezera Nipisingu na kanadské dráze pacifické, při jejímž trassování r. 1883 kov byl objeven v rudě pyrrhotitu. Ruda obsahuje zpravidla 2·25% niklu a tolikéž mědi; na místě se hned drtí a taví. Surový kov dováží se do států Spojených, kde se dále upravuje. Rudy železné dobývá se nejvíce na východním a severním břehu jezera Hořejšího, zejména v zátoce Michipikotenské. Plyn přírodní vyskytuje se při pramenech petrolejových na půlostrově Ontarijském.

Lesy daly r. 1901 užitku přes 100 mill. K., čímž Ontario předčí nad ostatní provincie kanadské. Na severu a severozápadě převládají lesy jehličnaté, na jihovýchodě lesy listnaté. Tu v hlubokých, málo navštěvovaných úvalech spatřiti můžeme hvozdy sekerou a pilou netknuté. V nich zdržují se dosud bobři, medvědi a losi. V řekách postupují zástupy lososů proti proudu až tam, kde vysoké vodopády jim zastavují další pout. „Při 50. rovnoběžce nalézti lze dosud krajiny, jimiž nevede silnice, železnice, cesta ani lesní pěšina; který lovec se tam odvažuje, žije v tajemném šeru pralesů jako bytost zapadlá, se světa zmizelá. Tu civilisace nesetřásla pylu s pů-

vodních tišin lesních a nevyplašila rodů živočišných z patriarchálního spolužití. Tu zdržují se medvědi, za nimiž táhnou neohrožení lovci, sledujíce dle různých znamení stopu jejich. Veden jsa pouze kompasem, plahočí se člověk s nákladem potravy, zbraní a želez připravených k lapání huňatých dravců. Jest mu jíti záhy z jara, pokud leží sníh, aby mohl po něm na saních rychleji se bráti, a pokud je na řekách led, jenž poskytuje hladkou cestu do divokých hor. A jak opatrně jest mu postupovati; při nehodě pomoci lidské by se nedovolal. Sbratřiv se s přírodou, zná její dobré i zlé stránky, všímá si zvěře a jejího života, z něhož čerpá poučení pro sebe. Pozoruje-li, že los přechází řeky, může je přejíti i on; neodvažuje-li se los vstoupiti na led, vyhýbá se přechodu též a obchází raději břehy jezer na mnoho hodin. Na medvědy líčí tu, kudy chodívají. Maží zpravidla dřevěnou tyč medem nebo sýrem, zakrývají ji roštím a v jediném otvoru do krytého prostoru ukrývají silná železa pod listí a mech Aby chycené zvíře neuteklo, přivazují železa k velikému sochoru. Kořist poznavši, že je za nohu lapena, běží od místa neblahého a sochor táhne za sebou. Lovec nachází pak snadno stopy po uprchlíku a dostihnuv ho, úderem sekerky do hlavy medvěda ubíjí. Pasti třeba dělati ve velikých okruzích, často míle cesty od sebe, za horami a údolími, což vyžaduje velikých příprav, opatrnosti a práce. Silní medvědi označují loviště svá tím, že ohryzují na stromech kůru na znamení jiným medvědům, aby se tu na blízku nezdržovali. Ze znamení těch lovci dobře poznávají přítomnost huňáčovu a jeho velikost. Tím, že medvědův a rysův ubývá, zdá se, že přibývá losů. Zkušení zálesáci pohubí ročně 30—40 medvědův a vypravují, že se tím počet ušlechtilých paroháčů zdesateronásobil. Mládě losí je úplně bezmocné zvířátko, jež ani člověku utéci nemůže, a v době telení losů v žaludcích medvědích vždy najíti lze zbytky losí srsti. Dříve mělo se za to, že losi vyhynou. Ale není tomu tak. Nejednou lovci setkávají se s celými stády. V létě lze je pozorovati, jak stojí po krk ve vodě, jednak aby se ochladili, jednak aby se pásli na lilijích, rostoucích ve vodě.

V té době lesní samoty naplňují se ptačími družinami. Hejna křivonosek, stehlíků, čížkův a pěnkav přeletují se stromů na stromy a nebojí se člověka, jenž náhodou vedle nich se postaví. Naopak poletují kolem něho sbírajíce drobečky a ozobávajíce kůstky z jeho hostiny. A s ptáky přichází do lesů lahodný zpěv, jímž zachvívají se údolí, stráně a břehy řek. V květnu podobá se les zpěvní síni. Tu zvláště střízlík krásně zpívá; kdo ho neslyšel, nechápe, kolik kouzla je skryto v maličkém hrdélku. To zpívá vždy, má-li býti pěkné počasí. Ale drvoštěpové nemají ho rádi, neboť jest jim milejší jaro deštivé, poněvadž mohou po vzedmutých řekách plaviti dříví. I říkají: „Dva střízlíci zastaví velký vor."

Kromě losa rozmnožil se v Ontarii též bobr. Celé osady velikých hlodavců těchto můžeme pozorovati při plavbě po řekách, jak pilně budují si příbytky a vesele plácají plochými ohony do vody a do hlíny."

V Ontarii ze všech provincií kanadských polní hospodářství nejvíce pokročilo. Kapitál v něm uložený r. 1901 dosahoval výše 4580 mill. K, z čehož odpočtlo se na polnosti, stavení a stroje 4046 mill. K, na dobytek 534 mill. K. Výnos roční obnášel 756 mill. K hlavně za obilí, živý dobytek a výrobky z mléka. Od té doby, kdy v Manitobě půda slibuje výtěžky nejskvělejší, zmenšil se počet vzdělané půdy v Ontarii mezi r. 1901 a 1904 o 12.284 km^2. Na prvém místě pěstuje se oves (r. 1904 na 10.620 km^2) na druhém pšenice (na 3334 km^2), pak ječmen (na 3090 km^2), hrách, kukuřice, řepa, brambory, proso, boby, pícniny, tabák a chmel. R. 1901 měla provincie 13·63 mill. jabloní, 0·84 mill. hrušní, 1·68 mill. švestek atd. Cestuje-li kdo v podzimu půlostrovem Ontarijským, zří v chráněných polohách sady skvostným ovocem přeplněné. Také víno daří se na jižních svazích.

Železnic Ontario má z kanadských provincií nejvíce, 11.552 km (37% síti kanadské). Husté trati na jezerním půlostrově a na severním pobřeží svatovavřineckém dodávají krajinám vzezření evropského. Hlavními ústředími železničními jsou: Toronto, Hamilton, Windsor, London a j., na východě Ottawa. Západ ontarijský má jedinou železnici pacifickou, po níž tudy jezdí nejméně jeden vlak denně. Mezi Fortem Williamem a Owenem Soundem plují parníky osobní. Ze Sudbury vede odbočka do Saultu Ste. Marie a odtud na sever do Michipikotenu. Z Fortu Williamu staví se spojení se sítí drah minnesotských; spojení s Manitobou je již provedeno linií Canadian Northern. Po železnicích těchto dováží se též většina zboží v ceně 557 mill. K a vyváží v ceně 212 mill. K. Vývozem zaměstnávají se hlavně města: Niagara Falls, Bridgebury, Prescott, Sault Ste. Marie, Sarnia, Parry Sound a j.

Správa provincie spočívá v rukou lieutenanta governora a osmičlenného ministerstva, jemuž k ruce zřízen je parlament z 92 členů.

Sledujíce trať dráhy pacifické od města Ottawy podél řeky Ottawy, pozorujeme, že u Mattawy uchyluje se od řeky, vedle níž se dosud vinula, k jezeru Nipisingu, do stanice North Baye a odtud k Sudbury (2000 obyv.). Pak pokračuje končinami zpola pustými, zpola osazenými do Matagamy na rovnoběžce 47. a dále na severozápad k řece Michipicotenu a k jezeru Hořejšímu, jehož se dotýká při Heronbayi. Stále při břehu jsouc stavěna, objímá zátoku Nipigonskou a dostihuje Portu Arthuru a Fortu Williamu (3600 obyv.). Potom územím plným jezer (Algomou) blíží se hranicím manitobským, jež přetíná nedaleko Ingolfu asi při 49° 48′. Jihovýchodní část Ontaria vyznačuje se množstvím tratí železničních, jež spojují veškera místa přiměřené důležitosti. O městě Ottawě viz na str. 150.

Na pobřeží jezera Ontarijského blízko výtoku řeky sv. Vavřince leží Kingston. Vyvinul se z původní osady Frontenacu, jíž de La Salle tu r. 1673 založil; je tedy nejstarší osadou v provincii. Má znamenitý obchod, loděnice a vyhlášené ústavy vzdělavací. Jihozápadně od Kings-

tonu zdvíhá se na pobřeží zálivu of Quinte Belleville (9000 obyv.) a dále Toronto, „královna jezer Kanadských“. Město vyznačuje se výhodnou polohou na šíji ontarijsko-erijské a výborným přístavem pro lodi každé velikosti. Stojí na místě staré tvrze Yorku; r. 1832 žilo v něm 4000 duší, r. 1860 již 45.000 duší, r. 1881 skoro 86.000 obyv. a r. 1901 dokonce 208.000, čímž předstihlo Quebec a hnedle se vyrovná Montrealu, jako druhé největší město v panství Kanadském. Všestranný průmysl, jenž se tu vyvinul, poskytuje stroje, lodi, kůže, mouku a jiné potřebnosti v ceně 60 mill. K ročně. Toronto je sídlem vlády provinciální a university, je nejoblíbenějším posádkovým místem anglických čet a stanicí magnetického pozorování. V posledním míru mezi Velkou Britannií a Unií bylo ujednáno, že obě mocnosti nebudou vydržovati válečných lodí na jezerech. I vyplňují znění smlouvy do poslední slabiky: Američané postavili na svém břehu značný počet dělových člunů na suchu tak, aby na první telegrafický pokyn mohly býti na vodu spuštěny, Angličané opět obešli znění smlouvy tím, že si tu připravili na břehu svém dělové čluny v části rozložené, aby ihned je složili a americkým lodem vstříc je postavili. R. 1904 postihl Toronto strašlivý požár; nyní vystavěno je znovu z cihel po způsobě anglickém a honosí se mnohými budovami výstavnými. Kromě university ke vzdělání přispívají mnohé knihovny a vědecké sbírky, každému přístupné. Přístav uzavřen je proti jezeru úzkým půlostrovem, jejž korunuje mys Gibraltar. Při zálivě Burlingtonově rozkládá se přístavní město Hamilton, přístupné lodem prostřední velikosti; průmysl jeho vykazuje stroje hospodářské a hlavně zboží předené (kanadský Birmingham). Východně odtud při vstupu do průplavu Wellandského vzmáhá se St. Catherines (10.000 obyv.).

Na pobřeží jezera Erijského jmenovati jest Port Dover a při St. Clair Riveru Port Sarnii. Východně od Sarnie na půlostrově Ontarijském vyniká London s 38.000 obyv., ústředí bohatého kraje rolnického u řeky Thamesu. Tu křižují některé trati, vládne ruch obchodní a kvete průmysl pivovarský a železářský. Jižně od Londonu vyniká St. Thomas, severně Stratford, východně Brantford se 17.000 obyv. Quelph má silnou výrobu látek vlněných a staví pověstné varhany.

Přístavy huronské čítají obyv.: Goderich 4000, Collingwood v zálivě Georgianském 6000, Owen Sound 9000; u Algomy při 83. poledníku dobývá se mědi.

Péče o vzdělání, již vláda projevuje ku poddaným, je hodna vší úcty. Všecek národ uznává potřebu škol a proto nelituje nákladův a obětí na ně věnovaných. Ba lze říci, že jednotlivé provincie v pravdě závodí o prvenství v zařizování a výpravě ústavů vzdělávacích. Všeobecně se ví, že vychovávací soustava kanadská předčí nad soustavu britskou v zemích evropských, zvláště pokud se týče Kanady anglosaské, jež má universitu v Torontu. V letech dřívějších vzdělání bylo u nad míru nízké; r. 1824 ani čtvrtina obyvatelstva neuměla čísti.

d) Území Prairijní.

Územím Prairijním rozumíme provincii Manitobu a severozápadní territoria: Assiniboiu, Saskačevan, Albertu a Athabasku; všecko rozkládá se od 49° s. š. po 60° s. š., zaujímajíc plochy 1,616.358 km², z čehož připadá 59.326 km² na vodu. Obyvatelstva žilo tu r. 1901 bez Athabasky 414.161 duší, s Athabaskou 420.676, r. 1903 435.337, nyní daleko přes 500.000 duší.

Prairie, pokračování prairie unijské, je ve skutečnosti nakloněná rovina, která od nejnižšího místa podél řeky Red Riveru a vedle velikých jezer z Manitoby k východnímu úpatí hor Skalistých se zdvíhá někde pozvolna, někde stupňovitě. Jedeme-li vlakem, máme dojem, že postupujeme rovinou. Ve skutečnosti jeví se tyto stupňoviny takto: Nejnižší jsou na západě od jezera Manitoby, vystupujíce jako Pembina Mountains, Duck, Riding Mountains a jako kopcovina Porcupinská o průměrné výšce 250 m; město Winnipeg má výše 230 m nad mořem. Vyšší jsou krajiny západně od vyvýšenin jmenovaných dosahujíce 460 m výšky a 440 km šířky. Následující stupňovina (Grand coteau) vystupuje až do 1220 m po město Calgary, t. j. po samý okraj hor Skalistých. V této třetí stupňovině erose způsobila četná, hluboká údolí, jež střídají se s útvary pásmitých horstev jako: Cypresshills, Wood Mountains, Handhills, zbytky to vysokých nánosů, které vichrům a vodě dosud odolaly. Nesmírný násep morenní, Missuri coteau pne se od řeky Saskačevanu jihovýchodně daleko do Dakoty jako nevysoký předěl mezi vodami missurskými a sourisskými. Tu a onde objevují se pahorky písečné a miskovité pánve, s vrstvami solných a sádrových usazenin. Také nesčetná jezera a vodní nádrže, po většině slanovodní, dodávají veškerému kraji rázu stepního.

Zvláště stupňovina první vyplněna jest v nejnižších místech mělkými jezery, která jsou dle geologů pozůstatky jezera ledovcového. Největší z nich Winnipežské má plošného obsahu 24.216 km², délky 450 km, nadmořské výšky 216 m, hloubky 12—27 m. Vody jeho jsou kalné, poněvadž stepní řeky z jeho okolí přinášejí do něho mnoho jemných hmot. Rovnoběžně s jezerem Winnipežským šíří se Winnipegosis o 5340 km², 235 m nad mořem, a Manitoba o 4652 km² ve výši 229 m; obě obklíčena jsou četnými, malými jezery. Winnipežské, poněvadž leží nejníže, soustřeďuje veliký počet řek z východu, jihu a západu a odvádí vody jejich odtokem, Nelson zvaným, do zálivu Hudsonova. Od jihovýchodu přitéká do něho řeka Winnipeg z jezera of the Woods, kamž přichází jako Rainy River z pohraničných jezer ontarijsko-minesotských; pout svoji končí u Fortu Alexandrova. Od jihu vlévá se do jezera Winnipežského Red River, jenž protéká pověstnými pšeničnými poli severoamerickými a jenž u města Winnipegu přijímá řeku Assiniboine, 700 km dlouhou. Od západu pojí se s jezerem Saskačevan, jenž záleží z dvou velikých přítoků, Severního a Jižního Saskačevanu, tvořících před vstupem do jezera Winnipežského malé jezero Cedarské.

Čím spějeme dále k západu, tím zřejměji pozorujeme, že geologický základ krajinný projevuje se útvary mladšími a mladšími. Na březích jezerních patrny jsou ještě vrstvy staré, zvláště pískovce winnipežského, nad nimiž spočívají plochy světle a temně žlutého vápence. Silur ve formě světle žlutých a světle šedých dolomitů prozrazuje se na skalních terasách, přes něž převaluje se Saskačevan. Příznakův útvaru kamenouhelného dosud geologové nenalezli. Za to široké plochy útvaru křídového (od 97°—115° z. d.) prostírají se od jižních hranic k severozápadu po 61° s. š. a dělí se v pruh jihovýchodní a severozápadní. V končinách západních vyskytá se uhlí hnědé, na východních svazích hor Skalistých uhlí anthracitové, zejména při Sourisu Riveru, přítoku Assiniboine. Hlavní vrstva uhelná má tloušťky 270 cm, a uhlí její dopravuje se až do Roche Percée při hlavní trati C. P. Ry. Mimo to v území při Belly Riveru v jižní Albertě těží se uhlí od r. 1886 s užitkem velikým; r. 1903 dobylo se ho 614.445 tun, dvanáctina ze všeho uhlí v Kanadě vytěženého. V době diluviální bývala planina zaledněna. Dle Dawsona a Tyrella vznikly tehdy nejníže vrstvy křemencové, vrstvy spodního slínu, promíšené prvky rašelinnými, horní vrstvy slínové, zvrstvené písky, štěrky a nejvýše slatiny s dny pokrytými různým kamením. Pro období champlainské významna jsou jezera solná a stoky ledovcových vod, z nichž „Lake Agassiz“ rozkládalo se od 46. po 55. rovnoběžku, zabírajíc plochu přes 500.000 km². Usazené bahno na jeho dně proměnilo se v úrodnou, černou půdu, na mnohých místech i několik metrů hlubokou.

Podnebí území Prairijního je čistě nitrozemní: v létě panují veliká vedra, v zimě kruté zimy. Celkové poměry naznačují data těchto čtyř měst:

		v lednu	v červenci	ročně	srážek
Winnipeg	má průměrně	—20·5° C	18·9° C	0·6°	852 mm
Calgary	„ „	—13·1° „	15·9° „	2·9°	372 „
Prince Albert	„ „	—22·4° „	16 6° „	0·7°	372 „
Edmonton	„ „	—16·6° „	18·9° „	2·0°	396 „

Škodlivé bývají ranní mrazy, které již v září dostupují až —12°. Největší množství deštů bývá v létě; podzim bývá suchý, zima chuda sněhem a provázena strašlivými bouřemi.

Před 50 lety veškero území, o němž tuto jest hovořeno, bylo rejdištěm indiánských čet, lovců zvěře kožišinné a obchodníků. Kromě stanů divošských a obchodních stanic pouze ojediněle stála nuzná hospodářská stavení a živořili chudí rolníci odloučeni ode všeho světa. Že nyní poměry tak se změnily na prospěch obyvatelstva a země, přičísti lze na vrub výhodného spojení železničního a omezení práv společnosti hudsonbayské, jejíž práva na vykořisťování území (1869) byla odstraněna a brány požehnané země novým osadníkům otevřeny. Nejdříve začalo osazování Manitoby, jež r. 1870 v nynějším rozsahu přibrána byla do spolku států Kanadských. Jedenáct let před tím (1859) založeno bylo město Winnipeg. Ostatní území: Assiniboia, Saskačevan, Alberta a Athabaska zřízena byla teprve r. 1882; r. 1905 parlament

vydal zákon, jímž z území těch učiněny jsou dvě provincie Alberta a Saskačevan.

Roku 1901 bylo mezi obyvatelstvem území Prairijního 98.495 Angličanů, 72.866 Skotů, 66.215 Irův a jiných, dohromady 239.009, čili pět osmin všeho obyvatelstva. Němců tu žilo tehdy 46.847, Francouzů 23.061, 22.027 Rusů, 22.006 míšenců, 20.575 Indiánů, 17.314 Skandinavců, 13.298 Rakušanův a j. R. 1904 počet Indiánů stoupl na 24.334 osob; žijí nyní hlavně v reservacích podél železnice, nebo v příhodných krajinách odlehlých. Nezřídka objevují se v městech.

Hlavním zaměstnáním obyvatelstva je čisté rolnictví (farming), nebo spojené s chovem dobytka (mixte farming), jemuž daří se zvláště dobře v končinách západních. Hlavní plodinou je pšenice, pro niž oře se půdy 13 500 km², na druhém místě oves (5514 km²), na místě třetím ječmen. Pěstění ovoce, jehož krásou rdí se sady východu, na západě se zanedbává. Následkem hojnosti obilí, západokanadské mlynářství zaujímá významné místo v řadě průmyslových podniků. Největší mlýny pšeničné stojí ve Winnipegu, ovesné ve Winnipegu, Portagi la Prairie, Brandonu, Pilotu Moundu a Strathconě. Velikolepé jsou elevatory, v nichž lze v 6 měsících ku prodeji upraviti 125 mill. bušlův obilí. Farmáři za malý poplatek mohou obilí v nich uschovati, vyčistiti a na železniční vozy naložiti. Elevatory, jichž se počítá na 950, náležejí veliké společnosti železniční. Na farmách všude pečují o to, aby měli dojné krávy plemen nejlepších.

Začátek železnic tu byl učiněn r. 1879; nyní znamenají základ veškerého snažení a života a ve stavbě jejich pilně se pokračuje. Roku 1904 délka kolejí obnášela 7200 km. Nová trať z Winnipegu na severo západ vzbuzuje veliké naděje, pokud se týče povznesení neobydlených dosud krajův a rozmnožení dopravy.

α) Manitoba.

Provincie Manitoba mezi 49. a 53. rovnoběžkou má skoro tvar čtverce, jehož strany mají se k sobě jako 422 : 450 km. Zaujímá plochy 166.607 km² (s vodami 190.966 km²) a vyznačuje se úrodou, zejména v dolním poříčí Red Riveru a Assiniboine, kde širé lány mají charakter pravé prairie. Kromě rovin temní se na vyvýšeninách bohaté lesy a v rozlehlých úvalech leskne se soustava jezer s odtokem na severovýchod do zálivu Hudsonova. Plodnost půdy, veliká úroda každoroční, splavnost řek a jezer, jakož i souvislost Manitoby s Unií a spojení s přístavy při jezerech Velikých a řece sv. Vavřince učinily z ní nejpožehnanější část kanadského území Prairijního.

Nejhustěji obydlené krajiny shledáváme v jižní třetině území, kdežto východ a sever jeho objevují se dosud jako naprosté, neobydlené a nehostinné divočiny. Počet obyvatelstva od r. 1871—1901 z 25.228 stoupl na 255·211 hlav, tedy průměrně o 30%; r. 1905 stav jeho odhadoval se již na 350.000 osob.

Půda jeví se jako černý, kyprý a úrodný humus, pod nímž spočívá hlína vzrůstu rostlin příznivá, a je skoro všecka k orbě

způsobilá. Ale zdělává se z ní pouze 15.210 km², což jest asi 9%, všeho území, poměrně však více nežli v jiných provinciích svazu Kanadského. Dvě třetiny polí pokryty bývají pšenicí jakosti nejlepší. Manitobští mlynáři mají nejlepší pověst. Čtvrtina polností zasévá ji ovsem, desetina ječmenem. Mnoho sena ukládá se na zimu jednak z prairie, jednak z luk dobře spravovaných. Poněvadž půda je napořád rovná, skoro bez kamení a pouze travou pokryta, snadno se lze orati a k setbě připravovati. Domácích zvířat chová se nyní všude tolik, kolik hospodář uživiti a s lidmi svými obstarati může. Mlékařství a sýrařství neobyčejně se pozvedlo; másla a sýra vyrábí se ročně za 5 mill. K.

O železnictví v Manitobě postaráno jest poměrně lépe, nežli v Ontarii; připadáť v Manitobě 1 km drah na 68 km², kdežto v Ontarii na 77 km². Ústředím jeho jest město Winnipeg, největší ve vší Kanadě Západní; r. 1905 mělo 75.000 obyv., o 18.259 duší více nežli r. 1901. Vzniklo na místě bývalého Fortu Garry při stoku Red Riveru a Assiniboine a šíříc se v ustavičné rovině, je vzorem mladého, rychle rostoucího města amerického. Ještě roku 1870 žilo v něm 215 duší, r. 1881 asi 8000, r. 1891 na 26.000, r. 1901 již 56.741 duší. Uprostřed města podél hlavní třídy stojí veřejné budovy a v nich umístěny jsou úřady, učeliště a obchody; za obvodem městským pestří se v zeleni zahrad a sadů ladné příbytky obchodníkův a úředníkův a zdvíhají se komíny četných továren. Poloha Winnipegu pro obchod a průmysl je skutečně výtečná. Leží uprostřed mezi mořským břehem východním a západním, skoro v stejné vzdálenosti mezi zálivem Hudsonovým a Velikými jezery, v kraji nanejvýš úrodném a v bezprostřední blízkosti hranic unijských při železnici tichomořské, jejíž význam roste den po dni. Při trati železnice této shledáváme mnoho míst, jichž počet obyvatelů nepřesahuje 10.000 hlav. Směrem od východu dostihujeme Whitemouthu, Selkirku, Portage la Prairie (4000), Brandonu (5000), Virdenu, Elkhornu a j.

β) Assiniboia.

Assiniboia rozkládá se západně od Manitoby mezi 49° a 52° sev. šířky majíc délky 720 km, šířky 325 km a plošného obsahu 230.196 km². Do r. 1905 rozmnožilo se obyvatelstvo její na 130.000 obyvatelů. Dle poměrů povrchových a podnebných lze ji děliti v část východní a západní. Východní část podobá se úplně Manitobě, záležejíc z široé prairie, porostlé tu a onde skupinami stromů, na nichž těkající oko rádo spočívá. Stromoví provází obyčejně toky řek a tvoří jim neobyčejně půvabnou a lahodnou obrubu.

Část provincie jižně od C. P. Ry. jest otevřena a polnímu hospodářství přízniva. Humus tvoří vrstvu 30 až 40 cm silnou a rodí pšenice 1800 kg na ha. Uhlí formace lamarijské dobývá se při řece Sourisu a po železniční odbočce dopravuje se k hlavní trati. Nejlepšími poli vyznačují se okresy: Moosomin, Qu' Appelle, Moose

Mountain a Regina. Západní část provincie zvolna vystupuje, má méně dešťův, ale je teplejší, poněvadž dotýká se jí teplý západní vítr, chinook zvaný. Vítr vzniká na východním úbočí Skalistých hor mezi 50° a 55° s. š. a trvá nepřetržitě několik dní. V létě ochlazuje vzduch, v zimě jej zahřívá, tak že na př. na planinách Kootenayských dobytek se pase ve volné přírodě po celou zimu. Jakmile chinook vane, zvyšuje se temperatura vzduchu až o 10°; záveje sněhové zvýši $^1/_4$ m rozplývají se v málo hodinách.

Místa nezdělávaná kryje tráva buvolí, jež v létě na povrchu usychá, ale na kořenech zůstává svěží, takže se na ní dobytek může pásti v zimě i v létě. Dříví těží se na výšinách, uhlí v dolinách. Mléčné výrobky dopravují se hlavně do hornických okresů v sousední Britské Columbii.

Města v Assiniboii nejsou příliš lidnatá. Regina, sídlo territoriální vlády, čítá asi 3000 obyv. Z největších osad při trati tichomořské vynikají Mossomin, Wapella, Broadview, Moose Jaw, Swift Current, Medicine Hat a j.

γ) Saskačevan.

Saskačevan rozkládá se severně od Assiniboie a jezer manitobských po sev. rovnoběžku 55. a po řeku Nelson, vedle níž vinou se její hranice. S jezery má plochy 278.730 km²; řeka Saskačevan dělí ji ve dvě nestejně veliké části. Zde ráz krajiny jeví se jako směs prairie a lesa (listnatého), bohatá vodami a suchými travinami (přírodním senem), půdou k zdělávání způsobilou a podnebím přiměřeným životu lidskému i chovu dobytka. Těží se pšenice, oves, ječmen, brambory, řepa, zeleniny v jakosti výborné a v hojnosti bohaté. Neúrody prý tu ještě nebylo.

Roku 1901 žilo v provincii pouze 25.679 obyvatelů. Většinu z nich tvořili Indiáni a míšenci a ne Angličané, jak čtli jsme v provinciích předešlých. Indiánů bylo 5836 hlav, míšenců 5834 hlavy, Němců 4332 a Britů 4217 kromě Rusů, Rakušanův a j. Do nynějška přibylo jistě o 30.000 lidí, poněvadž pověst o plodnosti půdy roznesla se po celé pevnině. Němci soustřeďují se podél trati Saskatoon—Prince Albert, kde založili čistě německé osady: Rosthern, Waldheim, Ebenfeld a j.

Nejživějším městem Saskačevanu je při Sev. Saskačevanu Prince Albert (3000 obyv.), sídlo vlády, konečná stanice železnice z Reginy přes Saskatoon, Rosthern a nejsevernější osada, kde stavějí se budovy po evropsku a zdělávají pole soustavně. Severně od řeky v dohledné vzdálenosti počíná opět kanadský les a šíří se loviště neusedlých Indiánů. Prince Albert na pokraji lesů má továrny na zpracování dřeva, pily a pivovar. Battleford při stoku Battle Riveru a Sever. Saskačevanu je živé tržiště nejrozmanitějších přírodnin a výrobků.

ď) Alberta.

Západně od Assiniboie a Saskačevanu po nejvyšší hřebeny hor Skalistých v zeměpisné šířce mezi 49° a 55°, tedy v šířce Assiniboie i Saskačevanu, rozkládá se Alberta, zaujímající i s vodami 263.877 km².

Jižní polovice Alberty výborně se hodí k chovu dobytka; východ je rovný, prairijní, západ nerovný, hornatý a nepravidelný. V podzimu, v zimě a v měsících jarních vanou tu větry chinookové po Sheep Creek, odkudž na sever ubývá jejich vlivu, ačkoli patrny

Lagganské jezero „Agnes“ v horách Skalistých (A. P. Ry).

jsou až po Red Deer River. Na východ vliv jejich sahá až po Moose Jaw v Assiniboii. Chov koní v Albertě tak je vyhlášen, jako v Kentucky ve státech Spojených. Aby se mohlo využitkovati úrodné půdy i tu, kde úbytkem dešťů není dosti vláhy, zavedla se v Albertě soustava zavodňovací, jež podporuje kromě dobytkářství také hospodářství smíšené. Dosud zřízeno je v provincii 176 průplavů v délce 785 km, jimiž dostává se vody ploše 2400 km². Průplavy hotoví se jednak nákladem soukromníků, jednak společností akciových, jednak společnosti kanadsko-pacifické.

Severní polovice Alberty jest vlnitou planinou (mimo západní

končiny, kde vystupují vysočiny přes 4000 km výšky nadmořské), v níž řeky: Severní Saskačevan, Athabaska a jejich přítoky vyhloubily si řečiště až 60 m hluboká. Lesy a prairie střídají se tu v nepravidelných vzdálenostech. Někde není stromku vůbec, někde zase jedle překvapují obrovskou velikostí. Humus 30—60 cm zvýši promíšen bývá pískem a kamením. V něm urodily se již brambory i tři libry těžké.

Dobytek takřka kyne v příznivém podnebí a po pastvě zdejší. Indiánští koně přezimují ve volné přírodě, ale lepší plemena potřebují vší péče. O blizzardech a bouřných vichřicích tu nevědí. Na pokrajích lesů, v mýtinách a na stráních červená se nesmírné množství všelikých jahod, ostružin a malin; v lesních podrostech žijí koroptve, tetřívci a jiné ptactvo kurovité, na vodách divoké kachny a husy. Jelenův objevuje se málo.

Nejvíce osadníků přišlo do Alberty zároveň s prvními vlaky na dráze tichomořské. Od té doby jich stále přibývá, zvláště když zřízena byla odbočka dráhy z Calgary do Edmontonu. R. 1901 bylo obyvatelstva v provincii 65.926, r. 1904 již 120.000. Nezdělané půdy na všech stranách objevuje se ještě veliká síla.

Hlavní město Kalgary má 7000 obyvatelův a poměrně rychle vzrůstá. Leží při stoku řeky Bowu s Elbowem, 112 km od hor Skalistých. Ruch průmyslový podporuje hojnost vod, blízkost lesův a hojné výtěžky přírodnin. Město je spolu střediskem obchodu dobytčího a základnou pro zavodňovací soustavu albertskou. Edmonton čítá 5000 obyv.; zdvíhá se nad Sev. Saskačevanem jako poslední stanice civilisace V jeho okolí dobývá se uhlí, a do jeho skladišť shromažďuje se všeliké zboží evropské, určené pro území arktické, jakož naopak zase rozmanité přírodniny arktické, určené pro Evropu. Naproti Edmontonu leží Strathcona s 2800 obyv. Dobré hotely, skladiště obchodní, mlýny, pivovary, jatky, elevatory a jiné budovy svědčí o čilosti obyvatelstva a o silném ruchu obchodním. Lethbridge má 2700 obyv. a uhelné doly. Při trati dráhy pacifické leží v horách Banff, jenž stal se klimatickým místem lázeňským, hojně navštěvovaným. V jeho blízkosti vyměřena byla část území, v němž vyskytují se horké prameny, a určena za Národní park. Před samými hranicemi mezi Albertou a Columbií Britskou proniknouti jest železnici romantickými údolími, nad něž krásou a velebností vyniká Kicking Horse Pass na blízku Lagganu. Tu nedaleko sněžné čáry lesknou se jezera, vděčný cíl výletníků z lázní banffských. Při řece Athabasce, východně od poledníku 114. leží Athabaska Lauding, z největších faktorií hudsonbayské společnosti a přirozená brána od jihu do úvalu Mackenziského.

ε) Athabaska.

K severozápadním territoriím náleží též Athabaska, podlouhlý obdélník, severně od Alberty a Saskačevanu rozložený. Polohu jeho značí 55.°—60.° s. š. a 100.° až 120.° z. d. S jezery má plochy 652.589 km², ale obyvatelů poměrně málo, t. j. 7.415.

Pokud se týče stránky geologické, náleží východní polovicí planině Vavřinecké, západní částí pevninské rovině, vlastně pánvi Mackenzijské. Z té příčiny je východ, kde šíří se obrovská jezera: Sobí, Wollastonské, Athabaska a Creeské, zalesněnou plošinou, západ pahorkatinou, v níž střídají se kopce s rovinami, prairie s lesem. Východ odvodňuje hlavně řeka Churchill a Chipman River, po výtoku z jezera Dubawntského řekou Dubawntem zvaný, vlévajíce se do zálivu Hudsonova; západ odvodňují Athabaska a Peace River, spějíce k severnímu moři Ledovému. Projektovanou železnicí Intercolonialní jihozápad territoria bude přístupen; a tak otevrou se snahám lidským končiny, které dle tvrzení znalců lépe odmění práci a námahu se zděláváním jich spojenou, nežli sama Manitoba a ostatní země na severozápadě. Až na malé výjimky humus je všude hluboký a hojný; potíží při orbě není. Pšenici a ječmen missionáři a úředníci hudsonbayské společnosti pěstují v poříčí Peace Riveru již po staletí, a jakost jejich je výtečná. Rozsáhlé louky, pokryté travou „modrou" a buvolí, dlouhou někdy 1·5 m, všude převládají. Ve východních končinách nalezlo se cenné uhlí kamenné, sádra, měď, leštěnec olověný, zlato, petrolej a jiné ještě nerosty.

Měst a vsí po způsobě evropském a východoamerickém v Athabasce není; obnášíť lidnatost její sotva 0·02 na km². Nejdůležitější faktorie společnosti hudsonbayské jsou: Fort Mc Murray při ústí Clearwater Riveru do řeky Athabasky, Fort Chippewyan při výtoku Velké řeky Otročí z jez. Athabasky a Fort Vermilion při prazích řeky Peace.

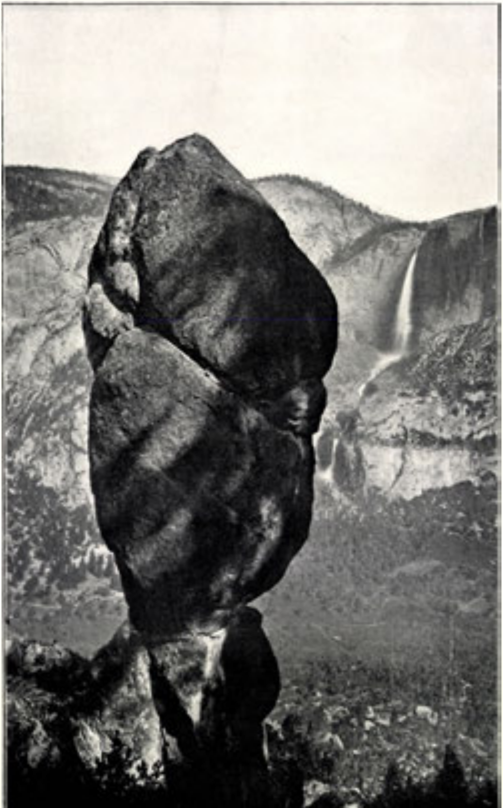
* * *

V territorii Athabasce, v Albertě a v severozápadním Saskačevanu shledáváme nejvyšší stupňovinu úvalu Mackenzijského, jehož ústředím vodním jest jezero Athabaska a jezera dříve již jmenovaná. Hladina Athabasky vyvýšena jest nad moře 210 m, hladina Malého jezera Otročího, ležícího 400 km na jihozápad, 576 m, jezera Wollastonského 390 m a Sobího 351 m. Kromě jezer tvoří vodní soustavu řeky Athabaska, Peace, Stone a jejich přítoky, jež zvláště po velkých deštích a na jaře v síle své se objevují a vodopisné poměry této části země objasňují. Jezera, jimiž řeky protékají, bývají dlouho do jara pokryta ledem a tudíž nesplavná. „Ostatní vodní pánve Mackenzijské leží v řadě severozápadně od Velikých jezer, jsouce zároveň rozhraním mezi pískovcovým a vápencovým západem, prahorním východem a nízkými plošinami, souvisejícími s úvalem Missisipským."

Za hlavní tepnu systemu Mackenzijského lze považovati řeku Athabasku, poněvadž prameny její v blízkosti Robsonu Peaku a Mountu Columbie od ústí Mackenzie jsou nejvzdálenější. Širší a vodnější jest Peace River, jenž vzniká z Finlay Riveru a Parsnip Riveru, přijímaje Smoky River a Wabiscaw River. Peace River považovati je též za řeku cennější, neboť splavnost její až k horám

Lagganské jezero „Louise“ v horách Skalistých (C. P. Ry.).

Agason-Rock a vodopády Yosemitské v Kalifornii.

Amerika. Příloha 18.

Vodopády Yosemitské v Kalifornii (864 m).

(Dle fotogr. musea Náprstkova).

Clacier House v horách Skalistých (C. P. Ry.).

Skalistým porušena jest pouze slapy vermilionskými, 4—5 m vysokými, kdežto Athabaska vyplněna jest mezi Pointem la Biche a Fortem Mc. Murrayem řadou peřejí, „Grand Rapids“ zvaných, v délce 140 km. Při nízké vodě vytékají z jezera Athabasky průlivy Rocher River a Quatre Fourches River, jež mají sklon k Peace Riveru. Je-li však v Peace Riveru velká voda, stává se nezřídka, že voda z něho teče směrem opačným (zvláště Quatre Fourche Riverem) do Athabasky. Jezero toto má délky 315 km, šířky 10—15 km a plošného obsahu 7500 km². V přirozené vodní soustavě severozápadní Kanady má velikou důležitost, poněvadž umožňuje člunové

Přírodní most v horách Skalistých.

spojení mezi jezerem Sobím a Velkým Medvědím, ano mezi Saskačevanem, Churchillem a Mackenziem. Peace Riverem lze proniknouti až na samý okraj hor Skalistých.

Území, o němž v poslední stati bylo hovořeno, procestoval kapitán W. J. Butler a nadšeně popisuje jeho krásu a přírodní velikost. Od ústí Red Riveru bral se k jezeru Manitobě a dále k řece Saskačevanu. Odtud k Peace Riveru. Kráčel zprvu krajinami vroubenými pahorky, na jichž hřbetech černají se houštiny lesní, dále pustými pláněmi bez křův a stromů, v jejichž úvalech lesknou se mlčelivá jezera. Zvěře nikde nespatřil; tu a onde zarazily jej vybledlé kosti jelení; jinak pustota a prázdnota na trati 500 km jej

provázely den ze dne. Při jižním Saskačevanu končí veliká prairie, mlčelivá, nesmírná a pustá do nedozírné dáli. Severně od stoku obou Saskačevanů, Severního a Jižního, došel dlouhého a hlubokého jezera, zvaného Green Lake, v jehož blízkosti ve výši 250 m vystihl předěl vod, tekoucích na jih k Saskačevanu a k Beaver Riveru na sever. Tu sešel se na březích řek s bobry, v lesích s medvědy, rysy, jeleny a pižmoni. Beaver River vlévá se do jezer Ile à la Crosse na straně jv. a na straně sv. vytéká jako Churchill River. Výšku jezerní lze páčiti na 400 m. Pouť Butlerova vedla dále mimo jezera ukrytá v tmavé lesy, šumějící nad rozsáhlými bahnisky, v jichž blízkosti není živé duše. Pak vystoupil na planinu Methye Portage, s níž sestoupiv o 320 m níže, ocitl se v úvalu řeky Clearwateru, spěchajícího do Athabasky.

Od planiny Methye Portage na sever území snižuje se ustavičně, ale sotva znatelně do vzdálenosti nejméně 1530 km. Tři veliké řeky protékají tímto rozsáhlým sklonem, odvádějíce vody k moři Ledovému: Velká Rybí, Coppermine a Mackenzie. Nejvýznamnější jest Mackenzie, 3700 km dlouhá a napájená vodami ze západních i východních svahů hor Skalistých; vznikajíť v nich Peel, Liard, Peace River a v hlubokých průrvách jimi pronikají na východ k jezerům, o jichž rozsáhlosti svědčí čísla, uvádějící, že plošný obsah jejich větší jest moře Jaderského. Břehy řek provázejí lesní porosty, z části dosud neporušené; podobně houštinami lesními pokrývají se četné ostrovy říční.

Sleduje řečiště Athabasky, Butler přiblížil se jezeru Athabasce, v němž zdvíhají se z nesmírné hladiny skalnaté ostrovy jako pohádková území, tmějící se krytem štíhlých jedlí. Cestovatel pozoroval, že jezero a myšlená přímka, souhlasná s delší osou jezerní, jest rozhraním živočišných bydlišť na severozápadě americkém. Na severovýchodě od jezera objevuje se sob a pižmoň, nikdy však na jihu od jezera, neboť lesní sob, karibu, jako zvláštní druh, nemiluje krajin bezlesých a pustin beze stromů. Lake Clair je odděleno od jez. Athabasky pouze nízkou, krajinou mokřinnou, která při povodních naplňuje se vodou tak, že s ním souvisí. Po čtyřdenním pochodu výprava spatřila na sz. úval Peace Riveru a za ním modravé hřbety pohoří Sobího. Prameny řeky Peace najíti lze na západní straně hor Skalistých v jezeře, 2000 m nad moře položeném, v divoké krajině rázu alpského, obklíčené sněžníky. Odtud vody prorážejí hřbety horské hlubokou štěrbinou skalní, jejíž stěny vyznačují se výškou 1300 m. Dosáhnuvše starého, třetihorního dna mořského, proudí tratí 700 km dlouhou, úzkým údolím, snižujícím se asi 210—240 m pod niveau okolních vysočin. Pak asi pod 118° záp. délky vstupují v nízkou, lesnatou krajinu a v mohutných oklikách pozvolna blíží se jezeru Athabasce, do něhož část vod svých při povodních posílá.

Butler cestoval při tom proti proudu této řeky po Fort Vermilion, pozoruje na straně severní pohoří Sobí, na straně jižní Buffalo Head Hills. Dále na západ bral se přes planinu Dunvegenskou, porostlou lesy jedlovými a topolovými. Jezera v zdejší

krajině nemají solí draselnatých, ornice v planinách je černější nežli jinde, skály obsahují vápenec a pískovec. U St. Johnu, u cíle pouti své (na blízku 56° s. š. + 122° z. d.), Butler zastavil, vzhlédaje s podivem k zasněženým obrům horským na dalším západě.

e) Území hor Skalistých.

Území hor Skalistých, jinak územím Tichomořským zvané, záleží z provincie Columbie Britské a territoria Jukonu, to jest z území dvakrát většího než mocnářství Rak.-Uherské a dvojí Čechy. R. 1901 žilo tu na 100 km² 5 osob. Rozkládá se od hranic unijských k moři Ledovému a od pobřeží tichomořského zhruba k horám Skalistým, od nichž na východ počínají krajiny Alberta, Athabaska a Mackenzie. Na severozápadě sousedí s Aljaškou. Plastiku půdy a poměry povrchové udávají Rocky Mountains. Hranice mezi Columbií a Jukonem naznačuje rovnoběžka 60.

α) Columbie Britská.

Ve vysočině columbijské G. M. Dawson rozeznává: 1. východní nejvyšší pásma hor Skalistých, jež prudce zdvíhají se z prairijních plošin do výše skoro půl páta km, 2. hory Zlaté, 3. vnitřní planinu Columbijskou a 4. pásmo pobřežní, k němuž druží se pásma na ostr. Vancouverově a na ostrovech králové Charlotty.

1. Východní, nejvyšší pásmo hor Skalistých, které prostírá se na západ ku podélnému údolí řeky Columbie, Kootenaye a horního Fraseru, je pokračováním stejnojmenného pohoří unijského, jež pne se ve směru severozápadním, přerušeno jsouc mnohými průsmyky. Příčnou průrvou Peace Riveru při 56. rovnoběžce dělí se všechno horstvo ve dvě části: v jižní a severní. Část jižní, vyšší, širší a lépe známá nežli část severní, člení se opět v několik oddělení a to: ve směru od jihu k severu zhruba ve čtyři, ve směru od východu k západu ve tři.

První a nejmenší ze skupin ve směru od jihu k severu šíří se od hranic unijských po Oldman River, podél něhož jižní odbočka C. P. Ry. se vine k jižnímu cípu jezera Kootenayského. Druhá skupina šíří se po Kicking Horse Pass, jímž hlavní trať C. P. Ry., proniknuvši pohoří, dostihuje planiny Columbijské. Říká se jí též Livingstone Range. Třetí skupina prostírá se od Kicking Horse Passu po prameny Athabasky. V ní dosahuje Murchison nejvyššího bodu v 4100 m, Lyell v 3670 m, Columbia v 4328 m a Hocker v 4326 m. Východně pnou se rovnoběžně s hlavním pásmem Bighornhills s Mt. Lindsayem při pramenech Mac Leodu Riveru. Severozápadně od hlubokého sedla Athabasky pokračuje čtvrtý oddíl jižní skupiny hor Skalistých, začínaje Mt. Brownem. Yellow Head Pass, 1134 m vysoký, přetíná mohutný hřeben horský, v němž strmý Robson Peak má výše 4176 m. Horstvo pak v dalším směru severozápadním značně se snižuje a ve

Smoky Peaku klesá na 2500 m; Smoky River Pass prohýbá se horstvem ve výši krkonošské Sněžky. Ještě dále trčí Hunter Peak (1692 m) a Mt. Selwyn, jímž se pásmo horské uzavírá.

Základním útvarem horským jeví se tu prvohory, zvláště vápenec a křemenec, mezi nimiž prahory jen tu a onde prorážejí; v předhorách východních pozorovati jest útvar křídový.

Západně od Livingstone Rangu zdvíhá se horstvo Purcellské (Purcell Range), Selkirkské (Selkirk Range) a Zlaté neboli Columbijské. První záleží z vrstev prahorních, druhé a třetí z ruly a žuly. Mezi horstvem Purcellským a Livingstone Rangem rozvírají se údolí řeky Cootenaye, tekoucí na jih a řeky Columbie, tekoucí na sever. Obě řeky skoro v stejné vzdálenosti od pramenů svých obracejí se v ostrém úhlu, spějíce do dlouhých, úzkých jezer: Columbia do Upper Arrow Laku (do Hořejšího jez. Arrovského), 428 m nad mořem povýšeného, a do Lower Arrow Laku (Dolejšího jez. Arrovského) 427 m vysokého, Kootenay do Kootenay Laku, majícího 535 m výšky nadmořské. Při tom řeky obtékají podlouhlé území, prostoupené horami Purcellskými a Selkirkskými, v nichž největší výše dosahují Mt. Fisher (2820 m), Nelson (3000 m), Mt. Dawson (3305 m), Eagle Peak, „kanadský Matterhorn", a j. Průsmyk Rogerův, jímž železnice pacifická vine se na západ, má výše 1310 m. Délka jezera Kootenayského udává se na 110 km, Upper Arrowu na 90 km, Lower Arrowu na 50 km. Jezero Slocanské mezi jezery právě jmenovanými má délky 45 km a 539 m výšky nadmořské.

Jako pokračování pásem Purcellského a Selkirkského považovati lze hory Caribooské, jež řeka Fraser tak oblévá jako Columbie a Kootenay hory Purcellské a Selkirkské. Největší výše v nich dosahuje Mt. Watts (2600 m).

Druhá, severní část hor Skalistých rozkládá se od průsmyku Athabasky (600 m) k řece Liardu, na blízku jižních hranic territoria Jukonu; je rozdělena údolími řek Finlaye a Kachiky na polovici východní a západní a dosud málo prozkoumána; Sheep Mt. při jezeře Deadwoodském dosahuje 2460 m.

Hřebeny horstevní v kanadských horách Skalistých vyznačují se nejrozmanitějšími a velmi groteskními tvary, jež připomínají silhouetty skupin alpských nebo pyrenejských. Zejména východní pásmo sněžnými poli, rostlinstvem a geologickým složením badatele uvádí v domnění, že kráčejí v Alpách jižních vápencových nebo v Pyrenejích Ariežských. Ničivé síly povětrnostní v horách nikdy neusínají a zejména v létě působí nápadné změny na temenech skalních hrotů.

Věčný kryt sněhový na horách počíná ve výši 2700 m a ve vyšších polohách proměňuje se v sněžníky a ledovce, mnohdy velmi rozsáhlé. Mt. Columbia na př. má sněžník v rozloze 250 km². Západní pásma horská mají více sněhu a ledu nežli pásma východní. Tak jižně od hory sira Donalda v horách Zlatých bělí se sněžník Illecillewaetský, v němž počátky své mají ledovce Devillský, Dawsonský,

Geikieův, Azulkanský a Illecillewaetský, jenž posunuje se průměrně ročně o 17 m. Na úpatí zaledněných a zasněžených hor tvoří se jezera z vody tající a krásu hor zveličují. O jezerech při stanici Lagganu jsme se již zmínili. Vynikají zejména jezera „Agnes“, „Mirror“ a „Louise“. Stromoví přestává tu růsti ve výši 2000 až 2200 m, květiny alpských typů ve výši 2750 m, v horách severnějších níže, v Yellowheadu Passu na př. mezi 1500—1800 m. Krásy hor, podobné krásám alpským, využitkovala společnost dráhy pacifické a vystavěla na některých místech hotely pro výletníky, kteří z nich podnikají výstupy do hor a návštěvy k čarovným jezerům. Některé partie lze srovnati pouze s nejdivočejšími krajinami švýcarskými. Při tom však postrádáme krásy a dojemnosti, kterých poskytují údolím alpským pěkné osady, vesnice, města, salaše a život lidský. Všude pustota, nadobyčejné ticho a nedotčené tajemství půdy. Všude překvapují tichá jezera, ryčné řeky mezi strmými, nahými kaňony a zase vodopády přes stupňovité útesy z růžového porfyru nebo černého čediče.

O poměrech pásem horských, pnoucích se při horním Fraseru, Parsnipu a Finlayi a pásem ještě severnějších, není dosud ve světě vědeckém dosti jasno. Jisto je, že mohutné vysočiny provázejí dolní tok Liardu, a že hory podél levého břehu mackenzijského jsou odnožemi hor Skalistých.

Vnitřní Columbie, ohraničená na východě horami Zlatými a Caribooskými, na západě horstvy pobřežními, jeví se jako planina, mnohými řekami zbrázděná a zřídka do 1500 m výše vystupující. Příčnými pásmy, která netvoří jednotných, souvislých pohoří, dělí se zhruba na pánev severní a jižní. Jižní pánev odvodňuje Fraser, severní Skeena, jejíž přítoky nejvíce vod přinášejí z obrovských nádrží vodních, jako jsou jezero Tacla, Trembleur, Stuart, Babine a j. Lesů na planině zříti lze málo, převládají na ní traviny a porosty křovinaté; v údolích, kde shromáždilo se něco ornice, v chráněných polohách provozuje se polní hospodářství.

Na západě Columbie Britská prostoupena jest mohutným horstvem pobřežním v délce 1400 km, jež počíná při dolním Fraseru a končí skoro při 60. rovnoběžce tu, kde při počátku fjordu Lynnského vystupuje předěl vod, vpadajících do oceánu Tichého a sklánějících se na druhé straně do jezerní skupiny, z níž vytéká Lewes River. Přechodů přes hory je málo; vyznačují se těžkou přístupností a překážkami, pro něž nelze náležitě je prozkoumati. Hned u města Vancouveru horstvo vypíná se do značných výšek a příkrými stěnami vroubí fjordové zátoky s pozadím, přesahujícím 2500 m (Mt. Alfred nedaleko zálivu Desolationu skoro 2600 m); nad Butem Inletem čnějí vrcholy Needle Peaků 2200 a 2400 m; při severním vstupu do průlivu královské Charlotty rýsuje se na východním obzoru ve výši 1800 m Mt. Flat. Uvnitř prostupují planinu Ilgachuz Mountains, Babine a Fire Pan Mts. při jezerech Babine a Tecle do výše až 2400 m; Atna Mts. při horní Skeeně dosahují výše 2700 m. Dále na severu čnějí Cassiar Mts. s horou Sheepem (Sheep 2469 m), Dawsonovy hory (1800 m)

při jezeře Teslinu a ve skupině „Alp Svatoeliášských“ Fairweather Mt. do výše alpské M. Rosy. Ledovce a sněžníky nikde tak zřetelně a mohutně se nevytvořily jako zde. Celkem pozorovati lze, že horstva vnitřní záležejí z vysokých, ledy obroušených hřbetů, jež 3000 m nepřevyšují, a že nikde nespočívají na nich vrstvy mladých vyvřenin sopečných, což jest hlavní známkou, jíž se liší zdejší vyvýšeniny od pásma Kaskad. Žula jako podklad geologický převládá všude. Čím dále k severu, tím více přibývá sněžníkův a ledovcův, a dle J. Muira počet ledovců, jež skláněji se k řece Stikine, páčí se na 300 (Deckert). V době čtvrtohorní všecko území bývalo zaledněno, fjordy ledem přeplněny, a ledový kryt na výšinách 1000 m ztloušti míval v údolích tloušťky 2000 m.

Největší řekou jižního úvalu Columbijského je Fraser. Vzniká na blízku Robson Peaku a Yellow Heed Passu, teče rovnoběžně s pohořím Cariboóským na sz., u Giscome Portage se obrací k jihu a změniv u Hope směr jižní ve východní, vlévá se do průlivu Georgiina. Ve vývoji svém Fraser proniká ve vysočině hlubokým řečištěm a tvoří časté peřeje, jichž nejdivočejší část sluje Hellgate. K dopravě předmětů hodí se v zimě, když jej svírají pouta ledová, poněvadž splavný je pouze k Yale; dále proti proudu nelze na něm se bráti ani po kanojích. Z četných přítoků zvláště se jmenují v pravo Nechaco se Stuartem, Black, Chilcotin a Lillooet, v levo Quesnelle a Thompson, podél něhož razí si cestu C. P. Ry. do Lyttonu a odtud podél Fraseru do Vancouveru.

Podobným způsobem jako Fraser, pronikají pobřežními horami severnější řeky Skeena a Stikine, jichž divokost přírodní činí je podobnými Yosemitům kalifornským. Na 200 km proti proudu lze plouti malým parníkům, dále však nikoli. V zimě ubírávají se tudy tlupy Indiánův a slidičů po zlatě a žijí v neobydlených krajích život plný strádání a nebezpečí.

Pobřeží columbijské je mnohonásobně, hluboce fjordy a zálivy rozčleněno, předstihujíc krásou krajinnou fjordy norské. Zvláště jmenují se pěkné Burrard Inlet, Hove Sund, Jervis, Bute a Knight Inlet, Douglas a Portland Canal, jenž tvoří přirozené hranice mezi Columbií a Aljaškou. Leč výhodné rozčlenění toto pro obchod nemá významu, jsouc vzdáleno od velkých sídel lidstva a přírodními poměry uzavřenější nežli nerozčleněné pobřeží kalifornské.

Ostrovy Vancouverův, králové Charlotty a ostrovy Alexandrovy až po mys Spencerův považovati lze za část pevniny severoamerické, od trupu oddělené hlubokým údolím, nyní vodou naplněným. Pozorujeme-li mapu, snadno domyslíme se, že potopené údolí to je pokračováním Puget Sundu a zálivu Kalifornského. Průliv Georgiin má hloubky 380 m a největší šířky 40 km; průliv králové Charlotty hloubky 330 m, šířky 25 km; Hecatin šířky 50—120 km, 45 m hloubky; průliv Principe mezi ostrovem Banksovým a ostrovem Pittem 3 km šířky a 250 m hloubky; Grenvillův mezi Pittem a pevninou 1 km šířky a 230 m hloubky; Clarenceský 7—25 km šířky, 640 m hloubky, Chatchamův 8—25 km šířky, 750 m hloubky a podobně dále.

Ostrov Vancouverův 450 km dlouhý a 125 km široký dosahuje výšky 2280 m v hoře Viktorii; záleží ze žuly, z vrstev druhohorních, po okrajích třetihorních, na nichž v nevlídném, deštivém podnebí vyrostly lesy jehličnaté, podobné lesům na protějším pevninském půlostrově Olympii. Jedlové dříví lesů zdejších, pokud se týče jakosti a množství, nemá sobě rovného. Uhelné doly jsou s to, aby zásobily palivem všecko pobřeží tichomořské. Kromě uhlí dobývá se tu mědi, niklu a tuhy. Ryb, zejména lososův, objevuje se v určitých dobách ročních takové množství, že bývají jimi úzká místa v řekách někdy zaplněna a plavba lodí znemožněna; jeseteři vážívají 50—250 kg; z jediného kusu lze získati 20—50 kg kaviáru.

Uvnitř ostrova není mnoho polností; ale na pobřeží jest jich dosti. Výtěžek obilí a rozmanitých plodů pásma mírného je poměrně veliký. Lékař Macfie, jenž dlouhá léta pobyl v kolonii a poměry hospodářské poznal, píše; „Na ploše 40 a lze získati 800—960 kg pšenice, ovsa 720—940 kg, bramborů 7000 l; všechno zrní vyznačuje se výtečnou jakostí. Některé zeleniny daří se na ostrově Vancouverově lépe nežli v Oregonu a ve Vashingtonu. Bramborům zdejším nemohou se vyrovnati brambory jiné; mrkev, cibule, hrách, kapusta a jiné zeleniny náležejí k nejlepším na světě.“ Rovněž chmel daří se v jakosti velmi pěkné a přispívá k výrobě domácích piv. Zlata dobývá se na ostrově při březích Sooke Riveru; ovšem že nelze doly tyto přirovnati výnosností k dolům uvnitř pevniny.

Ostrovy královéCharlotty záležejí z ostr. Grahamova a Moresbyova, oddělených průlivem Skidegatským, z ostr. Prevostova, Lyellova a j. v rozloze 13.215 km². Bohaté deště způsobují na ostrovech bujný vzrůst stromů jehličnatých, cedrů, lišejníkův a mechů, jimiž zarůstají hory, až do 1500 m vystupující. Quercus garryana, Acer macrophyllum a Acer circinnatum jsou stromy nejobyčejnějšími. Jedle Douglosova, Hemlockova (Tsuga mertensiana), jedle stříbrná (Abies grandis) a Picea sitchensis dorůstají nezřídka 70 m výšky a 2 m v průměru. Geologickým složením rovnají se ostrovy ostrovu Vancouverovu. Rozsáhlé bažiny a planiny lesy kryté nelákají osadníků k zakládání pevných sídel; návštěvy Kanaďanů dějí se hlavně pro využitkování pěkných lesův a pro rybolov, ačkoliv podnebí panuje tu mírnější nežli v leckteré končině Skotska nebo ve Viktorii na ostr. Vancouverově. Indiáni pěstují brambory u velikém množství a vyvážejí je přes průliv do bělošských osad v Columbii Britské. Z užitečných nerostů těží se na ostrovech výborně štípatelná břidlice, měď a uhlí, podobné pennsylvanskému anthracitu. Ryb a zvěře lesní rovněž je nadbytek; velryb pohrávají zástupy v zátokách, dovolujíce člověku přiblížiti se na dostřel pušky; ryb lososovitých, sledí a tuleňů všude objevují se při pobřežích nesmírné davy. Krys, jedovatých hadů, škodlivého a protivného hmyzu tu není. Poněvadž domorodci neumějí zacházeti dobře se střelnou zbraní a neužívají na honbě luků, pomáhají si pouze jamami a železy, z kteréž příčiny je všude dosud zvěře kožišinné dosti. Haidaů žije tu deset hord asi po 500 hlav.

Dalším členem ostrovního pořadí jsou ostrovy Alexandrovy, o nichž pohovoříme při stati o Aljašce.

Podnebí v Britské Columbii, jež je prostudováno důkladněji pouze v jižních končinách, předčí mírností nad ostatní území kanadská v téže zeměpisné šířce a výšce. Celkem tu přibývá tepla a srážek vodních směrem od východu k západu.

Rostlinstvo Columbie Britské podobá se rostlinstvu provincií předešlých, jenže některé druhy charakterisují se tu množstvím, vzrůstem a jakostí dřeva. Na pobřeží obecným stromem je cedr žlutý, podél řek a jezer Picea alba a Tsuga canadensis, červená olše (Alnus rubra), vrba (Salix barclayi), bez (Sambucus racemosa) a různé ostružinníky. Na suchých stráních roste borovice žlutá a černá; všude pestří se koberce pestrobarevných květův a bujných travin. Pěstění ječmene, ovsa a žita děje se skoro až po Jukon; pšenice pěstuje se pouze na místech nejchráněnějších.

Původní živočišstvo v columbijských divočinách dobře se zachovalo. Chřestýši žijí na Fraserské planině ve výši 750 m. Hojně se tu objevuje medvěd grisli a malý medvěd černý, vlk, stříbrné lišky, vapiti, černoocasí jeleni (Cariacus macrotis), zajíci, horské ovce a kozy, svišti a j. Ze zvířat domácích akklimatisovali se koně a dobytek hovězí lépe nežli ovce. Bohatství ryb v řekách columbijských jest pověstné. „Marany" (angl. round fish, Coregonus quadrilateralis) zvláště hojně se v nich vyskytují; není nad ně ryb vzhlednějších a chutnějších. Idiáni říkají jim „altihameg", t. j. „mořští sobi", cestovatelé „bělice".

Ještě před stem let území Columbie Britské bylo majetkem Indiánů, kteří v něm nerušeně hospodařili po způsobu otců svých. Lovili zvěř kožišinnou, rybařili a žili dle přirozeného náboženství svého, zachovávajíce podivuhodné obřadnictví při veřejných projevech náboženských. První stanici Severozápadní společnosti pro obchod kožišinný založil Šimon Fraser na řece Fraseru r. 1806; Fort Kootenay založil David Thompson. R. 1821 vznikl Fort Thompson při jezeře Kamloopském, St. James při jez. Stuartském, Mac. Leod při řece Parsnipu, Fraser u řeky Nechaca a Vancouver při dolní Columbii. Na ostr. Vancouverově společnost Hudsonbayská založila r. 1843 Fort Camosun. A od těch dob zájmy východních Američanův o území v poříčí Columbie, Fraseru a Mackenzie neobyčejně vzrůstaly. Zvláště když objeveny byly Thompsonem (1820) stříbrné a olověné rudy v okresu Kootenayském, zlato na ostr. Vancouverově a Moresbyově (1850), při hořejší Skeeně, v okolí jez. Kamloopského a uhelná ložiska na východním pobřeží ostr. Vancouverova. Přes 20.000 zlatokopů přibylo do Columbie r. 1858, když našlo se zlato ve skalách fraserských, kde stojí Fort Hope a Fort Yale. Když potom výtěžky zlata neuspokojovaly, zlatokopci opustili místa jmenovaná a táhli dále na východ, kde lépe se jim práce odměňovala, ponechavše jámy „diggings" Číňanům.

Obyvatelstva pleti bílé bylo r. 1871 asi 36.000 hlav, r. 1901 na 129.000; s Indiány a míšenci, jichž počítalo se toho roku 29.000, s Číňany (15.000), Japonci (4500), černochy (500) 179.000 hlav. Při-

bývá vůbec obyvatelstva od r. 1880 asi o 13%, ročně. Mezi bělochy převládají Britové (60%); po Britech je nejvíce Indiánů (25.500, míšenců 4000). Všude převládá evangelismus; katolíků napočtlo se 18%, pohanů 5200. Nejhustěji lidé bydlí podél dráhy tichomořské, zvláště v krajině, kde dráha tato se dotýká oceánu Tichého. Indiáni náležejí, pokud se týče jazyka a útvaru lebky, kmenům, které osadily severní část pevniny americké. Nejčetnější jsou na pobřeží Čimšianové a Bella Kulové, Čuswapové při Fraseru, Nutkaové na ostr. Vancouverově a Haidaové na ostrovech králové Charlotty. Liší se značně od Indiánů východních i jižních po stránce duševní i tělesné, majíce svalnatá těla a schopnost napodobovati výrobky průmyslu evropského. Dle mínění jejich „yale" (vrána) je všeho původcem, a duše lidská je nesmrtelná. Člověk, jenž umírá v boji, a lidé, kteří byli zavražděni, požívají v nebi věčného blaha; ti pak, kteří zmírají smrtí přirozenou, jsou odsouzeni, aby po staletí bydlili v korunách stromů.

Polní hospodářství pro nepříznivé poměry nevykazuje přílišných prospěchů; cena maje'ků

U pramenů Fraseru v horách Skalistých.

hospodářských páčila se r. 1901 na 160 mill. K; roční výtěžek na 34 mill. K. Mimo seno těží se trochu pšenice, ovsa, bramborův a ječmene. Výtěžek spotřebě se dosud nevyrovnává. Rybářství poněkud ochablo; r. 1903 vytěžilo se za 24 mill. K ryb. Nejvíce se těží úhořů, kambal a sledí. Také výtěžky z hornictví poněkud se v posledních letech umenšily; ze 102 mill. K klesly na 90 mill. K. Zlata dobylo se za 30 mill. K, mědi za 23 mill. K, uhlí rovněž za 23 mill. K. Mimo tyto nerosty těží se stříbro, olovo a j. Největší ložiska uhelná jsou v Crows Nest Passu, v Nanaimu, v Comoxu a na ostr. králové Charlotty; uhlí někde objevuje se ve způsobě lignitu, někde ve způsobě anthracitu. Nejbohatší vrstvy jsou zajisté na ostr. Vancouverově v rozloze 500 km^2, v tloušťce 4 m.

Drah bylo r. 1904 na 2.470 km délky. Tím vnější obchod vzrostl na 215 mill. K. Hlavním místem obchodním je město Vancouver s 26.000 obyvateli, nejlidnatější obec v Columbii, konečná stanice dráhy pacifické a počáteční stanice parníků do Japanu a Číny. Do Jokohamy lze doplouti odtud za 13 dní, kdežto ze San Francisca za 17—18 dní. Proto cestovatelé volí nejraději spojení s Japonskem přes Vancouver. Kromě čtvrti obchodní město vystavěno jest ze dřeva. Dříví jest laciné, a celý domek o čtyřech světnicích není dražší 200 dolarů. Nelíbí-li se komu místo, kde domek stojí, dá se rozebrati a jinde postaviti. Všude zříti lze pracující Číňany, jichž z přístavův amerických vypuditi nelze. Zaujímají tu určité postavení, jehož jiní vyplniti nemohou. Evropan bývá překvapen, když ocitá se ve Vancouveru v konečné stanici C. P. Ry., vším, co na dalekém západě vidí. Kultura zde vytvořila zázraky. Několik km od zálivu Georgiina tmí se prales, na jehož pokraji Indiáni bydlí ještě v stanech, a při pobřeží zdvíhá se pyšné město moderní, plné ruchu obchodního. Pískot korábů, zvonce drah pouličních, buchot a rachot v obrovských dokách, výřivý shon lidstva rozmanitých jazykův a typů příchozího po několikadenní pouti krajinami málo obydlenými omamuje. Zemská vláda má sídlo své ve Viktorii, která vznikla na místě Fortu Camosunu na ostrově Vancouverově, a odkudž je čilé spojení paroplavební s ústím Fraseru a s přístavy v Puget Sundu a se San Franciskem. Roku 1881 měla 6000 obyv., r. 1900 již 21.000. Několik km západněji, při kryté zátoce leží Esquimault, silně opevněný přístav, stanice anglického loďstva. Severněji v okruhu kamenouhelných ložisk důležito je město Nanaimo. Na pevnině ještě vynikají: New Westminstr (6000 obyv.) při Fraseru jako živé tržiště nitrozemní a Rossland (5000 obyv.), Nelson (6000 obyv.), Slocan jako hornická místa okresu Kootenayského. U Barkerville těží se zlato z velikých ryžovišť.

β) Jukon.

Území Kanadské sousedící s Aljaškou, stalo se jako Jukon territoriem r. 1898. Sklání se k severozápadu; na jihozápadě jeho pnou se pásma horstev s vrcholky nad 2400 m, východ prostupují od-

nože hor Skalistých: Cassiar Mts., Pelly Mts., Glenlyon Mts. a j.

V blízkosti Frances Laku v hoře Mt. Loganu dosahují 2700 m; ještě severněji při Stewart Riveru dmou se vrchoviny soustavy hor columbijských v průměrné výši 1600 m (Macmillan Mts.). Mezi horstvy vlní se nízké planiny, vyplněné glaciálními usazeninami, jichž sklon naznačuje tok řeky Jukonu a jeho přítoků. Nejvyšší část jukonského terrainu shledáváme v cípu jihozápadním, kde ve skupině Alp Svatoeliášských Mt. Cook výškou dostihuje evropského Mt. Blancu, a Mt. Logan ční do výše 5948 m.

Hlavní řekou je Jukon, jenž vzniká u Fortu Selkirku spojením Lewes a Pelly Riveru, odtoku několika jezer při 60. rovnoběžce. Lewes má od jez. Lindemannova po Fort Selkirk délky 3500 km; od jez. Labergova spád jeho činí 640 m; od spojení s Pelly Riverem ještě 475 m. Proto přece lze jej považovati od peřejí Whitehorseských za tok klidný a rovnoměrně tekoucí. Přítokem vod četných poboček, jako jsou v levo: White, Forty Mile, Birch, Tanana, v pravo Stewart, Klondike, Tatonduc, Porcupine a Koyukuk, stav vodní bývá plavbě velmi příznivý až do pozdního léta a podzimu. V říjnu řeka zamrzá, a teprve v červnu zvedá se voda někdy přes 20 m nad obyčejnou výši a láme ledy, jichž odchod poskytuje pohledu velikolepě hrůzného.

Všecka země poměrně je dobře zalesněna, zvláště bílými jedlemi, a byla by s to, aby odměnila práci bílých osadníků, kdyby místo lovu a hledání zlata věnovali se pěstění ovsa, ječmene a bramborů.

Zlata chtiví lidé pronikli do území Jukonského již r. 1878 a provozovali trochu orby; ale vzácného kovu skutečně začali dobývati v řece Lewesu a Salmonu r. 1881 a 1882, v písku Stewartu 1882 až 1883, ve Fortu Mile Riveru r. 1886. Když r. 1896 odkryta byla naleziště v Klondike, proud vystěhovalců obrátil se tam a pídil se po zdrojích bohatství. Těžba náramně stoupala. R. 1898 vydala 50 mill. K, r. 1899 již 80 mill. K, r. 1900 nejvyšší výnos 112 mill. K. Od té doby klesala; r. 1904 vytěžilo se zlata pouze asi za 52 mill. K. V prvních letech bylo zlatokopům, ubírajícím se do Klondike z Vancouveru, Viktorie, Seattle a odjinud, jíti do Skagwaye a Dyee (Dyea) při průlivu Lynnském, potom strastiplnou cestou průsmykem Chilcootským (1070 m), nebo též severnějším průsmykem Whitehorseským (883 m) k řece Lewesu, odtud po člunech do města Dawsonu, v té době (v pěti letech 1896—1901) vzniklému. Po vystavění železnice ze Skagwaye do Whitehorse a po zavedení dobrého spojení parníkového po Lewesu zkrátila se dřívější obtížná cesta k cíli na 6 až 7 dní. Železnice má délky 246 km; náleží k dílům veliké technické vyspělosti, přepinajíc řeky více než stem mostů. Mimo ni důležity jsou silnice pro dopravu saňovou od Stikinu k jez. Teslinskému, k níž druží se paroplavební spojení od Hootalinkwy k Dawsonu, cesta přes průsmyk Chilcootský k jez. Bennettu, z Daltonu k Selkirku a od dolního Fraseru k hornímu Stikinu.

Klondikská pole zlatá (64° s. š.) zaujímají prostoru 2100 km² mezi ř. Klondikem, Flatem, Dominion Creekem a Indian Riverem. Nejdůležitější mezi vodami zlatonosnými jsou Bonanza Creek a jeho přítoky: Eldorado, Bear a Hunker. Ale zlata se dobývá i mimo písečné nánosy tekoucích řek. Území Klondikské je totiž vysokou plošinou, četnými, hlubokými a širými údolími proniknutou a zakulacenými chlumy uzavřenou. Chlumy zdvíhají se do 400—450 m nade dna úvalů. Nejvyšší hora Dome má výšky 1250 m nadmořské, 900 m nad Jukonem. Bystřiny nebývají širší 4—5 m; jenom prudký Klondike má průměrně 45 m šířky. Epochální nálezy zlata staly se tu r. 1894 a r. 1896. Roku 1894 Robert Handerson, kanadský dělník, na cestě krajinou nalezl náhodně kus zlata zvíci palce. Byl samoten a odkázán pouze na své ruce a svoji pušku, jíž si potřeby životní opatřoval. Pln jsa energie, trpělivě studoval vlastnosti půdy, jíž úplně pokrýval snih a brzy se přesvědčil, že v zemi ukryto jest pokladů, o nichž nikdo nemá ani tušení. Vrátil se potom k svým soudruhům a sdělil jim, co odkryl. Potom tři druhové šli s ním hledat štěstí. Byli to: Ed. Munson, Frank Swanson a Albert Dalton. Brzy náleželi k nejbohatším lidem Severní Ameriky. Roku 1896 G. H. Cormack nalezl zlata za 1500 dolarů, jiní za 6000, 11.000, 49.000 i 180.000 dol. Roku 1898 jediný parník jukonský odvážel k ústí řeky náklad drahého kovu v ceně 6 mill. dol. V téže době těžba rostla též v jiných okresích: Forty Mileském, Birchském, a na mysu Nome. Jest přirozeno, že po těchto skvělých výsledcích

Průsmyk Chilcootský.

přišlo do Jukonského území odevšad velmi mnoho pracovitých idí, jichž r. 1898 v stanech a v zemljankách přes 40.000 vzdorovalo nepohodám drsného podnebí. Většina z nich se ovšem vrátila; jedni když nabyli pokladů, druzí když přesvědčili se o marné snaze po zbohatnutí. Ostatní tu zůstali a počali se zabývati rolnictvím.

Pokud se týče složení geologického, vyskytují se tu zvrstvené horniny eruptivní a třetihorní. Vrstvy při Indianu Riveru, Hunkeru a Klondiku nemají zkamenělin, i jsou dle všeho prvohorní. Vrstvy zlatonosné záležejí ze světlých a zelených slídových břidlic, obsahují hojně křemence, živců (orthoklasu, plagioklasu) a sericitu. Štěrky dělí se v starší a mladší. Dobývání zlata v starších štěrcích se nevyplácí. Za to štěrky mladé poskytují ho v hojnosti. Dobývání zlata je zde vůbec velice nesnadné, ať se děje na povrchu nebo v dolech, poněvadž vnikati jest zlatokopům do půdy stále zamrzlé. Proto vrstvy nánosů zahřívají se horkými kameny, ohněm a horkou vodou, aby se oddělily a na určitá místa dopravily. V zimě se zpravidla země vykopává a v létě teprve zlata zbavuje.

Ústředím okrsku zlatonosného stalo se Dawson City, město dobře stavěné, obchody a dobrým spojením paroplavebním po Lewesu a Jukonu opatřené. Ve vývoji svém celkem pokračuje mnohem pomaleji nežli jiná města americká. Jeť doprava všeho sem nad míru obtížná a řemeslníků málo, poněvadž každý, ač práce platí se všude dobře, raději pídí se po zlatě. Kdo se do Klondike stěhovati míní, musí obětovati pěknou sumu peněz na své opatření, nechce-li cestou obětovati zdraví a život. Výstroj cestovní přes zasněžené a zaledněné pláně má cenu nejméně 360 K. Náčiní kromě pušky a revolveru rovněž jest jim koupiti za 360 K; potravin za 240 K. Na tratech, kde není prostředků dopravních, cestující sdružují se v karavany, v nichž se vzájemně cestou podporují. Tažní psi vykonávají tu výborné služby. Mezi dřevěnými stavbami klondikskými vyniká již divadlo, t. j. zpěvní síň pro obveselení lidí. Poštovní úřad zprvu velmi primitivní, vykazuje neobyčejnou agendu. Celkem žijí zde lidé, kteří ze zlata chtějí zbohatnouti a lidé, kteří bohatnou ze zlatokopů.

f) Území Arktické.

Území Arktické záleží z territorií Mackenzie, sev. a již. Keewatinu a Ungavy, která dosud nemají vlastní vlády, nýbrž spravována jsou vládou spolkovou a odtud „neorganisovaná“ se jmenují. Zaujímají ohromný prostor 3,716.639 km², na němž žije toliko asi 19.000 osob, tedy na 240 km² osoba jedna. Stanovení hranic Keewatinu pochází z r. 1882, ostatních territorií z r. 1895. Dle sčítání lidu z r. 1901 nedostává se podrobných zpráv, jak ve příčině národopisu tak ve příčině vyznání náboženského. Po stránce hospodářské territoria kromě jižního Keewatinu jsou vývoje neschopna. Lov kožišinných ssavcův a ryb zůstane tudíž i na dále jediným zdrojem živobytí a jedinou vzpružinou obchodu, jejž společnost Hudsonbayská v moci své udržela.

Území Arktické označuje se též jmenem „Americká Sibiř“, neboť podnebím, povahou půdy a plodinami v mnohém shoduje se s asijskou Sibiří. Rozkládají se tu širé bažiny (tundry), hluboké lesy, nepřehledné stepi porostlé travou, četně rozvětvené řeky a veletoky, jež končí v sev. moři Ledovém; řídké obyvatelstvo proniká stepmi honíc zvěř a lovíc ryby.

Geologickým složením území náleží planině Vavřinecké, neboť všude vystupuje na povrch prahorní rula, přerušená někde vrstvami huronskými nebo algonkinskými, kambrickým křemenem, dioritem a diabasem. Malé plochy území při dolním Mackenzii náležejí útvaru křídovému. V době prvohorní většina planiny Vavřinecké byla vysokým pohořím, jehož troskami a štěrkem vyplnily se sníženiny kolem něho. Menší část planiny byla pod tenkou vrstvou vod mělkého oceánu. V době diluviální území bylo značně zaledněno a splývaly s něho dva mohutné ledovce. Jeden z nich Tyrrelem „Keewatinský“ nazvaný, byl na západě, druhý „Labradorský“ na východě zálivu Hudsonova. Ledovec Keewatinský sahal daleko k západu a jihovýchodu po předhory hor Skalistých, po Jowu, Illinois až po záliv Hudsonův, ledovec Labradorský až do Quebecu a Ontaria. Jeho usazeniny jmenují se formací labradorskou. Posunující se ledovec ohladil skalní spodinu svou tak, že na některých místech jeví se na povrchu pouze holá skála křemencová nebo rulová, jinde zakulacené skalní kupy, mezi nimiž zbyly obrovské morény. Deštová a sněhová voda bloudí a klikatí se nyní mezi nimi, shromažďuje se v nesčetná jezera a bažiny (muskegs) a přeskakuje stupňovitý terrain v podobě peřejí a vodopádů.

α) Mackenzie.

Territorium Mackenzie sousedí na západě s Jukonem, na jihu s Athabaskou, na východě s Keewatinem a na severu dotýká se moře Ledového. Prostírá se po střední a dolní stupňovině úvalu Mackenzijského, zabírajíc v rozsah svůj také poříčí řek Coppermine Riveru, horní tok řeky Rybí a Dubawntu s příslušnými jezery. Dle G. M. Dawsona všecek úval Mackenzijský zabírá $1^3/_4$ mill. km² a dá se členiti v čtvero pánví, jež charakterisují jez. Athabaska (250 m), Velké jezero Otročí (158 m), Velké jezero Medvědí (119 m) a deltové ústí mackenzijské.

Výtok z jez. Athabasky jmenuje se Velká řeka Otročí; v délce 22 km od Graham Landingu a Fortu Smithova na poloviční cestě mezi jez. Athabaskou a Velkým jez. Otročím proráží horstvo Caribooské řadou prahů se spádem 72 m. Velké jez. Otročí má na 500 km délky, 20 až 110 km šířky a 26.000 km² obsahu plošného. Při tom je poloostrovy velice rozčleněno a ostrovy opatřeno. Za část řeky nelze je považovati; je spíše rozšířením Lockhart Riveru, Yellow-Knife Riveru a řeky Petitotovy, tedy částí soustavy, již tvoří několik vedlejších řek. Výtok z Velkého jez. Otročího (při 117° z. d.) je vlastní ř. Mackenzie, jinak Naotcha. Mezi 117°

20′ a 118° 20′ z. d. rozšiřuje se v jezero Malé, v němž četné ostrovy způsobují, že v délce asi 80 km plyne ku předu nanejvýš pomalu. Z levé strany přijímá potom Liard. Než dostihuje moře, posiluje ji jedenáct řek velkých a na 170 řek malých. U Fortu Normanu Mackenzie přibližuje se Velkému jez. Medvědímu na vzdálenost 100 km a přebytek vod jeho přijímá Bear Lake Riverem, jenž blízko výtoku z jezera pádí k západu přes četné prahy. Ve výši 45 m nad mořem veletok proniká tvrdými vápenci, „Rampats“ zvanými, a ubírá se k moři; asi 150 km před ústím rozděluje se v mnoho ramen, jež později se sdružují v šest proudů. S vodou přichází do moře také ohromné množství prsti, již zejména Liard a Peel z hor Skalistých přinášejí, zvláště tehdy, když se hýbají ledy. Od břehů řeky, jichž průměrná výše obnáší 10—50 m, zdvíhají se několikeré stupňoviny vysočinné do 100—140 m, jež později přecházejí v drsné planiny. Při malé vodě spatřiti lze v řece četné katarakty; při velké vodě úplně mizejí. Splavný je Mackenzie od 60° s. š., tedy na 2100 km délky, leč pouze 3 měsíce, od 10. června do 20. října. Malý parník společnosti Hudsonbayské pojíždí na řece po 68° s. š., po ústí Peelu.

Po prvé popsal území Mackenzijské abbé E. Petitot, jenž dvanáct let jako missionář v nehostinných končinách jezera Otročího a Medvědího se zdržoval. Od moře Ledového po jez. Athabasku, od hor Skalistých do jižních stepí, všemi směry prošel zemi a vědu zeměpisnou obohacoval novými a novými výzkumy. Po něm pokračovali v badání Robert Bell, J. B. Tyrell, A. P. Low, kteří zprávy Petitotovy potvrdili a rozšířili. Dle nich Velké jezero Otročí člení se ve čtyři vodné zátoky, v nichž žije množství ryb, hlavně bolenův v průměrné váze 18 kg, kaprů, štik, bělic a lososů mackenzijských. V chráněných mělčinách plovou divoké husy a točnové kachny, na pevnině lákají k honbě ptáci kurovití, točnoví zajíci, sobi, losi a pižmoni. Bobr na březích jez. Otročího vyskytuje se zřídka.

Mezi Velkým jez. Otročím a Velkým jez. Medvědím Petitot r. 1864 objevil řetěz velkých a malých jezer, jichž odtok směřuje jednak na sever, jednak na jih. R. 1867—69 objevil nové skupiny jezer, jimž dal francouzská jména jako Lac Graudin, Lac Taché, Lac St. Thérèse a j.

Velké jezero Medvědí vystupujíc nad řeku Mackenzie 60 m, prohlubuje se v žulové vysočině, kterou při západních březích jezerních kryjí vrstvy vápencové. Do jezerní pánve vlévá se celkem 36 řek, z nichž žádná nezkaluje vody nánosy, jak pozorovali jsme při jezerech dřívějších. Odtud vyznačují se spousty vodní křišťálovou průhledností a jasností. Pstruzi tu žijící dosahují největší velikosti a váhy 15—30 kg; sledi (Clupea harengus) v ohromných zástupech přezimují pod korou ledovou, několik m tlustou. Jediný výtok z jezera ze zátoky Keithské pojí se s Mackenziem u Fortu Normanu. Led kryje hladinu po větší část roku, od října do polovice července. Východní studené větry způsobují nižší teplotu než jaká se objevuje při ř. Mackenzii na téže zeměp. šířce. Led puká již ke konci května, ale po-

něvadž bývají v červenci noční mrazy i — 8°, kry netají docela, naopak se zvětšují a při východních březích zůstávají nedotčeny do příští zimy. Okolním krajinám vytrpěti jest prudké bouře sněhové, jež nesčetněkráte v době 9 měsíců se objevují; teplo bývá pouze po dobu dvou měsíců. Západní a jižní pobřeží kryjí světlošedé plochy lišejníků, tu a onde prostoupené zakrnělými smrky. Pobřeží severní je pahorkovité a lesy porostlé, východní pusté, vřesovité. Vzácných zvířat kožišinných oblast jezerní postrádá docela; bobr a los se tu nevyskytuje. Za to hnědí a černí medvědi dorůstají podivuhodné síly a velikosti; leč stálým hubením jich ubývá. Hojni jsou ještě točnoví vlci a sobi; trýzeň způsobují komáři po celý červenec.

Severně od kružnice točnové rozkládá se Lac T'atchéni, jinak Lac de Bois (jez. plovoucího dříví), jehož podzemní odtok vlévá se do Velkého jez. Medvědího. Ještě severněji mezi 67° a 68° s. š. a mezi 120°—123° z. d. ve vypnulinách, 300—500 m vysokých, vznikají tři veliké řeky: La Roncière, Mac Farlane a Anderson, jež vlévají se do moře Ledového. Naproti ústí Andersonu v zálivě Liverpoolském zdvíhá se nad hl. mořskou ostr. Gibb. Východně od ústí Mackenzie leskne se jezero Eskimo, největší ze skupiny jezer na vzdáleném severu.

Nerostné poklady úvalu Mackenzijského nejsou dosud známy; dobývalo se pouze soli při záp. březích Vel. jez. Otročího pro zásobování stanic společnosti Hudsonbayské. Dle různých známek, jevících se v křídovém útvaru v poříčí Athabasky lze souditi, že v hlubších vrstvách utajeny jsou veliké zásoby petroleje. Již se i začalo na různých místech s navrtáváním kůry zemské (1895), ale praktických výsledků to pro nepřekonatelné překážky technické nemělo. Řeky, jež přicházejí z hor, přinášejí zlatá zrna, v poříčí Liardu nalezlo se stříbro, při Coppermine Riveru výborná měď. Ložiska lignitu u Fortu Simpsonu a Fortu Normanu slibují hojný výtěžek. Lze tudíž za to míti, že kulturní vývoj Mackenzie založen bude na bohatství nerostném.

Podnebí vyznačuje se trvalou, krutou zimou. Střední teplota lednová v Chippewyanu vykazuje — 29°, v Simpsonu — 28·2°, tedy méně než při zálivu Hudsonově a v Nainu na Labradoru. Nejhlouběji klesá rtuť ve Fortu Simpsonu v lednu a v prosinci, někdy v únoru a březnu — 45° až — 50°; měsíce bez mrazů zde vůbec není. V létě vystupuje rtuť ve jmenovaných osadách na + 27°; ale střední teplota jejich v červenci stanoví se na + 15·7°, průměr roční pak na — 3·7° a — 4·3°. Z toho vyplývá, že nelze s plnou důvěrou zabývati se pěstěním pšenice, ječmene, brambor a zelenin, poněvadž po pracném úsilí na polích lze se dočkati zklamání. Jedině ječmen, jehož některé druhy rychle zrají, lze síti ještě v blízkosti Fortu Normanu, ale nutno jest připraviti se též na sklizeň nedostatečnou. Ze stromů jedle černé, modříny a topole lze sledovati až po ústí Mackenzie; kmeny jedle bílé mívají na břehu Velkého jez. Medvědího i $^1/_2$ m v průměru.

Pokud se týče osazení úvalu Mackenzijského, zůstalo vše skoro při starém, jak bývalo za panství Hudsonbayské společnosti, dříve než zbavena byla svých práv. Nesmírné divočiny lesní, bažinné,

vodní a skalní odstrašují od zakládání osad. Osamělé „tvrze“ kamenné a missijní domky jsou jediná města, kde scházejí se rudí a bílí lovci, aby vyměnili zboží a dověděli se, co nového ve světě. Domorodci territoria Mackenzijského dělí se v Eskymy a Indiány, z nichž Tinnové obývají území poměrně nejlépe zdělaná. Fort Simpson je hlavním ústředím obchodu výměnného a sídlem missie anglikánské při ústí Liardu, Fort Providence při Mackensii ústředím missie katolické. Fort Norman a Fort Mc Pherson při Peelu jsou nejdůležitější místa při dolním Mackenzii.

β) Keewatin.

Territorium Keewatin rozkládá se jižně a západně od zálivu Hudsonova a dělí se v část severní a jižní. Jižní část postupuje až po Chesterfieldovu zátoku, záležejíc z dvou stupňovin, z nichž nižší, všude pískem pokrytá, vyvyšuje se zvolna do 180 m a nese na sobě patrné stopy bývalých pobřeží, vyšší postupuje k hranicím západním a jižním a dále do Athabasky, Saskačevanu, Manitoby i do Ontaria, zdvíhajíc se tu 220—250 m. Údolí bývají vyplněna drobným štěrkem morénním a osamocenými balvany různé velikosti. Největší řeky jsou Churchill, Nelson, Hayes, Severn a pohraniční Albany.*)

Churchill, maje délky 1800 km, proniká několika jezery, jejichž přítoky jsou vespojení s jinými soustavami říčními a tak pro člunové spojení velice příznivy. Pro lodi velké splavný je toliko v toku dolním, kde Fort Churchill předčí nade všechny ostatní přístavy hudsonbayské.

Nelson, dolní tok Saskačevanu, Red Riveru a Winnipegu, při výtoku z jez. Winnipežského, mohutností vyrovnává se řece sv. Vavřince, ale brzy potom vstupuje v soutěsky skalních břehů, dělí se v ramena a překonav prudké peřeje, v dolním toku se uklidňuje. Vstup lodem do ústí Nelsona možný jest pouze o přílivu 4—5metrovém; dále plouti nelze nežli 65 km od moře.

Hayes záleží z Fox Riveru a Hill Riveru a vlévá se blízko ústí Nelsonu do zálivu Hudsonova. Není řekou příliš velikou a je proto pro plavbu člunovou velice příhodný. Ode dávna byl tudíž spojidlem mezi York Factory a Norway Housem. Méně přízniv plavbě člunové je Severn. Albany, po celém toku splavný, má pro obchodní spojení značnou důležitost, poněvadž 400 km délky lze uraziti parníkem.

Podnebí territoria jest velice drsné. York Factory při 57° s. š. mívá ročně průměrně —5·6°, v lednu —23·9°, v červenci +13·4°, největší zimu —45°, největší horko +27°. Čím severněji a hlouběji do země, tím zimy přibývá. Jižní Keewatin kryjí mohutné lesy jehličnaté, při jižních hranicích prostoupené též stromy listnatými. Nej-

*) Na mapě str. 158.—159. atlantu Andreeova z r. 1901 hranice západní vedou dle poledníku 100., na mapě č. 83 atlantu Stielerova z r. 1907 podél poledníku 102. Dle Andreeova atlantu na př. Dubawn Lake je v území Mackenzijském, dle atlantu Stielerova v Keewatinu. Rozdílná označení hranic spatřiti lze i na mapách jiných.

mohutnější je stromoví v úvodí James Baye, kde kácení stromů dosud poskytuje hojného užitku. Vzrůst stromů přestává při ústí Churchillu. Živočišstvo zastoupeno jest různými masožravci, hlodavci a jeleny; žiji tu všechny druhy ssavcův a ptáků, jimž přírodou určeno bylo v severních končinách přebývati. Medvěd černý a šedý prozrazují velikou příbuznost s hnědým medvědem evropsko-asijským. Totéž říci lze o vlku a lišce, vydře, sobolu, kunách a j. Z ryb loví se nejvíce druhy lososovité; hmyzem obávaným jsou moskyti.

Jižní Keewatin stal se průchodní zemí společnosti Hudsonbayské z provincií východních do území Prairijního. Mimo to plují několikrát do roka parníky ze Selkirku, při jižním konci jez. Winnipežského, do Norway Housu při východním výtoku jezerním, aby zásobovaly potřebami stanice podél Nelsonu rozložené. V zimě spojení stanic s městy pobřežními děje se po saních. Norway House má výhodnou polohu, tak že odtud lze proniknouti na všechny strany, po suchu i po vodě. Obyvatelstvo stanice (1000 osob) záleží z missie rossvillské a Indiánův, kteří pracují pro společnost Hudsonbayskou. Zahradnictví lze provozovati až po 55° s. š. Brambory a rozmanitá zelenina dává pěkný užitek, ale Indiáni o práci na záhonech nedbají, ačkoli semena přivážejí se jim zadarmo. Cesta z Norway Housu k zálivu Hudsonovu po vodě trvá obyčejně devět dní.

Stanice Fort York právě jako Fort Churchill pozbyly po otevření pacifické dráhy kanadské mnoho z bývalé důležitosti. Obyvatelstva počítá se na jižní Keewatin asi 6046 osob.

Severní Keewatin severně od hranic vzrůstu stromů splývá téměř s půlostrovem Velké řeky Rybí. S výše 200 m klesá k moři Ledovému směrem severovýchodním. Patrné vypnuliny v něm zjevují se mezi Wagerovou zátokou, Repulse Bayem a na půlostrově Melvillově. Jinak všude převládají lysé plochy skalní, s nimiž střídají se nepřehledné plochy lišejníků, mechův a zakrnělých křovisk, hlavně bříz.

Velká řeka Rybí, Back River, vzniká v malém jezeře Sussexském, jež leží bezprostředně severně od mnohem většího jezera Aylmerského a Clinton-Coldenského, jež napájejí jezero Otročí, protéká četnými jezery a prudkým spádem proniká nehostinnými krajinami. Podobně řeka Dubawnt vyznačuje se všemi vlastnostmi řek na planině Vavřinecké. Vzniká v jezeře Wholdiahu (Woldaia L.), 390 m nad mořem a přijímá v levo Thelon s Hanburym, v pravo Kazan. Vlévá se do zátoky Chesterfieldovy, jež bývá v létě tři měsíce bez ledu. Jezero Dubawntské má na sobě ledovou kůru ustavičně. Jižně od Dubawntu vlévají se do zálivu Hudsonova ještě Ferguson a Thaanne River, ve všem podobné řekám dřívějším.

Podnebí jest ještě drsnější nežli v Keewatinu jižním. Teplo letní nestačí, aby povrch zemský rozhřálo. Při nehlubokém kopání vždy připadá se na věčný led. Samo léto bývá mlhavé a strašlivé bouře sněhové ničí touhu po životě. Nikde není stromův ani křův. Nejčastěji lovec nebo cestovatel spatřuje zakrslou břízu a vrbu.

Širé, nezalidněné planiny oživují pižmoni, stáda sobů (karibu),

na pobřeží žije medvěd lední, liška točnová a zajíc točnový, jakož i četné ptactvo, jako kur bílý (Lagopus albus anebo rupestris), sova sněžná (Surnia nivea), husa sněžná (Anser hyperboreus), strnadi a nesčetné myriady moskitů.

Pižmoni američtí jsou nejpodivuhodnějšími zvířaty ze skupiny buvolů. Vypravování o nich bývalo ještě před nedávnem bájí. A právem, neboť žijí v krajinách, kde ani člověku pro zimu žíti nelze. V létě vypásají se na vlhkých paloucích a travnatých plošinách kamením pokrytých, v zimě vyhrabávají silnými kopyty lišejníky a mechy pod sněhem ukryté a tráví z tuku za krátké léto nashromážděného. Před zimou zvíře chráněno je na plecech, na krku, na bocích a na hřbetě dlouhou srstí, sahající téměř až k zemi. Pod dlouhou srstí roste neobyčejně dlouhá, popelavá vlna, jež chrání zvíře nejkrutějších mrazů. Vlna v létě v chumáčích vypadává a na zimu opět narůstá. Jak pižmoň může v severních pustinách ještě s jinými živočichy žíti a jak bystrými smysly při tom veden jest, dosud nepodařilo se vypozorovati. Kromě vlka a medvěda ledního přežvýkavec tento nemá jiného nepřítele nežli člověka, z něhož dostává strach tehdy, když poznává jeho lstivost. Jsa neobyčejně zvědav, přibližuje se člověku až na dostřel a pak klesá mu za kořist. Mláďata rodí se ke konci května, mají světlošedou srst a dlouhé nohy. Stáda asi 30 krav mívají po dvou býcích, kteří často v soubojích hynou. Masa býků pro pižmový zápach jísti nelze, za to maso krav a telat je výborné. Indiáni při zálivě Hudsonském provozují s masem pižmovým, na slunci sušeným, rozsáhlý obchod výměnný. O životě pižmoňův a o lovech jejich poutavě vypravuje Sverdrup v díle „Nová země na severu“.

Lidí žije v severním Keewatinu asi 2500 domorodců. Z nich 2000 Eskymů, sem a tam kočujíce, ubíjejí tuleně a soby. Ostatek (500) připadá na Indiány z kmene Chippewayů, kteří podobně jako Eskymové stopují výše jmenované ssavce daleko do nitra nehostinné země. Běloši se Keewatinu severnímu vyhýbají, kromě smělých badatelů, jež zprávy o bohatstvích nerostných povzbuzují k novým objevům.

γ) Ungava (Labrador).

Nesmírný poloostrov Labrador mezi zálivem Hudsonovým a oceánem Atlantským, nejvýznačnější člen severoamerického kontinentu, jenž jižním koncem zasahá do zeměpisné šířky pražské a koncem severním do šířky trondhjemské, zůstal do našich dob kulturou evropskou téměř nedotčen a nejméně cennou částí světové říše Britské. Teprve výpravami, hlavně Lowem v posledním desetiletí stol. XIX podniknutými, jakési světlo připadlo do temných a neznámých končin nitra poloostrovního, a vzdělaný svět počal se zajímati o přírodní zjevy tu se vyskytující. Dřívější zprávy pocházely od úředníkův Hudsonbayské společnosti, Mac Leana, Davisa a Erlandsona. R. 1861 Henry Yule Hind vedl výpravu na La-

brador a popsal památný podnik. Dle zpráv jeho pobřeží jižní kromě ústí řek tak je naplněno kamenim, že missionáři v zátoce Tabatièrské, záp. od mysu Whittle, nemohli najiti místa, kde by vykopati mohli hrob. Z té příčiny pochovávají se mrtvoly v rozsedlinách a puklinách skalních. Na postup do nitra Hind dal se údolím Moisie Riveru od zálivu sv. Vavřince.

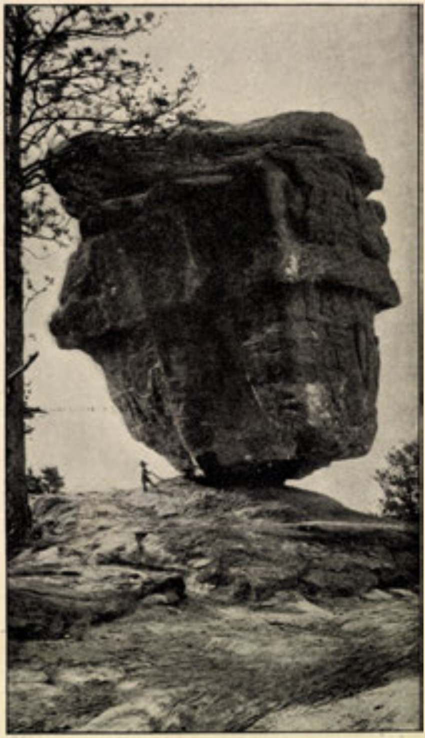
Jak již na jiném místě bylo psáno, typickým je fjordové pobřeží, bohaté hlubokými a bezpečnými úkryty lodem, na nichž námořníci oddávají se lovu tuleňů, sledí a tresek. Oko spočívá na strmých skalách rulových a křemencových, jimiž proniknouti do nitra země jindy zdálo se býti nemožno. Nejpohodlnějšími cestami do Labradoru jsou nyní Hamilton Inlet a Ungava.

Labrador jako přírodní celek zaujímá asi 1,500.000 km². Politicky rozdělen jest ve tři nerovně veliké části: v přímoří, jež náleži New Foundlandu, v jižní část, jež počítá se ku Quebecu; a v Ungavu, jež tvoří neorganisované territorium. Od jihu na sever prostírá se v šířce 1626 km, od východu k západu v délce 1717 km. Pobřeží půlostrovní je z větší části příkré, zvláště na východě v délce 1200 km, na severu od mysu Hopes Advance po mys Wolstenholme v délce 430 km, na západě od mysu Dufferinu po mys Jones v délce 560 km a výšce 600 m. Ostatní části pobřeží jsou ploché. Povrch půlostrova Labradoru znázorňuje skalní celinu průměrné výše 500 m s terrainem lehce zvlněným, nad nějž tu a onde vystupují řady neb i pásma zakulacených pahorků, 100—150 m výšky relativní. Všude patrny jsou silné a nesmazatelné stopy doby ledové. Heights of Land, která doprovází řeku sv. Vavřince od prameniště Ottawy po mys Charles, dosahuje výšky 750 m.

Nejvýše vystupují dle R. Kocha divoké hřebeny až do 2700 m podél pobřeží severovýchodniho; v krajině mysu Mugfordu, jižně od Hebronu, ve skupinách hor Kiglapaitských a Kaumajetských ještě do 1200 m. Jakkoli výška ta je značná, na horách útvaru prahorního není viděti sněhu aniž jaké stopy zaledněni. (Deckert).

Napříč půlostrovem postupuje pruh jezer velice mělkých; všechna téměř jsou ve spojení s rozsáhlou a složitou sítí říční. Dle Lowa plošný obsah jejich zaujímá téměř $^1/_4$ plochy půlostrovní (350.000 km²). Na jihu vyniká Mistassini ve výši 410 m s odtokem do jezera St. Johnu, uprostřed Kaniapiskau 560 m nad hladinou mořskou s odtokem téhož jména, na severovýchodě Michikamau ve výši 503 m a na severozápadě Upper Seal, Lace a Great Long Lace 258 m nad mořem. Kteří lovci znají vnitřek ostrovní, mohou na člunech dostati se každým směrem, poněvadž šíje mezi řekami a jezery (portages), přes něž nutno jest je přenášeti, mívají na nejvýše hodinu délky. Údolí většiny řek, z nichž na prvním místě jmenovati jest Koksoak a Grand River (Hamilton), jsou stará řečiště ještě z doby předkambrické. Ve vnitřní vysočině nemají vyhloubených žlebův ani údolí, a vodní předěly jejich z těch důvodů jsou velice neurčité, tak že na př. jezero Kaniapiskau je ve spojení se zálivem Ungavským, řekou Koksoakem a zároveň řekou Manicuaga-

nem s řekou sv. Vavřince. Průměrná hloubka průrev říčních na pobřeží jihovýchodním obnáší 300 m. Koksoak vlévá se do zálivu Ungavského, z něhož příliv mořský vniká do řeky na vzdálenost 110 km. Grand River, odtok Dyke Laku, znám jest obrovským vodopádem 100 m zvýši a kaňonem 230 km zdéli. Od východu tekou do zálivu Hudsonova ještě kromě jiných Little a Great Whale, Big River a East Main, pohraniční řeka ungavskoquebecká.

Osamocený balvan na planině labradorske.

Pokud se týče geologického složení, půlostrov záleží hlavně z prostředně hrubozrné žuly různého zbarvení od červeni do světlé šedi; prahorními hmotami těmi pronikají široké a rovnoměrné pruhy slídové ruly a různých slídových břidlic. Huronian, důležitý bohatstvím rud, vystupuje na západě, při jezeře Mistassini a při Hamiltonu Inletu. Kambrium spatřuje se rovněž při jezeře Mistassini, na záp. pobřeží, na ostrovech je provázejících a kromě toho na předělu vod ungavských a atlantských od pramenů řeky Hamiltonu po ústí Ungavy.

Vrstvy silurské omezují se na nejzazší sever. Z užitečných nerostů dobývá se dosud železa, mědi, zlata a anthracitu na Long Islandu poblíže mysu Jonesu.

Labradorské podnebí závislé je na vlivech studených moří a jejich proudů mnohem více nežli Keewatin, čímž klimatické poměry půlostrovní hůře se vyvíjejí nežli na půlostrově Velké řeky Rybí. Ramah má dle Hanna střední roční teplotu —5°, lednovou —20·3°, červencovou +8·1°; Nain na téže šířce jako Edinburg v Skotsku —4°, —22·8° a +9·1°. V nitru půlostrova léto je teplejší nežli na pobřeží, a při jez. Mistassini (51.° s. š.) v květnu bývá +30° tepla. Leč teplo netrvá dlouho, a bezmrazných měsíců nikdo nezná. Led jezerní mizí teprve v červnu a v polovici září tvoří se na novo; sníh však zůstává v úvozech a roklích přes červenec. Od druhé polovice září kraj všecek bývá již trvale zasněžen. Někdy mrzne důkladně v červenci a v srpnu. Low byl svědkem mrazu u Fortu Chima, na řece Koksoaku, kde 8. srpna na vodě utvořil se led cm tlustý. Lodi mohou tudíž po řece plouti až od druhé polovice července. Zima uprostřed půlostrova je strašlivá; u Fortu Chima rtuť klesá na —54°, u Fortu Mistassin na —49°. Je tudíž vzdělávání půdy i v nejjižnějších končinách půlostrovních někdy pochybno. Severní hranice, při nichž daří se ječmen, sahají po 52° s. š.; brambory pěstují se na východě při rovnoběžce 53., na západě ještě při rovnoběžce 54. V pařeništích nainských lidé vypěstovali dobrou kapustu a řepu.

Rostlinstvo v přírodě je bohato a leckde vyznačuje se mohutností, zvláště na půdě kambrického vápence a břidlice jižně od 52. rovnoběžky. V subarktických lesích rostou černé a bílé jedle, modříny, bílé cedry, četné břízy, osyky, topole, třešně lesní, olše a hustý podrost severních pěnišníků, brusinek, borůvek a klikev. Mezi olšemi Bell rozeznává devět druhů. Severně od 52. rovnoběžky lesy soustřeďují se v místech chráněných a v sousedství jezer a řek, při zálivu Ungavském mizejí docela; tu šíří se skalní pustina podobná pustině na půlostrově Rybí řeky (Barren Ground) ve výměře nejméně 120.000 km². Postupuje-li se však proti proudu řek, pustoty ubývá, a na místech chráněných rostlinstvo dosahuje značné svěžesti. V celku však půdy k zapuštění kořenů je všude velmi málo. Pod vrstvou mechův a lišejníkův objevuje se křemenný, písek jen málo začernalý rostlinnými látkami, do něhož zapouštějí kořínky odnože jedlí a jalovce. Tu jest též pravý domov lišejníkův a mechů. „Na předělech řek," píše Hind, „jsou rostliny ty nádherné. Majíce fantastické tvary a nejjasnější barvy, rostou do kruhu v průměru $^1/_2$ až 6 metrů. Lze je najíti na všech plochách skalních, a jejich zjev naplňuje divočiny zvláštním kouzlem. Zcela nenápadně rozrušují skalní povrch zemský a způsobují, že vzduch k němu má přístup. Měřil jsem hloubku lišejníku sobího a naměřil jsem 0·4 m. Jiné druhy rostou ještě bujněji, a leckde byl na vlhkých místech koberec přes $^1/_2$ m a měkký jako nejjemnější duchna." (Hellwald.) Zvláštní ozdobou plošin jest dutohlavka (Cladonia gracilis), vroubící rumělkovým okra-

jem záhony lišejníku sobího, pod jehož ochranou nejpohodlněji jest jí správu životní vykonávati. Lišejníky rostou na mrtvých i živých rostlinách, na skalách a kamení, ale projevují podivuhodnou zálibu na zvláštních druzích horninských. Hind pozoroval jich více na rule nežli na živci vápenatém (labradoritu). Dutohlavka sobí (Cladonia rangiferina) jest ze všech lišejníků nejdůležitější, poněvadž se jí živí americký sob, jenž opět jest nejdůležitější kořistí rudého lovce. I říká se: „Bez mechův a lišejníků není sobů, bez sobů není potravy pro rudocha, bez rudocha není lovu zvěře kožišinné, bez lovu není obchodu." Leč bude-li se tím způsobem ničiti zvěř kožišinná, kterým děje se to nyní, to jest strichninem, lze se za krátko rozžehnati se živočichy pro kanadský obchod důležitými.

Zvířectvo žije tu podobné zvířectvu keewatinskému, zejména všechny druhy zvířectva kožišinného. Pustiny labradorské obývají stáda sobů, točnoví zajíci, kuny, lišky, jeřábci a j.; ale pižmoni se nevyskytují; ani bobr pro tloušťku ledového krytu na vodách nemá zde domova. Medvěd hnědý (Ursus arctos), odrůda snad medvěda grisli, proniká za kořistí do pustin; medvěd lední spatřuje se někdy až při James Bayi. V sladkých jezerech severozápadních žije veliké množství tuleňů, zejména však v jezerech Sealských, z čehož někteří badatelé se domnívají, že záliv Hudsonův šířil se až po tato jezera. Ptactva (209 druhů), ryb, much a moskytů všude jeví se nesmírné zástupy.

Obyvatelstva v Ungavě jest velmi po řídku. Bell stanoví počet jeho pro celý půlostrov Labradorský na 19.000 hlav, z čehož asi 14.000 připadá na bělochy, 3000 na algonkingské Indiány, ostatek na Eskymy. Ve vlastním territoriu Ungavě žije všeho lidstva něco přes 5000 (5216) osob. První styky Evropanů s obyvateli labradorskými začaly, když normanští a bretonští rybáři počali tu loviti ryby, tedy na počátku XVI. století. Pevná sídla vznikla teprve působením věrozvěstův Herrnhutských, kteří založili osady Nain a Okkak. Další podporovatelkou osad na Labradoru byla Hudsonbayská společnost, která zakládala opevněné stanice při ústí řek a na příhodných místech jezer nitrozemních, aby obchod s kožišinami bezpečně a prospěšně mohl se vésti. Nejdůležitější byly: Rupert House a East Main Fort v Ungavě, Fort George při zálivu Jamesově, Fort Rigolet při řece Hamiltonu (1200 obyv.), Fort Chimo při ústí Koksoaku, Fort Nichicun a Fort Mistassini při jezerech téhož jména. Že dosud osady ty existují, lze pouze přičísti nezlomné energii Bratří Herrnhutských a statečnosti bílých osadníků, kteří krutým mrazům, hladu a nemocem neohroženě čelili.

* * *

Obyvatelstva kanadského přibylo od r. 1881 do r. 1904 jen o 25%, ale již nyní nastala rovnováha mezi zemědělstvím a průmyslem, což je pevnou zárukou za dostatek dělnictva. Veřejné poměry v mnohé příčině v Kanadě jsou příznivější nežli v státech Spojených. Řednictvo je nepřístupno porušeni, zvláště v soudnictví.

Naproti tomu Kanaďané jako Američané v Unii stěžují si, že nejvzdělanější lidé vyhýbají se životu veřejnému, aby jména jejich nebyla hanobena, čímž dráha politická někdy volna jest pro lidi méně cenné a vzdělané. V Kanadě náboženství je důležitým činitelem jak v politice, tak v národním hospodářství. V Dolní Kanadě převládá živel francouzský, tedy katolický, v Horní Kanadě anglický a skotský, tedy presbyterský. Katolická církev vládne velikými statky a jměním a vyvíjí mocný vliv na proudy veřejného života, tak že v mnohých záležitostech vládě anglické s prospěchem jest opírati se o národní a vlastenecké smýšlení francouzského, tedy katolického lidu. Týká se to hlavně ideje připojení Kanady k státům Spojeným, jíž francouzští Kanaďané nesdílejí a proti níž zdvihli nejostřejší opposici, poněvadž připojení to bylo by pro ně spojeno se ztrátou národnosti.

Města Kanadská vzrůstají poměrně rychle. Obchodní činnost jejich a blahobyt překvapuje. Banka montrealská na př. obchodním rozmachem je na pátém místě v řadě bank v Britské říši světové. Kde dříve prohánět se buvol, šelestí zlaté klasy pšeničné a ozývá se řinkot kos nebo klepot stroje žacího. Lord Strathcona správně prorokoval nedávno, že v 10 letech obyvatelstvo kanadské se zdvojnásobí, a bude s to, aby opatřilo chléb vší Britannii Velké. Kanada uživila by 50,000.000 lidí. Přistěhovalectví dosáhlo přes 100.000 lidí za rok. R. 1903 přibylo 128.000 vystěhovalců, z nichž 31.500 dostalo pozemky zadarmo. Přebytek farmářů ze států Spojených stěhuje se do Kanady, poněvadž v úvalu Missisipském, kam lidstvo nejvíce se hrnulo, jitro půdy má ceny 200 dol., kdežto v Kanadě lze jitro pozemku získati za pouhou taxu několika dollarů. Jak mýlil se Voltaire, když před vrstevníky svými vtipkuje o Kanadě pravil, že země záleží z několika jiter sněhu.

Městské obce nejsou ucelenými skupinami bloků, jak vidíme v městech evropských, nýbrž majíce velikou rozlohu, dlouhé ulice a mezery mezi jednotlivými staveními, rozkládají se na březích jezer nebo řek do nekonečna. Příčinou toho jest láce pozemků, na nichž každý může stavěti dle libosti. Nejstarší a nejhustěji obydlené kraje Dominia of Canada zaujímají území jezer Ontaria a Erie. Na západě pak, kde byla bydliště indiánských lovců, nebo působiště nebezpečných dobrodruhů, kde cestování velice bývalo nesnadné a nebezpečné, shledáváme dvě oblasti nejvyšší činnosti průmyslové a obchodní: kraj Manitobu s hl. městem Winnipegem a pobřeží Columbie Britské s ostrovem Vancouverovým. Za šest dní a nocí přelétáme expressním vlakem šířku Sev. Ameriky, míjejíce končiny divů přírodních a krás nepopsatelných. Vlaky C. P. Ry. pokládají se za nejlépe zařízené vlaky Nového Světa. Stěny vozů jsou ze dřeva mahagonového, a vnitřek jejich mimo kabinet pro kuřáky nádherně zařízen k upotřebení všech. Lože jsou prostranná a umyvadel s horkou a studenou vodou s dostatek. Spací vagony po americku jsou společny mužům i ženám. Ani cestou prairií cestující nebývají od světa odloučeni, protože do vlaku dodávají se dvakrát denně noviny se zprávami nejnovějšími.

Časopisy anglické mívají rozsáhlé oddělení sportovní, francouzské naplněny bývají články plnými sarkasmu, nadšení, sentimentality a na konec vyznívají jako doporučení pilulek proti bolení hlavy nebo proti přesycenosti. Zbožná mysl, přesné svěcení dnů svátečních, zdrželivost v pití lihových nápojův a ve všech ostatních požitcích vyvinutější jest u evangelíků nežli u katolíků. Přísnost mravů neznamená úplné odloučení mladých lidí dle pohlaví; naopak mládež těší se větší volnosti v žití nežli kde jinde. Společnosti mladých dam a pánů vyjíždějí na několik neděl někam do divočin, k jezerům nebo k řekám, rozbíjejí tu stany a žijí život volný, přirozený, aby užili krás přírody nenuceně, po své chuti. Loví, veslují, rybaří. A nikomu nepřipadá, že by to bylo nepočestné, nebo proti dobrému mravu.

g) Souostroví Arktické (Franklin).

Veliká skupina ostrovův Arktických mezi pevninou americkou a Gronskem zvána jest též territoriem Franklinem a oddělena od pevniny jenom úzkými průlivy. Od průlivu Hudsonova počínajíc, mohutné ostrovy rozkládají se až po 83° 5′ severní šířky. Zaujímají 1,370.000 km² a dle polohy rozdělují se ve tři skupiny: Jižní skupina, nejbližší pevnině, záleží ze země Baffinovy, četnými fjordy na pobřeží opatřené, o 606.000 km², z North Sommersetu o 24.700 km², ze země prince Walesského o 35.800 km², ze země krále Viléma o 15.150 km², ze země prince Alberta a jejích dvou částí: země Wollastonovy a Viktoriiny o 198.000 km² a ze země Banksovy o 68.200 km².

Střední skupinu nebo ostrovy Parryovy od jižní oddělují: průliv Banksův, Melvillův sund, průliv Barrowův a sund Lancasterův. Náležejí k ní ostrovy prince Patrika (18.550 km²), ostrov Melvillův (42.500 km²), Bathurst (19.100 km²), ostrov Cornwalisský (5500 km²), země Grinnellova (5650 km²), North Devon (50.400 km²).

Od střední skupiny na sever za sundem Jonesovým, Belcherovým a mořem prince Gustava Adolfa rozkládá se ostrovní skupina třetí. Náležejí k ní země Ellefa Ringnesa, země krále Kristiána, země Ellesmerova, krále Oskara, Heibergova, Isachsenova, Grinnellova a Grantova pospolu o 192.700 km².

K territoriu počítají se též pusté poloostrovy Melvillův a Boothia Felix, největší členy poloostrova Velké řeky Rybí. Rozlohou rovnají se asi dvojím Čechám.

Objevy v těchto končinách zeměkoule udály se na základě téhož mylného mínění, kterým objeveny byly ostrovy Bahamské a Západní Indie vůbec. Při hledání přímé námořní cesty do Indie směrem západním plavci přistali v končinách dotud neznámých. Hlavní pohnutkou pro snahu najíti volnou cestu na severozápadě byl neobyčejný a ohromující objev oceánu Tichého, jímž Asie náhle stala se nanovo nedosažitelnou.

R. 1576 objevil Frobisher záliv Frobisherův na zemi Baffinově;

r. 1585 objevili Davis a Briton záliv Cumberlandský a půlostrov Cumberlandský;

r. 1610 Hudson proplul průlivem Hudsonovým, přezimoval v zálivě Jamesově a zmizel;

r. 1612 Button a Ingram hledajíce jej, opluli celý záliv Hudsonův;

r. 1615 Bylot s Baffinem objevili záliv Baffinův až po průliv Smithův. Vypsané ceny angl. parlamentu za objevení severozápadního průjezdu nezískal nikdo.

R. 1819 Parry plavě se sundem Lancasterovým a průlivem Barrowovým dotkl se ostrova Melvillova, kde lodi zamrzly. Na cestách saňových cestovatelé spatřili zemi Banksovu a roku 1820 šťastně se vrátili.

Medvěd lední.

R. 1822 Parry a Lyon nalezli průliv Furyský a Heklin, kde přezimovali;

r. 1829 první parník vedením Johna Rossa proplul průlivem prince Regenta;

r. 1838 Lee dostal se do průlivu Jonesova;

roku 1845 John Franklin a Erosier přezimovali v průlivě Lancasterově; výprava vzala za své na zemi krále Viléma.

R. 1850—1851 Collinson a Mc Clure od průlivu Beringova dostihli země Banksovy, přezimovali v průlivu prince Walesského, propluli průlivem Banksovým, opět přezimovali a po ledě dospěli ostrova Melvillova, kde přijaly je lodi Kelletovy. Tím průjezd severozápadní nadobro byl stanoven.

R. 1853 Kane plul do průlivu Smithova; Rae, Anderson a Stewart přinesli první zprávy o Franklinovi, a Mc Clintock odhalil tajemství jeho smrti.

R. 1860 Hayes plul do průlivu Smithova, přezimoval na východním pobřeží průlivu a na saních přejel k pobřeží jeho západnímu v zemi Ellesmerově; potom severněji v zemi Grinnellově dosáhl 81° 35′ s. š.

R. 1871 jiná výprava americká brala se na sever vedením Hallovým až do průlivu Robesonova při 82° 16′ s. š., přezimovala

na východním pobřeží v zálivě Thank Godu (81° 38′), kde Hall 8. listopadu 1871 zemřel. Družina jeho na zpáteční cestě r. 1872 opustila loď; část její zachránila se po novém přezimování v člunech, zatím co 19 osob na veliké kře ledové plulo k jihu a východně od Labradoru na loď mimo plující bylo přijato.

R. 1875 anglická výprava Naresova vyplula na dvou lodech týmže směrem, přezimovala v průlivu Robesonově v moři Lincolnově, přeplněném starým ledem. Cestami saňovými badatelé dosáhli velikých šířek severních.

R. 1876 Beaumont dosáhl od Gronska 82° 54′ s. š., Markham 83° 20′ a Aldrich oplul celé pobřeží severní země Grantovy až po 85° záp. délky.

R. 1878 nová výprava americká odplula z New Yorku hledat památek po zahynulé výpravě Franklinově. Vedl ji Schwatka. Již r. 1860—62 a 1864—69 Hall při zálivě Hudsonově sebral od Eskymáků četné předměty, a r. 1872 americký malíř Potter, jenž v zátoce Repulse po dva roky dlel, vyměnil od domorodců stříbrné příbory s monogramem a znakem Franklinovým. Schwatka přistal v zátoce Chesterfieldské, a zorganisovav pomocí Eskymů saňovou výpravu, v dubnu r. 1876 po zemi bral se k ústí Velké řeky Rybí. Přes půlostrov Adelaide a průplav Simpsonův dosáhl ostrova krále Viléma, kde nalezl četné kostry, dopis a jiné zbytky po nešťastnících, jež zprávy o zániku výpravy potvrdily a doplnily. Výprava Schwatkova za 11 měsíců urazila 5232 km cesty, nejdelší trať saňovou, jaká kdy byla v krajinách arktických ujeta.

R. 1881 Greeley postavil se v čelo výpravy, Spojenými státy vystrojené, která však smutně skončila. Z 25 mužů spatřilo vlast svou pouze 7 mužů; mezi nimi též Greeley. Výprava prozkoumala pouze část země Grinnellovy.

R. 1883 Boas cestoval na zemi Baffinovu, fotografoval tu a studoval život tamějších Eskymů.

R. 1903 Amundsen z Kristianie dospěl na lodi „Gjoa“ země krále Viléma a na půlostrov Boothia Felix, kde konal záznamy o výchvěvech střelky magnetické, jsa přesvědčen, že dosáhl pólu magnetického. Kromě toho konal bedlivé záznamy meteorologické, botanické, geologické a národopisné. R. 1906 propluv úžinou Simpsonovou a průlivem mezi pevninou americkou a zemí Viktoriinou, zakotvil v Nome, dokončiv první po 400 letech plavbu severozápadním průjezdem oceánským.

R. 1906 Peary (viz str. 91!) dosáhl 87° 6′ sev. šířky, tedy o 32′ blíže točny než Cagni a o 52′ než Nansen. Potom objel na saních severní břeh země Grantovy a objevil u 100. poledníku neznámou zemi. Tím bylo prokázáno, že na severu od objevů Sverdrupových jest země, jež by se snad mohla státi lepší a bezpečnější oporou dalších podniků.

Téhož roku Angličan A. H. Harrison, chtěje prozkoumati končiny oceánské severně od ústí řeky Mackenzie, dostihl ostrova Herschelova, kde zastal Amundsenovu Gjou a ve výzkumech se opo-

zdil. Podobně nezdařila se zplna plavba Dána Einara Mikkelsena, jenž na skuneru „Vévodkyně z Bedfordu“ vyplul z Viktorie měřit hloubky v moři Beaufortově. Vlastní výzkumy jeho připadají teprve na rok 1907 a 1908.

* * *

Břehy většiny ostrovů jsou příkré, a v nitru zvedají se dle zpráv badatelů jednotlivé hory nad širé, vysoké pláně. Na ostrovech nejsevernějších a na zemi Baffinově vyskytují se mohutné ledovce, které hluboko brázdí divoké fjordy. Srážky vodní bývají tu v zimě řídké, teplota je všude velmi nízká.

Roční teplota.

	v s. š.	nejvyšší	nejnižší	střední
v průlivu Hudsonově	63°—65	15°	—42·6°	—12·7°
v zátoce Repulse	66° 32′	14·7°	—45·6°	—14·4°
na ostr. Melvillově	74° 47′	15·6°	—45·6°	—17·1°
v zátoce Rensselaeru	78° 37′	10·6°	—54·7°	—19·8°
„ p. Franklinové	81° 44′	11·7°	—57·1°	—20·1°
„ Floebergové	82° 27′	10°	—58·8°	—19·8°

V krátkém létě bují na některých zemích neobyčejná vegetace. Lišejníky, mechy a traviny pokrývají úzké nížiny pobřežní jako skvostné koberce zelené, na nichž se pestří různé jahodníky, máky, sasanky, lišejníky, lomikameny, pampelišky a jiné v nejkrásnějších barvách. Vůně však květy zdejší nemají.

Moře oživují četní tuleni, mroži a velryby. Hlavním zástupcem tuleňů je tuleň obecný (Phoca vitulina), jenž žije při pobřeží moře Atlantského ve Světě Starém i Novém; v obvodu souostroví Arktického a Gronska loví se tuleň gronský, jinak krylatka gronská, s tmavou skvrnou na hřbetě. Z lachtanů, tuleňů s krátkýma ušima a zadníma nohama do zadu obrácenýma, znám je na pobřeží severozápadním lvoun severní (Otaria Stelleri); v jeho společnostech objevuje se v době jarní, když rodí, při pobřeží moře sev. Ledového a New Foundlandu) čepcol hřebenatý (Cystophora cristata); nejraději zdržuje se na opuštěných, neobydlených ostrovech a skalách, nebo na ledových krách, kde oddává se odpočinku. Mrož tvoří sám o sobě zvláštní čeleď ploutvonožců, nemaje nikde na světě jediného příbuzného. Žije pouze v severním moři Ledovém. Bývá 5 m zdéli; z hořejší čelisti vyčnívají dva kly, dlouhé až 80 cm a 7 až 9 kg těžké, jimiž se zachycuje okrajů ker a skal, aby na ně mohl vylézti, nebo jimiž odlupuje se skal lastury, které kromě raků jsou hlavní jeho potravou. Když vyléza na břehy, bývá kořistí lovců,

kteří mu rozpolťují čelisti a vzácné kly vynímají. Mrtvoly zůstávají na pobřeží, až je příboj odplavuje a zahlazuje stopy nelidského ničení přírody. Tisíce kusů živočichů hyne tak pro kly; masa a tuku se obyčejně neupotřebuje. Eskymové však loví je hlavně pro maso, tuk a kůži, uschovávajíce uřezané hlavy mroži, aby později z nich dobyli klů, z nichž vyřezávají se mnohé věci ozdobné. Mrož je nebezpečen, setká-li se s lovci na čluně plujícími. Útoči-li na loďku, hledí kly ji proraziti nebo zachytiti a převrhnouti. Mrožice rodí po jednom mláděti, k němuž lne vroucí láskou a za něž se často obětuje.

V moři Beringově v polovici XVIII. stol. zdržoval se koroun Stellerův (rytina Stelleri), jejž nyní počítati jest ke zvířatům vyhynulým. Ještě r. 1845 podařilo se na opuštěném ostrůvku nalézti úplnou lebku korouní; jinak zmizely všeliké stopy po pamětihodném tom zvířeti.

Řád velryb zastoupen je v končinách arktických mnoha druhy: velrybami zubatými, jichž nosní dírky spojují se na temeni hlavy

Kosatka severní.

v jediný otvor, i velrybami, jež mají místo zubů na patře a v hořejší čelisti desky kosticové; nosní dírky jejich jsou každá stříkacím otvorem pro sebe. Objevují se všude: zubouni (Monodon monoceros), s mohutným, vodorovným, šroubovitě rýhovaným klem v hořejší čelisti, sviňuchy (Phocaenae) v průlivě Davisově a zálivu Baffinově, běluhy severní (Delphinapterus leucas), kosatky severní (Orca gladiator), nejdravější ze všech a j. Strašlivý chrup kosatek skládá se z velmi silných zubů; po každé straně nahoře a dole jest jich 11—12. Ve skupinách 4—10 kusů vycházejí do moře na lup. Náležejí k nejzuřivějším a nejžravějším dravcům mořským. Jako žraloci ženou se, majíce hřbetní ploutev vztyčenu, rychlostí blesku v před a jen časem načerpávají vzduchu. Když tuleni vidí kosatku, v děsném strachu plují ku pobřeží, na něž honem vylézají a hledají pomoci i u člověka, jehož se jindy velice strachují. Několik těchto dravých zvířat stačí, aby odpravilo velrybu.

Z velryb s čelistmi kosticovými vyniká myšok nebo tunulík

(Balaenoptera boops), keporák obecný, jenž dorůstá délky 18 až 23 m, velryba obrovská (Sibbaldius borealis), až $31\frac{1}{2}$ m zdéli, o jejímž životě nemáme dosud bezpečných zpráv, velryba sírobřichá (Sibbaldius sulfureus) a zvláště velryba gronská (Balaena mysticetus), která je nejvzácnějším předmětem lovu v mořích severních a zvláště na pobřeží gronském a v průlivech mezi Gronskem a Severní Amerikou. Mívá délky 20 i 24 m, z čehož pětina nebo i třetina připadá na hlavu. Nemajíc v ústech zubů, ale majíc třístranné desky kosticové a úzký jícen, může polykati pouze malé ráčky a měkkýše, mezi něž vplouvá, když pokrývají moře na vzdálenost několika mil. Podivno jest, že přes ohromnou velikost nedostává se

Velryba gronská.

jí zmužilosti, neboť pták může ji polekati tak, že se dává na útěk. Hájíc mládě své, velryba gronská stává se nebezpečnou i lidem. Nejednou obrovskou silou svou vyhodila lodici s plavci do povětří. Lovci tak pilně ji pronásledují, že unikla nyní před nimi do nejsevernějších končin mořských. I jest lidem následovati ji daleko do průlivu Baffinova i zálivu Melvillova, kde ještě lze jich trochu ukořistiti. Při tom smutné jsou statistiky o neštěstích při lovech vzniklých. R. 1819 vzalo za své čtrnáct lodic s mužstvem, r. 1821 jedenáct, r. 1822 sedm, r. 1839 dokonce dvacet lodí. Přílišným pronásledováním výtěžek lovu velrybího stále se umenšuje. Dříve dle Jiřího Hartwiga lov velryb gronských omezoval se pouze na pobřeží

islandské, na okolí Špicbergův a na moře Gronské, ale nyní přišly na řadu průliv Hudsonův, záliv Hudsonův, průliv Davisův a Baffinův; velrybolovci plují až do průlivu Barrowova a s druhé strany průlivem Beringovým do moře Beaufortova.

Velryby pronásledují se dílem na moři širém, dílem v zálivech a průlivech, kterých samice vyhledávají, aby tu porodily mláďata. Jakmile lovci velrybu na hladině vodní spatřují, vstupují do člunu a veslují co nejtišeji zvířeti vstříc. Jeden z nich, muž bystrozraký a silný, stojí na přídi lodice, maje harpunu v ruce, aby ji hodil, jakmile nastane vhodný okamžik, vší silou zvířeti do slabin. Poraněná velryba rychle se ponořuje a táhne za sebou provaz na harpuně upevněný. Když pak zvíře objevuje se opět na povrchu, aby se nadýchala, lovec hází po ní harpunou druhou, třetí i čtvrtou. Bolestí se svíjejíc, velryba snaží se zbaviti se oštěpů, ale nadarmo; krvácí a podléhá. Pohyby její ochabují, supění její jest úzkostlivější; posléze několikrát křečovitě sebou škubne a leží nehybně na vodě. Jsou-li lovci jisti, že velryba jest mrtva, vlekou ji k lodi, řetězy zvíře připevňují a oděni jsouce v kožené oděvy a obuti botami ostrými hřeby pobitými, vstupují na usmrcené zvíře, sekyrami a noži pruhy tuku z něho vysekávají a kostici vylamují. Bezcenný zbytek zůstavují moři, kde ptákům a rybám nastává nejhojnější kvas.

Harpunář s připraveným dělem harpunním.
Dle fotogr. Underwood & Underwood v Londýně

Nyní zabývají se lovem velryb v mořích severoamerických pouze Angličané a Američané. Místo harpun ručních užívají zvláštních střel děly vypalovaných, čímž zdar lovu bývá bezpečnější, ale bezohlednější a pro zvířata záhubnější.

Ze zvířat pevninských nejvýznamnější jsou: točnový zajíc, liška, sob, medvěd lední a pižmoň. Medvěd lední dosahuje délky 2·5—2·7 m a váhy 500—900 kg. Žije až po 82° s. š., snášeje lhostejně největší mrazy a potuluje se mezi krami jako mocný „vládce arktických pouští“. Jsa puzen hladem, plove ode kry ke kře, potápí se a loví tuleně. Celé tělo jeho přiměřeno jest drsnému podnebí, a zvláště dlouhá, hustá srst, bílá jako sníh, činí mu nejkrutější mrazy snesitelné. Dle zpráv Lyonových vyhledává kořisti i ve vodě a plovaje proti větru, hledí pod vodou kořisti dohoniti a vynořuje

se, když se jí přiblížil. Po zemi chůze jeho je volná a váhavá, ale jinak, je-li drážděn nebo hladov, může i člověka na ledě předhoniti. Smysly jeho jsou velice bystré, zvláště zrak a čich. Vystupuje na ledové hory, zvedá hlavu a táhne do sebe vzduch, aby vypozoroval zápach z mrtvé velryby neb jiných živočichů mořských. Zápach tuku velrybího, škvařícího se nad ohněm, cítí z dálky několika mil. Rovněž vábí jej zápach z ohnišť lodních, k nimž z dálky se přikrádá a při tom cestovatelům bývá předmětem lovu. Mrtvé velryby, jež lovci často nechávají na lovištích, zdá se, že jsou mu nejmilejší potravou. Jinak živí se všemi živočichy, jichž moře poskytuje. Na pevnině navštěvuje hnízdiště ptákův a požírá jejich vejce i mláďata. Zdržuje se nejraději ve společnostech o několika kusech; ale i jednotlivec jest strašlivým soupeřem, jemuž se postaviti na odpor jediný lovec se neodvažuje. Kopí a oštěpy přelamuje jako stébla, a kule, nezasáhla-li ho do srdce nebo do hlavy, dráždí jej k větší zuřivosti. Nejnebezpečnější boj s medvědem je na zasněženém ledu, po němž umí utíkati dvakrát rychleji nežli člověk. Zimní dobu medvědi zpravidla nepřespávají, a Eskymáci je proto v době té loví nejhorlivěji. Lovci velryb a tuleňů tvrdí, že maso medvědí není dobré, ba že je škodlivé, zvláště prý játra. Cestovatel Kane, zkusiv toho schválně na sobě, po požití medvědích jater povážlivě onemocněl. Všecky výpravy do severních moří vylíčují zajímavé dobrodružství s medvědy ledními, z nichž nejedno skončilo nešťastně. Zvláště mnoho šelem těchto zdržuje se na souostroví Arktickém, kde výpravy přezimující téměř denně s nimi se setkávají.

Úžasné množství ptactva pobřežního hnízdí na ostrovech v rozsedlinách skalních: mořské vlaštovky, buřňáci, potáplice v mnoha druzích, husy, kachny, alky, sněžné sovy, sněhule, strnadi, sokoli a jiní. Tu a onde na sklonech pobřežních v chráněných polohách objevují se příbytky eskymácké jako jediné příbytky bytostí lidských. Boas páčí počet Eskymů na ostrově Baffinově na 1000—1200 duší.

□ □ □

Domorodý průvodce poručika Schwatky na saňové výpravě k ústí Velké řeky Rybí.

Dawson City při ústí Klondiku a Jukonu, nejbohatších řek světa, v severozápadní Kanadě.

Dle fotogr. Underwood & Underwood v Londýně.

Pohled na Montreal s Mount Realu při řece sv. Vavřince v Kanadě.

Osada Holstenborg na západním pobřeží Gronska.

Pohřební sloupy Indiánů na Aljašce.

C. Spojené státy americké.

(United States of America.)

1. Poloha, velikost.

Území států Spojených jinak Severoamerické Unie, rozkládá se od 25.⁰ do 49.⁰ sev. šířky a mezi oceánem Atlantským a Tichým. Na severu hraničí s Amerikou Britskou, to jest s územími: Columbií, Albertou, Saskačevanem, Manitobou a Ontariem po ústí řeky Pigeonu, dotýká se jezera Hořejšího, Huronského, Erijského a Ontarijského a řeky sv. Vavřince. Na východě sousedí s Quebekem, Novým Brunšvikem a snoubí se s oceánem Atlantským. Na jihu zabíhá Floridou po 25.⁰ s. š., obléváno jsouc průlivem Floridským a zálivem Mexickým po ústí Ria Grande del Norte, odkudž hranice vedou zrovna podél řeky jmenované na severozápad k oceánu Tichému po Arguello. Tu od ústí Ria Grande del Norte a po Arguello státy Spojené hraničí s republikou Mexickou. Největší rozměry od sev. k j., od sev. hranic Sev. Dakoty po 25.⁰ s. š. páčí se na 2675 km, to jest jako v Evropě od mysu Matapanu po Abo ve Finsku; rozměry od vých. na západ, od Quoddy Headu po mys Flattery, skoro 4600 km; na rovnoběžce od San Diega po Savannah 3500 km, tedy jako v Evropě z Bretagne po Don. Připočítávají-li se k rozměrům těmto ještě rozměry Aljašky, státy Spojené zabírají 120⁰ zeměpisné délky. Na 50. rovnoběžce znamená to 8 hodin rozdílu časového, což je délka nejkratší noci letní; odtud Američané, povzbuzeni jsouce hrdým výrokem Britů, že v říši jejich slunce nezapadá, rovněž dodávají: „Když slunce při západu naposled líbá

Paroloď „Hendrick-Hudson" na řece Hudsonu. New York.

západní ostrov v moři Beringově, ozařuje již luhy a lesy mainské na východě. V téže době, kdy aleutský rybář před stínem noci uchyluje se na kanoji do tajů zátok, dřevorubec v Mainu ruší klid hvozdů ranami lesklé sekyry.“ (Hellwald.) Přirovnáváme-li polohu států Spojených ku poloze Evropy, pozorujeme, že nezasahují nikde severněji než po 49° s. š., jižněji pak po 25° s. š. Je tedy zem. šířka Unie jižnější nežli zem. šířka Prahy. Zeměpisná šířka Spojených států souhlasí tedy na severu s šířkou jižního Německa a na jihu s městem Marokkem, neb ústím nilským; i lze říci, že mimo neširoký pruh na severu náležejí veskrze polovici mírného pásu, bližšího rovníku.

Poněvadž Quoddy Head vzdálen jest od hlavního poledníku Greenwichského 67°, činí časový rozdíl mezi nimi 4 hod. 28 min. (67 × 4 = 268 min. = 4 hod. 28 min. času), a časový rozdíl mezi poledníkem greenwichským a nejzápadnějším bodem unijským (124.° z. d.) 8 hod. 16 min.; t. j. více než $^1/_3$ dne. Nežli tedy světlo sluneční přejde od hlavního poledníku ku poledníku 124., jest zemi otočiti se o $^1/_3$ osního oběhu svého. Jinak lze rozdíl vyložiti v hodinách. Je-li v Greenwichu poledne, je v New Yorku (na 74.° z. d.) 7 hodin 4 min. dopoledne, v St. Louisu (na 90.° z. d.) 6 hodin dopoledne, v St. Franciscu (122.° 30′) 3 hod. 50 min. odpoledne. V Praze je v téže době 12 hodin 58 minut po poledni.

Greenwichský místní čas, v Evropě všeobecně zavedený, přijaly též státy Spojené za podklad měření časového, rozeznávajíce čas východní (75° z. d.), střední (90° z. d.), horský (105° z. d.) a tichomořský (120° z. d.) s časovým rozdílem (zpožděním) o 5, 6, a 7 hodin od Greenwiche a s rozdílem o hodinu větším, počítajíce od času středoevropského (15° v. d.). A jako u nás hranice pásů časových znázorňují hranice jednotlivých států, tak pásy časové v státech Spojených omezeny jsou hranicemi, jež oddělují území velikých společností železničních. Následkem toho nesouhlasí hranice pásmové s poledníky výše naznačenými, nýbrž uchylují se leckde značně. Tak na př. počítá se El Paso na Riu Grande del Norte západně od 106° z. d. k času střednímu, a zároveň tu počíná území náležející času tichomořskému. Vlaky jedoucí do Mexika řídí se časem mexickým; poněvadž pak El Paso samo řídí se časem horským (ležíc na nejjižnějším místě území s časem horským), nutno jest řidičům vlaků užívati čtvera časů. Hodinky jejich ukazují dle toho, odkud přijíždějí, na př. 11 hod., 11 hod. 36 minut; 12 hodin a 1 hodinu odpůldne.

Spojené státy samy o sobě bez Aljašky a bez vnějších država mají 7,851.470 mill. km², to jest asi jako evropské Rusko, zvětšené o Skandinavii, Německo, Rakousko-Uhersko a poloostrov Balkánský. Je to asi jako 11½ našich mocnářství, nebo 151 Čech. S Aljaškou páčí se velikost na 9,403.470 km². Obyvatelstva žilo na území tom r. 1906 na 84,216 433 osob. Náleží tudíž Unie k největším státům na světě; jediná Anglie s osadami, Čína a Rusko nad ně předčí. Je tu ovšem třeba míti na paměti skutečnost, že základy Unii položeny byly teprve před 100 lety, a že tehdy měla (1790) pouze 3·2 mill. obyvatelů.

Při nesmírné rozloze států Spojených dopravní výlohy za přírodniny dostupují tak veliké výše, že v mnohých případech konkurrence amerického zboží se zbožím evropským je nemožna. Neschopnost konkurrence zvláště tím se zveličuje, že stavbě železnic a silnic bývají na překážku rušivé síly podnebí, zvláště neobyčejná síla přívalů deštných a to, že říční a jezerní trati paroplavební velikým potřebám nové doby nevyhovují. Jak ohromné vzdálenosti po suché zemi jest dopravním prostředkům překonati, vyznačuje dle Deckerta tato tabulka:

Z New-Yorku je		Z Chicaga je		Ze San Francisca	
do Bostonu . .	350 km	do Detroitu	455 km	do Los Angeles . .	775 km
„ Portlandu (Maine) . .	520 „	„ Clevelandu	570 „	„ San Diega	975 „
„ Washingtonu	365 „	„ Bostonu .	1660 „	„ El Pasa .	2080 „
„ Charlestonu (v J. Karolině)	1290 „	„ Washingtonu . .	1460 „	„ New-Orleansu .	4010 „
„ Jacksonville	1720 „	„ St. Louisu	455 „	„ Ogdenu .	1435 „
„ Atlanty . .	1415 „	„ New-Orleansu .	1380 „	„ Denveru .	2680 „
„ Cincinnati .	1195 „	„ Kansas City . .	735 „	„ Kansas City . .	3560 „
„ N. Orleansu	2150 „	„ Omahy .	780 „	„ St. Louisu	4180 „
„ St. Louisu .	1685 „	„ El Pasa .	2460 „	„ Omahy .	2965 „
„ Lareda . .	3420 „	„ Los Angeles . . .	3640 „	„ Duluthu .	4300 „
„ Chicaga . .	1450 „	„ Denveru .	1700 „	„ Clevelandu . .	4310 „
„ Denveru . .	3100 „	„ Ogdenu .	2445 „	„ Buffala .	4600 „
„ St. Paulu .	2090 „	„ San Francisca . .	3740 „	„ Bostonu .	5400 „
„ Salt Lake City . . .	3940 „	„ Milwaukee	135 „	„ Washingtonu . .	5700 „
„ S. Francisca	5225 „	„ St. Paulu	675 „	„ Portlandu (O.) . .	1240 „
„ Seattle . .	5030 „	„ Duluthu .	885 „	„ Seattle .	1535 „

Podobně délka hlavních cest mořských pro dopravu pobřežní je značná:

Z New-Yorku		Z New Orleansu		Ze San Francisca	
do Bostonu .	300 km	do Galvestonu .	390 km	do San Pedra (Los Angeles) . . .	377 km
„ Portlandu	362 „	„ ústí Ria Grande del Norte . .	550 „	„ San Diega	451 „
„ Philadelphie . .	229 „	„ Mobile . .	211 „	„ Eureky . .	216 „
„ Baltimore	404 „	„ Key Westu .	567 „	„ Astorie .	577 „
„ Charlestonu . . .	629 „	„ Charlestonu	1168 „	„ Viktorie (na ostr. Vancouverově)	756 „
„ Savannahu	699 „	„ Baltimore .	1619 „	„ Seattle . .	804 „
„ Key Westu	1171 „	„ Philadelphie	1663 „	„ Tacomy .	826 „
„ New Orleansu . .	1741 „	„ New Yorku	1741 „		
„ Galvestonu	1918 „				

Délka pobřeží států Spojených obnáší 7064 km, to jest 3036 km na pobřeží atlantském, 1866 km na pobřeží tichomořském a 2162 km na pobřeží zálivu Mexického. Rozčlenění břehů celkem je menší nežli v Evropě, ale počet přístavů v Unii je poměrně větší nežli na severozápadě Světa Starého, poněvadž pevnina vykazuje četné a hluboké choboty, v nichž ústí řek daleko jsou splavná. Nynější podoba pobřeží, to jest hranic mezi mořem a souší není původní; změnila se v dobách geologických leckde velmi nápadně. Již v době historické daly se zjistiti odchylky pobřežní čáry. Na zdvižených pobřežích vyskytují se terasy, rovné plochy s nenáhlým úklonem směrem k moři, na nichž příbojem zakulacené valouny se zbytky živočichů mořských patrně dosvědčují, že není tomu dávno, kdy voda tu dosahovala tak vysoko, že terasy vytvořila. Jinde zase měřením se shledalo, že řečiště říční pokračuje hlubokými rýhami daleko na dně mořském, což je důkazem, že tu souše vyčnívala dříve nad hladinu vodní a později byla ponořena, poněvadž rýhy na dně oceánském jiným způsobem nelze vysvětliti.

Podrobným měřením hloubek pobřežních shledalo se, že vlastní hranice mezi hlubinami mořskými a tak zvaným kontinentálním podkladem nespadá v jedno s dnešním okrajem souše, nýbrž že pobřežní nížina sklání se často daleko do moře za dnešní pobřeží, až pak náhle klesá do velikých hloubek mořských. „Tu, kde moře potopilo celý plochý celinný podklad, vystupují příkře horská úbočí bez přechodu nad vodu, jinde zase široké nížiny pobřežní pokryté mořskými usazeninami dokazují, že souše rozšířila se po značné části plochého podkladu celinného. Podle toho, jak příboj mořský, rušivé vlivy atmosféry a vody říční byly s to upraviti tvářnost pobřežního pásma, soudíme, jak asi dávno již nachází se okraj souše na svém nynějším místě a jakých změn dříve podstoupil.

Všecko pobřeží severovýchodní od New-Yorku přes severní okraj kontinentu až asi k ústí řeky Mackenzie jeví jednotný ráz hluboko ponořeného pobřeží. Pohoří vnikají ostrými, skalnatými výběžky hluboko do moře a pokračují i za spletí průlivův a úžin jako vysoké ostrovy a útesy; mezi nimi pak hluboké, rozvětvené choboty pronikají do pevniny, vyplňujíce i dolní údolí toků říčních. Pobřeží od zálivu New-Yorkského až po záliv Mexický liší se od předešlého tím, že plochý podklad celinný šíří se podél úpatí hor rozsáhlým pruhem nížinným jako doklad, že tu je souše na postupu. Pobřeží tichomořské vyznačuje se útvary, vzniklými procesy horotvornými, t. j. vraštěním a prohybáním kůry zemské.“ (H. Daneš.)

2. Poměry přírodní.

Ve státech Spojených lze pozorovati dva útvary vysočinné: východní, v němž vznikají nejvyšší pásma vysočiny Appalašské, a západní, jemuž náležejí vysočiny západní. Onen jest jižní odnoží mohutného massivu, jenž proniká Kanadou a na severu ostrovy točnovými. Západní útvar pne se v obrovských pásmech na sever

a na jih. Dle zdání geologův oba útvary v době třetihorní byly spojeny. Podél východního pobřeží prostírá se nízký pruh země, jenž od ústí řeky Hudsonu na jihozápad se rozšiřuje a na konec přechází v nížinu zálivu Mexického. Pobřežní nížina Atlantská na některých místech zbrázděna jest hlubokými průrvami, jimiž řeky tekou do oceánu, způsobivše v dobách neznámých zátoky neobyčejně hluboko do pevniny zabíhající. Záliv Chesapeakský na př. má délky 320 km, tedy jako z Terstu do Pasova, nebo z Prahy do Těšína.

Gannet Henry dělí dle přirozených poměrův území států Spojených v části, jež jsou:

a) Pobřeží bažinné, jež prostírá se jihovýchodně od Virginie v různých šířkách až k ústí Ria Grande del Norte v Texasu. Nejširší jsou v Sev. Karolině a Louisianě; částečně je kryjí pěkné lesy, částečně pole rýžová, na nichž pracují většinou lidé barevní.

b) Nížina Atlantská rozkládá se mezi bažinami pobřežními a prvními sklony hor Appalašských od jižních hranic New Yorku po Dolní Missisipi. Zřídka kdy zdvíhá se nad 60 m výšky nadmořské a jest, pokud jí nekryjí úrodná pole, pokryta pěknými lesy. Řeky této nížiny vyznačují se otevřenými ústími, v nichž bývají výborné přístavy. St. John River tvoří částečně severovýchodní hranice unijské, má délky 965 km a ústí v zálivě Fundy. Od ústí po Fredericton, t. j. 135 km daleko, je St. John pro velké lodi splavný; odtud pro lodi malé až po Grand Falls, ještě 230 km dále. Connecticut (t. j. Dlouhá řeka) má délky 656 km, a poříčí její obnáší 29.100 km². Splavný je od Long Island Sundu pro velké lodi pouze 48 km po Middleton, pro malé lodi na dalších 32 km, po Hartford. Četné jeho vodopády nutno bylo zmírniti průplavy a splavy. Hudson vyvírá v horách Adirondackských a vlévá se po toku, 521 km dlouhém, mezi New Yorkem a Jersey City do oceánu Atlantského. Jeho poříčí páčí se na 34.500 km². Příliv a odliv mořský patrný je v něm 233 km daleko proti proudu, a lodi námořní mohou po něm plouti na 190 km daleko, lodi malé po Troy. Až potud provázejí jej malebné břehy; později objevují se mnohé peřeje, jimž uhýbají se průplavy do jez. Champlainova a Erijského. Delaware (dle lorda de la Warre nazvaný) vyznačuje se délkou 490 km a poříčím 29.400 km². Při ústí svém šíří se v Delawarovu zátoku, čímž stává se velkým lodem přístupný po Philadelphii. S Hudsonem a Susquehannou je spojen průplavy. Susquehanna (Křivá řeka) má od pramenů k ústí 650 km a poříčí 63.400 km². Splavna je pouze 8 km, z kteréž příčiny ji provázejí průplavy a stoky po celou délku její. Potomac vzniká v Alleghanách a po 880 km délky ústí v Chesapeakském zálivě. Na vzdálenost 475 km patrny jsou v něm příliv a odliv, a největší lodi mohou kotviti ve Washingtonu. Odtud vede rovnoběžně s řekou průplav až po Cumberland. Podobně jako Potomac vytéká z hor Alleghanských James River a ústí u staré tvrze Monroe. Roanoke s přítoky Danem a Stauntonem má délky 490 km, z nichž 130 km nad ústím je splavných.

Vodopády Weldonské (30 m) provázejí rovněž průplavy. Savannah River nosí koráby od ústí 29 km proti proudu po město Savannah, parníky od června do srpna po Augustu (220 km). Z jižních hor Appalašských vytéká Apalachicola, příznivá parolodem v délce 150 km. Alabama (t. j. „Zde odpočiňme!") pojí se s řekou Tombigby a tekou spolu do zálivu Mobilského jako Mobile River. Na Mobile udržuje se paroplavební spojení až po Montgomery, 590 km od ústí. Půlostrov Florida je nízká planina přeplněná bažinami a jezery, která nedávno teprve připojila se ku pevnině. Podklad její tvoří usazeniny vápencové původu mořského. Nerostné bohatství nížiny Atlantské je nepatrné s výjimkou petrolejových polí v Texasu a fosfátových ložisk na Floridě. Podnebí v blízkosti močálů bývá nezdravé; v ústí Missisipi kromě malarie endemické ráda vyskytuje se zimnice žlutá.

c) Území předhor (Piedmont).

Území toto je důležitou částí horské soustavy Appalašské sledujíc na západě nížinu Atlantskou po Alleghany v šířce 150 km. Ve Virginii a Marylandu šířka jeho značně se menší. Čím západněji, tím výše pnou se předhory v blízkosti Modrých hor, přecházejíce posléze ve skutečná pásma horská. V horách Talladegaských dosahují výše 734 m, v Choccoloccoských a Terrapinských až 631 m, u Atlanty 590 m, v pohoří Chattahoocheeském 476 m, v Chatoogaském 960 m, v Sev. Karolině 780 m, ve Virginii 450 m, v New Jerseyi 360 m.

Na některých místech předhory zdají se býti z pobřežní roviny nápadným valem, jejž prozrazují řeky, vytékající z Alleghan do oceánu Atlantského nebo do zál. Mexického. S malými výjimkami řítí se všechny v podobě mohutných vodopádů nebo rozsáhlých proudů z předhor do rovin, kde užilo se všude vodních sil jejich ku povznesení a k rozkvětu měst průmyslových i jako spojovacích tratí mezi severem a jihem. Tak Delaware klesá u Trentonu, Schuylkill u Philadelphie, Susquehanna u Portu Depositu, Potomac u Washingtonu, Rappahannock u Fredericksburgu, James River u Richmondu, Appomatox u Petersburgu, Roanoke u Weldonu, Tar River u Rocky Mountu Neuse u Smithfieldu, Cape Fear River u Averasbora, Wateree u Camdenu, Santee u Columbie, Savannah u Augusty, Oconee u Milledgeville, Ocmulgee nad Maconem, Chattahoochee u Columbu a Alabama u Montgomery. Vodopády tvoří pamětihodnou čáru, od níž země na východ poklesá a na západ vystupuje. Poklesu nelze skoro ani pozorovati, ale tok řek sklon půdy přece dokazuje.

V Alabamě, Georgii a Jižní Karolině čára jmenovaná leží asi 150 m nad mořem; k severovýchodu snižuje se právě tak jako Modré hory hlouběji a hlouběji k hladině mořské; obrovské kameny, vymleté kotliny a propasti pod vodopády jsou dokladem úžasné erose, kterou tu povodně způsobují.

Tu a onde vyčnívají z půdy prahorní skály jako zbytky mohutných horských hřbetů, jež se nad krajinou druhdy týnily a mnohem rychleji zmizely s povrchu zemského než samy Alleghany a pohoří Cumberlandská. I zdá se, že na těchto místech zuřívaly příboje druhohorního moře, jež na ohlazení terrainu značně působily ve spojení s atmosferickými změnami. Proto vzhled povrchu krajinného je mnohem klidnější, vážnější a vzrůst rostlinstva značně dokonalejší než v Alleghanách. Nejvýznačnějším pokladem nerostným jest

Lake George na úpatí Adirondacku.

triasové uhlí při horním Cape Fear Riveru a při dolním James Riveru, ložiska zlata v blízkosti Modrých hor, žula a břidlice krycí na různých místech. Deckert.

d) Vysočina Novoanglická.*)

Vysočina Novoanglická, severní část vysočiny Appalašské záleží z pásem a vypnulin horských v Mainu, v New Hampshiru (hory Bílé), ve Vermontu (hory Zelené) a v New Yorku (Adirondack), jichž temena zdvíhají se od 300 m do 1800 m výšky. S Appalaš-

*) Dle Daneše: Krabatina Nové Anglie.

skými horami jižními mají společný útvar prahorní a směr hlavních hřbetů severovýchodní a severní. Na pobřeží oceánu Atlantského jeví se jako příkré skály a mysy malebně z moře vystupující, někde jako drobty pevninské hmoty, v ostrovy rozčleněné. Význačnou částí severních hor Appalašských je Adirondack, jenž vystupuje severně od údolí Mohawku v Mountu Marcy nebo Tawahusu do výše 1641 m. Je to vlastně mohutný, žulový a rulový uzel horský, jejž považovati lze za jižní pilíř prahorní Kanady. Bohatství jezer a lesních lučin (vlaies), hluboká erosní údolí a propasti svědčí o bývalém mocném zaledněni.

Východně od jezera Champlainova zdvíhá se druhý člen sev. hor Appalašských, dlouhé pásmo hor Zelených, v nichž vyčnívají Greylock do výše 1068 m, Camels Hump 1243 m, Mount Killington 1287 m a Mount Mansfield 1327 m. V nitru jejich převládají prahorní břidlice a kambrický křemenec jako v Alleghanách. Totéž lze říci o východnějších horách Bílých, které výškou předčí nad všechny hory vysočiny Novoanglické. Mount Washington má výše 1917 m, Mount Jefferson 1724 m, Mount Adams 1755, Mount Lafayette 1612 m a Moosilanke 1461 m. K oběma pásmům druží se ještě některé malebné skupiny hor k jihu i k severu postupující; Mount Katahdin (69° z. d. + 56° s. š.)ční do 1589 m výšky nadmořské.

Nápadným zjevem, jenž připomíná dobu ledovou, jsou jezera a rybníky, kterých tisíce vyplňují prohlubiny povrchu zemského. Veliká část jich vznikla asi tím, že štěrk morénní tekoucím vodám zarazil cestu; jiná část má původ v místních poruchách kůry zemské pod ledem vzniklých, a dle třetího výkladu ledovce vyryly na dně hluboké rýhy a kotliny, v nichž později shromáždila se voda sněhová. Jezera vysočiny Novoanglické vyznačují se krajinnou krásou, zejména ta, jež vroubí zalesněné hřebeny Adirondacku a hor Bílých. Zvláštním půvabem honosí se Lake Placid, Lake Ausable, Lake Schroon, Lake George (Horicon) a Lake Champlain. V horách Zelených vyskytují se podzemní jeskyně ledové a jámy, z nichž Pittsfordská u Brandonu je nejznámější.

e) Vysočina Appalašská.

Pásma hor Appalašských vynořují se pozvolna mezi 32. a 34. rovnoběžkou sev. šířky v krajině, kde řeka Coosa se pojí s Talapoosou v Alabamu, a pnou se po mys Gaspe při 49° s. š., vlastně k mysu Bouřlivému na sev. pobřeží New Foundlandu. Délkou předčí dvakrát nad evropské Alpy; šířka jejich obnáší v myšlené čáře Columbia—Louisville na 300 km, v čáře Richmond—Parkersburg ne zcela 200 km. Plochy zaujímají na million km², t. j. skoro třikrát tolik, kolik zaujímají Alpy. Přičte-li se k vysočině Appalašské Piedmont, planina západně od Missisipi a území Velikých jezer, pak území to má 3 mill. km² plochy. Na prostranství tom žije na 60 mill. lidí, z čehož lze souditi, že vysočina v ohledu kulturně zeměpisném

stojí v popředí veškeré pevniny. Vývoj vysočiny dál se v době geologicky velmi dávné, při čemž vznikaly již tehdy příčné průrvy a průsmyky. Dle H. D. Rogersa, W. B. Rogersa a J. P. Lesleye je prokázáno, že na místě nynější vysočiny již v dobách nejstarších zdvíhalo se znamenité horstvo a že v době útvaru silurského a kamenouhelného ve vývoji pokračovalo. V době druhohorní a třetihorní údály se na něm změny celkem nepatrné.

Původně pohoří Appalašské bylo mnohem vyšší, nežli je nyní. Ale zuby povětrnosti hlodaly na něm tak úsilovně, a příboj druhohorního moře je omýval tak důkladně, že nejvyšší hrot jeho, Mount Mitchell, jinak Black Dome, jen málo nad 2000 m přesahuje. V průrvě, jíž tvoří údolí Mohawku a Hudsonu, horstvo nabylo nejhlubšího prohbu, jímž bylo by lze dosíci vodního spojení jez. Ontaria s oceánem Atlantským, kdyby hladina oceánu vyzvedla se asi o 150 m. Tím by se také uskutečnilo rozdělení vysočiny v část jižní a severní. Průrva horská stala se při osazování Ameriky důležitým přechodem lidstva k jezerům, a když potřebí bylo spojení osad přímořských s osadami v území jezerním, vedly tudy první silnice, průplav Erijský a nyní důležité trati drah severoamerických. Proto také New York mohl zkvésti dříve a snáze nežli jižnější města přístavní na straně atlantské.

Jižními horami Appalašskými proniká od Newburghu při Hudsonu až po Montgomery v Alabamě podélné údolí, jemuž se říká „Veliké údolí" („Great Valley"), a jež hory dělí opět ve dvě části: Alleghany, složené z prahorních hornin, a ve vysočinu Cumberlandskou, záležející z prahorních vápenců, břidlic a pískovců, které se pnou na severozápad do planiny Cumberlandské a dále do pánve Missisipské. O severních odnožích soustavy Appalašské, horách Zelených, Bílých a Adirondacku mluvilo se již dříve.

Alleghany. Jihozápadní hory Appalašské, jinak Alleghany zvané, jsou nejdůležitější částí vší vysočiny. V jádru jejich vystupují na prostoru 250.000 km² prahorní, šedé ruly, slídové a jinorázové břidlice, žula a jiné horniny, které svědčí o tom, že mají ve vysočině Appalašské týž význam jako prahorní pásmo středoalpské v Evropě. Není pochyby, že i tu v dřívějších dobách geologických vyzdvihly se obrovské kupy skalní jako v Alpách Mont Blanc a Monte Rosa.

Jako mohutný val a souvislé okrajní pásmo proti východu zdvíhá se jižní část Alleghan Blue Ridge (Modré hory) v délce 1500 km. Modravými parami zahaleno jsouc, kouzlem neodolatelným vždy vábilo k sobě přistěhovalce, rolníky i lovce. V Georgii dosahuje Big Bald výšky 1236 m, Mount Enota 1461 m, Rabun Bald 1439 m; v Sev. Karolině Mount Scaly 1474 m, Whiteside 1503 m, Grand Father 1798 m; průsmyky, jimiž protékají horní vody vysočinné mají nadmořské výšky 780—1200 m. Na dolních koncích seskupují se říční průrvy v malebné soutěsky, zvané „Water Gaps". Pásma horská směrem severovýchodním se snižují a v Marylandu, Pennsylvanii a New Jerseyi označují se názvy Elk Ridge a Kittatinuy Mountains, dosahující sotva 500 m výšky. V útro-

bách jejich vyskytují se horniny kambrické (křemenec) jako nový doklad značného poklesu zemské kůry k severovýchodu.

Nejmohutněji Blue Ridge vystupuje v pásmech, zvaných Unaka Mountains, Great Smoky Mountains, Bald Mountains a Iron Mountains, jež přesně omezují jižní končiny Velikého údolí a ve Virginii s Blue Ridge splývají v celek. Ostré omezení hor hodilo se též k stanovení hranic jednotlivých států. V Unaka Mountains výškou se vyznačuje Haw Knob (1680 m) a Hangower (1717 m), v Great Smoky Mountains Buckley (2012 m), Elingman's Dome (2030 m), Mount Leconte (2016 m), v Bald Mountains Big Bald (1692 m) a Roan (1922 m); v Iron Mountains Elk Knob (1699 m), Snake (1705 m), White Top (1731 m) a Mount Rogers (1744 m). Kromě pásem těchto zvedají se uvnitř vysočiny ještě pásma jiná ve výši českých Krkonoš, jež pokryta jsouce mohutnými pralesy a dosud málo kulturou dotčena, projevují jakousi jednotvárnost a slavnostní klid, jakož i uhlazenost tvarů. Oko poutají tu a onde samostatné vrcholy se skupinami nezvětralých skalisk nad rovnými obrysy horských hřebenů; vrcholy ty se strany zdají se býti nasazenými malými pahorky, jimž lid říká „Knobs“ (knoflíky).

Veškery výšiny a údolí mezi nimi pokryty jsou mohutnou vegetací, a kde vegetaci bylo ustoupiti polnímu hospodářství, šíří se pole rýžová a ovocné sady vysoko po stráních vrchů, často do výše 1400 m. Ve výšinách nad 1500 m domovem jest jedle balsamová, jejíž porosty jsou příčinou, že pohled na ně připomíná nám Šumavu nebo Krkonoše. Nejvyšší hory bývají (zvláště na jižní straně) beze stromů, odkudž říká se jim „Balds“ (hory lysé). Břehy potoků vroubí skupiny pěnišníkův a kalmií, jež postupují i do oblasti jedlí balsamových, s nimiž se mísí a tvoří neproniknutelné houštiny. Nezřídka shledáváme tu jedli Hemlockovu, azalky a četné rostliny popínavé. Úpatí horstev a málo plodná lada svědčí výborným borovicím.

Všeobecně velebí se krása a romantičnost Alleghan, zejména v místech, kde k chaosu padlých obrů lesních druží se labyrint skalních trosek a zvětralých balvanů, hojný vzrůst mechů, lišejníků, pěnišníků, rév a jehličnatého mlází, v němž doupata mají medvědi, vlci a chřestýši.

Podnebí této oblasti je mnohem drsnější nežli evropské v téže šířce, a zejména ve vyšších polohách zima trvá velmi dlouho. Ve Velkém údolí daří se velmi dobrý tabák. Jižní státy appalašské jsou převahou zemědělské, kdežto střední, jmenovitě Pennsylvanie, nahromaděním přírodního bohatství v bezpříkladné míře vynikla v hornictví a průmyslu nad zemědělstvím. V prahorním útvaru Alleghan vyskytuje se magnetovec a hnědel v newjerseyském Highlandu, v South Mountains pennsylvanských, v Piedmontu virginském a v Yellow Mountains severokarolinských, zlato na úpatí georgijských a severokarolinských pásem hor Modrých, zinek v New Jerseyi a Pennsylvanii, mangan v Erimoře virginské a v Cartersville georgij-

ském, drahokameny, polodrahokameny a mariánské sklo v Georgii, uhlí v Pennsylvanii. Z měst továrních důležitost mají města Philadelphia, Baltimore, Washington, Richmond a jiná menší směrem k jihozápadu. Kromě uhlí Pennsylvanie vyniká neztenčenou dosud produkcí petroleje a přírodního plynu, jež má pro okolní státy veliký význam.

Úprava a vydržování silnic a železnic přes toto pohoří ve směru podélném i příčném spojena je s velikými těžkostmi, zvláště pro měkkost hornin povrchových a příkrost Modrých hor; do roku 1883 nebylo železnice, jež by hory přepínala. Nynější železnice západokarolinská probíhá horami, ale v tak velikých a stoupavých křivkách, že náleží k vynikajícím ukázkám železniční techniky americké. Dosud dráha tato jest jediná v jižních horách Appalašských, což nejlépe osvětluje nepříznivé poměry terrainu při pomyšlení na zálibu Američanů stavět všude a hodně železničních tratí.

Vodopády v horách Catskillských.

V y s o č i n a C u m b e r l a n d s k á. Vysočina tato v soustavě Alleghan má týž význam jako severní pásmo Alp vápencových a Francouzský Jura v poměru k Alpám středním. Doprovází Alleghany jako pásmo vedlejší v četných hřbetech s pobočnými údolími, zachovávajíc stále celkový směr k severovýchodu. Začátky vysočiny hledati dlužno ve Velikém údolí, jež napříč prostupují horské hřbety, z nichž T a y l o r's R i d g e vystupuje do výše 474 m, B r u s h y M o u n t a i n s 1250 m, Lick Mountains 1116 m, Drapper's's Mountains 965 m, a dělí Veliké údolí napříč v řadu údolí malých, vlastně úvalů: v údolí C h a t t o o g a t a s k é, C h i c k m a n g a s k é, N o l e c h u c k y s k é, N e w R i v e r s k é, R e e d C r e e k s k é,

Shenandoaské, Kittatinnyské a j. Zcela odděleně vyvinuly se Catskill Mountains v New Yorku, které pro malebná údolí, propasti, velebné vodopády, lesní úvaly a pro bezprostřední blízkost největších sídel lidských znázorňují nejnavštěvovanější výletní místo Američanů. Catskill Mountains vyšší jsou nežli pennsylvanské Alleghany a dle Guyota „pnou se jako mocná citadella do výše téměř 1300 m nad okolní krajinu". Útvarem svým: vápenci a pískovci liší se nápadně od ostatních členů Cumberlandské vysočiny, záležející převážně z vrstev silurských a kamenouhelných.

Velikolepými zjevy erose hor jihoappalašských jsou četné jeskyně, z nichž vynikají Wyerská v údolí Shenandoahském, Nicojackská u Chattanoogy, krápníková jeskyně Lurayská, dále přirozené mosty, tunely a propasti, jež považovati lze za zbořené klenby jeskynní. Zjevům těmto přirovnati můžeme nesmírné povrchové kaňovy západní. Půda všude z větší části vznikla větráním; nánosy z dálky veliké sneseny byly pouze v údolích velikých. Z té příčiny shledáváme tu neplodnou půdu písečnou a úrodnou půdu vápencovou. Vystoupíme-li na některou výšinu, poznáváme ihned, že terrain původně býval planinou, na níž vody po dlouhé věky hlodaly a tvářnost její měnily. Rostlinstvo bují na vysočině Cumberlandské takové jako v Alleghanách. Hory zelenají se borovicemi, úvaly stromy listnatými. Z rostlin kulturních pěstuje se hlavně pšenice, tabák a vinná réva. Z nerostů dobývá se nejvíce uhlí na ploše 160.000 km². Roku 1901 území dalo 52% vší produkce uhelné v Unii. S uhlím pospolu vyskytuje se v celém území, zejména v Pennsylvanii a Alabamě bohatství hnědele a krevele. Směrem k jezeru Erijskému ukrývají se v devonských vrstvách bohaté prameny petrolejové a plynu přírodního.

Doprava osob a zboží děje se po tratech, jichž stavba byla spojena s potížemi jako v Alleghanách. Železnice, které vedou z New Yorku, z Baltimore a z Philadelphie na západ, vyznačují se umělostí a smělostí technickou. Nejstarší z nich ve směru z Baltimore do Ohia dosahuje předělu vodního mezi Potomakem a Monongahelou ve výši 800 m při vzestupu 1 : 18: železnice Pennsylvanská u Cresson Springsu ve výši 735 m, železnice Erijská u Howard Hillu 712 m.

Z řek vysočiny Appalašské jmenovati jest na prvním místě mohutný veletok Tennessee, jenž vzniká u Knoxville z French Broad Riveru a Halstonu, odvodňujících svahy prahorních pásem Appalašských. Oba prameny, jakož i jejich přítoky vyznačují se množstvím vod a neobyčejným zdýmáním proudů (i 12 m nad obyčejný stav), z kteréž příčiny nelze jich náležitě využitkovati ku průmyslovým podnikům. Pod Knoxvillem Tennessee je splavný, a poněvadž led splavnosti nepřekáží, paroplavba provozuje se po celý rok.

Opačným směrem jako Tennessee z Velikého údolí vytéká Kanawha, posilněná s pravé strany Greenbriarem, a nyní splavnou učiněná. Slouží dopravě uhlí západovirginského a vodou svou přispívá splavnosti horního Ohia v době nízké vody.

f) Vnitřní území Lesní.

Západním územím předhor (Piedmontem) nazvati lze nízkou pahorkatinu, která přiléhá na západě ku pásmům hor Appalašských a od vysočiny Cumberlandské velmi zvolna, skoro neznatelně k Ohiu a k Missisipi se sklání. Zvlnění terrainu téměř zaniká, tak že na př. v Indianě a Illinoisu kraj ve výši 200—300 m nad mořem rovný jest jako stůl. Od Piedmontu východního liší se tím, že všecko vzezření jeho připomíná dobu ledovou a její následky, čehož na východě Alleghan nepozorujeme Jinou známkou území lesního jest vývoj mohutných řek, a že „tyto veletoky jako mocní duchové zasahují do veřejného života obyvatelstva silou neodolatelnou. Následkem toho lze po stránce kulturně zeměpisné západní území předhor považovati za srdce a jádro severoamerické pevniny. V celku zaujímá území to plochy asi 1 8 mill. km², tedy asi desetinu velikosti dílu světa v nejužším omezení, na níž žije více než 25 millionů lidí.“

Podnebí zdejší liší se od podnebí v horách Appalašských jediné teplotnými maximy, silnějšími bouřemi a zmenšenými srážkami vodními, jichž směrem od východu na západ ubývá. Zimy bývají krutější, a nejnižší stupně mrazu lze naměřiti mnohem častěji a pravidelněji nežli v územích dříve popisovaných. Dle Deckerta jevila se teplota:

	uprostřed ledna	nejnižší	průměrně ročně
v Nashvillle	3·4°	— 25 0°	15·2°
v Louisville	1·2	— 28·6	13 2
v Cincinnati	0·3	— 27·2	12·8
v Clevelandu	— 3·2	26 6	9·4
v Detroitu	— 4 2	— 25 0	8·9
v Chicagu	— 5·0	— 31·7	9·1
v Milwauke	— 7·0	— 38 2	7·0
v Sault Ste. Marie . . .	— 9·8	— 38·3	3·9
v Duluthu	— 12·0	— 37·7	4·1
v Little Rocku	+ 4·9	— 24·4	16·4

Řeky bývají tudíž pravidelně zaledněny. Jezera Vavřinecká nezamrzají sice úplně, ale pobřežní led jejich bývá tak hojný, že překáží u Duluthu paroplavbě často do druhé polovice května. Největší bouře sněžné povstávají v úvalu Missisipském a pod jménem „blizzards“ šíří se na sever a východ. Srážky vodní se umírňují od jihovýchodu na severozápad; Nashville má vodních srážek 1248 mm, Louisville 1342 mm, Cincinnati 1052 mm, Little Rock 1286 mm, Duluth 766 mm, Chicago 854 mm. Metlou úvalu Missisipského a poříčí ohijského jsou severoamerická tornada (tornados), která

způsobují občas hrůzyplné spousty. V Illinoisu v 16 letech pozorovalo se 79 bouří, v Misouri 56, v Jowě 54 a v Minnesetě 43. Zvláště pověstnými stala se tornada: wisconsinské ze dne 9. září 1884, louisvillské ze 27. května 1890, jež způsobilo zkázu 76 lidem a zničilo budov za 2·5 mill. dolarů, stlouisské ze dne 27. května 1897, při němž zahynulo 306 osob a zničeno bylo majetku za 13 mill. dolarů. Bezpečného útulku před tornadem poskytují podzemní sklepení. Rozsah území, na němž spousty tornadem způsobené se časem objevují, nebývá větší 25 km².

Území má jméno své po listnatých lesích, jež při pramenech missisipských a jezerech Vavřineckých ustupují lesům borovým, jedlovým a smrkovým. Ze stromů listnatých charakteristickými pro krajiny jsou: Maclura aurantiaca, Celtis missisipiensis, Carya olivaeformis, ořech kávový (Gymnocladus dioicus), modrá olše (Fraxinus quadrangulata), kaštan ohijský (Aesculus glabra), ořech vlašský (Juglans cinerea), bílá olše (Fraxinus americana), javor stříbrný (Acer dasycarpum), sykomory, catalpy, lípy (Tilia americana), jilmy korkové (Ulmus racemora) a j. Z obilin daří se tu nejvíce kukuřice v Indianě, Illinoisu a Ohiu, kde na ha půdy průměrně daří se jí 36 hl, pšenice v Jowě a v Indianě 16 hl, ovsa v Jowě a Minnesotě až 40 hl na ha. Když vlní se lány kukuřičné dechem jemných větrů, nivy wabashské, illinoiské a v poříčí Desmoines Riveru v pravdě podobají se zelenému moři. Tu je pravá obilnice americká. Z plodin obchodních v pánvi Ohijské pěstuje se nejvíce tabáku; stát Kentucky r. 1900 vytěžil ho 314·3 mill. liber, to jest 36·2% vší produkce unijské. Rovněž pěkné konopí v Kentucky dosáhlo značného rozšíření; len modrá se na polích úvalu Missisipského, a stromoví ovocné je chloubou Ohia, Michiganu a Ontaria. Michigan pověstný se stal zeleninou, Wisconsin jahodami.

Dravých zvířat velice ubylo; medvěda zříti lze jediné v nejdivočejších lesních zátiších; sobol, bobr a jiná zvířata kožišinná mizejí z okruhů rolníky obydlených. Buvolů, jichž se jindy proháněly po travnatých distriktlech zástupy, nynější pokolení lidské již nespatřilo. Chov zvířat domácích postupuje rovnoměrně s vývojem polního hospodářství. Jowa a Illinois chová zvláště skot a vepře, Ohio a Indiana ovce, Kentucky výborné koně. Nepříjemnou trýzní jsou střečkové „brulots“, blehy písečné a moskyti.

g) Území Jezerní.

Územím Jezerním sluje pruh území unijského jižně od Velikých jezer, počínajíc státem New Yorkem a končíc Minnesotou. Blízkost vod jezerních způsobuje mírné, pobřežní podnebí s vlhkými, teplými zimami a chladnými lety. Krásné, hluboké lesy jsou drahocennou zásobárnou dříví, jehož potřebuje se náramné množství. Útroby zemské překvapují bohatstvím rud železných (Marquette při jez. Hořejším v státě Michiganu), měděných a niklových. Vývoz rud z Agate Harbouru na záp. pobřeží jezerním r. 1901 obnášel 5·8

mill. tun. Mimo Marquette (10.000 obyv.) vyvážejí rudy Duluth (53.000 obyv.), Ashland (13.000 obyv.), Superior City (31.000 obyv.), Ontonagon a Escanabe při jez. Michiganském. Nejvíce rud vozí se do Clevelandu v státě Ohiu, kam přicházejí denně dlouhé vlaky rudy železné po soukromé železnici důlní. Bohatství rudné objevili náhodně inženýři, kteří r. 1844 vyměřovali půdu. Pozorovali totiž náhlé úchylky na svých střelkách magnetických, z čehož soudili na blízkost rudy železné. A v skutku objevili horu z magnetovce, o němž Indiáni také již věděli, ale upotřebiti ho nedovedli.

Z měst vynikají Chicago a Milwaukee na břehu jez. Michiganského, Toledo, Cleveland, Erie a Buffalo při jez. Erijském. Milwaukee překvapuje bělostnými stavbami, pro něž dostalo se mu názvu „Cream City"; roku 1900 čítalo již 285.000 obyv., z části německého. Pivovarství zdejší má výborné jméno. Přes 13 mill. litrů piva se tu navaří a z třetiny také vypije. Vede s ostatními městy čilý obchod, zejména obilní a dobytčí. V Clevelandu a Buffalu kromě toho vyvinul se průmysl strojní. Pamětihodny jsou v obou městech obrovské vodovody, pro potřebu soukromou i tovární.

h) Vysočina Ozarkská.

Nejzápadnějším členem horské soustavy Appalašské jest vysočina Ozarkská (Ozark Mountains), jež jako zdánlivě cizí prvek prostírá se na západ od středního Missisipi na území států Misouri, Arkansasu a Oklohamy. Zalesněná vysočina je dosud málo osídlena, ač v posledním desetiletí i sem, zvláště od jihozápadu, rychle vnikají osadníci, pěstujíce v úrodné půdě hlavně bavlnu.

Vysočina Ozarkská, rozkládajíc se od St. Louisu a Kansas City po horní Red River, zaujímá celkem na 200.000 km². V hoře Ironu jihozápadně od St. Louisu dosahuje výše 325 m, v horách východně od Springfieldu 520 m, v dlouhém hřbetě hor Bostonských 686 m, v hoře Poteau ve skupině Washitaské 850 m. Sugar Loaf v území Choctawském (territorium indiánské) má výšky 780 m. Hory ve všech svých částech jsou starého původu, podobně jako vlastní hory Appalašské, erosemi a povětrnostními silami značně sníženy, rozbrázděny a tudíž plny kouzla a krás přírodních. Mezi pohořími a skupinami horskými, posetými skalami a balvany, šíří se z té příčiny hluboká údolí a průsmyky, na jejichž dně neúmornou prací osadníků vznikají úrodné nivy a utěšené sady. V útrobách vysočinných doluje se na uhlí, na hnědel a zvláště na obrovské množství zinku a leštěnce olověného.

Lesů ve vysočině Ozarkské jest dosud mnoho. Záležejí na suché, písečné půdě hlavně z borovic, jinde z různých druhů dubů spolu s ořešáky, platany, kaštany a j. Čím západněji, tím zřetelněji vzrůst stromů lesních je chudší a v horách Wichitaských velmi nuzný. Pro hojné deště a nepříznivé podnebí silnice bývají ve stavu nedobrém, a poněvadž i spojení železniční s ostatními územími po-

měrně je slabé, kulturní vývoj území Ozarkského nemůže vyrovnati se vývoji západního ani východního Piedmontu.

Řeka Arkansas pouze čtvrtinou toku svého (2410 km) zasahuje do území vysočiny Ozarkské, a to skoro celým tokem dolním. V toku středním (západně od Ozarku) má ráz řek stepních, vystupujíc o povodních vysoko nad obyčejnou výši (u Little Rocku až o 9·3 m) a vysychajíc v létě tak, že lodi s ponorem malým po ní plouti nemohou. Hlavní překážkou paroplavby staly se tu podemleté břehy, písečné nánosy a zárazy kmenů stromových (snags) z horního toku naplavených. Přítoky arkansaské na území vysočiny Ozarkské jsou: Neosho nebo Grand River, jenž ústí u Fortu Gibsonu v territoriu indiánském, White River s Black — a Current Riverem, po nichž dopravují se s hor četné a cenné plti. Také Osage — a Gasconade River vyznačují se bohatou dopravou dříví.

Osazování vysočiny Ozarkské dálo se teprve v druhém desetiletí minulého století. R. 1900 bydlelo v ní asi na 1,200.000 lidí, z nichž bylo nejméně 28% lidí barevných. Velikých měst není tu příliš; přes 25.000 obyv. mají pouze města dvě. Při vodách neobyčejně vyvinulo se dřevařství; v Arkansasu zpracovalo se dříví r. 1900 v ceně 24,000.000 dolarů. Uhlí a železa těží se rok po roce víc a více. Nejdůležitější města v území jsou: Little Rock, Eureka Springs, Hot Springs, Fort Smith, Atoka, Ardmore, Ocmulgee, Vinita, Joplin, Springfield a j.

ch) Alluviální úval Missisipský.

Úval Missisipský počíná na severu při ústí Ohia a přechází bez patrných hranic do bažinného pobřeží v Louisianě. Zabírá části států Missuri, Arkansasu, Missisipi, Luisiany a nevelikě dílce Kentucky a Tennessee. Veliká část poříčí je bažinatá a leží pod hladinou říční. Suchá země podél břehů jest usazeným náplavem. Mimo pole zdělaná všecek ostatní kraj pokrývají hluboké lesy, jimž daří se velmi dobře při plodnosti černé prsti. Podnebí bělochům nesvědčí, ale černoši mu odolávají a hojně se rozmnožují.

Celkem úval je zvlněnou rovinou, z které tu a onde, zejména v severní části, vystupují nezvětralé dosud skalní útvary tvrdých hornin, vzdorujících rozkladu. Podkladem jejím jsou horniny prvohorní; povrch však pokrývá nános ledovcový, spraš a náplavy mělkých jezer, jež všeobecně jsou úrodny. Nesmírný počet jezer a močálů v severní části úvalu, zejména v Minnesotě, připomíná krajiny území Vavřineckého. V Minnesotě vědecké výpravy shledaly přes 10.000 jezer a jezírek. Řeky, které jezera spojují, oplývají jako v území Vavřineckém vodopády a peřejemi.

Střední část úvalu Missisipského liší se značně od části severní. Jezer je tu málo, a řeky pro nedostatek vody nemají veliké důležitosti. Jemné nánosy morénní, prosté hrubého štěrku rodí množství plodin, pro něž státy Jowa, Illinois a Missuri staly se pověstnými. Z pokladů nerostných nejvíce užitku dávají střední uhelná pánev

unijská, z níž dvě třetiny rozkládají se v úvalu Missisipském, a pánev západní, z níž skoro polovice náleží k úvalu.

Řeka Missisipi vzniká v jezeře Itasce, ve vrchovině 512 m nad mořem, kam stékají různé prameny z okolních lesův a strání. S počátku teče severovýchodně, protékajíc jezera Bemidji, Cass a rozsáhlé Winnibigoshish, z něhož vytéká směrem jihovýchodním. Od řek, tekoucích ku pánvi jezer Velikých, odděluje Missisipi jenom řada morénních hřbetů. Výtoky ostatních jezer spojují se s ním dříve, nežli dostihuje Minneapolisu (240 m nad mořem). Tu překážejí v řece vodopády St. Anthonyské, jež pospolu tvoří terainní stupeň o 30 m výšky, poslední překážku v plavbě a neobyčejný podnět k využitkování vodní síly pro účely průmyslové. Před St. Paulem přijímá v pravo mohutný přítok Minnesotu, Cedar, Jowu a Desmoines, v levo St. Croix, Chippeway, Visconsin a Illinois. U Altonu (120 m) spojuje se s Missurim, nad nějž zpravidla množstvím vody předčí. Cestou mezi St. Paulem a Lacrossem (La Crosse) rozšiřuje se v jezero Pepinské, jež bývalo větší a zdá se býti dílem doby ledové. Odtud pak Missisipi, sevřen jsa s obou stran pevnými břehy, zachovává tvar jednotného toku až po své ústí.

Poříčí horního Missisipi (po St. Charles) zaujímá 450.000 km², tedy méně nežli poříčí Ohia, což vysvětluje se hlavně malými srážkami vodními v úvalu Missisipském. Střední množství vodní obnáší v sekundě 3340 m³ (největší množství 15.000 m³, nejmenší 710 m³). Za to přináší Missuri veletoku ze svého poříčí (1·4 mill. km³) průměrně v sekundě 2660 m³ (největší množství 17.000 m², nejmenší 710 m³) a dodává mu oproti Ohiu značné mohutnosti. I když se poznalo, že Missuri zajímá větší poříčí, že má více vody nežli Missisipi a že délkou předčí nad něj o 3089 km (dle Browera), zůstal název „hlavní“ přece toku missisipskému, jednak ze starého zvyku, jednak z té příčiny, že směr proudu jeho zůstává severojižní, a že proniká takřka prostředkem bohaté síti říční.

Přítoky horního toku missisipského povahou velice se podobají a prozrazují hloubkou a spádem svým působení doby ledové. Nejvodnější Illinois přibližuje se prameny svými na 8 km jezeru Michiganskému, kteréž okolnosti využilo se již r. 1848 ke zřízení průplavního spojení michigansko-illinoiského. Chippeway a St. Croix jsou splavny pouze k vodopádům, t. j. asi 80 km od ústí. Železnice způsobily značný pokles dopravnictví vodního mezi St. Paulem a St. Louisem, tak že dopraveného zboží po Missisipi r. 1899 zaznamenáno bylo pouze 2·9 mill. tun.

Nesmírný úval Missisipský dělí se přirozeně ve dvě části: ve východní, na níž šíří se státy Wisconsin, Illinois, Indiana, Ohio, část Západní Virginie, Kentucky a Tennessee, a v západní, již zabírají státy Arkansas, Missuri, Jowa, Dakota, Nebraska, Kansas, Texas, Oklohama, territorium Indiánů, části Nového Mexica a Colorada. Úval pozvolna přechází v planinu, v níž dosahuje na blízku hor Skalistých výše 1500—1800 m v útvarech zdánlivě rovinných. Kromě vysočiny

Ozarkské není v něm pohoří, ani vysočin; jediné směrem od jihu na sever půda se zvyšuje průměrně asi 0·2 m na 1 km. Při pramenech Missuri a Missisipi mírný výstup dosahuje asi 500 m, odkudž snižuje se opět severně do Manitoby v Americe Britské. Místy, zvláště v Texasu a v Novém Mexicu, pozvolný vzestup přerušen bývá náhlými srázy mezi stupňovinami vyššími a nižšími, jak patrno jest na Llanos Estacados nebo Stacked Plains.

Velikou část úvalu Missisipského na severu a na východě pokrývá prales, v němž různého stromoví lesního bují přes 20 druhů. Řeky tak hluboko do rovin se vhloubily, že zdají se býti vroubeny příkrými skalami, jež nahoře v planinách se ztrácejí. Planiny na východním břehu řeky přeměnily se částečně v pole a pozbyly původního vzhledu prairijního. V širším slova smyslu roviny tyto jsou vlastně prairiemi, jako travnaté roviny na západě Missisipi až po hory Skalisté, ale v užším smyslu nepočítají se k nim právě tak, jako jižní krajiny při zálivu Mexickém, v Louisianě a Texasu.

V dolním toku svém Missisipi přijímá Arkansas a Red River a prodírá se četnými mělčinami, jichž zatáčky běh řeky prodlužují a spád zmirňují. Blízko ústí mělčiny a pobřežní náhony se snižují, tak že přesahují hladinu říční někde jen o 1·5 m, někde o 0·60 m neb o 0·45 m. Dle Hellwalda ramena veletoku vnikají do zálivu průměrně o 80 m ročně, hlavně o velké vodě; o nízké vodě v době čtyř měsíců delty nepřibývá. Jakmile vzedmutý Missisipi počíná se po mělčinách rozlévati, doléhá neodolatelnou silou na hráze, které utvořil ke konci loňských povodní, proráží je, tvoří jimi nové řečiště a uzavírá proti moři novými hrázemi, ale o 80 m vpřed posunutými, jež příštím rokem opět proráží a do zálivu posouvá. Z nesčetných ramen missisipských, „bayons" zvaných, pouze pět vlévá se do zálivu. Na březích jejich rostou třtinové houštiny, lesy cypřišové a otvírají se půlkruhové tišiny vodní, v nichž alligatoři a vodní ptactvo mají svá shromaždiště. O povodních bažiny bývají vodou přeplněny, a nad hladinu její trčí jediné vrcholky palem bažinných a cypřišů. Uprostřed močálovité krajiny zdvíhá se město Nový Orleans, umělými hrázemi od povodně chráněný, nejvýznamnější přístav americký po New Yorku a Bostonu. R. 1900 měl skoro 300.000 obyv. Od té doby, kdy upraveno bylo ústí missisipské a velkým lodem učiněno přístupné, New Orleans postavil se tak rychle do popředí.

Osazování území počalo sice již v XVII. stol., ale dálo se velmi zvolna. Když Louisiana přešla v moc Unie, nové osady vznikaly hlavně na pobřeží missisipském mezi ústím Ohia a Missuri. R. 1823 dosáhl první parní člun kaňonu při vodopádech St. Anthonyských. R. 1830 běloši opanovali poříčí Illinoisu a dolní údolí missurské po Kansas City; r. 1840 stát Missuri čítal již 384.000 obyv., Illinois 476.000 obyv. Minnesoty přistěhovalci báli se pro veliké mrazy. První pila vznikla r. 1847, a první mlýn obilný započal činnost r. 1857 též při vodopádech prve jmenovaných. R. 1900 v Missuri žilo již 3·1 mill., v Illinoisu 4·8 mill. obyv.; všeho obyvatelstva v úvalu Missisipském ke konci 1900 skoro 9 mill.

Vodou a významem hospodářským nad Missisipi i Missury vyniká Ohio, při němž povstala řada velikých měst. Ale nejvelikolepěji vyvinulo se město St. Louis, jižně od ústí Illinoisu a Missuri. R. 1764 založil je Pierre Laclède jako loveckou stanici; r. 1810 mělo 1600 obyv., r. 1860 již 161.000 obyv., r. 1870 na 311.000 obyv. Jest ústředím železniční dopravy v úvalu Missisipském, v němž sbíhá se 26 tratí sedmnácti různých soustav železničních; obchod obilní, dobytčí, masný, dřevný, uhelný, s olovem a zinkem je směrodatný pro všechen vnitřek severního kontinentu. Průmyslových závodů r. 1900 čítalo se tu 6732 s 82.672 dělníky. Pivovarství a zpracovávání tabáku jsou hlavními odbory výrobními. R. 1900 žilo v St. Louisu 576.230 lidí.

i) Území Prairijní.

Prairiemi amerického západu, jinak „Plains“ zvanými, rozumějí se území, která rozkládají se západně od středního toku missisipského v šířce od St. Anthony a Memphidy v Tennessee, po hory Skalisté a jejich předhory. Slovem prairie rozumějí se otevřené, volné krajiny bezlesé, někde porosty a travou pokryté a mírnými návršími zvlněné. Jižní prairie, pouze bujnou travou porostlé, ale beze stromoví, všeobecně se jmenují savany.

Prairie západní poutníka, jenž jimi se ubírá, unavují nedostatkem stromův a stínu. Druhdy bývaly pastvinami zubrův, ale nyní hostí v úkrytech svých pouze prairijní psy, zajíce, vlky, chřestýše, sovy a mračna kobylek. Jako fauna a flora, jednoduché jest i geologické složení půdy. Převládá pískovec doby křídové a vrstvy třetihorního slínu. Nejhořejší vrstvy povrchu zemského tvoří sypká, žlutohnědá země, jejíž úrodnost jest výtečná, prolíná-li jí dostatek vody; na některých místech objevuje se vátý písek a vrstvy křemencové. Drahou pacifickou lze z Omahy v Nebrasce za několik hodin státi ve smutném území Prairijním, jímž vlaku jest uháněti k západu 30 hodin. Pro nedostatek dešťův a vody polní hospodářství tu provozovati nelze. Kde však polnosti mohou býti uměle svlažovány, daří se všeho dost. Nezdar rolnictví způsobují častá sucha, silné vypařování spadlé vody a rosy, strašlivé bouře, nanejvýš kruté zimy, slanost půdy a j. Území zavodňované a zdělávané podobá se malému ráji. Max Eyth píše: „Prairie, proměněná v nepřehledná pole kukuřičná, vroubená na obzoru pásem šedého lesa, jest skutečně obrazem, jejž pouze snivá duše může si představiti. Vše pěstuje kukuřici, vše jí kukuřici a myšlenka každého se nese za kukuřicí.“

Prairie záležejí skoro všeobecně z nízkých planin (rolling), jimiž prostupují dlouhé, střechovitě skloněné vyvýšeniny, říční údolí s nízkými břehy a strouhy, vzniklé prudkými vodami jarními. Jsou-li střechovité vyvýšeniny zároveň předěly vod prairijních, slují „divides“. Západní prairie jsou mnohem nerovnější nežli jihoamerické pampy. Vyskytují se v nich skutečné pahorky s příkrými svahy a skalními stěnami z pískovce a slínu, 30 i 100 m vysoké, jichž mezi Missuri

a řekou Platte hojně se objevuje. Pahorkům říkají „badlands", jinak mauvaises terres (špatné země); náležejí k nejpodivuhodnějším a nejstrašlivějším krajinám, jež vytvořily erose a povětrnost, proměnivše je v divoké propasti, nad nimiž zdvíhají se obrovské věže skalní, pevnosti a homole nejrozmanitějších podob. Velice hojná jsou na jiných místech miskovitá, plochá údolí uprostřed rovin, zšíři 2—3 km, zhloubi 25—30 m, jež ve vlhkých měsících naplněna bývají vodou, kdežto v době suché zůstávají beze vší vlhkosti. O původu jejich soudí se různě. Jedni praví, že vznikla klesnutím zemské půdy, druzí domnívají se, že utvořila je voda jednoduchými výmoly, třetí mají za to, že vyhloubila se erosí větrnou, jiní dokonce odvozují původ prohlubin od stád buvolích, jež tu u vody se napájela, měkkou půdu kopyty stlačila a po zvyku svém válela. Tu a onde říká se prohlubinám skutečně „buffalo wallows" (buvolí váleniště). Řeky prairijní mají všeobecně směr od z. k v., nebo od sz. k jv. Nezpůsobilé jsouce ku paroplavbě, mají kalnou, alkaliemi proniknutou vodu a málo ryb. Na dně úvalů říčních úrodný náplav bývá příčinou, že tu vznikly na blízku vody zahrady a role, bujné pastviny i pruhy pobřežních lesů nevelikė výše. Výživná tráva buvolí zelená se všude, a leckde v Kansasu a Texasu, zejména na jihu, objevují se kakty, připomínající rostlinstvo mexické; v letech vlhkých v moři trávovém pestří se nezřídka záplava květů. Dojem neobyčejně velikolepý působí prairie, pozorujeme-li ji s temene některé hory. Tu souhlasíme s Humboldtem, jenž praví: „Zdá se nám, že vidíme před sebou bezměrný oceán. Jako oceán i step naplňuje duši dojmem nekonečnosti, a týž cit, dojmy velebného prostoru povznesený, podřizuje nás v zbožné skromnosti vyššímu pořádku." Směrem k horám Skalistým vegetace ubývá; v písčinách a v půdě solí proniknuté mizí docela.

Stáda zubrů mívala hluboce vyšlapané, dědičné stezky rovinami k řekám a přes průsmyky hor, kudy ubírávala se hledat nových pastvin do teplejších pásem jižně od Arkansasu. Nejdůležitějším pokladem útrob zemských jest uhlí, a to v krajině missurské u Topeka, Omahy a v středním Texasu, kde vyskytuje se ve velkých hloubkách pravé uhlí kamenné, u Denveru uhlí laramijské a třetihorní lignit. U Hutchinsonu a Saliny v Kansasu těží se sůl. Silnice a železnice nikde tak snadno se nezakládaly jako v území Prairijním, kde kromě Ljanos Estacados a kromě některého toku stepního nic nepřekáží v postupu. Od východu na západ vede tudy nyní patnáct tratí železničních skoro beze stoupání a bez okliky.

Podnebí prairijní je extremní, plno změn, jež hlavně na jaře člověka k opatrnosti vybízejí, aby si zdraví ušetřil. Proudy vzduchové vanou totiž ze zálivu Mexického k moři Ledovému a naopak, aniž se na překážce nějaké zastavují a zmírňují. Po pěkném počasí náhle následuje počasí špatné s hroznými bouřemi sněžnými, suchým vzduchem a řídkými mlhami. Následkem toho kolonisace prairií západních postupuje velice zdlouhavě. Teprve jižně od 35° s. š. není sněžných vánic a nebezpečí z nich plynoucího. Útrapy zimního období a někdy letních veder oslazuje podzimek krásnou pohodou,

slunnými dny, závojem jemných mlhovin, mírností, měkkostí a klidem vzduchu. „Indiánské léto“ přichází pravidelně, s naprostou jistotou a trvá někdy do polovice prosince. Širá prostranství prairijní bývají též navštěvována vzdušnými přeludy (fata morgana); bouře, zpravidla s krupobitím spojené, objevují se tu každého léta bez hlučného hřmění, ale s hrozným bleskotem.

Osady v prairiích byly zakládány hned, jakmile vystěhovalci poznali, že území Indiány opuštěná svědčí chovu dobytka a orbě. Příliv obyvatelstva do r. 1890 byl značný. Pak nastal klid, později dokonce úbytek osadníků jako známka, že přestoupily se hranice možného vývoje hospodářského. Osady podobají se oasám. Z měst,

San Francisco Mountains (3888 m) v Arizoně.

kromě Omahy a Kansasu City, je tu pouze jediné velkoměsto Denver (134.000) v Coloradu, které však vzrostlo hlavně tím, že jest klíčem k hlavním průsmykům centrálních hor Skalistých.

j) Hory Skalisté (Rocky Mountains).

Severoamerické Cordillery vyvinuly se na území států Spojených nejmohutněji. Nedosahují tu sice, pokud se týče členitosti kolmé, největší výše, ale pokud se týče členitosti vodorovné, prostírají se na dvaceti stupních zem. délky (od 105° skoro po 125° z. d.) a objevují se ve vší své rázovitosti a divokosti přírodní. Hned při hranicích mexických lze pozorovati, že Cordillery postupují k severu ve třech řadách vysočinných: na východě řadu počínají Sacramento

Mountains a Sierra Blanca, uprostřed Mogollon a San Francisco Mountains, na západě, v blízkosti oceánu Tichého San Jacinto a San Bernardino Mountains. V zeměpisné šířce Puebly a Denveru vývoj horstev je nejnápadnější; dále na sever pásma východní a střední velice se sbližují, tak že jimi založeny jsou horopisné poměry kanadské; západní pásmo Kaskadové, zdobené vyhaslými sopkami, provází pobřeží tichomořské, sledujíc je od Santy Barbary skoro rovnoběžně.

První přistěhovalci nazvali horstvo jmenem Stony Mountains nebo Rocky Mountains, neznajíce ještě složení vší soustavy horské které teprve dalšími studiemi a cestami se náležitě objasnilo. I ustá-

Buena Vista v Coloradu s horami Hawardem, Prinzetonem a Yalem.

lily se pro vysočinu Cordillerskou tyto hlavní názvy, dle nichž rozeznati lze jednotlivé skupiny horstevní: Hory Skalisté pro východní pásma, sousedící s územím Prairijním, Tichomořské nebo Kalifornsko-oregonské Cordillery (pásmo Kaskadové a Sierra Nevada) pro pásma západní, planina Coloradská, Veliká pánev a planina Columbijská pro mohutné planiny mezi vysokými útvary předešlými. Ze všeho massivu tohoto prostírá se dle Deckerta 500.000 km^2 výše nežli 2000 m nad moře, ostatek ve výměře 1·3 mill. km^2 nad 1500 m výšky.

Hory Skalisté na západě území Prairijního zdvíhají se obyčejně

jako zdi bez přechodu do výšek velehorských (přes 2500 m), na nichž jen nedostatek vláhy způsobuje, že nemají velikých ledovců, ač stopy rozsáhlého zalednění dávného jsou tu dosti hojné. V pásmu Coloradském (Front Range), západně od Denveru a Puebly, řadí se k sobě velký počet hor, dosahujících výše alpského Matterhornu (4482 m), jako Hague's Peak (4216 m), Long's Peak (4349 m), Rosalia Peak (4360 m), Torey's Peak (4369 m), Gray's Peak (4371 m), Mount Evans (4367 m) a j. V pásmech Sangre de Christo a Culebře, jižních to částech pásma Coloradského, vyznačují se největší výškou Monte Crestone (4338 m), Blanca Peak (4409 m), Trinchera Peak (4170 m), Culebra Peak (4292 m) a j. Z nejdůležitějších průsmyků v této části hor Skalistých jmenovati jest Bouldersk ý ve výši 3540 m, Berthoudský 3450 m, Argentinský 4050 m a Georgijský 3500 m nad mořem.

Skály v Gardenu of the Gods v Coloradu.

Složení pásem záleží z prahorní žuly a svoru. Kromě toho provázejí tuto část hor Skalistých pobočná pásma křídových předhor, která příkře jsouce modelována, slují „Hogbacks". Z hor původu vulkanického objevují se v sousedství Table Rock u Goldenu, Castle Rock u Sedalie, Spanish Peak (4152 m), Fisher's Peak (2884 m) a j.

Západně od pásma Coloradského prohlubují se tři pamětihodné údolní kotliny o jednom východu, jimž říká se všeobecně „parky". Jsou to: Severní park (2600 m nad mořem), Střední park (2200 m) a Jižní park (2700), území plochá, stepem podobná, s pásy, majícími vlastnosti pouští. Půda jejich záleží z třetihorních a čtvrtohorních usazenin sladkovodních, kolem nichž kupí se řady hor a útvarů sopečných. Podobné vzezření má San Luis Park západně od Sangre de Christo a Culebry. Na západě ohraničuje parky Park Range a pásmo Moskito, nejvyšší v Mountu Lincolnu (4357 m). Na

jihu Park Range spojuje se s Front Rangem. Jihozápadně od Park Rangu, odděleno jsouc údolím Arkansasu, vypíná se pásmo Sawatchské, jež 23 vrcholy trčí nad 4000 m výšky, nejvýše horou Mountem Elbertem (4395 m); 4350 m vysoko zvedá téměř Mount Hawardu v sousedství hor Prinzetonu a Yale nedaleko města Bueny Visty (Buena Vista). V pásmě Moskito vystupují vrstvy silurské a kamenouhelné, prostoupené porfyrem, trachytem a rhyolítem, v nichž skrývají se ložiska rud stříbrných a olověných. K pásmu Sawatchskému druží se ještě na jihozápadě divoce rozčleněné San Juan Mountains s vrchy Garitaskými s Uncomphagre Peakem (4340 m), s Mountem Wilsovnem (4353 m) a mnoha jinými obry horskými.

Západně od Park Rangu ve směru skoro 41. rovnoběžky od vých. k záp. pnou se Uinta Mountains s Emmons Peakem

Jehlice a štíty v Gardenu of the Gods v Coloradu.

(4173 m) a Gilbert Peakem (4171 m) jako mohutný most k nové soustavě cordillerské, Wahsatch Mountains, jež východně od jezera Utahského a Velkého Solného tvoří obrovskou, příkrou hráz v délce 170 km, v níž nejvýše trčí Timpano Peak (3643 m) a Mount Nebo (3623 m). Severně odtud pnou se: Bear River Range (3049 m), Wyoming Range (3502 m), Caribon Range a j., tvoříce jakýsi přechod do severní skupiny středních hor Skalistých. Jako pokračování pásma Coloradského jeví se Medicine Bow Mountains (3729 m) a Laramie Hills (3300 m). Mezi pásmy těmi rozvírá se četně planin a parků různě skloněných a různého složení. Největší je Green River Basin, planina Saveryská a j.

Prolomy a klesliny půdy v pásmu Coloradském a s nimi vzniklé

výtoky sopečné jsou původu částečně třetihorního, částečně, jako v krajině jižně od Santafé a v Uinta Mountains, mnohem staršího. Sklesliny parků naplnily se v době třetihorní vodami s okolních hor a odtoky jezer, jež tímto způsobem vznikly, vyhlodaly hluboké kaňony okolními hradbami horskými, hlavně vysokými vodopády, které povstaly na okrajích stupňovin. V době čtvrtohorní byly San Juan Mountains pokryty mocnými ledovci, jež rovněž přispěly k hlubokému vymletí skalního povrchu. Na straně prairijní podivuhodné jsou kaňony Arkansasu, Jižního Platte, Williamsu a Uteu, Clear-Creeku, Boulderu, Mory, Pecosu a j. Také bizarrní zjevy erosní, které spatřiti lze v skalních věžích, jehlanech a branách Gardenu of the Gods (zahrady bohů) a v parku Glen Eyrijském v pásmě Hog-Backském, pocházejí z doby čtvrtohorní, vodou bohaté. Houbovité skály Monument parku vysvětlují se silným působením erose nynější.

Severně od Skalistých hor Coloradských, za rozsáhlými planinami, jež převážnou většinou pokryty jsou křídovými a třetihorními vrstvami, jak patrno jest zvláště v planině Laramijské, rozkládá se skupina hor Wyomingských a Montanských, samostatná sice, ale Coloradským velice podobná. Spojení obou skupin udržují pásma: Seminoeské, Sweet Waterské a Rattlesnakeské původu prahorního a prvohorního. Při poledníku 109. a při rovnoběžce 43. zdvíhá se pohoří Windriverské, výškou o něco nižší nežli Coloradské. Fremonts Peak vystupuje 4202 m nad moře. Rovnoběžně s horami Windriverskými postupují hory Wyominské a Tetonské, sbíhajíce se mezi 45.° a 44.° s. š. v ohromný uzel horský, v jehož středu příroda podivuhodně se utvářela. Tu ve vysočinném údolí, protékaném Yellow Stone Riverem a obklopeném horami přes 3000 m vysokými (Emigrant Peak 3346 m, Younts Peak 3566 m), leskne se několik velikých jezer a projevuje se různým způsobem podzemní činnost sopečná. Tu rozkládá se Národní park Yellowstonský, jejž kongress r. 1872 prohlásil „parkem veřejným“ v rozměrech 14.400 km². Romantické území podrobně prohlédl a procestoval r. 1871 na druhé výpravě své inženýr Barlow, doplniv výzkumy kapitánů Clarkea a Lewise, kteří již r. 1806 polohu jezera Yellowstonského určili. Postupoval údolím Gardineru Riveru a brzy ocitl se v okruhu horkých pramenů, jichž křemičité usazeniny pokrývají svahy horské podivuhodnými útvary přírodní architektury ve výši skoro 2000 m. Odtud výprava pronikla do hrozné kotliny, asi 600 m hluboké, na jejímž úpatí valila se řeka s hrozným jekotem přes sopečné kamení, vyhlížejíc shora jako stříbrná stuha z pěny. Vše v hlubině má nádech dojemné melancholie, kouzelného a fantastického vzezření. Voda sama podobá se více aleji nežli vodě, v rozsedlinách skalních hnízdí orli, osamělost povznáší člověka nad temena holých hor okolních. Na konci kaňonu shlédli Tower Falls, jež při výši 130 m nejsou nápadny, ježto skrývají se v přečnívajících skalách a v hávu lesním. I lomoz jejich ve vzdálenosti 1 km se úplně ztrácí. Pravé krásy člověk stává se účastnikem teprve, vnikne-li do samotného kaňonu.

Při vstupu do propasti objevují se četné prameny sirné a kamencové; 5 km dále cestovatelé objevili se 460 m pod okrajem propasti a po 4hodinné další cestě zastavili se na pokraji řeky Yellow-Stone, jejíž voda byla teplá a chutnala po kamenci a síře. Vnitřní horko působilo atmosféru tísnivou, ačkoli vál kaňonem silný vítr od jezera, nad nímž v dáli trčely zasněžené stěny skalní přímo do nebe. Byly tři hodiny odpoledne, a z hlubin kaňonů bylo viděti hvězdy na obloze. Badatelé odhadli propast na 1000 m hloubky. Hlavní vodopád klesá obloukem přese stěnu, nejméně 117 m vysokou; kolkolem bují nejpestřejší vegetace.

Mezi popisovaným právě kaňonem a jezerem rozkládá se zajímavé území, plné prohlubní s vařící vodou a jícnů, pahorkův až 90 m vysokých, vzniklých nejspíše usazeninami vytékajících kolem pramenů. Na úpatí jednoho z nich tmí se jeskyně, z níž otvorem 2 m zšíři v pravidelných přestávkách vyráží proud siřičitých par. Několik metrův odtud zříti lze 21 m dlouhý a 12 m široký vařící pramen (92° C), jehož voda je v stálém pohybu, zvedajíc se při tom do výše 1 m; gejsirů ve skupině této není; že však zde bývaly, dokazují četné příznaky. Vlastní okrslek činných gejsirů najíti lze na samém okraji pánve Yellowstonské při řece Firehole (Ohnivé) na prostoře 19 km délky a skoro 5 km šířky, kde po obou březích řeky prameny vyrážejí z kruhů, povýšených nad rovinu i 12 m. Právě v době, kdy výprava tudy se brala, vytryskl před ní mocný pramen vody asi 38 m vysoko. V době pobytu u gejsirů vytryskl celkem devětkrát. Gejsirů počítá se na sto a horkých pramenů přes 3600. Voda v nich mívá teploty 38°—59° C. V době naší mnohé gejsiry a horké prameny zastavily činnost svou; i zdá se, že zvolna usínají. Nejmohutnější jsou tyto: Giant (Obří), jenž vystřikuje 70 m vysoko, Giantess (Obrynin 100 m), Old Faithful, jenž vytryskuje po hodinách 50 m vysoko, Grand (Velký), Beehive (Úlový), Castle (Hradní), Grotto (Jeskynní) a Great Fountain. Mohutností a krásou gejsiry a křemičité terasy Yellowstonské předčí nade všechny ostatní na světě.

Povýšený jícen gejsiru v parku Yellowstonském.

„Perlou kontinentu“ však je Yellowstone Lake, „nejkrásnější a nejmilejší vodní hladina, již oko lidské kdy spatřilo.“ Je pravým klenotem území Yellowstonského, největší odměnou, jíž dosíci mohou obětaví turisté na cestě horami Skalistými. Jezero má délky 35 km, šířky 24 km a ve vodách svých nehostí kromě pstruhů jiných ryb. Ale po hladině jeho bělejí se hejna labutí a pelikánů. Výtok z jezera je na straně severní a vyhloubil si hluboký žleb zšíři 400 m. Dle geologů jezero vylévalo se prý do řeky Snake, pramenící v blízkých Shoshone Lake a Lewis Lake. Řeka Yellowstone, jejíž prameny začínají vysoko v Absaroka Range, protéká severovýchodní Montanu a vlévá se u Fortu Unionu do Missuri. Přetíná sedm stupňů délkových a přijímá četné přítoky, podél jejichž břehů šíří se statisíce jiter vzdělané půdy.

Na východě památného horstva rozkládají se v oblouku mohutné Big Horn Mountains s obrovským jádrem prahorních hornin, v Mount Cloudu nejvyšší (4100 m). Jako odnož vysočiny této vystupují na jihovýchodě z rovin dakotských Black Hills (Harney's Peak 2957 m), z nichž vytékají horní přítoky Cheyenne Riveru a South Forku.

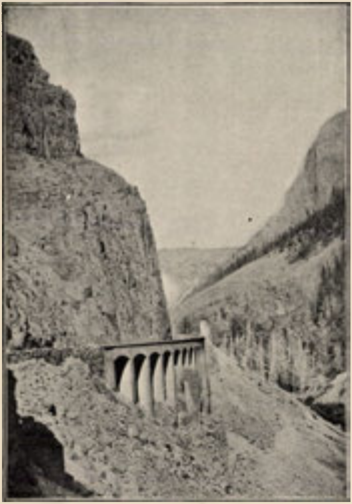
Severozápadně distriktu Yellowstonského zdvíhají se Madison Mountains a sopečné Red Rock Mountains, jež vroubí na severu lávovou planinu, protékanou Snake Riverem, a při 45° s. š. pojí se s horami Salmon Riverskými.

Na severu od horského uzlu Yellowstonského konečně vybočuje několik pásem hor Skalistých, jimiž vyplněn je celý západ Montany a sever Washingtonu po hranice kanadské. Zvlášť vyznačují se rázovitostí Crazy Mountains (Crazy Peak 3407 m) a Belt Mountains u Heleny (Elk Peak 2623 m).

Beehive Geiser (Úlový) v parku Yellowstonskem.

O geologickém složení severní skupiny hor Skalistých není dosud zpráv podrobných, ale nelze se domnívati, že by se nepodobalo složení skupiny jižní. Halmes po studiích svých dovozuje, že čára průlomů zemních proniká územím parku Yellowstonského na severozápad a že jihozápadně od čáry té krajina poklesla v rozsáhlých prostorách. S poklesem tím souvisí také asi klassický vulkanismus krajinný a velikolepá činnost gejsirová. Také geologové mají za to, že hory bývaly velice zaledněny a řeky z nich tekoucí velmi vodnaté, od čehož pochází prý hloubka a délka velikolepých kaňonů, jak vidíme u kaňonů Yellowstonského a Madisonského.*) Nyní hory Skalisté, vyjmouc malé částky ledovcové na Hagues Peaku, jsou úplně bez ledu. Rovněž nelze mluviti o věčném sněhu; bílá místa v horských úpadech na straně severní jsou více méně rozlehlá sněhová pole, jež mizejí teprve za řadu let, kdy se tvoří zase nová. Z té příčiny jeví se patrný rozdíl mezi horami Skalistými a Alpami, v nichž sněžníky a ledovce pokrývají plochy mnoho km² půdy. Mimo to liší se obě horstva florou a poměry vodními. Předhory hor Skalistých zpravidla pokryty jsou místo hlubokého lesa nízkým a řídkým porostem, „scrub oak“ (Quercus undulata) zvaným, čímž dostává se krajině vzhledu vypráhlé pustiny. Teprve ve větších výškách šíří se borové háje (Pinus ponderosa) a nad 1800 m husté, jedlové pralesy (Picea Engelmanni), jež ve výši 3500 m přecházejí v kleč. Údolí

Mammoth Canon v parku Yellowstonském.

*) Kaňon jest jméno původu španělského a znamená vlastně troubu. Názvu užívá se k označení úzkých, hlubokých údolí s kolmými stěnami, vyhloubených vodou ve vrstvách vodorovně složených. Nejvíce kaňonů vykazuje západ Sev. Ameriky a čínský Tibet.

a svahy hor zelenají se travou, ale svěžest pastvin alpských jim schází. Kulturní půdy je málo.

Hlavním bohatstvím rozlehlé oblasti této jsou rozsáhlá ložiska rudná, která otevřena a využitkována jsou teprve částečné. Hlavně sem patří ložiska měděných a stříbrných rud v Montaně a Arizoně, jakož i stříbrných a olověných v Coloradu. Odkryté zlaté doly (1891) u Cripple Creeku jihozápadně od Pike's Peaku dosud vynesly zlata více než za 600 mill. korun. Uhlí útvaru laramijského východně od Big Horn Mountains a Front Range dobývané se vyváží a nabývá chvalné pověsti. Nejbohatší nerosty jest nesporně Colorado, jež vyznačuje se výhodou, že má dosti uhlí, aby se rudy mohly na místě zpracovati. Velkoměst není; většina velkých osad jest rázu pomíjivého, poněvadž po vyčerpání ložisk kovových nastává zpravidla rychlé přesídlení těkavého obyvatelstva. Bohaté lesy severní části horstva pojaty jsou v lesní reservy, nad jichž šetřením bdí stát.

Gejsir Old Faithful v parku Yellowstonském.

Zajímava jest východní část hor Skalistých, že silnice a železnice všude dle potřeby mohly se zříditi i v končinách nejpustších a nejméně přípustných bez přílišných námah technických. Nejpohodlněji zakládaly se železnice přirozeně tu, kde hlavní pásma pohoří pronikají příčnými údolími a hmoty horské oddělují. Údolími těmi pronikají: část Jižní dráhy pacifické, jejíž nejvyšší místo jeví se 1550 m nad mořem; část dráhy Atlantsko pacifické nebo Santafészké ve výši 2325 m; Unijsko pacifické ve výši 2513m a Severní dráhy pacifické ve výši 1697 m v tu-

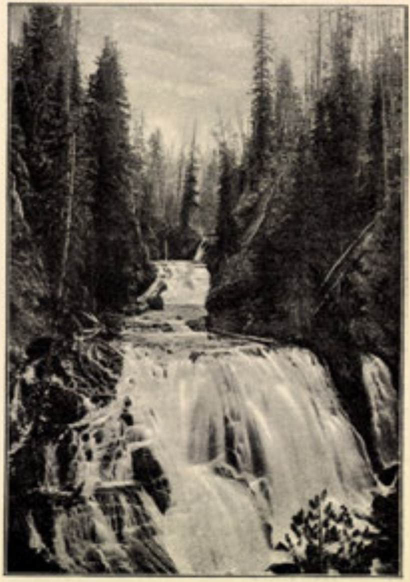
nelu Bozemauském v Montaně. Nejvíce alpským drahám horským podobá se velikolepá dráha z Denveru k Riu Grante del Norte, jež přechází hory ve výši 3307 v průsmyku Marschallově, a kratší dráha Colorado-Midlandská, jež přetíná pohoří Sawathské v tunelu na průsmyku Hagermanově ve výši 3514 m. Z železnic, vedoucích od severu k jihu a naopak, vyznačuje se trať Cheyenne-Denver-Puebla-Trinidad-Las Vegas při východním úpatí hor Skalistých. Na horu Pikes Peak vede dráha ozubená beze zvláštních obtíží.

k) Planina Coloradská.

Planina Coloradská rozkládá se od ústí Virginu v Jižní Nevadě po hory Skalisté. Povrch její sestupuje od mohutných okrajů horských na západě, na severu a východě s výše 3700 m do hloubi 300—600 m nad mořem a zdá se býti skoro rovný nebo trochu nakloněn. Řeky vyryly všude hluboké kaňony, z nichž mnohé zůstávají po celý rok bez vody. Výše položená místa v horách mají vláhy dosti pro zajištění jakési vegetace, ale roviny v krajinách níže položených bývají úplně pusté a bez rostlinstva. Osady, jako oasy tu a tam rozložené, nemohou uživiti mnoho lidstva zemědělského; bohatství nerostné, převahou zlato a stříbro, jsou hlavními příčinami, proč lidé podnikaví sem se stěhují. Snad v budoucnosti projekty zavodňovací udělají z pouští umělým zavodňováním úrodné nivy.

Z jednotlivých planin malých, jež provázejí řeku Colorado po pravém břehu, nejdůležitější jsou tyto: při poledníku 112. a rovnoběžce 37. šíří se planina Parijská (2200 m), vedle ní Kaibabská (2700 m), Kanabská (1800 m), Uinkaretská (1800 m), Sheavitzská (1700 m) a j. Krajinu jižně od Colorada kromě hor starého původu prostupují tu a onde skupiny hor původu mladšího, t. j. sopečného, jichž zjev činí jednotvárný povrch Arizony a Utahu pestřejší a romantičnější. Jsou to hlavně trachytové San Francisco Mountains s Humphrey's Peakem (3828 m), Kendrick Mountains a j. Nejpamátnějším zjevem přírodním však jsou v Coloradu zbytky věkovité erose, hluboké kaňony, jakých nikde na světě nenalézáme. Krásou, velikostí a mohutností vyniká na prvním místě kaňon Coloradský, pak Parijský, Kanabský, Virginský, Rio Tontoský a mnoho jiných. Řeka Colorado proniká při vstupu do Arizony planinou Parijskou, v níž uložen je trias a karbon a v nesmírném Velikém kaňonu kromě karbonu silursko-kambrický podklad prahorní. Délka Velkého kaňonu páčí se na 350 km, šířka až i 25 km a hloubka částečně přes 1800 m, což jest na světě nejhlubší známá průrva erosní. „Přítele přírody, jenž oko své velikými krásami nasytil již v Alpách, v Italii, v Appalašských horách a jinde, přivádí zjev kaňonu v úžas; člověk je omámen, zaražen, ohromen, dokonce stísněn, jakmile zří tento zjev přírody. Nevidí ničeho, co by mohl nazvati pěkné a vznešené; vše zdá se mu, že je podivuhodno, ale zároveň bizarrní a odporné.“ Dutton-Deckert. Vláda americká usnesla se, že upraví

Veliký kaňon Coloradský jako další část parku Národního a že na něj stále bude dozírati. V čele prací stojí Ch. D. Walcott, předseda geol. komise státní. Práce začaté ukazují, že není pro milovníky velikolepé a hrozné krásy přírodní na světě větší podívané; zejména geologové nalézají zde nevyčerpatelné příklady divuplného terrainu. Poněvadž veškery popisy a obrazy nejsou s to, aby vzbudily jen přibližnou představu o mohutné skutečnosti, vláda chce obecenstvo seznámiti s těmito divy přírody a přístupnými je učiniti. Železnice vede až ke stanici Bright Andel Trail, kde postaven byl veliký hôtel nad hlubinami kaňonu, jež zdají se býti dostupnými jediné na perutech ptačích. Tak jako proudy niagarské pohnuly některé odvážlivce, že pustili se po vlnách jejich do hlubiny, zlákaly též proudy coloradské některé statečné plavce, kteří pustili se kaňonem na člunech, aby mohli pak vypravovati o pohádkových zjevech v nedostupných hlubinách. Mnoho jich zahynulo; jediný major Powell se svojí společností, ztrativ dva čluny a čtyři lidi, šťastně vyvázl, aby mohl vyprávěti o děsné plavbě, o podniku z nejodvážnějších na světě.

Vodopády Gibbonské v parku Yellowstonském.

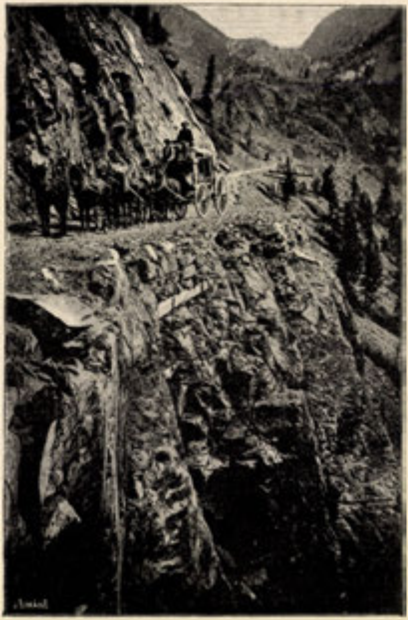
Sestupy s okrajů kaňonu k řece jsou plny překážek, námahy a rozčilování, vypínajíť se srázné jeho stěny do výše až 1500 a 2000 m, Na samotném dně bývá břehem jenom úzký pruh písku nebo kamení,

vedle něhož šípem letí hladina vodní bez pěny, bez vírů, bez peřejí, hladká jako olej, podobná jsouc pásu, širokému 100 m, v závratném pohybu. Proti síle proudu není odporu; ohromné balvany, které časem do řeky padají, ženou se s vodou jako nepatrná zrnka písku. Turisty vodívají tu zkušení vůdcové, kteří obstarávají potřeby výpravy a pečují o její koně.

Hovoříce o planině Coloradské, nemůžeme opomenouti zmíniti se o planině Sieřře Madre (Sierra Madre Plateau) v jihozápadním cípu Nového Mexica, jež šíří se západně od Ria Grande del Norte a v souvislosti s planinou Coloradskou (horstvem Miembreským, Diabloským, Tulerosaským a j.) spojuje vysočiny mexické s vysočinami severoamerickými. Rio Pecos protéká ji téměř rovnoběžně s Riem Grande del Norte až po své ústí; uprostřed pak mezi oběma řekami zdvíhají se v témže směru mnohá pásma nevelikých výšek jako vodní předěly obou toků. Nejjižněji prostírají se Apache Mountains s Wild Rossepassem, Salt Plain a Guadaloupe Mountains. Půda všeobecně stoupá ve směru severním; hlavní město státu Novomexického, Santa Fé, leží skoro 2000 m nad mořem. Všecko Nové Mexico a zvláště sousední Arizona jsou vysoké planiny, v nichž Rio Grande, Rio Gila a Rio Colorado hluboko do terrainu se vrývají. Poněvadž voda dešťová po deštích ihned mizí v kaňonech, pouštová povaha půdy velice se projevuje všude. V řečištích o rychlém spádu nebývá vody, kdežto řečiště s volným spádem vodu udržují a půdu plodnou zachovávají. Živná tráva grammová, divoké melouny, bavlníky, některé křoviny a nízké stromy tvoří podél nich zelené oasy. Na některých místech řeka mizí ve spoustách štěrku, balvanův a písku, vytékajíc ve vzdálenosti několika mil opět na povrch. V úpalu slunečním a prachu daří se pouze kaktům, yucce a křům meskitovým; jinak jsou planiny smutné a nekonečně pusté pod jasnou, modrou oblohou. V noci se vzduch ochlazuje a člověka posiluje; ve dne však vanou vzdušné proudy, rozdíly teplotnými způsobené, a zvedajíce spousty prachu, promíšeného jemnými částečkami drasla, pohybují se jako víry po pustinách. Z živočichů poutník spatřuje za kořistí pospíchajícího koyota nebo kuguara; ani hmyzu nelíbí se tu; jen rohatá žába chulí se ke kořenům kaktu a pod kamení a vzezřením svým způsobuje domněnku, jakoby v poušti ani potravy nepotřebovala. Srážek vodních je pořídku; v létě padají jako silné lijavce, jež se brzy zase vypařují a mizejí. Jakmile počíná se po deštích tráva zelenati, vylézají ze zamlklých údolí jeleni, antilopy, ovce horské a za nimi medvědi, koyoti, hyeny a oživují jednotvárné stepi.

Z Mexica do Arizony postupující vysočiny zeměpisci jmenují „mezas“ (tabule), poněvadž bývají nahoře ploché a vodorovnými vrstvami prostoupené s otupenými vrcholy. Orba provozuje se hlavně v poříčí Ria Grande del Norte, kde lze uměle polnosti zavodňovati. Nové Mexico nikdy nebude státem rolnickým; ale chov dobytka zajišťuje mu budoucnost. Již nyní vypásají se na travnatých planinách stáda ovec o 20 až 30 tisících kusů. Rovněž chov skotu děje se

s úsilím. R. 1900 napočtlo se tu ovec skoro 5 millionů, čímž Nové Mexico postavilo se po bok Australii a Kapsku, v nichž dosud těžilo se nejvíce vlny. Po úbočích Ria Grande blízko Santy Fé pěstuje se vinná réva. Nejobyčejnější rostlinou na planinách je jalovec (Juniperus occidentalis) a borovice jedlá (Pinus edulis), jejíž semen domorodci požívají. Kde přestává pásmo jalovce, krajina nabývá vzhledu pustinného. Drobné řeky ztrácejí se zpravidla v písku. Kaktů vyskytuje se 30 druhů, yukk 6 druhů. Listy yukky angustifolie obsahují pevná vlákna, z nichž v Denveru vyrábějí papír a provazy. Kořenů užívá se jako mýdla při praní vlněných tkanin. Za píci slouží tráva grammová, jež i suchá jsouc, dobytku chutná. V dolejších vrstvách navátého písku udržuje se tolik vlhkosti, že semena kukuřičná v hloubi 30 až 50 cm pod povrchem klíčí, vyrážejí a dávají spolehlivou úrodu. Tak mohou Indiáni kmene Moquiů pěstovati kukuřici v suchém podnebí v písečné půdě bez umělého zavlažování. Písek netřeba přeorávati.

Kaňon Uncompahgre Riveru u Ouraye v Coloradu.

Pro krátkost lze říci, že na planině Coloradské (jakož i na planině Nevadské) až po hranice mexické pravé pouště zabírají území do výše asi 975 m a polopouště vysočiny mezi 975 m do 1520 m

výšky absolutní. Jakmile však překročíme hranice pásma pouštového, vegetace vůčihledě se rozmnožuje, a ve výši 2100—2400 m objevují se již velikolepé pralesy s hustým podrostem, travnatými úvaly a četnými prameny vodními. Ne bez příčiny podotýká Hellwald, že vystupuje-li kdo z pustin do vyšších poloh, výšku nadmořskou ukazuje mu krok za krokem bujnější vegetace skoro tak přesně jako tlakoměr. Následkem toho každé vysoké pohoří představuje vyvýšenou oasu, kdežto sníženiny nutno posuzovati jako krajiny více méně schopné lidstvu poskytovati výživy. Odtud pocházejí také různé jejich názvy, jako v Novém Mexiku: Jornada del Muerto, Nacimiento Desert; v Arizoně Forty Mille Desert, Playa de los Pimas; v Nevadě Nalston Desert, Desert Valley; v Utahu Great Salt Lake Desert, Sevier Lake Desert a j. Tím liší se poušť americká od pouště africké a asijské; kdyby však nepřesahovala výšky 1000 m, byla by jednotným, velikolepým územím pouštovým, jež by se vyrovnalo půli Evropy. Ve výši 3370 m nedaleko již sněhové čáry lesy přestávají, a rostlinstvo je stále chudší, až přestává úplně.

V pouštích planiny Coloradské lze pozorovati, že nejen vody horské a dešťové zavinily rozmanité změny na povrchu zemském, nýbrž že též větry spolu s vodami působily na přeměně terrainu a na odnášeni poddajných vrstev. Ještě nyní pozorovati lze v zemi Moquiův a Navajů, že při větrných bouřích nával vzduchový odnáší s polí sypký písek a s ním zároveň kukuřici i s kořeny a tak ničí práci rukou lidských. Větry vanoucí prudce a pohánějící před sebou kousky křemene, čediče a chalcedonu obrousily pevné skály, prohlodaly je a podemlely, že se sřítily, vybrousily podivné otvory a jeskyně skalní, galerie, chodby, skalní okna, ano odnesly celé vrstvy útvarů zemských. I přirozené cisterny a obrovské kotliny, na povrchu skal vyhloubené, z nichž Indiáni vodu k pití čerpají, jakož i objevy fossilních lesů z doby křídové a obnažení vrstev skal původu triasového v Arizoně připomínají ve vzniku součinnost větrů.

Schůdnost planiny je velmi obtížná; dopravních prostředků všude se nedostává. Využitkování nerostných pokladů děje se hlavně tu, kde lze užíti vody, hlavně v pohoří Mogollonském, v němž sloučily se nerosty starých útvarů s mladšími nerosty vyvřelými. Tu vyskytují se ložiska rud měděných, zlatých a stříbrných, z nichž pro nedostatek vody nelze náležitě těžiti. Nejvíce mědi a zlata dobývá se při pramenech Ria Verde u Jerome, stříbra, olova a mědi u Tombstonu (Tombstone) a Bisbeea (Bisbee), stříbra, zlata a mědi u Cliftonu v horách Gilaských. Železnice Santaféská jediná proniká rozlehlým územím, přichylujíc se k jižnímu okraji planiny. Na celé trati připojují se k ní od jihu: odbočka Jižní dráhy pacifické u Islety a druhá odbočka u Ash Fortu kromě několika krátkých odboček k místům báňským.

l) Veliká pánev.

Veliká pánev (Great Basin) prostírá se na západ od hor Skalistých po Sierru Nevadu a pásmo Kaskad na prostoře 600.000 km² a v průměrné výši 1700 m nad mořem, prostoupena jsouc četnými pásmy rozmanitých směrův a různého složení. Prostírají se po ní území Nevada, západní Utah, jihovýchodní část Kalifornie a jižní polovice Oregonu. Kromě krajin při ústí Colorada a Gily pánev jest největší poušti v státech Spojených. Srážky vodní padají i v horách tak nepatrné, že pouze největší toky mohou se bez závady vyvíjeti.

Veliká pánev záleží z rozsáhlých, nevýslovně smutných, pustých a bezvodých pánví menších, nad nimiž strmí jako ostrovy nehostinná pásma horská, vynikající z moře ssuti a písku. Dle E. Deckerta pánev podobá se trojúhelníku rovnoramennému, jehož vrchol hledati jest při ústí Colorada a základnu v jižním Oregonu a Idahu. Se všech stran zdvíhají se přirozené hranice do značné výše a překážejí veškerému výtoku povrchových vod. Mezi východními sklony Sierry Nevady a pohořím Wahsatchským ve vzdálenosti 1100 km vedle sebe postupuje neméně než dvacet rovnoběžných horských pásem, jimž říká se všeobecně Basin Ranges. Záležejí po většině ze sopečného tufu, trachytu a z různobarevných porfyrů, v nichž voda nadělala hlubokých brazd. Výška pohoří kolísá mezi 300 m až 1200 m nad úroveň pánve. Půda v údolech vyznačuje se velikou plodností všude tu, kde lze ji zavlažovati, poněvadž složena je ze zvětralýchhornin sopečných.

Účinky erose v pánvi Veliké jsou zcela jinaké nežli jinde v Cordillerách severoamerických a na planině Coloradské. Jsouc se všech stran obklopena vysokými hřbety horskými a prostoupena pásmy, jež sama o sobě jsou povětrnostnými zedmi, pánev Veliká vyznačuje se nedostatkem dešťův, intensitou paprsků slunečních, nočními a zimními chladny a silným vypařováním. Potoky a řeky následkem toho nemají dosti vody a z údolí, jehož po prvé dosahují, vytéci nemohou. Tu jednak vsakují se do země, jednak se vypařují a v nejhlubším místě údolí tvoří slané močály (playa), z nichž není odtoku. Veškeren nános zůstává na jejich dně, tudíž v pánvi, vyjmouc částky, jež mocné víry větrné za okrajní hory přenášejí.

Veliká pánev náleží k nejmladším vyvýšeninám Ameriky Severní. Bylať ještě asi v době ledové pokryta rozsáhlými jezery sladkovodními, velikosti jezera Hořejšího, po nichž zbytky zachovaly se posud: sladkovodní lastury druhů nynějších, jež na velikých plochách poušť pokrývají, a periodická jezera, jež skoro po celý rok zůstávají suchá a jsou bez odtoku. Salt Lake (Salton Sea) v jižní Kalifornii dokonce snižuje se 77 m pod hladinu mořskou (dle Metelky —91 m, dle Nikolaua —92 m, dle Hellwalda —81). Mnohem zajímavější jest proláklina údolí Smrti (Death Valley) při 36.° s. š. a 117° z. d., jež snižuje se o 146 m pod hl. oceánu Tichého. Jména dostalo se jí pro podobnost k moři Mrtvému v Palestině. Prostírá se k severozápadu, rovnoběžně s pobřežím tichomořským a v směru zálivu Ka-

lifornského, s nímž dle domněnky geologů druhdy souvisela, ale od něhož nyní oddělena je vyvýšeninou asi 300 m vysokou. Údolí Smrti i s územím, jež odvodňuje, má plochy asi jako země koruny České, leč nemá v době nynější vody a zůstává děsnou pustinou.

Největší a nejznámější z ples Veliké pánve jest Great Salt Lake (Veliké jezero Solné), u něhož Mormoni neobyčejnou pílí vykouzlili oasu s hlavním městem v Utahu, Salt Lake Citym. S Bear River Range vlévá se do něho Bear River, s hor Wahsatchských Weber River, z jez. Utahu Jordan. Veliké jezero Solné, Utah a jižnější Sevierské tvořily původně fossilní jezero Bonnevilleovo. Dále na východním úpatí Sierry Nevady, západně od údolí Smrti, na dně mohutné pánve, střežené Mtem Whitneyem (4419 m), leskne se veliké jezero Ovenovo, při 38.° s. š. Mono Lake, při 39.° s. š. Tahoe Lake, o stupeň severněji Honey

Twin Lakes v Coloradu v horách Uncompahgreských.

Lake a Eagle Lake, při 42.° s. š. Tule Lake, Lower Klamath Lake a Little Klamath Lake, Klamath Marsh a mnohá drobná jezera sladkovodní. Rovnoběžně s touto řadou jezer postupuje o něco východněji druhá řada pánví sladkovodních, z nichž největší jsou tyto: Walker Lake, Carson, Pyramid, Winnemucca, Goose, Summer, Silver, Albert, Harney a Malheur Lake. Východní řada jezer obsahuje vodu slanou. Veliké jezero Solné, pětkrát rozsáhlejší nežli moře Mrtvé v Palestině, má v ploše 4690 km²; při příchodu Mormonů hladina jeho byla o 4 m vyšší, nežli je nyní. Obvod jeho a obsah vodní se zmenšuje hlavně od té doby, kdy Mormoni použili přítoků jezerních k zavlažování polností. Solí obsahuje: 19·3% chloridu sodnatého, 1·5% chloridu hořečnatého, 0·9% sulfatu draselnatého a 0·8% sádry. Z 274.000 ha zdělané půdy v jeho okolí 78% odkázáno bylo na zavlažování umělé.

Jako jižní část Veliké pánve považovati jest poušť Coloradskou (Colorado Desert), jež provází řeku Colorado v dolním toku směrem

ke Kalifornii. Břehy řeky sotva vyčnívají nad hladinu vodní, a kře bavlníkové a vrbové na nich uchycené, nemohou dosíci vzrůstu pro silný proud vln, podobně jako se děje při dolním Missisipi. Kdo odvažuje se po nich jíti, odvažuje se života. Hrůza pojímá lidi i živočichy, ocitají-li se v blízkosti řeky. Zrádné mělčiny a prohlubně odstrašují plavce, poněvadž víry odnášívají je do záhuby; i živočichové vyhýbají se Coloradu, a spatřují-li vodu jeho, odvracejí se a prchají jinými cestami hledat spásy před nepřítelem. Na planinách směrem k New Riveru a Alamo Riveru přestává písek, postrach dolního Colorada, a počíná nekonečná rovina červené země, holá, žhavá paprsky slunečními. Pozornost poutníkovu budí tu malé, bílé skvrny, jež z dáli vypadají jako ranní jinovatka; při bližším pozorování však shledáváme, že jsou to drobné skořepinky srdcovek, které tu v myriadách jsou roztroušeny.

Severozápadně od pouště Coloradské, severně od Chocolate Mountains a San Bernardino Range, prostírá se poušť Mohavská (Mohave Desert) zvíci dvojích Čech a Moravy. Neplodností, denními rozdíly teplotnými, vysokými teplotami letními, horkými větry, zvláštností pramenů, písečnými bouřemi a skrovnou vegetací podobá se africké Sahaře. Jako na Sahaře i tu vlní se po rovinách písečné duny, solné pánve na tvrdých hmotách hliněných, prolákliny i občerstvující oasy. „Kdo cestoval v žáru letním údolími poušťovými", píše O. Löw, člen wheelerské společnosti vyměřovací, „kde se na něho šklebí kostry zdechlých živočichův, a kde zakouší Tantalova muka žízní a vedrem, kde očekávaje po úpalu denním občerstvujícího chladu nočního, překvapen bývá písečnou bouří, jež spánku mu ubírá, kde při noční jízdě matné světlo měsíční odhaluje mu smutnou pustinu, podobnou krajině zimní, ten nepochybuje již, že žije skutečně v pravé poušti. A přece při vší pustotě, hrůze a nedostatku jest nám podivovati se, vidíme-li, jak příroda tvrdošijně při nejnepříznivějších poměrech ještě dává podnět k životu organismů, jež schopny jsou se vyvíjeti. Kde jen trochu lze, živoří jednotlivé rostlinky, kře a v písečných úvalech dokonce stromy, ale všechny jsou tak přizpůsobeny, že s nejnepatrnějším množstvím vody, kterou mají v kořenech, kmenech a větvích, opatrně hospodaří; listí totiž zmizelo, a veškero vyživování rostlin děje se kmeny. Kdo pozoroval tvary stromů, jichž kmeny a větve jsou zelené a bez listí, nezapomene jich. Připadají nám jako topole bez listí, ale se zelenou korou na kmenech a větvích. Neméně zajímavý je zjev kaktu obrovského, jenž podobá se pětiramennému kandelabru, a yuccy stromovité (Yucca brevifolia), jejíž větve dorůstají tloušťky kmene a na konci svém mají chomáče kopinatých listů. Nejnuznější ozdobou rostlinnou jsou Atriplex a Larrea, nízké keříčky, z nichž onen poskytuje potravy některým hlodavcům, hladem sužovaným, kdežto Larrea smolnou vůní hladová zvířata odpuzuje."

Nálezy vzácných kovů byly vlastní příčinou, že západní pásma horská byla nejdříve osazována. Dobývá se hlavně zlata, stříbra, olova a soli při jezerech solných. Množství soli je nevyčerpatelné,

neboť vykvétá na povrchu zemském znova v míře nezmenšené. Mohutná ložiska bledny prostírají se v okolí Calica na poušti Mohavské.

Velikou pánví prochází Centrální dráha pacifická, vstupujíc nedaleko 35.° s. š. na půdu kalifornskou, a Jižní dráha pacifická, postupující od El Ria na hranicích mexicko-kalifornsko-arizonských, podél Salt Lake do San Bernardina a Los Angeles.

m) Planina Columbijská.

Planina Columbijská (Columbian Mesas) zaujímá severní část pustých pánví západoamerických, jež rozkládají se v státech Idahu, Oregonu a Washingtonu. Ve skutečnosti je to největší ztuhlý výlev lávový, jenž se v mladší době geologické z útrob zemních kdy vyřinul na prostoru 650.000 km², a na jehož povrchu do nekonečna

Při pramenech Twin Lakes v Coloradu.

šíří se plochy černošedých čedičových ker a skalin. V úvalech bujejí trsy stepních trav, mezi nimiž kur stepní nebo zajíc stepní zdají se býti jedinými bytostmi živými. Nejvyšší pásma planinská vypínají se na jihovýchodě, skoro 1800 m nad hladinou mořskou, kdežto údolí Columbie má sotva výšky 300 m. Lávová půda je všude tvrdá, zřídka kde pokryta jsouc vrstvami zvětralých částeček horninských, a na některých místech tak zachovaná, že zdá se, jakoby nedávno teprve byla vytekla a ztuhla. Srážky vodní v dobách dřívějších vyhlodaly v čediči hluboké kaňony jako v planině Coloradské. Tak kaňon Snake Riveru předčí délkou nad kaňon koloradský, někde i krásou krajinnou, zvláště tu, kde hloubka jeho dosahuje 1200 m (v Blue Mountains). Snake River u Ainsworthu pojí se s Columbií, veletokem, jenž sbírá vody z území tak velikého, jako je mocnářství Rakousko-Uherské. Columbia vytéká z malého jezera, skrytého v Cordillerách Kanadských na východní straně Purcell

Range, prodírá se podélnými a romantickými údolími a přes četné prahy dostihuje státu Washingtonu. Tu posiluje ji v levo Spokane River, jehož počátky najíti lze v severní Montaně, v pravo Okinakane a Wenatchee. Od ústí Spokane Riveru po ústí Snake Riveru obtéká smutnou poušť Columbijskou v poutech písečných dun a náspů, jinde v objetí strmých, strašlivých skal. Snake River vzniká v horách Tetonských, u Pocatella tvoří vodopády 14 m vysoké, pak dvojici vodopádů Schoshonských (78 m) a vodopád Salmonský (8 m), po čemž spojiv se s Columbií, ubírá se po jižním okraji prairie Klikitatské na západ. V čedičových skalách, zvaných Dalles, spojené řeky rozděleny jsou v mnohá ramena a lomozně pronikají pásmem Kaskad, uklidňujíce se na konec na pobřeží tichomořském v zalesněných horách.

„Dalles", čedičové skály v ostrovním řečišti columbijském.

n) Sierra Nevada.

Západně od Veliké pánve zdvihají se pohoří kalifornská, která z části postupují rovnoběžně s oce-

ánem Tichým v oblouku k východu vydutém až po Puget Sund a po dolní Fraser. Malebností a výškou zvláště vyznačuje se Sierra Nevada, jež v délce 750 km odděluje na východě úval kalifornský od Veliké pánve, zdobena jsouc mohutnými obry horskými a opatřena četnými průsmyky z Kalifornie do východní Nevady. Nejdůležitější je průsmyk Truckeeský zvýši 2140 m, jímž proniká Centrální železnice tichomořská; jižněji leží průsmyk Sonoraský (3083 m) a Tehachipiský (1006 m), jímž mohutné horstvo na jihu se uzavírá. V Sieřře Nevadě ční jmenovaný již Mt. Whitney západně od jezera Owenova ve vší Unii nejvýše. Nižší jsou Mt. Lyell, Castle Peak, Pyramid Peak, Pilot Peak a Spanish Peak a jiné. Na severním konci pásma horám výšky opět přibývá; Mt. Lassen dosahuje 3083 m výšky, Mt. Shasta 4374 m. Do kterých výšek vystupují průsmyky, nejlépe patrno jest na hřebenech jižně od jezera Tahoeského, kde pohoří v délce 300 km neklesá nikde pod 2700 m, na další trati 275 km nikde pod 3000 m a na trati 240 km pod 3300 m. Mt. Lassen (Lassens Butte) je sopka, která jako nejvyšší vrchol pásemný vyniká nad jiné v svém okolí. Na jeho úbočích spočívá mohutný proud ryolithový, pod nímž ukrývá se několik jiných vrstev trachytových. V předhorách východních na četných místech jeví se stopy po sopečných jícnech a horkých zřídlech. V úvalech pohoří leží věčný sníh jen na málo místech; železnice vine se i nad čarou sněžnou. I nejvyšší hora Withney bývá nejméně měsíc ročně beze sněhu. Příčinu toho nalézají přírodozpytci v neobyčejně suchém vzduchu, vanoucím ze sousední pouště Mohavské, jenž brání vzniku sněhového ledu. Kam účinky poušťové teploty nezasahují, našly se skutečné ledovce s vlastnostmi ledovcův alpských. Ledovec na Mtu Mc. Clure má délky a šířky 800 m; na jihovýchodním konci se rozpoltil. Ledovec na Mtu Lyellu má délky $1^1/_2$ km; nejhlouběji posunuje se ledovec Mtu Ritteru.

Nejpříkřeji spadá jižní část Sierry Nevady do rovin v okolí jezera Owenova, nezřídka o 200 až 300 m na 1 km, čímž dojem, jejž pozorovatel má, je neobyčejně mohutný. Jednotlivé hroty pohoří řadí se na jasném obzoru jako zuby nesmírné pily (španělsky sierra), odkudž pochází jméno horstva. Na stranu západní do úvalu Kalifornského svah je volnější, 35 – 45 m na 1 km. Pohoří s této strany zdá se býti jednotvárnou, tmavou, obrovskou hrází, jejíž velikolepost spočívá hlavně v ohromné hmotnosti, poněvadž se strany kalifornské vystupuje o 1000 m výše nežli se strany pánve jezera Owenova. Krajinná líbeznost horstva nabyla všude neobyčejné přízně. Četná veliká a hluboká jezera občerstvují tělo i ducha nádherou přírodní jako evropské Alpy. Ze všech však krajin velebí se nejvíce údolí Yosemite s mnohými vodopády a partiemi, které způsobují přítoky Mercedu, jenž vlévá se do San Joaquinu Riveru a s ním do zálivu San Francisca.

Údolí v horách ukryté má délky $2^1/_2$ km. V průměrné šířce 1 km uzavřeno jest s obou stran spoustami hor 600—1200 m vysokými, jichž úpatí kolmo spadá do údolí. Řeka vine se příjemnými

lučinami, úrodnými poli, houštinami stromův a lesy a zase mizí mezi stěnami, jež poněkud přirovnati lze ku pískovcovým skalám Abrspašským a Teplickým v Čechách. Nejmohutnějším dojmem působí 900 m vysoká žulová stěna, padající střemhlav k okraji rozlehlé louky. Kromě přečetných vodopádů malých spatřujeme blízko stoku pramenů, z nichž vzniká Merced, nejvyšší vodopád světa. Výška jeho obnáší 775 m; posledních 180 m však pro vyčnívající skály proměňuje se v katarakt, jímž neproniká ani setina množství vodního, plynoucího Niagarou. Přes 100 m vysokých vodopádů tvoří Merced na dalším toku ještě několik. V nejvyšších oblastech hor zdržují se jeleni a medvědi, na něž konávají se tu odvážné hony. Též plachá ovce horská tu a onde zavdává příležitost k loveckým radovánkám amerických nimrodů.

Údolí Yosemitské zdvihá se 1220 m nad moře;

Ledovec Mountu Ritteru v údolí Yosemitském.

objevily je čety unijského vojska, když stíhaly Indiány, kteří tudy ustupovali. V Sieřře Nevadě podobných kaňonů jest ještě několik. R. 1875 objeven byl nový při North Forku, přítoku Kings Riveru v jižní Kalifornii, jenž vlévá se do jez. Tulareského. Navštěvovatelé jeho vyvyšují jej nad kaňon Yosemitský.

Všeobecná pozornost milovníků přírody obrací se k lesům, jež pokrývají Sierru Nevadu. Od San Francisca po úpatí velehor pravých lesů viděti není. Skupiny stromů, jež tu a onde se na obzoru černají, jsou nanejvýše řídké háje s duby vždy zelenými, nebo osamotnělé skupiny, sklánějící se nad žloutnoucími lány pšenice a vyprahlými trávníky, podobně jak bývá po mezích mezi poli u nás. Duby kali-

fornské nejlépe přirovnati lze k olivám; jsouť nízkého vzrůstu, šedě zbarvené, ale mají hustější listí. Čím blíže přichylujeme se Sieřře Nevadě, tím zřetelněji pozorujeme, že jehličnaté stromy stojí v popředí houštin lesních. Nejdříve objevují se tři druhy borovic: Pinus sabiniana s dlouhými jehlicemi, cukrová a žlutá borovice, Pinus lambertiana a Pinus ponderosa. Zhusta objevuje se tu v předhorách vysokokmenný cedr (Libocedrus decurrens). Ojediněle rostoucí stromy postupují asi do středního pásma velehorského; odtud již se sdružují a v polohách ještě vyšších mezi 1200 a 2400 m zajišťují slávu lesní přírody kalifornské. Sequoia gigantea, jedle Douglasova a jiné obrovské jedle mísí se s borovicemi v pověstné skupiny obrovských stromů (Viz str. 53.—56.!). Whitney napočetl osm hájů, v nichž sequoje po skupinách rostou, a dokládá, že zarůstají plochy 110 nebo 140 km². Háje jsou mnohem menší, než jak se dříve za to mělo. Nejjižnější dva rozkládají se při ramenech řeky Tula (Tulo), největší na říčním předělu mezi Rings Riverem a Kaweah Riverem a málo navštěvovaný při řece Fresnu (Fresno). Pověsti světové nabyl háj Mariposaský; severněji známy jsou háje při Beaver Creeku, jenž vlévá se do řeky sv. Stanislava a při jednom rameni Mercedu. Nejsevernější, nejdříve objevený a popsaný je háj Calaverasský. V době nejnovější objeven byl nový háj sequojí při Bear Creeku, ještě krásnější nežli Mariposaský. Pod korunami jeho stromův otvírá se čarovný pohled na Sierru, Kings River a temena horská na jihu. Pyšný vzrůst kalifornských stromů jehličnatých snižuje se teprve ve výšinách, kde začíná věčný sníh; tedy na severních svazích ve výši 3400—3500 m, na svazích jižních ve výši 3600—3700 m.

Neméně krásy Sieřře Nevadě přidává veliký počet hlubokých jezer, jichž romantická poloha, tichá pobřeží a vábné hladiny připomínají cestovatelům kouzlo jezer alpských. Největší z nich je Tahoe 1900 m nad mořem (530 km² plochy, 600 m hloubky); o jez. Monu J. C. Russell dokázal, že je zbytkem většího a hlubšího jezera doby čtvrtohorní; ostatní jezera malá vznikla v době ledové. S vývojem jezer děl se zároveň vývoj vodopádů, jako jsou: Yosemitský (775 m), Bridalský (260 m), Nevadský (185 m) a Vernalský (100 m).

Nejkrásnější část Unijské železnice pacifické připadá na Sierru Nevadu. Z Veliké pánve, z planin Nebraských, trať vystupuje pozvolna, ale ustavičně podél Truckeeského potoka k stanici Summitu, odkudž kromě jiných scenerií poutá romantičností jezero Donnerské, uzavřené v horské kotlině kolkolem vysokými horami. Aby koleje železniční v zimě chráněny byly závějí sněhových, správa dráhy dala vystavěti nad nimi dřevěné přístřeší v délce 60 km, odkudž cestující i v zimě mají nádherný rozhled do hor jako v létě. Pak míjíme Summit (t. j. nejvyšší bod železnice), 2146 m nad mořem ležící, ve vzdálenosti 185 km od ř. Sacramenta. Tu železnice vine se sněžnými poli, hřmotí četnými tunely a mizí v oblacích nad horami často rozložených; krajině přibývá divokosti a krásy; před námi zdvíhá se Emigrant Cap (1615 m), Blue Caňon (1430 m), Alta (1100 m) a j. Zvolna překonavše nejvyšší partie železniční, snižujeme se přes

propasti, srázy a štěrky k stanici Gold Runu (990 m), při níž otevřely se dávno již vydatné zlaté miny. Odtud uhání vlak dále zelenými údolími, jež snivě se rozkládají na úpatí pohoří, podél zalesněných horských skupin, na jejichž temenech bělejí se věnce lesklého sněhu; oko sleduje chtivě divoké bystřiny horské, jež řítí se do údolí, podobny jsouce stříbrným stuhám, a opět přelétá nepřehledné moře korun stromových, zvlněných hlubokými úvaly a svahy. Srázy hor, po nichž trať se ovíjí, tak jsou kolmy, že zdá se, jakoby každé chvíle vůz měl do říční propasti se zvrátiti. Po levé straně vine se pod námi American River v lesním údolí, 760 m hlubokém; nad námi trčí srázy do výše závratné. Pýcha Kalifornie, romantický Kap Hoorn, objevivší se majestátně nad obzorem, upozorňuje nás, že pomalu

Vyhaslá sopka Mt. Shasta v Kalifornii.

opouštíme pohoří a sestupujeme do úvalu Sacramenta. U Colfaxu přestávají lesní porosty, a za nedlouho jsme v planině mezi vzdělanými lány a osadami lidskými.

Severně od Lassen Peaku Sierra Nevada se snižuje a v délce asi 130 km na sever proměňuje se v řady horských hmot, jimiž pronikají kaňony řek Mac Cloudu, Pittu a Sacramenta. Západně odtud pne se hlavní hřeben hor pobřežních (Coast Range). Z uzlu horského při severním konci Sierry Nevady vypíná se planina (760 až 1100 m), nad níž do oblakční kužel vyhaslé sopky Shasty. Kolem úpatí jeho kupí se nejméně sto sopečných pahorků malých, jež se však ztrácejí ve stínu blízkého obra. Sopečné okolí Shasty pokrývají husté lesy nebo traviny a šalvěj. S kterékoli strany poutník blíží se velehoře, všude trčí před ním z dáli jako maják s bílou, čistou střechou a věncem černých lesů na obvodu. R. 1870 vystoupil

na Shastu americký geolog Clarence Ring. Dne 11. září dorazil se soudruhy na mezcích k hranicím vzrůstu rostlinného. Odtud zásobivše se potravinou, palivem a přístroji, brali se pěšky dále a po namáhavé cestě troskami zchladlé lávy přiblížili se okraji sopečného jícnu. Objevila se jim krajina divoce romantická. Kulatá pánev jícnová, $1^1/_2$ km zšíři a 300 m zhloubi, ležela před nimi, vroubena jsouc sráznými stěnami lávovými. Na jejím dně spočíval bělostný sníh. Uprostřed kotliny zdvíhá se asi 100metrový kužel lávový, jenž bez pochyby je zbytkem poslední činnosti sopečné. U něho vlnilo se malé jezero, pokryté drsným, špinavým ledem. Následujícího dne, přešedše území s horkou půdou a prýštícími parami sirnými, vystoupili na témě Shasty.

Rovnoběžka 42. ohraničuje na severu Kalifornii; blízko ní Klamath River, vytékající z jezer Klamathských a s hor v obvodu Shasty, vytvořil mohutný úval. A za ním v sousedním Oregonu, bohatém kovy, a v severnějším ještě Washingtonu pokračují rozsáhlé odnože Sierry Nevady, jimž dáno bylo jednotné jméno pásmo Kaskad. Ale není to pásmo jednoho směru, nýbrž jsou to řady hor k sobě se různě kupících s vrcholy rozmanité výše a různorodého složení. Dle toho lze je rozděliti ve dvě skupiny: v skupinu hor pobřežních a v skupinu hor od pobřeží vzdálených, jež mají se k sobě v témž asi poměru jako Coats Range v Kalifornii k Sieřře Nevadě. Hlavní hřbet oregonského pásma pobřežního pne se mezi Umpquou Riverem a ústím Columbie, na východě omezeno jsouc Willamette Riverem, levým přítokem columbijským. Severně od Columbie pásmo pobřežní při Puget Sundu pne se dále ve způsobě ostrovův až po Aljašku; jako zvláštní oddíl jeho jmenovati jest Olympic Range při průlivu S. Juanově de Fuca. Hlavní pásmo, asi 100 km od moře vzdálené, je podobně jako Sierra Nevada žulové a ve východních částech složené z nerostů sopečných. Ve směru poledníkovém postupuje jako vysoká zeď, o niž opírají se západní větry a mraky par z oceánu Tichého, čímž tichomořské stráně kryje bujná vegetace lesní na rozdíl od strání východních, kde pro nedostatek vodních srážek jeví se všude sucho a vyprahlá pustina. Rovnoběžně s Willamette Riverem vine se podél východního úpatí hor Kaskadových Deschutes River (Des Chutes R.), rovněž přítok Columbie. V hlavním pásmu vyčnívá řada vynikajících, zdánlivě vyhaslých sopek s velikými ledovci, jichž výška přesahuje i 3000 m. Jsou to Mt. Pitt (3200 m), Three Sisters (3000 m), Diamond Peak (2684 m), Mt. Hood (3725 m), Mt. Jefferson, severně od Columbie Mt. Helens (2972 m), Mt. Adams (2917 m), Mt. Rainier (4376 až 4707 m), a blízko 49. rovnoběžky Mt. Baker dosud činná sopka. Ještě dále na sever splývají severní výběžky pásma Kaskadového do Columbie Britské.

Nejvyšší hory tuto jmenované byly několikráte až na temeno prozkoumány, a výška jejich také změřena; leč čísla výšková velice se liší. Na Mt. Hood vystoupil 20. srpna 1866 Alphonso Wood a Aktinson, dne 23. srpna 1867 inž. Williamson. Temene Mtu.

Bakeru dosáhl 17. srpna 1868 Coleman a naměřil aneroidem výšky 3224 m. Pravého temene, příkrého, zaledněného kužele, dostoupil po stupních v ledu vysekaných. Nahoře shledal plochu o 400 m v průměru. Na úpatí vedlejšího kužele Shermanu Peaku objevil černý jícen 270 m široký, na jehož stěnách žloutly se vrstvy síry; zápach po síře, kouř a nezasněžená láva jsou svědectvím, že oheň podzemní v útrobách Mtu. Bakeru dosud neuhasl. O výbuchu jeho r. 1870 G. Davidson vypravuje, že z hory vystupovaly nesmírné spousty kouře a popelu, a že sněhové vrstvy na jeho temeni najednou zmizely. Také r. 1843 a 1854 sopka byla činna; r. 1864 sřítil se do krateru vrcholek hory. Rozsáhlým ledovcem svým poutá Mt. Hood, o němž Vancouver psal, že ve své osamělosti a vznešenosti dosahuje nejméně 7500 m. Pohled naň od řeky Oregonu je čarovný. Jako pohád-

Columbia River. V pozadí Mt. Hood.

kový zjev vznáší se bílé čelo jeho nad vysočinou, stupňovitě k němu se zdvíhající, právě tak jako bílý kužel Mtu. Helensu, jenž tvoří neobyčejně malebné pozadí, díváme-li se od města Portlandu. Za krále horských velikánů považovati lze Mt. Rainier, 80 km severovýchodně od Mtu. Helensu, s něhož splývá nejméně dvanáct velikých ledovců na různé strany v délce 5 až 10 km.

Doba ledová zanechala v pásmě Kaskad neméně stop nežli v Sieřře Nevadě, zejména v končinách severovýchodních, kde údolí řek Yakimy, Wenatchee, Chelanu a Okanoganu podobají se údolí Yosemitskému. V době naší dějí se tu změny povrchu zemského neustále: sesouvají se vrchy a skály původu sopečného, jež spočívají na sypkém písku a jílu, nebo padají laviny sněžné a náplavní, jimiž vyplňují se údolí a zastavují potoky v klokotném běhu. Přechody

přes pásmo Kaskad nejsou z nejobtížnějších. Mezi Lassenem Peakem vedou přes hory silnice mnohými průsmyky ve výši 1800—2000 m a podél Columbie trať Northern Pacific Ry. ze Spokane do Portlandu. Mezi Columbií a hranicemi severními dvěma směry, Tacoma Passem a Stevens Passem, ve výši 1650 m, pronikají odbočky téže železnice z východu na západ a naopak.

o) Pásmo Pobřežní.

Podél západního úpatí Sierry Nevady a pásma Kaskad prohýbá se pásmo širokých údolí, asi uprostřed rozdělené vysočinou Siskiyouskou ve dvě části: v severní a jižní. Obě části byly do pozdních třetihor mořskými zálivy a jsou nyní nejúrodnějšími oblastmi států tichomořských. Mezi nimi a pobřežím pnou se hřbety pásma Pobřežního (Kalifornsko-oregonského), ne všude prostupné,

Sněžná čára Mtu Hoodu v Oregonu.

Jižní část oblasti má podnebí stepní a potřebuje umělého zavodnění, aby bylo lze z půdy bohaté dary těžiti. Část severní podnebím podobá se západní Evropě, bohaté dešti, chladné v létě, teplé v zimě. Svahy hor, pokud leží ve Washingtonu, Oregonu a Kalifornii, vyznačují se nejvyššími a nejrozsáhlejšími pralesy jehličnatými na pevnině. „Všecko Tichomoří Spojených států je vlastně svět pro sebe, oddělený širokým pruhem pouští od východních a středních státův a nadaný přírodou vším, čeho potřebuje.“ Daneš.

Přesně-li usuzujeme, Pobřežní pásmo počíná při dolním Coloradu a pne se jako Chocolate Mountains, San Jacinto Mountains (3350 m), San Bernardino Range (3575 m) po uzel horský při 119° z. d., kam klásti lze vlastní počátky Sierry Nevady. Rovnoběžně s pásmy těmi postupují Santa Anna Mountains (1009 m) a Santa Inez Mountains, končící v mysu Arguellu. Údolí mezi horstvy mají vzhled poušti, ale zavlažována jsouce uměle, mění se

v utěšené sady. Severně od Santa Inez Mountains pne se pásmo San Rafael Mountains a ještě severněji při pobřeží Santa Lucia Mountains (1606 m), až po Bay Monterey, spadajíc k oceánu Tichému v příkrých terasách nebo v hlubokých erosních propastech. Východně od Sierry Santy Lucie vine se řeka Salinas a od ní východně mohutné horstvo Sierra del Monte Diablo, nejvyšší v Mtu Hamiltonu (1356 m), na jehož temeni stojí pověstná hvězdárna Lickova, a v Mtu Diablu blízko San Francisca. Všude tu převládají horniny útvaru křídového a třetihorního na podkladě žulovém. Hlavního bohatství nerostného poskytují velikolepé usazeniny s poklady rtuti.

Severně od zálivu San Francisca pne se množství horských hřbetův až po mys Mendosinův, mezi nimiž pod 39° s. š. leskne se Lake Clear, v jehož blízkosti vyskytují se horké prameny, ložiska rtuti a síry, jakož i gejsiry v údolí Russian Riveru. Účinky častého zemětřesení zříti lze na mnohých místech. Dále vystupují Trinity-, Scott- a Siskiyou Mountains, v nichž objevuje se všude žula a svor. V horách těchto železnice Kalifornsko-oregonská ve smělých vzestupech, křívkách a tunelích dostupuje výše 1250 m.

Údolí kalifornské je skoro jednotnou rovinou na prostoru 80.000 km², vyvýšeném nad hladinu mořskou na blízku jezera Tulareského 132 m, u Fresna a Modesta 95 m, na severu u Tehamy a Chica 67 m, při Sacramentu do konce 9 nebo 7 m. Půda jeho záleží z hrubého štěrku zhloubi 600 až 1000 m, na povrchu úrodnou ornicí opatřeného. Lake Tulare mívá rozlohy 1800 km². Do zálivu San Francisca tekou z údolí kalifornského: od jihu San Joaquin, od severu Sacramento, v povodních prudký a nebezpečný. Obě řeky jsou splavné; San Joaquin po Stockton, Sacramento po město Sacramento.

Údolí oregonské, velikosti království Českého, ve všem podobá se údolí kalifornskému. Severní část jeho snižuje se v Puget Sundu pod hladinu mořskou. Lesnaté ostrovy jeho jsou většinou usazeniny štěrkové z doby čtvrtohorní. Řeky Willamette a Cowlitz odvodňují údolí, vlévajíce se do Columbie obdobně jako San Joaquin a Sacramento do San Francisca. Prahy, které v řekách se utvořily, obcházejí nyní praktické průplavy a činí je užitečnými ve službách člověka. V řece Willamette prahy dosahují u Oregon City 12 m výšky.

Z ostrovů přilehlých k tichomořskému pobřeží mají důležitost ostrovy v Puget Sundu (Camano, Bainbridge, Orcas, San Juan, Lopez a j.), poněvadž lesy jejich poskytují hojného dříví, mýtiny pozemků k zdělávání půdy a pobřeží znamenitých lovišť rybích. Ostrovy jihokalifornské zajímají sice geology po stránce vědecké, poněvadž podobají se složením blízkému pobřeží, ale po stránce kulturnězeměpisné nemají významu. Největší z nich, Santa Cruz, má 190 km² a výšky 815 m, Santa Rosa 169 km² a výšky 475 m. Na pastvinách jejich popásají se ovce. Anacapa a San Miguel vyznačují se romantickými útvary skalními a jeskyněmi, vyhlodanými mohutným

příbojem. Na malých ostrovech Santě Barbaře (3·8 km^2, 167 m výšky) a San Nicolasu (40 km^2, 272 m výšky) povalují se zástupy tuleňův a hnízdí milliony vodních ptáků. Nejjižnější ostrov San Clemente o 155 km^2 a 600 m výšky nemá téměř ornice; Santa Catalina zvolna snižuje se pod hladinu mořskou.

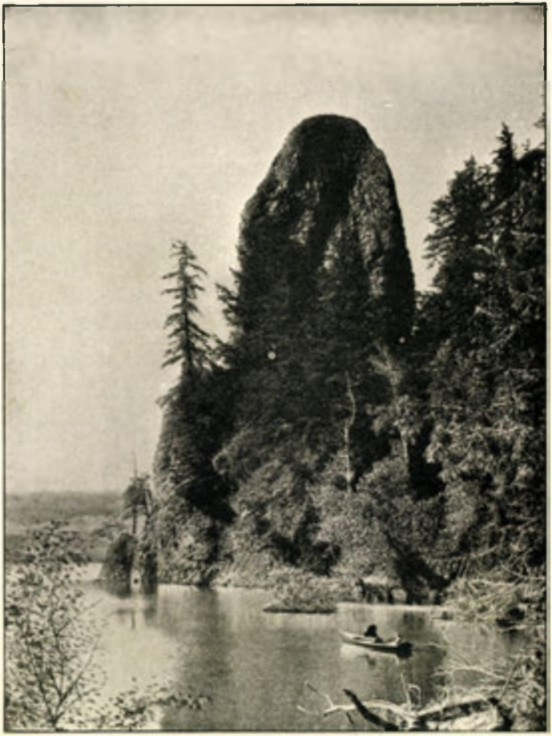
Z pokladů nerostných pásmo Pobřežní chová veliké množství zlata v ryžovištích na západních svazích Sierry Nevady a Trinity Mountains, jakož i zlata rudného ve vrstvách prvohorních a druhohorních. V desetiletí 1850—60 dostoupila těžba zlata nejvyššího stupně v ceně 3000 mill. K. V Trinity Mountains dobývá se též mědi a na východních svazích Sierry Nevady stříbra. Kromě síry a rtuti objevily se u Los Angeles a záp. od Bakersfieldu podzemní pánve petroleje. Na úbočích pásma Kaskad dobývá se uhlí.

Willamette Falls v Oregonu.

Dopravních prostředků, zvláště železnic, území nemá dosud mnoho; jsouť překážky k stavbě jich příliš veliké. Jižní dráha pacifická vstupuje do Kalifornie průsmykem San Gorgoniem (840 m) a Tehachipiským (1006 m); Centrální dráha pacifická průsmykem Truckeeským (2140 m) a Severní dráha pacifická pásmem Kaskad (800 m).

Pokud se týče podnebí, území Pobřežní ve své rozloze (15 stupňů šířkových) při neobyčejně rozdílných útvarech půdy jeví význačné rozdíly. V létě bývá horko větší ve směru od pobřeží dovnitř, v zimě naproti tomu bývá větší zima v témže směru; průměrná teplota pak na pobřeží je mnohem menší nežli ve vnitrozemí; jih bývá o málo teplejší nežli sever. Střední teplotu roční pozorujeme:

Rooster Rook při řece Oregonu v Columbii.

Indiánská prodavačka košů (Oregon).

Ulice obchodní čtvrti newyorkské.

Telluride v San Juan Mountains v Coloradu.

v San Diegu . . .	15·8°	v Reahu Bayi . .	9·3°
v Los Angeles . .	16·3°	v Seattle	10·5°
v Portlandu . . .	11·3°	ve Fresnu	17 °
v San Franciscu .	13·2°	v Sacramentu . .	15·4°

Čím hlouběji do pevniny, tím teploty přibývá, zejména v červenci; v údolí kalifornském bývá někdy 45°. Ob čas nastupují mnohodenní vedra, při nichž rtuť neklesá pod 38°. Pobřežní však města, jako na př. San Diego a San Francisco nikdy neměla teploty nad 38° a nikdy méně nežli 0° nebo —2°. Největší teplo v San Franciscu bývá v září, průměrně 16°. Srážek vodních v jižní Kalifornii bývá ročně málo. V San Franciscu průměrně 573 mm, v Humboldt Bayi 1128 mm, na Mtu Hamiltonu 803 mm, ve Weaverville 965 mm, v Summitu 1165 mm. V Kalifornii severní srážky vodní jsou hojnější (v Reahu Bayi 2810 mm), ale ne všude; v Ashlandu na př. jen 504 mm. Nedostatek vody i tu v některých končinách je patrný, ač nikde sucho nedospívá té výše, že by bez umělého zavodňování polní hospodářství nemohlo se provozovati. Bouří bývá málo; tornada a smršti větrné v Přímoří kalifornském se nevyskytují. Za to husté mlhy noční a ranní zahalují je na 30 až 40 km daleko do pevniny.

O bohatství lesním a o hlavních zástupcích stromů kalifornských psáno bylo již na str. 58. a 59. Eucalypty, Grevillee a pepřovníky zásluhou přistěhovalců nahrazují nyní stromoví vykácené. Nejdůležitějšími rostlinami však jsou ječmen a pšenice; ječmen seje se leckde jako pícnina. Kromě toho veliká péče věnuje se vinné révě, broskvím, hrušním, slívám, ořechům, pomorančům, citronům a olivám, jichž háje pokrývají rozsáhlé trati bývalých údolí stepních a pouštových. Pěstění révy vinné je chloubou kalifornskou. Na světě není rozsáhlejší vinice nad tehamskou v údolí Sacramenta o 1600 ha; v Santě Barbaře vyrostl vinný keř, jenž vydal za rok 12.000 liber zralých hroznů; u Fresna mají sud na 97.000 gallonů vína, vedle něhož heidelberský sud je pravým pidimužíkem. Vinice kalifornské zaujímají polovici všech vinic unijských; hroznů těží se na 40.000 tun, vína se lisuje průměrně 20 mill. gallonů, hrozinek se suší na 30 mill. liber. Sazenice vinné révy dostaly se do Kalifornie r. 1771 ze Španěl a byly zemi svěřeny u San Gabriele. Vína rýnská a francouzská zavedla se do Ameriky teprve v létech šedesátých minulého století. Všude se docílilo znamenitých výsledků, jakkoli nápoj v novém podnebí a v nové půdě nabyl zvláštní chuti, barvy a chemického složení. Ostatní ovoce vyznačuje se velikostí, šťavnatostí, vůní a cukernatostí; merunek pěstuje se 99% z celého soustátí, broskví 60%, švestek 70%, hrušek 30%. Ovoce jižní pěstuje se na více než 50.000 ha půdy, z čehož polovina připadá na sady pomorančové, $^1/_5$ na háje mandloňové, $^1/_{10}$ na háje olivové, které vznikly v době nejposlednější a do výše 600 m nad mořem se rozšířily. Také cukrovku a chmel začali v Kalifornii pěstovati a dobře pochodili. Žně chmelové vykazují třikrát tolik užitku jako v horách Appalašských (v New Yorku).

klima, že na východním pobřeží na př. přibývá tepla s ubýváním šířky zeměpisné tak rychle, jako nikde na světě.

Pozorujeme-li lednové isothermy v Unii, v záp. Evropě a sev. Africe na týchž šířkách zeměpisných, shledáváme rozdíly velmi nápadné. Tak isotherma, označená číslem —10, vine se skoro podél severních hranic unijských (asi při 48° s. šířky), kdežto v záp. Evropě v téže šířce není po ní potuchy. Isotherma, označená číslem 0, vede v Unii téměř rovnoběžně s rovnoběžkou 40., v Evropě vine se asi od 12° v. d. obloukem přes Dunaj, podél záp. sklonu šumavského přes Alpy rakouské po ústí dunajské a dále podél severního pobřeží černomořského. Isotherma + 10, jež přiléhá téměř k rovnoběžce novoorleanské (30° s. š.), v Evropě sleduje přibližně 40° s. š., jdouc přes půlostrov Pyrenejský, Sardinii, Kalabrii a přes Cypr do Syrie.

Kácení pralesa v Oregonu.

V Africe pak isotherma + 10 tvoří uzavřenou křivku, zaujímajíc větší díl vysočiny Atlasské v „Malé Africe“. Teprve isotherma, jíž značí čísla + 20 protíná Ameriku Střední v téže zeměpisné šířce jako severní Afriku. New York má střední největší zimu (střední minimum) —17·3°. Za to v létě isothermy pohybují se skoro v jedné zeměpisné šířce. New York má střední největší horko (střední maximum) + 34°.

Z rozdílu mezi teplým, vlhkým podnebím golfovým a mezi zimním podnebím severním, jež studenějším činí „lednice zátoky Hudsonské“ a částečně též jezera Kanadská, vykládá se síla pohybů větrných, jež vznikla z vyrovnávání teplot vzduchových. Širé roviny nitrounijské pohyby ty ještě zvyšují. Unie leží jako západní

Evropa v okruhu velikého víru vzdušného, východně se pohybujícího, na jehož přední straně (na východě) vanou teplé větry jižní, na straně zadní studené větry severní. Jenže pohyby větrů, jakož i vlastní pohyb víru zmíněného jsou v Americe dvakrát rychlejší nežli u nás; odtud také větší rychlost a mohutnost proměn povětrnostních; rozdíly teplotné 30° i více v jednom dni vyskytují se často. Mohutné severní větry jsou z té příčiny na západě nanejvýš suché a na východě provázeny neuvěřitelně silnými vánicemi sněhovými. Spojí-li se vánice ty s rozsáhlými a hlubokými víry vzdušnými, trvá poklesnutí teploty někdy mnoho dní a může až při zálivu Mexickém způsobiti mrazy, led i sníh. Tu pak jediná Florida zůstává trvale ušetřena před tímto nepřítelem polotropických rostlin, kdežto na západních nížinách travnatých dobytek hromadně hyne v sněžných metelicích, blizzardech, poněvadž farmáři skot svůj ve volné přírodě i přes zimu nechávají. V létě vyskytují se mohutné smršti, tornados, které o malé čelní ploše pohybují se rychlostí rychlíku, t. j. 100 km za hodinu. Nejobyčejnějším místem jejich vývoje bývá pás při ústí Missuri, ačkoli v horkých letech přeletují Unii všude, majíce neobyčejnou moc ničivou. Celkově liší se americké klima od evropského teplejším, dusnějším letem, daleko studenějši zimou, silnějším pohybem vzduchu a vyššími srážkami vodními.

Asi na 1C0. poledníku z. d. podnebí unijské nápadně se mění. Vlažný vzduch od zátoky Mexické neproniká až k této čáře, a tak příznivé dosud podnebí přechází v podnebí stepní a na konec v pouštové, z něhož vymaňují se pouze vysoká pohoří a krajiny dešti navštěvované (okresy deštné). Jako všude v pouštích, i zde přicházívají průtrže mračen, které pustoší všecek kraj. V jižních částech vysočinných, vyjmouc pobřežní pruh mořskými proudy ochlazovaný, horko stoupá do báječných výšek.

Pokud se týče srážek vodních, a zvláště dešťů, lze říci, že na východě trvá rovnoměrné jich rozdělení ve všech měsících; i jeví se tu tak zvaný atlantský typ dešťů. V středních státech atlantských obnáší červencové maximum 10%, dubnové minimum 7% všech dešťův. Oproti jihu letní maximum poněkud stoupá, oproti severovýchodu ustupuje nevýznamnému maximu podzimnímu; na pobřeží lze pozorovati nejvíce srážek v srpnu.

Západně od hor Appalašských a jižně od Ohia patrný jest tennesseeský typ dešťový, význačný množstvím srážek ke konci zimy a na počátku jara, naproti čemuž má podzim dešťů nejméně. Podobně má se počasí v Alabamě a v Louisianě.

V bezprostřední blízkosti zálivu Mexického jeví se dešťový typ zálivový s největšími přívaly v září a řídkými prškami v prvních dnech jarních. Nejdůležitějším typem ovšem jest typ missurský, jenž se šíří přes dálné plochy od dolního Missisipi k jeho pramenům a od Ontaria až do oblasti zmírněných srážek na dalekém západě. Zde mírné srážky zimní, bohaté deště na jaře a na počátku léta (v Nebrasce na př. $^3/_5$ právě v době vývoje plodin hospodářských od dubna do července), jakož i oslabené

srážky podzimní způsobují, že širé lány a zvlněné nivy jeví se jako výborná a přeúrodná role.

V západní vysočině šíří se k severu povětrnostní typ mexický, jehož znakem bývají řídké deště červencové, srpnové a zářijové, kdežto únor, březen a duben bývají bez dešťů. Počasí toto zvláště charakterisuje Arizonu a Mexiko.

Mezi typem mexickým a missurským rozeznati lze jakési typy přechodní a v oblasti oceánu Tichého typ tichomořský, na samém pobřeží rázovitý a význačný bohatými srážkami zimními. V létě bývá tu dešťů nedostatek.

4. Rostlinstvo.

Kdo z Evropy ocitá se v Unii někde u Nového Yorku, ani nepozoruje při povrchním pohledu rozdílu mezi rostlinstvem evropským a severoamerickým. Příčina toho spočívá v tom, že četné druhy rostlin z Evropy byly přeneseny do Ameriky, kde zdomácněly. Naše druhy obilné: pšenice, oves, ječmen, žito, naše zeleniny, stromy ovocné, rostliny ozdobné a keře zahradní dostavily se sem zároveň s vystěhovalci a v mnohých místech nabyly forem neobyčejně bujných. Na druhé straně opět mnohé rostliny zdomácnělé v Evropě pocházejí z Ameriky. Jsou to na prvním místě kukuřice a boby, tabák a tomaty, robinie, červený kaštan, pupalka, borovice Weymouthova, smrk černý, divoké víno, jiřiny, mnohé zeleniny, mnohé jiné stromy a keře. Podobnost rostlinstva severoamerického s rostlinstvem evropským vzrůstá směrem k severu, poněvadž tu pevnina prostírá se skoro kolem celé zeměkoule, a rostlinstvo mohlo se pohodlně a rovnoměrně po ní rozprostříti. Leč i v šířkách nižších lze podobnost rostlinstva unijského se středoevropským pozorovati. Ovšem že podobají se území pobřežní na obou stranách oceánu více, nežli území od pobřeží vzdálená. V Americe Severní východní pásma vysočinná jsou rozhraním květeny východní a západní. Na východní jejich straně patrny jsou rostlinné tvary bližší oceánu Atlantskému, na straně západní tvary flory tichomořské.

Východní polovice Unie vyznačuje se na prvním místě nesmírnými lesy, z nichž polovice jsou lesy jehličnaté, polovice lesy listnaté. Jižní cíp Floridy porostlý jest lesem polotropickým. Oproti lesům evropským vyznačují se mohutnějším vzrůstem, větším množstvím druhův a zástupci druhů, které v Evropě již dávno vyhynuly. Dubů určeno bylo v Unii 50 druhů oproti 20 druhům evropským; borovic 30 oproti 10; podobný poměr trvá mezi americkými a evropskými jasany, javory, břízami, jilmy, ořešáky atd. Příčiny rozdílů mezi rostlinstvem unijským a evropským, mezi řády a druhy pocházejí z minulosti. V době třetihorní vznikl totiž na severní polokouli při vyšší teplotě vzduchu pás blízce příbuzných lesů kolem točny. Následující doba ledová, jíž nejspíše předcházelo větší odloučení americké pevniny jak od východní Asie, tak od sev. Evropy,

posunula pevninské ledy k jihu, čímž vegetace lesní značně se přeměnila.

Východní kraj lesnatý vykazuje od severu k jihu, od pobřeží k horám, mnohonásobné různosti, a jestliže meze mezi nimi jsou neurčité, lze přece i tu sestaviti zřetelné oblasti podřízené. Sever náleží lesní oblasti stromů jehličnatých, v jejíž jižní polovici přimíšeny jsou též stromy listnaté. Charakteristický strom, vejmutovka, roste v sousedství černé jedle, javorů cukernatých, dubův a jiných stromů, které činí lesy hezčí a rozmanitější.

Středoatlantské lesy pobřežní, které kryjí jižní odnože hor Appalašských, jakož i lesy západní, vykazují převahu letních stromů listnatých. Čím dále k jihu, tím bohatší jest les, a stromy listnaté s listím stálým proměňují Floridu, od mrazů chráněnou, v zemi polotropickou. Tu zjevují se houštiny palem palmettových a mohutné duby, s nichž splývají tillandsie jako v lesích tropických.

Castle Rock při řece Columbii v Oregonu.

Na jižním pobřeží půda písečná, chudá živnými látkami, přivodila květenu nevýznačnou, hostíc v písečných nánosech nuzné lesy borové, jež poskytují v obou Karolinách nejpotřebnějšího dřeva. Rozšířeny jsou tu také bažiny, porostlé na pobřeží lesy listnatými a v mělčinách cypřiši bažinnými.

Dále na západ počínají nepřehledné roviny travnaté. Již v státě Kentucky některé části o chudé půdě mají ráz prairií, jichž vlastní oblast protíná poledník stý. Východozápadní přechod od lesů k travinám děje se tím způsobem, že s počátku objevují se malé skupiny lesů nebo shluky rostlin jednoho typu, jichž zjev krajinu činí podobnou parkům. Později houštiny stromové soustřeďují se podél řek, vyplňujíce jejich údolí, až na konec v západních končinách mizejí docela. Východní prairie jsou l u k o u i v zimě zelenou a chudou

Vodopády řeky Columbie v Oregonu.

rostlinami hlízovými a cibulovými; západní prairie stepí, již pokrývá tráva buvolí ještě s jinými travinami jako vysoký, šedozelený koberec. Území „Veliké pánve“ bohato je solnými bažinami, které po ztrátě bývalých vod otočeny jsou kruhovými pruhy, na nichž bujejí rostliny slanomilné. Jih, planina Coloradská a severozápadní Mexiko přibližuji se útvaru stepnímu. Kromě kaktů, jimž daří se také v pouštích, bujejí tu yukky, agave, některé leguminosy pospolu s různými trnovníky, jež dodávají těmto travnatým končinám vzhledu, jímž se značně od prairií liší. V Texasu jmenují krajiny „chaparals“. Četné jednoleté rostlinky a trniny o krátkém trvání odívají se po jarních a podzimních deštích bohatstvím čarovných květů a naplňují pozorovatele vnitřní rozkoši. Kolem pramenův a v sousedství řek zdvíhají se mohutné topole, vrby a jiné stromoví jako zelené oasy, připomínající středoevropská zátiší obklopená lukami a polí.

Vyšší pohoří mají na sobě lesy, v nichž převládají stromy jehličnaté, často velice řídké, bez luk a pastvin, jaké vídáme v Alpách; jest to následek nedostatku stálých vod letních, poněvadž na horách není velikých ledovcův ani sněžníkův, jež by potoky a řeky zásobovaly horskou vodou.

Nejdálnější západ konečně náleží v severních krajích pohraničních k zemím s nejbujnějšími a nejbohatšími lesy v Americe Severní. Stromy jehličnaté bujejí, pokud zasahují deště krajinné, na sklonu jihozápadním po Aljašce až k moři. Po deštích nastává doba sucha, nedostává se vody, podrost lesní hyne, lesy chudnou a řídnou, ráz vlastního amerického lesa pojednou se mění. V odlehlých však údolích Sierry Nevady jest pravlast velebných sequoí, které se zde zachovaly z doby třetihorní. Kromě nich les vykazuje ještě jiné mohutné stromy jehličnaté v takovém množství, že stromy listnaté se úplně v nich ztrácejí. Pobřežní pásma horská v Kalifornii mají kryt křovinatý s listy tvrdými, kožovitými, aby dovedly odporovati žáru letnímu. Při samotném pobřeží černají se opět stromy jehličnaté; zcela na jihu krajiny přecházejí v holé pouště.

Do tohoto lesního bohatství a tajemství náhle vnikl člověk a v několika desetiletích je prozradil a zneužil, způsobiv v něm strašnou spoustu. Od počátku svého osadnictví vychováván byl v představách o nevyčerpatelnosti a bohatství plodin a o zbytečnosti hospodářství lesního. Osadníci mysleli, že lze les káceti bez ohledu na budoucnost, a proto hubili jej pro získání orné půdy, jíž přibývalo v poměru s ubývajícími lesy. Také se stávalo, že při zábavných výpravách a lovech neopatrným uhasínáním ohňů vznikaly děsné požáry lesní, jichž nový vzrůst vyžadoval nejméně nových padesáti let. Ano osadníci v neprozřetelnosti své úmyslně části lesa spalovali, aby získali místo pro polnosti a mrvu ze spálených kmenů. Zalesňování vymýcených plání bývalo úplně opomíjeno. Dle toho také nynější lesy severoamerické vyhlížejí! Toliko v končinách odlehlých a nepřístupných rozkládají se rozsáhlé hvozdy, jichž sekera dosud málo se dotekla, ale nebezpečí zvolna k nim přece se od Mainu blíží, a neujme-li se jich zákon, pro-

padnou osudu jako hvozdy na pobřeží. Když osadníci postupovali dále na západ, první mýtiny pozbývaly svých pánů, kteří táhli za štěstím dále a zůstávaly nezdělávány. Tu vyrostl na nich les mladý, jenž dosahuje nyní leckde mohutné výše, chovaje v sobě napolo setlelé, vybledlé, obrovské kmeny jako svědky bývalé slávy pralesní. Tento mladý les, pečlivě nyní chráněný, dodává krajinám na východě příjemného vzezření a podporuje převládající tu hospodářství dobytčí. I mnozí soukromní majitelé rozlehlých území proměňují je v parky, přispívajíce tak k zachování ušlechtilého krytu stromového. Leč ani západ nebyl ušetřen lesního vandalismu; zejména končiny na přechodu k rovinám travnatým vytrpěly mnoho ranami dřevorubců. Zvláště v Illinoisu jsou poměry hospodářství lesního smutné. Kdyby nebyli první osadníci tak bezohledně jednali, bylo by těžení z lesů zdejších bývalo nyní mnohem výnosnější. Jako na výsměch poměrům zakládají se všude na pomezí volného vzrůstu stromoví na př. v Kansasu školky lesních sazenic, v nichž pěstují se stromy s korunami košatými, aby hospodářská stavení a osady chráněny byly jednou před palčivými paprsky slunečními. Lesy tichomořského severozápadu, tak podivuhodné v nádheře kmenů, nedostihují lesů na východě, a zdá se, že nesmyslné jich ničení vyžadovati bude také co nejdříve racionelního pěstění.

S vývojem rostlinstva souvisí vývoj plodin hospodářských a tím stavu rolnického. Na místě poraženého lesa, pokud sám sobě ponechán jsa, zase nezarostl, nebo pokud nezůstal mrtvý, a na místě druhdy neužitečných travnatých rovin nastoupila půda orná. Na severovýchodě vynikají pastviny, kde povětrnost a potřeby velkých měst podporují mlékařský průmysl, nebo kde nedostatek vody půdu činí polnímu hospodářství nezpůsobilou. O pěstování ovoce ve formě evropského zahradnictví tu mluviti nelze, poněvadž není tu podmínek podobného odvětví.

Staré způsoby hospodaření, neomezená volnost v přívozu přírodnin a zmírnění poměrů klimatických působily, že v Unii utvořila se jednoduchá pásma půdy vzdělavatelné pro určité druhy plodin hospodářských. Každá prospívá v území za nejpříznivějších podmínek, které v první řadě klimatem, pak půdou a výhodnou polohou tržišť se vyznačují. Stý poledník západní je patrným rozhraním hospodářského vývoje. Východně od něho jsou území obilná, majetky obilných králů, západně od něho kultury na blízku vodných oas až po okrajní pohoří kalifornská, oregonská a washingtonská. R. 1850 bylo zoráno 117·6 mill. ha, z nichž 45·2 mill. ha krylo obilí; r. 1860 ze 162·8 mill. ha zdělané půdy bylo zaseto 65·2 mill. ha, r. 1870 již ze 163·1 mill. ha 75·6 mill. ha plodilo obilí, r. 1880 z 214·4 mill. ha 114 mill. a r. 1900 z 336 mill. ha 165·9 mill. ha; nyní ještě více. R. 1900 bylo obilnin: na 37·6 mill. ha kukuřice, na 18·4 mill. ha pšenice, na 11·5 mill. ha ovsa, na 1·8 mill. ha ječmene a na 0·8 mill. ha žita. Těžiště obilného východu spočívá v severních státech středních; tu severně od rovnoběžky St. Louisu jsou končiny, v nichž skoro napořád nejméně polovice vší půdy se oře. Všude jinde, i v středních státech atlant-

ských, jsou krajiny, v nichž pouze místy převládá orná půda obilná; jiných ale plodin pěstuje se tu rovněž veliké množství. Na prvém místě pěstuje se nyní pšenice, jež žlutí se i v končinách severně od hranic unijských, jakož i vyjmouc stát Michigan, jižně od 41.—42.° š. s. V kulturách západní Unie pšenice předčí nad plodiny ostatní. Na jihu pšenici s polí vytlačil oves a zvláště kukuřice. Oves nachází podmínky vzrůstu daleko na severu, ale proto přece pěstuje se nejhorlivěji v pruhu země mezi jezery a 40. rovnoběžkou a na západ po Missuri. Podobně kukuřici daří se skoro v týchž šířkách, poněvadž letní horko unijské, spojené s vydatnou vlhkostí, pomáhá právě v těchto končinách bujnému vzrůstu jejímu. I vytěžilo se mill. hl

r.	kukuřice	pšenice	ovsa	ječmene	žita	prosa
1850	207·0	100·5	146·6	5·2	14·2	9·0
1860	838·8	173·1	172·6	15·8	21·1	17·6
1870	760·9	287·7	282·1	29·8	16·9	9·8
1880	1754·9	459·5	407·9	44·1	19·8	11·8
1885	1936·2	357·1	629·4	58·4	21·8	12·6
1890	1490·0	399·3	523·6	67·2	25·8	12·4
1895	2151·1	467·1	824·4	87·4	27·2	15·3
1900	2105·1	522·2	809·1	58·9	24·0	9·6
1901	1523·6	748·5	736·8	109·9	30·3	15·1
1902	2525·6	670·1	987·8	135·0	29·4	14·5

Jižněji od 40. rovnoběžky, zvláště mezi 36.° a 40.° ve Virginii, Georgii a při Ohiu, tedy v území východně od Missisipi, pěstuje se tabák, jehož Unie těžila již od dávna více nežli Evropa (30% všeho výtěžku na světě). R. 1885 bylo tabákem osázeno 301.000 ha půdy; největší sklizeň jeho vydala r. 1888, asi 566 mill. liber. Potom nastal úbytek v těžbě tabáku (r. 1894 406·7 mill. liber), po čemž r. 1899 žeň na 440.000 ha vydala 868·2 mill. liber listí. Jemným druhům tabáku je podnebí unijské celkem nepříznivo pro deštivá léta; na Floridě opět, kde podnebí vyrovnává se kubánskému, půda je pro rostlinu tabákovou příliš písečná. Nejlepší druhy dává údolí Connecticutu a krajiny při dolní Susquehanně, největší množství urodí se ve vrchovině kentuckyské, tennesseeské, východovirginské a severokarolinské. V šířce 37° spatřiti lze keře bavlníkové, s jichž zjevy setkáváme se pak od ústí zátoky Chesapeakské až po stý stupeň z. d. Tu půda missisipská tak je výborná, že dala vznik a postavení Novému Orleansu, jako největšímu vývoznímu přístavu bavlny na celém světě. Podobně jihovýchodní část Texasu, Jižní Karolina a Florida vynikají bavlnictvím. Zcela na jihu, asi při 34.° s. š., zavedeno jest pěstění cukrové třtiny, již však nelze nazvati obchodní rostlinou stálou, poněvadž jí v zimě hrozí stále noční mrazy. Kromě třtiny má velikou

důležitost v jižní třetině pobřeží atlantského rýže, jíž svědčí měkká a vlhká půda zejména při zálivě Mexickém. Státy Maine a ostatní po Massachusetts pěstují velmi mnoho bramborů; jižněji místo bramborů bataty. Místy na hubených pozemcích, zejména kolem N. Yorku, převládá na polích všude rostlina pohanka. Žita pěstuje se rok od roku řidčeji, tak že pšenice bývá i dvacetkrát tolik jako žita. V podobném poměru asi jest nyní pěstění bramborův a kukuřice.

Ovoce roste v státech Spojených veliké množství; až po Ontario zříti lze vinnou révu, jejíž hrozny slouží za ovoce tabulové. Pěstění stromů jabloňových velice se rozmnožilo, a jablka v severních státech tak zlaciněla, že se sklizně jejich nevypláceji. Broskve, jahody a melouny vyskytují se více v jižních končinách, odkud doprava do lidnatých měst severních po vodách mnohem je lacinější nežli na severu.

Portland a Mt. Helens v Oregonu.

Pobřežní rovina Atlantská jest územím nejdůležitějších plodin. Tomaty, boby, sladké a jiné brambory, saláty atd. daří se v množství velikém. Také ořechů zemních sjídá se úžasné množství za syrova a s cukrem pražených; nejvíce jich mají ve virginské části pobřežní. Pěstění zeleniny spočívá v rukou majitelů malých usedlostí, kteří provozují zelinářství osobně a plodiny do blízkých měst dopravují (truck farming). Drobné hospodářství polní převládá vůbec na severovýchodě unijském, ježto hornatý terrain, vysoké svahy a stálý pohyb obyvatelstva do západních míst průmyslových obdělávání velikých prostor najatými silami nesvědčí. Za to na jihu a v nitru unijském velkostatkářství bují v pravém slova smyslu jako důsledek bývalého hospodaření černými otroky, kde nesmírné, rovné plochy dovolují užití strojů všeho druhu.

Obrovské stroje hospodářské a nejnovější methody pracovní (půdu lze stroji přeorávati i v noci), usnadňují namáhavou práci saisonních dělníkův a přinášejí takové množství obilí, že v rocích zvláště příznivých nutno část ho ničiti, aby cena jeho na trzích světových zůstala ve prospěch velkokapitalistů nezmenšena.

Státy západní nemají tak výhodných podmínek hospodářských jako východní, ale proto přece těží plodin velmi mnoho všude, kde lze půdu zavlažovati. Kam nemůže proniknouti voda, ihned pozorujeme převahu neplodných končin. Na pobřeží tichomořském však poměry přírodní tak se zase utvářejí, že půda úrodností podobá se půdě východní a kdyby jí bylo více, měla by v národním hospodářství právě takový význam jako na východě. Zejména ječmene těží se v státech severozápadních tolik jako nikde jinde. Především však slunná Kalifornie jest zemí nejkrásnějšího ovoce. Jenom tu lze pěstovati révu k lisování a k úpravě hrozinek; jiné druhy ovoce upravují se ve všech možných způsobech: nakládá se v cukru a octě, suší se v celku, nebo jako křížaly, vaří jako povidla, nebo vyrábí se z něho syrup, cukr a ovocná vína. Na trzích východních objevuje se hlavně citron kytajský.

5. Živočišstvo.

Jako jsme rozeznávali v rostlinstvu unijském pásy charakteristické druhů, lze pásy územní též pozorovati pokud se týče živočišstva. Původní forma tvary svými celkem přiléhá k tvarům Starého Světa. Čím však postupujeme dále k jihu, tím znaků těch ubývá, a ukazují se znaky živočištva jihoamerického. Tak dosti severně žije opossum, jako poslední zbytek předvěkého světa živočišného, pásovec devítipásový, jako vetřelec z jihu od doby třetihorní, kdy se utvořila šíje Panamská. Jinou zvláštností jest, že druhy živočichů rozšířeny jsou po veškerém území, nemajíce nikde nepřestupných mezí. Velká řada tvorů náleží odrůdám euroasijským, jako sob; medvědy zastupují v Novém světě šedý a černý medvěd, vapiti našeho jelena, vlk praerijní (coyote) našeho vlka atd. Smraďoši (skunkové) podobají se našim dravcům kunovitým, puma a jaguár jsou největší ze šelem kočkovitých. Medvěd mýval, pekari (druh vepře), hlodavci, mezi nimiž zvláště vynikají šedé veverky, kamzíci, skoro vyhubení, bobři, buvoli, mořské vydry a mořští lvi jsou živočichové, kteří mají blízké příbuzné nejen v Evropě, nýbrž i v Asii. Naproti tomu sloni suchozemští, velbloudi, koně a jiní ještě živočichové scházejí docela mezi živočichy na svobodě žijícími. Svět ptačí vykazuje kromě mnoha podobností s jihoamerickým a s evropským též mnoho růzností. S kolibříky setkati se můžeme v létě v šířce St. Louisu, papoušek karolinský zalétá až do Pennsilvanie. Naproti tomu slavík, čáp a vlaštovky všeobecně vyskytují se jen zřídka; z kurovitých vyniká krocan a z dravců bělohlavý orel, jejž Unie přijala do svého štítu jako představitele nejkrásnější svobody. Neobyčejně bohatá jest říše plazů. Tu na prvním místě vyznačují se alligatoři, jež leckde pokou-

šejí se krotiti, aby je pro výbornou a oblíbenou kůži učinili živočichy užitkovými. Dále vyznačují se hadi, zejména chřestýši, rozšíření téměř po celé Unii, a jiní ještě hadi jedovatí i bezúhonní; rozmanitými druhy vyznačuje se též řád želv. Ve vodách žije neobyčejně mnoho ryb a všelikých měkkýšů. Říční soustava missisipská a jezera Kanadská dávají jim životní podmínky, jakých nikde nenalézáme.

Příchod Evropanů způsobil na pevnině americké v říši živočišné neobyčejnou záhubu. Medvěd šedý, puma, jaguár, bobr a mnozí jiní stálým pronásledováním stali se v některých územích zvláštností. Lesy naplněné krocany, stáda buvolů čítající milliony kusů, náležejí minulosti a pohádkám. Nerozvážné ubíjení drahocenných zvířat zůstane vždy neslavnou stránkou v dějinách unijských. Nyní rozšířila se po zemi na místě živočichů původních domácí zvířata evropská, krotká, jichž domorodci američtí neznali. Kromě živočichův užitečných nastěhovalo se sem též něco zvířat neužitečných a škodlivých, jež jsou obyvatelstvu velice na obtíž, jako krysy domácí a stěhovavé, vrabci a mnozí cizopasníci.

Počet domácího dobytka je náramný; zejména chov koní, skotu a vepřů stojí na vysokém stupni; chov ovec se rovněž rozmáhá. Slepice, holubi a kachny způsobují značné příjmy v hospodářství; husy méně, poněvadž jim za oceánem tak nesvědčí jako u nás. Dobytka nejvíce mají severní státy střední Unie od Ohia na západ a jihozápad, kde chovají vepře, koně a dobytek hovězí. Zejména vepři v tomto pásu kukuřičném prospívají. Širé travnaté lány, po nichž prohánívala se stáda buvolů, slouží nyní za pastviště dobytka žírného. Zvláště v Texasu hlídají ho nepřehledná stáda. Severovýchod zase, kde je největší lidnatost, vyniká spotřebou mléka, másla a sýra. V popředí průmyslu mlékařského je stát New York. Pokud se týče chovu dobytka hovězího a vepřového, předčí Spojené státy daleko nad Evropu; ve příčině chovu koní a ovec Ruska však nedostihují. Ovcím daří se zejména v krajích kopcovitých s pozemky suchými; chovají se více pro maso nežli pro vlnu. Čísla, označující pravý stav dobytka v Unii, mění se každého roku a nejsou ustálena, jednak tím, že dobytek po většině žije pod širým nebem, jednak že chová se jako dobytek žírný ve velkém a tudíž po stádech, tak že přesného počtu dodělati se nelze.

Státy	chovaly	r. 1900	r. 1906
Iova, Illinois, N. Mexico, Nebraska, Ohio	vepřů	38·5 mill.	52·0 mill.
Montana, Wyoming, N. Mexico, Idaho, Utah	ovec	42·0 „	52·5 „
Texas, Iova, Kansas, Nebraska, Illinois	skotu	44·0 „	67·0 „
Texas, Iova, Illinois, Montana, Kansas	koní	15·5 „	22·0 „

6. Poklady nerostné.

Užitečné nerosty jsou rozšířeny všude po území států Spojených. Příčiny prospěšného jich roztřídění záležejí hlavně v tom, že prahory objevují se více na straně oceánu Atlantského, kde lidnatost je větší, kdežto útvary mladých vyvřenin pokrývají více Tichomoří. V popředí všech jmenovati jest uhlí, jehož Unie dobývá 38% veškeré produkce světové vedle 29% výtěžku anglického, 20% německého a 13% ostatního světa.

Z uhlí v státech Spojených dobytého spaluje se doma 97% a jen 3% jeho se vyvážejí.*) První dolování uhlí v Americe dálo se r. 1750 ve Virginii u Richmondu, kde známo bylo již od r. 1701. Asi okolo roku 1822 počalo se dobývati pennsylvanského uhlí tvrdého. Poněvadž majitelkou dolů byla táž společnost, která stavěla železnice a průplavy, vzrůstalo dobývání anthracitu tak, že brzy množství jeho převyšovalo množství uhlí hnědého (měkkého). Roku pak 1870 výroba uhlí hnědého předčila nad výrobu uhlí tvrdého. Když v letech čtyřicátých nalezeno bylo uhlí kamenné, brzy vytlačilo z výhní řemeslných drahé uhlí dřevěné, a stalo se hlavní podporovatelkou velikoprůmyslu. Tu pak všude, kde bylo uhlí a továrny, přibývalo lidstva vůčihledě. Uhelné revíry zaujímají dohromady na 600.000 km² půdy.

Hlavními okresy těžebnými jsou západní svahy vysočiny Appalašské a veliké roviny jižně od velkých jezer, kde prostírají se podzemní vrstvy uhelné nepřetržitě od Indiany přes Nebrasku a Iowu až po Kansas. Odděleny jsouce od hlavního území tohoto, jiné pánve uhelné objevují se na půlostrově michiganském a při pobřeží atlantském. Tu všude dobývá se uhlí plynového, bohatého uhlovodíky, jemuž Severoameričané říkají „uhlí měkké". „Uhlí tvrdého", anthracitu, dobývá se skoro výhradně v Pennsylvanii. Na místě třetím jmenuje se uhlí „mladé", jehož pánve vyskytují se v západních končinách států. Hlavní příčiny, proč nelze obrovských pokladů uhelných ještě více užiti pro plavbu námořní, pro vývoz a průmysl, spočívají v tom, že přístavy atlantské a tichomořské jsou od nalezišť uhlí velice vzdáleny a namnoze obrovskými překážkami přírodními od sebe odděleny.

Východ americký (kraj od 37° j. š. počítajíc od oceánu Atlantského po 84° z. d. a po jezero Erijské na 81° z. d. a odtud na severovýchod) jest nepopíratelně uhlím nejbohatší, dávaje ²/₃ veškerého výtěžku, zejména uhlí tvrdého (Pennsylvanie a kraje sousední).

*) Z Anglie, jejíž poklady uhelné pro vývoz tak jsou na snadě, vyváží se ¼ uhlí dobytého; z Německa vyváží se ⅙ uhlí vytěženého, ale přiváží se (hlavně z Čech a z Moravy) nejméně 6% všeho uhlí; Francie přiváží téměř polovici uhlí, jehož zpotřebuje, vykazujíc vývozu pouze asi 4% domácí produkce. Viděti tu, že Unie jest hospodářsky uzavřenější nežli jiné říše, že není dodavatelkou světa, jako jest Anglie, že není jí třeba jako Německu a Rakousku hospodářské výměny se sousedy velice kultivovanými, že netrpí ve vývoji svého průmyslu nedostatkem uhlí jako Francie.

Je také nalezištěm nejstarším, nejmohutnějším a oceanu nejbližším. Sever americký, kraj od východu na západ, od rovnoběžky 37. na sever a celkem od 104. poledníku na západ) poskytuje $^1/_6$ veškeré výroby uhelné. Dolování jest velmi usnadněno vodorovnou polohou uhelných vrstev a vzpružováno rychlým vzrůstem průmyslových a obchodních podniků; děje se hlavně v státě Illinoisu a v státech sousedních. Jih americký (kraj rozložený od severu a východu amerického k zálivu Mexickému a Mexiku) obsahuje největší množství uhlí v Alabamě, kde těžba jeho ve dvaceti letech od 1880—1900 se zdvacateronásobila. Západ jest uhlím celkem chud, právě tak jako dopravními prostředky. Poněvadž však se tu vyskytuje mnoho rud, pátralo se po uhlí a nalezlo se ho poněkud, ale horší jakosti, nežli jest uhlí východní. Ale proto přece pro vývoj hutnictví západního má význam veliký.

Těžba uhlí v státech Spojených.

Státy:	Těží uhlí ročně:
Main, New Hampshire, Massachusetts, Connecticut, Delaware, New York, Jižní Karolina, Florida, Missisipi, Lousiana, Oklohama, Wisconsin, Minesota, Jižní Dakota, Nebraska, Arizona, Nevada, Idaho	—
Severní Karolina, Oregon, Kalifornie	nepatrné množství
Michigan, Georgia, Texas, Sev. Dakota	0·5 tuny na 1 obyv.
Virginia, Indiana, Kentucky, Arkansas, Missuri, Kansas	3 tuny na 1 obyv.
New Jersey, Mariland, Ohio, Alabama, Illinois, Indiana, Nové Mexiko, Utah, Montana, Washington	6 tun na 1 obyv.
Pennsylvanie, Záp. Virginie, Colorado, Wyoming	12 tun a více na 1 obyv.

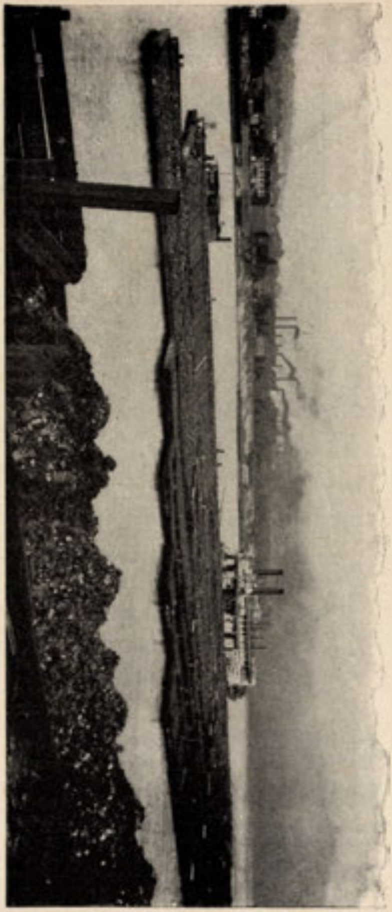
S těžbou uhlí pokračuje těžba petroleje. Petrolej, jinak olej skalní, vyskytuje se v Spojených státech na mnoha místech, kde dobývá se ho hlavně v severozápadní Pennsylvanii, v státech soused-

ních a v jižní Kalifornii. Zvláště se vyšvihla těžba petroleje kalifornského, dosáhnuvši r. 1905 $5^2/_3$ mill. tun. V Pennsylvanii těží se vzácné tekutiny ročně $9^1/_4$ mill. tun. Ložiska petrolejová významna jsou kromě těžby petroleje bohatstvím přirozeného plynu hořlavého, jehož se užívá v průmyslových závodech k topení a svícení. Laciného topiva potřebují jediné huti a ocelárny „Ocelářské společnosti Spojených států“ denně na 2 mill. m^3. Poněvadž jsou několik set km vzdáleny od ložisk plynu v Pennsylvanii a Záp. Virginii, přivádějí jej dlouhými potrubími. Plyn záleží z uhlovodíků, které pod zemí tlakem 56 až 84 atmosfér jsou tísněny. Za tím účelem vrtají se studny do hloubky kol 500 m, a plyn v podzemních jímkách nashromážděný odvádí se zvláštními plynovody vlastním tlakem do průmyslových závodů.

Kovy dle množství vytěženého následují v tomto pořadí: železo, měď, zlato a stříbro. Železa dobývá se hlavně jižně od jezera Hořejšího v Michiganu a Minnesotě, pak v horách Appalašských, kde Alabama na jihu předčila nad doly na severu. Výroba železa je tak ohromná, že r. 1903 hrubého železa vyrobilo se 18.297 millionů kg, množství, jež se skoro rovná těžbě Německa a Anglie (10.018 mill. kg, a 9077 mill. kg.). Největší huti měděné vznikly v planině Coloradské, částečně jižně od jezera Hořejšího a jinde roztroušeně po státech. Západní končiny samy těží $^3/_4$ všeho množství, jež se z 13 mill. kg ročně (1880) rozmnožilo na 145 mill. kg (1903). Za nynějších poměrů, kdy vývojem průmyslu elektrického výroba mědi nad míru se vyšinula, Unie jest vlastně zásobovatelkou světovou. Zlato a stříbro těží se výhradně na západě. Nálezy drahých kovů způsobují rychlý vývoj okolních krajin, jimž však hrozí úpadek, jakmile objevuje se úbytek rudných ložisk nebo nákladnější způsob dolování. Ze států unijských krise hospodářské z této příčiny prodělala na prvním místě Nevada. R. 1903 vytěžilo se 110.731 kg zlata, 1.699.170 kg stříbra, což znamená $22^1/_2\%$ všeho zlata na světě a skoro 32% stříbra v ceně kolem 308 mill. a 136 mill. dol. Zinku dobývá se 26%, rtuti 30%. Olova a jiných kovů vytěžených při výrobě zlata a stříbra, hlavně olova, je veliké množství. Sůl těží se v okršku Saginawském v Michiganu a v záp. New. Yorku. Minerálních vod známo jest v 2830 místech 8850 pramenů. Léčivých pramenů je 635, v obchodu objevuje se 225 druhů vod.

Množství vytěžených nerostů ve Spojených státech v millionech dolarů.

	za r. 1880	za r. 1890	za r. 1903
Uhlí	96	307	504
Železo	89	260	344
Drahé kovy	75	154	444
Petrolej.	24	90	129
Stavebniny	20	73	120
Měď	36	98	91
Olovo, zinek a j.	16	87	45

Veliké lodi uhelné na Ohiu u Pittsburgu.

7. Obyvatelstvo.

Každého Evropana, jenž vstupuje na půdu unijskou, zajímá pozorovati život Indiánův a černochů, život, o němž nemáme v Evropě potuchy. Z té příčiny podáváme k všeobecné části o obyvatelstvu americkém na str. 67. a 82. některé dodatky.

V té době, kdy Evropané, příslušníci bílého plemene, stěhovali se do Nového Světa, země všecka náležela Indiánům. Indiáni štěpili se v četné kmeny; členové nejmocnějších kmenů družili se ve veliké svazy. Nejdůležitější byl na území států Spojených svaz Irokesů mezi Hudsonem a Ontariem (viz str. 68. až 76.!). Na severu, na východě a v prairiích žili skoro v čistém stavu národů loveckých. V území dolního Missisipi a směrem ku pramenům Ohia sídlili Wyandottové, od nichž mají původ zvláštní pahrbky zemní v středním Ohiu, na př. Serpent

Mount na blízku Cincinnati. V stepních končinách západních mezi Riem Grande del Norte a Coloradem vyskytuje se od starých dob jejich kultura oasní a zbytky sídel pospolitých.

Kam přišli Evropané, všude vstup jejich působil zhoubně na obyvatelstvo indiánské. Válkami, nemocmi a zničením podmínek volného jich života, zejména vyhubením lovné zvěře a zakládáním osad v rozlehlých lovištích jejich, Indiáni sešli tak, že čítají nyní asi čtvrt millionu osob (v Kanadě mnohem méně). Jsou rozdílní dle kmenů, dle svého bydliště, dle poměru k státu a dle vzdělání. Někteří žijí mezi bělochy, zejména v státě New Yorku, někteří v 177 reservacích, rozložených po 23 státech. Nejvíce reservací je podél severních hranic v státech New Yorku, Wisconsinu, Minnesotě, Dakotě, Montaně, částečně v západních vysočinách. Jiné osamocené reservace jsou v jižních horách Appalašských, jiné při dolním Missuri. Dále zřízeno bylo pro ně territorium Indiánské při středním Arkansasu v pohoří Ozarkském, kde jsou shromážděni hlavně kmenové z východní polovice Unie. R. 1889 území to značně bylo zmenšeno o západní polovici (Oklohamu). Přistěhovalců bílých stále přibývá, a nelze chtivosti jejich po pozemcích meze stavěti. Také ve vysočinách tichomořských ukrývají se některé reservace, v nichž dosud zříti lze život přírodní. Dle Kurschnera rozeznává se po nejnovějších, všestranných studiích 150 různých národův indiánských, rozdělených ve 400 kmenův o 70 nářečích hlavních s několika sty podřečími.

Pět kmenův indiánských jest úplně civilisováno v počtu 80.000 lidí; 50.000 jest jich dosud zcela divokých. Živí se honbou, rybařením, sbíráním lesních plodů, žebrotou a krádeží. Ostatní jsou nyní v stavu přechodním. Jsou podřízeni vládnímu úředniku, jenž v reservaci bývá vládcem neobmezeným. Poněvadž reservace bývají územími bezcennými, jichž běloši si nevšímají, Indiáni si v nich nemohou živobytí opatřiti. Je nutno jim tedy podpory poskytovati, t. j. posílati jim hospodářské stroje, telata, ovce a kozy k chovu dobytka. Kromě toho posílají se děti jejich do škol, a všude znáti je snahu o jejich povznesení. Leč práce kulturní jde před se příliš pomalu. Některé kmeny jsou nedůvěřivé a chabé, poněvadž se jim druhdy vnucovaly práce a úkoly, s něž síly jejich nebyly. Tak na př. bylo jim zdělávati půdu v krajinách kamenitých, kde málo prší a kde je nedostatek vody, nebo dával se jim, lovcům, do rukou ku pěstění dobytek, s nímž neuměli zacházeti a jejž neuměli pěstovati. Indiáni pracují rádi; ale zadarmo, bez užitku pracovati nechce se jim jako nám. Některé reservace jsou bez plotův a ohrad, tak že stáda bělochů snadno zabíhají do území indiánských a mísí se s dobytkem rudochů. Při roztřiďování pak dobytka běloši Indiány šidí a kusy jejich si přisvojují. Největším nepřítelem Indiánů je kořalka, kterou podtají kupují, o zdraví a sílu se připravují.

Indiáni dobře vědí, jak s nimi běloši před stem let (od 1770 do 1870) zle nakládali a dobře si to pamatují. Jednání to jest ojedinělé v dějinách lidstva. Volá o pomstu do nebe. Kdo chce pravdy se dopíditi, co zkusili ubozí domorodci američtí, ať čte jen angl.

knihu Heleny Jacksonové: „Století hanby“*) a užasne. Nelze se diviti, že Indián považuje bělocha za nejstrašlivějšího a nejpodlejšího člověka, vzpomíná-li, jaké lidi za nositele kultury vláda k němu posílala: prodavače kořalky, rouhače, podvodníky, zpustlíky, loupežníky a vrahy; pln odporu odvrací se od něho, nemusí-li s ním hovořiti. Běloši nikterak se nepřičinili, aby získali lásku a důvěru rudých dětí přírody.

Teprve od třiceti let vláda hledí nahraditi, v čem původním vládcům Ameriky uškodila. Dřívější heslo: „Jediný dobrý Indián je mrtvý Indián“, nyní zřídka se slyší. Ale byly doby, kdy dovoleno měli běloši Indiány stříleti na potkání, slíditi po nich krevními psy kubanskými, úmyslně mezi ně vnášeti nakažlivé nemoci, zvláště neštovice, aby se úmrtnost jejich zvýšila a plémě indiánské vyhubilo. Veškeré úmluvy vládní a sliby byly pouze na papíře. Úmluvy s Indiány nebyly pro bělochy závazné. Tak na př. bylo ujednáno, že Indiáni mohou v některých územích nerušeně žíti, že vyplatí se jim určité sumy peněz jako odbytné za postoupené krajiny, že zbudují se jim pily a dílny, aby mohli se zaměstnávati, ale vláda nesplnila ze slibů jediného. R. 1880 biskup Whipple v Minnesotě ještě s jinými osvícenými lidmi veřejně dokazoval, kterých ukrutností a nespravedlivostí běloši se dopouštěli na Indiánech, a přičiňovali se o to, aby vláda a národ z lidskosti ujaly se opuštěného plemene a k vzdělanosti jeho přispěly. Války s rudochy vedly se pouze v Unii; v Kanadě Angličané porozuměvše významu krve rudošské, nepronásledovali jich. Biskup Whipple píše: „Války indiánské jsou nepotřebny a jsou proti Pánu Bohu. Severoamerický Indián jest nejšlechetnější mezi všemi pohany. Vyznává j e d i n é h o velikého ducha, věří v n e s m r t e l n o s t, má bystrý rozum, jest jasný myslitel, je statečný, nezná bázně, neruší daného slova, miluje vášnivě své dítky a rád umírá za svůj kmen. A vedeme války s velikomyslnými Indiány, se Siouxy, kteří chlubí se s pýchou, že nikdy bělocha neusmrtili, s Nez Percéy, Cheyenny a Navaji, o nichž znalci mluví slovy nejkrásnějšími.“

Spis Heleny Jacksonové a články podobné úvahám Wippleovým způsobily podivuhodný obrat ve smýšlení Američanů, probudily v lidu všeobecnou účast s ubohými opuštěnci. F. E. Leupp, ministr záležitostí indiánských, praví: „Každý Indián musí býti považován za tvora rovnorodého s bělochem, a budiž s ním dle toho přiměřeně jednáno! Jest nám vše vynaložiti, abychom dobré, vlastnosti plemenné jejich zachovali. Jejich dovednosti lovecké a síla tělesná snadno dají se přenésti na pole hospodářské.“ Vláda podporuje snahy ministrovy a vybírá pro Indiány lepší pozemky za reservace.

Největším ochráncem a přítelem Indiánů může se státi běloch, jenž v čelo reservace jsa postaven a lidskostí naplněn, otcovsky se jich ujímá, stád a pastvin jejich chrání proti nájezdům bílých osadníkův a dozírá, aby na trzích prodej dobytka dál se poctivě a ne na škodu podřízených. Tehdy Indiáni, plni jsouce vděčnosti, umějí býti oddáni

*) A Century of Dishonour, new edition 1905.

a s láskou upřímnou k němu lnou jako děti k otci. Vědouce, že president, jako nejvyšší úředník státu, jest jim nakloněn, mluví o něm jako o „velikém otci washingtonském“. Indiáni různých reservací rádi se hromadně navštěvují. Dovolení k návštěvám se jim dostává tehdy, když správce reservace předpokládá, že zájezd civilisovaného kmene bude míti blahodárný účinek na příbuzný kmen necivilisovaný, když blahobyt oněch způsobí touhu po klidném a hospodárném životě v srdcích Indiánů kulturně zanedbaných.

Rudoši v reservacích zaměstnávají se hlavně orbou a chovem dobytka; kromě toho robí nádobí, pokrývky, koše a všeliké předměty domácího průmyslu. Také upravují průplavy na náklad státní. Ministr jejich vyslal umělce do reservací, aby studovali hudbu a zpěv rudochů, jejich smysl pro umění a schopnost tvořivosti. V reservacích přibývá škol, vyučování děje se směrem praktickým, vzhledem k potřebnostem a individualitě kmenů. I není daleka doba, kdy Indiáni novou výchovou povzbuzováni jsouce, sami se uživí bez podpory státní. O zdravotní zařízení pečují zvláštní lékaři.

Pět zprvu naznačených kmenů civilisovaných tvoří pevné obce s kostely a školami obecnými, sekundárními a učitelskými semináři. Též jedná se o udělení svobody a občanství civilisovaným Indiánům. Ve výroční zprávě „Sdružení pro práva Indiánů“ z r. 1906 se sděluje, že zákaz prodeje lihových nápojův Indiánům v reservacích se zruší. Dále se uvádí rozprava o tom, že není zákonné, aby Indiánům se zakazovalo opouštěti svobodně reservací, jakož i to, že nesmějí nositi dlouhé vlasy.

Pro děti indiánské, žijící mezi bělochy ve velkých městech, zřízeny jsou školy, z nichž hoši a dívky po dokonané povinnosti školní vycházejí a přiučují se potřebným řemeslům a pracím v domácnostech.

Na farmách a v dílnách se rudoši potom usazují a sami o sebe pečují. Školám indiánským stát dává ročně dva milliony dolarů podpory. Nemalou péči stát věnuje vědeckému studiu indiánských kmenův a vydal mnoho cenných spisův o jich jazycích, pověstech, písních, umění, pověrách, náboženství, stavbách a j. v. I nevyplní se snad předpověď, že Indiáni zajdou, a že po nich zůstane v Unii pouze skrovný počet míšenců.

Starost o Indiány v Americe náleží tudíž k nejtěžším a nejsložitějším úkolům vládním; ale vláda přichází rudochům ochotně vstříc, a jistě podaří se ku blahu jejich a k cti Unie najíti cesty k jich rozřešení.

* * *

V obyvatelstvu bílém pozorovati lze základní typ ze starší doby kolonisační a kmen pozdější, přistěhovalý hlavně v stol. XIX. Anglo-americké obyvatelstvo vyvinulo se ze starých, bílých osadníků 13 kolonií na pobřeží atlantském. Na severu i na jihu, ve státech Novoanglických i ve Virginii převládá živel anglicky mluvící a kulturní formy jeho, kdežto v New Yorku patrný jest silný vliv živlu hol-

landského, v Novém Jerseyi a Delaware živlu švédského a v Pennsylvanii vlivu německého. Unie přejala anglický státní a obcovací jazyk, a jsou-li Američané nazýváni bratrským národem anglickým, přece jen značně od nich se liší na nové půdě, žijíce v jiných poměrech a ideách. Také patrny jsou leckde zbytky kultury francouzské a španělské; tato usídlila se hlavně v Jižní a Střední Americe, ona v Dolní Kanadě. Z Francouzské Kanady vede řetěz starších francouzských osad a stanic missionářských přes Veliká jezera k ústí missisipskému, jež dosud mají francouzská jména: Detroit, Des Moines, St. Louis, New Orleans a j. Zvláště v posledním městě udrželo se starofrancouzské kreolství; dosud žijí tu patricijské rodiny, pocházející z té doby. Celkem kolonisace francouzská, které jednalo se vždy jen o obchodní faktorie, nechala mnohem menší stopy nežli kolonisace španělská. Stopy španělské kultury pozorovati lze na Floridě a v mexickém západě ve množství jmen a ve způsobu staveb městských. Jsou tu jména San Francisco, Los Angeles, San Antonio, St. Augustine (nejstaršího města v Unii z r. 1565), Santa Fé, Nové Mexico a j. Také západní Indiáni mluví jazykem španělským. Kromě Angličanův a Irů vynikali mezi emigranty Němci a v posledním čtvrtstoletí Slované, Vlaši, židé a Maďaři, majíce převahu nad ostatními.

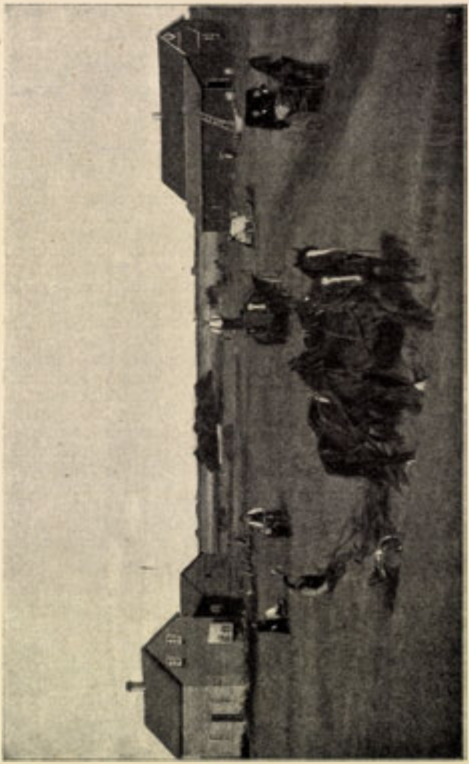
U vystěhovalcův britských rozeznávati lze část anglicko-skotskou a část irskou, které části následkem národnostní zášti a náboženského přesvědčení i na půdě americké stojí vždy proti sobě. Zejména živel irský to byl, jenž nabyv vlivu od dob války za neodvislost a ještě více od války r. 1812—1814, vzmáhající se odpor proti staré vlasti rozdmichoval na pokoření britské politiky v Americe Severní. Irové mají sídlo své především ve velikých městech a jsouce národnostně a církevně sdruženi, zajistili si mocný vliv na veškery poměry života veřejného.

Pro nás Čechy nejdůležitější částí nového obyvatelstva jsou zajisté lidé národnosti české, kteří roztroušeni jsou po veškeré říši chráněné orlem americkým. První zmínky o českých vystěhovalcích dějí se již skoro před třemi sty let, kdy několik jich bylo mezi prvními zakladateli New Yorku, vypuzeno byvši pro náboženství z domoviny. O činnosti jejich a významu svědčí vážnost a úcta, již nabyly u ostatních národností a zejména u vlastních Američanů, kteří v nich viděli zdatné pracovníky, nadané myslitele a milovníky občanské svobody.

Podobně Němci před třemi sty let putovali za oceán, opustivše nepohodlnou zemi rodnou, a jako Čechové, Poláci, Maďaři a jiní národové ve velikém množství uchylovali se tam v stol. XIX. Již v době války za svobodu málo scházelo, a Pennsylvanie byla by přijala němčinu za jazyk státní.

Splynutí nových přistěhovalců, které dálo se dříve v druhém pokolení, pro přílišný příliv cizinců poněkud se zadržuje. Zejména na venkově udržuje se mateřská řeč Evropanů déle nežli u lidí, kterým jest v městech se přizpůsobovati celku. „Světový názor

občanův stává se chtěj nechtěj americkým a proniká tak jich nitro, že stávají se po delší době neschopnými pro pochopení jiných poměrů životních a kulturních, stávají se Američany rychleji, nežli sami pozorují, a vše ostatní zůstává jen jakousi sladkobolnou, ba často pohrdavou vzpomínkou na minulost ve staré, chudší, ba nehostinné vlasti.“ Daneš.

Česká osada při Red Riveru v Sev. Dakotě.

Do roku 1840 býval průměrný příliv přistěhovalců sotva 20 neb 22 tisíc hlav; pak stoupal počet nového obyvatelstva, a r. 1854 po revolučních zmatcích v Evropě přistěhovalo se ku břehům Nového Světa 215.000 osob. Napětí mezi severem a jihem stlačilo potom počet jich opět, neboť r. 1855 přistalo 72.000 nových přistěhovalců, r. 1862 v hlavním

roce války jen 27.500. Po smluveném míru poměry byly příčinou, že ruch vystěhovalecký znova zmohutněl; leč r. 1877 a 1878 poklesl na 50.000 osob, z čehož bylo Němců 29.000. R. 1882 dosáhl počet vystěhovalců 250.000 osob, tedy nejvyššího čísla vůbec. Ale s této výše poklesl počet v letech hned následujících a snížil se konečně tak, že dosáhl výše z let čtyřicátých. Od r. 1905 průměrný přírůstek obyvatelstva přistěhovalého obnášel přes million osob ze dvou třetin z Rakousko-Uherska, Italie a Ruska. Těžiště vystěhovalectví spočívalo původně v Irsku a v Německu; nyni zachvátilo evropský východ a jih. Slovanů přistěhovalo se do států Spojených na 4 miliony; z nich většina utonula v moři lidstva anglicky mluvícího a americky smýšlejícího. Hospodářská a průmyslová krise však způsobily r. 1906—1908, že Amerika nemohla zaměstnati nejen nové přistěhovalce, nýbrž i ty, kteří dlouho před touto krisí zde přebývali; i nastal zmatený návrat nezaměstnaných vrstev lidu nazpět do Evropy, čímž se lidu dělnému v Unii uvolnilo.

Mezi vystěhovalci lze pozorovati tři hlavní druhy lidí: rolníky, kteří touží po vlastní půdě, politické nespokojence a podnikatele všelikého druhu. A bývaly tu pro všechny skvělé vyhlídky, jestliže dovedli se poněkud uskrovniti a práci se věnovati. Nyní ovšem jest jinak. První druh občanů přibylých nenachází splnění tužeb svých, poněvadž většina půdy jest v pevných rukou. Chytří Američané lákali a lákají lidi stavu rolnického, ale pak z nich dělají pracovníky polní, kterým nelze jiné práce se chytiti. Příčiny politické jsou stále a stále vinny, že mnoho nadaných a duchaplných lidí stěhuje se za oceán, kde nemohouce talenty své uplatniti, často hynou v městech východních nebo zanikají v dolech západních. Třetí skupina, která záleží z kupců, řemeslníkův a různých vzdělanců, jest pro posilnění jednotlivých národností v Americe nejdůležitější; udržuje spojení mezi domovinou a novými působišti, seznamuje Ameriku s poklady ducha a mladou kulturou, připomíná starším druhům sladkost pobytu na hrudi drahé vlasti, vzbuzuje touhu po návratu a tisíceré vzpomínky, jež zalétají do rodných chat a k rovům zemřelých předků.

Rozumí se samo sebou, že stálý a stálý příliv nových obyvatelů do Spojených států měl neobyčejný vliv na poměry americké, a že třeba bylo zemi chrániti a opatřiti zákony na obranu obyvatelstva dřívějšího. Tak vznikla vystěhovalecká otázka, jejíž stinné stránky vykládali jsme již, hovoříce o Australii a vystěhovaleckých poměrech tamějších. Z Rusi přicházejí také řady chudých židů, kteří v městě New Yorku způsobili ghetto, největší na světě, o $^3/_4$ mill. hlav. V jejich židovskoněmeckém jazyce vychází tu několik časopisů tištěných písmeny hebrejskými.

Jih zůstal vystěhovalectví téměř ušetřen, západ je přijímal v okresech zlatonosných. Hlavními územími ruchu vystěhovaleckého zůstávají tedy státy Atlantské od Massachusettsu po Maryland, severní státy Střední

od Michiganu po Montanu. Zde jest pověstná půda farmářů, zde jsou jezera, na nichž mladé paže přistěhovalecké vždy nacházejí zaměstnání.

* * *

Na první pohled postříci lze, že ve státech Spojených mezi bělochy a černochy (barevnými) není přátelského smýšlení. Černoši bývají tu cidiči bot, číšníky, vrátnými a sluhy ve spacích a jídelních vagonech železničních. V domech soukromých vídáme je zaměstnané jako sluhy a kočí. Všude zajímají úřady podřízené, a styk bělochů s nimi omezuje se pouze na styk obchodní. Bohatě oděné černošské dámy pohybují se jenom ve společnosti dam černých.

V jižních státech, kde každý třetí člověk je barevný, shledáváme se s nimi ve všech oborech činnosti lidské; ale poměry mezi oběma plemeny jsou také velice napiaté. Černoši jsou všude pomíjeni. Na drahách jezdí ve zvláštních vozech s nápisy: „Pro barevné“, „Jen pro barevné“, (For Colored People; for Colored People only). Běloch si tu nesedá vedle černocha; černoch, jenž by si chtěl vzíti za ženu bělošku, je v nebezpečí, že bude lynchován. Cit, jenž bělocha dělí od černocha, není nenávistí plemennou, nýbrž spíše přirozeným, neznámým odporem. Černochův vzhled vždy odpuzuje. Indián je nám svým zevnějškem příjemnější, černoch nikdy ani dost málo se bělochu nepodobá. Vždy zdá se nám býti protivný. Nátěr kulturní, t. j. způsob života, jehož černoch působením vzdělání a zjemňování nabyl, je tak tenký, že po jeho odstranění „zvíře“ spíše objeví se v černochu nežli v bělochu. Odtud někteří běloši považují černochy za pololidi, a odtud vysvětluje se radost a slepá vášeň lidu obecného, když může černocha při zlém činu polapiti, pověsiti a zapáliti.

Dle mínění moudrých Američanů neměl president Lincoln, jenž dobře smýšlel se vší zemí, černochy rovnými učiniti bělochům; kdyby byl déle žil, byl by jistě sám nahlédl, že černí otroci k úplnému osvobození měli zapotřebí dlouhé doby přechodní a náležitého vyškolení, aby vyrovnati se mohli bělochům, jichž vzdělanost a světový názor založeny jsou na kultuře mnohověké. Ale nutno jest pohlížeti nyní na vše, jak skutečnost velí; z té příčiny také nynější presidenti používají každé příležitosti, aby veřejně prohlašovali, že barva pro ně není měřítkem pro oceňování lidí.

Neobyčejný rozruch r. 1903 způsobilo, když pres. Roosewelt po prvé v bílém domě washingtonském pozval černocha k tabuli. Filantropové viděli v tom zničení předsudků v trvajícím třídnictví lidstva, časopisy byly pobouřeny. Jiní říkali: „V tom je politika presidentova, ví, že při nejbližších volbách může na černochy spoléhati.“ Leč příčina, pro niž černoch k tabuli presidentově byl pozván, byla zcela jiná, vznešenější. Byla to úcta, obdiv a mravní povinnost hlavy státu, aby ukázala, že váží si občana, jenž pro blaho spoluobčanů vykonává záslužné dílo. Pozvaný černoch Dr. Booker T. Washington, jejž Američané staví hned vedle Pestalozziho, Dra Barnarda,

generála Bootha a Františka z Assisi, náleží k největším dobrodincům svých černých bližních. Narodil se v otroctví; po jeho zrušení jako 14letý hoch šel do černošské školy, 170 hodin cesty vzdálené, kde nabyl vzdělání a umínil si býti vzdělavatelem černých bratří. R. 1881 založil v Alabamě, v Tuskegee, vlastní školu; původně měl žáků třicet, chatrný dům k obývání a učebnu v opuštěném kostele. Nyní ústav jeho čítá 40 budov s 1500 žáky a 100 učitelův a ředitelů. Z malých začátků vyrostla proslavená Tuskegee Normal and Industrial School, z největších a nejvýznamnějších škol v Americe. Hlavními zásadami této školy jsou: každý žák chudý i bohatý, jest povinnen v době pobytu v ústavě přiučiti se nějakému řemeslu, neboť již snaha prací řemeslnou získati chléb a sama sebe živiti, má veliký, blahodárný vliv na vývoj charakteru; za druhé všechny ruční práce, jež jsou ve spojení se školou a ve škole potřebny vykonávají žáci a žákyně sami: chovají dobytek, pěstují zeleninu, dělají cihly, provozují všechna řemesla, kopají základy a stavějí budovy dle svých plánů, vaří, perou, šijí, zařizují elektr. osvětlování atd. Poněvadž pak vzdělávání v Tuskegee postupuje s duchem času, vycházejí odtud nejen zdatní učitelé, učitelky a opatrovnice dítek, nýbrž i výborní odborníci nejméně 38 různých odborů řemeslných. Příjmy ústavu jsou: školné, výtěžek za prodané předměty a dary dobročinných korporací, jichž stále přibývá. Považíme-li, že ústav tuskegeeský připravil nejméně 6000 chovanců pro život, že mnoho učitelův a učitelek učinil schopnými dle osnov jeho dále pracovati a že dal podnět k založení nejméně 15 podobných ústavů, poznáváme, že vliv černocha Washingtona je veliký a že u lidí, jimž vzdělání černochů na srdci leží a tím i snaha po rozluštění palčivé negerské otázky, je ve veliké úctě a vážnosti. Věděl tudíž pres. Roosewelt, koho k tabuli pozval, byť i černocha, neboť sám vždy se vyslovoval, že černoch jako běloch může býti ve službách lidstva členem činným a prospěšným. Dle jeho náhledu osud černochů leží v rukou jejich vlastních. T. Washington píše podobným způsobem: „Budoucnost černochova v Americe záleží z větší části v tom, dovede-li se obratností, rozumem, vzděláním a charakterem učiniti nezbytným v obci, v níž žije.“ Na jiném místě volá: „Vaše barva je proti vám; ztěžuje vaše postavení a váš pokrok; ale vězte, že barva jednou nebude rozhodovati, nýbrž vzdělání, poctivost, pracovitost a skromnost!“

* * *

Plémě žluté zastoupeno jest v Americe Číňany a Japonci. Počet jejich není sice veliký, napočtlo se jich r. 1900 205.036 hlav (viz str. 81.!)*), ale proto přece se strachem a nedůvěrou Američané pohlížejí k nim jako k nebezpečným prvkům, které by mohly v příštích dobách poměry sociální nad míru znesnadniti. Příliv Asiatův od r. 1890 zůstává následkem omezovacích zákonů skoro týž. Lidé ple-

*) Dle Daneše přibylo z Číny celkem 300.000 osob, z Japanu 100.000.

mene mongolského zaměstnáni jsou jednak jako dělníci v dolech a zlatých polích, jednak jako kuchaři, sluhové a čističi v městech, zejména v New Yorku. Tu přebývají ve zvláštní své „žluté" čtvrti. Kde žijí, jedná se s nimi jako s cizozemci, což sami také pocifují a v brzku státy opouštějí, zahospodaří-li si neobyčejnou šetrností tolik peněz, aby doma zakoupiti si mohli pozemek nebo provozovati obchod.

a) Církev a škola.

Církev jest v státech Spojených od státu oddělena. Stát o vyznání obyvatelstva hrubě se nezajímá, nepodniká také přesných přehledův a statistik v té příčině, ponechávaje péči o to správám jednotlivých církví. Původním náboženstvím bylo v státech náboženství evangelické. V době války za svobodu jediné v Pennsylvanii a Marylandu bylo trpěno katolictví. Církev evangelická nikdy nezabírala území jiného vyznání, ale rozmnožovala za to počet údů svých četnými sektami, zvláště irskými, německými, v poslední době českými, uherskými a italskými (celkem 50). K různosti vyznání přispívají ještě vyznání židovské a mongolské. Nezávislostí vyznání na státu vyvinuly se neobyčejné závody v činnosti jejich umravňovací a výchovné, jež přivedly všechny náboženské obce k znamenitému rozkvětu. Chrámy jejich a modlitebny jsou přiměřeně upravené, pohodlné, vkusné, osvětlované a vytápěné. V nich věřící se shromažďují a v určitých dnech pravidelně při čaji sdružují, zpívajíce, rozmlouvajíce a přednáškami se vzdělávajíce. Tak schůze tyto stávají se mocnými páskami společenskými, v nichž údové církve přátele své a známé s ostatními seznamují, ve víře utužují a nevědomky stávají se propagatory své věci. Náboženské spolužití, přesvědčení, že jediné po cestě mravouky a zbožného spolužití dojíti lze dokonalosti, a úcta k osobám duchovním obráží se i v zaopatřování jejich postavení hmotného. Venkovský farář kterékoliv církve má svůj dům a ročních 3000—12000 franků.

Katolíků páčí se $^1/_4$ všeho obyvatelstva, evangelíků $^2/_3$. Organisace církve katolické je nedostižná. Poněvadž církve se státem nemají nic společného, jsou všechny státní a mnohé soukromé školy bez vyučování náboženského. Za to jednotlivá vyznání vydržují si sama školy, na nichž děje se vyučování s velikým úsilím a důkladností. Církev katolická opatřila si zvláštní soustavu vyučovací, jež ji nad jiné církve vyvyšuje. Největší rozdíly ve smýšlení náboženském a často i protichůdné vychovatelské názory vyrovnávají se tu v míru. V přátelských stycích na př. jsou školy, v nichž kněžstvem pěstuje se nejvyšší přísnost vyznání, s vychovávacím ústavem Girardovým (Girard College) ve Philadelphii, v němž se vzdělává volně 1600 chlapcův, a kam noha duchovního jiného vyznání dosud vstoupiti nesměla.

Zvláštní význam mají v státech Spojených školy nedělní a křesťanské spolky mladých mužů. Školy nedělni liší se od našich tím, že jsou v nich lidé různého věku, ženy i muži, čímž pospolitost členů jednoho vyznání ještě více se utužuje. Spolky křesťanských

jinochů mají v Americe vlastní domy se siněmi vyučovacími mimo tělocvičny a sály pro přednášky a vzdělávací zábavy. Nedělní klid zachovává se všude přísně jako v Anglii. Církevní sdružování bývá často přistěhovaleckým rodinám jediným prostředkem k nabytí známostí.

* * *

Americké školy vyvíjejí se po stránce ideální i praktické. Podporují vše, čeho je potřebí pro život, jako je krasopis, dovednost ve stilisaci dopisů, hotovost v počtech kupeckých, v účetnictví, znalost literatury, dějepisu, zeměpisu a ústavy státní. Praktický a všestranný způsob zdělávání má mnohé dobré následky. Nejen že se jím doba povinnosti školní zkracuje, nýbrž pomáhá se lidem dosíci vzdělání i v takovém případě, když minuvše se původního zaměstnání, chápou se životní dráhy jiné. Ve státech Spojených všude slouží člověku velikolepé prostředky k dosažení potřebných vědomostí pro kterékoli zaměstnání a pro kterýkoli stav.

Každý váží si vzdělání a přináší škole veliké oběti. V městech vítají nás mimo kostely a musea paláce školní s drahocennými sbírkami, pomůckami a tělocvičnými zařízeními. Tělocvičny vždy jsou ve spojení s plovárnami. Leč nelze také zamlčeti, že horlivost po novotách zavléká učivo a methody ústavů vědeckých do síní škol obecných.

Školy americké bojují stále s nedostatkem učitelů. Povoláním životním stav učitelský jest málokterým osobám; přemnozí považují povolání učitelské pouze za povolání přechodní, od něhož se odvracejí, jakmile se jim naskytá výhodnější. Následkem toho vyučování na školách přichází do rukou ženských, a postupem jeho vzmáhá se pospolné vyučování dítek obého pohlaví i na školách vyšších. Skoro všecek západ americký přeje tomuto směru, kdežto na severu zastaralým formám školního vyučování jen pomalu odvykají, snad vlivem škol katolických, kde oddělené vyučování přísně se zachovává, snad také proto, že učitelky se vdávají a ve školách často střídají, čímž vliv jejich nejen ve škole, nýbrž i v obci trpí; mimo to slečny neumějí vždy živou mládež obého pohlaví v mezích náležité kázně udržeti. Celkem veliká péče věnuje se na škole obecné učení pamětnému, náslušnému a projevům samostatným. U přirovnání ke škole evropské se jí zplna vyrovná, ano předčí nad ni odbory praktického života, jako vařením, různými pracemi ručními a j.

Poněvadž každý stát pečuje samostatně o své školství, není o něm v Unii obrazu jednotného. V čele školy stojí zkušený, zdatný učitel jako představený nebo principál, jemuž ostatní členové sboru jsou jako assistenti přidáni a jemu podřízeni. Sleduje vyučování, opravuje chyby paedagogické, činí methodická poučení, zkrátka je duší školy. V čele školství jedné obce náboženské stojí superintendent, zástupce úřadů školních. Ob čas navštěvuje sousední státy a cizí země, aby z vlastního názoru poznal, co je nového ve světě školském.

Také pečuje o kursy a vzdělání učitelstva, jakož i o postup jeho a platy. V rukou superintendenta a principála spočívá všecek mechanismus a dozor nad školstvím. System se osvědčuje.

Všechna učiliště vyšší jmenují se po evropsku universitami. Jest jich značný počet (přes 500), založených státem, městy a soukromníky, kteří ctižádostivě se předhánějí ve snaze, aby ke cti jména a rodu svého university zakládali. Tyto ústavy jsou jak prostředky a rozsahem, tak počtem učitelů velice rozličné; vedle nepatrných, jež bychom u nás universitami nenazvali, vyskytuji se tu ústavy, jež rovnati se mohou největším a nejslavnějším na světě, jako na př. starodávná universita Harwardova v Cambridge, v Massachusettsu, roku 1636 založená, mladé ústavy minulého desetiletí, jako Cornellova universita v Ithace, nebo zvláště universita v Chicagu. Na těchto ústavech vládne živý, vědecký duch, jímž vyrovnává se síla praktického smyslu Američanů pro rozmnožování statků pozemských a podporuje se snaha a péče o vzrůst lidské kultury.

Vnitřek kongresni budovy ve Washingtonu.

V universitách a vedle nich vyvinuly se jiné vědecké ústavy, jež dospěly vysokého rozkvětu. Vynikající jest Smithsonian Institution (nazvaná po Smithsonovi, jenž ve prospěch ústavu odkázal 3 mill. K), která má nároky na jméno vědecké akademie. Zemský

ústav geologický spojen jest s ústavem pro měření a mapování země, s ústavem pro pozorování počasí, s ministerstvem orby a námořnictví, kteréž ústavy samy o sobě lze zváti ústavy vědeckými. Jsou všechny v městě Washingtonu, jež ústavy zvláště jest bohato.

Veliký význam mají rozsáhlá musea zvláště přírodovědecká, národopisná a obchodní, jako přírodovědecké museum v New Yorku, Fieldovo museum v Chicagu, obchodní museum ve Philadelphii nebo obrovské sbírky v Cambridge. Význam museí daleko je tu větší nežli u nás, uvážíme-li, že samostatné vzdělávání nikde tak se nepodporuje jako v státech Spojených. Podobně má se to s veřejnými knihovnami. O kongresní knihovně ve Washingtonu (přes 900.000 svazků) lze tvrditi, že je budovou národního vzdělání. V knihovnách universitních nepůjčují se knihy způsobem u nás obvyklým, jen někomu; všichni jsou si tu rovni v sálech, kde vládne naprosté mlčení. Míšení se osob různého povolání děje se i v posluchárnách universitních, jichž posluchači často čtvrt nebo půl roku navštěvují přednášky a čtvrt nebo půl roku zase někde pracují, aby si vydělali na nejnutnější živobytí.

Ve všech městech vítají nadšené lidi večerní kursy, a International Correspondence School v Scrantonu v Pennsylvanii sdružuje se všech končin země obratnou methodou svou tisíce lidí, toužících po vyšším vzdělání. Knihou a dopisováním lze připraviti každého k jakémukoliv povolání. Cizím jazykům učí se fonografem. Studenti absolvují kursy a zkoušky konají rovněž fonografem, svěřujíce mu řečnické práce své. Profesoři pak práci opravují, schvalují nebo zamítají. Kde je třeba při učení stálého dozoru učitelova, nebo odborníkova, děje se tak ve zvláštních kursech. Tím lze se připraviti intelligentům ke zkouškám z kteréhokoliv oboru a dosíci diplomův i titulů, jež mají úřední platnost a dovolují jim dáti se za touženým cílem životním. Takoví stateční self-made men nejsou v státech zvláštností, a každý si jich váží; jsou to zralí, energičtí lidé, kteří ve všem vynikají.

Vyniknuvše a zbohatnuvše, nezapomínají, jak krušné byly počátky jejich zápasu životního, a stávají se zakladateli věhlasných institutů, knihoven a paláců lidových. Mezi takové mecenáše náleží Petr Cooper, jenž r. 1808 vyučil se v New Yorku kolářem. Vynalezl system brzd železničních a zbohatl. R. 1827 vystavěl první železnici v Baltimore. V letech padesátých rozhodl se, že založí ústav, v němž by lidé dosíci mohli vzdělání všestranného. V nádherných síních konaly se přednášky přírodovědecké, technické, řemeslné, zdravotnické, politické a j. Veliká knihovna a čítárna jsou přístupny všem vrstvám lidu. Millionář Fayerweather zřídil tu oddělení pro ženy. Po příkladě P. Coopera zřídil millionář Charles Pratt († 1890) v Brooklyně institut nákladem 3·7 mill. dol., na němž nemajetným dostává se vzdělání všestranného. Na ústavě působí přes 100 učitelův obojího pohlaví. Děvčata učí se tu ve zvláštních odděleních všemu nutnému k vedení domácnosti. Poněvadž zakladatel kladl veliký důraz na rozvoj tělesného zdraví, spojeny byly

s ústavem též rozsáhlé tělocvičny, podobně jako na institutě Dresslerově ve Philadelphii a v Rockefellarově v Chicagu. Podobně Andrew Carnegie, jenž z topiče u parního kotlu vyšinul se na majitele velikých paláců v New Yorku, věnoval již na veřejné knihovny sta millionův a hodlá věnovati ještě více.

O umění americkém po našem smyslu lze méně říci nežli o vzdělanosti, ačkoli národ je majitelem drahých a vzácných sbírek uměleckých, jež probuditi mají mladé talenty k následování. Nedostává se však vynalézavých umělců, kteří by z ohromného bohatství uměleckého dovedli těžiti. Jediné ve stavitelství vyrostla v Americe veliká díla a zvláštní sloh, jenž se vyznačuje mohutností a úchvatností. Jako příklady americké duchaplnosti, řešení odvážlivých návrhův a nejnovějších vymožeností technických jmenovati sluší Eastriverský most, kongresní knihovnu, obelisk Washingtonův a množství železných budov

Bílý dům ve Washingtonu.

do oblak trčících, jimž se všeobecně říká „mrakoškraby“. Na místo útulných místností, kde u nás lze potěšiti se krásnou hudbou, Američanům nabízejí se s velikou reklamou a výpravou obrovské, omamující cirkusy kočovné, jež daleko jsou pod úrovní uměleckých požitků, jakých poskytují naše koncerty filharmonické. Proto s radostí vítá všecka Unie vynikající houslisty a pěvce evropské, aby poznala pravý požitek opojné krásy hudební.

Veřejný tisk v státech Spojených má velikou moc a veliké rozšíření. Až do nejvzdálenějších osad státu docházejí denníky, a osady o několika tisících obyv. mají často své noviny několikery. První časopis uvedl v život r. 1721 James Franklin; r. 1800 bylo jich 200, 1850: 2526, r. 1880: 10.101, r. 1889: 16.319, r. 1897: 22.339 časopisů.

b) Charakter obyvatelstva.

Jiří Washington, zakladatel států Spojených, tušil, že původní hranice nestačí rozmachu nového tělesa státního, a že Missisipi nebude tvořiti na západě jeho hranice, nýbrž že bude vlastně ústřední tepnou jeho. A skutečně, v polovici XIX. stol. rozprostřela se kolonisace až k oceánu Tichému. Veliké prostranství territoriální přiléhá povaze Američanův, volnosti ústavních poměrův a politického života. „Vrozená snaha po volném rozpětí nachází tu nejkrásnější podporu v tom, že svobodně lze zkusiti svých sil na prostranství tak nesmírném a v odborech tak rozmanitých jako nikde jinde na světě a při tom beze všeho omezování, nejvýše jen s diskretní, ale účinnou podporou hospodářského celku, totiž státu. Tím dán jest expansivní, široký a volný ráz hospodářství amerického, tak rozdílný od stísněných, ale při tom hlubších a daleko intensivnějších method evropských.“ Daneš. Američanům vrozena je podnikavost, jež nebojí se největších vzdáleností, nejvyšších hor, staveb do oblak čnějících, nejprudších proudů říčních, průplavů, hlubin jezerních a mořských, nejintensivnější činnosti tělesné i duševní, ani nejdivočejšího zápasu o existenci. Zápas ten a shon za živobytím jest téměř jejich životním určením a trochu pohodlí, trochu sportu, nebo štěstí rodinného, jsou jim pouze krátkou pomlkou a oddechem k nabytí sil v běhu za novými podniky. Ze shonu toho vykrystalovala povaha pravého Američana, jemuž nikdy neschází statečnosti, sebevědomí, lásky ku práci, otevřenosti povahy, obětovnosti pro velké cíle, touhy po zlatě, vykořisťování odběratelův i dělnictva, ale někdy nedostatečného smyslu pro vyšší cíle. Leč jako všude, přehání se i zde, zejména let za dolary, jehož prý se účastní kdekdo.

Američané vyznačují se potřebným vzděláním, jímž předčí nad vzdělání evropské, sledujíce cíle po většině praktické, neboť již z mládí jest jim nastupovati v život, v němž se hledí co nejdříve a nejbezpečněji samostatnými učiniti. Nechť přijdeme do kterékoli dílny, kde se pracuje nástroji a stroji, všude nalézáme doklady americké vynalézavosti a výsledky, jichž poskytuje dělba práce. Dělba práce je příčinou, že živnostníci a průmyslníci vynikají v jednotlivých oborech, v nichž se velice zdokonalují, hospodářské podniky a kapitalistická sdružení, trusty, zakládají, jichž cílem jest veškeru produkci v určitém, úzkém oboru v sobě soustředití a ceny dělnictva i výrobků obecenstvu na škodu veřejného blahobytu vnucovati. Leč i pracovníci se sdružují, a tak hlavním rysem sociálních poměrů v státech Spojených je nyní soustředění vrstev středních proti oběma nepřátelským táborům: proti kapitalismu, trustům, i proti organisovanému dělnictvu. Poněvadž pak strany stávají často v příkrém odporu proti sobě a někdy proti všemu obyvatelstvu ostatnímu, jeví se všeobecně snaha omeziti moc obou těchto organisací protichůdných. Tím také vysvětliti lze pud po povznesení a povýšení, jenž při neomezené síle a moci zlata jeví se jako snaha po zvyšování

Most přes East River v New Yorku.

Hřbitov Greenwoodský u New Yorku.

a rozmnožování příjmů. Neblahý pud ten působí, že pilní farmáři odlučují se od orné půdy, uchylují se do měst, do okresů zlatonosných neb i do končin, kde je půda skutečně neb i zdánlivě lepší a výnosnější; mimo to způsobuje neobyčejné a nápadné stoupání mzdy dle osobní dovednosti, což způsobuje v zemi, kam ročně statisíce nových rukou pracovních přibývá, zvýšení cen potřeb životních a nejobyčejnějších předmětů spotřebných, tak že příchozí překvapen jsa, brzy poznává, že výše mzdy a odměn za práci, o nichž v Evropě lákavě a slibně se hovořívá, poměrně menší jest, nežli v staré domovině. Při nepřísném policejním dozoru vyvíjejí se tu pak mnohdy hrozné způsoby pracovních a služebních smluv, jež při neznalosti jazyka anglického bezradným přistěhovalcům jest uzavírati s vykořisťovateli americkými, někdy i s lidmi druhdy též přistěhovalými, života zdejšího znalými a prohnanými.

* * *

Jádrem obyvatelstva jsou dosud farmáři a kupci. V Jižních státech vyvinul se stav velkostatkářský, jenž zaujímá nyní místo bývalých otrokářských pěstitelů bavlny, jichž moc sesula se válkou otrockou (1861 —1865). Farmáři trpí hlavně tím, že vedoucí kruhy podceňují zájmy jejich, věnujíce větší pozornost zájmům obchodním, průmyslovým a bursovním.

Nejpodstatnější důvod pro to, že obyvatelé Spojených států, t. j. bílé lidstvo různého původu a sobě cizí, tak rychle v jediný národ srostli, záleží v rychlém podmanění ohromného prostoru a v tom, že nebylo a není tu prostředí ani příčin k vývoji jednotlivých národností; k duševní pospolitosti vede všechny občany jediný cit, aby vytvořili ze sebe oprotiv Evropanům svět ne-li lepší, tedy aspoň jinak přizpůsobený. Tento cit jest v zemi demokratické rovnosti neobyčejně vyvinut, poněvadž národní hrdost Američanů nepřijímá popudů z věkovité historie, jak na př. mají Angličané, Francouzi, Čechové, Němci a jiní národové, nýbrž právě ze zásad, jichž lidstvo nejméně uznávalo, a o nichž dějiny vypravují jako o neobyčejných zvláštnostech, často kaceřovaných a všeobecnému zřízení nepříjemných: ze zásad rovnosti a svobody nejen společenské, nýbrž i náboženské. Všeobecná důvěra v budoucnost, jež občana unijského oduševňuje, a jistota, již má, že každý do Unie přichází z lásky ke svobodě, působí na přistěhovalce tím přesvědčivěji, čím hlouběji žil ve společenském životě v Evropě.

Vnější znaky lidí národa amerického, pokud se týče tvarů tělesných, jsou při rozmanitosti původu a smíšení krve sotva patrny. Nápadna jest zvláště náklonnost k hubenosti mužův i žen, hranaté tvary čelistí, jež připomínají rysy obličejů lidí domorodých, ačkoli tu o smíšení s nimi mluviti nelze. Má-li vliv na tuto věc působení povětrnosti nebo stravy (kukuřice), je neprokázáno. Nápadněji vystupují zvláštnosti, jež způsobují ustálené mravy, zračící se v rovno-

cennosti cizích národností, v úctě ku práci a vynalézavosti, v přímosti jednání a spořádanosti života, ve výchově mládeže, v jednotnosti staveb a rovnosti ulic, v stejném oděvě, zábavách, v střídmosti v jídle a pití atd.

Američané přijali za svůj nejen anglický jazyk, nýbrž i vlastnosti, náklonnosti a zvyky, jež zřejmě na anglický původ ukazují. Obydlí s koupelnami a pečlivě ošetřovanými trávníky zřízeny jsou po způsobě anglickém. Rovněž z Anglie přinesli si osadníci smysl pro život rodinný a snahu vychovávati dítky k samostatnosti, při křtu dávati jim nejméně dvě jména, pozdravovati smeknutím klobouků pouze ženy, třikrát denně jísti, ale za to při snídani a večeři hostiny strojiti. Také anglické soudnictví, zřízení církevní a školská, obchodní duch a veliká záliba v reklamě zůstaly prvním Američanům dědictvím po odchodu z Evropy. Američané jsou zdrželivější a družnější nežli Angličané a nepodceňují lidí jiných národností, dobře pozorují přednosti přistěhovalcův a hledí všemožně, aby cizinci o domovině jejich vždy měli dobré ponětí. Poněvadž nemají dějin, šlechty, ani vyšších tříd stavovských, vyrostli jako praví demokrati. Anglická krev s počátku nápadným způsobem ve směsi národností unijských vynikala, ale nyní patrný je vývoj národností cizích, které tím zřejměji v popředí vystupují, čím více se přichylují povaze anglicko-americké. Není tudíž správna domněnka, že Američané jsou vlastně Angličané přizpůsobení poměrům zaoceánským.

Praktický smysl Američanů proniká z dílen, továren a strojoven i do ulic, domácností a zábavních místností. Na kuželnících mají žlábky pro vracející se koule tak zařízeny, aby se hráčům zrovna k rukám přivalily, aniž bylo by se jim shýbati. Koule vracejí se pomalu, aby se neotloukly. Cidič bot tak si počíná, aby se rovněž nemusil shýbati; staví zákazníka na vysokou židli, čímž boty k leštění má v téže výši jako ruce.*) Zvláště pohodlná a praktická zařízení pozorovati lze na železnicích. Veliké, těžké, klidně jezdící, vzdušné a osvětlované vozy mají pohodlná sedadla; v každém voze je studená voda pitná, umyvadlo s mýdlem a ručníky, transfer-tickets, jimiž lze několika slovy obstarati přenos zavazadel; v každém voze máme příležitost opatřiti si pokrmy, nápoje, noviny a knihy, jež na dlouhou dobu ku prohlídce jsou půjčovány; aby při sestupu nebylo třeba dělati vysoký krok, jsou po ruce zvláštní stoličky, s nichž pohodlně lze potom sejíti. Každého ihned poutají v předu lokomotiv cowcatchers k odstraňování překážek na kolejích, a v předu vozů tramwayových rámy, jež v čas spuštěny jsouce, každou osobu na kolejích padnuvší, zvedají a zachraňují. Velmi dobré je zařízení „Express Companies“ pro dopravu zboží, kteréž společnosti jsou ve spojení se společnostmi poštovními a železničními, neboť člověku

*) Čištění bot a šatů v Americe je zaměstnáním důležitým, poněvadž starost o ně ponechává se každému členu rodiny i hostem v hotelu. Pověsí-li cestující v hotelu šaty za dvéře nebo boty před ložnici, ráno najde je nevyčištěny, nedotknuty.

není třeba o nic se starati, nežli o přesné udání adressy a o zaplacení povinné taxy. Praktická zařízení shledáváme v prodejnách, na farmách, v mlékárnách a sýrárnách, v chlévech, na přechodech železničních, u pokladen nádražních a parníkových, zkrátka všude, kde

Vnitřek Pullmannova vozu na železnici americké.

lze ušetřiti času, síly a rukou lidských. Ulice ve velkých městech pro orientaci označují se číslicemi a písmeny a, b, c atd. Aby v novinách každý mohl najíti zprávy pro svůj obor, podávají se v nich krátké obsahy dlouhých statí, což značně přispívá čtenáři, že není mu třeba prohlížeti stati celé.

Píše-li se adressa do Spojených států, jest napsati kromě jména města i jméno státu nebo jeho zkratku, poněvadž města téhož jména vyskytují se v různých státech. Je tu 32 Washingtonů, 20 Monroe, 20 Portlandů, 19 Londonů, 19 Buffalů, 17 Clevelandů, 14 Brooklynů (6 Brookline), 6 Chicag, 4 New Yorky atd. Jako ve všem i v reklamě Američané jsou velicí a nedostižní. Reklama naše je stínem reklamní činnosti americké, jež vyžaduje ohromných sum peněz a poskytuje mnoha lidem značných příjmů.

V městech venkovských a v obcích od hlavních tratí železničních vzdálených, jsou ovšem mnohá zařízení ještě příliš primitivní. Tu a onde není poštovních schránek, není poštovních poslů, není osvětlení, dláždění a j. Farmáři dávají dopisy a věci do plechových schránek, jež na křižovatkách silnic a drah jsou postaveny. Co se do nich nevejde, pokládá se prostě na ně neb vedle nich, a pošta to přesně v čas odevzdává. „Nikdo frankovaných zásilek se nedotýká, nikdo ničeho neukradne, ačkoli Amerika vždy ještě bývá útočištěm většiny evropských podvodníků“, dokládá Ludvík Fulda.

Státy evropské jsou útvary, jichž dějinné určení a zájmy mnohdy odchylují se od zájmů většiny obyvatelstva; ale v Americe veškero státní a veřejné zřízení je na prospěch života národního, jest jeho výslednicí a jemu všestranně přizpůsobeno; není ideám lidu cizí, jest zástupcem a představitelem občanstva, přijímajíc na se povinnosti a úkoly, s něž občané sami nejsou. Občané tvoří stát, a stát je ve službách jejich jako podporovatel snah hospodářských, jako ochranitel vnějších nepřátel, jako úřad, k němuž odvolati se může každý jednotlivec, a jehož kontrola je bez dynastických ohledů, kamaril, tajných kanceláří a tajných rad; vláda je tu nutným doplňkem organisace života národního a kulturního. Proto také nejvyšší úřadové všech odborů jsou v úzkém styku s lidem, poněvadž jejich činnost směřuje jediné ku povznesení občanstva. Úřady nabyly všude úcty, neboť každý ví, že plní své povinnosti pro blaho a potřeby obecné. Aby národ informoval se o činnosti vlády a úřadů, vydávají se bezplatně poučné a srozumitelné zprávy, obsahující průhledný materiál ku posouzení vládních úkolů.

Není tudíž divu, že politický zájem obyvatelstva amerického vyvinut jest v míře takové, jako nikde jinde. Volby americké jsou události, hýbající veškerým obyvatelstvem. Zvítězí-li strana republikánská, určuje několik let směr politiky svojí; zvítězí-li strana demokratická, rozhoduje též po řadu let v intencích svých, ustanovuje úředníky ze svých stoupencův a dává směr všemu ústrojí vládnímu potud, pokud při nových volbách štěstí volební se neobrátí ve prospěch politických protivníků.

Sebevědomí a demokratický duch ovládá všechen národ. Cizinec, jenž na půdu americkou vstupuje, brzy to pozoruje a souhlasí s W. C. Adamsem, jenž praví: „Nevidíme tu třídního a stavovského rozdílu, nikdo před nikým nesmeká klobouku, nikdo není nikomu poddán, nikde nevidíme na ulici špinavého povalovače, nikde člověka lépe oblečeného. Zevnějškem nerozeznáváme nejbohatšího Američana od

řemeslníka, jejž na první pohled považovati můžeme za velkoobchodníka nebo velkoprůmyslníka. Bohatství všude si váží, ale nikde lidé nezvykli boháče považovati za vyšší bytost nebo za příslušníka zvláštní třídy společenské.“ V Americe není poklonkářův a šplhavců; každý ve svém postavení zachovává mužnou důstojnost, jakoby říci chtěl: „Konám tuto práci, protože jsem si ji vyvolil“. Není tu práce člověka nedůstojné, kdo pracuje, je ctěn a vážen. Demokratický duch vězí v ovzduší, každý se jím nakazí. I žebrák má svoje sebevědomí. Američané bývají zdvořilí; ani nadřízení nemají ve zvyku rozkazovati; přání svá projevují ve formě prosby. Odtud vysvětluje se, že chudý mluví s bohatým, dělník s mistrem, jednoduchý s presidentem jako muž s mužem, bez ostychu, přirozeně, slušně, zdrženlivě, vážně i žertovně dle okolností.

Sebevědomí amerického občana jeví se v samostatných projevech a v samostatných činech. Již od dětství vštěpuje se mu pevné smýšlení, sebedůvěra a samostatné počínání ve všech oborech; dle výrokův učitelův a učitelek dítě vládne ve škole i v domě. Kde se udá příležitost, dává se volnost vůli dítěte, na př. při nákupech v obchodech, při volbě jídel u snídaně nebo při hostině, při volbě přátel a přítelkyň. Děti smějí si navzájem dopisovati, domlouvati se ku procházkám. Následkem toho nemohou se přizpůsobiti kázni, kterou my na dětech vyžadujeme. Nelze upříti, že způsob vychování vede ke zvláštnímu chování dospělých, na něž v Evropě nejsme zvyklí. Američan vchází do obchodu s kloboukem na hlavě bez pozdravu; v nejlepší místnosti obchodní zapaluje si doutník a odchází, aniž koho oslovil; vstupuje do lékárny, vyhledává něco v adressáři a odchází, ničeho nekoupiv; vchází do hostince, píše dopis a jsa hotov, beze slova, nikým nerušen, zase ubírá se za svým povoláním. V době přednášek a kázání má klobouk na hlavě a nestará se o to, jsou-li zadní spokojeni nebo ne. Osobní svobody v Americe lidé si více váží a více ji ctí nežli v Evropě; odtud pocit samostatnosti, jenž vyplývá ze zvyklostí a zřízení celým národem uznávaných. Kromě presidenta nezdraví smeknutím nikdo nikoho. Sedadla na lodech jezerních, říčních, při pobřežích jsou všem společná; rozeznává se pouze jediná třída. Kdo zaplatí víc, obdrží sedadlo vycpané a otáčivé. Demokratický duch i v tom se jeví, že každý cizinec může dle vědomostí svých k nejvyšším hodnostem se povznésti kromě presidentství. Ani děti bohatých lidí neznají rozdílův třídních ve společnosti lidské; hrají si nenuceně a klidně s dítkami rodičů chudých.

Žena v Americe má postavení privilegované, zvláště žena vzdělaná a duchaplná. Na vysokých školách stoupá počet studentek na 50% až 60%, na ústavech učitelských až na 90% a ještě výše. Na některých školách bývá více posluchaček nežli mužů. Kde jedná se o požitky duševního života, tu ženy jsou všude. Mimo to ženy v Americe mají větší účastenství na zaměstnání mužově nežli v Evropě. Mnohem častěji vyskytují se tu jako samostatné obchodnice a majitelky velkozávodů. Ženy americké jsou všeobecně velmi hezké, vnadné,

družné a vzdělané. Se zvláštním vkusem dovedou zaříditi si příbytek a oděv, jenž bývá jednoduchý, ale velmi úpravný. Jako podporovatelky vzdělání a dobročinnosti jsou Američanky nepřekonatelné; temperenciářství jest dílem jejich. Jest podivuhodno, kterak dopoledne, bývajíce ve schůzích, organismus domácnosti ovládají, dobře obědy připravují, vzornou čistotu zachovávají a čeleď v činnosti udržují; jsou velmi pilny a jsou-li dobře situovány, v hudbě a v krásných uměních obeznalé. A právě proto, že mají tyto vlastnosti a že v době dřívější, kdy mužů bylo mnoho a žen málo, a kdy na ochranu jich zvláštní zákony bývaly vydávány, požívají ženy dosud všude zvláštní úcty a přednosti. Pro pohodlí žen mívají hostince a nádraží zvláštní vchody jen pro dámy. Na drahách pouličních každý ihned ženám vznešeným i chudým přepouští své místo. Tajemník Rijs vypravuje: „Když Roosewelt byl ještě guvernérem newoyorkským, postoupil jednou místo své tovární dělnici v roztrhané kazajce. Ponoukalo mne to, pošeptati děvčeti, kdo jí místo přepustil, ale Roosewelt to pozoroval a příležitost k tomu mi odňal.“

Ženy dovedou však též využívati výhod postavení svého s takovou bezohledností, že již i mezi zástupkyněmi zásad pro právo žen často slyšeti jest napomínání ke zmírnění přehnaných požadavků, jež mají zhoubný účinek na poměry manželské a rodinné.

Zvláštní poměr vyvinul se mezi služkami a paními. Služka nehovoří tu v domě Brownově o své „paní“, nýbrž o „paní Brownové“, dávajíc na jevo, že „neslouží“, nýbrž v domácnosti „pomáhá“. Kdyby se paní zapomněla, a jmenovala by pomocnici služebnou, dostane se jí ihned připomenutí, že nenáleží k damám dosti vzdělaným. V časopisech čteme takovéto inseráty: „Dáma (Lady) hledá místo pradleny. Offerty . . na . . . .“. „Dáma (běloška) doporučuje se k obstarávání prádla. N. N.“ S pomocnicí musí se zacházeti přívětivě, jinak okamžitě odchází, poněvadž nemá smlouvy na určitý čas. Vysvědčení o chování a dovednosti nepotřebuje, poněvadž může nastoupiti hned na několika místech, ježto poptávka po služebných jest vždy veliká. Za to, že se tak říkajíc ku práci snižují, musí se též náležitě honorovati. Všeobecně mívají měsíčně 60 až 70 franků, jsou-li obratné, i 150 fr.; dobrá kuchařka získá až 200 fr. Z té příčiny mnohé rodiny newyorkské, aby unikly svízelům se služebnými, bydlí a stravují ve velikých hotelích. Služebné děvče do Ameriky se vystěhovavší, dosud nikdy se do vlasti nevrátilo, protože práce je tu lehčí, nečistí bot a šatů, nechodí do trhu, obchodníci přinášejí potraviny do domu, není jí třeba tahati z trhu koše v úboru služky, může choditi i ve všední dni v klobouku a v pěkném šatě jako v Evropě v neděli, ukládá si, je-li šetrná, hezký peníz a konečně se dobře vdává, stávajíc se vlastní domácí paní. Není případem řídkým, že šetrné děvče ušetřilo si ročně 1000—1500 fr.

Dle vládní statistiky z r. 1903 roste počet žen, které prací rukou svých živí sebe neb i své rodiny. R. 1880 bylo žen nejméně 16tiletých, jež pracovaly za mzdu, 2,353.988; r. 1900 bylo jich 4,833.630, čili o 105·3% více. Jak ženy hrnou se do práce v oborech průmy-

slových, ukazuje se tím, že r. 1880 jich zaměstnáno bylo pouze 16%, kdežto r. 1890 19%, r. 1900 20·6%. Zvláště mnoho vdaných žen přispívá prací rukou k dobru rodiny, z osmnácti průměrně jedna. V statistice ženy roztříděny jsou nejen dle věku, plemene, národnosti, manželského stavu a zaměstnání, nýbrž i dle vztahu k rodinám, ve kterých žijí. Celkem se napočtlo na pevnině Spoj. států (bez Aljašky, Havaie) žen 23,485.559, z nichž pracuje 4,833.630. Pracujících žen bylo 68·4% mladších 35 let, 44·2% mladších 25 let a 25·6% nedosáhlo 21 let. Počet rozvedených žen nelze určiti, poněvadž ženy v mnohých případech se nepřiznávají, že jsou rozvedeny. Ale z těch, jež se přiznaly, 55·3% je odkázáno na výdělek vlastní. Poměrně větší množství žen pracujících je černošek 1,119.621, bělošek z rodin domorodých 1,771.066, bělošek zde rozených z rodin přistěhovalých 1.090.744, bělošek přistěhovalých 840.911, Indiánek, Číňanek a Japonek 11.288. Ve všech 303 povoláních, jimiž obyvatelstvo americké vydělává si chleba, zaměstnány jsou ženy až na devět. Pět žen bylo lodivody, devět bylo na železnicích zaměstnáno nakládáním zavazadel, 31 zastávala zaměstnání brzdařů, 7 konduktérů, 45 inženýrův a topičů, 26 výhybkářův a vlajkařů; 43 byly vozky na drožkách a kočárech, 6 konalo práci lodních tesařů, dvě byly pokrývači střech, 185 pracovalo při zaměstnání kovářském, 508 při strojnickém, 8 při kotlářském; 11 žen zaměstnávalo se vrtáním studní, 31 pálila vápno, dřevěné uhlí a koks. Dvě ženy označeny jsou jako motoráci. Skoro čtvrtinu veškerého počtu zaměstnaných žen tvoří služky; 456.405 bylo farmářských dělnic a z těch 96·8 procenta připadalo na Jižní státy a 361.804 z nich bylo černošek. Dále bylo 338.114 šiček, 327.206 učitelek, 328.935 dělnic v prádelnách, 231.458 pracovalo v přádelnách, 146.929 hospodyň a sklepnic. (Denní Hlasatel, Chicago 1907.)

Pohostinnost a štědrost Američanů zasluhuje chvalitebné zmínky. Zejména lidé chudí, jež osud sem a onam zanáší, vypravují, že na venkově přístřeší ani pohostění nikdy jim nebylo odepřeno. Cestujícím tovaryšům bývá dovoleno na stanicích železničních mezi obecenstvo se připlichtiti, zdarma se svézti a před konečnou stanicí se z vlaku vytratiti. Cizincům v pravdě bývá někdy za těžko pro krátkost času vyhověti pozváním, jež z různých stran k návštěvě jich docházejí.

Štědrost Američanů stala se skoro příslovečnou. W. C. Adams píše, že je modou darovati hostem na památku ty předměty, jimž se v domě podivují.

c) Obydlí, hustota obyvatelstva a poměry mezdní.

V státech Spojených shledáváme samoty a města; vesnic mimo indiánské pueblos v Novém Mexiku vlastně ani není. Má se to se vsemi jako s národní povahou lidu. Američanu je nepohodlna závislost na správě malé obce, miluje osamělý život na venku nebo hlučný život ve velikém městě, kde ztráceje se v množství, žije životem právě tak svobodným jako na praeriích, nikým nekontrolován

a nerušen. Osamocené dvorce, farmy a letní sídla záležejí skoro docela ze dřeva. Stará, hrubá budova, zvaná „Blockhous“, ustoupila všeobecně budově, jíž jmenují „Framehous“ a již stavějí z osekaných trámův, ohoblovaných prken a kryjí šindelem. Tvary staveb jsou nejrozmanitější, ale všechny prakticky rozvržené pro pohodlí Američanů. Mezi pěknými domy rozeznati lze hlavně tři typy a) slohu původně amerického, b) slohu Queen Anne s šindelovými štíty a lomenicemi a c) slohu koloniálního, t. j. vyvinutého, klassického slohu anglického s umělými sloupy a různými přístavbami praktickými. Nejjednodušší domy nemají sklepů, stojí na zemi na podložce ze silných, přitesaných klad, jež lze dle potřeby nadzvednouti, po případě i se stavbou na jiné místo posunouti. Není v nich vlhka; Američané si libují, že je v nich zdrávo. Kostra stavení pobíjí se prkny a latěmi. Z vnitřku připevňují se na stěny sádrové desky různě ozdobené, z venčí dvojí prkenné obití s proloženými vložkami dehtovými. V domě nescházejí koupelny, jež umisťují se vždy na blízku ložnic. Kuchyně mívají zvláštní vchod. Soukromé domy ve velkých městech bývají ze žuly a mramoru; převládající stavbou je však všude jednoduchý, barevný dům o půldruhém patře s verandou, na níž v létě dovádívají děti a houpají se dámy; cizincům zdá se býti hračkou, do krásné krajiny vsazenou. Stavba domu trvá dva nebo tři měsíce, poněvadž veškery součástky jeho lze opatřiti si hotové. Pohodlný dům pro dělníka o pěti místnostech je v státě Ohiu za 700 dolarů, v předměstí některého města pennsylvanského o 7—9 místnostech, koupelnou a ústředním topením za 2600 dol.

South Broad Street ve Philadelphii.

Hlavní rozdíly ve stavbách jeví se na severu, kde dělají se zdi silnější proti zimě, a na jihu, kde střechy přečnívají přes široké ochozy, aby chránily lidi dešťův a úpalu slunečního. Nátěr stavení bývá bílý. Potřeby dopravní a správní vyžadují soustředění místního, způsobují šíření osad, ale ne tak intensivně jako v Evropě. Z nutnosti vznikají tu vsi, nebo lépe řečeno zárodky osad, které někdy vzrůstají v mohutná, překvapující města, ale někdy opět zanikají, když na př. kraj přestal poskytovati té neb oné plodiny, nebo když směr dopravy byl přeložen do krajiny jiné, nebo když doprava vůbec pře-

stala. Bývají to zpravidla přístaviště na pobřeží mořském a na březích řek, doly, průsečíky křižujících cest atd. Vznikají tím způsobem, že podél řeky nebo podél cesty od dolů k železniční trati vedoucí, vyrůstá první řada domků. Jsou to domky obchodní, zpravidla jednopatrové, nad nimiž brzy vyrůstají první patra jako skladiště různého zboží, a v pozadí stavení obytná pro rodiny kupecké. Tak povstává první, hlavní třída obchodní. Vzrůstá-li osada, vyměřují se v pravém úhlu ulice poboční a plochy stavební rovněž v pravidelnosti v Americe pověstné. V týchž liniích pravidelných, v pravém úhlu se sbíhajících, rozděleny jsou i celé státy, státy v hrabství, hrabství v osady, pokud přírodní poměry tomu dovolují. Rovněž silnice křižují všude v úhlech pravých. Má-li osada příznivou polohu obchodní, mohutní tempem v Evropě neobvyklým. Někdy se stává, že města s výše rozkvětu náhle klesají, předstižena byvše některou sousedkou, šťastnější osadou, jíž výborná poloha k velikosti a k rozmachu pomohla. Několik jest takových měst, která mezi roky 1890 a 1900 zastavila se ve vzrůstu a upadala; tak na př. Cincinnati, do let šedesátých vládkyně západu, v závratné rychlosti spělo ku předu, ale potom Chicagem a St. Louisem bylo předhoněno a nyní opět Buffalem a Clevelandem zastíněno. Mezi jmenovanými roky 1890—1900 přibylo v Cincinnati 28.998 obyv., což činí 9·7% obyv. městského, o něco více nežli polovici průměru unijského, (17·6%) v témž času. Město tudíž relativně značně ve vzrůstu povolilo, zatím co polohou šťastnější velkoměsta Chicago, Cleveland, Buffalo, St. Louis a j. předčila přírůstkem obyvatelstva nad unijský průměr. V Chicagu přibylo v té době 54·5%, v Clevelandu 46·4%, v Buffalu 37·2%, St. Louisu 27·2%. Jestliže tato nestálost v počtu obyvatelstva jeví se ve velikých městech, lze totéž pozorovati u větší ještě míře v městech malých, v městech střední velikosti a zvláště v městech horních a tu, kde soustřeďují se hlavní cesty obchodní.

Obyvatelstva měla města:

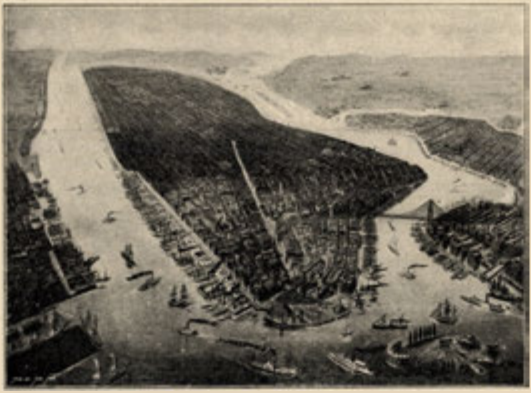
	1890	1900	1905
Albany N. Y.	94.151	94.293	98.537
Charleston S. C.	54.955	55.807	56.317
Lincoln Neb.	55.154	40.169	?
Lunchbury V.	19.709	18.891	?
Omaha Neb.	140.452	102.555	124.167
Rutland Vt.	11.499	11.760	?
Saginaw Mich.	46.322	42.345	55.000 (?)
Troy N. Y.	60.956	60.657	76.513

Z této malé tabulky je patrno, že rok 1900 znamená velice nízký stav hospodářského vývoje, kdežto r. 1905 značí periodu rozkvětu. Data z r. 1905 nejsou daty úředními ze všeobecného sčítání lidu, nýbrž pouze daty z nahodilých příčin pořízenými; přece však jasně dokazují, jak obrovským pochodem některá města ve vzrůstu pokračují.

Vzrostlé město, v jehož okolí soustředilo se několik výhodných

podmínek životních, šíří se obyčejně v podobě šachovnice, nebo častěji podélně ve směru hlavní třídy a jest pěkně v čtyřúhelníky rozděleno. Na blízku třídy hlavní pozemky brzy se zdražují, a tísní se domy, v nichž obchodní obyvatelstvo zůstává. Jinými směry rozšiřují se továrny. Továrny vytlačují mnohdy ze středu města obyvatele dále za obvod, aby mohly těžiti z blízkosti hlavní obchodní tepny městské. Lehké, dřevěné domy částečně se boří, částečně jinam přenášejí; spojení obyvatelů jejich se středem továrním prostředkují rychle vystavěné pouliční dráhy, aby nemařil se drahý čas zbytečným přecházením.

Veliká rozloha měst jest zjevem všeobecným, těsnost pak čtvrtí obchodních a vznik domův o mnoha patrech zvláštností měst obrov-

Ostrov Manhattan v New Yorku.
Dle Lehmannových obrazů zeměpisných.

ských. Američan má rád ohromné stavby, jež vkusu jeho přiléhají a pohodlí jeho rozmnožují. Kromě mnohopatrových domův obchodních stavějí se nyní také podobně ohromné hotely, ústavy vyučovací, knihovny a příležitostně i domy činžovní. Chrámy a budovy veřejné i se svou výstavností zanikají v silhuettách domů, do oblak trčících, poněvadž bývají stavěny s domy v jedné řadě a nelze jich někdy od obyčejných budov rozeznati. Budov státních bývá v městech celkem málo; kde však nad městem dominují, jako na př. ve Washingtonu, liší se nápadně od typu, obecně zavedeného. Totéž lze říci o městech Albany nebo Springfieldu v Illinoisu, jež honosí se mohutnými

státními kapitolii. Středem města bývá zpravidla nádraží, u něhož soustřeďuje se život obchodní. Při zakládání čtvrtí městských bylo všude přihlíženo k tomu, aby staré zahrady a lesy byly zachovány za městské sady, jež bývají nyní nejkrásnější jejich ozdobou. Město Washington, jež nevzniklo obyčejným způsobem, nýbrž vůlí vlády, leží uprostřed lesů.

Veliká budova radniční ve Philadelphii dosvědčuje, že v městech unijských stavitelé mají smysl a porozumění pro řešení velikých úloh dle starých slohův evropských. Skrovně naproti tomu vyhlížejí zbytky jiných, starších typů městských, jako jsou těsné, klikaté čtvrti měst obchodních, jmenovitě v Bostonu, kreolská čtvrt španělského rázu ve St. Augustine, francouzská v New Orleansu a jinde. Zvláště New York a Washington liší se základními typy stavebními od ostatních měst. V New Yorku totiž zastavují se zástupy vystěhovalecké, z nichž Italové a židé nemajíce pudu stěhovati se dále, zůstávají v městě mezi souvěrci a soukmenovci a tísní se ve svých čtvrtech městských. O rozlehlosti amerických měst svědčí tyto číslice. Berlín s 2 mill. obyv. zaujímá plochy 63 km^2; bydlí v něm tedy skoro 32.000 lidí na 1 km^2. Ve Philadelphii žije na 335 km^2 1·4 mill. obyvatelů, tedy ne zcela 4100 osob na 1 km^2; v Chicagu na 495 km^2 1·9 mill. obyv., na 1 km^2 ne zcela 3800 osob. New York má na ploše 830 km^2 nyní 3·7 mill. obyv.; lidnatost jeho tedy páčí se na 4500 osob, ovšem od r. 1898, kdy připojily se k městu některé okolní obce s velikými prostorami nezastavených pozemků. Jádrem však Nového Yorku zůstává zastavený ostrov M a n h a t t a n, na jehož ploše o 55 km^2 žije 2 mill. obyvatelů, na 1 km^2 více nežli v Berlíně.

* * *

Mezi pracovníky evropskými v Americe usedlými rozeznávati lze dvě třídy. Lidi, kteří nezvykají životu americkému a v oděvě, stravě, obydlí, pokud jim lze, řídí se evropskými zvyklostmi, aby hodně ušetřili. To jsou hlavně Vlaši, Irové a Slované, „leč velká část jich, žijíc v laciných, nezdravých bytech a nuzně se stravujíc, podléhá námahám zaměstnání a hyne.“ (Goldberger.) Druzí jsou ti cizinci, kteří přizpůsobují se americkým poměrům a stávají se Američany. I žijí potom jako Američané. Pečují vydatnou, skoro vybranou stravou a zdravým obydlím udržeti se při silách, aby sobě a dětem svým připravili rychlý postup do třídy lidí hospodářsky samostatných. Snaží se tak, poněvadž jsou si vědomi, že mnozí průmyslníci a obchodníci také začali s málem, a že naopak zase nynější boháči přes noc mohou zchudnouti a jako dělníci začíti dráhu životní znova. Při tom touží míti své vlastní domy a dle vkusu svého si je pohodlně zaříditi. Výše mzdy dovoluje jim část peněz uložiti a žíti v nadějích, že sen jejich se vyplní. Jsouce v nájmu, také si obydlí o třech nebo čtyřech místnostech útulně upravují, okna zdobí květinami a o svátečních dnech těší se zpěvem a hrou na klavír. Veliká část vzdálených dělníků přijíždí do továren městských na kolech, jež poskytují

jim kromě levného prostředku dopravního též zdravé zábavy. Veřejné pak knihovny, po celé zemi rozšířené, umožňují jim další vzdělání a otvírají tudíž brány k ještě většímu blahobytu. Těmto dělníkům přizpůsobují se hlavně dělníci němečtí a švýcarští.

Mzdy a služné, jichž se v státech Spojených dělníkům a úředníkům dostává, nejsou všude stejné, ale ne příliš odlišné. Pět franků počítá se v ceně dolaru.

Služebné	dostávají	60—150 fr.	měsíčně, kuchařky až 200 fr.;
nádeníci	„	6—10 „	denně, v New Yorku nejméně 10 fr.;
řemeslníci	„	15—20 „	„ nejlepší 20 až 25 fr.;

tovární dělníci:

hodináři obyčejní	6— 9 fr.	denně,	dobří 10	až	15 fr.;
deštnikáři (i ženy)	20—30 „	týdně,	„ 35	„	50 „
doutnikáři „	20—35 „	„	„ 40	„	50 „
zřízenci obchodní (i ženy) .	20—40 „	„	„ 50	„	90 „
„ v kancelářích „ .	30—50 „	„	„ 60	„	90 „

za $8^1/_2$ až 9 hodin pracovních.

Služné učitelův a duchovních:

na školách primarních (učitelky) 2000 až 3300 fr. za 10 měsíců;
„ „ sekundár. (High Schools) 3300 „ 4500 „ „ 10 „
v New Yorku 3000 až 4500 fr. ročně;

na High Schools v některých městech . . .		6000	až	9000 fr.;
na školách vysokých (Colleges)		6000	„	12.000 „
na universitách	12.000,	15.000	„	20.000 „
duchovní v malých městech		3000	„	12.000 „

Nájemného za domy se zahradami a trávníky se platí:

za nejjednodušší dělnický dům 1 až $1^1/_2$ patrový, o 4 až 5 pokojích (s kuchyní): 360 až 480 fr. ročně (cena kupní 4000 až 6000 fr.);

za obyčejný, pěkný dům dělnický, 2 až $2^1/_2$ patrový, o 6 až 8 pokojích (s kuchyní a koupelnou): 540 až 720 fr. (cena kupní 8500 až 11.000 fr.);

za měšťanský dům v pěkné poloze v řadě domů předměstských, o 7 až 9 pokojích kromě ostatního příslušenství: 850 až 950 fr. (cena kupní 12.000 až 14.000 fr.);

za panské sídlo, dle polohy, stavby a zařízení 30.000 až 100.000 fr.

Na doplnění podáváme ještě průměrné ceny některých předmětů potřebných. Platí se za:

dělnický oděv (všední)	40	až	60 fr.
dělnický oděv (sváteční) . . .	60	„	75 „
pánský oděv (z amer. látek) .	60	„	75 „
(z angl. látek) . .	75	„	200 „

pár střevíců děln.	10	až	13 fr.
„ střev. pánských	17	„	18 „
klobouk měkký . .	5	„	25 „
„ tvrdý . .	7	„	25 „
dělnickou košili . .	2	„	3 „
pánskou (všední) .	3	„	5 „
„ (sváteční)	5	„	8 „

K tomu ještě je dodati, že mzdy i ceny zboží na venkově jsou nižší nežli v městech jako u nás, a větší na západě nežli na východě.

Cena roční výroby průmyslové páčí se v státech Spojených na více než 40 milliard K. K výsledkům tak skvělým přispívá v míře veliké zajisté vyškolenost a dovednost dělnictva, jež průměrně vyniká intelligencí nad dělnictvo evropské a pracuje, vzděláno jsouc v oborech velmi úzkých, bez pocitu příchylnosti k zaměstnavateli a bez zadání své svobody osobní. Jsouc organisováno v odborové unie, nabylo velikého sebevědomí, že častými obrovskými stávkami nutí zaměstnavatele k výlukám tak rozsáhlým, že záchvěvy jejich pozorovati lze po vší Unii. Odtud také pochází pohrdání i závist, s níž americký dělník pohlíží na chudé, zotročené dělníky přistěhovalé, kteří přijímají nejhorší práce, zejména v dolech, za mzdu nepatrnou a zaprodávají se četným vykořisťovatelům. Jak se ubohým obětem velkokapitálu daří, o tom svědčí články v časopisech amerických uveřejňované a osvětlující zejména hlubiny dolův a železáren pittsburgských. Tu pracují hlavně Slováci, Poláci a Rusové; Čechové podobně jako Němci brzy osvojují si nátěr americký, s kterým snadno se probíjejí společností americkou. Pravých boháčů českých je málo, a z nich jen málokteří hlásí se k svému národu. R. 1907—8 vystěhovalo se do států Spojených celkem 10.164 Čechů, z nichž 9899 pocházelo z Rakousko-Uherska. Oproti jiným národům rakouskouherským poměrně málo (Němců 27.576, Maďarů 23.826 duší); na hotovosti měli s sebou 257.071 dolarů (1,269.930 K). Ztrátu národního jmění nahrazují úsporami, jež zase posílají do své vlasti. Mužů bylo 5495, žen 4669; značný byl mezi nimi počet dětí pod 14 let. Analfabetů bylo pouze 1% (Maďarů 10%); jen 33 osobám ze všech byl zakázán úřady americkými vstup na půdu unijskou.

Četná ustanovení, která omezují vystěhovalectví do Ameriky, vrcholí v zákonu ze dne 20. února 1907. Čínští dělníci se vůbec na půdu americkou nepřipouštějí; dále lidé tělesně a duševně zakrnělí, nemocní, žebráci, zločinci, prostituovaní, obchodníci s děvčaty a anarchisti. Dělnickým sdružením učiněno zadost, a splněno jejich přání, aby pracovníci, kteří před přistáním smlouvy pracovní ujednali, rovněž nebyli vyloďováni. Odmítáni jsou od břehův amerických kromě analfabetů též takoví lidé, kteří nemají zákonem stanovené sumy peněz na dočasnou výživu.

d) Obchod, dopravní prostředky, průmysl, míry a váhy.

Státy unijské, tvoří o sobě hospodářské oblasti s přírodními poměry velice rozdílnými, což je příčinou velice rozdílné produkce a podmiňuje čilý obchod vnitřní. Obchod vnější je rozsáhlý a dosud většinou v rukou cizinců, zejména Angličanů, Němců, Francouzů a Belgičanů, jimž patří také nejdůležitější linie dopravní. V té věci Amerika osamotňuje se poměrně velice pomalu, ač ještě v polovici

minulého století plachetní loďstvo států Spojených bylo hned za anglickým, a američtí námořníci známi bývali odbornou znalostí a odvážnou podnikavostí. Za to organisace obchodní vyhovuje požadavkům naší doby a může býti vzorem Evropě. Zejména banky obstarávají mnohem větší obraty peněžní nežli banky evropské a neschází v osadách a městech malých.

Co však obchodu v Americe nejvíce prospívá, jsou železnice, vodní cesty, v krajinách odlehlých vozy tažené koni a muly. Železnicemi hospodářské poměry nabyly úplného převratu, neboť významem svým předčily nad splavné řeky a nad průplavy, jimiž sítě splavných řek byly doplňovány až do polovice předešlého století, kdy železnice byly ještě v počátcích vývoje, a kdy nebyly ještě schopny soutěže v dopravě na vzdálenosti veliké. První koleje položeny byly r. 1827 k dopravě kamene z lomů v Quincy do Bostonu; první železnice vedla z Amboye (1830) do Bordentownu v New-Jersei. R. 1856 Unie měla 17.000 km drah. Tehdy koleje železniční vedly již od pobřeží atlantského po Missisipi, od Portlandu po New Orleans, od Savannahu a Charlestonu po St. Louis a Milwaukee. Západně od hor Appalašských rychle se prodlužovaly a pronikly nejdříve severní částí států Středních. Výborný stav železnic v státech Severních byl důležitým spojencem vlády unijské ve válce otrocké.

Železnicemi mohla se prováděti výměna přírodnin západních s tovary východními a kolonisace území západně od Missisipi, zvláště když provedeno bylo soustředění železničních sítí v rukou několika mocných sdružení kapitalistických, jež pustila se v soutěž jednak mezi sebou, jednak s drahami vodními, nad nimiž úplně zvítězila, tak že řeky a průplavy jindy plné nákladních lodí a člunů (Missisipi a Ohio) jsou nyní napolo prázdny. Jediné na Velikých jezerech doprava děje se v míře neztenčené.

Nesmírného rozpětí dosáhla stavba železnic po válce r. 1865; tehdy (1869) dojely první lokomotivy triumfálně oceánu Tichého a ukončily dopravu těžkými povozy cestovními. R. 1872 měly železnice délku 107.782 km, r. 1881 již 150.716 km, r. 1899 ale 300.636 km, r. 1906 více nežli v Evropě: v státech 355.000 km, v Evropě 320.000 km. Kromě tichomořské železnice Centrální (z r. 1869) vystavěny byly ještě tři trati od oceánu k oceánu; jedna severně od Centrální, zvaná Severní, dvě jižně od Centrální, zvané Atlantsko-pacifická a Jižní železnice tichomořská.

Železnice americké sloužily v mnohém ohledu za vzor železnicím evropským, nad něž rozpětím, délkou, významem, lácí a pohodlím dávno již předčí. Všecek hospodářský svět točí se kolem železnic, jež pomáhaly kultivovati západ. Hospodářský a politický rozvoj na západě je dílem železnic, a proto jsou králové železnic, ovládající veliké skupiny tratí, nejmocnějšími činiteli veřejného života, jejichž jednání veřejnost sleduje s obdivem a hrůzou, poněvadž odkázáno je hospodářsky na jejich vůli. Zvyšují a snižují sazby dopravní dle libosti a obohacují se. Ne darmo přirovnává Fischer vládu společností moci loupeživých rytířů středověkých nebo zvyku

italských a německých měst obchodních, která stanovila dle vůle své clo na zboží přepychové.

Veliké rozšíření tratí železničních spočívá hlavně v té okolnosti, že nahrazují západním krajinám potřebné silnice, a že stavby jejich provozují se mnohdy bez potřeby, jako závodní podniky rozmanitých společností, které jimi docíliti chtějí zvýšení cen pozemků, státem k parcelaci přidělených. I to jest míti na zřeteli při posuzování nesmírných rozměrů železničních tratí, že dosud připadá průměrně 37 km trati na 1000 km^2 povrchu unijského. Předčí tudíž Belgie houšťkou železniční sítě nad Spojené Státy skoro sedmkrát (246 km), Německo skoro třikrát (102 km), Rakousko-Uhersko skoro dvakrát (65 km). Nejhustší síť železniční shledáváme v Unii v končinách mezi jezery a poříčím Ohia, na východ k oceánu Atlantskému a na jih po rovnoběžku 45. Jižní hory Appalašské ve východní části dosud jsou železnicemi chudy; celý západ, vyjmouc vzdělávané nížiny, pronikají kromě několika tratí tichomořských a tratí spojovacích železnice rovněž po skrovnu, ačkoli v poměru k hospodářské roztříštěnosti a nedokonalosti krajů jest jich tu skoro dosti.

Liší se značně od železnic evropských. Rozpětí kolejnic je tu větší, vozy delší a širší, lokomotivy na hlavních tratech mnohem těžší. Spodní stavby na východě jsou důkladné, poněvadž zvykem je rychlými jízdami spojení mezi městy udržovati a poněvadž mnohem více trpí poměry povětrnostními. Za to trati poboční a západní z ohledův úsporných vyznačují se leckterými nedostatky. Mosty železniční na východě zpravidla vynikají důmyslnými a smělými konstrukcemi, kdežto na západě na mnohých místech ještě zříti lze mosty dřevěné. Také rychlost vlaků na tratech amerických je rozmanitá. Na východě vlaky mezi New Yorkem a Chicagem, St. Louisem a Washingtonem jezdí nejrychleji; na tratech vedlejších pomaleji, poněvadž spodní stavby jejich nejsou pro přílišnou rychlost jízdy dosti bezpečny. Na mnohých tratech západních jezdívá pouze jediný vlak denně. Nádraží bývala podobna velikým dřevěným kolnám, v nichž uschovávalo se zboží; osoby nocovaly ve zvláštních budovách. Teprve v posledních letech stavějí se řádná nádraží dle vzorův evropských. Pověstné jest ústřední nádraží v St. Louisu, z něhož vycházejí dvaatřicatery koleje, nádraží ústředních drah v New Yorku a j. v. Neutěšená je však statistika nehod na drahách amerických; tolik tisíců mrtvých a desetitisíců raněných v Evropě neshledáváme. Od 1. července 1906 do 30. června 1907 zahynulo při neštěstích železničních 5000 lidí, raněných bylo 76.285 osob. Rok před tím zahynulo 4225 osob, poraněno bylo 66.708. Stoupl tedy za rok počet mrtvých o 18%, raněných o 14%. Veliký vliv na tato neštěstí má hlavně nepřízeň povětrnostní, zejména účinky vody, jako jsou průrvy železničních náspů, podemletí pilířů mostních a pády konstrukcí; jinými příčinami nehod jsou nedostatek bezpečnostních zřízení, která se jeví hlavně ve velikém počtu tabulek výstražných, v užívání sněžných pluhů, bezpečných lokomotiv a brzd, jakož i nedostatek zkoušeného a spolehlivého personálu. Doprava železniční, ač jest veliká,

přece nevyrovnává se množství ujetých km, jež připadá na jednu osobu v leckterém malém státě evropském. Délku tratí amerických, na př. New York—Chicago (1450 km), New York—St. Louis (1685 km) lze srovnati jedině s tratmi Cařihrad—Vídeň nebo Cařihrad—Praha. Pro vzdálenosti z N. Yorku do New Orleansu, Lareda, San Francisca a j. nemáme v střední Evropě rozměrů. Z N. Yorku do N. Orleansu je 2150 km, tedy jako z ostrova Rujany do Neapole; z N. Yorku do Lareda 3420 km, tedy asi jako z Le Havru přes Vídeň do Cařihradu; z N. Yorku do San Francisca 5525 km, což dá se naznačiti vzdáleností z Lissabonu přes Madrid, Paříž, Berlín do Moskvy (5180 km).

* * *

Vodní cesty, přírodou nabízené, byly druhdy velikým dobrodiním pro vyvíjející se Ameriku, a nedivno, že právě tu nalezl se geniální vynálezce parníku, dopravního prostředku, jenž spojil díly světa a zabezpečil spojení národů. Zejména východní polovice Unie, oplývající hojností vodných řek, využitkovala vynálezu plnou měrou. Typickým stal se americký parník říční s plochým dnem a s několika v řadě stojícími vysokými komíny. Slouží-li parník dopravě osob, mívá na palubě lehké stavby o několika patrech s ložnicemi, jídelnami a jinými místnostmi potřebnými ku pohodlné dopravě. Kromě toho na hlubokých řekách a průplavech zříti lze parníky námořní, jež plují z moře do jezer a naopak. Leč význam lodí na řekách stále poklesá; řeka sv. Vavřince, Illinois, Missisipi, Ohio a j. kladou někdy paroplavbě tak veliké překážky, že zavedení pohodlnější a rychlejší dopravy železniční ruch paroplavební na nich tlumí a porušují. Nejen západní přítoky missisipské, jejichž výška vodní v horním toku snížena byla zavodňovacími soustavami, vykazují neobyčejné rozdíly v množství dodané vody, nýbrž i Ohio stává se změnami poměrů vodních někdy k dopravě nezpůsobilý. Tak na jaře stoupá hladina jeho dle Deckerta až o 21·7 m, což je největší stav vzedmuté vody na celém světě, v létě pak zůstává sotva 60 cm nad normálem, což právě v době žní v některém roce vážně ohrožuje obchod obilní. Při tom trpívají města pobřežní zátopami, nížiny záplavami a regulace piscením a zkázou ochranných hrází. Následkem toho St. Louis, jenž r. 1885 vykazoval na rejdě své příjezd 252 parníkův o 162.000 tunách zboží, r. 1899 vykazoval pouze 214 parníkův o 130.000 tunách, a z 29·7 mill. tun zboží St. Louisem provezeného, pouze $^3/_4$ mill. dopraveno bylo po vlnách missisipských, kdežto všechno ostatní dopravilo se železnicemi.

Většina velikých měst nitroamerických vznikla při důležitých cestách obchodních, při křižovatkách silnic, při ohbech a ústích řek, nebo tu, kde postaveny bývaly přes ně mosty. Celkem udává se, že řeky unijské poskytují přes 50.000 km splavných tratí, k nimž pojí se 5000 km průplavů. Ze vší dopravy 76% připadá na železnice, 24% na dráhy vodní (16% na jezerech Velikých). Dle Polakovského

Ryžování zlata vodními proudy v Kalifornii.

Amerika. Příloha 25. (Dle fotogr. musea Náprstkova).

Hôtel v lese a obrovské stromy při řece Calaverasu v Kalifornii.

Kalifornský dům.

Říční ryžování zlata v Kalifornii.

Amerika. Příloha 23. (Dle fotogr. musea Náprstkova).

záleželo (1900) obchodní loďstvo unijské ze 7053 parníkův o 2,657.779 tunách, z 13.271 lodí plachetních o 1,884.842 tunách mimo menší lodice a čluny průplavní; r. 1907 z 24.900 lodí o 6·9 mill. tunách. Na jednotlivá přímoří připadá loďstva obchodního:

na pobřeží atlantské	17.200 lodí	o 3,400.000	tunách
„ „ tichomořské	3.400 „	„ 850.000	„
„ „ Velikých jezer	3.100 „	„ 2,400.000	„
„ „ missisipské	1.200 „	„ 250.000	tunách.

Rozvojem železnic utrpěl též význam zemských cest obchodních a říšských silnic, jichž síť dosud zdárně se rozšiřovala. Tak roku 1802 vedla již výborná silnice z Bostonu do Savannahu pro chodce, jezdce i vozy poštovní. Mimo to vinuly se cesty směrem do Pittsburgu při Ohiu do Knoxville, Charlestonu, Richmondu a

Koráb v St. Marys Riveru v Michiganu.

Philadelphie, po nichž ubírávaly se proudy vystěhovalců na západ pěšky, koňmo nebo na těžkých, dopravních vozech. Poněvadž péče o silnice značně ochabla, nelze úpravu jejich přirovnávati k úpravě silnic evropských. V době deštivé bývají sotva schůdné. Následkem toho užívají Američané k dopravě vozů lehkých, zpravidla o dvou kolech s vidličnatou ojí a rozmanitých tvarů, zvaných buggies; vozy nákladní pohybují se pouze v městských čtvrtech obchodních. V době naší význam silnic opět se zvětšuje, poněvadž automobil a tramway elektrická důkladnosti jejich vyžadují.

Telegrafní a telefonní síť v státech Spojených rovněž je náramně rozsáhlá. Nejvzdálenější místa západních pustin jsou spojena se světem aspoň telegraficky. První telegrafické spojení stalo se Morseem r. 1844 mezi Washingtonem a Baltimorem; pak následovala

rychle spojení jiná, jichž ujala se „Západní unijsko-telegrafní společnost“. R. 1907 měla již přes 328.854 km délky o 2·3 mill. km drátu a rozeslala přes 90 mill. depeší (1903 asi 70 mill. depeší). Nikde na světě nepřikládají tak veliké důležitosti elektrickému posílání myšlenek v životě městském i venkovském jako v Americe. Kam pohlédne oko cizincovo, všude zří tyče telegrafní a telefonní, často hrubě otesané na ulicích i v pustinách a síti drátů, jež všemi směry přepínají městské třídy, paláce, chrámy a budovy nejvyšší. Telefonů bylo r. 1907 na 8,636.000 km; užívá se jich všestranně, v úřadech, továrnách, v obchodě a v domácnostech.

Průmysl následkem ochranných cel neobyčejně se vyvinul. Nejdříve vznikaly pily a cihelny, r. 1783 zřídili přistěhovalci první přádelnu, r. 1790 parní mlýn, r. 1813 první mechanickou tkalcovnu. r. 1829 první lokomotivu, r. 1846 Howe opatřil si patent na zlepšený

Parníky na Cuyaboze v Clevelandě.

stroj šicí. Nejprůmyslnějším územím jest pruh při oceánu Atlantském až po řeku Missisipi, také v poříčí Missuri a při pobřeží tichomořském. Ústředím průmyslu železářského je Pennsylvanie, průmyslu textilního území států Novoanglických. Nejvíce továren na zboží kovové a strojoven je v Pittsburgu, Steeltonu, v Sparrow-Pointu, Chicagu, Johnstownu, Clevelandu, Buffalu, Wilmingtonu, Bethlehemu a Birminghamu. Hospodářských strojů vyrábí se nejvíce v Chicagu, v Louisville, Columbu, Akronu, Springfieldu a Cantonu; šicích strojů v Bridgeportu a Elizabethu; zboží stříbrného v Providenci, New Yorku, Meridenu, Tauntonu a Attleboroughu; vozů v Hartfordu; zboží kamnářského v Troyu a Buffalu; drátu ve Worcestru; pokladen v Cincinnati; lokomotiv ve Philadelphii a Altooně; výrobků bavlněných v Manchestru, Lawrenci, Fall Riveru, Chicopeei, Baltimore, Charlestonu a Augustě; výrobků lněných ve Willimanticu; ko-

berců ve Philadelphii a Lowellu; hedvábných látek v South Manchestru a Patersonu. Z potravin nejvíce mouky posílá Minneapolis a St. Louis; piva St. Louis, Charlottesville a Kalifornie; masných výrobků Chicago, Kansas City a Omaha; cukru Brooklyn a Philadelphia. Výrobků skelných a hliněných Trenton, Elwood (Indiana), Findlay (Ohio), Pittsburg; vozů železničních Pullmann (u Chicaga), Buffalo, Dayton, Philadelphia, Altoona; lodí říčních Philadelphia, Chester, Wilmington, San Francisco, Superior. Papír hotoví se v 1170 papírnách, jež denně přes 6 mill. kg papíru vyrábějí, zejména v Holyoke a Springfieldu. Olejů vyrábějí nejvíce v Clevelandu, v Bayonne (New Jersey), v Memphidě a New Orleansu; výrobků tabákových v St. Louisu, Richmondu, Durhamu a Jersey City; střelných zbraní v Springfieldu (Mass.) a Hartfordu; zboží koženého v Lynnu; pian v New Yorku a Bostonu.

* * *

Příjmy států Spojených r. 1901 činily: cla 1235 mill. K, daně 1512 mill. K, poštovné 543 mill., různé příjmy 176 mill. K; dohromady 3466 mill. K. Výdaje: správní 580 mill. K, vojenské 705 mill. K, na loďstvo válečné 302 mill. K, pense 716 mill., na zachování Indiánů 55 mill., na poštovnictví 543 mill., úroky z dluhů státních 161 mill. K; dohromady 3062 mill. K. Státní dluhy obnášely (1900): 10.729·5 mill. K, hotovost pokladniční 5571 mill. K; vlastní dluhy 5158·5 mill. K.

Jednotkou mincovní je dolar ($) o 100 centů (c) = 5·04 K. Zlaté mince kolují v ceně 1, $2^1/_2$, 5, 10 (halfeagles) a 20 dolarů (double eagles); stříbrné jsou v ceně 1, $^1/_2$, $^1/_4$ a $^1/_{10}$ (dime); niklových a měděných užívá se o 5, 2 a 1 centu. Peníze kovové a papírové mají tutéž cenu.

Měr a vah užívá se v státech Spojených staroanglických. Místo na kilometry počítá se na miles a square miles čili sekce. Mile = 1·609 km*), square mile 2·59 km²; mile dělí se na 8 fourlongs, fourlong = 220 yardům, yard = 3 stopám (0·914m). Pro výpočet z hlavy mile má se ke km jako asi 16 : 10, t. j. 16 km k 10 miles; square mile má se ke km² jako asi 10 : 4, t. j. 10 km² = 4 square miles. Základní vahou je libra = 0·45 kg; shortton à 2000 librách = 907·18 kg; barrel mouky váží 196 liber = 88·9 kg, barrel soli váží 280 liber = 127 kg. Základem měr dutých je bushel (záležející ze 4 pekův à 8 quartech) = 35·237 l a gallon (o 4 quartech à 8 gillech) = 3·785 l; barrel petroleje má 42 gallonů, barrel piva 31 gallonů, barrel ostatních tekutin 30 gallonů.

e) Správa státní, vojenská a soudnictví.

Ústava ze dne 17. září 1787 dělí státní moc ve tři samostatné, oddělené sbory: výkonný (exekutivní), zákonodárný (legislativní) a soudní (nejvyšší dvůr soudní). V čele vlády stojí president nově

*) S mile nesmí se zaměnovati míle námořní (minuta poledníková), jejíž délka obnáší 1·852 km.

volený vždy po čtyřech letech, se sídlem v spolkovém hlavním městě Washingtonu. Je nezávislým na kongresu, poněvadž stává se presidentem volbou přímou. Devět úředníků, presidentem jmenovaných, tvoří ministerstvo jemu stále podřízené. Kongres záleží ze senátu a sněmovny poslanecké. V senátě zasedá 96 vyvolených občanů, kteří jsou 30tiletí a devět let občany Spojených států. Z každého státu (48) volí se dva na 6 let; vždy po dvou letech třetina z nich volí se a doplňuje znova. Sněmovna poslanecká čítá 386 členů přímo volených na 2 léta. Kdo volen býti má, musí požívati sedm let práva občanského a míti věku nejméně 25 let. Territoria zastoupena jsou v sněmovně poslanců zástupci, nemajícími práva hlasovacího.

Stálého vojska dle nového řádu z r. 1899 bylo (r. 1905) 61.233 mužův a 3800 důstojníků, organisované milice 103.792 mužův a 7521 důstojníků. Doplňování vojska pravidelného a námořnictva děje se najímáním mužstva zpravidla na dobu 3 let. Mimo to všichni schopní občané od 18. do 45. roku věku svého náležejí službě vojenské. Počet občanů takových již r. 1890 obnášel 13,230.168, r. 1902 (dle tab. Hübnerových) 10,845.268. Všechny státy nemají vojsk stejně vycvičených a vypravených. Vzorné pluky shledáváme v New Yorku, Pennsylvanii a Illinoisu. Výdaje na vojsko rozpočteny byly r. 1901: na vojsko pozemní 680 mill. K, na námořnictvo 284·5 mill. K; r. 1905 až 1906 na vojsko pozemní 593 mill. K, na námořnictvo 546 mill. K. Vlastních pevností v zemi není; forty a děly opatřeny jsou hlavně města přístavní. V budoucnosti budou největšími pevnostmi tichomořskými San Diego, San Francisco, Portland a Port Orchard při Puget Sundu. Vojsko dělí se v pluky pěchoty, v pluky jízdy, v pluky dělostřelectva, v setniny železniční a indiánské. Loďstvo záleželo r. 1906 ze 115 plavidel s 728 děly; z toho bylo 31 lodí obrněných se 448 děly. Pro případ války upraveno jest 154 parníkův a lodí vlečných jako loďstvo pomocné (42 člunů dělových); 24 lodí se stavělo. Námořníků bylo r. 1905: důstojníků 1957, poddůstojníků 6195, prostých 21.433 mužů. Zbrojnice jsou v Portsmouthu, Charlestonu, Brooklynu, League Islandu a Washingtonu; loděnice v New Londonu Norfolku, Pensacole a San Franciscu (Mare Island). Ve West Pointu je vyhlášená akademie vojenská.

Soudní zřízení unijské odděleno jest od zřízení jednotlivých států. V čele jeho stojí generální zástupce státní. Veškeré soudce jmenuje doživotně president; žalováni a sesazeni mohou býti pouze kongresem. Soudcové u soudů jednotlivých států bývají jmenováni guvernéry nebo přímo národem voleni na dobu 4 až 12 let. Z toho důvodu jmenování soudců stává se otázkou politických stran; která strana při volbách vítězí, propouští úředníky soudní strany poražené a dosazuje přívržence své. Odtud tolik korrupce a úplatnosti v některých státech. Nejvyšší soud unijský (supreme court) záleží z vrchního soudce (chief justice) a 8 přidělených jemu soudců (associate justices). Soudy nižší instance jsou soudy krajské (circuit courts) počtem 9; ve státech, které nejsou ještě přiděleny k žádnému z 9 soudů krajských, mají soudy okresní práva soudů krajských.

Soudův okresních (district courts) zřízeno je v malých státech a v distriktu Columbii po jednom, ve velkých státech po dvou i po třech. Žalobní dvůr (court of claims) rozhoduje o právu a stížnostech pronesených oproti vládě a záleží z 5 soudců, sídlících ve Washingtoně.

Territoria mají zvláštní správu soudní, a každé z nich vlastní úřady, v nichž předsedá vrchní soudce dvěma soudcům jemu přiděleným, státnímu zástupci a maršálu států Spojených.

f) Dějinný vývoj států Spojených.

Spojené státy americké jsou bez odporu největším a nejvýznamnějším zámořským státem, založeným a obývaným bílým plemenem. Vznikly nejen charakteristickými vlastnostmi svého obyvatelstva, nýbrž i neobyčejnými přednostmi poměrů přírodních: přiměřenou plastikou půdy, poměry klimatickými a výhodnou polohou mezi dvěma starosvětskými kontinenty; mimo to i šťastnými okolnostmi, že území jejich bylo praobyvateli řídce obydleno a tudíž Evropanům otevřeno a přístupno. Kdyby Sev. Amerika byla původním obyvatelstvem tak obydlena jako Čína nebo Japonsko, nebo třeba jen jako sousední Mexico, byly by dějiny osazovací zajisté zcela jinak dopadly. Ale území nynějších států Spojených bylo téměř liduprázdno a jakoby pro bělochy evropské dávno již připraveno. Indiánům bylo před hroznými zbraněmi Evropanův ustupovati a přemoc jejich uznávati. Pozvolný ústup však nedál se najednou, nýbrž v ustavičné drobné válce, v stálých potyčkách, přepadech a často v boji jednotlivců, muže proti muži. Jak jednou již bylo vyznačeno, půtky s Indiány nejsou v dějinách států Spojených čestným oddílem. Mnoho hrdinství a mnoho ukrutenství obsahovaly boje, jež Cooper dovedl ve svých povídkách odíti romantickými líčeními, a jež jsou příčinou, že dosud Američanům činí se zasloužené výčitky ve příčině krutého postupu proti domorodcům.

První osadní pokusy podnikli Angličané v druhé polovici vlády královny Alžběty, kdy po nezdarech sira Humphreye Gilberta (1578) sir Walter Raleigh hledal příhodné místo k založení osady. R. 1584 nalezl „zemi nejbohatší, nejsladší, nejúrodnější a nejzdravější na světě“ a nazval ji Virginií ke cti panny královny (pobřeží nynější Sev. Karoliny). Z prvních přistěhovalců (přes 100 osob) po čase část se vrátila. Z druhého sboru (r. 1587 asi 150 osob, mužů, žen a dětí) po 4 letech nezbylo ani stopy. Zahynuli nejspíše hladem a v půtkách s Indiány.

R. 1606 vznikla osadní společnost americká po způsobě jiných společností obchodních, jíž král Jakub I. dal práva na dobývání zlata a těžbu z půdy, v území mezi 34. a 45. rovnoběžkou, z čehož však králi připadla pětina z nálezů zlata a stříbra a patnáctina z výtěžku mědi. Osadníci byli účastni „práv, svobod a výsad rozených Angličanů“. Společnost se r. 1624 rozešla a panství nad Virginií přešlo na korunu, jež hned na to jmenovala tu za správce své úředníky.

Tím položil se základ první svobodné obce, jejíž občané měli později veliký vliv na vybudování Unie.

Reformace anglická, jež zachovala organisaci staré církve a obřadnictví při službách Božích, byla příčinou, že věrní kalvinisti, zavrhujíce „papežskou modloslužbu“, jako klekání při přijímání nejsv. svátosti oltářní a správu církve skrze biskupy a arcibiskupy, uchýlili se jako „puritáni“ napřed do Hollandska a později za oceán, kde pod vlajkou anglickou zachovati chtěli národnost sobě a svým dětem. R. 1620 v počtu 102 osob dostihli mysu Codu a založili osadu Plymouth, čímž angličtí příslušníci pevně stanuli i v severní části pobřeží atlantského, opírajíce se o zemědělství a chov dobytka, t. j. o nejbezpečnější základy příštího blahobytu. R. 1632 dal základ Marylandu lord Baltimore. R. 1643 spojili se kolonie v Massachusettsu, Connecticutu, Rhode Islandu, New Hampshiru, Vermontu a Mainu ve „Smluvní svazek spojených kolonií novoanglických“. R. 1664 poddala se Angličanům hollandská faktorie Nový Amsterdam na ostr. Manhatannu a byla pojmenována New Yorkem na počest Jakuba, vévody z Yorku, bratra krále Karla II. R. 1663 Karolinu zřídili vévoda z Albemarle a lord Clarendon, Georgii James Edward Oglethorpe. R. 1664 území mezi Hudsonem a Delawarem obdrželo jméno New Jersey a připadlo mírem v Bredě s Delawarem koruně anglické.

Jako při vzniku předešlých osad spolupůsobily pohnutky náboženské, dálo se i při vzniku Pennsylvanie, již založil William Penn, syn admirála Penna s kvakery (společností Přátel), jimž zjednati chtěl svobodu vyznání v Americe. Ale v Marylandu, v Massachusettsu a i ve Virginii byli pronásledováni jako ve Světě Starém. I odhodlal se Penn zavésti je na místa jiná, jež mu r. 1681 králem Karlem II. byla zajištěna mezi New Yorkem, New Jerseyem a Marylandem a odtud na západ. Záhy Pennsylvanie stala se útočištěm příslušníků nejrůznějších sekt nejen evropských, nýbrž i amerických, jimž pod blahovolnou a demokratickou správou dobře se vedlo. Penn vydal heslo, aby se s Indiány zacházelo mírně a humaně, čímž získal jejich lásku a pomocí jich dostihl až Modrých hor.

Z této doby osadní není bezpečných zpráv o počtu evropských přistěhovalcův, ani o počtu obyvatelstva v státech Novoanglických. Tu odkázáni jsme na pouhé odhady. V polovici XVII. století bylo v anglickém území v Sev. Americe asi 40.000 osob, z nichž 23.000 připadalo na Novou Anglii. R. 1689 odhaduje se počet osadníků na 100.000 osob (80.000 na Novou Anglii). R. 1740 dosáhl počet prvního millionu, o 20 let později $1^1/_2$ millionu a před vypuknutím války za nezávislost $2^1/_2$ millionu. Obyvatelstvo novoanglické bylo jednotné národností a náboženstvím, t. j. anglické a puritánské. Též na jihu převládal živel anglický, ale v Jižní Karolině žilo mnoho hugenottů, v Marylandu, Virginii a Georgii Němců a ve stol. XVIII. v územích pohraničních mnoho irských presbyterů. V ostatních koloniích jevila se všude veliká směs národnostní.

Půdu získati bylo snadno, ale vzdělávati ji bylo nesnadno, po-

nėvadž nebylo pracovníků. V stol. XVII. ve Virginii běloši pracovali sami, nebo pomáhali jim zločinci z Anglie sem deportovaní. Také byli tu lidé, kteří agenty zklamáni byvše, žili bez peněz a plantážníkům bývali prodáváni, aby za peníze utržené zaplatiti se mohlo převozné a útraty spojené s vydržováním přistěhovalců. Tito lidé, indented servants, pracovali pět, šest i osm let a potom byli propouštěni na svobodu s výbavou peněžní, oděvní, někdy i jako majitelé pozemků. Poněvadž se však pracovníků stále nedostávalo, počalo se užívati k obdělávání plantáží tabákových černochův afrických podobně jako na plantážích třtinových v Indii Západní. R. 1650 připadal na 50 bělochů jeden černoch, v prostřed XVIII. stol. byly již mezi obyvatelstvem $^2/_5$ černochů. Podobně utvářily se poměry v Marylandu, v Sev. a Již. Karolině, kde soustava plantážnická, podporována jsouc bažinatou půdou, znamenitě se osvědčovala. Následkem toho poměry v koloniích jižních značně se lišily od poměrů v zemi mateřské i v koloniích severních. Na nejnižším stupni sociálního postavení byli negerští otroci, o něco výše indented servants. Stavu městského a selského tu nebylo, neboť městský život byl koloniím jižním cizí, a v samotném Charlestonu aristokracie plantážnická byla stavem vládnoucím. Malí farmáři nemohli se na pobřeží udržeti a uchylovali se do západních okresů, kde v krajinách, civilisací nedotčených pole svá vzdělávali a o nic jiného se nestarali. Pány jihu byli tedy velkostatkáři a zastupovali jej na venek.

Zcela jinak utvářily se poměry v Nové Anglii. Puritáni proto se sem přistěhovali, aby náboženské ideály své tu mohli uskutečniti, ne jednotlivě na plantážích jako virginští plantážníci, nýbrž v křesťanských obcích, v nichž chrám byl středištěm jejich společnosti. Mimo to horší půda severní nedovolovala jim pěstění plodin hospodářských ve velkém pro trhy světové. Tak náboženské ideje, jakož i přirozené podmínky půdy k tomu vedly osadníky, že nezakládali velkostatků, nýbrž usedlosti, na nichž pracovali sami se členy rodin svých. Potřebovali-li pomoci, přibírali bílé „servants"; černí otroci bývávali zaměstnáni jen v skrovné míře jako služebníci v domácnostech městských. Neosídlená půda náležela obcím, jež ji přikazovaly pak jednotlivým osadníkům; lesy a pastviny byly majetkem společným. Farmáři pěstovali hlavně kukuřici, zeleniny a pšenici; kromě toho chovali dobytek, Výhodná pobřeží lákala obyvatele severních osad též k moři, odkud jim kynul bohatý výtěžek z rybolovu a z obchodu rybího. Rybářství, loďařství a obchod zámořský záhy již staly se důležitými částmi hospodářské mohutnosti Novoangličanů.

Connecticut a Rhode Island bývaly pro autonomní tendence své považovány za svobodné státy pod ochranou britskou. Podobně ostatní kolonie, knížectvím podobné, byly vlastně britskými státy ochrannými. Ale nebylo nikoho tajno, že občanstvo jejich nejraději by se z vlivů koruny a mateřské země vymanilo, kdežto vláda anglická naproti tomu hleděla autoritu svou v zemích osazených si zachovati a provozovati kontrolu zákonodárství, vlády, vojenství,

financí, i soudní a církevní. Nejdůležitější však práva, jichž Angličané se s největším úsilím drželi, byla práva, zajištěná jim zákony obchodními, jež Anglii zabezpečovala veliké příjmy. Základem plavební akty z r. 1651, doplněné zákonem z r. 1660, bylo ustanovení, že obchod mezi Anglií a zámořskými osadami jejími smějí provozovati lodi v Anglii stavěné a ze tří čtvrtin Angličany osazené. Jinozemci byli z obchodního ruchu v říši vyňati. Zboží osadní smělo se do jiných zemí voziti pouze oklikou přes anglické přístavy; rovněž tak předměty neanglické, určené pro osady. Když průmysl v koloniích počal se vyvíjeti a britské výrobky tím byly z trhů jejich zatlačovány, dán byl r. 1698 králem Vilémem zákaz, aby se vlněné zboží a vlna převážela z osady do osady, čímž měl se úbytek vlněného zboží z Anglie nahraditi. R. 1732 a 1750 vydány dokonce zákony, jež zakazovaly zřizování hutí, oceláren a pil v koloniích amerických. Nejhlouběji zasáhla do hospodářských poměrů novoanglických r. 1733 akta melassová, vysoká cla na melassu, na cukr a rum, pokud ty předměty pocházely z osad neanglických.

Kromě otázek hospodářských obyvatelé novoangličtí měli na starosti otázky kulturní, zejména výchovu mládeže a vzdělání národa. Již r. 1636 zřízena byla v Massachusettsu vysoká škola, nazvaná po duchovním Johnu Harvardovi. Obce měly povinnost přihlížeti k tomu, umějí-li děti čísti a znají-li základní články víry a zákonů zemských. Obce, jež měly 50 domů, měly za povinnost zříditi školu a učitele; obce, které měly přes 100 domů, honosily se školami latinskými. Duch osvětový XVIII. stol. přenesl se přes oceán a našel tu vynikajícího šiřitele v osobě Benjamina Franklina, rodem Bostoňana, jenž sídle ve Philadelphii, stal se Američanem pověsti světové.

* * *

Soudobně s osadami anglickými vyvíjely se osady francouzské. Ale již v základech jejich patrny jsou obsáhlé rozdíly. Angličané postupovali všude pomalu. Teprve za 150 let dosáhli Alleghan, usazujíce se na širém území jako rolníci, kupci, rybáři a námořní plavci, sami nad sebou vládnoucí a hluboce proniknuti jsouce právy na svobodu a samostatnost. Francouzové rychlým tempem dobrodružně cestovali skoro po celé pevnině, aniž pevně se kde usazovali, ustanovujíce správci území důstojníky a úředníky, kněží a šlechtice. Anglosaští osadníci potřebovali půdy, již odnímali Indiánům a tím hněv jejich na sebe uvalovali; osadníci francouzští od nich zboží kupovali, s nimi lovili a přátelství navazovali. Proto rudokožci měli k nim větší důvěru nežli ku panovačným, sobeckým Angličanům.

Když objevena a prozkoumána byla Francouzi Veliká jezera, řeka sv. Vavřince, Ottawa a když Robert de La Salle pronikl po Missisipi do zál. Mexického a opanoval pobřeží jeho ve jménu krále francouzského, osady francouzské byly na ohromném prostoru téměř dokola osad anglických. To ovšem nebylo lhostejno vládě anglické

a počala činiti nároky na lesní území po Alleghany. Následkem toho bylo samozřejmo, že srážka obou států je nevyhnutelna. Francouzové podlehli. Bylo jich desetkrát méně než Angličanův, a poněvadž to byla vlastně válka dvou mocností evropských, záleželo na tom, která z nich objeví se zdatnější. Tu ovšem námořní moc anglická ukázala se v nejlepším světle.

První rozepře mezi Angličany a Francouzi sběhly se již r. 1613, kdy Angličané dobyli Portu Royalu, r. 1629 poprvé města Quebecu. Od r. 1689 do 1697 trvala mezi oběma státy „válka krále Viléma", v níž významnými stala se veliká tažení indiánská proti Angličanům. Válka o dědictví španělské v Evropě měla ozvěnu v Americe ve „válce královny Anny". R. 1713 Acadie (Nové Skotsko) a New Foundland nadobro postoupeny byly Angličanům. V době válek o dědictví rakouské, v americké „válce krále Jiřího (1744—1748)" novoanglické voje dobyly franc. pevnosti Louisburgu a ostrova mysu Bretonu, jež však v míru v Cáchách zase byly Francouzům přiřknuty k nespokojenosti vítězů. Mír byl ujednán, ale na hranicích državo amerických srážky osadních tlup děly se dále. Tak r. 1753 Francouzové zřídili na jednom severním přítoku Ohia Fort Loboeuf a zmocnili se angl. pohraniční stráže. Tehdy guvernér virginský poslal tam 21letého Jiřího Washingtona, aby protestoval a náhradu získal. Ale Francouzové dostiučinění nedali a založili Fort Duquesne. Brzy potom (3. července 1754) Washington zajat byl s oddělením vojska, když se zbraní v ruce šel slaviti meze francouzskému postupu. V další drobné válce, nanejvýš romantické a ukrutné, Francouzové byli celkem vítězi. Potyčky tyto a nepřátelství v severoamerických pralesích byly příčinou sedmileté války anglicko-francouzské, jež počala vyhlášením britské vlády 18. května 1756. R. 1758 kombinovaným útokem loďstva i pěchoty Angličané dobyli Fortu Louisburgu, jiné tlupy zmocnili se stráží při jezeru Ontarijském a 1758 Fortu Duquesne, jenž nazván po ministru Pittsburgovi, Pittsburgem. R. 1759 padl Quebec. V bitvě před branami města zahynuli vůdcové obou stran, Wolfe a Montcalm. R. 1763 světový rozmach Francie byl zaražen, angličina zvítězila nad francouzštinou, ale zároveň byl to počátek rozpadu první britské říše světové, neboť dlouholeté války sdružily občanstvo třinácti severoamerických kolonií a vyvolaly v nich cit amerického vlastenectví. Zároveň kolonisti počali býti si vědomi své síly vojenské, své organisace a zejména bezpečnosti na západních hranicích, odkud byli Francouzi vypovězeni. I nebyla daleka doba, v níž Američané osudy vlasti odhodlali se vzíti do rukou svých.

Doba nadešla. Politikové angličtí jako nynější zabývali se obchodní politikou, obranou říše a reformou finanční bez ohledu na kolonie a bez jejich souhlasu, ale na jejich účet. Zákony měl právo vydávati pouze říšský parlament. Již r. 1733 vydaná melassová lista a vysoká cla na cukr z Indie Západní rozladila osadníky a ponoukala je k živému podloudnictví. Vláda pak, aby je zamezila, vydala r. 1764 aktu cukernou, v níž snížila cla z mellasy na polovici, ale

poplatky za cukr zvýšila, stanovivši nová cla na kůže, kožišiny, kávu, víno a různé tkaniny. Zároveň nařízeno bylo, aby se vší přísností a bezohledností podloudnictví bylo stiháno. Po sedmileté válce Anglie velice se zadlužila, a tu vládnoucí kruhy navrhovali, aby zejména osady severoamerické na zaplacení dluhů přispěly, poněvadž příčina k válce vznikla vlastně pro jejich bezpečnost. Také měly kolonie připláceti na stálé vojsko, v Americe vydržované. Lord Grenville k tomu ještě bez předchozího vyjednávání navrhl pro osadníky novoanglické novou odpornou daň, daň kolkovou, kteréž přes protesty postižených dostalo se 22. března 1765 královské sankce. Od 1. listopadu 1765 všecky listiny o právních záležitostech měly býti psány na papíře kolkovaném; rovněž kolkovány býti měly časopisy, knihy a karty. A tu vznikl veliký odpor proti stanovení daně parlamentem anglickým, nikoli však proti obsahu nového zákona. Američané těžce nesli, že parlament ukládá jim nové povinnosti, jakkoli v něm zastoupeni nejsou. Prvně ozvali se plantážníci virginští, potom občané massachusettští, kteří navrhli, aby se poslanci osadní v říjnu 1765 sešli v New Yorku a tu porokovali o těžkém postavení svém. Kolkovní kongres devíti kolonií ustanovil se na resolucích, v nichž vytčeno bylo nesprávné stanovisko parlamentu, jestliže bez souhlasu kolonií ukládá nové daně. Vláda od daně upustila, ale odpověděla, že jí právo k tomu přísluší.

R. 1767 parlament vydal nová cla na sklo, olovo, barvy, papír a čaj, vypočtená na 40.000 liber, jichž mělo se užíti na výdaje, spojené se správou justiční a vládní. Bostoňané prohlásili ihned boykott britských výrobků; krvavé výjevy pouliční byly předzvěstí americké revoluce. Vláda poslala do Bostonu válečné lodi s dvěma pluky pěchoty, jež byly osadníkům stálou výstrahou a pobídkou ku poslušnosti. R. 1770 střetlo se občanstvo s vojskem, jež střelbou zabilo tři občany a dva těžce zranilo. Nová daň nesla krvavé ovoce*). Tu upuštěno v Anglii opět od nenáviděných cel kromě cla z čaje, jímž mělo dáno býti Američanům na jevo, že přese všechno parlament anglický práva svého na určování daní se nevzdává.

Spory se přiostřovaly. Dne 9. června 1772 lid z města Providence zapálil vládní loď „Gaspee“ a námořníky zajal, protože kapitán její přísně pronásledoval podloudnictví. Ač tisíce o tom věděly, nepodařilo se nikoho z činu usvědčiti. Brzy počaly se tvořiti organisace tajných spolků, jež za úkol si obraly pracovati proti vládě. Tehdy Benjamin Franklin dlel v Anglii, jako obchodní zástupce koloniální. Náhodou dověděl se o obsahu dopisů úředních z Massachusettsu, v nichž uvedena byla přísná ustanovení oproti koloniím. Oznámil to svým přátelům, a ti způsobili obrovskou bouři proti úřadům. Vláda považovala Franklina za vinníka bouře a suspendovala jej s úřadu, jejž zastával. I vrátil se rozmrzen domů.

Tu zatím vzmohl se všeobecný odpor proti zboží anglickému,

*) Čistý výnos daně ze skla a z čaje byl 295 liber, náklad vojenské výpravy páčil se na 170.000 liber; boykottem snížil se dovoz o několik millionů liber.

zejména proti čaji, jejž sice Američané měli mnohem levnější nežli Angličané ve vlastní zemi (o 9 penců na libře), ale zásadně si požitku jeho odpírali. Když r. 1773 připluly některé lodi Východoindické společnosti s čajem do přístavu bostonského, nikdo zboží nekupoval. V Charlestonu uložili čaj do skladišť, z New Yorku a z Philadelphie náklad poslali zpět do Londýna, v Bostonu obecní shromáždění na návrh Samuele Adamse chtělo učiniti totéž, ale úřady k odjezdu lodi nedaly potřebných listin. Dle zákonných ustanovení musilo zboží, z něhož clo se nezaplatilo, po dvaceti dnech býti zabaveno a do skladišť složeno. Leč lidé složení nákladu za každou cenu mínili přerušiti. I přestrojilo se mnoho mužů za Indiány, zmocnilo se nákladu a hodilo jej (342 beden) do vody. To byla pověstná bostonská bouře, zničení soukromého majetku, pokoření britské vlády; byl to doklad, jak veliké bylo vzrušení, že něco tak násilného mohlo se díti před očima úřadů.

Následujícího roku dostalo se Bostoňanům zákonů donucovacích. Parlament anglický 31. března 1774 nařídil, že Boston pro násilnosti v přístavě od 1. června t. r. se uzavře, pokud pořádek a poslušnost k zákonům se neobnoví. Zákon ze dne 20. května nařizoval, že úředníci, kteří nezamezovali porušení kázně, budou předvoláni před soud anglický. Zákon ze dne 2. června dovoloval prohlídku vojenských tlup v domech občanských. Hned po tom přibyly do Bostonu nové čtyři pluky vojska. Leč zákony ty považovaly se za vyhrůžku osadám všem, a osadníci dle toho počali se zařizovati. Dne 5. září sešlo se volné shromáždění poslanců osadních, aby protestovali a králi podali své stížnosti. Shromáždění, kongres, nezamítlo nadvlády královy, ale popíralo, že parlament má právo bez svolení osadníků vypisovati nové daně a nová cla. Zároveň prohlášen byl všeobecný boykott na zboží anglické, irské, východoindické, na vína madeirská, indigo a na otroky. Kdo neuposlechl rady kongresu, považován byl za zrádce věci vlastenecké a jméno jeho mělo veřejně býti vyhlášeno za bezectné. Petice a návrhy kongresu z 13 kolonií byly 26. října 1774 předloženy parlamentu a anglickému králi. Ale vládnoucí kruhy nemyslily již na smírné vyřízení sporu, nýbrž na přemožení odporu násilím.

Válka vypukla 19. dubna 1775. General Gage přepadl městečko Concord, v němž uloženy byly zbraně povstalců, ale ztěží vrátil se do Bostonu, obklopen jsa se všech stran milicí osadní. Dne 10. května 1775 sešel se druhý kongres, 15. června zvolen byl Jiří Washington za nejvyššího velitele ozbrojené moci americké, 8. července 1775 přijata byla adressa králi, v níž vřelými slovy osvědčovala se příchylnost kolonií ke koruně a říši, 23. srpna 1775 odpověděl král proklamací, že kolonisté jsou rebely a 22. prosince t. r. zakázán byl všeliký styk s nimi. Šťastné výsledky činnosti své Američané připisují Washingtonovi, potomku staré virginské rodiny plantážnické, pravému aristokratu. Nebyl geniálním vojevůdcem, ale měl vlastnosti, jich právě v době, kdy vlast byla v nebezpečí, nelze oceniti: osobní statečnost, klid, chladnokrevnost a nevyčerpatelnou trpělivost. Roz-

myšlivý a pomalý v rozhodnutích, lpěl pevně na svých záměrech a ničím nedal se od předsevzetí odvrátiti. Nebyl geniálním státníkem, ale jasným, rozvážným myslitelem, měl zdravý úsudek a jemným taktem získával občany pro své úmysly a neshody mezi nimi vyrovnával. Washington náleží k mužům, kteří spíše charakterem nežli intellektuelními schopnostmi pronikají. Přijal úřad mu nabídnutý, aniž činil nároky na odměnu za služby své a odešel na bojiště u Bostonu, jehož Američané počali dobývati. Nebyli však voji po našem smyslu vystrojenými; neměli náležitého oděvu, zbraní, kázně a zásob. Ani peněz nebylo; vojíni odcházeli do svých domovů, důstojníci se spolu hašteřili. Když Američané dobyli 4. března 1776 výšin dorchesterských, nebylo Angličanům lze města uhájiti, nalodili vojsko a za 13 dní potom opustili hlavní město massachusettské.

Když nebylo jediného vojína na území 13 kolonii, prohlášena 4. července 1776 nezávislost jejich veřejně. Prohlášení je pravým obrazem ducha 18. věku. Vychází z těchto zásad: „Všichni lidé jsou rovně stvořeni a opatřeni právy, jako životem, svobodou a snahami po blaženosti. Tato práva chrániti náleží vládám, jež oprávněnost svoji odvozují ze souhlasu vládnoucích. Jestliže vláda práva národa porušuje, národ může jí poslušnost odepříti a novou vládu zříditi". „Proto oznamujeme a prohlašujeme slavně my v kongresu shromáždění zástupci Spojených států amerických, nejvyššího Soudce světa za svědka svých spravedlivých úmyslů berouce, ve jménu a plnou mocí dobrého národa těchto kolonii, že tyto prosty jsou veškerých povinností oproti koruně britské, že veškero politické spojení mezi nimi a státem britským úplně jest uvolněno a uvolněno býti má, a že jako svobodné a nezávislé státy mají plné právo vésti války, uzavírati mír, spolky sjednávati, obchod upevňovati a vše činiti, co nezávislé státy činiti právo mají. A pro zachování tohoto projevu s pevnou důvěrou v ochranu božské prozřetelnosti zastavujeme vespolek své životy, své jmění a posvátnou čest".

Vůdce vojsk anglických měl úmysl obsaditi New York a pobřeží Hudsonu a Novou Anglii od Virginie odděliti. V srpnu přistali tudíž němečtí žoldnéři na březích Long Islandu; 15. září Angličané vtrhli do New Yorku, jenž stal se do konce války jejich základnou. Washington nemohl přemoc cizinců zdolati a ustupoval. Strádal velice nedostatkem lidu, zbraní a peněz; 18. prosince 1776 psal: „Nebude-li napiat každý nerv, aby se nové vojsko s největší rychlostí sebralo, myslím, že bude konec hry". Ale nezoufal: „Naše věc nemůže býti ztracena, i když na nějaký čas za mraky se ukryje". Brzy potom zajal oddělení hessenských vojínů, z nichž mnozí přidávali se pod prapory jeho. R. 1777 Angličané postupovali s dvou stran, od Hudsonu a z Kanady; na jihu vítězili, na severu u Saratogy bylo se jim vzdáti. Na zprávu o tom v Evropě přidali se na stranu Spojených států Francouzové, s nimi Hollanďané a Španělé, z čehož vzplanula válka světová. Po mnohých zdarech i nezdarech, po nevýslovných obětech a strastech ještě jednou bylo jednáno o mír. Anglická vláda nabízela se, že odvolává všechny zákony,

jimiž osadníky poškodila, ale chvíle dohody se zmeškala, a válka vedla se dále. R. 1778—1779 bojovalo se hlavně ve státech Jižních ve prospěch Britů. Když pak Francie zasáhla v boj vojskem a loďstvem, štěstí válečné se od nich odvrátilo. Mírem Pařížským ze dne 3. září 1783 sjednán konečný klid zbraní, v němž samostatnost států byla uznána a k tomu ponecháno jim území, Francouzům r. 1763 odňaté mezi Velikými jezery, Alleghanami a řekou Missisipi v rozsahu základních 13 států.

Svoboda a území byly získány, ale následky válek dostavily se r. 1786 jako vždy: rozvrat finanční, hospodářská nouze, úpadek úvěru, pokleslost obchodu, anarchie a hrozící válka občanská. I bylo vynikajícím mužům přistoupiti k vážným reformám, jež projednány byly r. 1787 ve Philadelphii a slouží za základ nynější ústavy. Virginii zastupoval Washington a Madison, Pennsylvanii Benjamin Franklin, Morris a James Wilson, New York Alexander Hamilton, Massachusetts Rufus King. Za předsedu jednání zvolen byl jednohlasně Jiří Washington, později též za presidenta republiky. Po něm byl presidentem John Adams, pak Tomáš Jefferson, republikán nejčistšího zrna. Za jeho správy zmenšily se státní dluhy, zrušily se nenáviděné daně nepřímé, změnilo se úřednictvo na základě politického smýšlení. Jeho myšlenkou bylo, aby státy Spojené byly pro ostatní svět příkladem země mírumilovné.

Nelze nepoznamenati, že urovnání poměrů finančních a ústavních pozvedlo Unii na úroveň státův evropských. Zámožné třídy lidu, hlavně obchodníci, průmyslníci, rejdaři těžili z nových poměrů nejvíce; byli též hlavní oporou moci státní, nazývajíce se stranou „federalistickou". Rolníci a plantážníci libovali si více v ideách demokratických a výraz smýšlení svého vložili v název „republikánů". Odtud unijský jih byl více republikánský, země novoanglické federalistické. Dle sčítání lidu r. 1790 nařízeného bylo ve státech skoro 4 mill. lidí na 2 mill. km².

Napoleon Bonaparte hodlal za ztrátu Egypta obnoviti panství francouzské v Americe, ale vida, že Američané (Jefferson) spojili by se proti němu v nových zápletkách válečných, upustil od obnovení Louisiany a předal jim nejen New Orleans, důležitou trať missisipskou, ale i ostatek území, po Španělích zděděný. Bylo však Američanům zaplatiti za odstoupení 80 mill. franků (15 mill. dolarů). Plošný obsah států Spojených rozšířil se tím na 5 mill. km², na nichž r. 1810 bydlelo na 7 mill. lidí. Akr půdy byl tím koupen asi za 2 centy. Louisiana byla ovšem nezdělána, a nikdo netušil, která bohatství přírodnín jsou v ní uložena. Tak státy dosáhly východního úpatí Cordiller a brzy hlásily se o další podíl na dalekém západě přes námitky závistivých Angličanů.

V druhé „válce za nezávislost" s Angličany od 18. června 1812 do 24. prosince 1815 nezískali Američané pozemkův, ani výhod, spíš mnohé porážky, ale slavné činy na moři a zejména obhajování New Orleansu dosud posilují národní vědomí a hrdost jejich.

Dne 12. února r. 1819 státy koupily v době povstání kolonií špa-

nělských půlostrov Floridu za 5 mill. dolarů, ucelivše tak své pobřeží mexické s atlantským.

Když r. 1821 ruský car Alexander I. úkazem ze dne 4. září ohlásil, že nároky si činí na tichomořské pobřeží Severní Ameriky severně od 51.° s. š., nebylo to vhod Spojeným státům, ani Anglii, jež rovněž o pobřeží tichomořská velice se zajímala. I projednávalo se v prosinci 1823 v kongresu poselství presidenta Monroea, v němž vyslovuje se zásada, že pevnina americká není již kolonisačním předmětem mocností evropských, a že další pokusy o osazení záp. pobřeží státy Spojené považovati by musily za nebezpečné své jistotě a míru. Tím dáno bylo na jevo, že západní polokoule mocnostem evropským jest uzavřena, a že státy Spojené se prohlašují za vedoucí mocnost Nového Světa. Ale největší význam poselství Monroeova spočívá v tom, že dán jím Unii pevný program americké politiky, dle něhož později se řídila. Účelu bylo skutečně dosaženo. Rusko odřeklo se r. 1824 osad jižně od 54° 40′ a evropské mocnosti přestaly se míchati do záležitostí jihoamerických; španělské kolonie uhájily svoji nezávislost a státní forma republikánská zůstala na západní polokouli všeobecnou.

* * *

Ve většině států, které r. 1776 prohlásily nezávislost, bylo otroctví zákonem dovoleno. Kdežto v státech Severních používání černých otroků bylo spíše přepychem, v státech Jižních bylo podkladem plantážnictví, poněvadž všechna práce spočívala na nich. V státech Novoanglických tvořili otroci nepatrný zlomek obyvatelstva, v státech Středních byl počet jich větší, v Jižní Karolině předčili počtem nad bělochy. Otroctví a obchod s otroky tak zevšeobecněly, že většina osadníků neviděla v nich nic závadného, ač protivilo se křesťanství, humanitě a morálce.

Král Gustav Adolf na př. zakázal otroctví v nově zřízené osadě Novém Švédsku. V kolonii Rhode Islandu bylo nařízeno v polovici XVII. stol., že černoch nesmí býti do smrti v otroctví držán, ale po řadě let na svobodu propuštěn. Jinak byly ještě jiné výhody ve prospěch otroků nařízeny, ale zřídka přesně vykonávány. Následkem osvětového hnutí na konci XVIII. věku v Evropě lepšily se poměry společenského života i v Americe. První ze států Spojených, Vermont, zrušil otroctví r. 1777; po něm následovaly státy jiné s různými úlevami, jež otrokům usnadňovaly dosíci zlaté svobody. Mimo to byl zakázán dovoz černých lidí z ostr. Západoindických a z Afriky, aby počet jejich nevzrůstal. Všeobecně tedy otázka otrocká vyvíjela se dle tužeb států Severních.

Leč nastal obrat, když Eli Whitney vynalezl stroj, jenž odděloval vlákna bavlněná od semen, a když pěstění bavlny již r. 1834 dosáhlo výtěžku 457 mill. liber. Pracovníků přibývalo, a tím rostla cena otroků. V státech, v nichž byly plantáže bavlněné, na zrušení otroctví nebylo pomýšlení. Naopak státy Jižní ze strachu, aby nebyly

v hospodářském vývoji poškozeny, přičinily se o zákon, aby territorium jižně od Ohia bylo otroctví otevřeno. Na území tom vznikly typické státy bavlnářské, Alabama a Missisipi. Mimo to ustanoveny byly hranice mezi územími, v nichž otroctví se udrželo a mezi těmi, kde bylo zrušeno. Státy Jižní chtěly do území svých přičísti i stát Missuri, čemuž Sever odporoval. Kompromisem Missurským (1820) stát Missuri stal se bavlnářským, ale nedovoleno již, aby se otroctví šířilo severně od 36° 30′. Tím provedeno bylo rozdělení států v Jižní a Severní jako předehra krutých bojů, jež později národ americký rozdvojily. Protiotrokářské myšlenky brzy také na dobro usnuly.

Roku 1831 William Lloyd Garrison uveřejnil v „Liberatoru“ bostonském ohnivý článek, v němž odsuzuje nehumání otroctví a žádá přímo za jeho zrušení. Mnozí souhlasili s Garrisonem a založili „Americkou protiotrokářskou společnost“, nalézajíce ve všech vrstvách obyvatelstva přátele a příznivce. Téhož roku vypuklo ve Virginii povstání otroků, jehož vůdcem byl černoch Nat Turner. Vláda je krvavě potlačila a vydala zákony proti rozšiřovatelům protiotrokářských spisův, ano vypsala cenu na osobu Garrisonovu. Kolem r. 1840 bylo již 2000 místních skupin Garrisonovy společnosti protiotrokářské s 200.000 členy.

Sklizeň bavlny v Georgii.
Fotografie Strohmayera & Wymana.

Čím více protiotrokářství rostlo, tím více státy Jižní se snažily, aby postavení své v Unii upevnily a nové státy otrokářské utvořily třeba na území cizím; jevily v letech čtyřicátých a padesátých největší politiku expansivní. Hlavní zřetel obrátily k slabému Mexicu, jehož území výborně by se hodila jejich plantážnickým účelům. V první řadě jednalo se jim o Texas, jenž ve vzpouře kolonií španělských proti zemi mateřské přešel na Mexico. Poněvadž však osazen byl velikým počtem občanův unijských, snadno podařilo se mu r. 1836 se vymaniti a jako samostatná republika ustaviti. Revoluce

domácí byla příčinou, že připojení Texasu k Unii bylo pouze otázkou času. Texasští, jako otrokáři, toužili připojiti se k státům Jižním; státy Severní tomu odporovaly. R. 1845 Texas byl skutečně annektován. I vypukla krvavá válka mezi Mexikem, jež práva na Texas vzdáti se nemínilo, a mezi Unií, jejíž touha nesla se k oceánu Tichému. Generál Kearney vnikl do Mexica přes Santa Fé; generál Scott dosáhl jezera Vera Cruze a dobyl hl. města 14. září 1847; generál Taylor, pozdější president, vnikl přes Rio Grande del Norte do severních provincií. 2. února r. 1848 smluven mír Guadalupe-hidalgský, jímž Mexico přinuceno bylo vydati Unii nejen Texas, nýbrž i Nové Mexico, Kalifornii a širé krajiny západních vysočin jižně od 42° s. š. Za to dostalo se Mexicu jako odškodnění 15 mill. dolarů. R. 1853 koupí Godsdenovou unijské hranice rozšířily se přes Arizonu a Nové Mexico skoro k rovnoběžce, jdoucí přes ústí Colorada. Před tím již r. 1846 smluvou s Angličany rozdělilo se území Oregonu rovnoběžkou od Lake of the Woods po oceán a připočteno bylo z jižní části k majetku států Spojených. Tak Spojené státy nabyly určitých hranic, v jichž rozsahu moc jejich šíří se ustavičně.

R. 1850 sjednaly státy Spojené s Anglií úmluvu, v níž se oba státy zavázaly, že zachovávati budou neutralitu budoucího průplavu, vedeného Amerikou Střední. R. 1854 americká výprava, již vedl Perry, otevřela obchodnímu světu říši Japonskou.

* * *

Po těchto událostech nastal v Unii boj mezi oběma stranami o nadvládu nad dobytými territoriemi; strany vystupovaly proti sobě jako dvě nepřátelské moci. Volbou Lincolna presidentem (6. listopadu 1860) panství Jižních států v Unii bylo podvráceno. Jižní státy považovaly volbu Lincolnovu za příčinu, aby vystoupily z Unie. Dne 20. pros. 1860 vystoupila Karolina Jižní, 9. ledna 1861 Missisipi, pak Florida, Alabama, Georgia, Louisiana a Texas. V únoru 1861 sešli se delegáti jejich v Alabamě, prohlásili, že zakládají spolek „Konfederačních státův amerických“ a zvolili presidentem Jeffersona Davisa na dobu 6 let. Jinak ústava podobala se velice ústavě států Severních.

Virginia, nejmocnější stát otrokářský, snažil se způsobiti jakés vyrovnání mezi státy Severními a Jižními, ale dobrý úmysl ztroskotal. A tak jediné zrušení otroctví bylo s to, aby nevznikla válka mezi oběma stranami. Když president Lincoln 4. března 1861 nastoupil na úřad svůj, pronesl závažná slova: „Ve vašich rukou, moji nespokojení spoluobčané, ne v mých, spočívá rozhodnutí, má-li býti válka nebo ne! Vláda vás nenapadne; nesrazíte se, jestliže sami se nenapadnete. Nepřísahali jste, že vládu zrušíte, já ale nejslavnějším způsobem přísahal, že ji budu udržovati, ochraňovati a hájiti.“

Válka přece začala. Odpadlé státy zmocnily se blízkých spolkových pevností a 14. dubna 1861 dobyly Fortu Sumteru v přístavě charlestonském. Tu probudil se patriotismus států Severních, tlumený

dosud láskou ke společné vlasti a na výzvu do zbraní soustředilo se 70.000 bojovníků na zdolání odporu. Jedenáct států Jižních s 9 mill. obyv. stálo proti třiadvaceti státům Severním (s 22 mill. obyv.). Unie měla loďstvo a vojsko, výbornou ústřední správu, diplomacii a hospodářsky předčila nad odpadlé státy, jež kromě plodin vývozných zhruba jiných nepěstovaly, o průmyslu železářském a textilním nemluvic.

Státy Jižní napadeny byly na třech stranách: od moře, v severní části Virginie a v údolí missisipském. Hlavní bojiště po celou dobu války bylo v severní polovici Virginie, jak toho vyžadovala důležitost obou hlavních měst: Washingtonu a Richmondu. Na straně unijské vynikl generál Grant, na straně konfederační generál Lee. Dne 9. dubna 1865 vzdaly se sbory Leeovy. Závěrem kruté války za osvobození otroků byla úkladná vražda presidenta Lincolna 14. dubna 1865, právě když nastupoval podruhé zodpovědný úřad svůj. Řadí se k nejslavnějším Američanům, drže otěže vlády rukou pevnou, s horoucí láskou pravého intelligenta, prodchnutého humanitou, sebevědomím, mírumilovností, trpělivostí a oddaností vlasti.

President Lincoln.

Akt částečného osvobození otrokův udál se již 1. ledna 1863, kdy Lincoln zvláštním ediktem dal volnost otrokům ve státech odpadlých a slíbil jim ochranu vojska, loďstva i přijetí do čet unijských. Dne 31. ledna 1865 zrušeno otroctví v celém území států Spojených. Válka vyžádala si přes 800.000 životů lidských, způsobila děsné zpustošení celých krajův a zvýšila státní dluh o 1440 mill. K. Všecek Jih byl ohromen na řadu let, čímž dána příležitost Západu, že mohutněl, a territoria jeho bylo lze postupně prohlašovati státy spolkovými.

Po rekonstrukci států Jižních a po úpravě poměrů v státech Severních vláda americká započala tradicionelní politiku expansivní na novo. R. 1867 získala od Ruska půlostrov Aljašku za 7·2 mill.

rublů, posilnivši moc svou při oceánu Tichém. Rok po tom získaly státy smluvou s Němci a s Angličany samojského ostrova Tutuily. R. 1898 prohlášeno bylo souostroví Havaiiské territoriem.

„Perla Antill", ostrov Kuba, dávno již bývala touhou politikův amerických. Když r. 1895 Kubánci vzbouřili se proti Španělům, obyvatelstvo unijské sympatisovalo s nimi, president Mac Kinley žádal na Španělích, aby přísná pravidla válečná proti rebelům byla zmírněna, a na ochranu občanův amerických poslal tam válečnou loď „Maine". Loď v přístavě habanském 15. února 1898 vyletěla do povětří. Američané vinili z toho Španěly, a tak vznikla válka za osvobození Kuby, jež skončila vítězstvím loďstva amerického. Mírem Pařížským 10. pros. 1898 Španěly vzdaly se souverenity nad Kubou a postoupily Unii ostrovy Puertorico, Filipiny a Guam v Jižním moři; za Filipiny zaplatily Spojené státy odškodného 20 mill. dolarů. Kubánci dosáhli za jistých podmínek nezávislosti, a vojsko americké r. 1902 z ostrova odtáhlo. Leč roku 1906 počaly na Kubě nepokoje proti státům Spojeným, a čety unijské vnikly na ostrov podruhé. R. 1909 opět se vrátily na pevninu, ale není vyloučeno, že při povaze Kubánců vojsko unijské vstoupí na ostrov potřetí — a trvale.

Černošská rodina rolnická v Sev. Karolině.
Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.

Ostrov Puertorico má svou ústavu a stane-li se státem v Unii, občané jeho nabudou jistě občanství. Presidentu Rooseweltovi podařilo se přiměti republiku Santo Domingo pod protektorát státův, a lze očekávati, že i černošská republika Haiti protektorátu tomu se odevzdá. Přivtělení osad dánských, zejména ostrova Sv. Tomáše, jenž vyniká výtečným přístavem, dosud se nezdařilo. Okkupace Filipin nedála se tak hladce jako okkupace osad jiných, zvláště když po r. 1898 se ukázalo, že Filipinci nepřáli si ani panství španělské vyměniti za americké. Obrovské oběti, jež povstání vyžadovalo, přimělo veřejné mínění ku projevům, že nejlépe by bylo ostrovy samým

sobě ponechati, t. j. neutrálními je učiniti nebo jiné velmoci prodati. Když r. 1900 vzniklo v Číně povstání boxerův, Unie s Japonskem a státy evropskými účastnila se tažení na Peking a nečinila nároků na území. Rusko opanovalo Mandžurii a ve válce rusko-japonské tím pozbylo sympathií Američanův. Presidentu Rooseweltovi podařilo se, že sjednán mezi válčícími mír v Portsmouthu (New Hampshire), ale od té doby patrna jest v Japonsku rozladěnost oproti státům, v jejímž pozadí vynořovaly se i příznaky války, pročež vláda americká poslala r. 1908 mohutné loďstvo do oceánu Tichého.

* * *

Čím více přibývá zájmův unijských na Tichomoří, tím určitěji a silněji vystupuje v popředí nutnost, aby se prokopal šíjí středoamerickou průplav. Američané již r. 1850 s Angličany jednali o příštím průplavu a jeho neutralitě. R. 1870 ustavila se ve Francii společnost, v jejímž čele stál Lesseps, jenž francouzským kapitálem hodlal u Panamy šíjí proniknouti. Tu Američané podezřívali společnost a vytasili se s konkurrenčním plánem průplavu Nicaraguaského pod dohledem států Spojených. K radosti Američanů panamská společnost průplavní se rozpadla, a po válce španělské veškeren národ ovládla idea, že průplav musí se státi podnikem americkým. R. 1901 političtí američtí dosáhli, že Anglie přiznala právo na průplav samotným Američanům. Jedná se jen o to, kudy se vésti má. President Roosewelt, obhájce průplavu Panamského, provedl, že majetek franc. společnosti byl odkoupen, a s republikou Columbií učiněna smlouva, aby za cenu 10 mill. dolarů prodala Unii pruh území v šíři 6 mil pro stavbu průplavu. Kongres columbijský však návrhů neschválil. Podporou států Spojených vznikla v Panamě revoluce, jejíž následkem bylo odtržení území, republiky Panamské, od Columbie. Mladá republika ihned postoupila Unii žádané území za stanovenou sumu peněz. Tak zabezpečeno jest provedení podniku velikého, jenž pro další vývoj republiky Severoamerické má význam nesmírný.

Monroeovu doktrinu Spojené státy si nejen zachovaly, nýbrž i rozšířily. Tak stalo se na př., když Velká Britannie r. 1895 vedla spor o hranice mezi Britskou Guayanou a Venezuelou. Americký tajemník státní Olney jako rozhodčí pronesl toto ve prospěch Unie: „Státy Spojené mají přednost ve vládě nad celou pevninou.“ Anglie spornou otázku odstranila, aby snad do války se státy se nedostala a uznala tak americkou zásadu, že evropská moc nesmí okkupovati území jiné kolonie americké.

8. Správní rozdělení států Spojených.

Jakkoli ve státech Spojených jeví se všeobecná jednotnost půdy a lesů, přece při zevrubnějším studii vypozorovati lze veliké rozdíly mezi severem, západem a jihem. Rozdíl mezi jihem a severem je na prvém místě klimatický. Sever jest zemí tuhé zimy, opozděného

jara, ale má pro nízkou polohu šířkovou horké léto. Jest zemí, již v dobách dávno minulých pokrývaly pozemní ledovce, které způsobily v ní holá skaliska a skalní půdu, shrnuly do úvalův úrodnou prst, vytvořily hradby morénové, vyhlodaly hluboká řečiště, vodopády a peřeje, zanechavše po sobě jezera a fjordové zátoky na svazích pobřežních. Jih jest zemí, jež přechází povlovně v země s podnebím tropickým, zemí úrodných náplavů, zejména v nížině Missisipské a písčin s lesy pryskyřičných borovic. Mořské břehy jižního území provázejí rozlehlé písčiny a mělčiny a oddělují je od širého moře. Jižně od Floridy spatřují se i útesy korálové. Západ je zemí, již lze obývati toliko na pobřežích nebo po způsobě oas, a jež nikdy nebude se moci sama životními potřebami opatřovati, nýbrž vždy ovládána bude jinými, hospodářsky a politicky vynikajícími zeměmi sousedními.

Palmy na pískových dunách u Charlestonu v Jižní Karolině.

Pevných hranic mezi částmi Unie výše naznačenými není a stanoviti nelze; sever a jih přecházejí povlovně v sebe právě tak, jako západ s východem. Delaware, Maryland, obě Virginie, Kentucky a Missuri nápadně naznačují klimatický i hospodářský přechod od severu k jihu, kterýž přechod v minulých právě dobách vyvrcholil v rozdělení Virginie v část západní, spřátelenou se státy Severními a v část východní, kde bylo sídlo konfederace, nepřátelské státům Severním. Podobně má se to s podnebím v Missuri, kde v zimě teplota hluboko klesá a v létě zase tak stoupá, že v jižních jeho končinách lze pěstovati bavlnu. Také tento stát ve válce konfederační se rozdvojil; polovice občanstva byla v táboře severním, polovice v táboře jižním.

Přechod od východu k západu jest mnohem povlovnější a tudíž širší nežli přechod od severu k jihu. V době prvních kolonií jmenovala se západem země západně od hor Appalašských (Země za lesy), později po-

važován byl za hranice východu a západu tok řeky Missisipi; nyní počítají se státy na pravém břehu téže řeky: Minnesota, Iova k státům Severním, Missuri (částečně), Arkansas a Louisiana k státům Jižním. Též jihovýchodní hospodářsky cenná část Texasu náleží k státům Jižním. V tomto ohraničení vyložiti lze hospodářské, sociální i politické rozdíly tří oddílů krajinných. Sever náleží farmářům a průmyslu, lidem svobodným, majitelům půdy, nepřátelům otroctví, zkrátka republikánům. Na jihu otroci v těžké porobě pěstovali druhdy bavlnu, tabák a cukrovou třtinu, žili zastanci svobodného obchodu, demokrati; zde otázka otrocká vždy byla jizvou jitřící a pokrok následkem poměru mezi černochy a majiteli půdy daleko se zdržel za severem. Západ jest osadním územím vítězného severu. Svou těžbou a výrobou předstihl jih, ale osamotňuje se pomalu jednak pro zvláštní svou polohu v blízkosti Tichého oceánu (tudíž v blízkosti politicky i hospodářsky mohutnící Asie), jednak zvláštními poměry polní práce a průmyslu. Západ, asi polovice země, obnáší 4 milliony km² s 8 mill. lidí, což znamená lidnatost 2, tedy skoro $^1/_5$ lidnatosti vší Unie; sever o ploše 1·6 mill. km² vykazuje obyvatelstva přes 50 mill., což značí lidnatost skoro 31, $15^1/_2$krát větší nežli na západě, ale u přirovnání k Evropě přece málo. Jih o ploše 2·15 mill. km² živí 30 mill. lidí, tedy 14 na km², což převyšuje lidnatost vší země. Západ mimo části nížiny Kalifornské obydlen jest oasovitě, a jih má celkem rovnoměrně řídké obyvatelstvo; za to obyvatelstvo na severu pobřeží atlantského dosáhlo houšťky evropské. Massachusetts (1906) vykazuje lidnatost 142, New York 65. Houšťky této brzy ubývá, blížíme-li se jezerům a Ohiu, po případě podél pobřeží jihu, na př. Illinoisu (37) a Marylandu (40).

Američtí zeměpisci přihlížejíce zhruba k trojdílnosti pevniny severoamerické, rozeznávají několik menších skupin států, jež odůvodněny jsou hlavně polohou zeměpisnou. Dodge dělí státy ve Východní, Střední a Západní; Tarr rovněž, ale východní skupinu dělí ještě v státy Novoanglické, Střední, t. j. v státy [1] na pobřeží atlantském, a v státy Jihoatlantské. Dle toho rozdělení takto lze rozeznávati státy Spojené.*)

a) Státy Východní.

α) Státy Novoanglické.

Jména států	Velikost v km²	Počet obyv. r. 1900	na km²	Odhad z 1. ledna 1908
Maine (Me)**) . . .	85.570	694.470	8	732.000
New Hampshire (N. H.)	24.200	411.590	18	444.000
Vermout (Vt.)	24.770	348.640	14	340.000
Massachusetts (Mass.).	21.410	2,805.350	142	3,173.000
Connecticut (Conn.) .	12.860	908.420	78	1,010.000
Rhode Island (R. I.) .	3.230	428.560	152	502.000

*) Geographisches Handbuch 1909 Lipsko, za pomoci 16 odborníků vydává Albert Scobel. **) Značky v závorkách jsou značky úřední.

β) Státy Středoatlantské.

New York (N. Y.) . .	127.400	7,269.000	65	8,476.000
Pennsylvania (Pa) . .	116.870	6,302.000	59	6,900.000
New Jersey (N. J.) . .	21.300	1,884.000	103	2,294.000
Delaware (Del.) . . .	6.140	185.000	32	190 000
Maryland (Md) . . .	31.930	1,188.000	40	1,442.000
Columbia distrikt (D. C.)	180	279.000	1548	330.000

γ) Státy Jihoatlantské.

Virginia (Va)	110.400	1,854.000	19	2,042.000
Karolina Severní (N. C.)	135.800	1,894.000	15	2,100.000
Karolina Jižní (S. C.) .	80.300	1,340.000	18	1,475.000
Georgia (Ga)	153.500	2,216.000	16	2,600.000
Florida (Flo.)	151.900	529.000	4	650.000

b) Státy Střední.

α) Státy v severním úvalu Missisipském.

Záp. Virginia (W. Va) .	62.600	959.000	17	1.200.000
Ohio (O.)	106.300	4,157.000	42	4,557.000
Kentucky (Ky) . . .	105.100	2,147.000	20	2,435.000
Indiana (Ind.)	94.150	2,516.000	29	2,678.000
Illinois (Ill.)	146.760	4,822.000	37	5,590.000
Michigan (Mich.) . . .	150.160	2,421.000	17	2,655.000
Wisconsin (Wis.) . .	145.200	2,069.000	17	2,275.000
Minnesota (Minn.) . .	219.300	1,751.000	9	2,200.000
Iowa (Ia)	145.400	2,232.000	15	2,216.000
Missuri (Mo.)	179.800	3,107.000	9	3,886.000
Kansas (Kan.)	212.800	1,470.000	8	1,680.000
Nebraska (Na) . . .	200.800	1,066.000	5	1,225.000
Dakota Jižní (S. Dak.) .	201.000	402 000	2·3	490.000
Dakota Severní (N. Dak.)	183 500	319.000	2·5	475.000

β) Státy v jižním úvalu Missisipském.

Tennessee (Tenn.) . .	108.800	2,021.000	20	2,220.000
Alabama (Ala.) . . .	134.700	1,829.000	15	2,250.000
Missisipi (Miss.) . . .	121.400	1,551.000	14	1,750.000
Lousiana (La)	125.600	1,382.000	12	1,700.000
Texas (Ts)	688.600	3,049.000	5	3,600.000
Arkansas (Ark.) . . .	138.100	1,312.000	10	1,750.000
Oklahama (Okla) . . .	181.400	790.000	6	1,414.000

c) Státy Západní.

α) Státy Vysočinné.

Montana (Mon.) . . .	379.600	243.000	0·8	275.000
Wyoming (Wyo.). . .	253.600	93.000	0·4	117.000
Colorado (Col.) . . .	269.200	540.000	2·3	800.000
New Mexiko (N. M.) .	317.600	195.000	0·7	302.000

β) Státy ve Veliké pánvi.

Idaho (Id.)	218.400	162.000	0·9	300.000
Utah (Uh)	220.000	277.000	1·4	350.000
Nevada (Nev.) . . .	286.700	42.000	0·1	65.000
Arizona (Ariz.) . . .	295.100	123.000	0·5	185.000

γ) Státy Tichomořské.

Kalifornie (Cal.) . . .	410.000	1,485.000	4	2,000.000
Oregon (Ore.). . . .	250.000	414.000	1·9	550.000
Washington (Wash.) .	179.000	515.000	4	900.000

d) Territorium.

Aljaška	1,530.006	64.000	0·1	125.000
Spojené státy (okrouhle)	9,369.000	76,149.000	9	88,917.000

Státy Spojené na pevnině severoamerické záležejí tudíž z 48 států, ze spolkového distriktu Columbie a territoria Aljašky. Kromě toho jako území mimopevninská počítají se k Unii souostroví Sandwichovo (Havaii), závislé osady zámořské: souostroví Filipinské s ostrovy Suluskými (3140 ostrovů), Guam, hlavní ostrov v Marianách, Tutuila s několika ostrůvky v souostroví Samojském a Puertoriko s Viequem; mimo to vláda vykonává mocný vliv na republiku Kubu a Panamu. Odtud páčí se rozloha států Spojených dle Scobela (1909) na 9,369.000 km², dle Hübnera (1907) na 9,403.970 km², se závislými osadami dle Deckerta na 9,540.000 km², dle Hübnera na 9,727.036 km². Přibylo tudíž dle uvedeného přehledu za 7 let celkem přes 12½ mill. lidí, ročně tedy přes 1¾ mill. hlav.

a) Státy Východní.

α) Státy Novoanglické.

Státy Novoanglické obnášejí asi 172.040 km², na nichž žilo r. 1908 6,201.000 obyv.; žilo zde tedy na území třikrát větším království Českého méně obyv. nežli v Čechách. Z dějin osazení tohoto území připomínáme, že r. 1606 vláda anglická darovala je „Plymouthské společnosti“ (mezi 41° a 45°) a že po prvé osazeno bylo vystěhovalci při zálivu nedaleko mysu Codu. Poněkud severněji založen byl r. 1630 Boston, 1633 osady na Connecticutu, 1636 na Rhode Islandu, tak že r. 1640 celé pobřeží bylo již zalidněno a částečně vzděláváno. Později postupovali osadníci k západu údolím Connecticutu a tu srazili se s Indiány. Později osady spojily se v celek, zvaný „Nová Anglie“. R. 1688 měly již 56.000 duši mezi všemi osadníky, jichž se tehdy počítalo na 200.000 osob. Ti, kteří bydleli na severu, přidržovali se hlavně pobřeží, vedouce obchod a provozujíce rybolov, ti, kteří bydleli na jihu, byli hlavně zemědělci a přichylovali se k řekám, tekoucím ze západních hor. V době války za svobodu státy Maine a Vermont byly ještě skoro liduprázdné.

Hranice států Novoanglických vinou se vedle Nového Brunšviku a Kanady, od ústí Ste Croix ku pramenům St. Johnu, přiléhajíce pod 45° k severnímu okraji jezera Champlainova. Pak pokračují přímou čarou k jihu, oddělujíce státy Novoanglické od státu New Yorku. Dotýkajíce se „Zelených hor“, směřují podél městského území newyorkského k sundu, zvanému Long Island Sund. Pak omezuje státy moře.

Nitro země záleží napořád z žuly, svoru, slídových břidlic a různých vrstevnatých nerostů původu prahorního. Terrain při pobřeží je mnohem nižší nežli v zemském nitru, kde na př. Mount Washington v horách Bílých (White Mounts) dosahuje výšky 1917 m. Celek jest pevninským trupem, prahorním jádrem, s něhož činnost vodní nerovnosti a vypukliny odstranila. V trup ten vhloubena jest pánev jezera Champlainova a východněji úval Connecticutu, nad nějž vystupují jednotlivé hory nebo skupiny hor, jako Monadnocky, kteréž jméno samo jest označením pro hory podobného druhu, Bílé hory v New Hampshiru a skupiny hor v Maine, s nichž hlodavá síla ledovcův a vod pro tvrdost materiálu tolik hmot neodstranila jako s hor dříve jmenovaných. Vyrovnané plochy skalního trupu později se zvedly a staly se působištěm nové činnosti říční, jíž vznikly nové soustavy řek. Neznámo, kdy a z kterých příčin nejdolejší části úvalů říčních ponořily se pod hladinu mořskou a utvořily tak do pobřeží dlouhé zářezy, podobné fjordům. Tu pak, kde nedokončená hořejší řečiště stýkají se s ponořenými řečišti dolejšími, jsou nejpřihodnější místa k založení přístavních měst. Tak vznikla města Hartford a Norwich (Conn.), Haverhill (Mass.), Lewiston, Augusta, Bangor (Me) a jiná při Connecticutu, Temži, Merrimacu, Androscogginu, Kennebecu a Penobscotu.

Na pevné skále pevninské rozložily se potom v době ledové

vrstvy nitrozemních ledovců. V celé zemi zanechaly po sobě mnohé a zajímavé stopy. Zemní nánosy morénní leží na ostrovech Nantucketu a Martha's Vineyardu, písky ledové doby pokrývají rozsáhlé plochy širého jihu. Na drolinách, jež tvoří rovnoběžné pahorky a jež vznikly nejspíše vodami pod ledovci proudícími, stojí Boston; jejich úrodné jíly prostírají se vysoko do údolí, nad nimiž vyčnívají holé skaliny, zbavené zvětralých vrstev. V kotlinách pak a úvalech všude jsou hojná jezera a bažiny, v řekách peřeje a vodopády, které dokazují, že vodě ještě se nepodařilo v terrainu, ledovci vyrovnaném, dokončiti nové soustavy říční.

Z té příčiny jest země jako celek málo úrodná a posud většinou lesem pokryta (70%). Zvláště lze tak říci o severu. Od Mt. Catahdinu v Maine k nejbližší osadě je 40 km. Leč i v jižních končinách státu pole obilná pokrývají menší prostory nežli lesy; někde šíří se zelené pastviny, někde pouze luka, na nichž těží se seno k zimnímu krmení.

Rovněž poměry podnebné nejsou tu příliš příznivy. V létě bývá tak teplo, že v chráněných dolinách zraje kukuřice, v zimě však zima krutá, bouřlivá, že řeky často na dno zamrzají. Boston, jenž leží blízko rovnoběžky římské (42°) při moři, má roční průměrnou teplotu 9·2°, tedy jako Berlín, jenž leží o 10 stupňů severněji; v Portlandu dokonce temperatura klesá na 7·2° průměrně ročně. Čím dále do nitrozemí, tím více se snižuje. V létě berlínský červenec vykazuje průměr ne plných 19°, leden ne celý —1°; bostonský červenec naproti tomu vykazuje 21·8°, leden —3°.

Na poměrech přírodních závisí také síla národohospodářského vývoje jmenovaných států. Hospodářství lesní náleží k nejdůležitějším odvětvím zemědělským; k němu druží se výtěžky kamenných lomův a výtěžky rybářství. Polní hospodářství není příliš vyvinuto. V rozkvětu shledáváme průmysl, jemuž přičísti lze také veliký vliv na značnou lidnatost, na rozsáhlý obchod a na rozmnožování železnic.

Lesy v státech Novoanglických záležejí z pestré směsi rozmanitých stromů, z nichž nejcennější dřevo dávají bílé a černé jedle; v sousedství jejich spatřují se břízy, duby, jilmy, javory, vrby a topole, ale stromy jehličnaté převládají. Kácení kmenů bývá prací zimní, poněvadž se nemůže jíti do hvozdů v létě pro rozsáhlé močály. Poražené kmeny dopravují se k řekám, po nichž vory dopravují se jako u nás do pil a do továren na zpracování dřeva, hlavně do Augusty a Bangoru. Největší papírna vznikla v Holyoke Mass. při středním Connecticutu. Jinde opět robí se pobřežní a rybářské lodi, jako v Bathu Me a jinde. Mnoho dříví přes moře dopravuje Portland Me.

Všecko pobřeží unijské podél oceánu Atlantského až po Rio Grande del Norte nemá nikde tak pevného, skalního podkladu jako v státech Novoanglických. Vlastnost tato neobyčejně přispívá vývozu kamene dlažebního a stavebního, jenž vyvinul se na pobřeží americkém podobně jako na pobřeží jihošvédském. Ve Washingtonu, ano i v New Orleansu lze spatřiti novoanglickou žulu. Kromě žuly

vyváži se také rutlandský mramor, poněvadž lomů mramorových ve státech je celkem málo.

Bohatství ryb na pobřeží se umenšilo. Rybářům jest nyní zajížděti dále do širého moře, kde loví tresky, makrely a j. ryby, raky a jedlé škeble (clams). Prvním rybářským městem je Gloucester Mass. (16.000 obyv.), jehož loďstvo ovládá 5000 až 6000 mužů.

Hospodářství polní je v úpadku, zdělávané půdy ubývá. R. 1850 zorávalo se v Massachusettsu 8400 km², r. 1900 pouze 5200 km²; podobně děje se v Connecticutu a jinde. Pěstění obilí se nevyplácí, poněvadž přiváží se sem lacinější pšenice a kukuřice od Missisipi, a poněvadž dělnictvo lépe je placeno v blízkých městech průmyslových nežli na farmách. Není tedy divu, že tu a onde i v státě Newyorkském zříme farmu opuštěnu a nezdělávánu. Za to daří se dobře hospodářství drobnému, kde provozuje se dobytkářství,

Bar Harbor na ostr. Mt. Desertu Me.

chov drůbeže, mlékařství, zahradnictví a zelinářství, jichž výtěžky v městech výborně jdou na odbyt. Nejvíce se kupují tomaty, brambory, sladká kukuřice, jež nezralá jsouc dušena, poskytuje nejoblíbenějšího krmě, okurky, kapusta, celer, jablka a vinné hrozny.

Největši ruch vládne tu v průmyslu, jejž podporují vodní síly a výhodné dopravní prostředky. Zavedením síly parní ustoupil sice význam řek, ale průmysl proto s výše své nepoklesl. Z jihu přiváží se sem bavlna, z nitra země vlna, kůže a jiné suroviny, jež v továrnách se upravují a jako hotové výrobky zase zpět posílají. Ačkoli státy Novoanglické nemají v obvodu svém potřebného uhlí, přece zaujímají vedoucí místo v oborech průmyslových. Tak Brockton Mass. (45.000 obyv.) jižně od Bostonu, Lynn Mass. (81.000 obyv.) severně od Bostonu a Haverhill jsou místa obuvnická,

v nichž vyrábí se skoro polovice obuvnických výrobků, jichž se v Americe spotřebuje. Přádelny bavlny a tkalcovny bavlněných látek učinily velkým městem osadu Fall River Mass. (115.000 obyv.), již řaditi dlužno k největším toho druhu v Unii. K němu druží se New Bedford Mass. (100.000 obyv.), největší stanice amerických velrybářů, Lowell Mass. (100.000 obyvatelů), Lawrence (85.000 obyv.) a Manchester N. H. Výrobou látek vlněných zabývají se kromě Lowellu a Lawrence Fitchburg Mass. (35.000 obyv.). Zboží ozdobnické, filigranové, čalouny a jiné hotoví se hlavně v Rhode Islandu, kde vyniká zejména Providence (176.000 obyv.) a její okolí. Hodinářství vyvinulo se ve Walthamu západně od Bostonu. Nade všechna města tuto jmenovaná předčí zajisté Boston, jehož průmysl zaměstnává 7300 závodů s 80.000 dělníky. R. 1903 byl Boston na pátém místě, pokud se týče výroby a pracovních sil. Na předním místě jmenovati sluší tu raffinerie cukru, slévárny a ocelárny, závody krejčovské a výrobu lihovin.

Na území států Novoanglických Američané oblibili si tráviti letní prázdniny. Slunná pobřeží, lesnaté hory a šťavnaté lučiny poskytují všude výborných sídel pro zábavu a osvěžení. Jedni bydlí po americku v přenosných stanech, druzí v ohromných pensionátech, které ukrývají se v utěšených zákoutích lesních daleko ode všeho ruchu lidské činnosti, spojeny jsouce s městy a mořem pouze železnicemi. Známa jsou zejména místa: Bar Harbor na ostrově Mt. Desertu (Me) a Portsmouth (N. H.), kde v době nedávné sjednán byl mír na ukončení války ruskojaponské.

Železniční síť států Novoanglických opřádá hlavně jihovýchodní okršlek průmyslový. Odtud vybíhají četné odbočky do západní hornatiny, jiné sledují směr pobřežní, jiné opět vnikají na severu do území lesnatého.

Se sousedními zeměmi státy Novoanglické spojují se železnicemi hlavně v třech směrech. Na jih obrací se síť jejich do New Yorku, druhá síť přibližuje se ku pobřeží východnímu, spojujíc nitro s nejkrásnějšími přístavy, a třetí síť, nejhustší, dotýká se přístavů v nejhlubších zátokách a míst nejprůmyslnějších, z nichž veliká část výrobkův a zboží jde nejen do New Yorku, nýbrž i dále do země. Na západě některé trati přecházejí „Zelené hory" (Green Mounts) a připojují se k tratem území jezerního. Na severozápadě vedou některé do Kanady, k Montrealu a umožňují spojení řeky sv. Vavřince s Bostonem. Průplavy, jež v době letní plny jsou lodí obilních, v zimě důležitosti nemají.

* * *

Maine zaujímá nejseverovýchodnější výběžek unijský a také nejméně úrodný. Portland při Cascobayi má výborný přístav, chráněný tvrzí. Obchod zámořský v 10 letech téměř se zdvojnásobil (r. 1897 obnášel 436.566 t, r. 1907 841.000 t). Obyvatelstva čítal 1908 přes 60.000 osob. R. 1807 narodil se tu Longfellow. Severně od něho

při Androscogginu leží Lewiston se 24.000 obyv.; vyniká továrnami na zboží vlněné a bavlněné. Podobně vyniká Biddeford (20.000 obyv.) při Sacu, jenž dodává síly strojům v četných továrnách. Na blízku u Auburnu (15.000 obyv.) hlučí zajímavé Lewistonské vodopády 12 m vysoké. Bangor s 22.000 obyv. jest ústředím průmyslu dřevařského při splavném Penobscotu. Severovýchodně od Lewistonu při Kennebecu mohutní Augusta. V blízkém Iceboru mají ohromné ledárny, z nichž vyváží se na 2 mill. tun ledu ročně do světa. V Bar Harboru bývá v létě 20 až 40 tisíc lázeňských hostí.

New Hampshire. Hlavní město státu Concord (30.000 obyvatelů) leží při Merrimacu; vyniká výrobou vozův a kočárů. Jižně od něho šíří se Manchester (70.000 obyv.), jímž otvírá se směrem jižním okruh měst, vyznačujících se průmyslem bavlnickým. Cena tovarů páčí se nyní na 100 mill. K. Nashua (24.000 obyv.) má kromě přádelen železárny a továrny na koberce. Přístavní město Portsmouth vyznačuje se přístavem prostým ledu a hlubokým 25 m. Dover vyrábí látky bavlněné. Velmi hojně navštěvované lázně jsou v Rye-Beachu.

Vermont, nitrozemní stát, je zemí rolnickou, jejíž výrobky, hlavně máslo a sýry přivážejí se do měst přístavních. Hlavní město Montpellier obývá asi 10.000 obyv. Burlington (25.000 obyv.) při jezeře Champlainově obchoduje hlavně s dřívím; má universitu. V Rutlandu dobývají mramoru.

Massachusetts (česky „U vysokých pahorků") je ze států Novoanglických nejvýznačnější, neboť v Bostonu, hlavním městě (s 607.000 obyv.) udržely si důležité střediště světového obchodu zámořského, ač měly vedle sebe neobyčejného soupeře, New York. K zachování důležitosti této přispěly ovšem hlavně příznivé poměry polohové. Město, založeno byvši v nejzazším konci zálivu Massachusettského, tedy na nejlepším místě, odkud může ovládati okolní krajiny průmyslové, brzy předstihlo starší průmyslová města Salem, Marblehead a Plymouth. Zvláště výhodný je bostonský přístav tím, že jej chrání před otevřeným mořem částečně skalní ostrovy, částečně mělčiny, o něž se láme síla příbojů. Do pevniny zabíhá záliv v labyrint širokých vodních proudů, jež tvoří vodné řeky Charles, Mystic a j. Při ústí svém podobají se veletokům, ale několik km výše zužují se v nepatrné říčky, nebo mizejí v širých močálech. Mezi řečišti kupí se řady křemenitých pahrbků (drumlins) na skalnatém podkladě, jehož po malé odkopávce lze někde brzy dosíci. Podklad tu skalní, onde písečný způsobuje největší rozmanitost v zakládání novostaveb a zvláštní vzhled Bostonu, jehož nemají jiná města americká. Sympatická nepravidelnost v směsi ulic a uliček, různost ve výškách budov a věží, jakási starobylost a nesouměrnost připomíná nám ráz starých měst evropských. V předměstích však vše vypadá jinak; v okolí Commonwealth Ave (Avenue) patrno jest bohatství obyvatelstva bostonského. Domy jsou tu krásně a moderně stavěny, ulice široké, pravidelné, rovné a přehledné, příbytky ameri-

ckým vkusem vypraveny. Velmi pěkně se vyjímají průčelí některých budov zarostlá bostonským břečtanem (Ampelopsis), jehož husté listí mnohdy celé domy zahaluje. V poměru ku počtu obyvatelstva Boston je nejbohatším městem americkým. Cena majetku jeho páčí se na 5 milliard K. Jsa městem továrním, sleduje též zájmy zámořské. R. 1903 vyvezl zboží za 450 mill. K a přivezl za 400 mill. K; r. 1907 přivezl zboží 3 mill. tun a vyvezl 2·2 mill. tun v ceně 627 mill. a 509 mill. K. Dopravy účastňuje se 3500 korábů mimo plavidla pobřežní. Obchod, dvě obrovská nádraží, dráha podzemní a přístaviště dávají Bostonu vzezření města ještě většího. Připočítají-li se k němu města, s nimiž sousedí, jako jest Cambridge (100.000 obyv.) a j., Boston skutečně stává se ústředím velikého okršku průmyslového. Největší ovšem zásluhy o vzrůst jeho má spojení se zemí mateřskou v Evropě a okolnost, že zvolen byl za zimní přístaviště pro obchodní loďstvo přístavů svatovavřineckých. V Bostonu vyrábí se zvláště zboží kovové, vlněné a bavlněné. Dovoz vlny, bavlny, kaučuku, koží a uhlí dosahuje hnedle dovozu newyorkského; vlny prodává se tu ročně 1 mill. balíků (po Londýně nejvíce); vývoz hovězího dobytka, slaniny, masa, pšenice, kukuřice a koží předstihuje jediné vývoz New Yorku, New Orleansu a Baltimore.

Sušení tresek na dřevěných roštech v Gloucestru Mass.
Dle fotogr. Underwood & Underwood v Londýně.

V Cambridgi mají slavnou universitu Harvardovu, jejíž počátek učiněn byl 6 let po založení Bostonu. Nyní vyučuje na ní 550 učitelův, a žactva shromažďuje se v ní až 6000. Jiných ústavů všeho druhu je v Bostonu množství veliké, tak že zaujímá v této příčině první místo v Americe. Veřejná knihovna čítá přes 600 000 svazků knih. Boston je rodištěm slavného Benjamina Franklina (1706). V Cambridgi brousí se drahocenné čočky do dalekohledův a drobnohledů. Jak Boston mohutněl, nejlépe ukazují čísla následující. R. 1800 žilo v něm 25.000 obyv., r. 1830 již 61.000 obyv., r. 1890 dokonce 448.000, nyní 607.000 obyv. Z nich v Americe narozených počítá se 65%, přistěhovalých 35%. Z cizinců nejvíce je katolických Irů (12½%).

Francouzů, Vlachů, Němců, Čechů, Slováküv a jiných Slovanů, Maďarův atd. Jako zvláštnost udává se, že r. 1900 žili v městě 3 Indiáni.

Ku průmyslovým městům Lynnu, Lowellu, Lawrenci, New Bedfordu a jiným druží se Worcester (138.000 obyv.) s továrnami na drát, koberce, na obálky, varhany a piana, Salem (50.000 obyv.) založený r. 1628, Gloucester (30.000 obyv.) malebné město a největší stanice rybářská, Newburyport (18.000 obyv.), v němž vyrábí se obuv, látky bavlněné a ozdoby stříbrné. Lowell (americký Manchester) zaměstnává 33.000 dělníků (mezi nimi 14.000 žen) a tržízа různé zboží ročně 200 mill. K. Ve Springfieldu (80.000 obyv.) vyrábí se papír a zbraně, v Northamptonu (25.000 obyv.) jsou pověstné ústavy vzdělávací, ve Walthamu (30.000 obyv.) kvete výroba zboží bavlněného a hodinářství; Chicopee (25.000 obyv.) vyrábí zboží mosazné, Pittsfied (30.000 obyv.) stroje, vozy a pušky, Woburn kůže.

Connecticut (česky „Dlouhá řeka") je nejjižnějším státem Novoanglickým. Hlavní město Hartford (106.000 obyvatelů) vyniká průmyslem strojním, puškařským a výrobou velocipedů. Waterbury (46.000 obyv.) hotoví kapesní hodinky, Bridgeport (100.000 obyv.) střelné zbraně a šicí stroje; kromě toho má dobrý přístav a čilý obchod. Cena výrobků páčí se na 100 mill K. Greenwich je známé výletní místo Newyorčanů. V Danbury dělají se klobouky. Jako mořské lázně známy jsou: Norwich (20.000 obyv.) a Stamford (20.000 obyv.); New Haven (150.000 obyv.) je sídlem druhé nejznamenitější university ve státech, Yalecollege, a mohutného obchodu a průmyslu, zvláště strojního, hodinářského a zbrojního. Knihovna universitní počítá se k nejbohatším v Unii.

Rhode Island, nejmenší ze států, má více obyvatelstva nežli New Hampshire a nežli Vermont. Hlavní město Providence (208.000 obyv.) je zároveň ústředím průmyslu. Brownova universita má knihovnu se 150.000 svazky; Athenaum chová 80.000 svazků. V dobrém přístavě kotví ročně mnoho lodí zámořských; přístavem vyhlášen je též Newport, letní sídlo amerických millionářů. Tu stojí po stranách Bellevue Avenue řady paláců v nejčistších slozích a z nejcennějších druhů mramoru, pískovce a žuly. Jeví se jako obraz, na němž není vynechána jediná barva duhy nebeské. Každá villa sama o sobě jest vzácností a příkladem přepychu, jímž se boháči předstihují. Villy „The Breakers" choti Cornelia Vanderbilta, „Roseclif" choti Hermanna Oelrichsa předčí nákladností nad všechny ostatní. Látky vlněné a bavlněné vyrábějí se ve Woonsocketu (35.000 obyv.), v Lincolnu a Pawtucketu (50.000 obyv.), kde užito bylo sil vodopádu 15 m vysokého.

β) Státy Středoatlantské.

Šest států Středoatlantských zabírá plochy 303.350 km², na nichž přebývá skoro 20 mill. obyvatelstva. Rovnají se skoro šesterému království Českému, ale obyvatelstvem předčí nad království

pouze asi třikrát. Území jejich přirozenými hranicemi omezeno není; jest cestami a železnicemi v tak úzkém spojení s ostatními částmi velké Unie, že ani jako samostatný celek je považovati nelze; také pásma hor Appalašských, některé řeky a poměry přírodní činí je závislými na sousedních okresech i po stránce hospodářské. Zabírají ten pruh amerického pobřeží, na němž usazovaly se živly neanglické. New York je původu hollandského, Delaware švédského, Pennsylvanie hostila původně obyvatele národností nejrůznějších, Maryland býval státem otrokářským a majetkem anglickým.

První osady vznikly tu při Hudsonu na poč. stol. XVII. na rovinách pobřežních, později proti proudu řek. Již před válkou za svobodu těžiště obyvatelstva a jeho snažení vlasteneckého bylo v této skupině států, zvláště v New Yorku, Philadelphii, a Baltimore, kteráž tři velkoměsta charakterisuje pověstný „americký vzrůst“, jevící se v překvapujícím přibývání obyvatelů, rozpětím obchodu a průmyslu, ruchem stavebním a snahou po vzdělání V popředí ruchu toho zůstávají posud.

Podnební poměry států Středoatlantských lze u přirovnání ku poměrům evropským stanoviti dle pozorovací stanice newyorkské takto. Průměrně mají:

			v lednu	v dubnu	v červenci	v říjnu	průměr
New York	na	40°50′ s. š.	— 1°	8·5°	23°	12·5°	10·9°
Lissabon	„	38°43′ „	+ 10·3°	44·6°	22°	17°	15·5°
Groningen	„	53°15′ „	+ 1°	8·5°	18°	10°	9·5°
Bergen	„	60°23′ „	— 1°	5·5°	14·5°	7·5°	7°
Buffalo N. Y.	„	42°53′ „	— 4°	—	21°	—	8°
Pittsburg Pa	„	39°53′ „	— 0·5°	—	24·5°	—	11·5°
Norfolk Va	„	36°53′ „	+ 5°	—	25·5°	—	14·5°

Terrain států záleží z přímořské nížiny, předhor a hor. Nížiny skládají se ze sypkých vrstev původu třetihorního, počínají v New Yorku a rozšiřují se směrem jižním. Celkem nejsou příliš úrodné a vyznačují se písečnými planinami, jež kryjí šumné bory. Vlny dunové, jež pro pozemní větry nedosahují přílišné výšky, spojují na jihu pevninu s předhořími do moře čnějícími a způsobují podél břehů mořských rozsáhlé laguny.

Ostatní území má pevný podklad skalní, jenž náleží pravěku. V mohutných průlomech podélných, rovnoběžných s pobřežím, prahorní podklad skalní klesá do velikých hloubek, a na něm zříti lze mladší útvary v různých směrech a v různých šířkách. Za „Modrými horami“ počíná teprve vlastní vráskovina Appalašská, která dále na západ pozbývá vysokých hřebenů. Směrem severním prostupují horstvem četné průrvy příčné, z nichž zvláště význačno jest údolí Mohawku. Zároveň horstvo se snižuje a způsobuje klidný tok Delaware a Susquehanny. Teprve naproti státům Novoanglickým vystupuje nový horský stlum jako ostrov v širé planině, Adirondack Mts. Následkem těchto poměrů půdy celý sever státu Newyorkského také

plodnosti a klimatem druží se k státům Novoanglickým, jsa jim geograficky bližší nežli státům Středoatlantským.

Státy vyznačují se mnohými, zajímavými vodopády. Nedaleko New Yorku u Patersonu hlučí vodopády Passaicu, nedaleko Washingtonu vodopády Potomacu. Ale nejkrásnější je zajisté vodopád Niagarský mezi jez. Ontarijským a Erijským. (Viz str. 160.!)

Petrolejová pole u Pittsburgu.

K vývoji území přispěly na prvním místě veliké poklady uhlí, petroleje a rudy železné. Pennsylvanie poskytuje drahocenného anthracitu, jenž spočívá v hlubinách „Velikého údolí" v širokém, podélném úvalu mezi západními a východními odnožemi pásma Appalašského ve směru od jz. k sv. ve vrstvách rovnoběžných s okraji pánve. Hlavní místa těžařská jsou Scranton (140.000 obyv.) a Wilkesbarre (70.000 obyvatelů). Poněvadž v blízkosti obcí nalezly se spousty železné rudy, vyvinul se tu značný průmysl železářský hlavně výtěžkem anthracitu, jenž jakostí nemá uhlí sobě rovného v celé Unii. Cena jeho je tudíž bez konkurrence. Z té příčiny i horníci, kteří ho dobývají, spravují se zvláštními řády, odlišnými od jiných řádů důlních. Ještě pronikavěji jeví se bohatství nerostné v planinách, souvisejících se západními horami Appalašskými, kde uloženy jsou vrstvy uhlí hnědého a množství železných rud. Odtud stala se Pennsylvanie zásobovatelkou Ameriky uhlím a prvním státem uhlokopů na pevnině. Dodává anthracitu 72·2 mill. tun, uhlí hnědého 129·5 mill. tun ročně. Poněvadž zásoby rudy železné pro výrobu oceli tu nevystačují, přiváží se z okresů ji-

ných, jmenovitě od jez. Hořejšího, odkudž ji dopravují parníky do přístavů při jezeře Erijském a vlaky do vysokých pecí v Pittsburgu nebo Wheelingu. Pennsylvanie vyrábí polovinu železa v Unii spotřebovaného. Samotný Pittsburg (400.000 obyv.) a Allegheny (130.000 obyv.) dodávají desetinu všeho množství. Na březích Ohia nakládá se ročně přes 3 mill. tun uhlí a dopravuje po vodě do středu země; vlečné parníky mívají nákladu až 25.000 tun.

Pittsburg byl do nedávna též dodavatelem amerického petroleje, po Baku největším; již r. 1901 přečistilo se v něm $1^1/_2$ mill. kg svítiva. Nejbohatší pozemky naftové rozkládají se od města na sever. Středištěm jejich je Oil City. Surové nafty užívají hlavně za topivo v sklárnách, jichž časem bylo v okolí Pittsburgu také mnoho zařízeno.

Polní hospodářství má podmínky jen prostředně dobré. Půda jest dlouhým vzděláváním vymrskána a celkem méně úrodná nežli na západě, lid dělný tíhne raději za pohodlnější prací v městech průmyslových nežli na farmách, a spousty hospodářských výrobků nitrozemských kromě toho zaplavují trhy měst přímořských, snižujíce ceny plodin na škodu hospodářů malých. Bývají proto příchozí překvapeni pohledem na rozsáhlé lesy, jež počínají téměř u samých bran městských a jeví se zachovalejší, než-li lesy u nás. V chudých okresích polní hospodářství je v úpadku, a počet opuštěných farem není malý. Svahy na březích jezera Ontarijského kryjí vinice, jež kromě Kalifornie dodávají nejvíce severoamerického vína. Všude v rovinách zelenají se zahrady zelinářské, jež plodinami zásobují blízká města. Kukuřice, jablka, drůbež a výrobky mléčné cení se nejlépe. Stát New York předčí v té příčině, zvláště v mlékařství a výrobě sýrů, nad ostatní v celé Americe. Mezi hojnými dary mořskými čestné místo zaujímají ústřice v zálivě Chesapeakském; dováží se jich na trhy takové množství, že ceny jejich oproti cenám v Evropě, všeobecně vysokým, jsou nepatrné.

Nade všechna místa v státech Středoatlantských a v celé Unii vyniká New York jako hospodářské srdce americké a jako město světové. Jmenem Greater New York představuje rozsáhlou obec o 864 km² s 4,285.000 obyv., z nichž nyní (1909) bydlí na Manhattanu 2,233.000 obyv., v Brouxu 308.000 obyv., v Brooklynu 1,448.000, v Queensu 221.000 a v Richmondu 75.000 obyv.; 37% z nich narodilo se v cizině. Město založil Petr Minnewit z Weselu po r. 1612 a pojmenoval je Novým Amsterdamem; r. 1650 mělo 1000 obyv., r. 1664 obsadili je Angličané a nazvali New Yorkem. Ještě ve válce za nezávislost byl N. York menší než Philadelphie a Boston (asi 20.000 obyv.), ale r. 1800 předčil již nad obě (60.000 obyv. proti 41.000 obyv. a 25.000 obyv.). Od té doby stal se New York všeobecným cílem vystěhovaleckým, poněvadž Bostonu schází prospěšné zázemí, a Philadelphie jest od moře nesnadno přístupna, majíc za sebou ještě vysočinu Appalašskou.

Obchodní důležitosti přibylo městu, když r. 1825 zřízen byl průplav Erijský. Tehdy počet obyvatelstva jeho se zdvojnásobil

(124.000 obyv.); totéž pozorovalo se r. 1840 (313.000), podobně r. 1860 (814.000). Poněvadž pozemky městské ke vzrůstu již nestačily, počala se vyvíjeti předměstí. R. 1880 bylo všeho lidstva pospolu 1,206.000, r. 1900 již 2,057.000; nyní i s předměstími má New York 4,285.000 duší.

Staré město rozkládá se na úzkém ostrově mezi dvěma vodními proudy, spojeno jsouc se severní částí městskou nadzemními i podzemními drahami. Předměstí leží na levém břehu East Riveru a na pravém břehu Hudsonu: stará na ostrově Long Islandu, nová na pobřeží nedobře pro močály a mělké zátoky přístupném. Jen na stranu severovýchodní je spojení starého města se zázemím bezprostředně volno. Jen tím směrem cestujíce, můžeme užíti železnice, jejíž nádraží stojí v New Yorku. Chceme-li směrem jiným, jest nám odebrati se do New Jerseye, kde vlastně soustřeďuje se dopravnictví new-yorkské. Podzemní spojení New Yorku s New Jerseyem dokončeno bylo teprve r. 1908 neobyčejně nákladným a technicky významným průkopem pod řekou Hudsonem. V New Jerseyi kotví koráby a umístěny jsou kanceláře společností, dopravujících přistěhovalce. Většina vystěhovalců, kteří na západě jako farmáři později se usadili, ani do New Yorku nevstoupila. Lodi zpravidla kotvily nedaleko starých vystěhovaleckých nocleháren na jižním cípu půlostrovním, pokud nebyly pro ně zřízeny nové budovy na Ellisu Islandu.

Jaký význam v obchodním světě New York má, osvětlují čísla. Polovice všeho obchodu zahraničního prochází tudy. R. 1903 kotvilo tu 3830 lodí o $24^1/_2$ mill. tun (1907 21·9 mill. tun). Cena zboží vyvezeného a přivezeného páčí se (1907) na 7·5 milliardy K. Nyní přicházejí do New Yorku $^3/_4$ všech cizinců. R. 1903 přibylo do Spoj. států celkem 648.743 vystěhovalců. Z nich vystoupilo:

v New Yorku	493.262,	t. j. asi 76 %
v Baltimore	39.679,	„ „ „ 6 „
v Bostonu-Charlestonu	39.465,	„ „ „ 6 „
ve Philadelphii	17.175,	„ „ „ $2^1/_2$ „
v San Franciscu	5.271	„ „ „ 3 „
v New Orleansu	4.411	
v Keyi Westu	4.069	
v Puget Sundu Wash.	2.231	
v Portlandu Me	1.634	
v Galvestonu	1.091	
na různých místech	11.256	„ „ „ 2 „
přes Kanadu přibylo	20.199	„ „ „ $4^1/_2$ „.

R. 1907 rozmnožilo se obyvatelstvo unijské o 1,285.000 osob, z nichž přistalo v New Yorku přes million, v Baltimore 67.000, v Bostonu 70.000, ve Philadelphii 30.000, v San Franciscu 3500 a v jiných přístavech 60.500. Mezi výhody přístavu newyorkského, jejž dlužno počítati k nejkrásnějším na světě, náleží i to, že není přístupen lodem s ponorem hlubokým, zvláště válečným. Jediná bezpečná dráha i pro lodi největší (9 m ponoru) vine se směrem říčního žlabu hudsonského

a eastriverského, jejž jest lodivodům dobře znáti. Po březích obou řek na mnoho km cesty proti proudu řadí se nesčetná skladiště a přístavní můstky, mezi nimiž tísní se sta lodí vedle sebe den po dni. Ku prospěchu paroplavby lze též podotknouti, že příliv a odliv nedovoluje, aby zátoka zamrzla i v zimách nejkrutších. Jako nejbohatší město Nového Světa v obchodu a peněžnictví předstiženo je pouze Londýnem. Má veliký počet veřejných a krásných budov a skupiny vysokých domů, jež dodávají nynějšímu New Yorku charakteristického vzezření. V úžasu zastavuje se Evropan před nimi. Jejich ocelové kostry, ověšené kamenem a cihlami, trčí o 30 až 40 patrech k obloze jako ztělesnění odvahy a techniky, jíž člověk opanoval svět. Architektura a umění inženýrské sloučily se ku provedení „mrakoškrabů", jimž v budoucnu mají přibýti druhové o 80 patrech.

Pozemky a základy v dolních částech New Yorku jsou velice drahé, a tu majetníci jich pečují o to, aby se jim náklady stavební zúročily stavěním domů do výše neb i do hloubky dvou, tří pater a to v čase nejkratším. Budovy ty jsou hlavně místnostmi obchodními a obývacími, v nichž sta a tisíce osob hýbou se jako v mraveništi. Nejdůležitější otázkou stavební jsou vždy solidní základy. Kde je skála blízko při povrchu, tu stavba provádí se snadno; kde však je půda písečná a kamenitá, nastává architektům a inženýrům značný úkol řešiti účelně a přesně methody kladení základů. Šestnáctipatrový dům staví se někdy pouze 12 měsíců. V době stavby taková činnost panuje na staveništi, tolik je ruchu, a tolik pracuje strojův a pohybuje se lan, že pozorovatel je v úzkostech, „aby nebyl někam zanesen nebo zazděn". Nejvyšší budovou je čtyřicetipatrový dům o výšce 195 m (3krát jako pražská rozhledna), jenž náleží společnosti továrny Singrovy na šicí stroje; stavba vyžádala si nákladu $1^1/_2$ mill. doll. Zapotřebí bylo na ni více než 12.000 tun oceli. Jest o 102 m vyšší nežli socha Svobody na ostr. Bedloe (46 m vysoké a stojící na podstavci o 47 m výšky). Výšková hranice nynějších staveb stanovena jest na 600 m. „Mrakoškrab" umožňuje koncentraci obchodů na malé ploše, k čemuž bývalo potřebí pětkrát i šestkrát tolik místa; je malým městem, v němž nalézti lze banky, pojišťovny, pošt. filiálky, telegr. úřady, restauranty, místnosti klubovní a krámy s nejrozmanitějším zbožím. V době obchodních hodin v čtyřicetipatrových obrech bývá vytahovadly dopravováno 15 až 20 tisíc osob.

Hlavní třída městská, proslulá B r o a d w a y, stala se u ici palácovou: je skoro 10 km dlouhá a 25 m široká. V ní jsou umístěny skoro všechny velké hotely, místnosti zábavní a obchodní; zároveň je nejživější promenadou. Velikolepý ruch vládne v obchodní čtvrti kolem W a l l S t r e e t u, jemuž nevyrovná se ruch jiných měst. Každý obchodník má tu svoji úřadovnu, třeba s několika jinými obchodníky v jedné místnosti, poněvadž nájemné nejmenšího prostoru je neuvěřitelně veliké. V jediném domě bývá často 50 až 1000 úřadoven (offices). Domy jsou cele popsány firmami vně i vnitř. Wall Street není delší 800 m, a přece v americkém peněžním ústředí tomto stojí celnice, bursa, banky atd. Na blízku je C a s t l e G a r d e n, někdejší

divadlo, jež slouží nyní za přijímací místnosti přistěhovalců do New Yorku. Pátá Avenue známa je krásnými budovami a kostely. Avenues vzdáleny jsou od sebe vždy 300 m, poboční ulice naproti tomu po 80 m. Dolní část města je nepravidelná. Hlavní tepnou východní části městské stala se silnice Bowery, západní části Hudson Avenue, každá se sty ulic pobočních. Ústřední sady zastupují pařížský Bois de Boulogne, berlínský Tiergarten, londýnský Hydepark. V létě i v zimě shledáváme tu newyorkskou společnost na koních, vozech nebo v drahých automobilech. Z veřejných budov vynikají mramorovým průčelím třípatrová radnice, celnice, katolická kathedrála a městské museum.

Mezi zajímavá díla newyorkská náleží též nový most přes East River, dokončený r. 1903. Má délky 2214 m, rozpětí nad řekou

Sandy Hook před přístavem newyorkským.

488 m a šířky 36 m. Podepřen jsa dvěma vysokými věžemi, opatřen jest dvojími kolejemi železničními, čtverými kolejemi dráhy pouliční, dvěma silnicemi pro povozy, dvěma cestami pro pěší a dvěma stezkami pro velocipedy. Stavěl se nákladem 400 mill. K.

Dopravní linie parníkové z Evropy mají zde západní stanice koncové. New York je též největším unijským ústředím průmyslovým, kde zvláště vynikají přádelny, tkalcovny, raffinerie cukru, strojovny, knihtiskárny, pivovary a továrny na zpracování listů tabákových.

„Blížíme-li se břehům států Spojených a New Yorku, ukazují se ptáci, lodi a dle ruchu na vodě pozorujeme, že se blížíme městu americkému. Na palubu vystupuje lodivod, aby provedl koráb písčinami, ležícími před zálivem newyorkským. Při levé straně ukazuje se Sandy Hook, později zalesněný Staten Island, při pravé ruce Coney Island a jmenovaný již Ellis Island, na němž veliké bu-

dovy z červených cihel a pískovce označují místa, kde každý přistěhovalec, jenž chce se v státech Spojených usaditi, povinen jest dáti se prohlédnouti. To je vlastni brána do Nového Světa, jíž mnohdy prochází ročně půl millionu i million lidí." (Baumgartner.)

Pokud se týče školství, lze říci, že New York kráčí v popředí vývoje osvětového, a že učeliště jeho mají pověst světovou. Columbia College je nejstarší vysoká škola newyorkská, mající knihovnu s mnoha sty tisíci svazků; knihovna Lenoxova čítá přes 100.000 sv., obchodní 300.000, Astorova na 400.000, knihovna brooklynská přes 500.000 svazků.

* * *

Ze států Středoatlantských největší jest **New York** (jako dvojí Čechy a Morava). Význam jeho záleží v mohutnosti města New Yorku, kolem něhož rozkládají se četné osady na velkoměstě nestejně závislé, většinou sídla neobyčejné činnosti průmyslové, nebo útulné osady lázeňské a sídla bohatých měšťanů, kam v létě přicházejí nesčetné tisíce výletníků pro osvěžení ve vlnách mořských a na jasném slunci.

Pobřeží v Buffalu. N. Y.

Směrem ku pevnině vyznačuje se za Hudsonem v státě New Jerseyi Jersey City s Hobokenem (320.000 obyv.), Passaic (28.000 obyv.), Paterson (130.000 obyv.) a jiná ještě. V Jerseyi a Hobokenu jako v konečných bodech plavebních linií připojuje se obchod námořní k obchodu pozemnímu, podporován jsa železnicemi, jichž ústí otvírají se tu v obrovská nádraží. Jako z jediného svazku, přímému úhlu podobného, vybíhají odtud trati na všechny strany, zejména přes Newark do Philadelphie a dále („Ústřední dráha") a „dráha pobřeží Západního", sledující hlavně pravý břeh Hudsonu k Albany, kde slučuje se s hl. tratí „newyorkské dráhy Ústřední". Směrem k moři na Long Islandu mohutněji osady Flushing, Whitestone, Jamaica a j. Severní část území získala hlavně zřízením průplavu Erijského. Bývalá villová osada Newyorčanů Yonkers vzrostla na město se 70.000 obyvatelů; Newburg, Hudson a Kingston mají po 25.000 obyv. a jsou důležity jako uhelné stanice, z nichž uhlí dopravuje se do New Yorku. Západně od Hud-

sonu zdvíhají se nevysoké Catskill Mts, jejichž lesný háv a hluboká zátiší vábí obyvatele velkoměst k návštěvě a pobytu. Správa železniční všimla si přírodních krás a dala tudy vystavěti železnici z města Catskillu při ř. Hudsonu do Hunteru a připojiti ji ku trati Kingston-Binghamton. Mimo to vedou nejkrásnějšími partiemi odbočky a dráhy lanové.

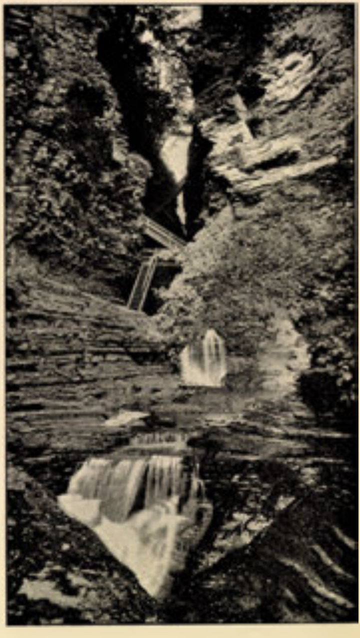
Lanová dráha v horách Catskilských na blízku Hudsonu.

U Albany obrací se trať k západu, pak pokračuje po okraji zemské stupňoviny, jež uzavírala kdysi větší pánev vodní, než-li jsou nynější jezera Veliká, a dále podél průplavu Erijského. Při ústí průplavu do Hudsonu vzrostlo několik měst, z nichž Troy (72.000 obyv.) je činno v průmyslu textilním a ocelářském; Albany (100.000 obyv.), politické město hl., vede obchod s dřívím a dobytkem. Při průplavu vyniká Utica (70.000 obyv.), hlavní tržiště sýrův a Syracusa (125.000 obyvatelů), jež dodává ročně 75 millionů kg soli kromě množství výrobků hrnčířských a strojnických.

Podobně zmohutnělo město Rochester (195.000 obyv.) při ústí řeky Genesee do jezera Ontarijského. Vyvážejí se z něho oděvy, obuv a mouka; má universitu. Zvláště vyniká Buffalo jako hlavní stanice při jez. Erijském (žije v něm 400.000 obyv., 104.000 jinde narozených) dobrým přístavem a továrnami na výrobu kočárův a zboží kovového; rovněž pivovary, olejny, mydlárny a škrobárny zásobují

státy svými výrobky. Hlavními předměty obchodními jsou: stavební dříví, uhlí, obilí a dobytek. Mezi obyvateli postříci lze mnoho Němců, Poláků a Vlachů. Universita zdejší je hojně navštěvována; i ostatní učeliště mají dobrou pověst. Zdejši elevatory obilné chovají v sobě 5—6 millionů hl. obilí.

Niagara Falls (20.000 obyv.) má továrny a hotely, v nichž shromažďuje se ročně na 1/2 mill. návštěvníků. Lockport (20.000 obyvatelů) má živý obchod. Oswego při jezeře Ontarijském (25.000 obyv.) vyniká živým přístavem, trhy dřevními a obilními, léčivými prameny a továrnami. Severnější Watertown (28.000 obyvatelů) je sídlem živého průmyslu; Ogdensburgh (15.000 obyv.) obchoduje s obilím. V území při hranicích pennsylvanských jmenovati jest Elmiru (42.000 obyv.) s ženskou universitou a velikými válcovnami, Ithacu (15.000 obyv.) se známou universitou Cornellovou a knihovnou o 200.000 svazků, Binghamton (50.000 obyv.), čilý obchody uhelnými a s předměty železnými. NewBrighton (20.000 obyv.) je největším místem na Staten Islandu, v jehož okolí bělejí se letohrádky Bostoňanů. Jihozápadně od Ithaky při jižním cipu jezera Seneky leží malebné místo Watkins Glen, jehož okolí slyne nejen zdravými, lesnatými úvaly, nýbrž i romantickými útvary skalními ve zvrstvených a zvětralých horninách, proniknutých vodami, jež se v nich ztrácejí a opět objevují, tvoříce šumné vodopády.

Watkins Glen. N. Y.

K nejzajímavějším obcím státu Newyorkského náleží Chautauqua (Šetokve) v nejzápadnějším konci jezera Chautauquaského, osada záležející z několika set domkův a stanů, z velikého hotelu a z množství budov, jako jsou divadlo, posluchárny, místnosti klubovní, musea, tělocvičny, kaple, tržnice a různé pracovny a úřadovny pro dopravu a spojení vnější. Vše vystavěno je ze dřeva a po lesnaté, kopcovité krajině ladně rozloženo. Zvláštností je plastická mapa Palestiny, která zabírá půlostrov do jezera Chautauquaského vybíhající v délce 200 m. Mapa zhotovena je z kamene a země a tak upravena, že v neděli a ve svátek lze u ní přednášeti o Svaté zemi při výkladech náboženských, není-li počet posluchačů přílišný.

V zimě je Chautauqua prázdna, ale v létě, zvláště v červenci a srpnu lidmi přeplněna. Má totiž školu, v níž učí se všemu, čeho

Lafayettuv pomnik v Buffalu. N. Y.

třeba je znáti člověku pro život v rozsahu od školy mateřské po universitu, podivuhodné a šťastné spojení studií s prázdninovými zábavami. V červenci a srpnu denně od osmi hodin ráno do půl páté odpůldne pilně se pracuje v kursech pro všemožné vědy, pro cizí řeči a různé dovednosti, pro zvláštní vzdělání učitelův a učitelek vyučujících na školách nedělních, učitelek pro školy mateřské, pro tělocvik, plování, šerm a hry v přírodě. Kromě toho konají se přednášky z oboru literatury, dějepisu, paedagogiky, psychologie, náboženství a národopisu. Program je tak bohatý, že kromě zimního sportu není opomenuto jediného odvětví vědění lidského. Poněvadž lze dopodrobna pouze v jednom vyniknouti, volívají příchozí k studii pouze obory jednotlivé; společně pak obecenstvo schází se při produkcích hudebních a všeobecných přednáškách. Od 11 do 12 denně bývají přednášky náboženské, při nichž střídají se nejlepší profesoři univer-

sitní. Po ½5 začíná život společenský; toilety nejsou předepsány, a každý žije jako doma mezi svými. Večer shromažďují se lidé v divadle ku poslechu hudby nebo deklamací, jež obstarávají nejlepší umělci. Zvláštnost Chautauquy spočívá hlavně v tom, že se zde učí jako ve škole nesmírných rozměrů všemu bez nucení, a že všechna snaha každého se nese k dokonalému požitku, plynoucímu z umění a vědy. Proto není tu lidí, kteří by sem přišli za obchodem, není tu švindléřův, hráčů, pijanů, lenochů; kam hledíme, pozorujeme lidi s úmysly ideálními, jako bychom žili na jiném, cizím světě. Sluhové v hotelu mimo černé cidiče bot jsou vzdělaní lidé; krmě roznášejí studenti

North Broad Street ve Philadelphii. Pa.

a studentky, kteří si tím způsobem vydělávají potřebných honorářů na kursy a na živobytí. Této svépomoci nikdo v Americe neodsuzuje. Neděle zasvěcena je klidu a nábožnému rozjímání. Po celotýdenní přísné práci následuje den svátečního odpočinku, nejskvostnějšího požitku. Lidé všech konfessí, kromě katolické, mají zde své kaple, v nichž do 11 hodin prodlévají na pobožnostech; po 11 hodině shromažďují se všichni: methodisti, baptisti, congregationalové, presbyterové, luteráni, unitáři, žáci Kristovi a j. k společné slavnosti v divadle. O 7. hodině bývá procházka Palestinou. V neděli smí se z Chautauquy vycházeti pouze na zvláštní vstupenky; cizincům vstup není dovolen. Parník objíždí na jezeře osadu, aby nikdo po lodi se

břehům jejím nepřiblížil. Pověst o škole chautauquaské v Americe je veliká, a komu lze, snaží se ji aspoň jednou viděti.

Na jihu státu spojují se trati s těmi tratmi, jež vycházejí z Philadelphie a Baltimore; jejich síť tak je hustá jako v středním Massachusettsu.

Pennsylvanie rozlohou svou jest menší New Yorku o polovici Moravy. Město Philadelphia při pravém břehu ústí delawarského má obyv. 1,491.000. Z cizinců počítá se 33·3% Irů, 24·2% Němců, 12·4% Angličanů. Je více městem továrním nežli obchodním, sídlem vědeckých ústavův a takových, jež zařízeny jsou pro blaho veřejné. Mincovna, universita, knihovny, akademie umělecká, Girard-College (veliký sirotčinec), znamenitý obchod jezerní a pozemní staví ji po bok New Yorku. Hlavně se vyrábějí stroje, lokomotivy, lodi, koberce, látky vlněné, bavlněné, cukr, drogy a chemikalie. Vyvážejí se petrolej a vedlejší výrobky jeho, obilí, mouka, dobytek, tuky; přivážejí se vlna, řepový cukr, kůže, cín, cement a j. R. 1907 připlulo do Philadelphie lodí o 2·3 mill. t a vyplulo lodí o témž obsahu. Při dráze pacifické leží Lancaster (50.000 obyv.), Columbia, Harrisburg, hlavní město s 80.000 obyv., Altoona se strojovnami železničními, Johnstown (40.000 obyv.) s ocelárnami, Pittsburg (400.000), Allegheny City (130.000 obyv.) při stoku Monongahely a Allegheny, jež tvoří řeku Ohio. Uhelná pánev podporuje tu rozsáhlé hutnictví, přírodní plyn sklářství a ocelářství. Severně od trati při Záp. Susquehanně leži Williamsport (38.000 obyv.), v němž se soustřeďuje ročně 8—9 mill. m^3 dříví vorového; při Vých. Susquehanně Wilkesbarre (52.000 obyv.) podobně jako Scranton doluje na anthracit. Při Delaware leží Easton (25.000 obyv.), jz odtud Allentown (35.000 obyv.) a jiná města vynikající průmyslem železářským. Na pobřeží jez. Erijského vyniká jediné Erie (67.000 obyv.) jako střediště obchodu s uhlím, dřívím a obilím. Chester při zál. Delawarově těží z blízkosti Philadelphie a Wilmingtonu.

New Jersey. Hlavní město Trenton (92.000 obyvatelů) na Delaware vyznačuje se výrobou zboží hrnčířského a továrnami; leží při dráze pacifické směrem do Philadelphie. Jersey City považovati lze za předměstí newyorkské, s nímž je spojeno převozními čluny parními. Má sklárny, cukrovary, strojovny a slévárny. Podobně Hoboken závislý je na New Yorku. Newark (255.000 obyv.) vyrábí zboží zlaté a stříbrné, cellulosu, papír a kůže; veliké pivovary a 2500 různých závodů továrních zaměstnávají na 60.000 pracovníků. Přístav zdejší náleží k nejživějším na pobřeží. Orange, předměstí newarkské, Elisabeth, Paterson a Passaic jsou čilá města průmyslová. Bridgeton má sklárny a živou paroplavbu. Atlantic City navštěvují četní hosté lázeňští. Bayonne vyrábí chemikalie a čistí petrolej. Camden naproti Philadelphii staví se v popředí průmyslem, obchodem dřevním a stavbou lodí. Cape May na nejjižnějším cípu New Jerseye poskytuje na písčinách

občerstvení lázeňským hostem, jichž bývá tolik, že vyrůstá tu nové město lázeňské.

Delaware je nejmenším státem ze států Středoatlantských, o něco větši Rakouského Slezska, ale s menším počtem obyvatelstva. Hlavním městem jeho stalo se Dover (5.000 obyv.). Nejvýznamnější je Wilmington (90.000 obyv.), z největších při řece Delaware, vzniklý na místě první osady švédské. Má veliké továrny na výrobu prachu, na kůže a látky bavlněné, na vozy, lodi a rozmanité zboží železné. Dělného lidu počítá se tu na 20.000, a cena tovarů převyšuje 100 mill. korun.

Maryland. Průmysl a obchod země soustřeďuje se v městě Baltimore (567.000 obyv.), jež bývalo druhdy důležitým přístavištěm vystěhovalců; ale New Yorkem a Philadelphií bylo předstiženo brzy po zavedení parníkové rychloplavby. Nyní zůstává městem

Mořské lázně v Cape May City. N. Y.

továrním. Hotoví hlavně stroje, plachtovinu, cihly a konservy rybí a ovocné (ročně 50 mill. krabic). Přiváží se káva, cukr a sůl; vyvážejí se konservy, tabák, petrolej, obilí, slanina a bavlna. R. 1907 přivezlo se zboží 1·4 mill. tun, vyvezlo se 1·5 mill. tun. Baltimore vyznačuje se též množstvím dobročinných ústavův a učilišť. John Hopkinscollege má knihovnu o 80.000 svazcích, Pratt Freeova knihovna chová 100.000 sv., ústav Peabodyův 150.000 knih; umělecké sbírky a školy obchodní těší se všude vzácné pověsti. V západním výběžku marylandském leží Cumberland (20.000 obyv.), v němž daří se válcovnám a sklárnám. Při ústí Severnu do zálivu Chesapeakského vyniká Annapolis (10.000 obyvatelů), hlavní město státu, sídlo akademie námořní a silného obchodu s ústřicemi.

Distrikt Columbia. V území leží hlavní město států Spojených, sídlo ústřední vlády a národního zastupitelstva, Washington, založený r. 1791 a nazvaný po prvním presidentu. Žije v něm

332.000 obyv., z nichž veliká část náleží státnímu úřednictvu. Město zdobí četné budovy veřejné, pomníky, náměstí a rozkošné sady, k nimž druží se lesy, obklopující residenci se všech stran. Kromě Smithsonova institutu, kongresní knihovny a ústavu geologického (viz str. 285. a 286.!) jmenovati jest museum vojensko-lékařské s 200.000 knih, národní museum, úřad spolkového pokladu, universitu římsko-katolickou a velmi četné ústavy dobročinné. Obchod a průmysl poměrně nevynikají, ačkoli lodi s ponorem 4 m mohou vplouti až do města. V loděnicích zdejších a zbrojovkách lijí se děla. Washington spojen je s Georgentownem (Záp. Washingtonem), v němž o vzdělání pečuje kolej jezuitská. Několik mil odtud na výšině nad Potomakem leží Mt. Vernon, dům, v němž umřel Jiří Washington, největší památka Severoameričanů na světě.

Pohled na Annapolis. Md.

γ) Státy Jihoatlantské.

Pět států Jihoatlantských zaujímá 631.900 km² s 8,867.000 obyv.; lidnatost jejich je tedy 14. Nejhustěji bydlí lidé v krajích severních, nejřidčeji ve Floridě (4).

Florida je stará osada španělská; město její St. Augustine na pobřeží atlantském pochází z r. 1565; je tedy nejstarším městem v Unii. Od r. 1763—1783 byla v rukou Angličanů; pak zase v rukou Španělů, po čemž ji koupila Unie. Karoliny měly r. 1688 obyvatelů 8000; r. 1729 se rozdělily; Georgia stala se r. 1732 útočištěm pronásledovaných všelikého druhu.

Pobřeží těchto států je mnohem širší a mělčejší, nežli pobřeží států předešlých, následkem čehož zalévá se do něho veliké množství limanův a nehlubokých zátok. Zvláště ve Floridě patrný je veliký, plochý nános, jenž prozrazuje, že pevnina se tu teprv nedávno utvo-

řila a vyzvedla. Západní a jižní okraj její provázejí řady korálových ostrovův a bradel; nikde není nápadných výšin a tudíž odvodňovacích toků; mnoho půdy kryjí rozsáhlé bažiny a jezera.

Státy Jihoatlantské rozkládají se jako Středoatlantské v obvodu rovnoměrných srážek vodních. V zimě teploty směrem k jihu přibývá, kdežto v létě teplota zůstává skoro v téže výši. Následující tabulka je toho dokladem:

		v lednu	v červenci	průměrně ročně
Charleston	má	10°	27°	18·5°
St. Augustine	„	14°	27°	21·0°
Key West	„	21°	28·5°	25·0°

Poněvadž „studené vlny“ severní, t. j. chladné větry, mnohdy i Floridu zasahují a sklizeň nejméně jednou v desetiletí ničívají, obyvatelstvo v dlouhých, horkých a vlhkých letech odkázáno jest pěstovati rostliny výhradně jednoleté. Kromě tabáku pěstuje se bavlna, jež „na ostrovech“ v sníženinách nabývá nejdelších a nejjemnějších vláken a zraje daleko až v pahorkatinách severovýchodních. R. 1784 dopraveno bylo do Evropy 8 balíků bavlny, r. 1821: 425.000 bal., před válkou asi 3½ mill. bal., r. 1899 dosáhlo pěstění bavlny nejvyššího bodu v produkci o 11·2 mill. balíků. Pak těžba poklesla a opět stoupla. Americká bavlna opanovala trhy světové; bavlna čínská a indická nemá dosud vlivu na obchodní význam bavlny americké. Dále pěstuje se třtina cukrová a rýže, kterou v nížinách karolinských počali sázeti již r. 1691. Jako rostlinu potravní oblíbili si druh kukuřice, jež v krajinách severních je rostlinou pícní. Lesy, dík řídkým osadám, jsou tu rozsáhlejší nežli v horách Appalašských.

V státech Jihoatlantských zastoupeno je silně obyvatelstvo barevné, jež v úrodných nížinách tvoří jeho většinu; vymizení jeho z těchto končin ani mysliti si nelze. Množství jeho snižuje kulturní úroveň Spoj. států jednak průměrnou mravní méněcenností, jednak rozkolem, jejž způsobili v obyvatelstvu bílém a tím, že zatlačují z popředí ruchu a činnosti bílé dělnictvo. Města a velké osady leží na pobřeží a v nitrozemí podél čáry vodopádové.

* * *

Virginia (dvojí Čechy a Slezsko) sousedí na severu s Marylandem, Pennsylvanií, na západě s Ohiem a Kentuckym, na jihu s Tennesseem a Severní Karolinou. Hlavní město Richmond (112.000 obyv.) vyniká stavbou lokomotiv, vozů železničních, mlýny, továrnami na výrobu tabáku a zboží bavlněného. V okolí jeho dobývá se uhlí a železa. Do přístavu mohou plouti lodi s ponorem 3 m. Leží při posledních vodopádech Jamesu a po úpadku znova vzrostl a mohutní obchodem tabákovým. Na blízku Richmondu se r. 1862 a 1865 krutě bojovalo. Mezi obyvatelstvem je 38% barevných. Při samotném ústí Jamesu mohutní Norfolk (50.000 obyv.) živým vývozem bavlny, ústřic, uhlí, ovoce a zeleniny. Podobně roste Portsmouth (20.000

obyv.), jehož dobrý přístav má loděnice a doky. Při hořejším Jamesu Lynchburg (20.000 obyv.) obchoduje s tabákem a obilím. V Modrých horách v průrvě horního Stanntonu leží Roanoke (22.000 obyv.), tovární město, z něhož se vyvážejí stroje, mosty a vozy. Fort Old Point Comfort chrání vstup do ústí Jamesu a je zároveň oblíbeným místem ku pobytu letnímu. Na trati Richmond-Mobile při zálivu Mexickém na hranicích jižních leží Danville (20.000 obyv.) uprostřed plantáží tabákových. Na trati Richmond-Washington dostihujeme Fredericksburgu (6000 obyv.) a Alexandrie (20.000 obyv.) s čilou dopravou lodní.

Pohled na Washington s kapitolu směrem západním. D. C.

Karolina Severní. Jižně od virginského Richmondu železnicí přes James, Appomatox, Notaway, Meherrin, Roanoke, Pampico, Trent a Neuse dostihujeme Wilmingtonu (21.000 obyv.) při Cape Fear Riveru; obchoduje s dřívím, terpentinem a bavlnou. Přístav přístupen jest lodem o 4 m ponoru. Při železnici ve směru Richmond-Augusta leží Raleight (15.000 obyv.), hlavní město státu s universitou černošskou. Ve směru Richmond-Mobile v obvodu zlatých nalezišť leží Charlotte (18.000 obyv.) a v horách západních Asheville, léčebné místo pro lidi trpící nemocmi nervovými.

Karolina Jižní zabírá levé poříčí Savannahu po Karolinu Severní. Největším městem zůstává Charleston (60.000 obyv.), nejdůležitější přímořské a obchodní město státu, v němž převládá obyvatelstvo barevné. Druhdy bývalo největším tržištěm bavlny a otroků, nyní jest ústředím obchodu s fosfáty. R. 1907 měly lodi sem připluvši 155.200 tun zboží, lodi vypluvší 34.400 tun. Dosud se vyváží bavlna, rýže, tabák, slanina, terpentin a dříví mimo rozmanité výrobky dřevěné. Lodi mohou míti ponoru 6 m. Hlavní město státu Columbia při Congaree Riveru má na 20.000 obyv. a universitu; průmysl skýtá zboží železné, zvláště stroje. Greenvill v severozápadu zemském vyznačuje se rovněž universitou a ženským seminářem. Summerville sz. od Charlestonu a jeho okolí dodává bavlnu nejlepší jakosti.

Georgia (třikrát království České). Hlavním městem je Atlanta, založená r. 1840; chová obyvatelstva na 150.000 hlav. Stala se důle-

Pohled na Norfolk Va.

žitou křižovatkou železnic na jihozápadním svahu hor Appalašských a předčila obchodem a průmyslem nad mnohá města starší. Válcovny, slévárny, přádelny, vozovky a mlýny vyrábějí zboží pro vývoz. Z plodin zemských vyváží se hlavně tabák a bavlna. Podobně obchoduje Augusta (40.000 obyv.) při řece Savannahu. Při ústí téže řeky leží město Savannah (75.000 obyv.) s přístavem 6 m hlubokým, kde zastavuje se mnoho lodí s nákladem více než 700.000 tun ročně. V továrnách hotoví se vozy železniční, umělá mrviva, stroje a různé zboží železné. Odtud vyváží se po New Orleansu nejvíce bavlny, potom stavebního dříví, rýže, koží, pryskyřice a j. Přiváží se káva, sůl, melassa, litina a j. Savannah stalo se památným tím, že odtud první parník vyplul přes oceán směrem k Evropě. Columbus, Macon, Jacksonville, Abeville, Darien a jiná města při Chattahoochee Riveru prospívají pěstěním a prodejem bavlny.

Florida. Stát Florida záleží z půlostrova Floridy a z úzkého

přímoří po Pensacolu. Plošným obsahem rovná se skoro Karolině Jižní, rozkládajíc se všude jezernatou rovinou. Hlavní město Tallahassee (5000 obyv.) leží severně od zálivu Appalašského v krajině pokryté plantážemi tabákovými a bavlníkovými. Nejlidnatější jest Jacksonville (28.000 obyv.) při St. Johns Riveru podobnému dlouhým lagunám. Obchoduje s dřívím, ovocem a obilím. V zimě přebývá tu mnoho zámožných Severoameričanův, aby ušli drsnému počasí, podobně jako v St. Augustine, ležícím poněkud jižněji v útulné zátoce. Na konci železnice, jež vede z Jacksonville k zálivu Mexickému, leží Tampa (16.000 obyv.), jež závodí o obchodní prvenství na golfu Mexickém s Pensacolou (18.000 obyv.) na západě, opatřenou válečným přístavem a loděnicemi. Na ostrohu v zátoce Tampaské zdvíhá se nad hladinou mořskou Port Tampa s velikolepými stavbami kolovými a mohutnými hrázemi, zprostředkujícími spojení s pevninou. Velmi důležitým městem obchodním jest Key West, s pevninou spojený železnicí, jež vede přes řetěz korálových ostrovův od Keye Larga až na nejzápadnější bod souostroví, zvaného Florida Keys. Key West jest opevněn; vyznačuje se výrobou cigarret (150—180 mill. kusů), lovem mycích hub a želv. Širé kraje podél záp. i vých. pobřeží, zejména podél železnice Východní, jakož i na ostrovech korálových pokryty jsou rozsáhlými kulturami jižního ovoce. Zvláště pomoranče a ananasy pěstují se tu v množství velikém. Kde jest se obávati chladných větrů, ananasy kryty jsou rozsáhlými a nákladnými přístřešky. Hlavní starostí pěstitelů jest, aby nanejvýš chudé půdě písečné dostalo se vlhka a náležité mrvy. Potřebujeť ananas velikého množství látek výživných, aby se náležitě vyvinul. Původně náležel k rostlinám, jež braly potravu ze vzduchu. Dlouhými zkouškami na stanicích pokusných shledalo se, že sazenice třeba pětkrát hnojiti. Celkem potřebí je na ha půdy 800 kg umělého hnojiva ze sušené krve, moučky kostní a chilského ledku. Na ha sází se zpravidla 3000 rostlin. Práci vykonávají černoši. V době 18 neb 20 měsíců,

Sbírání čaje v Summerville, S. C.

v níž ananasy uzrávají, třeba je plantáži dvanáctkrát až osmnáctkrát přeorati. Při první sklizni lze obdržeti z ha 2000—2500 plodů, jež kryjí výlohy s prací spojené. Plantáže pak plodí hojně deset i patnáct let.

b) Státy Střední.

α) Státy v severním úvalu Missisipském.

Státy zaujímají prostory 2,156.870 km², jež obývá 33½ mill. obyv. Rovnají se tudíž velikostí mocnářství Rakousko-Uherskému, Německu, Italii, Francii spolu s malými státy přilehlými. Obyvatelstva žije tu pětkrát více nežli v království Českém. Lidnatost je 15·5, o něco větší nežli ve Švédsku. Jejich základem bytí je Missisipi, přes 4000 km dlouhý od počátku k ústí. Již dějiny výzkumův a nejstaršího osazování dokazují, jak Missisipi je důležitou řekou. R. 1673 Joliet dosáhl řeky od jez. Michiganského a plul po ní až k ústí Arkansasu. La Salle proplul ji celou a poříčí její mezi horami Appalašskými a Riem Grande del Norte opanoval ve jménu krále francouzského r. 1682 pod jménem Louisiany. V letech následujících pro nedostatek přistěhovalcův a jistých pevnůstek nebylo lze udržeti spojení s Louisianou a s územím svatovavřineckým (Novou Francii), a tak mírem Pařížským r. 1763 država Francouzův omezena byla pouze na západní polovici všeho jejich panství. R. 1803 veliká část poříčí missisipského přešla na státy Spojené. Území bylo skoro liduprázdno; založením však vodních cest ve východním území, zejména splavněním Ohia a Missisipi provedlo se spojení s nitrem zemským, a po zřízení železnic poříčí tak rychle se zalidnilo, že těžiště obyvatelstva ve státech Středních hledati dlužno nyní při Missisipi. Poříčí zabírá nejenom více než polovici hospodářsky využitkované půdy, nýbrž jest mimo Tichomoří a tudíž mimo říční soustavu coloradskou na severu a columbijskou na jihu v tak blízkých vztazích se sever-

Skladiste bavlny v pristavu savannahském. Ga.

nimi a východními poříčími, že směry velkých řek již dávno byly provázeny živým obchodem, zejména v první polovici století XIX., kdy ku povznesení obchodu stavěly se důležité průplavy.

Většina států úvalu Missisipského náleží ve příčině srážek vodních území, v němž bývá nejvíce dešťů z jara a v podletí, tedy v době vývoji rostlinnému nejpříhodnější, a v němž pěkná pohoda v době žní zaručuje zdar a sklizeň nádherné úrody. Poměry teplotné nejlépe osvětlují tato čísla:

			v lednu	v červenci	průměrně ročně
Milwaukee	při 43° 3′	má	—7·5°	20°	7°
St. Louis	„ 38°37′	„	—0·5°	25·5°	13°
New Orleans	„ 29°56′	„	12·5°	28°	20·5°

Vzhledem ku pevninské poloze nalézáme tu větší chladno v zimě a větší horko v létě nežli na východě.

U přirovnání s poměry evropskými shledáváme, že

			v lednu	v dubnu	v červenci	v září	průměrně ročně
St. Louis	při 38°37′	má	—0·5°	13·5°	25·5°	13°	13°
Bolzano	„ 46°30′	„	0°	13°	23°	10·5°	12°

Teploty se tedy skoro vyrovnávají až na červenec a září, kdy St. Louis má teplotu poněkud vyšší.

V Dakotě	při 46°47′	je	—15·5°	5·5°	20°	6·5°	4°
v Ust Sysolsku (Rus)	„ 61°40′	„	—15°	0·5°	17°	0·5°	0·5°
v Kursku	„ 51°45′	„	—10°	5°	19·5°	6·5°	5°

Průměrná teplota severních států v úvalu Missisipském rovná se tudíž teplotě niv ruských. Směrem k jihu chladu ubývá, směrem k severu s přibývajícím chladem ubývá též letních dešťů, takže vzrůst stromů jižně od jez. Michiganského ustoupil vzrůstu travin. Nejvzdálenější sever při jez. Hořejším bohat jest jezery a morénami, na nichž šumí rozsáhlé lesy.

Pšenice, kukuřice, tabák a bavlna jsou hlavní plodiny hospodářské. Bavlně daří se již v nejjižnějších hrabstvích kentuckých, missurských a kansasských. Severně odtud po jezera a dále na západ v poříčí Red Riveru až po hranice unijské šíří se kraj obilný. Státy Ohio, Indiana, Illinois a Iowa zdělávají přes 50% půdy, částečně bez hnojení a bez úsilí, jímž vyznačuje se využitkování půdy v střední Evropě. V jižních polohách vlní se na polích kukuřice, v polohách severních pšenice. Nejvíce pšenice rodí Minnesota, Sev. Dakota, kukuřice Illinois a Iowa; v Missuri a Nebrasce bývá obou plodin stejně. Ovsu daří se v těch krajích jako kukuřici, zvláště v Illinoisu a Iowě. Velká část obilí pěstuje se pro vývoz, ale semílá se dříve v Unii. Veliké mlýny a obilná skladiště jsou příznačné zjevy nejen východu, nýbrž i přístavů jezerních, zejména Chicaga. Ostatní obilí zpotřebují občané nebo se zkrmí dobytkem. Chovem dobytka skupina států severních vyznačuje se kromě Texasu před skupinou států jižních. Počet koní a skotu rozdělen je rovnoměrně po všech státech,

ale dobytka vepřového chovají nejvíce Illinois, Missuri, Nebraska a Ohio. Jatky v těchto zemích pracují v nové době hlavně pro vývoz i za oceán.

K cenným pokladům, jichž člověk dobývá z půdy orné, druží se tu poklady nerostné z útrob matky země. Zejména státy středního a severního úvalu Missisipského poskytují užitečných rud nad spotřebu. Nevyčerpatelné množství uhlí vyskytuje se v Appalašských horách Záp. Virginie, ve vodorovných rozmanitě zprohýbaných vrstvách planiny Cumberlandské a v Illinoisu zrovna pod povrchem, kde snadno se ho dobývá. Některé doly dávají uhlí plynové. Uhlovodíkové látky v nich shromážděné, stáhly se v ložiska petrolejová, jichž v Záp. Virginii a Ohiu je více nežli v záp. Pennsylvanii. Státy při jezeře Hořejším bohaty jsou rudou železnou, půlostrov mezi jezerem Michiganským a Hořejším mědi. Průplav Sault Ste Marie, jímž dopravují se rudy do obvodův uhelných, náleží k nejoživenějším tratem dopravním v Unii. Duluth při nejzazším západu jez. Hořejšího vzrostl v první řadě blízkostí rudných okresů. R. 1880 měl 3500 obyv., nyní 75.000 obyv.

Medvědáři s medvědy grizli v ulicích Jacksonville na Floridě.
Dle fotogr. Underwood & Underwood v Londýně.

Osídlení států stalo se od východu, když přistěhovalci hradbu hor Appalašských na západ překročili. Vesnic ve smyslu našem tu není; ojediněné farmy o několika ha půdy nebo pšeničné farmy rozměrův obrovských pokrývají nepřehledné roviny, z nichž na místě zvláště výhodném zdvihá se nějaké městečko nebo velkoměsto rovněž rozměrův obrovských. Větší část roku je na farmách klid; v době však setí a žní oživují je řady pracovníků bílých i černých z měst, jichž vzrůst bývá podivuhodný.

Nejvýznačnější v té příčině je Chicago, v němž r. 1831 bydlelo 100 obyv., 1840 4500, 1850 30.000, 1870 300.000, 1880 500.000, 1890 1,100.000, r. 1900 1,700.000. Podobně mohutněl St. Louis; r. 1810 žilo v něm 1600 osob, r. 1831 6000, r. 1840 16.000, r. 1860 160.000, r. 1870 310.000, r. 1880 350.000, r. 1890 450.000, r. 1900 610.000.

Minneapolis	založené	r. 1852	mělo r. 1900	200.000	obyv.
St. Paul	„	„ 1838	„ „ „	160.000	„
Indianapolis	„	„ 1821	„ „ „	169 000	„

Cleveland měl r. 1830 1000 obyv., r. 1900 415.000 obyv.
Milwaukee „ „ 1840 1712 „ „ „ 310.000 „
Duluth „ „ 1860 80 „ „ „ 53.000 „

Severní úval Missisipský jest centrem jak průmyslu, tak hospodářského vývoje a obyvatelstva. Nejvíce měst vzniklo při splavných řekách, jejich úvalech a na pobřeží Velikých jezer. Kromě toho vznikly veliké osady při nových tratech železničních, od nichž opět nové linie dopravní se vyvíjely jako vlákna pavučiny od svého centra. Takovými středišti jsou Indianapolis, Columbus, Kansas City, Houston, přede všemi ovšem St. Louis, Chicago, Toledo, Detroit. Chudé železnicemi a velikými městy zůstává zázemí hor Appalašských v Záp. Virginii, ve vých. části Kentucky, Tennessee a na druhé straně Missisipi: jižní část Missuri a vysočina Ozarkská. Směrem k západu mnohé železnice končí na slepo v předhorách hor Skalistých. Severní čáru postupu kultury východní označují města Buffalo (N. Y.), Erie (Pa), Cleveland, Toledo a Detroit. Druhý směr, jímž bralo se lidstvo k západu, označují města Pittsburg (Pa), Columbus (O), Indianapolis, St. Louis. Třetí pak směr vývoje městského, vývoje obchodního a průmyslového vyznačuje řeka Ohio, „nejkrásnější řeka unijská", při níž vznikla města Wheeling, Cincinnati, Covington, Louisville, Evansville a j.

Port Tampa. Flo.

* * *

Záp. Virginia, stát velikosti Čech a dvojího Slezska Rakouského živí přes mill. obyvatelů. Z měst vyniká při trati Washington-Louisville v Alleghanách pověstné lázeňské místo White Sulphur Springs a u Velké Kanawhy Charleston (15.000 obyv.); na trati Washington-Cincinnati při ústí Malé Kanawhy do Ohia Parkersburg (13.000 obyv.), v němž ohromné zásoby uhlí plní rozsáhlá skladiště. V severní části státu mohutní Wheeling (40.000 obyv.) výrobou zboží železného, hliněného a skelného. Roční produkce obnáší 60 mill. K. Podobně Huntington (15.000 obyv.) při Ohiu vyznačuje se obchodem poříčním.

Ohio (jako dvojí Čechy). Ohio (Krásná řeka) má v dějinách

kolonisačních neobyčejný význam. Stal se ukazatelem osazovacího postupu a nejdůležitějším prostředkem dopravním mezi jezery a zálivem Mexickým, zejména když zřízeny byly průplavy, spojující jej s jezery Ontarijským a Erijským. Leží při něm Steubenville (15.000 obyv.) s doly uhelnými a továrnami, Marietta při ústí Musku, Ironton, Portsmouth, Cincinnati (425.000 obyv.) spojené s Covingtonem a Newportem Ky mostem řetězovým (685 m). Město r. 1788 založené rostlo v první polovici XIX. stol. velmi rychle a bylo by předčilo nade všechna ostatní, kdyby nová města při řece sv. Vavřince, Chicago a St. Louis nebyla ho předstihla a do pozadí nezařadila. S jez. Erijským spojeno je průplavem Miamiským přes Dayton a Toledo. Kromě Louisville soustřeďuje v sobě největší obchod ohijský; průmysl strojní a oděvní zaujímají první místo. Zboží sed-

The public square v Clevelandě. O.

lářské, knihy, nábytek, zboží hliněné, mýdla, pivo a tabák rozvážejí se na všechny strany. Jatky pro dobytek vepřový a skladiště pro vývoz masa vepřového způsobily městu název Porcopolis. Dováží se zboží textilní a porcelánové; vyváží se cukr, bavlna, maso, dobytek, doutníky, mouka, železo a uhlí. Průplav Miamiský počíná ústím Maumeee do jez. Erijského, kde stojí Toledo, pokračuje řekou Maumeeí a vede k jihu, až dostihuje řeky Miami, podél níž se klikatí přes Dayton po Hamilton, odkud se uchyluje do Cincinnati. Toledo (189.000 obyv.) živě obchoduje po jezerech; Dayton (115.000 obyv.) vyrábí stroje, papír a mouku; Hamilton (25.000 obyv.) obchoduje s obilím a uhlím. Při Severní železnici pacifické leží Canton (31.000 obyv.), v němž mele se pšenice, Massilon, Mansfield, Lima (22.000 obyv.) a j.; na trati z Pittsburgu do Indianapolisu

Columbus, hlavní město státu se 179.000 obyv., v němž hotoví se mnoho železného zboží, zvláště strojů hospodářských. Má universitu a arsenal. Při téže trati shledáváme Springfield (49.000 obyv.) významný výrobou papíru a vývozem mouky. Jižně od Columba leží Chillicothe (15.000 obyv.) v území bohatém uhlím a železnou rudou. Na pobřeží jez. Erijského vyniká kromě Toleda Cleveland a Sandusky. Sandusky (22.000 obyv.) provozuje obchod s ovocem a rybami. Cleveland (525.000 obyv.) náleží k nejkrásnějším městům při jezeře s obrovským obchodem a průmyslem, dobrými přístavy, loděnicemi a železárnami; kromě toho shromažďuje se tu veliké množství petroleje a v jatkách zdejších zabijí se mnoho dobytka vepřového. Akron (43.000 obyv.) jižně od Clevelandu má mlýny a přádelny, Youngstown (45.000 obyv.) východně odtud při ložiskách uhlí zkvétá průmyslem železářským. Findlay (20.000 obyv.) jižně od Toleda těží přírodní plyn, jehož se užívá při výrobě železa a skla.

Průplav v Louisville. Ky.

Kentucky. Kentucky je o něco málo menší nežli Ohio; obyvatelů má o 2 milliony méně. I pro stát Kentucky řeka Ohio je důležitou cestou dopravní, tvoříc jeho hranice severní proti státům Ohiu a Indianě. Část hranic západních označuje Missisipi. Levý přítok ohijský, Kentucky, přivodil státu jméno. Kromě Kentucky vlévají se tu do Ohia pohraniční Big Sandy River, Licking River, Green River, Cumberland a Tennessee River, z nichž některé pro splavnost svou jsou velmi důležité. Tok jejich severozápadní je dokladem, kde území vystupuje.

Při Ohiu vznikla významná města Newport (30.000 obyv.) a Covington (55.000 obyv.), jež považovati lze za předměstí Cincinnati, Louisville (260.000 obyv.) a Paducah (20.000 obyv.). Louisville založeno bylo r. 1778 a pojmenováno tak ke cti franc. krále Ludvíka XVI. Původně bylo zde pouze překladiště zboží, poněvadž četné prahy překážely lodní plavbě. Lodi shora přijíždějící zastavovaly se nad prahy, a zboží z nich překládalo se do jiných lodí pod prahy. Nyní proudy říční obchází dlouhý průplav. Ale nejen na vodě, nýbrž i po železnicích Louisville čile obchoduje. Osmero tratí železničních

v něm křižuje, přivážejíc a odvážejíc rozmanité zboží unijské. Zvláště veliký obchod rozvinul se s tabákem, jehož se prodává ročně za 54 mill. K, t. j. $^1/_3$ všeho množství v státech vytěženého (přes 70.000 m^3); v ústřední tržnici lze ho uložiti 14 mill. kg. Mimo tabák je důležitým předmětem obchodním whiska. Vyvážejí se stroje hospodářské, maso vepřové, pivo, zboží železné, vozy, mouka a kůže. O vzdělání pečuje výborně zřízené školství; universita, škola lékařská, polytechnika (knihovna s 60.000 sv.) těší se chvalné pověsti. Paducah při ústí ř. Tennessee vyniká obchodem. Na trati Charleston (Va)-Louisville (Ky) dostihujeme Lexinstonu (26.000 obyv.), v jehož okolí na travnatých rovinách vypásají se stáda dobrých koní, a Frankfortu, hl. města státu. Trhy lexinstonské bývají velice hlučné. Obyvatelstvo nabývá náležitého vzdělání v hospodářské škole vysoké a na universitě. V planině jižního Kentucky mezi Green Riverem, Big Riverem a Cumberland Riverem prostírá se pod zemí největší známá jeskyně Mamutí, jejíž hlavní dutina má délky 16 km.

Indiana, veliká jako Halič a Slezsko, má obyvatelův o něco více nežli Kentucky. Zaujímá krajinu od jez. Michiganského po ř. Ohio a na východ za 85. poledník. Přírodní poměry její shodují se s poměry ohijskými; oba státy totiž přiléhají ku prospěšným vodám Velikých jezer. Jižní hranice označuje tokem svým Ohio, část hranic západních dolní tok ř. Wabashu. V sev. Indianě vzniká Kankakee, jeden z pramenův Illinoisu.

Při řece Ohiu vyrostla města: Madison, Jeffersonville, New-Albany a Evansville. Jeffersonville (20.000 obyv.) vyniká průmyslem, New-Albany (25.000 obyv.) obchodem poříčním, Evansville (60.000 obyv.) obchodem obilným, dřevným, uhelným, průmyslem, úpravou masa vepřového a zboží tabákového. Odtud směrem k jihu a západu hustoty obyvatelstva ubývá. Při železnici pacifické vyniká Fort Wayne (50.000 obyv.), spojený s jez. Erijským a Ohiem průplavem Wabashsko-erijským. Blízkost millionového Chicaga značně přispěla k jeho vzrůstu. Uprostřed státu leží město Indianapolis (236.000 obyv.) založené r. 1821 a obklopené úrodnými polnostmi. Továrny na zboží železné a hliněné, obchod s obilím, masem a dobytkem pozvedly malou druhdy osadu na velkoměsto. Universita a ústavy dobročinné jsou na slovo vzaty. Severně od hl. města při splavném Wabashi kvete Lafayette (20.000 obyv.); zdejší college pro orbu a odbory technické vychovává každého roku množství zdatných odborníků. Severněji leží Delphi, Logansport (20.000 obyv.), Peru a Huntington podél průplavu ve směru k Toledu. Při řece St. Josephu, nedaleko severních hranic, vzmáhají se Elkhart (16.000 obyv.) a South Bend (40.000 obyv.) továrnami na výrobu papíru a vozů. Na území státu Indiany leží také město Michigan. V okolí Terre Haute (37.000 obyv.) dobývá se množství uhlí.

Illinois rozkládá se západně od Indiany. Severní hranice tvoří rovnoběžka dubuqueská od jez. Michiganského po Missisipi, na západě oblévá zemi Missisipi a na jihu Ohio od ústí Wabashu do Ohia po ústí Ohia do Missisipi. Povahou půdy a podnebím stát podobá

se státu předešlému; celkem převládají roviny nebo mírné kopcoviny dobře svlažované a bohatě zalesněné. Vidíme tu kromě stromů jehličnatých duby, olše, jilmy, javory, břízy a lísky, staré známé. Největší řeka, odvodňující přes polovinu území, jest Illinois, jehož prameny hledati dlužno blízko hranic státu michiganského.

Z měst při ř. Missisipi vynikají: Rock Island při ústí Rock Riveru naproti iowskému Davenportu s 20.000 obyv., živým průmyslem a arsenálem; Quincy (42.000 obyv.) velikými trhy a silným obchodem poříčním; Alton v místech, kde trať Chicago-St. Louis přetíná Missisipi; East St. Louis (35.000 obyv.) naproti missurskému St. Louisu; Cairo na půlostrově, vzniklém při stoku Ohia s' Missisipi.

Při železnici z Chicaga do Dubuque leží při Rock Riveru Rockford (31.000 obyv.), v němž vyrábějí se hospodářské stroje; ve směru Chicago-Clinton tovární město Aurora (25.000 obyv.) při Foxu Riveru; při průplavu Illinoiském Joliet (30.000 obyv.), Ottawa, Peru, při Illinoisu Peoria (85.000 obyv.) na poloviční cestě mezi Chicagem a St. Louisem. Trať vedoucí z Chicaga do Kansas City a dále do Santa Fé, proniká Streator a Galesburg (20.000 obyv.), kde pracují četné továrny. Dvě vysoké školy a značný obchod s plodinami hospodářskými řadí město k nejdůležitějším v státě. Pohraniční Danville je křižovatkou drah, vedoucích na východ a na jih. Ve směru Chicago-St. Louis při Sangamonu vyvinulo se město Bloomington (24.000 obyv.) s čilým průmyslem a zahradnictvím a hlavní město Springfield (68.000 obyv.); blízké doly uhelné způsobují v něm značný průmysl strojní. Elgin západně od Chicaga vyrábí hodiny.

Nejvýznamnějším zajisté městem je Chicago v jižním cípu jez. Michiganského, metropole západu.*) Vzrůst Chicaga jest živější nežli vzrůst St. Louisu. R. 1831 žilo v místě 100 osob; do r. 1839 počet obyvatelů stoupl na 3200 osob, do r. 1849 na 23.000 osob, do r. 1859 na 90.000, r. 1870 obývalo Chicago již 300.000 lidí. O tři léta později (1873) obchodní komora chicagská napočtla obyvatelů 430.000, kterýž počet stoupl do r. 1880 na půl millionu a o 10 let později přestoupil million (1,100.000). Počátkem století XX. usazeno bylo v městě 1,698.575 obyv., nyní 2,484.000. Je tudíž Chicago dle počtu obyv. po New Yorku největším městem. K báječnému rozkvětu jeho přispěli všichni národové evropští. Z obyvatelů zrozených mimo Chicago (587.000) nejvíce je Němců (29·1%), Irů (12·6%), Skandinavců (7%), Poláků a Čechů (po 5%), Angličanův a Skotů (po 4%). Chicago je moderním Babylonem, v němž mluví se jistě 15 jazyky. Německy mluví půl mill. obyv., česky daleko přes 100.000. V továrnách zaměstnány bývají osoby různých národností, a proto se tisknou pro ně předpisy a formuláře neméně než v osmi jazycích. Rozloha města obnáší 495 km^2, z čehož část zabírá půda prairijní.

---

*) Američané jmenují úval Missisipský „západem“ na rozdíl od „dálného západu“ (Far West), jímž označují krajiny západně od hor Skalistých.

Chicago. Pohled od jezera.

V Chicagu vznikly závody průmyslové a obchody, které vyrábějí a prodávají zboží v množství nesmírném a v rozmanitosti překvapující. Illinois Steel Co. zařídila ocelárny, v nichž pracuje 12.000 dělníků. Stroje, vozy železniční (jichž vyrábí se v předměstí Pullmanu ročně 13.000 v ceně 60 mill. K), obilí, masné konservy a j. jsou předměty, jež způsobily rozmach průmyslu a obchodu, příliv obyvatelstva a vzrůst měst na světě ojedinělý. Jatky chicagské pokrývají 200 ha pozemkův a vykazují roční příhon 3—4 mill. kusů dobytka hovězího, 7—8 mill. vepřů, 3—4 mill. ovec a 100.000 koní. Tři čtvrtiny tohoto množství se porážejí a maso se rozesílá na venek; přes 30.000 dělníků zaměstnává se tím; cena masných výrobkův obnáší ročně 720 mill. K. V hodině poráží se 300 volův a 1000 vepřů. Jako příklad neobyčejného rozvoje jmenujeme firmu Sears, Roebuck & Co., jež pracuje nyní s 220 mill. K kapitálu. Je to závod, v němž člověk opatřiti si může každý předmět, jehož v krátkém životě svém potřebuje, kromě předmětů, podléhajících rychlé zkáze: prádlo, pušky, líhně, pomníky, doutníky, pokladny, vozy, kávu, cukr atd. Závod založen byl r. 1895; asi tucet osob zaměstnávalo se tehdy prodejem zboží. Po devíti letech nebylo v Chicagu budovy, v níž by se obchod umístil. Firma koupila tedy 16 ha půdy a vystavěla si r. 1904 budovy sama. Denně přichází nyní 90.000 dopisů, k jichž zodpovídání ustanoveno jest 2500 osob. Objednávek na zboží bývá denně přes 100 tisíc. V závodní jídelně lze za 1 hodinu 10 minut uvařiti obědů pro 8400 osob; ve výpravně spotřebuje se 24.000 K denně na poštovné; pro pohodlí zřízenců (9000) firma zřídila skvostný park. Zvláštní vůz jezdí pro dopisy, jež stroje otvírají a razítkem opatřují (10.000 kusů za hodinu). Denní tržba závodu obnáší průměrně mill. K. Čísla ta nejlépe přesvědčují nás o energii mužů, kteří stojí v čele firmy a pořádají tolikeru činnost bez patrných chyb a ztrát.

Obchod chicagský předstižen je pouze obchodem newyorkským; podporují jej četné železnice, jichž trati jako paprsky tu se soustřeďují, a výhodná poloha Chicaga při jezeře Michiganském, jež umožňuje spojení s městy kanadskými při řece sv. Vavřince a průplavem Erijským s Hudsonem a New Yorkem. Přístav chicagský má rozlohy 180 ha a hloubky 5 m; počet lodí, jež tu ročně kotvívají, bývá větší nežli v přístavě newyorkském. Vývoz omezuje se hlavně na přírodniny, jako dobytek, maso, obilí, dříví, uhlí, a dovoz na výrobky průmyslové, zvláště textilní a porcelánové, jakkoli Chicago samo vyznačuje se vlastním průmyslem nejrozmanitějším. Pozornost všeho světa město upoutalo na rozvoj svůj r. 1894 výstavou, pořádanou na paměť objevení Ameriky Kolumbem r. 1492. Byl to podnik velkolepý, jímž Chicago dalo na jevo čilost a podnikavost svou, nelekající se pražádných překážek. Průplav, jímž jez. Michiganské spojeno jest s řekou Desplainem a Illinoisem a tím s Missisipi, význam „sestry New Yorku“ ještě zvětšuje.

Pamětihodnosti chicagské prohlédnouti lze za den. V hluku obecenstva a v ruchu dopravních prostředků brzy zapomínáme, že jsme v Novém Světě; teprve když delší čas tu dlíme, vzpomínáme

přírody a opustivše bludiště ulic, uchylujeme se do velkoměstského okolí. Nejdelší ulicí chicagskou a zároveň na celém světě jmenují Milwaukee Avenue, jež neprochází pouze městem, nýbrž vede, majíc totéž jméno, až do státu sousedního. S počátku jsou v ní obchody, pak vede čtvrtí Novým Meklenburkem a čtvrtí obývanou Poláky, jichž v Chicagu žije na 180.000 (tedy polovice všech lidí polské krve v Americe). Mezi Poláky mají převahu Poláci ruští, kteří domáhají se celkem lepších výsledků v činnosti životní nežli Poláci rakouští. Poláci němečtí majíce větší vzdělání a kapitál, zpravidla kupují farmy, když si nadělali přiměřeného jmění.

Pokud se týče Čechů v Chicagu žijících, lze říci, že jsou důležitým činitelem ve veřejném životě chicagském. Ústředím jejich je největší česká čtvrt Plzeň, kde r. 1903 založena byla pro české dítky odpolední škola nedělní. Ve všech závodech a továrnách shledáváme se s příslušníky a příslušnicemi národa Českého, kteří v pracovitosti a dovednosti vyrovnají se pracovníkům všech národností

Vjezd do průplavu Illinoiského v Chicagu. V levo obrovské sýpky obilné.

ostatních. O vzdělání jejich dítek pečují školy svobodomyslné a katolické. Svobodomyslné školy jsou sobotní a nedělní dopolední, nedělní odpolední, matiční a besídka. Sobotní a nedělní dopolední jsou nejrozšířenější, poněvadž dítky chodí do anglických škol 5 dní v týdnu, majíce v sobotu prázdno, a mohou v těch dvou dnech vzdělávati se v mateřštině. Mimo počty a náboženství vyučuje se hlavně mluvnici, pravopisu a českému dějepisu. Nejvíce prospívá ze škol těchto, také patronátní zvaných, škola „Vojta Náprstek“, jež má svou budovu a něco hotových peněz, dále „Vladimír Klácel“, „Frant. Palacký“, „Town of Lake“, „Grand Crossing“ a j. Dítky platí 15 centů měsíčně, učitelé dostávají 15, 20 až 25 dolarů, zabývajíce se kromě vyučování ještě jinými pracemi. Asi 1000 dítek chodí do škol svobodomyslných.

Nedělní školy odpolední zařízeny byly pro dítky, jichž matky chodí do spolkových schůzí, aby tu zatím dlely a unikly před nástrahami škol sektářských. Škol podobných je nyní v Chicagu 10. Dítky těchto škol (asi 600) školného neplatí; pouze sbírají centy, za

žijí zejména příslušníci kmene Chippewayů (Čipivů). Odtud západně šíří se reservace White Earth, v níž hospodaří zbytkové ostatních kmenů, původně jezerních.

Iowa rovná se velikostí Wisconsinu, od něhož oddělena je částečně řekou Missisipi na severovýchodě. Jest jakoby vklíněna mezi Missisipi, Missuri a Big Sioux R., přítok missurský, jižně od Minnesoty a severně od státu Missuri. Sklon půdy jeví se k jihovýchodu a k jihozápadu, při čemž předěl vysočinný přichyluje se k západu zhruba ve směru 95. poledníku.

Železnice pacifická (trať Union) dělí území ve dvě polovice Hned při vstupu do Jowy míjí město Lyons a Clinton (23.000 obyv.), dále Cedar-Rapids (26.000 obyv.) a j., opouštějíc stát v Council-Bluffsu (32.000 obyv.). Clinton obchoduje s dřívím a staví říční lodi, Cedar-Rapids poráží vepře a vyváží maso, Council-Bluffs vyrostlo jako východní předměstí omažské. Při trati rovnoběžné s tratí pacifickou, uprostřed země zkvétá Des Moines (85.000 obyv.) při řece téhož jména, jsouc ústředím rolnických krajův a hl. městem politickým s bohatou universitou, čilým průmyslem a obchodem. Většina zboží převáží se odtud do Davenportu (42.000 obyv.) na hranicích wisconsinských a dále na západ do Chicaga. Po Missisipi obchodují ještě Muscatine (14.000 obyv.), Burlington (28.000 obyv.) a Keokuk (15.000 obyv.), z něhož mimo obilí, dříví, maso a jiné plodiny vyvážejí se též výrobky kovové z četných strojoven. Také Ottumwa (20.000 obyv.) vzrůstá, poněvadž na blízku jejím nalezly se vrstvy dobrého uhlí; jatky, mlýny a lomy kamenné zvětšují její ruch dopravní. Severně od Davenportu jmenovati jest Dubuque (45 000 obyv.) a na téže asi rovnoběžce při stoku Big Sioux Riveru s Missurim Sioux City (34.000 obyv.) s rozsáhlým obchodem.

Missuri (česky Kalná řeka) rozkládá se jižně od Iowy po obou stranách dolního toku řeky Missuri. Na východě odděluje zemi řeka Missisipi od Illinoisu a Tennessee, na jihu sousedí s Arkansasem, a západ omezuje Oklahama, Kansas a jihozápad Nebrasky. Hlavními tepnami hospodářského vývoje jsou Missisipi, Missury a železnice atlantsko-pacifická z Chicaga do Los Angeles, kromě mnoha jiných tratí, jež scházejí se v St. Louisu.

Mohutné město toto honosí se nyní 750.000 obyv., velikým obchodem a průmyslem. R. 1624 stál na místě tom pouze srub pro ochranu plavby po řece, kde byl nejsnadnější převoz na pravý břeh. Málokteré z měst amerických má tak příznivou polohu v poříčí missisipském jako St. Louis; leží v rovině, po níž lze se mu volně rozšiřovati a jež v budoucnosti může mu přispěti, že se stane přirozeně hlavním městem republiky (Hellwald). Kromě dopravy železniční dosud děje se tu živá doprava říční, a „kráčíš-li po nábřeží několik km dlouhém a pozoruješ-li sta a sta obrovských parníků říčních, zboží přivážejících a odvážejících, vedle nichž parníky našich řek jsou pravé kocábky rybářské, nabýváš přesvědčení, že obchod hamburský a ruch v jeho přístavě zastíněn zůstává životem na březích

missisipských" (Bedřich Münch). Veliký obchod stlouisský podporují hlavně kvetoucí závody průmyslové, vzorná farmářství, hornictví a hospodářství lesní v okolí blízkém i vzdáleném; průmysl zabývá se všemi odvětvími, zvláště výrobou tabáku a pivovarnictvím, jimi nevyrovná se St. Louisu jiné město na světě; železárny, strojovny, mlýny, cihelny, pily, papírny, továrny na výrobu železničních vozů, obuvi, oděvů, nábytku, přístrojů fysikálních, lékařských a j. způsobily, že množství a výbornost jejich přiměly vládu, aby pořádala v St. Louisu druhou výstavu světovou, jejíž výsledky vzpružily Američany k činnosti další. Cestovatelé a návštěvníci města tvrdí, že není mnoho měst v Americe, jež poskytují tak půvabného pohledu na moře domův jako St. Louis, zvláště s řeky, jejíž vlny klidně a velebně plynou k jihu. Pod třemi oblouky vpravdě obrovského mostu mohou proplouti největší lodi missisipské.

O vzdělání obyvatelstva pečují universita Washingtonova a římsko-katolická universita Stlouisská, politechnika, školy obchodní, průmyslové a mnohé, bohaté knihovny. Mezi obyvateli počítá se na 130 tisíc jinde narozených, z nichž polovice jsou Němci, skoro pětina Čechové.

Jižně od illinoisského města Quincy leží missurské město Hannibal (13.000 obyv.). Západně od něho při Missuri obchodní a průmyslový St. Joseph (120.000 obyv.) a při stoku Kansasu s Missurim Kansas City (250.000 obyv.). Obě města porážejí dobytek a obchodují s masem a masnými výrobky. Mezi dělnictvem zaměstnáno je mnoho Němců, Polákův a Čechů. V jihovýchodní vrchovině vyskytují se železné žíly rudné, pronikající porfyrové vrstvy a obsahující 70% čistého železa. Hlavní město státní jest Jefferson City u Kansasu vprostřed země. V jižním dílu země při trati St. Louis-Oklahama roste obchodem Springfield.

Kansas, po Minnesotě největší stát v této skupině států, rozkládá se od Missuri na západ, severně od Oklahamy, východně od Colorada a jižně od Nebrasky (od 40. rovnoběžky). Terrain přechází povlovně na západě v mírné předhory hor Skalistých, rozdělen jsa hlubokými údolími vodných řek v několik planin. Všecek sklon obrací se tudíž k východu a k jihovýchodu. Missuri přijímá u Kansas City řeku Kansas, již způsobil stok Republican Riveru, Smoky Hill Riveru a jejich přítoků. Jižní končiny státu protéká Arkansas a přítok jeho Neosho.

Kromě říční síti důležita je síť železniční, jejíž houšťkou stát předčí nad leckteré své sousedy. Železnice pacifická prochází vší délkou země z Missisipi do Colorada. Stojí při ní Wyandotte (51.000 obyv.), předměstí missurského Kansas City, Lawrence s universitou a obchodem, Topeka, hl. město (47.000 obyvatelů), v jehož blízkosti pracují vysoké peci a rozsáhlé mlýny.

Na pozvolném vývoji těchto měst patrno jest, že leží daleko od středisk obchodu světového. Železnice odchýlivši se od Topeky k jihozápadu, v oklikách ubírá se podél Arkansasu do Colorada. Na pravém břehu Missuri vyniká Leavenworth (21.000 obyv.) stroj-

Lázně při jezeře Solném v Utahu.

Pohled na Cincinnati s hory Adamovy (Ohio).

Vrchol Pikes Peaku s meteorologickou stanicí ve výši 4292 m v Coloradu.

Prodavači ovoce v San Francisku.

nictvím a mlynářstvím, Atchison (16.000 obyv.) poříčním obchodem. V jižním Kansasu přední místo zaujímá Wichita (25.000 obyv.). V jihovýchodní části země v krajině bohaté uhlím, ve výši 305 m nad mořem, vzrůstá Fort Scott (10.000 obyv.).

Západně od Leavenworthu šíří se čtverečná indiánská reservace Pottawa Tomie.

Nebraska zaujímá skoro všechno poříčí Nebrasky nebo Platte Riveru, vzniklého z North Forku a South Forku, kteráž ramena spojují se ve výši 850 m u města North Platte. Jižních hranic dotýká se Republican River, na severu pláněmi málo obydlenými prodírá se Niobrara, východní hranice přesně rýsuje Missuri. Terrain jako v Kansasu stoupá směrem západním. (Od 300 do 1900 m výšky.)

Indiánka kmene Pawue z Omažské reservace v Nebrasce.
Dle Damanna.

Železnice pacifická (trať Union) vine se vší délkou územní. Při vstupu do Nebrasky dotýká se Omahy (143.000 obyv.), hlavního města, Columbu, North Plattea, Julesburgu a Sidneye. Omaha má vysoké peci, tavírny, strojovny, pivovary, lihovary a jatky tak rozsáhlé, že pouze Chicago a Kansas City mají větší. Jihozápadně od Omahy stojí Lincoln (40.000 obyv.), v němž od r. 1890 ubylo 10.000 obyv. Je tu hospodářská škola, universita a skladiště soli z blízkých solných dolů. Nebraska City (7.500 obyv.) těží hlavně z paroplavby po Missury a z výtěžku zdárného hospodářství polního.

Indiánská reservace Omažská a Winnebažská přiléhají k řece Missuri; obyvatelé její zaměstnávají se orbou a chovem dobytka; mladí muži rádi slouží na dopravních lodech missurských, projevujíce zdatnost při všech pracích. Starobylý kroj odložili již skoro docela, přijavše křesťanství a trochu kultury.

Dakota Jižní jest o málo menší Nebrasky, ale obyvatelstva nemá ani polovici státu tohoto. Rozkládá se severně od Nebrasky, protékána jsouc Missurim a jeho přítoky: v levo Dakota Riverem a Big Sioux Riverem, v pravo Grand Riverem, Owl, Cheyenne a White Riverem. V části severovýchodní lesknou se hladiny velmi četných jezer. Nejnižší místo v území spatřuje se na jv. u Sioux City, nejvyšší na západě v Harnev Peaku, 2350 m vysokém. Území druhdy vlastí Dakotů neboli Siouxů počítá se nyní k unijským státům hospodářsky nejvyspělejším. Tu také otvírá se nynějším přistěhovalcům volné pole či- sti a brána blahobytu.

Uprostřed země při Missuri zdvíhá se Pierre (3000 obyv.), hl. město státu, poblíž rozsáhlých reservací indiánských, z nichž přijímá nadbytek hospodářských plodin a s nimiž je v obchodním spojení. Při hranicích východních u Big Sioux Riveru vyniká Sioux Falls (10.000 obyv.) s kvetoucím průmyslem. V horách Černých (Black Hills) význačno je město Lead s nalezišti rud olověných.

V Jižní Dakotě dotýkají se řeky Missuri rozsáhlé reservace indiánské, v nichž shromáždili se lovečtí kmenové z poříčí missurského, aby se oddali životu pokojnému. Jižní z nich šíří se po pravém břehu White Riveru až po jižní hranice zemské a dělí se ve dvě části: v Rosebud ind. res. a Pine Ridge ind. res. Severněji po obou březích Missuri (při 44.° sev. šířky) rozkládají se Lower Bruie a Crow Creek ind. res.. V úhlu mezi Missurim a Cheyenne Riverem vznikly také dvě reservace: Standing Rock a Cheyenne Riv. ind. res., protékané Grand a Moreau Riverem.

Devina, dcera náčelníka Siouxů z reservace Pine Ridge. S. Dak.
Dle Damanna

Dakota Severní. Dakota Severní sousedí s blíženkou svou, Dakotou Jižní, na severu, prostoupena jsouc těmiže vysočinami a vyznačujíc se těmiže poměry přírodními jako tato. Západním dílem proniká ř. Missuri, východní polovicí prokmitají četné hladiny jezer, z nichž největši je Devils Lake.

Severní železnice pacifická vstupuje na půdu dakotskou u Farga (10.000 obyv.), hojně navštěvovaného tržiště obilního. Západně odtud dostihuje hlavního města Bismarcku (4000 obyv.), odkudž je Missuri splavný.

Do Severní Dakoty zasahuje ind. res. Standing Rock z Dakoty Jižní; při ústí Little Missuri vznikla ind. reservace Tvrze Bertholdu a na jižním pobřeží Devils Laku (538 m nad mořem) Devils Lake ind. res., jíž dotýká se železniční trať z Carringtonu.

β) Státy v jižním úvalu Missisipském.

Dějinný a hospodářský vývoj států v poříčí missisipském naznačen je v stati předešlé; pokud se týče států jižních, jest dodati: Oproti státům v severním úvalu Missisipském přicházejí nejsilnější srážky vodní v poříčí Cumberlandu a Tennessee časněji a trvají po celou zimu a na počátku jara. Ve státech při zálivu Mexickém

maximum srážek bývá právě na podzim, kdežto jaro trpívá suchem. U přirovnání ku poměrům evropským pozorujeme, že New Orleans při jižním pobřeží má v lednu průměr 13°, v dubnu 20·5°, v červenci 28°, v září 21°, průměrně v roce 20·5°; Malaga při 36° 43′ má v lednu také 13°, v dubnu 17°, v červenci 27°, v září 20°, průměrně ročně 19°, tedy skoro jako New Orleans (mimo chladnější duben), ač Malaga leží o 7° severněji. Pšenice, kukuřice, bavlna a třtina cukrová jsou hlavními plodinami hospodářskými. Třtině daří se již na 33°

Alligatori ve vodách Palm Beachu. Flo.

sev. šířky, ale „zimní vlny“ porušují její užitečnost, oslabujíce více její cukernatost nežli její vzrůst. Jediná Louisiana šíří se zcela v území třtinovém, vyrábějíc cukru dvanáctkrát více jak ostatní státy třtinu pěstující.

Užitečných nerostů poskytují jižní náplavy málo. V sev. Alabamě vyskytuje se uhlí hnědé, v horách Ozarkských nalezly se rudy olověné a zinkové. Dobytka chová nejvíce Texas. V řekách, zvláště v močálech při ústí missisipském, sabinském, brazosském a jinde

24*

(zvláště na Floridě) žijí u velikém množství alligatoři nebo kajmani štikohlaví (Alligator lucius), kteří dosahují délky i 5 m. Barvy jsou špinavě zelené s tmavými skvrnami. Na zemi pohybují se nemotorně, ale ve vodě jsou hbití, napadajíce vše, co odváží se do ní. Samice snášejí vajíčka do křoví nebo v rákosinách a pokrývají je sítím, listím a pod. Mláďata líhnou se z vajec teplem, které vzniká hnitím těchto látek rostlinných. Člověku většinou nejsou nebezpečni. (Dr. Otto Schmeil.) Kůže alligatorů dochází v průmyslu ozdobnickém různého upotřebení, pročež ještěři tito pilně se loví. V některých osadách je ochočují ve zvláštních ohradách a potom dle potřeby pro oblíbenou kůži zabíjejí.

Osídlení bílým obyvatelstvem dálo se v téže době jako v státech severního úvalu; přistěhovalci evropští jednak obcházeli jižní výběžky hor Appalašských, jednak pluli přímo do New Orleansu. Od r. 1840 do 1860 v době dopravy plachetní přijíždělo sem 10.000 až 15.000 lidí, mnohem méně nežli do státův úvalu severního, poněvadž bílým pracovníkům nekynula zde budoucnost vedle pracovníků černých. Při golfu Mexickém, chudém přístavy, vzniklo velkých měst málo.

* *

Tennessee zaujímá plochy zvíci dvojích Čech mezi státy Kentucky, Severní Karolinou, Georgií, Alabamou, Missisipi, Arkansasem a Missuri. Východní jeho část prostoupena jest vysočinou Appalašskou, západní část přechází v nížinu podél řeky Missisipi. Přirozené hranice tvoří na východě ostré hřebeny pásem horských, pnoucích se od Toccoa Riveru, přítoku Tennessee, k severovýchodu ke hranicím virginským. Nejdůležitější řeka, jež státu dala jméno, jmenuje se Tennessee; vzniká z několika malých řek u Kingstonu spojených, opouští u Bridgeportu území, zatéká hluboko do Alabamy a obloukem vrací se opět na půdu tennesseeskou, vlévajíc se u Paducahu do Ohia. Skoro rovnoběžně s Tennesseem teče Cumberland River s vysočiny Cumberlandské, vlévaje se rovněž do Ohia.

Tennessee náleží k starým státům severoamerickým, z nichž povstala mohutná Unie; jmenuje se státem již r. 1796. Pokud plodnosti se týče, řadí se k nejúrodnějším; tabáku daří se velmi dobře, ale bavlně nesvědčí hornatost půdy. Nejvíce osad jeví se na severu a východě, poněvadž je tu hojnost dříví, uhlí a železa potřebného k vývoji průmyslnému.

Při železniční trati, vedoucí z Washingtonu přes Lynchburg a Roanoke do Tennessee, leží u Holstonu Riveru Knoxville (33.000 obyv.). Má universitu, mramorové lomy, značný průmysl a obchod. Zde počíná splavnost řeky Tennessee. Dále po trati dostihujeme Chattanoogy (83.000 obyv.) uprostřed krajiny, oplývající uhlím a rudou železnou. S rozkvětem průmyslu postupuje obchod, a tak Chattanooga má naději státi se významným velkoměstem na jižních svazích vysočiny Cumberlandské. Tu strhla se 24. listopadu 1863

krutá bitva „Bitva nad mraky“, v níž zvítězily voje států severních Při Cumberlandu zdvíhá se hlavní město státu Nashville (125.000 obyv), v němž je universita a znamenitý průmysl dřevný. Výrobky železné, bavlněné a kožené mají rovněž dobrou pověst a veliké rozšíření. Jihozápadně odtud vzrůstá Jackson (15.000 obyv.), kde pracuje se v mnohých továrnách a prodává bavlna. Memphis (175.000 obyv.) obchoduje na Missisipi; továrny vyrábějí obuv, stroje, předměty kovové a kameninové, nábytek a rozmanité zboží ozdobné.

Hranic východních dotýká se ind. reservace Qualla.

Alabama rozkládá se od Tennessee na jih, dotýkajíc se jihozápadním koncem zálivu Mexického. Od sv sklánějí se do země Raccoon Mountain, Lookout Mont, nejjižnější odnože vysočiny Cumberlandské, a Dug Down Mountain, poslední horská vlna hor Modrých. Mezi nimi klikatí se Alabama, zvaná v horním toku Coosa River, s Tallapoosou, levým přítokem. Rovněž Tombigbee přijímá s vysočin těchto levou pobočku Warrior R. Z nejjižnějších předhor spějí k zálivu Choctawhatchee R., Escambia R. a jejich přítoky. Státem nazývá se Alabama od r. 1819. Podnebím podobá se Georgii. Obyvatelů žije tu skoro jako v Tennessee.

Typická stavba klubovního domu v Memphide.

Při pacifické dráze Jižní u ohbu Coosa Riveru leží Montgomery, hlavní město s 30.000 obyv., kteří zaměstnávají se hlavně pě-

stěním bavlny; těží jí ročně až 70 mill. kg. Pravého břehu Escambie dotýká se dvojice měst Brewton a Pollard, odkud železnice ubírá se k Mobile (65.000 obyv.), jehož hlavním obchodním předmětem mimo dříví, uhlí a lodní potřeby je také bavlna. R. 1907 lodi přivezly do Mobile zboží 626.000 tun a vyvezly 645.000 tun. Zátoku Mobileskou chrání dvě tvrze. Polovice obyvatelstva jsou černoši. Průmysl vykazuje úpravu koží pro obuvníky, řemenáře a pro kožišníky, výrobu piva, cihel, dužin na sudy a šindele. College lékařská a akademie Bartonova poskytují obyvatelstvu vyššího vzdělání.

Přístav zdejší prohlubuje zvláštní prohlubovací průplav až na 7 m. Skoro uprostřed země na křižovatce mnoha železnic vyrostlo město Birmingham (38.000 obyv.) s továrnami na výrobu předmětů železných, bavlněných a skleněných; průmyslu hlavně přispěly

Přenos bananu z lodi do skladiště v Mobile. Ala.

blízké doly železné, uhelné a vápencové. Západně od Montgomery při Alabamě R. prospívá Selma pěstěním bavlny.

Missisipi jest o něco menši nežli Alabama. Zabírá území mezi Alabamou, Tennesseem, řekou Missisipi a golfem. Státem prohlášen byl r. 1817. Všude převládá nížina, přerušovaná stupňovinami, jež zároveň jsou předěly říčními ve směru od sev. k jihu. Mezi nimi klikatí se řeky Pascagoula při hranicích východních a Pearl River, vinoucí se ve směru poledníku 90.

Při trati vedoucí z Montgomery na západ do Dallasu (Ts) míjíme tovární město Meridian (14.000 obyv.), Jackson (8.000 obyv.), hl. město státu, v němž konají se veliké nákupy bavlny, a při Missisipi Vicksburg (15.000 obyv.), kde zastavují se četné lodi dopravní, plující od severu do New Orleansu. O něco jižněji leží Natcher (12.000 obyv.), důležité z těchže příčin.

Louisiana je málo větší nežli Missisipi. Zaujímá ústí a západní část dolního pobřeží Missisipi po řeku Sabine. Šíří se naprostými nížinami, pokrytými hlubokým pralesem a jezery s bujnou vegetací pobřežní. Mohutný veletok Missisipi teče v nesmírných oklikách, tísněn jsa písčinami a mělčinami, čímž tok jeho se prodlužuje a proud vln zmirňuje. S pravé strany vlévá se do něho Red River s Black Riverem.

Z důležitých míst jmenovati jest při Missisipi Baton Rouge (12.000 obyv.), hlavní město státní s universitou a New Orleans, nejvýznamnější přístaviště na pobřeží zálivu Mexického. I vzhledem svým náleží k nejzajímavějším městům na světě. Průplavní třída znázorňuje vzájemný styk dvou světů. V pravo od ní zachovaly se zbytky dobrodružných výprav, jež jižní Evropa sem posílala, v levo zříti lze doklady toho, jak se Amerika vyvíjela v posledním půlstoletí. Třída dosud je středištěm života městského a hlavním tržištěm všeho obyvatelstva původu nejrozmanitějšího. Starý způsob založení jakož i stopy prvního obyvatelstva lze dosud sledovati. Balkony a kolonady, omítaná průčelí domův a dvory s polotropickými stromy a keři, žaluzie, na sloupech vyzdvižené střechy, četné desky pamětní a jména uliční nasvědčují střídavým dějinám města a vypravují o obyvatelích, kteří tu bydleli, po sobě následovali, vládli a umírali.

New Orleans je vlastně mladé město. R. 1810 mělo pouze 17.000 obyv., nyní 350.000; osada, na jejímž místě stojí, založena byla r. 1718. Základ k ní dal Lemoyne de Bienville,*) když založil v místech, kde město nyní stojí, pevnůstku na ochranu před Indiány a na znamení, že hotov je hájiti zájmy francouzské proti ostatním národům.

Po šedesáti letech přešlo město se vší Louisianou v ruce španělské; po dvou letech kreolové původu francouzského vypudili španělského guvernéra a založili kreolskou republiku. Po roce Irčan O Reilly uvedl Kreoly opět pod panství španělské, jež trvalo do r. 1800. Španělské stavby s motivy maurských kleneb a ozdob objevují se mezi francouzskými stavbami doby té.

Napoleon Bonaparte odňal Španělům N. Orleans i s Louisianou, ale po třech letech (1803) přešly v moc států Spojených. Tehdy mělo město 8000 obyv. Změny různých vrchností měly zhoubný vliv na vývoj osady. Roku 1815 Angličané, vedeni jsouce Packenhamem, útočili na město, ale byli krvavě odraženi. R. 1860 unijský admirál Farragut odňal město povstalcům a tím ukončil řadu válečných podniků na pobřeží golfském.

Chrám sv. Ludvíka, jehož stavba začala za de Bienvillea, byl několikrát přestavěn; nynější podoba jeho pochází z r. 1850. Před ním rozkládá se náměstí Jacksonovo se sochou statečného generála Jacksona. Vedle kathedrály stojí staré domy a dvory španělské,

*) Bratr jeho Lemoyne d' Iberville objevil ústí missisipské a jezero, nazvané Ponchartrain.

v nichž umístěny jsou nyní soudy. Osud však starožitných budov také je zpečetěn; za krátko budou státi na místě nich mnohopatrové domy obchodní. „French Market“, tržiště, nemá na světě sobě rovna. Žlutě natřené prostory na štíhlých sloupech chovají sklady nejrozmanitějšího zboží, o něž smlouvají se lidé, mluvící nejméně sedmi jazyky. Zboží pochází snad z továren všeho světa a je tu nakupeno v množství překvapujícím. Ve zvláštních dvoranách nabízejí se pokrmy: tu černoška nabízí horkou kávu, onde mulat chystá různé nápoje, jinde opět různě upravená masa a pečivo.

Od French Marketu vedou do města dvě řady úzkých, vysokých domů „Faubourg St. Germain“. Tu bývalo ústředí aristokracie a americké módy. Domy vystavěla hraběnka Pantalba, za níž dosud v hlavním chrámě sloužívá se mše svatá. Za kathedrálou stojí jediný klášter černošek v Americe „Konvent sester sv. rodiny“. Původně tu bývala taneční síň a divadlo, první na jihu. Dlouhá Esplanade Avenue vede ke hřbitovům a k čarokrásnému městskému sadu, v němž stojí obrovské duby, zvané „Tři sestry“. Mrtvoly na hřbi-

Obchodní čtvrt v New Orleansu. La.

tovech odpočívají v povýšených stavbách, poněvadž všude přichází se při kopání na vodu, a v ní nelze mrtvoly pochovávati. Nejstarší hřbitov, na němž odpočívají staří hrdinové a státníci louisianští, rozkládá se nedaleko třídy Průplavní. Na hřbitov sv. Rocha chodívají kreolské dívky hledat čtyřlistého jetele, aby měly štěstí; zde koupený obrázek sv. Josefa chrání prý je uhranutí. V ulici Chartresské lze koupiti ptáky všeho druhu, ryby, plazy, ještěry, od nejmenšího po vzrostlého alligatora. Tu stojí též dům, jejž Francouzi vystavěli pro Napoleona. Spojili se totiž k výpravě, aby ho s ostrova sv. Heleny vysvobodili. Leč ještě před výpravou došla jich zpráva o jeho úmrtí, a s výpravy sešlo. Jižně od Průplavní třídy, plné přepychu a drahocenného zboží, prodlužuje se St. Charles Avenue, jíž přijíti lze k universitě ve čtvrti městské, plné zahrad a vonných záhonů. Hlavní třída, v níž bohatí měšťané bydlí, má délky 7 mil.

Poněvadž základy města leží níže, nežli je hladina říční, je třeba chrániti jich povodní rozvodněného Missisipi. Za tím účelem město obklíčeno je 258 km dlouhými hrázemi, podivuhodným dílem

Indiánské dívky. (Jižní Dakota.)

Cheyenn z reservace jihodakotské.

umění inženýrského, jež počínají u předměstí Carroltonu a New Orleans kolkolem ovinují. Sto osmdesát let dílo Bienvilleovo vydáno bylo za oběť vodám snadno vystupujícího Missisipi, po jehož opadnutí v městě vždy zůstalo bahno, v němž ukrývalo se semeniště smrtelných nemocí. Teprve po válce občanské vláda dala zříditi hráze (levees), o něž lámou se vlny řeky, a za nimiž občanstvo dlí ve všech dobách ročních v bezpečí. Výška jejich obnáší 4·3 m, šířka 4·5 m.

New Orleans je nyní po New Yorku největším městem vývozním. Jenom vývoz bavlny páčí se ročně v ceně 117 mill. dol., tabáku, obilí, vlny, kůže, masa a jiných plodin ani nejmenujíc.

Průmysl kvete, obchodu se dobře daří, a polní hospodářství dodává městu přírodnin v ceně veliké; ale město značně se liší od měst severoamerických, v nichž hon za dolary patrný je ve všem počínání obyvatelstva. Občané věnují se též umění a těší se z požitků, jichž jim poskytuje klidný život rodinný a zvláště proslavená a znamenitá kuchyně.

Mezi závody průmyslovými jmenují se hlavně slevárny, lihovary, raffinerie cukru, mlýny, olejny, továrny na dužiny a rozsáhlé závody k lisování bavlny. Doprava lodní neobyčejně se pozvedla, když Missisipi byl prohlouben tak, že lodi s ponorem 8 m jím proplouvají. R. 1907 připlulo sem lodí o 1,986.000 tun a vyplulo o 2,153.000 tun. Bavlny vyvezlo se r. 1908 za 520 mill. K; dovoz kávy cenil se téhož roku na 90 mill. K. Také dovoz cukru a banánů je veliký. Mezi obyvatelstvem počítá se barevných 25%, Francouzů 18%, Němců 10%, ostatek vyplňují lidé národností jiných. Město zabírá plochy 590 km², z čehož ³/₄ náležejí neobydleným bažinám.

New Orleansem prochází též Jižní železnice pacifická, dotýká se golfu u Morganu City, odkudž severozápadně a pak západně blíží se Sabine Riveru, jehož dostihuje u Orange. Shreveport (16.000 obyv.) při Red Riveru v severozápadní části Louisiany honosí se velikými trhy dobytčími a bavlněnými.

Texas je ze států severoamerických (vyjmouc terr. Aljašku) největší, 13krát větší nežli království České (jako Rakousko-Uhersko), ale obyvatelů nemá ani 4 milliony. Státem učiněn byl roku 1845.

Zálivu Mexického dotýká se nepřehlednými a bažinatými břehy, hojně zátokami a kosami opatřenými a ostrovy, za nimiž ukrývají se klidné limany, plné vodního ptactva, tropických houštin, stromů, květů, hadů, žab a hmyzu. Veliké řeky vytékají z vysočin severozápadních a směrem jihovýchodním slučují se s mořem. Nejdelší je Pecos R., jehož prameny nalézáme v horách Skalistých a jehož dolní tok odděluje Texas od Mexica. Od Pecos R. na východ s planiny Texasské pospíchá Nueces, S. Antonio R., Guadalupe, Colorado, Brazos, Trinity, Neches a pohraniční Sabine River. Hranice oklahomské označuje Red River od poledníku 94. po 100. Severní částí Texasu proniká Canadian R. Terrain stupňovitě stoupá k severozápadu, dosahuje u Tascosy (Tascosa) při Canadian Riveru výše 1198 m, na západě u El Pasa 1134 m. Pohoří Guadalupské a Apa-

cheské (Apache Mountains), západně od Pecos Riveru zdvíhá se do výše 1742 až 2000 m (Cathedral M.). V jižní části Llanos Estacados lesknou se dvě skupiny slaných jezer, z nichž Lag. Sabinas je největší.

Na pobřeží zálivu Mexického vyniká vývozem bavlny Galveston (38.000 obyv.) jako třetí město bavlnářské v Unii. Kromě toho vyznačuje se slevárnami a stavbou lodí. R. 1907 připluly sem lodi s nákladem 1,333.000 tun a vypluly odtud lodi o 1,597.000 tun. Podobně Houston (45.000 obyvatelů) jest ústředím dovozu bavlny, jsa zároveň oživenou křižovatkou jedenácti tratí železničních. Tudy vede Jižní dráha pacifická k západu stanicemi Columbem, Moravií, Prahou, San Antoniem. U Del Ria dotýká se Ria Grande del Norte a přes pohoří Apacheské vine se podél hranic mexických do Nov. Mexica, Arizony a Kalifornie. San Antonio (90.000 obyvatelů) vyhlášen jest obrovskými trhy dobytčími, kam vodí se skot, brav a koně ze širých prairií texasských. Založen byl r. 1700 a po úpadku tak se povznesl, že je v popředí měst texasských, pokud se týče počtu obyvatelstva. El Paso, konečná stanice dráhy pacifické (16.000 obyv.), má stříbrné doly a veliké ohrady pro chov dobytka. Při pacifické železnici Texasské, vedoucí z Shreveportu (La) na západ, u Trinity Riveru leží Dallas (80.000 obyv.), důležité obchodní a průmyslové město texaského východu. O něco západněji vyvinulo se město Fort Worth (27.000 obyv.), ústředí texasského obchodu dobytčího a průmyslu mlynářského. Blízko 30. rovnoběžky při Coloradu zdvíhá se Austin

Indiáni ze St. Antonia. Ts.

Dle fotogr. Náprstkova musea.

(23.000 obyv.), hlavní město s universitou a při Riu Grande del Norte jako konečná stanice Laredo (13.000 obyv.) naproti mexickému Nuevu Laredu, důležitá obchodem pohraničním.

Při trati Denversko Worthské vynikají Wichita Falls, Childress (100° z. d.), Amarillo a j. Na poloviční cestě mezi Dallasem a Austinem chová mnoho dobytka a obchoduje obilím Waco (21.000 obyv.). Vozy zde vyrobené rozšířeny jsou skoro všude po Texasu.

Texasští Indiáni Navajové, Apachové, Komanchové a jiní usazeni jsou ponejvíce v Oklahomě.

Oklahoma, nejmladší stát unijský (od r. 1905), zabírá i bývalé territorium indiánské při stoku Canadian R. a Arkansasu. Původně (r. 1889) byla od ind. terr. oddělena a bělochům k osazení přiřčena. Na ploše třikrát větší Čech bydlí 1,414.000 obyv. Východní polovicí prostupuje vysočina Ozarkská, přecházejíc na východ do sousedního Arkansasu. Západní úzký pruh šíří se málo plodnými planinami. Řeka Arkansas náleží státu částí středního toku, do níž s levé strany přitéká Neosho, s pravé strany Cimarron a Canadian River s hojnými odtoky z vysočiny Ozarkské.

Farma v St. Antoniu. Tx.

Dle fotogr. Náprstkova musea.

Oklahoma jest území, v němž žije rudochů pospolu nejvíce. Nejvýznamnější kmenové z nich jsou: Choctawové (r. 1832 sem převedení od dolního Missisipi), Chickasawové, Seminolové, Muscogiové (také Creekové) a Cherokesové (Čirokové). Kromě nich sídlí tu menší kmeny: Osagové (Osedžové), příbuzní Siouxův, Apachové, Kansasové, Ponkové, Otoové, Missuriové, Komanchové (králové prairií), Kiovové, Poosové a jiní.

Cherokesové bydlí v severovýchodní části Oklahomy mezi Kansasem, Missuri, Arkansasem a Canadian Riverem. Pevně se usadili, zdělávajíce půdu, chovajíce dobytek a přizpůsobujíce se různým řemeslům. Při železnicích, reservací vedoucích, stojí nevelíké osady, kde kupují se předměty Indiány vyrobené a prodávají se potřebnosti do jejich domácností. Na křižovatkách stojí Vinita, Claremore, Correta, Sallisaw a j.; největší město je Tahlequah s 2000 obyv. nedaleko tvrze Gibsonu.

Od Cherokesů na jz rozkládá se území Muscogiů, protékané Arkansasem, na jihu oblévané Canadian Riverem a proniknuté několika železničními tratmi. Osady Tulsa, Muscogee, Oktaha a Wetumka jsou nejživější. Jihozápadně od území Muscogiův bydlí Seminolové, o jichž osudu byla učiněna zmínka již na str. 73. Soustřeďují se v osadách Seminole a Wewaka.

Jižně od territorií jmenovaných až po Red River rozsazeni jsou Choctawové a Chickasawové, jichž žije pospolu v jednotném území ze všech Indiánů nejvíce. Hustá síť železniční dopravuje plodiny jejich do okolních zemí a podporuje zakládání nových osad. Na tratech vedoucích z Arkansasu vynikají v res. Choctawů obce Poteau, Hartshorne, Atoka, Tuskahoma, v territor. Chickasawů Cherokee, Washita, Ardmore, Mariette a j.: V území Ponků předním místem je Ponca, v území Kansasů Kaw Agency, Otoův Red Rock, Missuriů Mendota. Apachové bývali jízdným národem, mravů divokých, povahy nezkrotné, jenž podlehl přemoci teprve v letech čtyřicátých úsilím pověstného Kita Carsona. Dle jazyka jsou příbuzní s Athapasy a novomexickými Navaji, žijícími chudě v lesích a prairiích kanadských.

Rodina Apachů z Oklahomy.

Skutečné nebezpečí šířící se civilisaci od Indiánů již nehrozí. Reservace jsou poměrně tak malé, že v nich rudoši mohou bydleti v množství ne příliš velikém, čímž znemožněna jsou hromadná povstání jejich. Dle Hellwalda žije v Oklahomě 85.000 Indiánů, kteří si osvojili zcela mravy bílých osadníkův a žijí z plodin zemských. Mnozí z nich mají v žilách bílou krev. Poněvadž jim vláda dala

dostatek půdy, tvoří nejbohatší obce na světě. Neplatí daní a dostávají ještě od státu roční podpory jako úroky z kupní ceny, za niž kdysi vlast svou bělochům přenechali. Úrok ten obnáší ročně kolem 10 mill. dol. Dále ustanovila jim vláda devět poručníků, kteří podpory rozdělují většinou ve formě nástrojův, obilí, oblekův a dobytka, a stesky jejich vyslýchají.

Pokud byli Indiáni kočovníky a lovci, potřebovali veliké množství pozemků; nyní jsouce usedlíky, mají jí s dostatek a mohou dle libosti farmy si zvětšovati. Blahobyt jejich byl příčinou, že četní běloši oženivše se s dívkami indiánskými, stali se příslušníky kmenův a spolumajiteli půdy. Tak žije mezi rudochy na půl mill. bělochů, kteří jako farmáři hospodaří s nimi. Indiáni šatí se jako tito, stany dávno zaměnili za pevné domy selské a skoro se nerozlišují od bílých sousedů. Jako americké státy mají svoji ústavu, sněmovnu a správu, upomínající zpola na zvyky indiánské, zpola na mravy bílých Američanů.

Dívka z kmene Apachu. Okla.
Dle Damanna.

V reservacích mluví se dosud indiánsky, a Cherokesové dokonce tisknou časopis ve svém jazyce. Jsou jediným kmenem s jazykem spisovným, za což děkovati jest jim náčelníku Sequojahu, zahynuvšímu r. 1843 v poušti mexické. Byl synem bělocha a černošky, již muž později i s dítkem hanebně opustil. Odtud vyvinula se v něm nesmírná nenávist k bělochům, jež vyvrcholila v touze, aby rudoši zbaveni býti mohli vlivů bělošských. I vymyslil si písmo a učinil cherokesštinu jazykem spisovným. Odtud Cherokesové nechtějí se učiti anglicky, poněvadž jim vlastní jazyk postačuje.

Pro zajištění bezpečnosti zřízeny jsou v Oklahomě dvě reservace vojenské: jedna sev. od res. Apachů na úpatí Wichita Mountains v blízkosti Fortu Sillu, druhá při Canadian Riveru v blízkosti Fortu Rena a Cheyenne & Arapahoe Agency.

Státním městem hlavním je Guthrie (13.000 obyv.) u Cimarra, založená r. 1889. Obchodně nejdůležitější je Oklahoma (10.000 obyv.) jižně od Guthrie při Beaver Riveru.

Arkansas. Východně od Oklahomy až po Missisipi rozkládá se Arkansas, stát založený r. 1836. Na severu sousedí s Missurim, na

jihu s Louisianou. Ozarkská vysočina, značně nižší nežli v Oklahomě, klesá povlovně od západu k východu až po skupinu jezer v poříčí St. Francis Riveru. Ve směru jv. protéká státem řeka Arkansas s přítokem White Riverem, posilněným Black Riverem a na jihu do něho na krátko zabíhá Red River, pojící se před ústím s Washita Riverem.

Při železnici ze St. Louisu do St. Antonia leží Little Rock (65.000 obyv.), hl. město s universitou a značným prodejem bavlny, u hranic texasských Texarkana; při Missisipi naproti Memphidě Hopefield, v němž soustřeďují se čtyři trati železniční proti státu Tenneessee, a Helena, čelící dvěma tratmi státu Missisipi. Při vstupu ř. Ankansasu na půdu arkansaskou vyniká Fort Smith (12.000 obyv.) a jz. od hl. města Hot Springs, lázeňské místo se 70 minerálními prameny.

c) Státy Západní.

α) Státy Vysočinné.

Území toto získaly státy Spojené r. 1803 koupí Louisiany (část severovýchodní), r. 1848 odstupem Mexica (část jihozápadní), roku 1846 při luštění otázky oregonské (část severozápadní) a část koupí Godsdenovou (1853). Až do šedesátých let minulého století byli pány jeho Indiáni, jichž statečný kmen, Navajové v Nov. Mexicu, teprve r. 1863 byli úplně pokořeni. Nyní žije tu rudochů na 70.000 (asi třetina všech ve státech žijících) ve velikých reservacích, z nichž největší zaujímá asi 33.000 km² s 18.000 Navaji. Mezi bělochy byli první Španělé, kteří pevně se na půdě jmenované usadili (kolem r. 1848 počtem ne mnoho přes 30.000 duší), založivše r. 1605 Santa Fé. Na severu postupovali trapperové*) na poč. stol. XIX., zakládajíce na příhodných místech pevnůstky, kolovými hradbami opatřené, aby se v nich Indiánům ubránili. Vlastní však vstup bílého lidstva od východu na západ datuje se od r. 1848, kdy Mormoni založili osady jihovýchodně od jez. Solného a stali se vzornými vzdělavateli půdy, dosud neplodné, a kdy právě v témž čase udály se velikolepé nálezy zlata v Kalifornii a později v státech vysočinných. Pověstnými staly se zlaté žíly rudné v Nevadě, jež byly příčinou, že obyvatelstva přibylo od r. 1860 do 1870 v zemi o 55.000 obyv.; zvýšením počtu obyvatelstva prohlášena byla Nevada r. 1864 státem. Později vyčerpaly se doly, zlaté a lidstva tu ubylo o 13.000 duší (1900).

Mimo to území důležito jest jako území průchodní, jímž se děje doprava do Tichomoří.

Východní okraj států Vysočinných šíří se po prairiích úvalu Missisipského; západ jejich označují zhruba hory Skalisté a poledník 109. Výška okrajů prairijních páčí se na 1000 m, stoupajíc značně směrem západním do 1600 m a končíc v horách Skalistých v 4000 m.

*) Trapperové, lovci zvířat kožišinných.

Nejznámějším hrotem je Pikes Peak (4292 m), s něhož je rozkošná vyhlídka. Ještě výše čnějí vrcholky hor Coloradských (4350 m). V Novém Mexicu horstvo se rozdvojuje a postupuje na jihovýchod, vyplňujíc Texas po Rio Grande del Norte a po Austin. Na severu střídají se horské skupiny a uzly s pánvemi, „parky“ zvanými, zdvíhajíce žulová témě mnohdy nad 4000 m. Mimo horní tok Yellowstone Riveru a hory, zlato v sobě chovající, všecko území v záp. Wyomingu a Montaně je málo prozkoumáno. Na horách není věčných ledovcův a sněžníků tak rozsáhlých jako v Alpách, a veliké plochy štěrku pokrývají svahy jejich. V době ledové bylo jinak; rozsáhlé ledovce kryly všecek kraj, o čemž svědčí různé známky na horách i v údolích. Stáří vrstev zemských a četné poruchy sopečné jsou příčinou, že tu vyskytá se bohatství rudné, za nímž tíhly zástupy přistěhovalcův a tíhnou dosud. Zlato, stříbro, olovo (zvláště v Coloradu) a měď (v Montaně) přivedly kraje k rozkvětu a k vystavění měst, z nichž Denver povznesl se na velkoměsto, jediné v státech Vysočinných. Z nepříznivých okolností, jež větší rozvoj států omezují, jmenovati jest na prvním místě sucho. Golf je daleko, a oceán Tichý nemůže pevnině dáti tolik vlhkosti, kolik jí k svlažování ohromného prostranství je potřebí. Tak zůstává země až na nejvyšší hřbety a kupy vyschlá, často bez dešťů několik měsíců. Proto také západní přítoky missisipské přinášejí hlavnímu proudu velmi málo potřebných vod. Řeky pak, proudící kaňony, pro dopravu jsou vůbec bezcenné. Řekám druží se solná jezera, zbytky bývalého většího krytu vodního, jichž obsah solný způsobuje okolní půdu neplodnou.

Indiáni v reservaci Omažské. Na.
Dle fotogr. Náprstkova musea.

Poměry podnebné jsou tu pro kolmou členitost a rozdíly šíř-

kové velmi rozmanité a vyznačují se všeobecným nedostatkem dešťů; 500 mm srážek vodních za rok bývá v málokterých místech. Virginia (Mon.) ve výši 1670 m na 45° 20′ s. ř. má průměrně v lednu —8° tepla, v červenci +18·5°, ročně 5°; Albuquerque (N. M.) ve výši 1530 m nad mořem a na 35° s. š. v lednu 0·5°, v červenci 26° a průměrně v roce 13·5°.

V některých krajinách se rozšířil chov dobytka, zejména ovec, jichž pasou se tu stáda i o 40.000 kusů. V popředí stojí Montana, Wyoming a N. Mexico. Se státy ve Veliké pánvi chovají polovici ovec vší Unie (r. 1902 60 mill. kusů). R. 1890 páslo se v Montaně ½ mill. ovec, nyní již přes 6 mill. kusů. Neobyčejný zdar tento umožněn je umělým zavlažováním půdy jednak vodou spodní, jednak vrchní, jíž dodávají proudy horské, jež opatřují se na vhodných místech hrázemi a pobočními rameny. Po prvé užili této methody (r. 1850) Mormoni v Utahu, potom obyvatelé v Coloradu. R. 1870 bylo zavodňováno 80 km², r. 1880 4000 km², r. 1889 14.260 km², r. 1899 29.050 km², nyní na 35.000 km². Z plochy té zavlažuje se vodou říční 98%, vodou spodní 2%. Z hospodářských plodin daří se nejvíce pšenice, vojtěška, ovoce a zeleniny. Ovoci škodivají brzké i pozdní mrazy; kromě toho není tu tržišť, kam by se čerstvé dováželo, tak že zájmu v pěstění jeho ubývá. Konservování ovoce nikdy nevynáší tolik, kolik prodej ovoce čerstvého. Z krmiv první místo zaujímá vojtěška, na níž vlastně chov dobytka spočívá. Pěstění kukuřice a cukrovky se nepotkává se zdarem.

Osada indiánská při Yellowstone Riveru. Mon.

Osady ve vzniku a rozvoji svém závisly jsou na prosperitě rudních ložisk, půdy zavlažované, na délce a pohodlnosti obchodních cest, průsmykův a kaňonův a zvláště na železnicích, jichž dosud v území Vysočinném je poměrně málo.

Území čtyř států: Montany, Wyomingu, Colorada a Nov. Mexica zaujímá 1,220.000 km² s 1,494.000 obyvatelů.

* * *

Montana, nejsevernější ze států Vysočinných, má plošného obsahu 379.600 km², na nichž žije přes $\frac{1}{4}$ mill. obyvatelů. Hraničí na severu s Columbií Britskou a Assiniboiou, na východě s Dakotou Severní a Jižní, na jihu s Wyomingem, na západě s Idahem. Přirozených hranic není; na východě jest úředním ohraničením poledník 104., na jihu rovnoběžka 45., na severu 49.; na západě hranice vinou se po hřbetech různých pásem, postupujících od parku Yellowstonského na severozápad po jez. Kootenayské. Snow Mountains při hranicích wyomingských dosahují výše 3240 m; odtud vytéká k sv montanská řeka Yellowstone, přibírajíc v pravo Clark's Fork, Big Horn River, Tongue R. a Powder R. Na území Sev. Dakoty Yellowstone vlévá se do Missuri, jehož počátky hledati dlužno v parku Yellowstonském a v nejbližším okolí jeho. Jsou to Gallatin R., Madison a Jefferson R. s Big Hole Riverem. Na cestě do nížin přijímá Missuri ještě Sun R., Teton, Marias a Milk River.

Indiánská osada při Yellowstone Riveru.

Montanou proniká Severní železnice pacifická a vede po pravém břehu Yellowstone Riveru ke Clermontu, kde vstupuje na břeh levý, u Reed Pointu opět na pravý a pak podél horního Missuri, Hellgate, Clarke's Forku a jezera Pend d' Oreille do Washingtonu. Při trati této u Miles City založena jest vojenská reservace. Hlavní město Helena na téže trati má 11.000 obyv.; založena byla v kraji rudami velice bohatém, zejména zlatými a stříbrnými. Trať proniknuvši územím Indiánů Ploskohlavců (Jocků), opouští Montanu podél Clarke's Forku. V místech, kde od železnice pacifické odbočuje trať k jihu přes Brisbin, Chicory do Gardineru u bran parku Yellowstonského, leží Livingston, kde zastavují se turisti, kteří přicházejí sem podivovat se vzácným divům přírodním.

Druhá trať železniční vede podél severních hranic od tvrzí Unionu a Bufordu vedle ind. territoria „U tvrze Pecku", vedle territoria „U tvrze Belknapu", podél tvrze Assiniboine, přes Shelby, územím Indiánů Černonožců a k jez. Pend d' Oreille, kde připojuje se k trati pacifické. Na spojovací trati obou tratí předešlých rozvíjí se město Great Falls s 15.000 obyv. ve výši 1000 m nad mořem. Nedaleko něho spatřují se nádherné vodopády řeky

Missuri, vysoké 135 m. Butte City jihozápadně od Heleny vzrostlo pohádkovým bohatstvím zlatých, stříbrných a měděných rud, jichž dosud v okolí těží se ročně v ceně 120 mill. K. Město bylo založeno r. 1864 a r. 1900 mělo již 30.500 obyv., s předměstími dvakrát tolik.

Největší reservace Indiánů Vraních (Crowů) rozkládá se při Yellowstone Riveru v poříčí dolního Big Horn Riveru, kde stojí tvrze Old Smith a Custer s vojenskou reservací. Osady Forty Mile, Huntley a j. s okolními státy spojeny jsou železnicemi. K reservaci druží se menší reservace Cheyennů severních. Jižně od jezera Flatheadu sídlí Jockové a od nich na sv Indiáni Černonožci (Black-

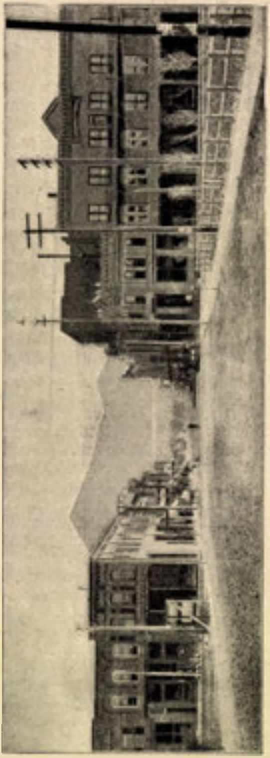

Hlavní třída hornického města Heleny. Mon.

feet). Ve vysočině, zvané Bears Paw Mountains, vláda na postrach rudochů zřídila veliký tábor vojenský, od něhož na východ prostírají se jmenované již reservace: „U tvrze Belknapu a „U tvrze Pecku".

Wyoming rozkládá se jižně od Montany. V části západní spatřujeme část téže soustavy horské, která proniká jihozápadní částí Montany; část severovýchodní dělí se o Black Hills s Jižní Dakotou, a část jihovýchodní prostupuje Laramie Hills (Black Mountains, Stieler) s Laramie Peakem, 2750 m vysokým. Mezi poledníkem 107. a 108. z reservace Indiánů Vraních postupují do Wyomingu Big Horn Mountains až do středu země. Nejvelikolepějším zjevem horským a přírodním vůbec zůstává ovšem Národní park Yellowstonský v severozápadním úhlu lichoběžníkového státu.

Zajímavým seskupením hor Wyoming stává se zajímavým i ve příčině poměrů vodních. Jeť území horským uzlem, z něhož řeky tekou ke všem stranám světa a náležejí k oblastem oceánu Tichého, zálivu Kalifornského a Mexického. Nejvíce vody odtud odvádí Norh Fork of Platte R., jenž obtéká Laramie Hills a vlévá se do Missuri; Black Hills odvodňují North Fork a South Fork of Cheyenne, rovněž přítoky missurské; na sever odvádí vody Yellowstone River s přítokem Lamarem, Clark's Forkem, Big Horn a Powder Riverem. Západ odvodňuje Gallatin, Madison R., přítoky Missuri, Snake River a Green River, přítok Colorada.

Livingston v Montaně. V pozadí Mount Baldy.

Z jezer největší jest jezero Yellowstonské, v jeho sousedství Shoshone, Lewis a Heart Lake, Jacksonovo, Frémontovo a některá drobná v Red Desertu.

Skoro rovnoběžně s hranicemi jižními probíhá státem Střední železnice pacifická, vstupujíc do Wyomingu v místech, kde vytéká Lodgepole Creek. Tu na úpatí Laramie Hills leží město Cheyenne ve výši 1880m, odkudž průsmykem Evansem ve výši 2514 m trať zahýbá do Laramie a na sever přes Wyoming do Laramijské planiny. Cheyenne má 14.000 obyvatelů, je hlavním městem zemským a ústředím pro chov dobytka v státech západních; Laramie (14.000 obyv.) uprostřed travnatých planin provozuje obchod s dobytkem a vlnou. Dále ubírají se vlaky k západu Carbonem, Rawlinsem, Grangerem a Evanstonem, odkud není daleko do Ogdenu City v Utahu. Střední trať pacifickou se Severní spojuje trať Sidney (při Stř. žel. pac. v Nebrasce) — Clermont (při Sev. žel. pac. v Mon-

taně), jež proniká severovýchodní části Wyomingu podél Donker Creeku a u tvrze Me Kenzie vchází do Montany. Na slepo končí odbočka této trati z Northsportu (Nebraska) u Powder Riveru uprostřed státu.

Indiáni wyomingští shromážděni jsou v reservaci Shoshonské (šošonské) na blízku Wind Riv. Mountains. Největší obec jejich jest Washakie, nedaleko níž k udržení klidu ve výši 1737 m státy Spojené usadily vojenskou posádku a zřídily tábor Camp Brown.

Park Yellowstonský na sv země je zvláštností severoamerickou, jíž se ve vší Americe nic nevyrovná; i nutno je zprávy o něm na str. 233 doplniti. Ve skutečnosti park Yellowstonský není sadem po našem smyslu, nýbrž územím pod ochranou vládní, v němž není dovoleno káceti stromy a odstřelovati zvěř, aby zůstalo neporušeno v původní divokosti. Zvláště podivuhodné jsou tu zjevy, svědčící o stálém ruchu přírodních sil v nitru naší zeměkoule; skoro zdá se, jakoby kůra zemská nebyla tu ještě hotova, a jakoby životní její míza tudy z otevřených ran pučela. Cestovatelé, kteří park navštěvují, zastavují se na pomezí jeho, odkud ve velikých vozech šestispřežních jedou do hôtelu Mammoth Hot Springsu. V území parkovém není totiž dovoleno stavěti železnice, a kdo chce užívati povozu vlastního, povinen jest opatřiti si zvláštní dovolení. Podél Gardiner Riveru jest se bráti povozům vedle nedohledných propastí v ostrých zatáčkách. Mammoth Hot Springs záleží jako jiné hostince v parku z dlouhého stavení o několika patrech, v němž dosíci lze nejpotřebnějšího zaopatření. Vláda hôtely pronajala společnosti, jež obstarává též dopravu cestujících.

Na blízku cestovatelé spatřují horké prameny, jež tekou přes nízké stráně a tvoří řady teras, nejrozmanitějších podob, utvořených křemičitými usazeninami. Jako mramorové zdvíhají se terasy, a odrážejí-li se od nich paprsky sluneční, zdají se býti obrovskými lustry, ověšenými krystaly různých barev. Mezi nimi zdvíhají se podivně utvářené útvary, jež horká voda ve skále vymlela, a jeskyně, z nichž kdysi také horké prameny prýštily.

Po čtyřhodinné jízdě mnoha údolími a po horských svazích přijíždí se k Norris-Geiser-Basinu, v němž povšimnutí zasluhují malé gejsiry, vlastně horké prameny, jež ztrácejí se v nitru země a později opět objevují, naplňujíce vodou po kraj nálevkovité nádržky, jež samy vytvořily. Odtud jede se kaňonem Gibbonským (viz str. 239!) a údolím Firehole Riveru do Fountain-Hôtelu, jenž stojí při vstupu do hořejšího úvalu gejsirského a jméno své má po gejsiru, tryskajícím páry a vodu 20 m vysoko. K zábavě hostí přibližují se k hôtelu z hor napolo ochočení medvědi hnědí, kterým se tu dostává různých odpadkův a pamlsků.

Následujícího dne obdivovatelé krás přírodních přicházejí do vlastního území gejsirského. Malé rybníky naplněny jsou temně modrou, vařící vodou; břehy jejich pokrývá bílá, skoro průhledná vrstva křemičitá, jíž zříti lze i na dně prohlubní, jak se leskne v barvách duhových. Mnohdy nelze se k vodním nádržkám dostati jinak, leč po prknech. Pověstným stal se gejsir Old Faithful, na jehož dně voda

klidně stojí, pak se čeří, vlní, nadýmá a na konec několikrát vystupuje a v mohutném sloupu vytryskuje, zahalena jsouc spoustami par. Některé gejsiry vytryskují vždy po čtyřech hodinách, některé jednou za den, a mnohé, největší, po několika dnech. Výška sloupů vodních není vždy stejná; rovněž barva a čistota vody mění se počasím a místem. Nescházejí ani gejsiry bahnité, jichž obsah podoben je vařícím se hnědým povidlům s odporným zápachem a lomozným klokotem. Otvory gejsirů takových bývají zpravidla plny tekutého obsahu, vyprazdňují se a opět naplňují dle síly podzemních par, jimiž povolná hmota tekutá dává se ovládati.

V dalším dni přijíždíme na místo, kde je vodní předěl mezi mořem Atlantským a oceánem Tichým. Malý rybník „Two Oceans Pond", vysoko položený, propouští vodní pramen k východu, tudíž k Missisipi a zároveň k západu ke Columbii. Po hodinné prudké jízdě ocitáme se na břehu Yellowstonského jezera. Průvodčí připravuje cizincům zvláštní podívanou. Chytá v jezeře pstruha, noří jej i s udicí do blízkého zřídla vařící vody a po několika minutách předkládá jej společnosti k jídlu. Při břehu stojí malý parník, na němž lze se převézti na druhou stranu jezerní a v hôtelu tamějším přenocovati.

Shoshon (Šošon) z Wyomingu.
Dle Damann.

Na konec cestovatelé podivují se kaňonu Yellowstonskému, jejž vytvořila řeka Yellowstone, vytékajíc z jezera. S počátku vine se klidně nevysokými břehy, pak řítí se do hlubiny vodopádem 33 m vysokým, jejž následuje ve vzdálenosti 2 km vodopád druhý, 103 m vysoký, a překvapuje krásami, jichž nelze popsati. Stěny kaňonu 400 km hlubokého jsou roztrhány, rozhlodány a vyznačují se nejrozmanitějším zbarvením. Pozorovati lze žluté pruhy, jež způsobují vrstvy síry, pruhy červené, jež vznikly vrstvami železitými, pruhy bílé od vrstev vápencových a ještě jiné. Rozmanitost barev doplňuje temná zeleň sosen a jasný pruh zpěněné řeky. Projížďkou kaňonem končívá návštěva Národního parku.

Ačkoliv se tu zvěř nehoní a neplaší, přece nerozmnožuje se v míře náležité. Dle všeho území je nedostatečně střeženo, a pytláci snadno unikají hlídačům a strážcům, jichž jsou pouze dvě jízdné setniny. Mimo to území má příliš vysokou polohu a neposkytuje

zvěři chráněných míst, aby se ve velkém množství mohla skrývati. Nejhojněji objevují se losi, jeleni a antilopy; v létě lze jich pozorovati se silnice četné tlupy. Antilopám škodí nejvíce kruté zimy a stepní psi. Hnědí medvědi jsou hojní a před lidmi neprchají. Lasičky, rysi, kuny, divoké kočky a vydry žijí všude v takové hojnosti, že způsobují škody zvěři vysoké, poněvadž dravců těch rovněž odstřelovati se nedovoluje. V parku lze ještě pozorovati na některých místech zajímavé práce rodin bobřích. Přepady turistů stávají se nyní zřídka kdy; v dobách dřívějších však odvažovali se lupiči až na vozy cestovní, a dařilo se jim v nekalém zaměstnání, ježto nikdo z cizinců zbraň s sebou bráti nesmí.

Colorado. Stát Colorado větší je plochou nežli Wyoming o 15.600 km². Také obyvatelů má skoro sedmkrát tolik. Leží jižně od Wyomingu a Nebrasky, severně od Nového Mexika, s nímž má za společné hranice rovnoběžku 37. Západní hranice obou zemí označuje poledník 109. Dvě třetiny země prostoupeny jsou horami, jichž základními typy jsou: pásmo Coloradské nebo Front Range, Park, Sawatch a Sangre de Cristo Range. Podobně jako ve Wyomingu též v Coloradu pásma tato jsou předěly vod, tekoucích ke všem stranám světovým. Z North Parku vytéká North Fork of Platte River na sever, z Middle Parku Grand River a některé přítoky Green Riveru na západ, Rio Grande údolím sv. Ludvíka na jih, Arkansas s Big Sandy Creekem a South Fork of Platte River k východu. Prudké toky jejich vymlely hluboké rýhy do půdy a jimi v klokotném pospěchu ubírají se ke vzdáleným cílům.

Jihovýchodní částí Colorada proniká část Atlantské železnice pacifické, vycházející z Chicaga a končící v Los Angelech. Při ústí Two Butte Creeku vstupuje na půdu coloradskou a opouští ji, minuvši Las Animas u Trinidadu. Soudobně s tratí touto vchází sem od východu ještě sedm tratí, jež dotýkají se důležité železnice ve směru poledníku 105., spojující Cheyenne s Trinidadem. Při ní leží Greeley, železniční křižovatka, Denver, hl. město státu, Colorado Springs a Pueblo. Denver, jak již jednou bylo pověděno, vzrostl otevřením stříbrných a olověných dolů v předhorách Front Range. R. 1858 bylo založeno; r. 1870 mělo 4800 obyvatelů, r. 1880 již 36.000, nyní 200.000. Má malebnou polohu v blízkosti hor Skalistých a je východištěm husté sítì železniční (ve výši 1580 m nad mořem). Továrny zdejší vyrábějí veliké množství vlněných a bavlněných látek, strojů, vozů, mouky a cukru řepového. Denver má také universitu a mincovnu. Město Colorado Springs, založené r. 1871, proslavilo se jako klimatické město, v němž žije 21.000 obyv. Při Arkansasu zdvíhá se Pueblo (28.000 obyv.) s tavírnami a ocelárnami. V údolí horního toku arkansaského leží Leadville v krajině kolkolem obklopené horami, podobnými alpským velikánům. Leží ve výši 3150 m, jsouc obydleno 12.000 obyv. V dobách dřívějších, kdy stříbra a olova dobývalo se tu mnohem více, žilo tu 30.000 obyv. Severozápadně od Leadville vypíná se do výše 4320*) Holy Cross Mount

*) Dle Alberta Scobela 4320 m; dle Mal. atl. Ottova 4268 m.

(hora Sv. Kříže), jež má jméno po dvou v pravém úhlu se protínajících úžlabích, naplněných sněhem a z daleka jako kříž viditelných. Na jihu pne se do oblak Mount Harvard, na jihozápadě Castle Peak (4346 m), a osady druhdy hornické, postupují až do míst nejvyšších a nejnepřístupnějších.

V podhoří Coloradském při četných odbočkách železničních vynikají ještě: Fort Colins, Boulder City; v horním toku Ria

Skalní útvary u Manitoua. Col.

Grande del No te Del Norte, S. Juan a j. Trať z Colorada Springsu uměle a směle vine se vysokými horami na západ směrem na Leadville a přes Glenwood Springs do Utahu. Skalními partiemi zvlášť vyznačuje se okolí města Manitoua a Ute Passu, v blízkosti Pike Peaku.

V jihozápadním rohu státu šíří se ind. res. jižních Utteů, jež společně s reservacemi arizonskými a novomexickými tvoří veliké území Navajů (Apachů).

Nové Mexico (šestkrát království České) zaujímá tu část jihozápadní Unie, která se šíří západně od Texasu, jižně od Colorada a východně od Arizony; na jihu sousedí s republikou Mexickou. Z Colorada vstupují do něho Cimarron Range (Costilla 3850 m a Baldy Peak 3807 m), Taos Range a Mora Range, snižujíce se do úvalu Canadian Riveru. Chicorico Mesa vypíná se mnohými hroty, z nichž Fishers Peak dosahuje 2938 m výšky. Západněji, mezi 106. a 107. poledníkem, zdvíhají se San Juan Mountains do 3344 m a jižně velehorské stlumy na blízku Santy Fé (Truchas 4010 m, Palado 3368 m). Nápadně jeví se Sierra Madre (Zuñi Mountains) jako dlouhé pásmo horské ve směru jv od reservace Navajů po Sierru Madalenu (34° s. š. +107° z. d.). Mezi Riem Grande del Norte a Pecos Riverem zdvíhá se Sierra Blanca do výše 3625 m.

Řeky novomexické až na malé výjimky (z území sousedícího s Arizonou) náležejí k oblasti zálivu Mexického.

Nejdůležitější tratí železniční, jíž dostalo se N. Mexicu spojení s ostatním světem, jest několikrát již jmenovaná Atlantská železnice pacifická v severní části státu, na jihu pak Jižní železnice pacifická a trať, spojující je obě. Mimo to vede do Texasu šest tratí jiných a do Mexica také jedna. Železnice byly všude podporovatelkami osadnictví a tudíž příčinou zalidnění krajů jindy pustých, zejména tu, kde rudné bohatství bylo zjištěno.

Při trati Atchinsonsko-topecké a Sta Féské na patě Mory Range leží Las Vegas, dále Bernallilo a při 35. rovnoběžce Albuquerque. Albuquerque (6000 obyv.) provozuje obchod s vlnou a kožemi ovec, jichž na travnatých planinách pěstuje se veliké množství. Při odbočce, vedoucí z Lamy podél poledníku 106. na sever, ve výši 2130 m kryje se v mohutném úvalu Santa Fé, hlavní město státní, s 6000 obyv. Již na počátku XVII. stol. založili je Španělé, kteří tu nalezli osadu Indiánů kmene Pueblo. Nynější průmysl zabývá se hotovením stříbrného zboží filigranového. Ze Santy Fé trať vine se přes Santu Claru do S. Antonia v Coloradu. Při odbočce z Islety do El Pasa vyznačuje se Socorro a S. Marcial.

Ve východní části Nového Mexica při tratech všude jsou osady malé, teprve se rozvíjející. Při Jižní železnici pacifické mohutnějí Strauss, Deming, křižovatka pěti tratí, a Lordsburgh. Z Demingu odbočka končí na slepo v předhorách Diablo Range u Silver City, v jehož blízkosti kolem Fortu Bayardu umístěna je vojenská posádka.

V Novém Mexicu a v sousední Arizoně jsou dosud území, kde rudoch severoamerický nachází volnost v životě původním a kde žije v tradicích po předcích zděděných. Indiáni tamější náležejí ponejvíce kmenu Pueblu. Název Pueblo pochází od konquistadorů, španělských výbojců ze XVI. stol. Bydlí v pevných vesnicích, jichž na území Arizony a N. Mexica kolem r. 1550 bylo přes 65. Nyní zmenšil se počet jejich na 26, a není vyloučeno, že jich ještě ubude příchodem civilisace a tím, že připraveny bývají Američany o hlavní

podmínku svého bytí, o vodu, již přistěhovalci potřebují pro podniky své.

Rudí domorodci jsou smýšlení mírumilovného a lpějí na starých zvycích. Muži provozují orbu; kukuřice je nejdůležitější jejich plodinou na zavlažovaných polích. Největší starost jim působí nedostatek vláhy. Proto již od starodávna provozovali obřadné tance a slavnosti za tím účelem, aby na nebesích vyprosili si dešťův a tím úrody. Slavnostní tance konají se v malebných oblecích indiánských, při čemž nemalou úlohu mívají jedovatí i nejedovatí hadi.

Ženy zachovávají starodávný kroj s větší úctou nežli muži. Stavějí příbytky a osazují je. Jsou to zpravidla chaty z hladkých kamenů nebo sušených cihel v pravém úhlu stavěné s plochými střechami. Někdy stavějí několik pater, a tu lze se do nich dostati pouze po žebřících vně přistavěných. V krajinách hornatých libují si v podivných, nepřístupných hnízdech skalních, ač nejsou již vydáni útokům a přepadům bojovných kmenů tak, jak bývávalo kdysi. Příbytky jejich podobny jsou buňkám vosího hnízda, a lze do nich vstoupiti jen po žebřících otvory ve střeše udělanými. Indiáni kmene Puebla jsou ze všech nejvzdělanější, nejmírnější a nejpokročilejší; přijali křesťanství, ale zachovali si též původní kult. Skoro všude setkáváme se s estufami nebo kivy, modlitebnicemi a shromaždišti mužů, podoby nízkých bubnů, do nichž se vstupuje shora. Leckde místo stavby na povrchu zemském mají prostory v zemi vyhloubené a přístupné rovněž po žebřících.

Slavnost ve vsi Hopiů.

Předměty pro domácí potřebu, jako pleteniny, hrnce a tkaniny, vyrábějí výhradně ženy. Některé kmeny v té příčině mají dobrou pověst.

Jmenovaných prve 26 obcí indiánských náleží čtyřem kmenům, jež se různí jazykem: puebelským Tehuům (Tanjoům), Keresům, Zuňiům a Hopiům (Moquiům). Tehuové žijí skoro všichni na blízku Santy Fé podél středního Ria Grande ve 12 vesnicích; Keresové bydlí odtud jihozápadně v 6 vesnicích; Zuňiové při záp. hranicích pod 35. rovnoběžkou v jediné větší vsi a roztroušeni po reservaci zvláště jim vykázané. Ještě dále na západ, skoro na blízku kaňonu Coloradského, leží 6 vsí Hopiů na území utahském, pověstných zvláštními zvyky a slavnostmi, z nichž nejpodivnější a nejzajímavější jsou tance kněží hadích.

Reservace novomexické dotýkají se hlavně hranic severních. Největší Navajo ind. res. je zároveň rozložena po území arizonském. Od ní na východ zříme Jicarilla Apache ind. res. a na jihu u Sierry Blanky Mescarello Apache ind. res.; v severovýchodní části země sídlí v horním toku Arkansasu dosud Kiovové, z nejdivočejších kmenův indiánských, jež konaly loupeže daleko mimo území své.

Vojenská res. Fort Vingate na blízku Zuňiů, Fort Bayard, Fort Stanton a Fort Union udržují bezpečnost a pořádek v zemi.

β) Státy ve Veliké pánvi.

Tato skupina států záleží z Idaha, Utahu, Nevady a Arizony, kryjíc se skoro s pověstnou planinou Coloradskou a pouští Gilskou na jihu, s Velikou pánví uprostřed a planinou Columbijskou na severu mezi horami Skalistými, Sierrou Nevadou a pásmem Kaskad. Přirozených hranic nemají; sousedí na východě se státy Vysočinnými, na jihu s Mexikem a na západě s Kalifornií, Oregonem a Washingtonem, státy Tichomořskými a zabírají kromě planin jmenovaných též skupiny jezer na vých. úpatí Sierry Nevady a jezer, rozložených západně od hor Wahsatchských (Wahsačských). Celkem jeví se jako státy vysoké členitosti kolmé, v nichž převládá nedostatek vodních srážek, v nichž objevují se bohaté nálezy rudné, a v nichž dosud je obyvatelstva málo: na 1,020.200 km² bydlí 900.000 obyvatelů, t. j. 8 obyvatelů na 10 km².

* * *

Arizona, největší ze států ve Veliké pánvi, sousedí s Novým Mexikem, s nímž dělí se o poměry přírodní. Jsouce v téže zeměpisné šířce, podnebím se vyrovnávají; též horstva je prostupující náležejí jednomu typu, a řeky obou vyhlodaly za tisíce let tak hluboká řečiště, že stávají se zvláštností na povrchu zemském.

Planina Coloradská, největší z planin arizonských, záleží z vodorovných vrstev různých útvarů v průměrné výšce 2000 m. Směrem západním ji prostupují v nerovných vzdálenostech některé stupňoviny, nahoře „jako stůl" rovné, nad něž čnějí ojedinělé homole vul-

kanické, neb i skupiny vyvřenin do výše až 3800 m. Jižní okraje planiny vroubí hřebeny různých pásem ve výši od 2000 do 3504 m (Greens-Peak), okraje severní do 3175 m. Zejména okršlek S. Francisco Mountains znám je divokou scenerii původu sopečného, kde v neobyčejně silných vrstvách popelu vyvřelého vody vyhlodaly bezedné propasti, rýhy a tunely, v nichž člověk se ztrácí v ohromující velikosti přírodní jako mravenec. Jako zříceniny staveb kyklopských zdvíhají se na některých místech kupy ztuhlého a slepeného popelu, podobajícího se jediné slitině truskové za tisíciletí provětralé a vodami promílané. Jak strašlivá byla síla erupce, při níž vše toto obrovské hromadění sopečných hmot se událo! Kolik času opět spotřebovala síla vodní, aby provedla zázračné činy erose, jež stávají se nyní předmětem podivu všech navštěvovatelů! Načervenalá barva popelu, jenž ze žhoucí výhně naší planety na povrchu zemském se uložil, přivodila v okresu Cosninském celé skupině vrchů název Red Mountains, jehož dosíci lze železnicí Atlantsko-pacifickou.

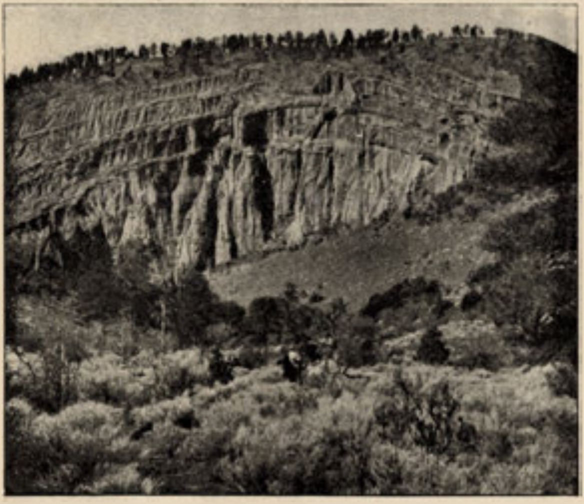
Náčelník Indiánů na vysočině Buckskinské (Kaibabské) v Arizoně.

Řeka Colorado, proniknuvši jižními končinami Utahu, při 37° s. š. vstupuje do Arizony, kde oklikami obtéká několik plošin (Kaibabskou, Kanabskou Shiwitskou) a tvoří hranice arizonsko-kalifornské. Nedaleko 115° z. d. vlévá se do zálivu Kalifornského. Největší přítoky koloradské jsou Colorado Chiquito vedle území Moquiův a Gila River, jehož prameny hledati dlužno v Miembre Mountains.

Železnice vedou územím po délce dvě: Atlantsko-pacifická a Jižní pacifická, obě z N. Mexica. Atlantsko-pacifická projíždí Holbrookem, Flagstaffem a u Powellu přepíná Colorado. Jižní pacifická dráha na území arizonském dostihuje Bensonu, Tuc-

sonu, Maricopy a u Yumy přechází do Kalifornie. Spojení hlavních tratí vykonává spojovací trať z Maricopy přes ind. reservaci „U řeky Gily“ do Phönixu, Prescottu a China; na jih do Mexica odbočuje trať z Bensonu do Aguy Zarcy (Agua Zarca). Hlavní město Phönix má 6000 obyv., již pilně zdělávají úrodné údolí Salt Riveru.

V Arizoně kmenův indiánských zachovalo se dosud nejvíce a způsob života jejich je tu nejpůvodnější. Tak v poříčí Colorada

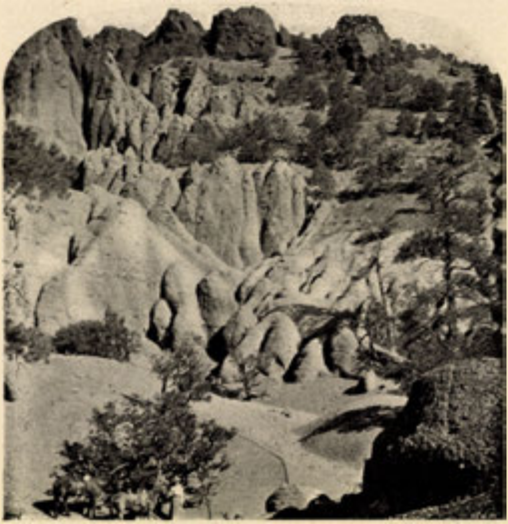

Sopečnou činností roztrhaná skála v Red Mountains. Ariz.
Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.

jmenují se reservace Coloradská od Ehrenbergu po Aubrey City, v jejímž obvodu žijí Pajutové a severněji Mohavové, reservace Hualpajů, Navajův a Mocquiů na severovýchodě státu. Jižně od nich v jihovýchodních předhorách planiny Coloradské šíří se reservace White Mount, v blízkosti Phönixu dvě reservace Indiánů kmene Pima a Maricopa a jižně od Tucsonu reservace Papagů kromě mnoha samot, v nichž Indiáni různého původu živoří z užitku pěstovaných plodin nebo z výtěžku pletiv,

košů, dýmek, pasův a ozdob, jež prodávají cestujícím zejména na stanicích železnic pacifických.

Ze všech pozůstatků po starých Indiánech nejvíce tu zajímají a překvapují příbytky skalních obyvatelů (Cliff Dwellerů). K troglodytům jiných končin světa však nelze jich přirovnati, poněvadž dosáhli vysokého stupně kulturního. Nejvíce památek po činnosti jejich nalezlo se v údolí Colorada a v kaňonech východních přítoků, kde

Vnitřek sopečného jícnu v Red Mountains. Ariz.
Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.

sama příroda poskytovala jim příležitosti, aby v skalních otvorech a jeskyních domácnosti si zařizovali. Krajiny mají všude vzhled skalnatých planin, prostoupených rozeklanými vrstvami skal a vyhlodaných prudkými řekami, na nichž udržuje se chudá vegetace. V údolích, jež někde nabývají šířky mnoha km, daří se rostlinstvu znamenitě.

Jeskyně a prohlubiny po úbočích kaňonů vznikly tím způsobem,

že voda vymlela a odplavila měkké, vodorovné vrstvy hornin, uložené mezi vrstvami tvrdými, a připravila bezpečné úkryty před nepohodou a nepřáteli. Sřítila-li se někdy tvrdá vrstva, rozdrtila se a poskytla dobrého staviva k rozšíření nebo ke zdokonalení staveb. Užívajíce cihel již v dobách nejstarších, Cliff Dwellerové vytvořili zvláštní architekturu, odlišnou ode všech ostatních. Stropy podpírali zděnými a dřevěnými sloupy a hmotné zdi průčelní opatřovali dveřmi a okny. I ozdobám příbytků svých věnovali značnou pozornost, vykládajíce vnitřní stěny cihlami nebo kamennými kostkami, na nichž ještě nyní pozorovati lze stopy bílého nátěru a hlazení. Do pater chodívalo se po schodech nebo po žebřících. Okna tarasila se plochými kameny, kožemi nebo rohožemi. Tu a onde stojí mezi stavbami kulaté věže obranné a zdi, jež jsou dokladem toho, že bylo se obyvatelům nejednou brániti nepřátelům. Ženy při práci míchaly maltu, snášely kamení a stavěly, muži zdělávali na úpatí skal pole a chodili na lov zvěře a ryb.

Dle mínění některých národopisců Cliff Dwellerové žili v poříčí Coloradu a Ria Grande del Norte již v době ledové. O příbuznosti jejich s Indiány nynějšími pronášejí se rozmanité hypothesy, z nichž nejvíce pravdě se podobá, že novomexičtí Pueblové a Zuňiové jsou bezprostředními osadníky starodávných sídel jejich. Předměty z doby staré, v příbytcích skalních nalezené, zvláště nádoby, mají vkusné ozdoby a krásou tvarů podobají se nálezům hellenským. Tehdy uměli též tkáti látky a plésti koše. Dřevěné nástroje bývaly pěkně vyřezávány; hroty oštěpův a šípů, válečné palice a kladiva zpracovávali z pazourku, jinorazu, jaspisu a obsidianu. Poněvadž nalezené předměty jsou dobře zachovány, soudí se všeobecně, že skalní příbytky byly obydleny ještě v době nepříliš dávné.

Poněvadž zříceniny indiánských osad jsou v nejpustších, nepřístupných údolích a tudíž navštěvovatelům vzdálených, našli se podnikatelé, kteří do úvalu z nejkrásnčjších v Coloradu na blízku Manitoua jednu takovou ves Cliff Dwellerů převezli a přestavěli. Každý kámen a trám založen jest tak, jak ležel na starém místě, aby se nové stavby v ničem nelišily od starých. Náklad za převezení a přestavbu obnáší skoro $1^1/_4$ mill. K. Tak lze turistům pohodlně pozorovati památky po vyhynulém lidském plemeni, jehož zánik a příčiny zániku jsou neznámy. Jako pohádkové zjevy vystupují jednotlivé stavby, palác, estufa, věže, terasová schodiště a j. z neproniknutelného temna minulosti. Před tisíci lety vládl tu rušný život, z něhož zbyly v zákoutích a hrobech zaprášené lebky, kostry, napolo zkamenělé nebo zuhelnatělé mrtvoly, nádoby a části oděvu, utkané z vláken yuccy, náčiní kuchyňské a tajné komory, v nichž se lidé modlívali k neznámým bohům, i zrna kukuřičná, jež před tisíciletími na lánech svých sklidili a k jídlu připravili.

O příčině zkázy Cliff Dwellerův ustálilo se mínění, že způsobila ji mohutná katastrofa původu sopečného, jež občas v těchto končinách se opakuje. Aspoň náhlé vymizení plemene, přerušení spojitosti s ostatním zemědílem a zkáza jeho sídel zdá se tomu na-

svědčovati. Mohutné vlny lávové vyrazily nejspíš z nitra zemského a pohřbily na věky část velikolepého díla Božího.

Pověstný hadí tanec Moquiů je slavnost, připravovaná s velikou pečlivostí a působící dramaticky. Koná se již po mnoho století. Znázorňuje část náboženských obřadů, jimiž Indiáni prosí nebesa za déšť. Koná se vždy po dvou letech mezi 15. a 26. srpnem o 5. hodině odpoledne. Polovina obcí indiánských provozuje tanec v letech sudých, polovina v letech lichých.

Tanec je částí ritu, jenž od nepamětných dob přechází s pokolení na pokolení a jehož význam sami Indiáni vyložiti již nedovedou. Když kněz vypozoroval běh hvězd a vyvolavači sdělil, kdy slavnost má začíti, rozbíhají se někteří muži ke čtyřem stranám světa a chytají jedovaté i nejedovaté hady po čtyři dni. Pak je ukládají jako představitele lidí, kteří v dávných časech v hady byli přeměněni do kivů, to jest tajných skrýší podzemních, kde koná se mystické koupání hadů v posvěcených vodách, po čemž ukládají je do kamenných nádob. Večer před vlastním tancem hadím provozuje se tanec antilopí.

„Kachina", náčelník tanečníků kmene Mocquiů v Shimopavi. Ariz.

Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.

Závěrečná slavnost koná se veřejně, jíž bývají přítomni cestující a badatelé, cowboyové, bílé ženy a Indiáni jiných kmenů. Diváci

stojí nebo sedí na střechách vesnice mezi štíty a komíny, upravenými z nádob bezedných. Jakmile jitro nastává, mladí muži provádějí hadí dostihy a přinášejí do obce melouny, kukuřici a jiné plodiny. Pak vycházejí kněží ze svých stavení na místo slavnosti, majíce těla namazána barvou červenou a holeně barvou černou. Jdou pomalu a vzbuzují vážný dojem. Každý kněz má dva pomocníky, z nichž jeden drží v ruce tyčku peřím ozdobenou. Tančí, vlastně křepčí, zpívajíce při tom melodie, jež znějí divoce a znázorňují chřest hadí, a při tom tělem a rukama pohybují. Potom kněz kleká před klecí s hady, vyjímá jednoho, vkládá do úst a tancuje s ním v kruhu na prostranství. I ostatní činí tak, a když třikrát náves otančili, hady pouštějí. Pomocníci je opět sbírají a házejí na kruh z posvátné mouky, kterou byl zatím nejstarší kněz po zemi rozházel. Takto jen mohou Indiáni prosby své hadům svěřovati, aby je přednesli bohům, kteří mohou lidu potřebný déšť poslati.

Hadí tanec Moquiů.

Někteří pozorovatelé vypravují, že nikdy se nestalo, aby had kněze kousl; někteří opět tvrdí, že chřestýši špičáky své do těl kněží zakusují tak, že násilně musí býti od nich odtrháváni. Jisto jest, že kněží jsou velmi opatrni. Mají prý proti uštknutí zvláštní prostředek, jejž vyrábějí z kořenů rostliny Gaura parviflora. Také se povídá, že znalost života hadího a lehtání chřestýšů pod hrdlem, jímž pozbývají zuřivosti, je příčinou, že kněží uštknutí se nebojí. Kromě tanců hadích Moquiové konají v každé vsi pobožnosti flétnové, zákony stanovené, jež dějí se v těch letech, kdy tance hadí se vynechávají. Slavnosti trvají zpravidla 9 dní. Sedmého neb osmého dne kněží navštěvují prameny a prosí za jich udržení a za úrodu zemskou. Tanec flétnový spojen bývá se zbožňováním slunce, kukuřice a deště.

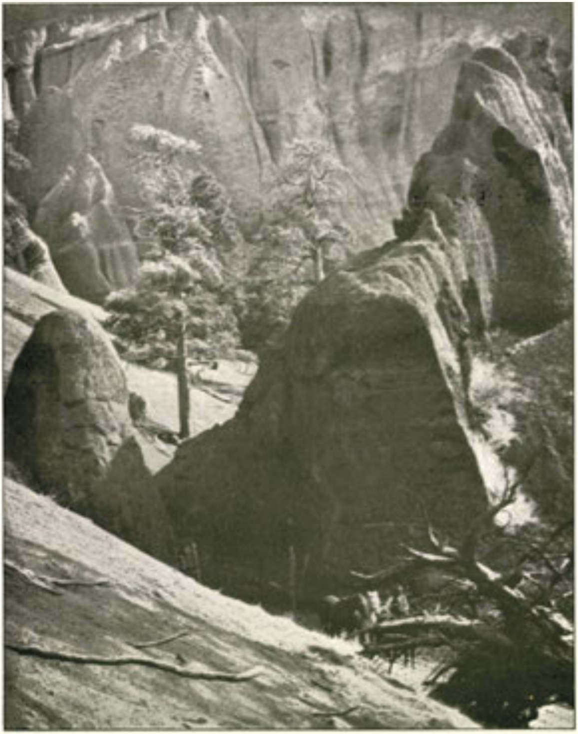
Staří Moquiové jsou velice pobožní a lpějí na náboženství a na obřadech s ním spojených; ale mladá generace, vychovaná ve školách státních, nebývá slavnostem přítomna a nezná již mravů svých předků. Již nyní se přihází, že kněží uprostřed zpěvu se zastavují,

Rozsedliny obrovského krateru v parku Yellowstonském.

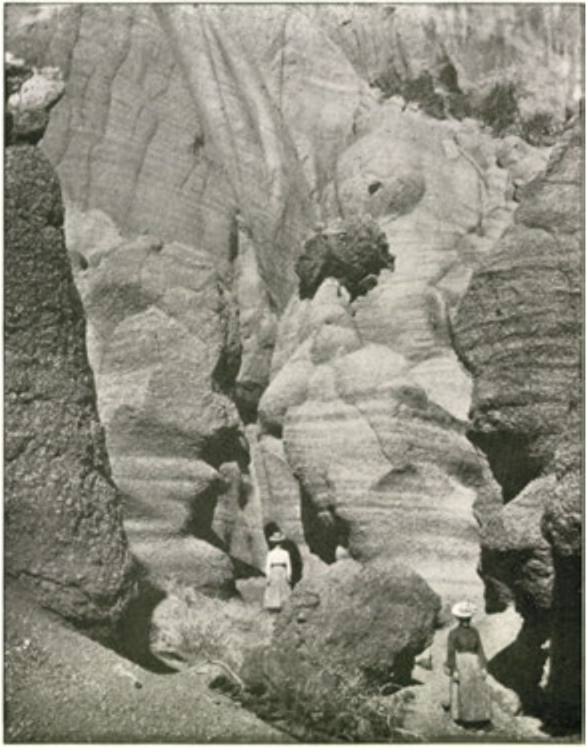

Obdélný krater naplněný vřelou vodou v parku Yellowstonském.

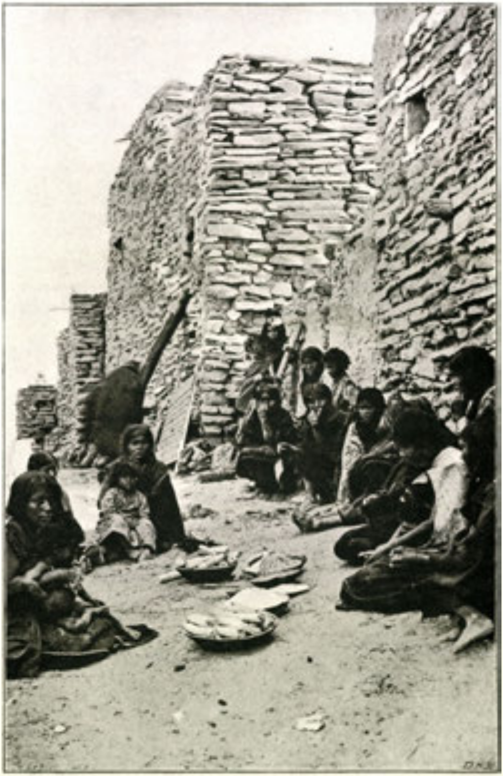
Kopce sopečného popelu v jícnu sopky Red Mountain v Arizoně.

(Dle fotogr. Underwood & Underwood v Londýně).

Chodby v ztvrdlém popelu na dně jícnu sopky Red Mountain v Arizoně.

(Dle fotogr. Underwood & Underwood v Londýně).

Indiánky kmene Moquiů na trhu v Oraibi.
(Moqui Ind. Res. Arizona.)

a není tu dosti pobožných lidí, kteří by ve zpěvu, kněžími přerušeném, pokračovali.

Utah. Severně od Arizony a západně od Colorada rozkládá se stát Utah, z nejzajímavějších států unijských, jehož nejvzdělanější a nejdůležitější část pozorovati lze v okolí Velikého jezera Solného. Od něho východně pnou se Wahsatch Mountains skoro po celé šířce státu, jsouce ve spojení s horami, vyplňujícími Colorado, příčnými Uinta Mountains a četnými pásmy jinými, nezřídka ve směru přerušenými Coloradem a jeho mocnými přítoky. Z nich největší jsou: v pravo Green River (vznikající ve Wyomingu) s Little Snake Riverem, Fremont River a Escalante River; v levo Dolores a San Juan River. Great Salt Lake pije Bear River v Bear River Bayi, Weber River u Hooperu a Jordan z jez. Utahského severně od města Salt Lake. Jiných přítoků významnějších jezero nemá. Nad hladinu jeho vyčnívají ostrovy: Stansbury Island a Carrington I., Antelope, Fremont I. a některé drobné, jako v západním zálivě Strong's Knob, Gunnison I. a j. Kromě Velikého jezera Solného spatřujeme v Utahu: na hranicích severních Bear Lake ve výši 1815 m, jmenované již jez. Utahské (1366 m) a Sevier Lake (1400 m).

Střední železnice pacifická z Wyomingu vstupuje do Utahu u Evanstonu. Vine se s počátku wyomingským úvalem, na jehož jižním okraji z obzoru vynořují se Uinta Mountains, na severním okraji Meridian Range a Absaroka Range. Krajinu chudou stromy a keři pokrývá hlavně Sage brush s vonným dřevem pryskyřičným. Potom vine se přes Wahsatch kaňonem Echem, jejž pozorovatelé nazývají „via mala“ Nového Světa, do údolí Weber Riveru, na jehož dně lesknou se proudy bystřin v závratných hloubkách. Za Morganem vstupuje do Čertovy brány (Devil's Gate), kteráž trať náleží k nejromantičtějším a nejmalebnějším celé železnice pacifické. Nejednou vedou koleje po náspech více než 100 m vysokých a po srázech ve výši závratné. Pak sestupuje se k úpatí horstva, a u Ogdenu cestovatelé ocitají se v planině, jejíž nejnižší prohlubiny zaujímá Salt Lake. Z Ogdenu (16.000 obyv.), kde jsou přádelny vlny a mnohé mlýny obilné, přijíždíme do Plain City, přes jezero do Lakeside a Velkou pouští Americkou do Lucinu a Tecomy při hranicích nevadských. Odbočky vedou z Echa do Salt Lake City jihovýchodně od jezera a podél sev. pobřeží do Keltonu.

Trať z Ogdenu do Colorada Springsu v Col. proniká Salt Lake Citym, hlavním a svatým městem Mormonů s 54.000 obyvateli. Založeno bylo r. 1847 v čiré pustině; nyní má živý obchod, a průmysl vykazuje hojné výrobky železné a vlněné. Na blízku jez. Utahského vynikají stanice Provo a Springville. Údolím Price Riveru a Grand Riveru trať přechází do Colorada. Jiná odbočka vychází z hlavního města a západním Utahem ubírá se do Nevady přes Tintic, křižovatku drah, Milford a Uvadu.

V příčině sociálního a politického života neobyčejně zajímavi jsou Mormoni nebo „Svatí soudného dne“, s jejichž vývojem soudobně postupuje kulturní význam pobřeží Velikého jezera Solného,

a kteří sami o sobě tvoří soustavný stát v státech Spojených. Sekta jejich, založená Joem Smithem, odstěhovala se r. 1847 vedením Brighama Younga, jenž zatím za proroka byl povýšen, do Utahu (Deseret) a založila Salt Lake City, Solné město, ústředí svého kultu. Zde stojí hlavní chrám jejich, tabernakulum, dům pro veřejná shromáždění, bohatě ozdobený freskami, divadlo, berní úřady atd.

Jak povrchně a jednostranně posuzoval se dříve život Mormonů, vysvítá z citátův o způsobu jejich života: „Každému nápadno jest, že fanatické výklady náboženské vypočteny jsou na podvod; theokratická zřízení, promíšená demokratickými, mnohoženství dovolené a veřejně hlásané, hrubý materialismus vedle víry v bibli, nápadné pokroky všude, kde zvláštní národ ten se usazuje, výsledky všem prospěšné, ač vůdcové lidu zřejmé prospěchy osobní sledují, upoutaly na vzrůstající stát při jezeře Solném za horami Skalistými veškeru pozornost těch, kteří se zajímají o záležitosti Nového Světa.“

Salt Lake City. Uh.

(Hellwald.) Takového odsouzení jistě nezasluhují geniální vůdcové mormonští. Nebylo sice ve veřejném životě a jeho rozvoji všechno bez vady, ale nesprávné je tvrzení, že Mormoni vedli život divoký a bohopustý. Naopak všude jeví se největší pořádek; žebrákův a zlodějů v obcích není, a všude zříti lze vzdělanou půdu, kde před r. 1847 rozkládala se smutná pustina. Obyvatelstvo je klidno, pracovito a mírumilovno.

Leč mormonství se nesrovnává se zákony unijskými, a proto vláda dávno již usilovala o jeho potlačení, vlastně o zrušení mnohoženství. Státi se to mělo smírně, bez porušeni amerických pojmův o svobodě a individuelních právech člověka. I sestaven byl na jaře r. 1882 zvláštní zákon, v němž hlavním bodem je, že ti, kteří před vyhláškou zákona dvojité manželství uzavřeli a v něm setrvávají, povini jsou zaplatiti pokuty 300 dol. nebo tráviti 6 měsíců ve vězení, že se jim odnímá právo volební a nemohou zastávati veřejný úřad.

Kdo by po vyhlášení zákona z dvojženství byl obviněn, má býti uvězněn na pět let a kromě toho jest mu zaplatiti 500 dol. pokuty. Od té doby veřejné mnohoženství přestalo; v kterém rozsahu se děje podtají, nelze určiti. Jisto však je, že mormonství po odstranění jeho nezašlo, naopak vzmáhá se dále hlavně mezi příslušníky národů germanských, mezi Skandinavci, Brity a Dány. Přináležejí mu skoro výhradně chudé třídy, jež mormonští missionáři získávají, slibujíce jim blahobyt, svobodu a lásku bratrskou. Národové původu románského, Francouzi, Vlaši, Španělé a Portugalci k mormonství nelnou a v mormonských serajlech na př. Francouzek není.

Radnice v Salt Lake City, Ut.

Hlavními zástupci Mormonů jsou tedy lidé protestantského, anglo-skandinavského plemene. Také kmenové indiánští mezi Kalifornií a Velikým jezerem Solným rychle se mormonisují. R. 1890 napočtlo se Mormonů ve státech Spojených 166.000, z nichž většina bydlila v Utahu. Malé „kolonie svatých“ jsou též v Novém Mexicu, Idahu, Nevadě, Montaně, Wyomingu a v některých státech jižních. Rolnictví a chov dobytka jsou hlavním zaměstnáním jejich; v horách dolují též na stříbro a uhlí.

Před několika roky Mormoni vyhlásili nové vyznání, jež starší jejich v několikanedělních poradách sestavili. Čl. 12. upouští od mnoho-

ženství, kteráž oprava má veliký význam politický, že Mormoni připouštějí se k volbám. Nové vyznání jejich zní následovně: „Věříme v Boha otce, Ježíše Krista a Ducha Svatého; věříme, že lidé docházejí trestu za vlastní svoje hříchy, leč nikoli za hřích Adamův. Věříme, že každý může býti spasen skrze Ježíše Krista poslušností ku přikázáním a předpisům, které náležejí k víře v Krista a pokáním. Věříme, že křest člověka děje se ponořením do vody a vkládáním rukou na hlavu. Věříme v tatáž nařízení, jako v původní církvi, totiž v apoštoly, proroky, duchovní pastýře a evangelisty. Věříme v dar řeči, v prorokování, zjevení, vidění a zázračné léčení. Věříme, že Bůh se zjevil a také nyní se zjevuje, a věříme, že zjeví ještě mnohé důležité věci, pokud týče se království Božího. Věříme v opětné sjednocení Israele, v obnovení desíti kmenů, a že Sion bude vystavěn v tomto díle světa. Žádáme právo ctíti Boha podle předpisů vlastního svého svědomí a ponecháváme ostatním činiti totéž. Konečně věříme, že jest nám poslouchati zákonů, pokud jsou počestné, pravdivé, čisté, laskavé a ctnostné.“

Uteové od jez. Utahu. Muž (v levo) a dvě ženy. Dle Damanna.

Mezi 350.000 obyv., žijícími v Utahu, je několik tisíc Indiánův, usazených hlavně v reservaci na jihu Uinta Mountains (ind. res. Uinta). Malé osady roztroušeny jsou i v obvodu Salt Laku a jinde. Zvláště pracovitý kmen Uteů oživuje dosud horní tok Colorada a vyznačuje se jemnými mravy a snahou přizpůsobovati se kultuře východní.

Nevada. S Utahem souvisí na západě Nevada, od r. 1864 stát spolkový, ze všech států nejméně zalidněný (0·1 na 1 km²). Vší rozlohou svou (286.700 km²) šíří se po Veliké pánvi od Fortu Mohave na jihu po 42° severní šířky, od jez. Tahoe na západě skoro po poledník 114. Nejvýše vystupuje stát při jez. Tahoe, jež samo leží 1592 m nad hladinou mořskou, nejníže na jihu (Las Vegas 632 m). Je to území, z něhož není odtoku, a v němž řeky vznikající vlévají se do nitrozemních pánví, solných bažin a jezer a v nich se ztrácejí. A v tomto naprostém odloučení nitra pánve od světa vnějšího spočívá zvláštnost krajinná, jevící se kromě toho v rozlišných tvarech povrchu. Asi uprostřed zvedá se nejvyšší část Veliké pánve, jíž pronikají ještě vyšší pásma severozápadní; to je planina Nevadská, zvýší 1800 m, nad níž zdvihají se temena pásem do 3500 m. K severovýchodu a k severozápadu krajina poklesá, ale nikde pod 1000 m. Úvaly mezi pásmy

bývají draselnalými solmi pokryty, že mívají vzhled zimních krajin. Z řek stepních největší je Humbold River vytékající z hor Humboldtových, jenž vlévá se do jezera Humboldtova spolu s Garsonem, jehož prameny nalézti lze východně od jezera Tahoe. Podobně v plese (Walkerově) mizí Walker R., jižně od jezera Humboldtova. V stepech mizejí mimo to na severu Quinn River a White River poblíž 39. rovnoběžky; do Colorada vlévá se Meadow River.

Nejdůležitější tratí železniční je v Nevadě Střední železnice pacifická, jež u Tecomy z Utahu přechází na území nevadské a dostihnuvši Humboldtu Riveru, sleduje tok jeho po jez. Humboldtovo, odkudž ubírá se k Renu a ke hranicím kalifornským. Ze stanic nejvýznačnější jsou Halleck, Palisades a Winnemucca. U Rena (5000 obyv.) otevřely se nové stříbrné doly, jež byly příčinou, že tu na blízku r. 1908 povstalo nové město Rawhide, v němž nyní žije 10.000 obyv. Odbočky Střední železnice pacifické vedou: směrem k jihu do Eureky a Austinu.

Jižní částí Nevady proniká trať od Salt Lake City do Uvady a odtud přes Bullionville a Las Vegas do Barstowa nad Mohave Riverem (v Kalifornii). Kromě toho vznikla některá města v západní Nevadě mimo území železnicemi proniknutá, kamž přilákalo množství osadníkův objevení neobyčejně bohatého couku rudného, pověstného „Comstock Lode“, z něhož od r. 1859 vytěžilo se za 2400 mill. K zlata a stříbra.*) V době nynější doly jsou skoro opuštěny. Virginia City v okruhu bohatého couku sešlo velice. Ze 14.000 obyvatelů (r. 1880) zbylo v něm pouze 3000 obyv., kteří chápou se obchodu a drobného průmyslu.

Vzrůstem lidnatosti na západě rozmnožila se i doprava, a z Rena vystavěna byla železnice podél východního úpatí Sierry Nevady, spojující naleziště zlata s hlavní tratí pacifickou. Železnice vede přes Carson City, hlavní město nevadské (5000 obyv.), přes Virginii City, Dayton k jez. Walkerovu, přes Hawthorne do Candelarie, kde se rozdvojuje k jez. Owensovu (v Kalifornii) a přes Goldfield a Ralstonskou poušť do Beatty.

V poslední době pozornost zlatokopův upoutala na se zvláště poušť Ralstonská, území, kde déšť deset měsíců dává na sebe čekati, a když přijde, objevuje se jako průtrže mračen, kde cestující, neznalý země, ve čtyřiadvaceti hodinách žízní a horkem umírá a v zimě mrzne, kde stinné stromy a prameny jsou věcmi neznámými, kde holé, bezlesé hřbety horské zasmušile shlížejí do šedých planin. Sem do děsných pustin vábí lidi jediná přítažlivá síla, zlato.

Snad je to již poslední kraj v státech Spojených, v němž odehrávají se divoké scény a překotné převraty v životě zlatokopů, touhou po zlatě zpitých, ač lidé ti mají po ruce nejmodernější pro-

*) Comstock Lode objevili r. 1857 bratři Groschové z Readingu v Pennsylvanii. Po smrti Groschů uvázal se v majetek jejich Henry T. B. Comstock, po němž dosud tak se jmenuje. R. 1864 vydal kovů za 16 mill dol., r. 1877 za 36·3 mill., r. 1878 za 19·7 mill., r. 1879 za 7 mill. a r. 1880 již jen za 1·1 mill. dol.

středky k dobývání, ač železnice s vozy spacími spojují vzdálené miny se světem vnějším. Místo na koni nebo na trpělivém oslu uhání moderní zlatokop v automobilu přes nekonečné pláně nových nalezišť, a bursy nových měst, jež nedávno ještě záležely ze stanův a dřevěných bud, jsou teď spojeny zvonícími dráty telegrafními a telefonními s tržišti světovými.

Hledači zlata, kteří kovovou tyčí, lopatou a dynamitem stopují zlaté žíly rudné, nabývají málo jen zlata ze svých objevů, neboť v Nevadě je k dolování potřebí náramně mnoho peněz, aby se z hlubin země na povrch dostalo. „Prospektor" nucen je kus každé křemenné vrstvy, již objevil, roztlouci, prášek vyplaviti a usazeninu chemikaliemi rozpustiti, aby se přesvědčil, je-li v ní zlato V unavujícím úpalu slunečním kope, hrabe a trhá skálu a vylámaný štěrk dopravuje na povrch, dokud se nepřesvědčí, že zlatá žíla vede do hloubky, nebo že mizí. Z vlastních prostředků nelze prospektorovi založiti důl, ani stoupy, v nichž se ruda drtí a plaví a zlato pomocí rtuti vylučuje. Má na vybranou: buď může „prospekt", t. j. důl prodati, buď za určitý podíl ze zisku peněžníkovi předati právo, aby určitý čas na svůj účet doloval, buď založiti akciovou společnost a získati kapitál prodejem podílových listin.

Na podzim 1903 zlatokop Mayers objevil na místě nynějšího Goldfieldu zlatou žílu rudnou, jejíž krušce byly 3 stopy pod povrchem a obsahovaly za 22 dol. zlata v tuně křemene. Považíme-li, že slavné miny Randské v jižní Africe dávají rudu s průměrným obsahem zlata 17 dol. z 2 tun křemene a Blackhillské jen za 5 dol. zlata v tuně, a přece těží zlata za mnoho mill. dol., lze se domysliti ceny Meyersova nálezu. I prodal právo kutací L. L. Patrickovi za 75.000 dol. V 19 měsících „prospect" vynesl millíon dolarů.

Meyers kutal nedaleko prvního dolu znovu a opět našel zlatou rudu. Za čtvrtinu dobytého zlata předal novému podnikateli právo, aby rok doloval a po roce doly mu vrátil. Leč štěstí podnikateli nepřálo; ztrativ 100.000 dol., předal podnik Hayesovi a Monnetteovi, kteří otevřeli novou štolu a přišli na tak bohatý couk, že v 6 měsících stali se millionáři; 60.000 tun zlaté rudy bylo dopraveno na světlo denní a dalo zlata v ceně 8 millionů. Poněvadž smlouva s Meyersem ujednána byla pouze na rok a skončiti měla co nejdříve, pracovali horníci se šílenou horlivostí dnem i nocí v úzkých chodbách min, sledujíce bohaté pruhy rudné, jež vynášely i 100.000 dol. z jediné tuny křemene. Každé hodiny a minuty bylo užito; horníkům podtají dovoleno bylo části rud odnášeti, aby nestávkovali, ač každým krokem hrozilo jim sesutí stěn, výstřely rozpukaných a shroucením pažení, spěšně upravených. Touhou po zlatě hořel všecek kraj, všude zakládaly se doly nové, vznikaly těžařské společnosti, akcie jejich tak se množily, že nestačila jedna bursa a zřízena druhá. Cena akcií se v několika měsících zečtyřicetinásobila, aniž jaká dividenda se vyplácela. Ve dvou letech po prvním nálezu zlata vyrostlo v dřívější pustině nové město a prosperovalo až do r. 1907,

kdy všeobecná krise světová i tu na čas omezila shon po zlatě a zavřela herny a zábavní síně goldfieldské.

V době nynější život v utichlých minách nevadských opět se probouzí, a je naděje, že se vynese z útrob jejich ještě veliké bohatství.

Rozvoj Nevady přehledně vytýkají tato čísla. R. 1860 bylo v ní 7000 obyv., r. 1870 42.000, r. 1880 62.000, r. 1890 však jen 46.000 a r. 1900 zase 42.000 obyvatelů. Polní hospodářství dosáhlo r. 1900 na zavlažovaných pozemcích o 130.000 ha jen 150.000 hl. pšenice, 70.000 hl ječmene a 120.000 hl bramborů; skotu počítalo se 385.000 kusů.

Indiánské reservace v Nevadě shledáváme při hranicích severních a na západě při jez. Pyramidovém a Walkerově. V reservaci pohraniční bydlí záp. Shoshonové (Duck Vall ind. res.), při jezeře Pyramidovém Piutové a při jez. Walkerově Indiáni různého původu, kteří bydlívali v hornatých pustinách západní Nevady.

Příslušník kmene Uťeuv. Uh.

Idaho, nejsevernější ze států ve Veliké pánvi, jest zároveň z nich nejmenší (218.400 km^2). Na severu dotýká se hranic Columbie Britské, na východě Montany a Wyomingu, na jihu Utahu a Nevady, na západě Oregonu a Washingtonu. Útvarem půdy podobá se velice záp. Montaně. Bitter Root Mountains, Salmon River Mountains, Sawtooth Mountains a Coeur d' Alène Mountains nevystupují nad 2500 m, pročež jeví se v nich pramálo skutečných útvarů velehorských. Střední výška (1500 m) je tím patrnější nežli v Montaně, poněvadž údolí pod 1200 m se objevují zřídka, vyjímajíc úval Snake Riveru a údolí jeho přítoků. Ztuhlá, neplodná vysočina lávová v poříčí Snake Riveru náleží skoro celá Idahu. Nicméně jsou pruhy vzdělané půdy rozsáhlé, zvláště v horním poříčí Snake Riveru, Henry Fork Riveru, v okolí Bear Laku a Boise Riveru v rozsahu 400.000 ha, z nichž 210.000 ha, tedy přes 50%, uměle jest zavodňovati. V těžbě pšenice závodí Idaho s Utahem a Coloradem; lesy pokrývají 20% vší plochy.

Značný je chov ovec. Naleziště rud, jež v Idahu též jsou předním zdrojem příjmů, objevují se hlavně v území Coeur d' Alène, v Sawtooth a Salmon River Mountains, v nichž do r. 1900 dobylo se jich asi za 250 mill. dol. Lidnatost obnáší 0·9 na km², tedy o něco více nežli v Montaně (0·8); v městech nevystoupila nikde nad 10.000 duší.

Nejdůležitější řekou státu stal se Snake, také Shoshon River (Hadí řeka), jehož prameny vytékají z Národního parku Yellowstonského. Od ústí Owyhee Riveru po Lewiston tvoří přirozené hranice, po čemž uchyluje se na západ do Washingtonu. V pravo přijímá Malade River, Boise, Payette, Salmon, Kooskoosky nebo Clearwater River. V severních končinách hluboké úvaly vyplňují jezera: Coeur d' Alène Lake, Pend d' Oreille Lake, Kanisku Lake a Tesemen Lakes. V jihovýchodním cípu leskne se jez. Medvědí (Bear).

Skupina Uteův. Uh.

Severní částí Idaha proniká Severní železnice pacifická od stanice Cabinetu po Westwood (Rathdrum). Cestou míjí město Pend d' Oreille a Granite. Odbočka trati této ubírá se jednak na sever do Ameriky Britské, jednak z tvrze Coeur d' Alène k hranicím východním. Jižní částí Idaha vede spojovací trať, dráha Oregonská, od železnice Střední (od Grangeru) k železnici Severní (po Umatillu). Na půdě idažské cestující se zastavují v Montpelieru, v Pocatellu (4000 obyv. uprostřed res. ind. „U tvrze Hallu"), v American Falls na prairiích idažských, v Mountain Homeu, Nampě (Nampa), Caldwellu a Parmě. Železnice přechází za Parmou do Oregonu a vrací se do Idaha u Washoe Ferry, odkudž za Snake Riverem se ubírá k Baker City a dále na sz. Ze Shoschona (1398 m nad mořem) vine se do hor odbočka do Haileye a Sawtoothu, z Nampy do Boisé Bity (6500 obyv.), při řece téhož jména ve výši 840 m nad mořem. R. 1890 mělo 2300 obyv., r. 1900 na 6000; dobývání rud a obchod s vlnou jsou hlavním zaměstnáním obyvatelstva.

Z Pocatella vede odbočka do Utahu přímo do Ogdenu; jiná odbočka vine se na sever přes Idaho Falls, jižně od stoku Henry's Fork a Snake Riveru do Monidy a přes St. Anthony do stanice Yellowstone. Ze Spokane washingtonského vede odbočka na jih do Lewistonu, významného jako tržiště rozmanitých výrobků průmyslových.

Reservace indiánská „U tvrze Hallu" zaujímá prostory 3500 km², na níž hospodaří asi 1500 Shoshonů, příbuzných se Shoshony a Arapahy z Wind River ind. res. (o 9500 km² s 1800 obyv.) Při Coeur d' Alène Lake šíří se ind. reservace téhož jména, kamž vede železnice ze Spokane až po ústí St. Joseph Riveru. O příbuznosti jejich s Ploskohlavci montanskými, Jocky (res. jejich páčí se na 5700 km²), nelze pochybovati.

Shoshon z Idaha.

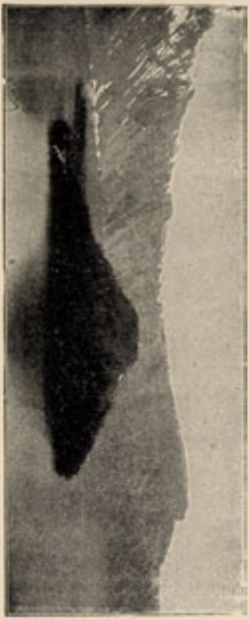
γ) Státy Tichomořské.

Jižní část této skupiny států, Kalifornie, bývala druhdy majetkem španělským, později mexickým. Missie františkánské počaly dílo své od břehův oceánských směrem do nitra země až k vysokým pásmům horským. Tehdy vzniklo město San Francisco a Los Angeles. R. 1848 Kalifornie zároveň s Novým Mexikem připadla Unii. Severní část Tichomoří, Oregon a Washington, bylo dlouho územím sporným, o něž ucházeli se všichni státové, kteří měli tu o ně zájmy; později přely se o krajiny pouze Američané a Britové. Ještě r. 1845 britská společnost Hudsonbayská byla tu skutečnou vládkyní; mezi 20.000 obyvateli pleti bílé bylo nanejvýše 1C0 Američanů. Konečně přece Anglie ustoupila a dala souhlas k stanovení hranic, jak Spojené státy je navrhly až na nepatrné změny, o nichž rozhodnouti bylo ponecháno císaři německému.

Státy Tichomořské ohraničeny jsou na východě pyšnými pásmy Sierry Nevady, postupujícími ve směru severozápadním, a pohořím Kaskadovým, jehož směr souhlasí téměř s poledníkem 122. Na straně mořské vroubí je pohoří Pobřežní (Coast R.), od nichž na východ patrny jsou tři rozsáhlé úvaly, oddělené příčnými pásmy.

Sierra Nevada vyznačuje se strmými temeny, často nad 4000 m vyčnívajícími, na nichž však pro blízkost horkých poušti není le-

dovcův, ačkoli v zimě spousty sněhu tu se ukládají. V době ledové však pohoří tak byla zaledněna, že široká, strmě omezená údolí a západní svahy ještě posud na sobě nesou stopy ledovcových pohybův. Ozdobou hor jsou kromě krásných jezer též jehličnaté lesy, jež v středních výškách pokrývají horské stráně. Žádná část Unie nemůže se honositi tak nádhernými lesy a takovými mohutnými exempláři jako právě pohoří tichomořská.

Kraterové jezero oregonské.

Pohoří Kaskadové je mnohem nižší a záleží z táhlých hřbetů břidličných, žulových a pískovcových rozmanitého stáří, nad nimiž zvedají se mohutné, vyhaslé sopky často 1000 m i 4000 m vysoko, udržujíce leckde na svazích svých věčný sníh a led. Také jezer objevuje se tu mnoho; mezi nimi zvláště pověstným se stalo „Kraterové jezero" oregonské, bezpochyby propadlý jícen sopečného obra.

Pohoří Pobřežní označují se různými jmeny; na jihu vystupují nad 3000 m, na severu níže. Pásmo Mont Diablo jižně od San Francisca dosahuje výše 1175 a v Mtu Hamiltonu 1350 m: Mont St. Helene, severně od San Francisca, zdvíhá se 1160 m nad moře. Severněji odtud Pobřežní pohoří vystupují vrcholky svými k 2500 m a splývají při hranicích oregonsko-kalifornských v jedno. Severně od řeky Umpquy terrain opět poněkud klesá, mnohdy pod 1000 m; ale jižně od úžiny San Juan de Fuca v Olympic Mountains zas vyvyšuje se k 2484 m.

Sloučení pohoří Pobřežního s pohořím Kaskadovým vznikají dvě nížiny: Kalifornská na jihu a Oregonská na severu. Třetí pak menší rovina šíří se východně od Los Angeles, kde pohoří Pobřežní slučují se při průsmyku Turnerově, jinak Francisquitu, se S. Bernardino Rangem. Vyprahlá a bezvodá část její nazývá se Mohavskou pouští. Nížina Kalifornská je plochá a sklání se od severu i od jihu k San Franciscu. Dle toho pozorovati lze též tok řek Sacramenta (od severu) a San Joaquinu (od jihu), jež obě v dolním toku bažinaté jsouce, zálivem S. Francisca proklestily sobě cestu do oceánu Tichého. Podobně tekou v ní-

žině Oregonské řeky Willamette do Columbie od jihu a Cowlitz od severu.

Klimatické poměry pacifického západu značně se liší od poměrů pobřeží východního, čehož nemalou příčinu hledati dlužno v účincích světového moře na západě. Jako na pobřeží evropském proud golfský dotýká se široce pevniny, tak tichomořský proud dotýká se Ameriky někde při hranicích unijských, a místo k severu uchyluje se k jihu, ochlazuje při tom pobřeží. Čím dále k jihu, tím patrnější je rozdíl mezi chladným mořem a oteplenou zemí, následkem čehož lze tu očekávati menší srážky vodní nežli na severu. I pozorujeme, že poušť na jihu Unie souvisí bezprostředně s mořem jako děje se v západní Africe na téže skoro šířce. Poněvadž pak pohoří Pobřežní zadržují páry z moře vystupující a nepropouštějí mraků na východ, území dešti navštěvované není příliš široké. Tento přírodní zjev, jenž by vskutku Kalifornskou nížinu proměnil v poušť, zmírňuje se tím, že mnohem vyšší Sierra Nevada zachycuje i ty mraky, jež přeletují hory Pobřežní, a způsobuje jejich srážky, zvláště v zimě ve způsobě metelic sněhových. Následkem toho stává se Sierra Nevada prospěšnou zásobárnou vody a jejích sil v době suchého léta. Směrem k severu podnebné příkrosti přestávají, poněvadž poměry vysočinné jsou jiné a teplotné rozdíly mezi mořem a zemí mírnější. Poměry teplotné lze také odvoditi ze zvláštního rozčlenění země. Jakkoli zimní mrazy nikde úplně nemizejí, objevují se v šíři San Francisca přece jako velmi mírné „studené vlny“, jež někdy ohrožují sady pomorančové; poněvadž přicházívají zpravidla od východu, zadržují se na planinách východních a Pobřeží nedostihují. Zajímavo je podnebí samotného San Francisca. Leží o stupeň jižněji nežli Lissabon, ale má v červenci teplotu, kterou se vyznačuje Lissabon v dubnu. To je tím, že oteplené nitro zemské ssaje chladný vzduch mořský průrvou pobřežní, na jejímž dně San Francisco se rozkládá. Čím žhavější je Kalifornská nížina, tím mocnější je západní vítr a tím více chladna s sebou od moře přináší. Když na podzim veder v nížině ubývá, mírní se též západní větry, a teplota stoupá.

Města na Pobřeží jsou na malé výjimky mladého původu; základ jejich a vzrůst závisejí na výhodách, jichž poskytují dopravní prostředky a přírodní výtěžky. Na prvním místě jmenovati jest bohatství nerostné, zvláště zlato, na druhém produkci hospodářskou, podporovanou výhodným podnebím. V XVIII. století vyrostly jen malé osady španělské, missie a stanice vojenské, k nimž na severu přidružily se stanice obchodníků kožešinných; na velká města nevypjala se nikdy. Ještě r. 1792, kdy G. Vancouvír navštívil osadu San Francisco, nalezl důležité místo při Zlaté bráně, „klíč ke španělským državám jižním“ hájené 35 vojíny a 2 mosaznými děly; ostatní obyvatelstvo v missii tvořilo 600 Indiánů nekultivovaných, pod ochranou tří otců duchovních. Monterey mělo posádku 100 mužů se sedmi děly. V první čtvrtině stol. XIX. usazovali se v území Pobřežním, zejména v poříčí řeky, jíž dáno bylo potom jméno „Rio

de los Americanos“, farmáři, trapperové a zahradnici unijští, kteří do r. 1848 stali se pány země. Ještě větší příval lidí do území způsobily nálezy zlata na záp. úpatí Sierry Nevady a v Trinity Mountains, jež se stupňovaly až do r. 1859, do kteréž doby získalo se zlata za 7 milliard korun. (V desetiletí 1850—1859, v době největšího rozmachu, obnášela těžba zlata 3000 mill. korun). Kromě zlata počalo se dobývati stříbra a mědi. U Nového Almadenu a u Nové Idrie těží se rtuť, na jihu petrolej, jehož na blízku Los Angelů čerpají nyní ohromné množství. Po obou svazích pohoří Kaskadového nalezly se vrstvy třetihorního uhlí.

Flora kalifornsko-oregonská vyznačuje se jako mexická mnohými řády a druhy endemickými, vynikajíc zároveň charakteristickými obry mezi stromy, z nichž sequoje, jedle Douglasovy, jedle obrovské, cedry obrovské, borovice cukrové a j. jsou nejvýznačnější. Rozsáhlé pruchy sev. Kalifornie, Oregonu a Washingtonu představují hustými lesy těchto stromů část povrchu zemského, jež rodí největší množství rostlinstva, a jež v té příčině předčí nad samy tropy. Lesy listnaté ustupují všude lesům jehličnatým. V rovinách na se upozorňují Quercus lobata a Quercus chrysolepsis vývojem větví a korun, na svazích horských kromě dubu Douglasova (Quercus Douglasii) a horského (Quercus oblongifolia) krásná madroňa (Arbutus mensiesii), kalifornský vavřín (Umbellularia californica), kalif. kaštan (Aesculus parryi). velkolistý javor; v neproniknutelných houštinách chaparalových na pásmech pobřežních a na sev. Sieřře Nevadě vyznačuje se keř manzanita (Arctostaphylus pungens), krásně kvetoucí kalifornský lilac (Ceanothus thyrsiflorus), vřesovitá Adenostoma fasciculatum a j.; v jihokalifornských údolích spatřiti lze kalifornskou palmu (Washingtonia filifera), juccu stromovou (Yucca arborescens) a jiné succulentní tvary, jichž původ z Mexica snadno lze odvoditi. Poněvadž bývalo všude hojně dříví, plýtvalo se jím tou měrou, že nejvyšší úřadové na konec nuceni byli lesy vzíti v ochranu a kácení jich upraviti.

Polnímu hospodářství ve státech Přímořských daří se lépe nežli ve státech Vysočinných, kde 90% zdělané půdy je třeba zavodňovati, kdežto v Oregonu vyžaduje 26% pozemků uměle získané vláhy, v Kalifornii 15%, ve Washingtoně jen 7%. Mezi plodinami hospodářskými nejvíce se pěstuje pšenice, vojtěšky jako krmiva, vína a ovoce. Pšenice rodí se na pozemcích uměle nezavlažovaných, pole vojtěšková naproti tomu zavodňují se skoro šmahem. Sady ovocné v Kalifornii rovněž se zavodňují, kdežto v Oregonu a Washingtoně poskytují hojně ovoce bez umělých struh a vodních nádrží. Na severu úroda ovoce záleží z jablek, hrušek a ořechů, na jihu z vína, pomorančů, oliv, fíků, mandlí a zvláště jahod. Pěstění řepy cukrové tak se rozmohlo, že Kalifornie v té příčině rovná se Michiganu a dodává přes $^1/_3$ výtěžku v Americe dosaženého.

Ze ssavcův objevují se v Kalifornii a zemích přilehlých grizli, puma, západní vlk stepní, západní rys, vydra, kalifornský netopýr, několik druhů krtků, myší a na pobřeží vydra mořská se zástupy

mořských lvův a ubývajících mořských slonů. V celku odhaduje se ssavectvo kalifornské na 120 druhů. Ptactva rozeznává se asi 350 druhů, jichž zástupce najíti lze též na ostrovech přilehlých. Mezi plazy zaujímají první místo chřestýši. Ryb seznalo se 240 druhů. Ze živočichů akklimatisovaných největší užitek dává kůň, ovce, skot a včela.

Obyvatelstvo Tichomoří je převážnou většinou bílé, ale poskytuje přece, následkem silně rozšířeného plemene rudého, plemene černého a v době naší vzmáhajícího se plemene žlutého, pestřejší a zajímavější obraz než-li na východě. Indiánů (r. 1900) napočtlo se v Kalifornii 15.000, v Oregonu 5000 a ve Washingtoně 10.000 hlav. Černochů počítá se na 14.000; Číňanův ubylo následkem zákonův o přistěhovalectví v Kalifornii od r. 1890 až 1900 o 26.000 hlav, tak že r. 1900 žilo jich tu jen 46.000. Za to zvýšil se počet Japoncův, kterých bylo ve třech státech Tichomořských r. 1890 jen 5000, ale r. 1900 již 17.000 hlav. Všeho obyvatelstva států Tichomořských páčí se na 3,450.000 duší.

Obrovský kaktus v Riversidě v jižní Californii.

Kromě osad indiánských lze ostatní obyvatelstvo nazvati městským jako na pobřeží východním. Již španělské osady měly charakter městský a zachovaly si jej dosud, jakkoli vzdělanost jejich zakladatelů značně se liší od vzdělanosti jejich dědiců. Největší města s předměstími vyrostla následkem výhodné polohy při moři, řekách nebo železnicích, jichž časem přibývalo a stále přibývá. Celkem lze rozeznávati tré skupin městských ve státech. Skupinu severní od Puget Sundu po Columbii s výbornými přístavy a významným spojením železničním, jež způsobuje Severní železnice pacifická, skupinu střední v obvodu San Francisca při výborné zátoce a Střední železnici pacifické, skupinu jižní, jejíž ústředím lze nazvati Los Angeles.

* * *

Kalifornie. Ze států Tichomořských největší a nejdůležitější je Kalifornie, jež zaujímá zhruba území mezi oceánem Tichým a východním úpatím Sierry Nevady. Přesné hranice stanoví na severu rovnoběžka 42., na východě poledník 120. po jez. Tahoe a myšlená přímka od jižního konce Tahoe na jihovýchod po Fort Mohave. Odtud tvoří přirozené hranice Colorado po Yumu, odkud za hranice stanovena jest přímka, vedoucí k Arguellu na pobřeží mořském.

Jižní část Kalifornie, v sousedství Arizony vyplňuje Mohavská poušť, nejrozsáhlejší z pouští amerických o ploše 125.000 km². Většina území jejího, prostého všeliké vegetace, záleží z tvrdé, trhlinami proniknuté vrstvy hliněné, na níž vykvétají soli, bělí se kamenné ssutiny nebo vyčnívají skupiny skalisk, někdy v podobě hřbetů, někdy v mohutných stlumech. Z pouště pronikají četné, příčné průsmyky přes San Bernardino Range do podélných údolí v pohoří vhloubených, jimiž pobřežní řeky vyhlodaly si cestu k moři. M o n t e P i n o s (34° 30′ s. š.) zdá se býti uzlem jihokalifornské vysočiny, odkudž jedno pásmo ubírá se k severu (Sierra Nevada), jedno pokračuje podél pobřeží, zachovávajíc svůj ráz až do Kalifornie severní (Coast Range). Největšího vývoje dosahuje Sierra Nevada v Mountu Whitneyi vedle jezera Ovenova a v Mountu Shastě na severu. Mezi oběma pásmy, vycházejícími od Mounta Pina, rozvírá se úval v délce asi 750 km, jenž představuje vlastně Kalifornii, zvanou též úvalem řeky Sacramento.

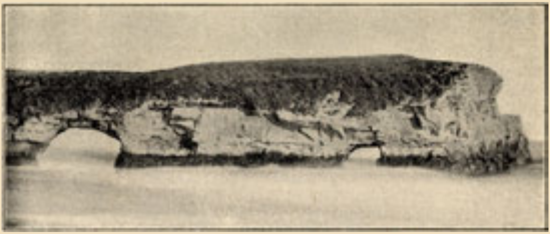
Úval bohatý řekami, potoky a jezery šíří se rovinami, někde stupňovinami, zdobenými porosty dubovými a obdařenými velikou úrodou. Sníh tu padá zřídka; v zimě pršívá, což způsobuje výhodu, že lze pole zdělávati ještě v dubnu. Pak ale prší opět v červnu, kdy obilí zraje. Od června do září bývá jasno, pročež obilí se sklízí, na poli hned mlátí a odváží do skladišť. Průměrně padá zde o polovici vody méně nežli na pobřeží východním.

Největší řeky kalifornské: Sacramento a San Joaquin R. vlévají se společně do zál. San Pabla. Sacramento přijímá na levé straně kromě četných creeků B e a r R. a A m e r i c a n R., na pravé straně S t o n y C r e e k, B a l d w i n s, C a c h e, P u t a h C r e e k a j. Z poboček San Joaquinu význačné jsou: ze Sierry Nevady F r e s n o R., M a r i p o s a, M e r c e d, řeka sv. S t a n i s l a v a a M o k e l u m n e River; s hor pobřežních C a n t u a C r e e k, jehož pravý přítok vytéká z jez. Tulareského. Levý břeh San Joaquin Riveru provází několik umělých průplavů, jimiž zavádějí se vody z Cantua Creeku do plodných nížin kolem Charlestonu (Cal.), Central Pointu, Harmoru a j. Jezero Tulareské tvoří samo o sobě vodní soustavu v nehluboké pánvi (121 m), uzavřené na jz. Sierrou del Monte Diablo a na východě jižní částí Sierry Nevady. K soustavě náležejí Kings River, Backwood Creek, White River, Posa, Kern River a j. Objem jezera ustavičně se zmenšuje.

Hlubokých lesů je v zemi pouze 18%, lesů nízkých a křovisk 27%, kdežto plochy zdělávané napočtlo se (1900) 12%, z čehož pouze asi sedmina potřebovala umělého zavodňování. Půdy, na níž

pěstuje se ovoce jižní, je na 50.000 ha, kde se pěstuje víno, 53.000 ha, a kde se pěstuje ostatní ovoce, odhaduje se na 130.000 ha. Umělým zavodňováním dosažené žně cení se v Kalifornii na 35 mill. dolarů. K největším zavodňovacím podnikům náleží zaplavení jez. Saltonského vodou z řeky Colorada r. 1906. Nejvýnosnější pozemky rozkládají se při dolním Sacramentu a San Joaquinu, v údolí Santy Clary, v údolí Napy a Sonomy. Průměrná lidnatost v zemi značí se číslem 4 na 1 km^2, v obvodu Zlaté brány čísly 18 až 35, v jižní Kalifornii čísly 5 až 7. Měst, v nichž žije přes 10.000 obyv., stát má nejméně deset; dvě z nich mají přes 100.000 obyv.

Střední železnice pacifická vstupuje na půdu kalifornskou u města Verdi, odkudž průsmykem Truckeeským přes Colfax, Auburn a Sacramento končí v Oaklandu a San Franciscu. Sacramento (35.000 obyv.) leží při dolním toku splavné řeky Sacramenta. Vyvinulo se z bývalé tvrze, již založil Jan Sutters, v hlavní

Skalní ostrov při pobřeží kalifornském.

město státní a čelné ústředí ruchu obchodního a průmyslového. V kapitolii zdejším knihovna chová 100.000 svazků knih.

San Francisco při výborném zálivu oceánu Tichého vyznačuje se na pobřeží západním právě tak velikou důležitostí, jako New York na pobřeží východním. Rozkládá se na severním konci hornatého půlostrova, oddělujícího širý oceán od hlubokého zálivu hned za „Zlatou brannou“, jenž směrem do pevniny se rozšiřuje, podoben jsa boce Kotorské, malebnými horami obstoupené. Město zmohutnělo z nepatrného mexického místa, jež r. 1848 mělo asi 500 obyvatelů, tak že r. 1850 mělo 3500 obyv., r. 1860 již 57.000, r. 1880 přes 230.000, r. 1890 bez mála 300.000 a r. 1900 nad 340.000 obyvatelů; nyní žije v něm 475.000 lidí. Vytěžené zlato v Kalifornii vyváželo se hlavně přes San Francisco a obchodní obrat, jenž r. 1854 činil 18 mill. dolarů (3·5 mill. dol vývoz, 8·5 mill. dovoz), r. 1891 zvýšil se na 91·1 mill. (40·2 mill. vývoz, 50·9 mill. dovoz). Zámořská do-

prava obnášela r. 1900 okolo 2·7 mill. tun zboží. Z odvětví průmyslových vynikají hlavně raffinerie cukrové, strojovny a výroba chemikalií. Kromě toho hotoví se tu zboží železné, vlněné, bavlněné, kožené, konservuje se ovoce a zelenina, vyrábějí se doutníky. Celkem asi 5% všeho vývozu unijského prochází zdejším přístavem. R. 1907 lodi přivezly 935.000 tun zboží a vyvezly 800.000 tun, hlavně obilí, zlata a mincí, mouky, vlny, vína a kořalky. Přiváží se káva, cukr a čaj. K osvětlování, ku pohonu pouličních drah a ku potřebě továrni San Francisco používá elektrické síly, jež se převádí sem ze stanic, zřízených při pramenech Yuby Riveru ve vzdálenosti 350 km.

Vypravování o nynějším San Franciscu je pohádkou. Zaniklo r. 1906 zemětřesením a požárem, jenž pohltil majetku za 500 mill. dol., a jenž byl největší, jaký kdy svět viděl. Dvacet osm tisíc budov bylo zničeno, a zdálo se, že desítiletí uplynou, než-li bude lze je znovu postaviti. Ale ve dvou letech čtvrtina budov skvěla se v dokonalé úpravě a moderněji vystavěna nežli před požárem. Aby se předešlo na příště katastrofě požárem, stavějí se pouze tři druhy budov. V tř. A jsou domy z oceli, kamene a cihel nebo betonu, tak ohnivzdorné, jak jest v lidské moci; do tř. B zařazeny jsou domy ze sesilněného betonu, cihel nebo žuly s nosiči ocelovými; v tř. C jsou domy z cihel, ze žuly a betonu s trámy a krovy dřevěnými. Za okruhem těchto tříd dovoleno je stavěti domy ze dřeva. Dle zpráv stavebního úřadu vystavělo se ohnivzdorných domů 1255 v ceně 57,035.890 dol., dřevěných 8817 nákladem 37 mill. dol. a 4198 domů se opravilo nebo přestavělo nákl. 8 mill. To dálo se v době hanebné korrupce v zastupitelstvu obecním, v době drahoty materiálu a přemrštěných cen pracovních. Velikou krisi podařilo se přečkati jednak velikomyslnou podporou národa, jenž daroval 9 mill. dol., jednak pojistným od různých společností, jež obnášelo 190 mill. dol., jednak bohatou sklizní všech přírodnin, jež vydala přes 200 mill. dol. San Francisco zůstává tím, čím bylo: městem u Zlaté brány.

Význam San Francisca spočívá v důležitosti přístavu, v bohatství Kalifornie a zemí přiléhajících k oceánu Tichému. Leží na místě, kam obchodní a válečné lodi celého světa mají přístup. Vystavěno je teď v téže podobě, v které bývalo před požárem. Klikaté ulice starého města vedou opět na všechny strany, a kdo chce někam jíti, nelze mu jinak, nežli s plánem v ruce. Občané nechtěli totiž z půdy ani decimetr darovati, aby město mohlo se stavěti dle výborného návrhu, jejž zhotovil architekt Daniel Burnham. Ve čtvrtech, v nichž bydlí umělci a milovníci starožitností, byla všeobecná snaha, aby se zachoval starý ráz staveb, maleb a ozdob mnohdy s velikým nákladem. Budovy veřejné, hôtely a domy obchodní předstihují nejmodernějším zařízením všechna města jiná. Ulice obchodní čtvrti mají nyní po obou stranách ohnivzdorné domy s konstrukcemi ocelovými a betonovými. Hôtel St. Francis přestál zemětřesení, ale vyhořel tak, že zůstala pouze kostra jeho. Po roce byl opraven, a obecenstvu dáno k disposici 600 jeho pokojů bohatě vypravených. Pohodlí, kte-

Kearsargeská jezera v národním parku kalifornském. (Údolí Yosemitské).

Mamutí prameny křemičité v parku Yellowstonském.

Třída palmová v Los Angeles. (Kalifornie).

Emigrant Peak v parku Yellowstonském.

rého se tu dostává cestujícím, nelze si ani představiti. V každém pokoji nalézti lze střevíce a krabici s papíry listovními, jež návštěvník může si při odchodu vzíti. Všude jsou elektrické hodiny, jichž chodu nikdo ani nepozoruje. Z hôtelu Fairmontova, jenž rovněž před zemětřesením byl ochráněn, přehlédnouti lze všecko město. Nejpopulárnějším hôtelem býval Palace Hôtel. Pocházel z doby horečného hledání zlata, a osoby, jichž život s osudy Kalifornie jsou spojeny, dlívaly v něm. Palmová jeho zahrada náleží k největším pamětihodnostem, jež cestující tu nalézají. Palace Hôtel také se nesesul, ale již prvního dne zcela vyhořel. Mohutné kamenné zdi jeho ustoupily obrovským konstrukcím železným.

Zvláště pěkně vystavěna je nyní obchodní čtvrt „Downtown", italská čtvrt s hostinci španělskými a vlašskými, jakož i část čínská, jíž přibylo na vzhledu a úpravě.

Frisco*) náleží k nejkrásnějším a nejbohatším městům amerického západu; rovnati může se mu z amerických měst jediné New York, z cizích měst Neapol. Jsouc vystavěno na půdě pahorkaté, má rozkošnou polohu. „Zlatá brána" a horské pozadí oplývají nejhezčími formami. Lepšího počasí nelze si po devět měsíců ani přáti. Vzduch jest ustavičně příjemně chladný; o úpalu slunečním není slechu. Obyvatelstvo složeno je z Američanů, Němců, Francouzů, Španělův a Číňanů, jichž od r. 1880 do r. 1900 ubylo přes 7000. Jednotvárnost amerických měst tu přestává; všude lze zříti blahobyt, nádheru, bohatství. Co vyrábí Evropa a Amerika, co poskytuje Čína a Japonsko nejvzácnějšího a nejdražšího, najdeme v domácnostech kalifornských boháčů. Přepych v toiletách, v okrasách a ve způsobu života jeví se všude. Snad to přináší společenský mrav ženy příliš vyvyšovati. V domácnostech najíti lze vždy přívětivé přijetí, čímž život zdá se býti srdečnější a důvěrnější nežli jinde ve státech; v životě veřejném vídáme vzdělané Američany, kteří vyznačují se evropskou uhlazeností. Ulice jsou široké, čisté a výstavné, naplněny ruchem obchodním, ale přece klidnější nežli v New Yorku. Úplná volnost slova a jednání patrna je všude. Na křižovatkách uličních přednášejí kočovní agitátoři, reklamní řečníci, kazatelé, učitelé, vůdcové sekt náboženských, filosofové západu. Hrubost a smích jim není odměnou, snášelivost je znakem samostatně vychovaných mass lidových. „Nabob Hill" sluje nádherná čtvrt, kde bydlí „smetana smetany" kalifornské, železniční magnáti, olejová knížata, cukroví princi, zlatí vévodové, uhelní baroni a millionoví mecenáši. Leč i v jejich nádheře a bohatství ukryty bývají hořké pilulky bolu, jež jim připravují mnohdy nezdárné děti, nevěrné manželky, žaludeční nemoci a přesycení života . . . .

V San Franciscu lze žíti dosti levně v hôtelích i v domech soukromých. Jeť město, pokud se týče potravin, pravým rájem pro všechny lahůdkáře; nejen les a pole, nýbrž i řeky a moře hemží se užitečnými živočichy, a sady plní se vzácnými plody. Mimo to ze

*) Tak říká se v obecné mluvě San Franciscu.

Střední Ameriky přiváží se sem všeliké ovoce jižní, vzácné houby, olivy a koření, jež nescházejí při žádné tabuli. Několik zahrad a velký veřejný sad stávají se shromaždišti měšťanů, kteří ve volné přírodě se v pěkném počasí bavívají. Zvláště oblíbeným místem výletním stal se Cliff House, hostinec, stojící na vysoké skále přímo nad mořem. Tu v rozkošném vzduchu mořském bohatí i chudí oddávají se požitkům, jež způsobují vlny mořské na mělkém, nedalekém pobřeží. V blízkosti hôtelu vyčnívají z moře skály, na nichž povalují se stáda tuleňů, jež obecenstvo se zájmem pozoruje, jak zápasí spolu o místa výslunná, vyjíce a štěkajíce při tom. Tuleni, na něž lovy jsou zakázány, stali se miláčky obecenstva, a mnozí, vynikající silou, barvou nebo velikostí, mají jména, dle nichž jsou každému známi.

San Francisco má universitu, vysoké školy technické, akademii a jiná učiliště. Nové budovy školní zbudovány jsou nákladem 5 mill. dol.; nová kanalisace, nemocnice a budovy soudní pohltily ještě několikrát tolik. Tržnice se dostavují, a knihovny jsou opět oživeny. „Perla západu", „Královna Tichého oceánu" skví se jasnějším leskem nežli před požárem, ačkoliv ulice křižují se v pravém úhlu i tu, kde pro příkrost terrainu jsou téměř neschůdné.

Chtěl-li by kdo krajinný charakter Kalifornie poznati, nejlépe učiní, vydá-li se ze San Francisca na cestu k východu, směrem ke Stocktonu a dále do Sierry Nevady. Nejprve dostihuje Oaklandu, vzdáleného od San Francisca 11 km, a pak železnicí mezi úrodnými rovinami, posetými zahradami a farmami vstupuje do San Lorenza, Pleasantonu a rovinou po obou březích San Joaquinu, záplavami vodními často navštěvovanou, do Lathropu. Stromů zříti lze málo; jen tu, kde objevuje se stín, a kde vlhko proniká půdou, rostlinstvo vzdoruje suchu letnímu a podzimnímu. Ze Stocktonu (18.000 obyv.) lze se dáti směrem severním do Sacramenta nebo na východ do Miltonu, Ione a jinam.

Podobně jako kolem New Yorku, kupí se kolem San Francisca četná města, která považovati lze za jeho předměstí, ačkoli mají vlastní správy obecní a ačkoli mnohá z nich odděleny jsou od něho rozsáhlými vodami. Takovým předměstím je Oakland (69.000 obyvatelů), jenž leží při mělkém, východním břehu zálivu uprostřed dubového háje a jen prohlubováním a dlouhými mosty přístavními umožňuje, že velké lodi v něm kotví a zboží vykládají, právě tak jako na jihu přilehlá Alameda (17.000 obyv.), oaklandské venkovské předměstí, jako na severovýchodě Berkeley (13.000 obyv.), vyhlášené znamenitou universitou a odbornými skalami a jako Palo Alto s krásnými a romantickými parky. Oakland dobře lze přirovnati k východnímu Jersey City a Hobokenu na blízku New Yorku.

V dalším okruhu vynikají Sausalito, Tiburon a San Rafael, Vallejo, Port Costa, Martinez a Benicia při průlivu Karquinesském jako konečné stanice železniční a parolodní živými převozy, rozsáhlými skladišti a prostornými sýpkami obilními a ovocnými. K ochraně San Francisca slouží Fort Mason, Fort Scott

Presidio mimo opevnění na vysokých ostrovech Alcatrazu, Angelu a jinde. Na jihu zálivu u moře prostírají se lázně Santa Cruz a Redwood City, v jichž blízkosti zachoval se háj s duby a jedlemi mezi vavříny, cypřiši a cedry, jimž říkají redwood nebo sequoje. Některé stromy dorůstají prý výše i 75 m a objemu 15 m. Jemně žilkované, načervenalé dřevo jejich hodí se výborně k stavbě. Kromě toho roste tu jedovatá rostlina Oak poison, jejíž vůně člověka otravuje, zdržuje-li se déle v blízkosti její. Ještě jižněji leží Santa Clara a San José (22.000 obyv.) v údolí řeky Santy Clary, odkud lze vypraviti se k návštěvě Lickovy hvězdárny na

Pasadena v Kalifornii.

Mountu Hamiltonu. Okolí města vyhlášeno je bohatými sady ovocnými a vinicemi. Ovoce vyváží se z města čerstvé, konservované a sušené.

Athinsonsko-Topecká železnice (Atlantsko-pacifická) vstupuje z Arizony do Kalifornie u Powellu, proniká územím Pajutů (Pah-Utah), pouští Mohavskou přes Bagdad, Siberii do vysočin v poříčí stepní řeky Mohave a přes Barstow, křižovatku drah, na západ do Mojave, odkud obrací se k jihu a Great Basinem vstupuje do romantického průsmyku Turnerova a přes Santu Susanu, Newhall s petrolejovými prameny při Saugusském průsmyku, končí na jihovýchodě v čarovném kraji, v jehož středu leží Los Angeles.

Ze Santy Susany vychází odbočka ku pobřeží přes Santu Paulu do N. Jerusalema a Buenaventury. Vinouc se rovnoběžně s břehem mořským, míjí četné přístavy, jichž bohatství spočívá ve výtěžku přírodnin z moře a z hor, čelících vlnám oceánu od úvalu řeky Santy Clary po Monterey Bay. Tu vyniká Santa Barbara (7000 obyv.), jejíž rejda vždy zůstává západnímu příboji otevřena. Na blízku nalezly se podzemní prameny petrolejové a ložiska asfaltová. Ze Santy Barbary železnice postupuje ku Ptu Concepcionu, ku Ptu Arguellu, přes Santu Lucii do Guadelupu, Nipoma a San Luisu Obispa, odkudž dále lze dostati se do San Francisca tratí podél Salinas Riveru. Z velkých stanic na cestě jmeno-

Hotel Coronado na blízku San Diega v Kalifornii.

vati jest Palmer při Nacimentu, S. Lorenzo, Solidad, Salinas a při pobřeží Santu Cruz (6000 obyv.) v Monterey Bayi; ve směru dalším trať končí v San José. Jihovýchodně odtud leží New Almaden s bohatými doly rtuťovými; jižně od Ptu Pinosu Monterey, oblíbené letní i zimní místo lázeňské a rybářská stanice.

Město Los Angeles do r. 1880 daleko zůstávalo ve vývoji za San Franciskem; ale když stalo se středištěm výnosného sadařství a vinařství, když v okolí jeho otevřelo se přes 1000 petrolejových pramenův a zaměřilo k němu desatero železničních tratí, počalo dělati překvapující pokroky, majíc r. 1890 přes 50.000 obyv., r. 1900 102.000 a nyní 280.000. Jako přístav slouží městu San Pedro s umělým přístavištěm, v němž mohou kotviti lodi prostřední velikosti;

r. 1901 provezlo se tu zboží ve váze 500.000 tun. Před několika desetiletími byla v okolí Los Angelů pustá, vyprahlá krajina. Tu přišla severní kultura, z pustiny vyvolala prameny, palmy a stromy ovocné zapustily kořeny do vlhké půdy, růže vypialy se až nad střechy domů, tisíce záhonů zeleniny a květů pokryly zahrady, a život svěží, nádherný rozhostil se na všech stranách. Španělé nerozuměli umění, jímž neplodná země dá se proměniti v úrodný ráj. Tak blahobyt obyvatelstva v Kalifornii nepřipravují pouze zlatá ryžoviště, ale též polní hospodářství a s ním spojené dobytkářství, sýrařství a sadařství. Za letní místo lázeňské slouží Santa Monica. Z měst sady obklopených vyniká zejména Pasadena (9000 obyv.), Pomona (6000 obyv.), na Jižní trati pacifické, Riverside (8000 obyv.), východně od Pomony San Bernardino a Santa Ana.

Na nejjižnějším pobřeží kalifornském v pěkné zátoce ukrývá se válečný přístav unijský San Diago (18.000 obyv.), jehož význam roste pěstěním a vývozem jižního ovoce; kromě toho dostává se mu četných hostí lázeňských, kteří se tu v zimě léčívají. Velmi hojně navštěvováno bývá Coronado Beach na ostrově před San Diego Bayem, kde po celý rok lze věnovati se ruchu a rozkošem lázeňského života. Trať od sz vedoucí míjí San Mateo, Las Flores, San Luis Rey a jiná místa, kde všude zdržují se kolonie cizinců, užívajících mořských koupelí a léčivého vzduchu oceánského.

Naproti pobřeží jižní Kalifornie vyčnívají z moře skalnaté ostrovy, jež považovati lze za části pobřežního horstva. Největší, Santa Cruz, má plochy 190 km²; San Clemente o 155 km² vyčnívá 600 m vysoko, Santa Catalina do výše 640 m. Santa Catalina vyznačuje se přístavišti, prameny a studnicemi, čímž nemálo přispívá k zakládání rybářských osad a výletních zátiší. Nejpůvabnějším zákoutím jest Avalon na severovýchodním pobřeží, kde v saisoně lázeňské bývá velice hlučno. Hlavní zábavu výletníkům poskytují vycházky do hor a lovy ryb, jimž návštěvníci ostrovní oddávají se s největší potěchou. Vody oplývají takovým množstvím lososův a jiných druhů, že kořist společností vážívá několik tun. Malý ostrov Santa Barbara o 36 km² a San Nicolas o 40 km² navštěvují stáda mořských lvův a hejna rozličných ptáků.

Jižní železnice pacifická překračuje hranice arizonsko-kalifornské při El Riu (El Rio) u Colorada severně od místa, kde Imperial Canal odbočuje z Colorada a vede na západ Mexikem do Alama Riveru a jezera Saltonského. Trať vede pouští Coloradskou přes Glamis, Old Beach a v délce nejméně 100 km vedle obrovské prolákliny, jejíž dno vyplňuje Salton Sea (—77 m pod hladinou mořskou). Až sem sahal předhistorický záliv Kalifornský. Colorado River vléval se do něho se strany východní a nánosy svými severní část zálivu od jižní oddělil, čímž vzniklo vnitřní jezero bez odtoku a nedostatkem přítoků vyschlo, zanechavši po sobě obrovskou proláklinu. Nyní zavádí se Colorado do původního řečiště, a zavlažovaná půda pilně se vzdělává.

Od Saltonu a Meccy terrain vystupuje a s ním trať železniční.

Záhy objevují se po levé straně San Jacinto Mountains, jimž vévodí Mount S. Gorgonio, objevuje se S. Gorgonio Pass (856 m), stanice Banning, Cabazon, S. Gorgonio a San Bernardino, kde končí spojovací trať San Bernardino-Barstow, pronikající Cajon Passem ve výši 1425 m. Přes Pomonu železnice končí v Los Angelech.

Velice významná trať prochází velikým údolím Kalifornským, jež v délce 750 km a v šířce 60 km toliko na jediném místě je v přímém spojení s oceánem (u Zlaté brány). Trať počíná vlastně v Tacomě washingtonské, prochází úvalem Oregonským a přestupuje hranice Kalifornské v horním toku Klamath Riveru, severně od Yreky. Dále vine se k jihu po záp. úpatí Mtu Shasty a přechází do údolí horního Sacramenta, kde vynikají města Redding, Red Bluff s dřevními skladišti, Tehama, odkud trať se rozdvojuje a

Avalon na ostrově Santě Catalině.

vede k jihu ve dvou ramenech: po levém a po pravém břehu Sacramenta do hlavního města kalifornského. Cestou míjí Marysville, při stoku Featheru Riveru a Yuby. Východně odtud leží v horách Nevada City, Oroville, Grass Valley City a Quincy, těžebná střediska zlatých rud, podobně jako Sonora, Coulterville a Jackson. Okruh Grass Valley City sám vydal dosud za 100 mill. dol. zlata.

U Sonory nalezlo se nejmohutnější ložisko tuhy. V hloubi 12 m jsou jí vrstvy tak čisté, že třeba je ku použití hmoty malého čistění; v hloubi 18 m je zase tak tvrdá, že se dá brousiti a leštiti. Doly, v nichž se pracuje při světle denním, dávají tuhy průměrně za měsíc 1000 t. Zlato vyskytuje se tu v žilách, pronikajících skalami, nebo jako část písečné ssuti, jež vznikla zvětráním křemene a železa se zlatem sloučeného, v náplavech říčních a po stráních horských. Jsouc

těžší nežli ostatní nerosty, spočívá vždy v nejspodnějších vrstvách náplavů. Původně vypíralo se z písku, uloženého v dutinách říčního dna na západních svazích Sierry Nevady, kde všecky potoky a řeky obsahují ho nějaké množství. Akciové společnosti vyhledávají hlavně starých řečišť, pískem zanesených, do nichž nákladnými potrubími zavádějí vodu, mnohdy v množství tak velikém, že proudy její celé svahy a kopce splachují. Písek a rozdrobená prst chytá se v dřevěných žlabech, v nichž se drahý kov zadržuje a od lehčího materiálu odděluje. Technika tato, „hydraulika" zvaná, zlepšila se monitory, jež vodu na svahy horské s neobyčejnou prudkostí a ve velikém množství vyhánějí a v brzku ohromné plochy půdy rozmělňují. Také se pozoruje, že písek s hor takto splavovaných tu a onde usazuje se v rovinách a zanáší úrodné pruhy země, na nichž pak nic neroste. Ale kovy mají v Kalifornii historickou přednost; těžbě jich nic nemůže překážeti.

Pět tun ryb, chycených udicemi při ostrově Santé Katalině.

V blízkosti ryžovišť nalezlo se vždy zlato rudné, a dobývá se ho způsobem hornickým. Ruda prodává se do vzdálených hutí na tuny nebo se z ní zlato na místě amalgamováním vylučuje. Tuna kalifornského křemene dává průměrně zlata za 60 až 62 K, někdy za 200 až 250 K. Křemen se roztlouká na prach, míchá se rtutí, jež se zlatem se váže a klesá na dno nádob, v nichž snadno se zadržuje. Rtuť se pak ve zvláštních kotlech vypařuje, v trubicích ochlazuje a znovu uschovává; zlato zůstává ryzí.

Ze Sacramenta trať míří zdělávanou rovinou do Stocktonu, Oaklandu a San Francisca. Ze Stocktonu přijíždíme do M o d e s t a při ř. Taulumne (Tuolumne dle Stielera), do M e r c e d a, kam vedou ještě jiné dvě trati, a do F r e s n a C i t y (12.000 obyv.), nejdůležitějšího místa v Kalifornii mezi Střední a Jižní železnicí pacifickou. Před nedávnem údolí Fresna bylo ještě pustou, suchou krajinou bez kapky vlhkosti, jedinou plání, pokrytou solnými látkami, na níž nebylo lze žíti zajícům ani myšem. Ale přišli osadníci a krajinu počali zavodňovati. Až dosud zavodnili 640.000 ha půdy, již vysázeli révou vinnou, čímž vznikly tu největší vinice na světě, jejichž úroda obrací

se k výrobě hrozinek pro potřebu vší Ameriky, zejména Ameriky východní. Na podzim mnoho km² půdy kryji dřevěná lešení, na nichž se suši hrozinky, zvláště druhy bez semen, jež byly sem přivezeny z Řecka. Žně hroznové trvají obyčejně 14 dní, a 14 dní vyžaduje sušení. Ku práci sjíždějí se vlaky Číňanů, Japonců a Indiánů horských, kteří práci rozumějí a správně ji vyřizují. Před málo lety bylo lze všecku obec (900.000 ha) koupiti v ceně 15 h za 1 ha. Nyní půda má cenu se sady a plody 300,000.000 K. Rozsáhlý vodovod zavodňuje dle potřeby 250.000 ha do výše 30 cm. Ročně prodává se hrozinek za 72,000.000 K. Z úrodného kraje tohoto železnice ubírá se rovnými stepmi do Tulare a Bakersfieldu, nedaleko průsmyku Tehachipiského. Bakersfield znám je trhy na obilí a vlnu; nově objevené prameny petrolejové přivodí mu v brzku čestné místo mezi městy Kalifornskými.

Při pobřeží sev. od 40. rovnoběžky vynikají obchodem dřevním a pilami Eureka (8000 obyv.) a Arcata v Humboldt Bayi. Při trati, vedoucí od San Francisca na sever ku Clear Lake, jmenovati jest Middletown s doly rtuťovými, Santu Rosu (6000 obyv.), Petalumu, Sonomu a Napu, pověstné sadařstvím.

* *
*

Mezi obyvatelstvem kalifornským pozorovati lze lidi původu germánsko-evangelického a keltsko-katolického, za nimiž zůstává prvek anglo-americký. A všichni tito obyvatelé různého původu spolčili se proti Číňanům ve všeobecné nenávisti tak, že jim pobyt v zemi ztěžují a výjimečnými zákony vzrůst jejich znemožňují. Číňanům nedostává se politických ani občanských práv, není jim dovoleno ani proti bělochům svědčiti. Proto však přese všechno nabývají mnozí z nich obchodem, zemědělstvím a ryžováním zlata blahobytu i bohatství. Malou sílu těla svého oproti bělochům a černochům nahrazují ustavičnou prací, bezpříkladnou trpělivostí, pílí a snaživostí. Kde jim lze, chápou se prací na polích, v továrnách, v dolech, na vodách, všude. I jako kupci a lékaři vystupují v Kalifornii. V požadavcích jsou skrovní a čeho potřebují, berou ze své domoviny. Mnoho vyrábějí, ale málo potřebují.

Vzdělání Číňanů je menší nežli spoluobčanů jejich ostatních; žijí v úplné odloučenosti a nejméně se starají o politiku a o zřízení státní. Jsou prý nečistí a plni hmyzu. Jako rození podloudníci zabývají se hlavně prodejem oblíbeného opia. Poněvadž snaží se vynikati chytrostí nad bělochy, jsou nedůvěřivi a vždy k úskoku připraveni. Nemají úvěru, a bělochům platiti jest jim vždy hotovými. Hry o peníze milují vášnivě. K chlebodárcům neznají oddanosti; nabízí-li jim kdo o půl dolaru měsíčně více, následují ho a předešlému zaměstnavateli ani toho neohlašují. O významu, důležitosti a svatosti přísahy, povinnosti a pravdomluvnosti nemají tušení; nesvědomitost jejich ve výpovědech soudních je neuvěřitelna. Následkem oho nemohou dosíci práv, když vznešenost přísahy a čestného slova

tak porušují. Rodinného života mezi Číňany Kalifornskými není, poněvadž je tu málo Číňanek, a které sem přes moře přijíždějí, zapadají do různých brlohů čínské čtvrti. Strach před nimi rovná se strachu před cholerou, poněvadž bývají to bytosti, jichž se za oceánem rádi zbavili.

Navštěvovatelé čínské čtvrti v San Franciscu s hrůzou popisují pobyt v těsných jeho příbytcích, tajných zákoutích a podzemních brlozích. Jest nebezpečno pohybovati se tu bělochu osamělému, bez průvodu policejního nebo bez průvodu některého zámožného a věhlasného Číňana v úzkých ulicích, vysokých, temných domech a zvláště v místnostech kuřáckých, kde shromažďuje se nejnižší třída žlutých chuďasů. Všude je plno špíny, zápachu po kouři opiovém a po oleji, jímž kuřáci zvlhčují tabák; všude šíří se matné světlo papírových svítilen, a hýbou se tajemné, copaté postavy, tiše kráčející po plstěných střevících s nejodpornějším pohledem v oku, jímž obdařují bělocha. Každý druhý dům má hernu, v níž dělníci hrou v kostky probíjejí vydělaný peníz, otravují se dýmem opiovým a požitky opilých, ohyzdných a zpustlých Číňanek.

Hostince, v nichž shromažďují se bohatí Asiaté, jsou zařízeny s neobyčejným přepychem a osvětlovány mnohými svítilnami. Podavačky čaje mají obličeje purpurově natřeny, nohy těsně ušněrovány, hrají na loutny a huhňavým hlasem doprovázejí zvuky strun podivnými melodiemi, jimiž rozohňují hosty. V mnohých domech Číňanů bývá pospolu v jediné místnosti jako ovec; není tudíž divu, že i zločiny se tu stávají, jichž vinníci nejednou unikají rukám spravedlnosti. V době nejnovější bojuje se proti zlu, vyplývajícímu z čínské čtvrti tím, že úředně se stanoví, kolik osob smí bydleti v malých příbytcích.

Až národnostní a plemenné nesrovnalosti mezi Germány, Kelty a Mongoly přestanou, Kalifornie dosáhne vývoje, jenž jí přinese nejskvělejší budoucnost. K věci této Bayard Taylor poznamenává: „Synové Kalifornie mají rozhodně přednost před dětmi států Východních. Nikde nelze viděti obličejů růžovějších, zdravějšího a krásnějšího vzhledu nežli zde; silná, půvabná a temperamentní mládež vyroste jistě v podivuhodné typy mužského a ženského rodu. Láska k vlasti není umělá, nýbrž je vrozená a vytryskla z modrého nebe a žlutých pahorků, na nichž rodí se vážné, štědré a svobodné plémě, prosté hrubosti a sprostoty. Když dýchal jsem sladší vzduch, nežli je ten, jenž otvíral medná ústa Platonova, a když jsem spatřil přívětivější údolí nežli je Tempe a údolí Eurotu, když jsem se podivoval Mountu Shastě, jejíž témě daleko převyšuje olympský trůn Jupiterův, nabýval jsem přesvědčení, že by se příroda zapřela a člověk změnil svou přirozenost, kdyby nezrodilo se tu opět plémě, jež povoláno jest v umění a vědách závoditi se starými Řeky.“

Také v Kalifornii zřízeny jsou indiánské reservace, v nichž rudoši žijí po svém způsobu. Při ústí Triniti Riveru do Klamathu Riveru upravena byla reservace H o o p a V a l l.; severně od Clear Lake R o u n d V a l l. i n d. r e s., východně od jez. Tulareského T u l e

River ind. res. a v Kalifornii jižní mezi oceánem a Saltonským jezerem četné reservace drobné. Vojenská reservace umístěna je západně od jezera Ovenova vinou se po východním úbočí Sierry Nevady od nejvyšších hřebenů po železniční trati, vedoucí z Candelarie (v Nevadě) do Independence a Keeleru.

Nejdivočejší scenerii přírodní najíti lze dosud v parcích, jichž Kalifornie si zachovala hojně. Pověstným se stal Národní Park Yosemitský západně od Mona Laku, General-Grant National Park a Sequoia National Park, západně od jezera Ovenova, na záp. svazích Sierry Nevady.

Do údolí Yosemitského upravena jest v naší době pohodlná silnice, 25 km dlouhá, jíž zkracuje se značně bývalá cesta turistská do Wawony v délce 120 km. Ale přátelé krásné přírody volívají raději cestu dřívější, plnou divokosti a neporušených útvarů, jaké najíti lze málokde. Již Ahwahnee (Údolí vysoké trávy) poskytuje oku pozorovatelovu potěchy. Po stráních pasou se stáda dobytka a zelenají se houštiny chaparelové, z jejichž bobulí připravuje se chutná zavařenina a oblíbený nápoj. Do Big Oak Fiatu jede se 40 km podivuhodnými lesinami, stinnými, chladnými, bez prachu, jako parkem. V pravo i v levo ukazují se místa, k nimž víží se různé vzpomínky na osoby a příhody jejich v dějinách oregonského osadnictví. Big Oak Flat záleží nyní asi ze 30 domků, obydlených nemnohými obyvateli, kteří těží více z pověsti osady jako velikého naleziště zlata, nežli ze skutečné důležitosti. Cizinci rádi přicházejí sem v místa, kde nalezené kusy zlata vážívaly se na vahách kupeckých. Jízda pralesem vonných jedlí a cedrův a zvláště houštinami kapradin, křů manzanitových, jichž větévky dosahují až k samým povozům, po kobercích různě barevných květův a smaragdových plochách travních, náleží k nejkrásnějším požitkům turistickým, jichž může Sev. Amerika poskytnouti. Největší atrakcí jsou zajisté sequoje v háji Mariposaském, mající každá zvláštní jméno. Sequoje „Columbie“ má 108 m výšky. Grizly Giant má nesmírný objem; jedna z jeho větví ve výši 30 m dosahuje tloušťky sedmi m. Stromy Wawonou a Kalifornií lze projíti jako branou. Sequoje nerozšířily se příliš daleko od své původní domoviny; mladé stromy vždy objevují se v bezprostřední blízkosti staletých příbuzných.

Vysoké vodopády a kolmé, žulové stěny údolí nestejně širokého zdají se býti dílem bohův; život lidský zdá se býti okamžikem oproti časům, jež převalily se přes žulové hmoty. A tu cestovatelé v úžlabích skal trhají jahody, na březích průhledných vod Mercedu zdobí se něžnými květy a v šeru pozorují jasné body elektrických svítilen v malé vsi. Jak nepřirozeně a rušivě znějí tu melodie hotelových orkestrů v šum nesmrtelných sosen a v posvátný hukot nedalekých vodopádů!

Ozdobou údolí Yosemitského je Glacier Point, s něhož naskytá se uchvacující pohled. Stezku na jeho temeni přejíti mohou pouze lidé, kteří nemají závrati, neboť je úzká, má sklon 20° a vine se nad propastí více než 1000 metrů. Jediný chybný krok dovede

člověka přivésti na věčnost. Eagles Peak je typický klikatými cestami, Clouds Nest poskytuje největšího rozhledu a požitků z vrstev sněhových. „Krásy údolí Yosemitského nelze fotografovi ani malíři zobraziti. Lesk a hru barev, jas ovzduší, světla a stíny, jež zahalují nebetyčné skály, třpyt vodopádův a ohromnost veškeré přírody nikdo nenaznačí. Báječnou šeď žuly a fialovou modř horských pozadí zříti lze jediné v údolích zdejších.“ (Pavla Jakobsonova.)

Oregon. Severně od Kalifornie po řeku Columbii, od oceánu na západě po Snake River a po 117.° z. délky na východě rozkládá se Oregon, území vlastnostmi povětrnostními, terrainem a poměry přírodními Kalifornii velice podobné. Západ náleží pohoří Kaskadovému a Pobřežnímu, východ planině Columbijské.

Oregon byl zorganisován jako unijské territorium r. 1848, když

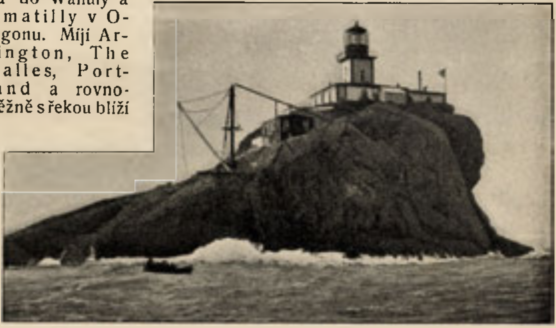

Astoria v Oregonu.

po smlouvě s Anglií hranice jeho posunuly se po 49. stupeň s. š. Již r. 1832—35 N. I. Wyeth z Massachusettsu založil na ostrově v řece Columbii pod Vancouverem obchodní a rybářskou kolonii, jež se však neudržela, a obyvatelé její přestěhovali se do údolí Willamette a vzdělávali půdu. R. 1845 M. T. Simmons dal vznik kolonii Tumwateru jižně od Olympie, kde na pilách řezaly se obrovské kmeny z lesů v krajině Puget Sundu. Později osadníků přibývalo, povstaly v příhodných zátokách Steilacoom, Tacoma, Port Townsend a Seattle. Obyvatelstva r. 1850 bylo v Oregonu, k němuž náležela část Idaha a Montany, 13.294; koní 8000, skotu 42.000 kusů, ovec 15.000; obilí urodilo se 60.000 hl pšenice a 20.000 hl ovsa. R. 1859 stal se Oregon státem; r. 1860 měl 52.000 obyv., po deseti letech 91.000, r. 1880 již 175.000. Téhož roku chovalo se v Oregonu 124.000 koní, 416.000 kusů skotu a 1·1 mill. ovec. Pil bylo tehdy 228.

Nynější těžiště vzdělání a života hospodářského spočívá v západní polovici státu, a to v údolí mezi pohořím Pobřežním a Kaskadovým, jež zaujímá plochy na 20.000 km². Větší část povrchu územního dosahuje výšky mezi 300 až 1500 m; úplně neplodné půdy a lesů je v Oregonu poměrně více nežli v Kalifornii. Lesů hlubokých, v nichž jedle Douglasova vyskytuje se nejhojněji, počítá se 34% vší plochy; lesa nízkého 28%, půdy vzdělavatelné 5% (asi 1·3 mill. ha), z čehož obilím, pícninami, zeleninami a ovocem bylo pokryto 1·8% (asi 440.000 ha). Z toho skoro třetina pozemků byla zavodňována uměle.

Územím státu Oregonu proniká na severu (po levém břehu Columbie) odbočka Severní dráhy pacifické, uchylující se od Pasca ve Washingtonu k jihu do Walluly a Umatilly v Oregonu. Míjí Arlington, The Dalles, Portland a rovnoběžně s řekou blíží se oceánu, jehož dostihuje v Astorii. Jiné rameno vstupuje ve směru severním opět do Washingtonu a končí v Olympii.

Světlárna Tillamookská blízko Sea Side, Oregon.

Portland (založený 1843) leží 20 km od stoku Willamette s Columbií a po náležité regulaci řeky je přístupen mořským lodem značné velikosti. Roku 1894 lodi přivezly a odvezly celkem na 400.000 tun zboží; r. 1901 již 700.000 tun. Vývoz, jakož i průmyslová činnost dotýká se hlavně výrobků dřevěných, obilí a rybích konserv. R. 1850 žilo v něm 800 osob, r. 1870 teprve 8000; po vystavění Severní dráhy pacifické však vzrostl počet obyvatelstva na 46.000, r. 1901 na 90.000, nyní na 110.000 hlav. Astoria po vystavění hráze (7·2 km dlouhé) při ústí Columbie poskytuje bezpečí největším parníkům námořním. Má 8000 obyv. a silný vývoz obilí a ryb.

Při trati z Portlandu na jih vlak dojíždí Oregonu City, kde

Willamette tvoří obrovské vodopády, jichž veliké síly používá se v různých podnicích průmyslových, Salema (45° s. š.), hlavního města (4000 obyv.), Albany, Eugene City, Roseburgu a Ashlandu při vzestupu do Siskiyou Mountains. Odbočka z Albany směřuje na východ přes hory do Bentleye při řece Des Chutes, odbočka západní otvírá cestu do nitra země od pobřeží z Newportu.

Ve východním Oregonu, v němž lidnatost je značně nižší nežli na západě, bohatším příznivými poměry přírodními, železniční trať přepíná od Umatilly přes Pendleton Blue Mountains a vstupuje do území hornického, v němž Baker City (7000 obyv.) při Powder Riveru se vyvinulo jako třetí město státní dle počtu obyvatelstva.

Na pobřeží tichomořském význačná jsou kotviště: při ústí Rogue Riveru Ellensburg, v Coos Bayi Empire City, při ústí

Jezero Kraterové s částí ostrova Wizardu.

Siuslauu Florence, při Yaquině Newport, v Tillamook Bayi Tillamook a Hobsonville. Od Tillamook Baye po ústí Columbie provází pobřeží řada mohutných skal, o něž láme se hlavní síla oceánských vln. Obrázek náš představuje světlárnu Tillamookskou na černé skále blízko Sea Side při 46° severní šířky.

Indiáni oregonští soustředili se nyní v reservaci Warm Springu na východních svazích pohoří Kaskadového při 45. rovnoběžce, v Klamathské při jezeře Klamathském, v Grande Ronde v horách Pobřežních při pramenech Yamhill Riveru a v reservaci Umatillské v Blue Mountains při trati Umatilla-Huntington.

Západně od Klamathské reservace šíří se Crater Lake-National Pork, jehož přírodní krása vyrovnává se kráse údolí Yosemitského a v mnohém i Parku Yelowstonskému. Středem podivu stalo se jezero Kraterové, jež vzniklo dle Dillera sřícením sopečného temene

hory Mazamy, druhdy stejně vysoké jako Mount Shasta. Jezero má tvar kruhu, vroubeného stěnami andesitovými a rhyolithovými zvýši 300—600 m. Hladina jezerní leží 2050 m nad mořem. Ostrov Wizard uprostřed něho, asi 250 m vysoký, považovati lze za temeno ohromné sopky. Také je pravděpodobno, že okolí jezera Kraterova v době čtvrtohorní a ještě po ní bylo sopečně činno, neboť veliký počet lávových proudů přetekl tehdy z ohnivých jícnů přes ledovcové pruhy.

Washington, poslední stát unijský na severozápadě, oddělil se od Oregonu r. 1853. Tehdy žilo v něm 12.000 obyv.; r. 1870 měl

Vodopády řeky Spokane, Wash.

24.000 lidí, r. 1880 již 75.000. Téhož roku koní napočtlo se 46.000 kusů, skotu 135.000 kusův a 300.000 ovec. Průmysl týkal se hlavně úpravy dříví, jíž sloužilo 37 pil.

Půda jako v Oregonu je více vysočinou nežli nížinou. Nad 1800 m povýšeno je 1500 km², nad 1500 m pouze 4700 km². Za to pahorkatiny a nížiny do 500 m šíří se po ploše nejméně 100.000 km². Následkem toho jeví se ve Washingtonu větší schopnost vzdělávání půdy a ještě mohutnější vzrůst lesů nežli v Oregonu. Pralesů páčí se dosud na 55% vší půdy, houštin a lesů nízkých 21%, orné půdy 8% (1·4 mill. ha). Průměrná lidnatost 4 na 1 km² stoupá na pobřeží Puget Sundu a při dolním Snake Riveru, jakož i při východních hranicích i na 7 a 8; čtyři města mají přes 10.000 obyv.

Největší výše dosahují horstva, seřazená ve směru 122. poledníku; od jihu počínajíc, pozorujeme skupinu velehor kol Mtu St. Heleny (2972) a Mtu Adamsu (2917), kol Mtu Rainieru (4376) a na severu kol Mtu Bakeru (3290) a Mtu Skomekanu (2560). Olympie Range zdvíhá se v Mtu Olympu do výše 2480 a v Mtu Constance do výše 2370 m. Vysočiny severovýchodní dostupují výše 2105 m. Největší řekou ve státě je pohraničná Columbie (z Britské Columbie) s přítoky Touchet Riverem, Snake Riverem, Spokane, Colville a Pend d' Oreille Riverem; na pravém břehu připojuje se Okinakane, Wenatchee a Cowlitz. Do Puget Sundu mizí řada malých, ale vodních řek, pronikajících lesnými úvaly, leckde téměř netknutými.

Pravý význam tohoto státu ukázal se teprve po otevření Severní železnice pacifické, otvírající východu brány bohatého západu. Železnice pacifická probudila dřímající tu síly přírodní ku prospěchu státu a lidstva. Opustivši Coeur d' Alénskou prairii, směřuje nejdříve k městu Spokane (38.000 obyv.) při stejnojmenné řece uprostřed úrodných polí, kde vodopády (pospolu 45 m vysoké) poskytují síly pro osvětlování a pro závody průmyslové i dopravní. Město vynikalo od r. 1872 obchodem a průmyslem dřevným, ale nedostatkem lesů v nejbližším okolí pozbývá v té příčině důležitosti. Za to kvete v něm obchod obilní; trhy na dobytek a vlnu jsou velikolepé. Také rud mnoho se tu a v okolí těží a taví. Sedm železničních tratí soustřeďuje se ve Spokane, jež r. 1890 mělo 20.000 obyv. a r. 1900 již 37.000.

Cowboyové závodí ve vrhu lasem.

Až sem a ještě dále za hranice států Spojených, do Columbie, honívali cowboyové, pastevci a hlídači stád na prairiích, zástupy skotu a koní z Oregonu a Wyomingu. V době dopravy železniční neděje se doprava dobytka v takých rozměrech a týmž způsobem jako dříve na vzdálenosti, k jichž překonání bylo potřebí mnoha neděl, ale romantický život cowboyů ještě nezanikl. Kde je kraj způsobilý chovu dobytka, dosud tito představitelé mužských ctností a bezmezné odvážlivosti jezdí na koních kolem stád, mají zvláštní oděv, dobře střílejí a umějí svízelím života odolávati. Pokud bylo jim bojovati s Indiány a býti na stráži proti jejich přepadům, cowboyové byli hrdinami amerických krajů; nyní ukazují se osmahlé tváře jejich a způsob života na pohostinských výpravách rudochů po mě-

stech Nového i Starého Světa. Že i ženám bylo a jest žíti jako cowboyům, jest samozřejmo; jsouce mužům nápomocny při dopravě dobytka, nejednou sedí v sedle celé týdny. Takových však žen (cowgirl), o nichž básníci píší, ve skutečnosti již není. Jako praví synové pustin a nepřekonatelní jezdci dávali na odiv jezdecké umění své a dovednost ve výcviku koní při slavnostech a dostizích, k nimž sjíždívali se příslušníci stavu z velikých dálek. Laso v rukou cowboyových je předmět nezbytný a odpůrcům velice nebezpečný.

Dále na jihozápad trať vede plání řeky Columbie mimo Sprague v jezernaté krajině, u Pasca přechází na pravý břeh Columbie a podél Yakimy, územím yakimských Indiánů do Ellensburgu, končíc v Tacomě (102.000 obyv.). Ve stanici Franklinu odbočuje se-

Vysoká škola v Tacomě. Wash.

verní rameno trati do Seattle, jiná do Everettu (8000 obyv.) a přes Snohomish do New Whatcomu a dále do Vancouveru. Z Tacony snadné je spojení s Olympií, hlavním městem státním. Jiná odbočka Severní dráhy pacifické vede ze Spokane směrem západním podél Wenatchee R., Stevens Passem do Snohomishe a Everettu. O železničním spojení Oregonu s městy při Puget Sundu hovořili jsme ve stati předešlé.

Tacoma má přístaviště vhodné i lodem velikým. R. 1870 byla vsí s několika pilami a 73 obyvateli; r. 1880 žilo v ní 1100 duší. Když se stala konečnou stanicí železnice pacifické r. 1890, stoupl počet obyvatelstva jejího na 36.000, r. 1900 na 38.000. R. 1904 měla 12 velikých pil, 5 mlýnů na obilí, tavírnu a silný vývoz dříví a mouky do San Francisca, Japonska a Číny. Seattle (250.000 obyv.) mělo

Vnitřek indiánského domu (Arizona).

San Francisco.

Vernal Falls v národním parku Yosemitském.

Mirror Lake. (Yosemite).

r. 1870 teprve 1100 obyv., r. 1880 asi 3500, r. 1890 na 43.000 a r. 1900 již 81.000, v posledním desítiletí značně předstihnuvši Tacomu. R. 1889 město vyhořelo, ale požár ve vzrůstu ho nezarazil. R. 1902 mělo již veliký podíl na všeobecném ruchu obchodním, jenž z Puget Sundu obrací se do východní Asie a Aljašky (vývoz cenil se na 19·5 mill. dol.). Vývoji města pomáhají blízké doly uhelné a vodní síla vodopádů Snoqualmieských, jež pohání 14 pil, 6 mlýnův obilních, stroje v osmi továrnách na úpravu masa, v sedmi továrnách na konservování ryb a různé strojovny. Dopravu do zázemí podporují některá blízká jezera, jako Washingtonovo, Unijské a j. V Seattle shromažďuje se zlato v Aljašce vytěžené, rudy a dříví z Washingtonu. Universita a jiné školy vysoké dovršují vzdělání obyvatelstva.

Olympia, rozložená malebně po svazích, sklánějících se ku Puget

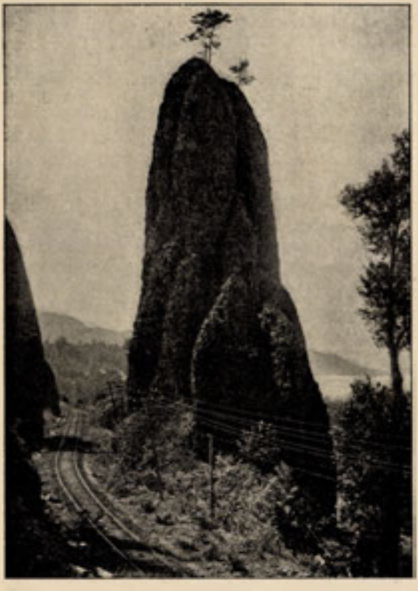
Seattle. Wash.

Sundu, r. 1890 měla 4700 obyvatelů, jichž počet zmenšil se r. 1900 na 3900 duší. Je sice malým lodem přístupna, ale vývoj její nemá valného významu. Everett, New Whatcom při Possessionu Sundu, v blízkosti rudného Monte Crista, Port Townsend a Port Angeles v úžině San Juanu de Fuca zůstaly přístavy malými, ale rybářstvím a vývozem dříví důležitými. Celkem vyvezlo se r. 1907 Puget Sundem 7,491.000 tun zboží, přivezlo se ho 7,374.000 tun.

Na pobřeží tichomořském v Shoalwateru Bayi leží Southbend, spojený železnicí s Chehalisem a Olympií, v Gray's Harboru Aberdeen, vývozní přístav dříví zpracovaného i nezpracovaného, na sev. pobřeží půlostrova Olympijského Seguin a Port Discovery. Naproti ústí Willamette do Columbie leží Vancouver, jenž býval druhdy nejdůležitější stanicí a pevností Hudsonbayské společnosti; nyní lze jej považovati za předměstí Portlandu. Z Vancouveru vede trať do Kalamy a do Olympie. Při hranicích washingtonsko-ore-

gonských, východně od stoku Snake Riveru s Columbií v území úrodném, na severozápadním úpatí Blue Mountains vzrůstá pod ochranou tvrze Walla-Walla město téhož jména jako křižovatka pěti železničních tratí. R. 1890 napočtlo se v místě 4700 obyv. r. 1900 již 10.000.

V státě Washingtonu Indiáni srazili se v několik území, z nichž největší je Colville ind. reservace na severovýchodě, Spokane ind. res. vedle ní a Yakima ind. res. při 46.° s. š.; oceánu Tichého dotýká se ind. res. Quinault s Portem Greenville a poblíž mysu Flattery Makah ind. res. Ale i zde volně žijících Indiánů ubývá. Stanů kožených a korových, známého indiánského kroje, podivných zbraní a různých charakteristických předmětů, rudochům nezbytných, jako jsou: kalumet, wampum, tomahavk, kopí a šípy peřím zdobené, sáček na léky, skalpy, mokasiny a lovecký oděv z měkké kůže jelení a sobí, mezi nimi skoro ani nespatříme. Přizpůsobují se životem Evropanům a nabývajíce vzdělanosti ve školách moderních, v nejmladší generaci značně se od předků svých liší. Žádný jazyk na světě nepodobá se jazykům indiánským. Indiáni často v sousedství si nerozumějí. Někdy hovoří jedním podřečím pouze několik osob. Vyhynou-li členové kmene, mizí též jazyk jejich; proto cestování mezi nimi, šíření náboženství a postup věd jest velice ztížen.

Sloup Herculův při Severní železnici pacifické. Wash.

Severní železnice pacifická (r. 1883 ukončená) vede jako železnice Střední nejrozmanitějším terrainem: po rovných prairiích, hlubokými lesy, přes hory, jichž temena čnějí nad čáru sněžnou, po stěnách propastí, tunely ve výších nadoblačných a kraji neosídlenými, pustými nebo pečlivě zdělávanými. Majíc tutéž důležitost jako železnice Střední, aby sbližovala dva oceány, poskytuje kromě rychlé dopravy i všelikého pohodlí. Nemůže se v západní své části vlaky svými rovnati vlakům „Congressional Limited", spojujícím New York s Chicagem a „Pennsylvania Special" na téže trati, ale luxus a komfort vlaků je takový, že obchodníkům, kteří jsou zvyklí i po cestě práce vykonávati, lze agendu pohodlně vyřizovati. Unavený člověk může ve vlaku užíti i koupelí, dáti se oholiti, obědvati, kouřiti a na plattformě posledního vozu potěšiti se pohledem na rozkošné krajiny, jimiž vlak uhání, zvláště v státu Washingtoně. Není-li příznivé počasí, cestující může si zajíti do salonu kuřáckého pročíst noviny a pobavit se se společností hraním v karty, hrou na klavír nebo čtením nejnovějších románů z malé vlakové knihovny. Černí sluhové jsou ihned k službám, zavoláme-li je zvonkem elektrickým. Je-li cestující obchodníkem a má dopisy vyřizovati, lze mu dovolati se stenografa, jehož služby bezplatně jsou mu k disposici, jakož i psací stroje a tiskopisy, nákladem železniční společnosti vydané. Pak může usednouti v kavárně a oddati se sladké nečinnosti. Na noc sluhové proměňují pohovky v postele, a komu lomoz kol není nepříjemný, může klidně se vyspati, ranní koupelí se občerstviti a o 9. hodině ranní pln svěžesti a síly obchodním záležitostem opět se věnovati. Dámy mají samozřejmě kupé pro sebe, a v jídelně jsou i stoly upraveny pro osoby jednotlivé. Zařízení vozů v pravdě dosáhlo mezí pohodlí dosažitelného.

d) Territorium Aljaška.

O poznání Aljašky přičinili se zástupci různých národů. Od západu přišli Rusové, od východu Angličané, od jihu odvážní muži různého původu, kteří si obrali za úkol prostudovati pevninu až ku pobřeží oceánu Tichého. Leč Američanům přislušejí přece největší zásluhy o to, že osvětlili poměry země a na cenu její ukázali. Podnikavost, bezohledná touha po bohatství a zisku byly další příčiny, proč v málu letech Američané pronikli všecku zemi na severozápadě pevniny až ke krajinám točnovým. Na vědeckých výzkumech největší podíl měl W. H. Dall, J. E. Spurr, F. K. Schrader, V. Hayes, R. C. Mc Connell a j. Ti všichni potvrdili všeobecné mínění, že jednotlivé části aljašských Cordiller jsou ve spojení s členy Cordiller Kanadských a tak nejsevernějším článkem vší cordillerské soustavy.

Pozorujíce dějiny Aljašky, poznáváme, že Rusové začali v kolonisaci nejdříve. Ještě nyní objevují se leckde v pobřežních osadách zbytky staré kultury ruské. Zvláště významné památky jsou kostel v Sitce a starožitnosti v tamějším museu. Car Petr Ve-

liký poslal do končin těch Dána Beringa; později zkoumal tu Grosdev a zahnán byl bouří do zátoky Nortonovy. R. 1788 Rusové Aljašku formálně zabrali. Ač silný obchod provozovali, přece území se vzdali. Dne 18. října 1867 před residencí guvernerovou v Sitce při hřmění děl vztyčena byla hvězdná vlajka americká. Tehdy bylo mnoho Američanů, kteří nesouhlasili s koupí Aljašky; a generálnímu tajemníku Sewardovi, původci podniku, bylo nejednou čin ten obhajovati. Nynější pokolení smýšlí jinak, neboť ví, že Aljaška dala za málo let státu za 125 mill. dol. zlata, za 80 mill. dol. kožišin bobřích, vydřích, kuních, liščích, medvědích a za 96 mill. dol. ryb. Je to pěkný úrok,

„Switch Back“ na Severní trati pacifické. Wash.

uvážíme-li, že akr půdy byl za 2 centy. Při tom nutno uvážiti, že známy jsou pouze horní vrstvy povrchové, v nichž se lidstvo po kovech shání; vnitřek dosud je nedotčen, ač se ví, že v něm spočívá veliké množství uhlí, mědi, petroleje, osinku, olova, stříbra, cínu, sádrovce a mramoru; rovněž lesy smrkové, borové a cedrové mají velikou cenu. Aljaška může uživiti 3 mill. lidí.

Z hor aljašských a pobřežních nejmohutněji vystupují „Alpy Eliášské“ v Mountu Crillonu 4848 m, v Mountu Fairweatheru 4662 m, v M. Cooku 4200 m, Vancouveru 4776 m, Augustě 4244 m, v hoře sv. Eliáše 5495 m a Loganu 5950 m. Dříve nežli I. K. Russell (1890 a 1891) a princ Ludvík Savojský (1897) provedli odvážné výzkumy

hory sv. Eliáše, věřilo se, že je činnou sopkou. Ve skutečnosti však temeno její záleží z dioritu a jinorazu, boky z břidlic a z pískovce. Podobné poměry nerostné pozorovati lze v „Alpách Čugačských“, které připojují se na západě bezprostředně k „Alpám Eliášským“, dosahujíce výše 3600 m, a v pohořích, jež vyplňují šíji půlostrova Kenaiského, 20 km širokou.

Dle M. K. Mendenhalla jsou to břidličná pohoří, prostoupená žulou a dioritem. Za konečné členy pobřežního pohoří lze považovati hornaté ostrovy Afognak a Kadjak, v jejichž zátokách objevují se úskalí dioritová a třetihorní pískovce.

„Alpy Eliášské a Čugačské“ pamětihodny jsou zaledněním, v Severní Americe neobyčejným; ledovec Malaspinaský má plochy 4000 km² a vzniká stokem ledních proudů s hory sv. Eliáše, Cookovy a Loganu.

Muir glacier na Aljašce

Sevardův ledovec samojediný má délky 60 km a šířky 10 km, čímž předčí nad ledovce alpské a mnohé ledovce himalajské.

Podobně ledovec Beringův, na jižním svahu východních „Alp Čugačských“ vyznačuje se obrovskými rozměry. Od ledovce Muirova oddělují se okrajní vrstvy a vyplňují Glacier Bay, rameno Croos Sundu; podobně děje se od ledovce Hubbardova a Nunatakového v Disenchantment Bayi. Veliké plochy ledové vroubí též pobřeží Sundu Prince Williama, Cook Sundu a svahy, sklánějící se do zemského nitra.

I. K. Russell píše o této sněžné a ledové říši: „Četné kry ledové, jež oddělily se od ledovcův a pluly do vod Disenchantment Baye, hnány byly přílivem a větrem ku břehům, tvořícím pozadí Yakutat Baye. Zuří-li bouře na oceáně, vysoké vlny pokračují až do zálivu, vyzdvihují kry a vrhají je na břeh do velikých vzdáleností. Ozvěna nárazů těchto hmot ledných, jež na sebe se řítí, přechází s hukotem bouře a bitím vln v strašlivý jek.“ Princ Savojský dokládá: „Četné rozbrázděné ledovce visí na strmých stěnách, jako by se vznášely nad údolím; mnohé z nich sklánějí se náhle v kolmých stěnách přes okraje skalních mysů. Ani jediné z temen, jež

korunují údolí, nezdá se býti od moře přístupno, a marně hledáme k nim v celém pohoří schůdnou cestu. Jakmile do údolí proniknou paprsky sluneční, procitá všecko údolí; se všech stran slyšeti jest lomoz lavin, mohutné vrstvy kamene, ledu a sněhu řítí se do hlubin, všude ledy pukají, a praskot jejich, podoben jsa střelbě pušek, rozléhá se v ovzduší. Podivuhodný pohled způsobují sněhové laviny. Posunují se s obrovských výší, podobny jsouce vodopádům nebo bystřinám příšerně hučícím. Vzhled stěn hned se mění, a obrysy jejich, dosud neznámé, odhalují výšku a divokost vysočinných okrajů." Ledovec Malaspinaský dotýká se v Icy Capu (v mysu Ledovém) širého oceánu. A tu právě odlamují se skoro ustavičně kry zvýši i 100 m s rachotem, jejž znamenati lze ze vzdálenosti 30 km. Jako jinde po horách severoamerických, i na pobřeží aljašském ledovců ubývá. Hranice věčného sněhu stanoví Russell na hoře sv. Eliáše do výše 650 m nad moře, výši vegetace do 1200 m.

Z hor, které z Ameriky Britské do Aljašky postupují, jmenovati jest předem Chilcoot Mountains, zvýši 2500 m, jimiž v průsmyku Chilcootském (1070 m) a Whiteském (833 m) přechází se do končin klondikských, oplývajících zlatem. Dále na severozápad pne se pohoří Daltonské (2400 m), Dawsonské a pokračování jeho Kechumstuck Hills a Tanana Hills podél ř. Tanany. Mohutně vyvinuly se Wrangel Mountains, v nichž Mount Wrangel jako činný obr sopečný dosahuje výše skoro 5335 m; kromě něho jmenují se význačné vrchy Tillman (4725), Sanford (4200 m), Drum a Blackburn, jenž soptil ještě r. 1902. Ale nad ně vynikají Alaska Mountains, při pramenech Shushitny a Kuskokwimu, kde nade všemi vrcholy ční Mount Mc Kinley (Bolšaja 6240 m) jako běloskvoucí kužel, nejvyšší z celého pásma, a Mount Hayes, 4200 m vysoký. Mount Mc Kinley převyšuje též všechny hory severoamerické; ač se zdá, že je snáze přístupen nežli hora sv. Eliáše, přece výpravy naň jsou velmi řídké. Pozorován jsa pouze z dáli, korunuje mohutným zjevem svým stlum hor aljašských právě v místech, kde končí mocné pásmo Cordiller před úžinou Beringovou. Na jihovýchodě připojují se k Alaska Mountains Tordrillo Mountains, jichž nitro je žulové. Výšiny horské jsou holé, mechem a lišejníky pokryté. Stromy rostou v údolích do výšky až 1000 m.

Aljaška vybíhá na jihozápadě ve veliký poloostrov Aljašku, k níž druží se řada vysokých, příkrých ostrovů, jež považovati dlužno za pokračování horského terrainu pobřežního, v pánvi jezera Iljamny a v průlivu Šelechova prohloubeného, z něhož pásma poloostrovní vyčnívají jako pevná, žulová kostra. K poloostrovu druží se Aleuty, ostrovy, jichž oblouk k jihu poněkud vypuklý probíhá 2500 m délky od západního mysu ostrova Attu po mys Douglasův a moře Beringovo oddělují od Tichého oceánu. Na nich zdvíhají se pyramidy a kužele oheň chrlící. Jsou dle všeho troskami mocných Cordiller, jež bývaly ve spojení s poloostrovem Aljaškou a spadají břehy svými příkře buď jako temné, hrubé skály žulové, buď vroubeny jsou čet-

nými, hlubokými zátokami. Dle Deckerta rozkládala se na severu od nich rozlehlá, souvislá pevnina až do pozdní doby geologické. Zároveň s poklesem Cordiller do moře tvořila se tu od doby třetihorní pohoří, jichž vývoj dosud není ukončen, jak o tom svědčí zbrázděný povrch zemský a četné trhliny, jimiž tekuté magma se vynořovalo a popel vyletoval. Sopečné homole na severní straně Cook Inletu, jakož i na půlostrově Aljašce a na Aleutách zůstaly jako doklady té doby převratné. „Tak Redoubt na šíji mezi Cook Inletem a Clark Lakem byl činný r. 1902; Iljaminsk (3678 m) upozornil na se výbuchem rovněž r. 1902; pamětihodná ostrovní sopka St. Augustin při zemětřesení r. 1883 se sesula, ale r. 1902 soptila opět; Four Peaks na mysu Douglasově ožily r. 1897; hora Pavlova (Mount Pawlow) na jihozápadním konci půlostrova Aljašky chrlil r. 1886 spousty popelu, Shishaldin (2725 m) na ostr. Unimaku r. 1830 úplně změnil svou podobu rovněž jako Destruction Peak (1863) a Pogromnoj (1700 m vysoký); Makushin (1820 m) na Unaljašce je ze všech nejčinnější, soptilť roku 1768, 1790—92, 1802, 1826, 1838, 1844, 1867 a 1878; sopka Bogoslova objevila se 70 km severně od Unaljašky nad povrchem zemským r. 1796, vyzdvihši se do výše 700 m, ale změnila se nápadně mocnými výbuchy r. 1900; na Umnaku vypíná se vulkán Vševidov (2675 m); na Chuginadaku Mount Cleveland (2490 m); Amukta (1140 m), Icheguia (1310 m), Atka (152? m), Adak (1730 m) a Tanaga (2170 m) na ostrovech týchž jmen ve skupině ostrovů Andrejanovského, a konečně Kiska na ostrově Kisce ve skupině ostrovů Krysích. Nejdále na západ posunutý ostrov Attu, jenž s Agattuem (Agattu) a jinými tvoří skupinu ostrovů Blízkých, jest nápadně prost mladých útvarů sopečných, složen jsa z dioritu, křemene a břidlice, tak že v něm spatřiti lze přes velikou odloučenost základní útvary aljašských Cordiller."

Průlivy mezi ostrovy jsou nerovné hloubky. Ve východní skupině ostrovů Liščích nejsou hlubší než 200 m, prohlubují se však mezi ostrovy Krysími a Blízkými až na 500 m, při čemž směrem k západu se rozšiřují.

Potopená, rozlehlá pevnina, jež na severu a jihu Aleuty úzce provází, rozkládá se podél záp. pobřeží půlostrova Aljašky až ku pobřeží asijskému jako jesep Bajrdský, Semidiský, Shumaginův, Sannakský a Davidsonův, z nichž tu a onde vyčnívají vysoké ostrovy žulové. Teprve od ostrovů Liščích přibývá v moři Beringově hloubky, zvláště na straně severní, kde jmenovaná sopka Bogoslova vynořuje se z hloubi 1200—1500 m. Také u souostr. Andrejanovského, Krysího a Blízkého podmořská povýšenina, na níž Aleuty spočívají, je celkem úzká, ale již ve vzdálenosti 5—10 km od pobřežních útesů nestačí při měření hloubky ani provazce 1000 m dlouhé. Dobrých kotvišť na Aleutech námořníci znají dosti; zvláště výborným přístavem honosí se Unaljaška.

Zajímavý pohled poskytují ostrovy na podzim a v zimě, kdy ohnivé sloupy z jícnů jejich vyrážejí, vlny neklidného oceánu oza-

řují a ledové kry podob fantastických, po vlnách plující, purpurově zbarvují. Severní záře na nebi a sopky na zemi závodí spolu v jasu a rozlévají v příšerné kráse proudy jeho po mracích nahoře a po ledovcích dole. Někdy nelze rozeznati, kde počíná světlo záře severní a kde plameny sopečné.

Z jesepu Beringova, na němž v příhodných dobách všude spatřiti lze kotvící lodi velrybářské, vystupuje západně od mysu Newenhamu souostroví Pribilova, na němž patrny jsou stopy mladých vrstev sopečných, právě jako na ostrově Nunivaku, jenž oddělen jest od ostrova Nelsonova průlivem Etolinovým, a na ostrov sv. Matouše (asi 500 m vys.), jenž zjevně poukazuje na

Spřežení psů na Aljašce.

bývalé spojení mysu Vancouverova v Aljašce, Nunivaku a mysu Navarinu na pobřeží východoasijském. Na pobřeží jeho zdržuje se připlavené dříví z Jukonu, jímž obyvatelé topí. Téhož složení je půda ostr. sv. Michala, severně od ústí jukonského. Nicméně dlužno ostrovy tyto pokládati za odbočku hlavního pásma ostrovův Aleutských, tedy za pokračování severozápadní větve Alaska Mountains, t. j. Kuskokwim Mountains při řece Kuskokwimu a Oklune Mountains mezi zát. Bristolskou a Kuskokwimskou (v hoře Oratii 1800 m vysokou). V jádře svém zdají se býti složeny z žuly a útvaru křídových.

V obou ostrovech Diomedových, uprostřed Beringovy úžiny, objevuje se jako základní hornina žula, která podobá se žule v ho-

rách aljašských a na ostrově Attu. Podobně vyznačuje se velký ostrov sv. Vavřince krystalinickým základem, jejž zříti lze též na poloostrově Sewardově.

V pánvi Jukonské, jež rozkládá se v rozmanitých šířkách mezi hřbety cordillerskými a na východě vystupuje až do výše 1000 m, převládají usazeniny čtvrtohorních jezer, na okrajích říční štěrk a kamení morénní, z něhož lze souditi o rozsáhlém, krajinném zalednění. Půda, jež záleží z hmot nanesených, je na 12 m hluboko zmrzlá; jen hořejší vrstva, asi 0·6 m ztloušti působením slunce rozmrzá; poněvadž tající voda do hloubky vniknouti nemůže, vznikají všude močály, na nichž bujejí mechy, tedy tundra. Tu a onde v ledu objevují se zbytky mamutí, připomínající dobu čtvrtohorní.

Poříčí Jukonské odhaduje se na 850.000 km². Řeka záleží z Lewesu a Pelly, jež spojivše se pod 63° s. š. a 137° 10′ z. d. dle Gr., tekou na sz po točnovou kružnici, kde s pravé strany pojí se s nimi Porcupine a později Koyukuk. Do moře Jukon vlévá se ústím deltovým poblíž ostrova sv. Michala. Vodný Lewes má větší důležitost nežli Pelly, poněvadž vytéká z velikých jezer na kanadském území, a poněvadž vedle něho postavena byla železnice ze Skagwaye do Whitehorse, nejpohodlnější a nejrychlejší spojení se zlatonosným územím klondickým. Krajiny mezi jezery bývají nesnadno přístupny. Lewesu podobá se velice Teslin River, největší pravá lewesská pobočka jeho, vytékající z hlavního údolí kanadských Cordiller. Pelly teče prudce a parníkům klade značné překážky.

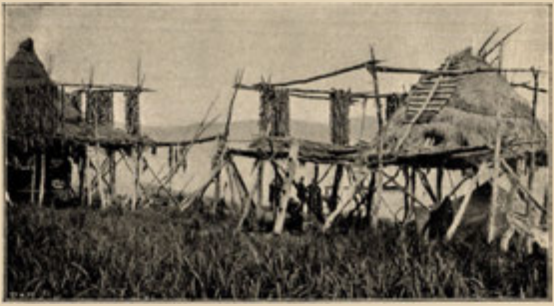
Na řekách aljašských dlouho zůstává ledový kryt, jenž počíná se tvořiti v říjnu a teprve následujícího roku v červnu se strašlivým rachotem odplouvá, při čemž voda nezřídka vystupuje 20 m nad obyčejnou výši. Jukon bývá 7½—8 měsíců zamrzlý a v létě náramně prudký. Následkem toho nízké břehy, nánosy utvořené bývají mnohonásobně roztrhány a ostrovy provázeny. Odtud vyložiti lze labyrint ostrovů v krajině, zvané Big Bend, kde lodi narážejí na největší překážky.

Z jiných řek aljašských kulturně zeměpisný význam mají Copper River, jenž vlévá se do zálivu Aljašského východně od Pr. Williama Sundu, Shushitna a Matanuska, jež vpadají do Cook Iuletu, protože údolími jejich projíti lze do nitrozemí. Kuskokvim, přítok moře Beringova, Kowak a Noatak, jež vlévají se do zálivu Kotzebuova, slouží hlavně dopravě indiánských kanojí a za loviště ryb.

Podnebí na Aljašce pověstno je nehostinností a označuje se jako nanejvýše škodlivé každému pokusu o kultivování rostlin užitečných. Severní díl territoria, k Ledovému moři skloněný, má samozřejmě podnebí točnové s letní a zimní teplotou, jež označuje se za nepříznivější nežli na ostrově Herschelově při ústí Mackenzie, neboť při mysu Barrowově označuje se 17.° jako nejvyšší teplota dosažitelná v červenci, kdežto průměr páčí se na 2·3°; střední teplota lednová obnáší —28·2°. V ostatních částech Aljašky rozeznávati dlužno podnebí nitrozemní oproti pobřežnímu a ostrovnímu. Po-

strachem území je strašlivě studená zima, jež vyrovnává se zimě sibiřské. Dawson při hořejším Jukonu mívá průměrně v prosinci —30·6°, ale v lednu někdy —50° až —55°; —60°, i —62·2° bylo zaznamenáno ve Fortu Relianci, kteráž zima nezadá si zimě v poříčí sibiřské Kolymy. Léto uvnitř territoria vyznačuje se krátkým trváním, ale hodně vysokou teplotou; obilí pěstovati se nepodařilo, jeť průměrná teplota květnová v Dawsonu —8°. Nejvíce stupňů nad nullou vykazuje v létě Dawson a Eagle City (30·6°); ve Fortu Egbertu, na blízku ústí Fourty Mile Creeku, vystoupla rtuť v teploměru až na 27·7°.

Na pobřeží rtuť neklesá, vyjmouc pobřeží moře Ledového, nikde tak hluboko jako v nitru; v létě nevystupuje zase příliš vysoko. Neobjevují se tu tedy zimy jukonské, ale —19° na Kadjaku, —27°

Rybářské chatrče na pobřeží aljašském.

v Skagwayi, — 38° v Nome jsou případy každoroční. Moři Beringovu schází oživující vliv, jímž Golfský proud a teplé větry oblažují Severní moře evropská a způsobují na nich vzrůst rostlinstva v zeměpisných šířkách velikých, jako v Norsku na př. pod 60.° vzrůst kukuřice, pod 69. rovnoběžky sklizeň ovsa, a na Rusi pod 65° s. š. nedaleko Archangelska kulturu pšenice a prosa. V zimě i v létě bývá tu chladno a vlhko Evropanu nepříjemné, jenž rád pohybuje se na volném vzduchu. Pobřeží Cook Inletu má poměry příznivější, neboť oves i žito zde dozrává. Američan H. Dall právě jako Frederik Whymper, jenž v letech šedesátých minulého století tu badal a výborná pozorování prováděl, jež dosud jsou v mnohých věcech pramenem vědomostí o Aljašce, vypravuje, že sem jaro přichází rychlým postupem, při čemž sníh mnoho měsíců ležící a 2—2½ hluboký náhle se smršťuje a tvrdne. „Počátkem dubna počaly pukati ledy, 10. dubna poleto-

vali již po krajině někteří brouci a četné mouchy; polní myši vylézaly z děr, aby se na slunéčku ohřívaly, ptarmigani a sněžné sovy počali snášeti vejce. Dne 12. května odplul led z malých řek i z Jukonu. Ryby druhu Thymallus v zástupech počaly postupovati proti proudu; za nimi táhli brzy lososi. Dne 20. května objevovali se ojedinělí motýli, kteří až v červnu líhnou se hromadně, brouci proletovali vzduch hojněji. Hlasy ptačí zaznívaly z houštin jemnolistých topolů balsamových; náležely přede vším ptákům, jichž příbuzní jsou naši drozdi a kosi. Leč i zimní dni bývají v poříčí Jukonu plny kouzla, o němž Evropanům se nezdá, zvláště pro lovce, jenž oděn jsa v oděv z tulení kůže, opatřen sněžnicemi, puškou, brašnou loveckou a samovarem, nerušeně proniká prairií, jež i v tomto čase poskytuje všeliké kořisti, zejména kurů sněžných, v zimě bílých, ve sněhu sotva patrných. V chudých porostech při březích řek objevují se hudsonské veverky, rozmanité sýkorky, a ve sněhu sledovati lze stopy gulů. V prudkých zatáčkách řek černají se otvory v ledu, u nichž rybářům je veselo. Tu a onde teplé prameny pronikají sněhovým a ledovým krytem, způsobujíce, že na těch místech mechy jsou zelenější. Ke třetí hodině odpolední se stmívá, a při návratu svém jsme přesvědčeni, že i tu lze žíti.“

Na ostrově sv. Michala klesla již kolikrát teplota na —48°; led ustupuje z tamního přístavu teprve v polovici června a v polovici října tvoří se nanovo. Na mysu Nome stalo se též, že září měl 18 dní mrazivých. Na Kadjaku teplota červencová stoupá v některých letech nad 24°, na ostrově sv. Michala na 26°, v Skagwayi na 29°, a princ Ludvík Savojský zmiňuje se při zkoumání ledovce Sewardova v Alpách Eliášských o „intensivním horku“. Na ostrově sv. Vavřince roční průměr obnáší —4·9°, průměr únorový —19·3°, průměr červencový 6·6°, nejnižší teplota —35°, nejvyšší (v červnu 1897) 16·7°. Vodních srážek napočtlo se na sv. Michalu 261 mm, na Kadjaku v sedmi letech průměrně 1688 mm, ve Fortu Egbertu (1899—1900) 254 mm.

Na Aleutách Unaljaška nemívá nikdy v lednu pod —13°, ale proto přece zimní podnebí je v ní následkem citlivé zimy, silné vlhkosti a mocných větrů nanejvýš drsné. Na +19° stoupá rtuť pouze v měsíci červenci. V červenci a srpnu pršívá tu tak hojně, že bývá deštivých dní 18—25 měsíčně. Vlastní doba dešťová počíná v září a končí v květnu příštího roku; množství spadlé vody obnáší tu 2941 mm. Sněžná čára na svazích vysočin poklesá velmi nízko. Úpatí jejich pokrývají se v červnu, v červenci a srpnu svěžími trávníky a koberci květnými, ale chov dobytka nelze provozovati. Křičku není tu viděti; nad vodami leží ustavičné, neproniknutelné mlhy a moře naplňují obrovské spousty ledu. V krytých údolích tráva, mechy a lišejníky smutný vzhled ostrovů zmírňují, ano leckde jim propůjčují krásy kouzelné. Od konce října začínají strašlivé bouře sněhové, a plných 7 měsíců, až po květen, vládne tu ledová, vše ničící zima.

Rostlinstvo v jižních končinách Aljašky podobá se rostlinstvu v Columbii Britské, ale bohatství druhů jeho zmenšuje se ve směru

k severu. V lesích rostou hlavně jedle sitkaská, cypřiš sitkaský, jedle Hemlockova a j., s nimiž zároveň bujejí tu nad spoustami kmenů padlých a zvolna tlejících červené olše, vrby, bezy, kaliny, šípky, hlohy a jiné stromy a keře, jichž spletí nelze proniknouti. V nitru země lesy jsou prořídlé, záležejíce výhradně z černých a bílých jedlí, tu a onde promíšených břízami a topoli. Podobné lesy shledáváme též Romanzow-Mountains a v údolích území Kowakského, v zázemí Golownin Baye a na půlostrově Sewardově; stromy mívají nezřídka $^1/_2$ m v průměru a 30 m výšky.

Kromě ovsa a žita obyčejná zelenina zahradní: kapusta, zelí, řepa bílá a červená, salát, cibule, hrách a brambory pěstují se všude v stanicích missijních a obchodních.

Doprava mrtvé velryby na pobřeží aljašském.

Zvířectvo aljašské skoro se neliší od Kanadského. Medvědi, vlci, lišky, vydry, krysy pižmové a bobři objevují se v územích málo obydlených. Na horách žijí též horské kozy, ovce, svišti, v tundrách losi a sobi. Nejrozšířenější lovní ptáci jsou kuři sněžní. Moskiti jako všude i zde bývají strašlivou útrapou, neboť v podstatě ztěžují zde život člověku větší měrou nežli zima. Schwatka provází pojednání své o moskitech poznámkou, že spousty moskitů i medvědy umučily. Zpravidla objevují se v celých mracích; člověk je vdechuje nosem i ústy, vnikají do uší jako do očí, a jen oděv kožený nebo gumový chrání před jejich bodavými sosáky. Z živočichů mořských cení se pro drahocennou kožišinu mořské vydry, pak mořští medvědi (Calorrhinus ursinus) na ostrovech Pribilovových, zejména St.

Georgu a St. Paulu. Na Kadjaku bohatství trávy a rovnoměrná, mírná zima zdá se chov dobytka podporovati, nikoli však v krajinách přímořských, kde úprava sena na lučinách pro déšť a vlhké počasí naprosto je vyloučena. Rusové zavedli sice chov skotu v Cook Inletu a ve fjordu Lynnském, ale výsledky jeho neuspokojují. K dopravě lidí a břemen po ruce jsou eskymáčtí psi a v nové době uvedení sem laponští sobi.

První nálezy zlata v Aljašce připadají do r. 1873 při Stříbrné zátoce nedaleko Sitky. Nálezy vynesly pouze málo užitku, poněvadž to byly pouze malé shluky zlatých rud (pockets). Také objevy roku 1887, 1891, 1894 a 1895 nebyly provázeny značnými výtěžky. Lepšími výsledky vykazují se ryžoviště a zlaté žíly na ostrově Douglasově naproti Lynnskému fjordu, které r. 1885 daly zlata za 300.000 dol., r. 1889 a 1891 po 900.000 dol. Zlato vytěžené podnítilo zlatokopy k odvážným cestám do nitra země až po Klondike River, kde sběhly se epochální nálezy r. 1896. Tím byl dán popud k všeobecnému postupu a vývoji v territorii.

Zlatonosné území při mysu Nome obývalo r. 1900 přes 12.000 zlatokopů. Vypravuje se, že v září r. 1898 skandinavští rybáři tu uhodili na zlato v malých potocích, kterýž objev způsobil značný příliv lidstva v nehostinné kraje, tak že počet jeho vzrostl později až na 15.000 osob. Způsob těžby je několikerý. Na břehu mořském písek se vydrapává přístroji důmyslně sestrojenými a propouští se čistícími stroji. Dále v tundře dobývají zlata bezprostředně pod povrchem zemským, v řekách v podobě nuggetů, v horách v křemeni. Do r. 1903 dalo území při mysu Nome 25 mill. dol., tedy skoro jako území Klondické.

Doly měděné u Whitehorse a na Chitině opravňují k nadějným výtěžkům podobně jako zásoby uhlí, jimiž zastaviti se má zkáza lesů, kácených pro potřebu důlní a v domácnostech. Na pobřeží dříví dosud připravuje se pro vývoz. Roku 1900 bylo v Aljašce 17 pil, z nichž na souostroví Alexandrově pracovala většina.

Obyvatelstva počítalo se v Aljašce roku 1900 na 64.000 duší, r. 1908 dle odhadu na 125.000. Z nich domorodců r. 1890 bylo 25.354, r. 1900 asi 30.000 duší. Objevuje se tedy obyvatelstvo domorodé v rozvoji, jejž podporuje zajisté hospodářský rozvoj territoria. V počtu 30.000 zařazeni jsou též míšenci Rusů s domorodci v počtu 2500 osob. Číňanů zaměstnaných hlavně v zlatých ryžovištích počítá se na 3000. S domorodci, pokud byli pod panstvím Rusů, zacházelo se lidsky a mírně; zakládaly se jim kostely, školy a nemocnice, zakazoval se prodej kořalky, a vydávala se nařízení k zachování a šetření vzácných zvířat kožišinných; vše bylo zařízeno k zlepšení stavu jejich. Ale když aljašská společnost Severoamerická stala se vládkyní území, poměr domorodců k vládcům patrně se změnil. Sobectví bělochův učinilo je nedůvěřivými a zdrželivými. Ve vzdáleném nitrozemí Indiáni žijí dosud svobodní.

Ve východní části territoria žijí Eskymové, kteří značnou měrou přispívají k zdokonalení a povznesení rybolovu, podobně jako Indiáni

nitrozemští k zdokonalení lovu zvířat kožišinných. Na Aleutách a na ostrovech Pribilovových bydlí v počtu přes 1000 osob. Aleutové v mnohém ohledu jsou příbuzní Eskymů. Hlavním zaměstnáním jejich je rybolov a honba na vodní ssavce a ptáky, kteří na některých místech pokrývají těly svými pobřeží jako tmavou obrubou. V nich domorodci na-

Kasu An, indiánská ves na Aljašce.
Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.

lézají hlavní bohatství své, jež lákalo sem již před stem let podnikavé Kozáky z Kamčatky. Dosud vypravují se mezi domorodci pověsti o bojích s prvními Rusy, kteří ostrovany později poruštili a na víru křesťanskou přivedli. V dubnu Aleutové vypravují se na moře v plavidlech „bajdarách“, jichž bývá na tři sta, na lov vyder. Seskupují se v družiny o 20 až 30 lodech a vnikají do moře, i když bouře

zuří a hrozí jim nebezpečí. Plují v rovné čáře v určitých vzdálenostech od sebe; a když objevuje se první hlava vydří, z lodi, odkudž nejdříve ji spatřili, vystřelují šípy a pronásledují ssavce, zatím co ostatní čluny v kruhu se rozestavují kolem něho. Jakmile objevuje se vydra podruhé, šípy ji stíhají se všech stran a brzy usmrcují.

Aleuti loví vydry též v zimě. Vydry totiž vyhledávají na zimu pustých ostrovův a oddávají se tu spánku ve skulinách skalních a jeskyních. S bajdarou, na níž bývají dva lovci, blíží se ostrovům se strany protivětrné, a když vlny loď ku břehu přihánějí, jeden z nich na břeh vystupuje a ozbrojen jsa puškou, vyhledává brlohu zvířete a zmocňuje se ho dříve, nežli se ze sna probouzí. Nemenší nebezpečí hrozí lovci na cestě zpáteční, kdy s kořistí a zbraní při vlnobití jest mu opět skákati do bajdary.

Neméně zajímavý jest lov mořských medvědů. Jakmile ku břehům moře Beringova se přibližují, Aleuti plují jim vstříc. Napřed lovci nejodvážlivější a nejzkušenější, za nimi pořadatelé lovů. Když ozývá se bekot živočichů z pevnin, pospíchají lovci, aby tu oddělili hlavně mláďata od starých, poněvadž ubíjejí jenom mláďata. Staří mohou uniknouti. Mnoho dní po tom ještě samice navštěvují neblahá místa a hledají své potomky. Smutné hlasy jejich je prý slyšeti daleko do moře.

Na lov velryb odvažuje se Aleut sám. Při tom jest mu projevovati neobyčejnou chladnokrevnost a sílu ducha. Dlouho křižuje po moři, až zří velrybu. Pluje za ní a opatrně vráží jí oštěp pod levou ploutev. Honem uniká z dosahu jejího ohonu, jímž ne jedna bajdara, ale celé jich loďstvo úderem ocasu může býti zničeno. Oštěp má na sobě značku lovcovu, a kde mrtvé zvíře u břehu se zastaví, je majetkem toho, jenž ji poranil. Nebezpečnější honba je na mrože. Ubírá-li se Aleut na lov mrožů, loučí se s příbuznými a známými, jako by šel na smrt. Snaží se mrože chytiti, když vylézá na břeh. Mrtvému zvířeti odnímá nejprve kly, potom stahuje kůži; maso se zavrhuje, tuku z něho nevyškvařují.

Kmeny indiánské rozprostřely se při západním pobřeží, oživeném silnou dopravou parolodní a mimo to v území Jukonském podél Jukonu. Tu setkáváme se s I n g a l i k y, jež Whymper nazývá Ingelety, odlišujícími se od K a y u n k o t a n ů pouze podřečím, rozšířeným po Fort Jukon, 130 km od hranic britských. Indiáni tito počítají se k Západním Tinnům.

K Eskymákům lze dobře řaditi M a l e m i u t y při zálivě Nortonově, kteří sprostředkují spojení s Čukči v Asii.

Hlavní linií dopravní v Aljašce stala se železnice (246 km zdéli) ze Skagwaye přes White Pass do Whitehorse, jíž otvírá se též cesta k Jukonu a po něm k úžině Beringově v Aljašce Unijské. Na území unijském vede krátce; slouží hlavně zájmům kanadským. Mimo tuto trať vyznačují se důležitostí cesty s dopravou psí, jež karavany obchodníkův a zlatokopů vykonávají v různých obdobích. Jsou to hlavně: saňová cesta přes Chilcoot Pass ku Bennett Laku, cesta podél Chilcat Riveru do Dalton Postu a ke stoku Lewesu s Pelly Riverem,

cesta podél Stikine k Teslin Laku, Copper River Trail a Shushitna Trail k sundu Prince Williama a Cook Inletu k Tananě a Jukonu.

Velmi živé je též dopravní spojení měst pobřežních, jehož předmětem bývají výrobky hlavně rybí a tulení. Hlavním městem stal se Nový Archangelsk, bývalé sídlo vlády ruské, jenž r. 1867 neměl ani 850 obyv.; nyní má na 1500 duší. V atlantech a zeměpisech označuje se jmenem Sitka. Ostrov, na němž Sitka stojí, jmenuje se vlastně ostrov Baranovův, pojmenovaný tak na počest zakladatele první osady ostrovní. Město honosí se malebnou polohou, neboť v pozadí jeho zdvíhají se zalesněné hory a za nimi na obzoru mohutné sněžníky. Počasí bohužel je chladné a vlhké; nesněží-li, prší protivně. Horši však nežli déšť jsou dni letního parna, po nichž vždy přicházejí zimnice, píchání na prsou a rozmanité bolesti reumatické. Nový Archangelsk býval východiskem všelikých podniků ruských. Sem také dovážely se výrobky kolonií k dopravě do míst svého určení, anebo aby se zásobovaly jimi ostatní osady vzdálené. Založen byl r. 1799 a za původ svůj děkuje mořským vydrám, jichž tu v dobách dřívějších veliké množství se lovívalo. Ostrov Baranovův má 135 km délky a 32 km šířky. Obchodní význam Sitky přesunul se do Skagwaye (3000 obyv.), jež vzniklo v nejzazším cípu zátoky Lynnské jako začáteční stanice trati železniční, a do Juneauu (2000 obyv.) v sousedství zlatých dolů na ostrově Douglasově.

Při vstupu do Chilcoot Passu leží Dyea, při počátku cesty podél Chilcat Riveru Haines, blízko ústí Stikine Wrangel, v sundu Prince Williama Valdes, při ústí Copper Riveru Nutchek, na půlostrově Kenaiském Alexandrovsk, v Cook Inletu Tyonek a Suchima, naproti ústí Jukonu St. Michael, středisko námořní dopravy mezi Aljaškou, Seattlem a San Franciskem, v zálivě Nortonově Unalaklik, odkud v letech šedesátých minulého století Whymper vydal se na výzkumy k neznámému tehdy ještě Jukonu. Putoval až po Fort Jukon nedaleko britských hranic a nabyl pravého ponětí o „aljašském Missisipi“, jenž splavný je 2000 km od ústí. Na půlostrově Sewardově kvete hornické město Nome, jehož dřevěné domy řadí se pěkně po obou stranách podél ulic. V stanech bydliti přestalo býti zvykem. Statní, otužilí lidé s upracovanýma rukama pohybují se po ulicích nebo sedí v hostincích, kde se občerstvují a baví různými hrami. Platí se tu všude zlatem a mědí; niklu nikde nepřijímají. Jedni zlatokopové kupují za zlatý prach v kožených sáčkách uschovaný, druzí za nuggety, kousky zlata pečlivě zvážené. Pro solidní lidi není tu živobytí drahé; potřebují tři dol. denně při nejmenší mzdě 5 dol. Lidé opatrní mohou ještě částku mzdy uložiti. Hůř se mají vlastníci jam, jichž štěstí a neštěstí záleží v náhodném objevu zlatého množství nebo v úbytku jeho. Zvláštní tvářnosti dostává se Nome Eskymy, kteří zvykají pomalu životu městskému. Američané se jich ujali, zřídili jim školy, dětské zahrádky a zavedli vyučování průmyslové. Tím pozbyly mnoho na své původnosti, žijíce v stanech z plachtoviny, vaříce jídlo v kamínkách a šatíce se

Mys Nome s půlnočním sluncem na Aljašce.

mnohdy po americku. Umějí pěkně vyřezávati z kostí velrybích a zubů mrožích, provádějí kožené výšivky, umělecky zdobené boty a ostatní části koženého oděvu.

Východně od Pointu Hope za Capem Lisburne leží Imitkilly, v jehož blízkosti objevilo se uhlí.

Z osad na Jukonu vynikají: Nulato při ústí Koyukuk Riveru, Nuklukyet a a Weare Tanana naproti ústí Tanany. Na ostrovech Aleutských největši osadou je Unaljaška a Kadjak na ostrovech téhož jména. Obě města známa jsou jako shromaždiště lovců lososích a tulením, kteří ovládají jesepy v Beringově moři a ostrovy dříve již jmenované.

D. Bermudy.

Bermudy považovati lze za nejvýchodnější člen pevniny severoamerické, jako asi Aleuty na západě proti Asii. Od té doby, kdy Angličané se jich zmocnili, ostrovy poskytují jim opory v panství nad Kanadou a New Foundlandem, nad částmi Indie Západní a Ameriky Střední. Pokud se týče morfologické a vývojové stránky ostrovní, nejsou výklady o spojitosti jejich s pevninou americkou dosud náležitě objasněny, ač není pochyby, že hluboký, podmořský podklad, na němž spočívají, kdysi k ní náležel.

Souostroví záleží asi ze 350 ostrovův a skalních útesů, jichž povrch neobsahuje více nežli 50 km²; téměř nejvyššího pahorku Gilbs Hillu, korunovaného světlárnou, vyčnívá 110 až 120 m nad hladinu mořskou. Všude pozorovati lze jako nejdůležitější horninu mladý vápenec, červenou zemi a písek dunový, což vše připomíná geologický útvar ostrovů Bahamských, vzdálených odtud 1400 km na jihozápad. Atolové podoby souostroví nabylo dle všeho dešťovým rozmělněním a pomalým klesáním půdy pod hladinu vodní. V nedávné době geologické vyčnívalo souostroví ještě nad vodu jako jediný ostrov, maje plošného obsahu dvacetkrát více nežli nyní. Poklesem 15—20 m, na nějž ukazují podmořská ložiska rašelinná s kmeny cedrovými a krápníkové jeskyně ve výši hladiny mořské, proměnila se údolí v zálivy a průlivy a pobřežní skály v nebezpečná bradla. Častá, ale slabá zemětřesení, jimiž Bermudy bývají navštěvovány, rovněž přispívají k stálým proměnám terrainu. Nejvíce působila na ně erose dešťová a příbojová na straně jižní, kde rozdrobené ostrovy jsou skoro docela na povrchu ohlazeny a srovnány. Přihlížejíce zhruba k obvodu ostrovů, nepozorujeme na nich přílišných změn ani u přirovnání k starým mapám Richarda Nordwooda z r. 1626. Jak mohutná je erosní síla mořských vln ještě nyní, dokazuje orkán z r. 1899, jímž ze základů zničeny byly mohutné a pevné stavby silniční hráze (causeway) mezi hlavním ostrovem a St. Georgem.

Učenci domnívají se, že podkladem vápencového souostroví je podmořská, vyhaslá sopka, jež vyčnívá ode dna mořského do výše 4000 m, čímž vysvětluje se všeobecná převaha červené země sopečného původu. Největší ostrov, Veliká Bermuda, jinak Main-

land, největší pevnina, má plochy 39 km², t. j. $^1/_5$ všeho souostroví, St. Georges 2·8 km², St. Davids 2·1 km². Ireland a četné ostrovy drobné zdají se býti vskutku s ptačí perspektivy úlomky hlavní hmoty ostrovní.

Ze zálivův a průlivů mezi jednotlivými ostrovy vyznačují se jako výhodná kotviště Great Sound a Hamilton Harbor na západě, St. Georges Harbor na východě, jež upravena jsou též jako vynikající základny v příští válce námořní. Pramenův a studnic na ostrovech není, tak že vodu dešťovou zadržovati jest v cisternách.

Indiánská osada nynějších Klinkwannů se sloupy mrtvých v Aljašce.
Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně

Podnebí jest oceánské a velmi mírné. Střední teplota roční v Hamiltonu obnáší 20·9°, červencová 25·8°, lednová 16·6°; v zimě neklesá pod 7°, v létě nestoupá nad 33°. Z té příčiny Severoameričané vyhledávají ostrovů za zimní pobyt, těšíce se z čarovných sadů, plných jižního ovoce a casných plodin hospodářských. Léto bývá dusné, plné bouří a orkánů. Střední výška dešťová stoupá na 2583 mm. Živočichové a rostliny jsou většinou z Ameriky přivezeni. Na vápencových hřbetech zelenají se bermudské cedry (Juniperus barba-

densis), v červené zemi péčí lidskou bujeji palmy královské, kokosové a ságové, jakož i gumovníky, oleandry, melouny, stromy pomorančové, cibule, tomaty a brambory.

Bermudy objevil r. 1502 Juan Bermudez; od r. 1612 náležejí Angličanům. R. 1901 žilo na nich 17.535 obyv., kteří zabývali se kromě polního hospodářství lovem ryb. Většinu výtěžků svých posílají do Severní Ameriky (r. 1902 za 2,750.000 K). R. 1901 z obyvatelstva náleželo 6383 pleti bílé, 11.152 pleti černé a mulatům. Jako mohutná námořní stanice britská obsahuje souostroví 5000 až 6000 mužů posádky vojska pozemního a námořního a velikolepé závody pro lodní výzbroj a stavbu korábů. Hlavní město Hamilton má asi 2300 obyv.; jest v obchodním spojení s New Yorkem, Southamptonem a ve spojení kabelovém s Halifaxem v N. Skotsku a s Kingstonem na Jamaice.

□ □ □

E. Mexico.

1. Kolmá členitost.

Velikou vysočinu Mexickou (přes 1·7 mill. km²) zeměpisci zvykli si popisovati jako samostatnou část Cordiller z různých důvodů, hlavně z toho, že úpatí její potápějí se přímo do oceánu Tichého a zálivu Mexického, nemajíce pobřežních rovin mimo úzký pruh mezi Sotem la Marina a Riem Grande del Norte, jenž při celkové rozloze území nepadá na váhu. Jinak ale Mexická vysočina svým složením jakož i rozčleněním prozrazuje naprostou souvislost s Cordillerami unijskými. Jenom západní část Mexické vysočiny liší se od Cordiller unijských velikou rozdrobeností, jejímž důsledkem je záliv Kalifornský. Mimo to dělí se Cordillery ve dvě hlavní pásma, mezi nimiž šíří se rozsáhlé planiny. Sklon vysočiny k moři na východě děje se najednou, kdežto na západě mnoha stupňovinami, jichž mohutné hřebeny vyznačují mladé sopky, neobyčejné výšky a činnosti.

Východní pásmo horské, jež španělští zeměpisci nazývali Sierra Madre Oriental, lze považovati za jižní část unijských hor Skalistých. Od oceánu Atlantského zdá se býti příkrou a strmou; s jiných stran, zejména s vnitřních planin zdá se býti pouhou řadou jednotlivých pásem, jež zdánlivě všeobecné niveau ne příliš převyšují a vespolek jsou ve spojení. Hlavní pásma této vysočiny jsou: Sierra de San Carlos, Sierra de San Vicente a Sierra del Carmen ve velikém ohbu Ria Grande del Norte, horstva celkem málo známá, nepřístupná a rozeklaná. Dále od nich na jihovýchodě postupují: Sierra de San Marcos, Sierra de la Paila u Saltilla, Sierra de Coma, Sierra de Picachos a krásná Sierra de la Silla u Montereye, Sierra de San Martin, Sierra de San Pedro a Tamaulipas u Victorie, mohutná Sierra de los Angeles u Catorce a divoká Sierra Gorda jihovýchodně od San Luisu Potosi. Celkem výška těchto pásem přesahuje zřídka 2000 m, ačkoli některá z nich, jako Sierra de los Angeles zdvihají se nad 3700 m. Význačna je strmost a divokost jejich, odkudž původ má pověst o nejmalebnějších a nejsmělejších skalních útvarech.

Nerosty, z nichž horstva záležejí, jsou po většině zvrstvené usa-

zeniny útvaru křídového, a jenom tu a onde, jako na př. v Sieřře Gordě, v Sieřře de Tamaulipas a j. vyskytují se starší útvary, zejména prahorní podklady. Z toho vyplývá, že nerostné poměry zdejší podobají se poměrům texasským. Mladší útvary sopečné, zvláště andesit a čedič objevují se málokde, jmenovitě na východním sklonu vysočinném a na přechodu do vnitřní planiny u Catorce, San Luisu Potosi a jinde.

Neobyčejně mohutně vyhlížejí pásma východní Sierry Madre jižně od Ria Panuca, kde Cerro Canjando vystupuje do výše 2860 m, Cofre de Perote 4089 m, Matlalcueyatl 4461 m a Pik de Orizaba čili Citlaltepetl 5700 m. Cerro Canjando má nitro prahorní; ostatní jmenované homole považovati lze za mladé sopky, z nichž velikolepě krásný Pik de Orizaba projevoval činnost sopečnou ještě v době po španělské okkupaci. Východní Cordillery potom splývají s Cordillerami západními, přecházejíce u Tehuacanu povlovně v rozmanitých útvarech v sníženiny zvedající se sotva 1000 m nad mořem. Ve východní Sieřře leží Monterey 495 m vysoko, Jalapa 1429 m, Orizaba 1264 m a Pachuca 2447 m nad mořem.

Pobřežní nížina na východním úpatí Sierry Madre má délky asi 100 km a šířky 25 km, vykazujíc v složení svém usazeniny třetihorní a čtvrtohorní, t. j. vápenec, pískovec a rozmanité slíny. Nedaleko Tampica přišlo se na prameny petrolejové. Na pobřeží moře vytvořilo mohutné duny, jež dále v nitrozemí přecházejí v „médanos“ působením panujících tu větrů pasátových. Řeky pobřežní bývají velice mělké a nepřístupné až na několik málo míst, která leží v prodloužení sopečných horstev.

K Riu Grande del Norte pospíchají z vých. Sierry Rio Salado a Rio Pesquerto; k zálivu Mexickému, a sice lagunou de la Madre, již od moře dělí řada písečných ostrovů nízkých, Rio de san Fernando a Rio Soto la Marina, jenž se vlévá do laguny Moralaneské. Splavná je řeka Rio Panuco, jež po svém vstupu do nížin přímořských schopna jest nositi parníky o ponoru 2·7 m. Při Tampicu vlévá se do zálivu, posilněna jsouc Riem Tamuinem, Riem Tamesim, Riem Actopanem, Omitlanem, Calabazem a spojena s lagunami de Carpintero, de Tampico a de Tamiagua. Tok Panuca páčí se na 400 km délky a poříčí na 110.000 km².

Rio de Tuxpan, Rio Tecolutla a Rio Medellin jsou krátké řeky na východním sklonu Sierry, jež splavné jsou pouze pro lodi velmi malé, kdežto lodem větším kotviti jest na otevřené rejdě. Poměrně dobře chráněna je rejda Verakruzská, severně od ústí Medellinu, kde soustava korálových ostrovů zadržuje sílu východních větrů.

Rio Blanco a Rio Cuespalapan odvodňují řadu jezer vnitřních, na jejichž březích rozkládají se proslavená pole tabáková, a vlévají se do laguny Alvaradské, podobné rozsáhlému limanu. Nej-

větší přítok laguny je Rio Papaloapan, odvodňující rozsáhlé území vysočinné. Před vchodem do laguny Alvaradské, 10 m hluboké, leží veliká překážka podmořská, přes níž mohou přeplouti jenom malé lodi pobřežní o ponoru dvou m.

Rio Coatzacoalcos vzniká v krajině Chiapasské a vstupuje 32 km nad ústím do hlubokého toku, na němž mohou parníky plouti. Rio Grijalva a Rio Usumacinta v ústích svých rozdělují se v ramena, jež se rozmanitě spojují a pronikají.

Řeky jmenované bohaty jsou v horním toku svém pěknými vodopády, z nichž vynikají Salto (75 m) a vodopád Reglaský

Popokatepetl v Mexicu.
Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně

v území Panuaském, obrovskými sloupy čedičovými obstoupený a 160 m vysoký. I nelze síly jejich užíti ve prospěch činnosti průmyslové.

Západní pohoří, zvaná Sierra Madre Occidental, souvisejí rovněž složením svým s vysočinou unijskou v Arizoně co nejúžeji. Pozorovati lze v ní rozmanitá pásma, jichž směr udržuje se celkem jihovýchodní. Jsou to: Sierra Verde, Sierra Metatas a Sierra Tarahumare při západních hranicích provincie Chihuahue, Sierra de la Candela, Sierra de San Francisco, Sierra de Nayarit, Sierra de Jerez a j. západně od Duranga

a Zacatecasu. Nejvýše vystupují tato pásma do 3200 m, záležejíce většinou z hornin prahorních, nad nimiž rozkládají se mladé vyvřeniny, zvláště andesity při okraji východním a při zálivě kalifornském. Řeky tudy tekoucí prohloubily si v půdě hluboká údolí, až 1200 m hluboká, vyznačující se velikou divokostí.

Jihovýchodně od Ria Grande de Santiago hlavní směr horstevní obrací se na východ v jednom hlavním pásmu, rozčleněném v jednotlivé oddíly, z nichž vyčnívají vyhaslé i činné sopky, podobně jako v Sieřře Východní. Zvláště jmenovati jest Ceboruco (2170 m), Nevado de Colima (4300 m), Volcan de Colima (3886 m), Jorullo (1300 m dle Deckerta, 1220 m dle Stielera), Nevado de Toluca čili Xinantecatl (4623 m), Ajusco (3986 m), Iztaccihuatl (5286 m) a nejmohutnější ze všech Popokatepetl (5452 m). Všude tu na povrchu pásma sledovati lze vrstvy původu sopečného jako ve planině Columbijské nebo v San Juan Mountains v Coloradu; horniny prahorní a usazeniny jeví se málokde. Jezera Chapalaské, Patzcuaroské, Cuitzcoské, de Xaltican, de Tetzcoco a Xico považovati lze za propadlá údolí, vyplněná vodami řek horských.

Jižně od sopečného pásma Sierry Madre šíří se celkem nízká vysočina, v níž zdvíhají se u Oaxacy Cerro de San Felipe do výše 3300 m a Zemboaltepec dokonce do 3396 m. Na šíji Tehuantepecké a na okraji zálivu Mexického zdvíhá se dosud činná sopka Tuxtla (1500 m). Tu všude je převládající horninou vápenec jurský a vrstvy křídové, kromě nichž na straně atlantské jeví se též známky útvaru třetihorního a na straně tichomořské i kristalinického. Západní sklon Sierry je příkrý; vlny mořské do něho způsobily několik mohutných zátok (Puerto Angel a Acapulco). Ještě více působily ve vývoj pobřeží a chráněných zálivu sopečné výlevy a hromadění lávových spoust, jako jest u Manzanilla, San Blasa, Mazatlanu a Guaymasu. Město Oaxaca leží nad mořem 1546 m, Toluca 2685 m, Colima 504 m a Culjacan v Sinaloi jen 40 m.

Řeky pobřeží západního jsou většinou horské bystřiny, jež v době sucha vyznačují se ještě menším množstvím vody nežli řeky na pobřeží východním. Kromě toho, že odvádějí se z nich vody do vodojemů pro umělé zavlažování půdy, neprospívají nikterak. Lagunu Juchitanskou, zvanou Superiora Inferior, naplňují Rio Ostuta, Chicapa a Juchitan, ale význam její se ztrácí v překážkách, jež volné moře tu klade paroplavbě. Podobně děje se v Bayi de Salina Cruz, jediném přístavě tichomořském na šíji Tehuantepecské. Také Puerto Angeles a jiná místa k severozápadu mají přístav otevřený a neúplně chráněný. Prudká řeka Rio Verde vyhloubila si v horách hluboké řečiště, jímž vedou důležité cesty od oceánu do nitra země; ale plavidel tu užíti nelze pro křemenité nánosy a vlny přílivové.

Nejlepším a nejprostrannějším přístavem přírodním zůstává pohodlně přístupný a hluboký (62 m) přístav Acapulský, v jehož západním cípu (Santa Lucia Bay), skalami chráněném, lodem lze bez-

pečně kotviti. Z přístavu do nitrozemí dostati se lze podél Ria Paragaya, vlévajícího se do laguny po něm nazvané. Zátoka Sihuatanejská volná je zejména větrům jihozápadním. Západně odtud při 18. rovnoběžce vlévá se do moře mohutný Rio de las Balsas, jehož všecek tok, přes 690 km dlouhý, vyplněn je katarakty a poněkud způsobilý při dobré vodě k dopravě vorů. Hluboké zálivy Mansanillský a Navidadský poskytují ochrany jenom částečné; San Blas je záliv sotva 3 m hluboký, ale z nejbezpečnějších při oceánu Tichém. Rio Lerma čili Rio Grand de Santiago, po Riu Grande del Norte v Mexicu největší, má vzdušné délky 780 m, vznikaje na výšině Montu Cruce a Nevady de Toluca; pak vstupuje do jez. Chapalaského (o rozloze 3600 km² a hloubce 20 m), odkudž se ubírá k ústí svému jihozápadně od Santiaga. Cestou je řece překonati 17 m vysokou čedičovou stěnu a velikolepé peřeje krajinami velmi romantickými. Severněji (při 22° s. š.) vlévá se Rio Mezquital, dále R. de Culiacan, R. de Sinaloa, Rio Fuerte a Yaqui. Z přístavů nejživější jsou Mazatlanský, Altatský a dvojitý Guaymasský, nejlepší v republice.

Z ostrovů, jež rozhodně jsou oddělené částí od Sierry Madre Occidental, jmenovati sluší ostrovy Tres Marias a Tiburon. Z ostrovův oněch největší je Maria Madre v rozloze 130 km², uprostřed 615 km vysoký, druhý je Maria Magdalena o 80 km² rozlohy a 450 m výšky, třetí Maria Elora. K ostrovu nejzazšímu pojí se podmořskými úskalími a jesepy ostrůvek San Juanito, čnějící 40 m nad moře. Tiburon má plochy 963 km², výšky 1220 m, odloučen jsa od pevniny pouze úzkým, nehlubokým průlivem.

Nitrozemní planina Mexická podobá se Veliké pánvi Unijsko-cordillerské a směrem k jihu se zvyšuje. Město Chihuahua leží ve výši 1412 m, Lerdo 1136 m, Irapuato na jihu 1722 m, Mexico 2265 m. Jako Veliká pánev prostoupena je četnými pásmy v malé pánve, podobně stalo se v planině Mexické. Horniny, z nichž pásma záležejí, jsou převážnou většinou útvaru křídového a starších (kambrických) břidlic. Povrch však tvoří kromě různých usazenin andesity a trachyty, s nimiž shledati se lze též v Unii. Jiným znakem podobnosti těchto dvou území jest nedostatek vodních srážek a přírodní zjev, že z některých obvodů není vodního odtoku. Skoro šestina vysočiny Mexické, t. j. asi 350.000 km² náleží k území, v němž vodstvo se na dně úvalů shromažďuje, zavodňujíc částečně půdu v nížinách a částečně se vypařujíc, aniž dostihuje moře. Je však dokázáno, že v dobách dřívějších nebylo tomu tak, jak pozorujeme nyní, nýbrž že ve vlhkých letech přebytek vody z planiny Mexické různými směry přeléval se k Riu Grande del Norte. Zvláště jmenují se bez odtoku dvě krajiny v Mexiku. Předně okršlek, na jehož dně spočívá laguna de Guzman, solná laguna de Santa Maria a poněkud jihovýchodněji laguna de Patos, za druhé okršlek, jehož dno pokrývá laguna de Tlahualila s Riem de Naras, laguna Parras a laguna Viesca s Riem Aguanavalem, Laguna Tlahualila jevívá se pro nedostatek vody jako suchá, širá step. Mezi

oběma pánvemi Rio de los Conchos ubírá se k Riu Grande del Norte a tudíž k moři.

Také na jihu úval Anahuacký, jenž v ohledu kulturně zeměpisném a politickém je základem republiky, jest bez odtoku. Na severních výšinách shromažďují se potoky a slévají se do jezera Zumpanga, odkudž prudce ubírají se k jezeru Cristobalu, Xaltocanu a Texcocu. Od jihu prameny s úbočí Popokatepetlu a Iztaccihuatlu pospíchají do jez., zvaného Chalca a Xochilmica, napájejíce naposled též Texcoco. Od severu přicházejí přívaly vodní tak hojné a mohutné, že město Mexico, jež zdvíhá se nad hladinou Texcoca sotva metr, trpívá jimi, poněvadž divoké vlny jejich jen pomalu do jezera odtékají. Také ostatní řeky na planině přetékají v době dešťové a ničí úrodu; v době suché naproti tomu proměňují se v nepatrné potůčky, nebo vysychají docela. Vodní a zdravotní poměry mexické byly příčinou, že vykopán byl obrovský průplav, jímž přebytečná voda jezerní odvádí se do zálivu Mexického. Průplav má délky 46.692 m, šířky 5 m a hloubky 5·5 m i 20·4 m; počíná při západní straně jez. Texcoca, vede na sever do Christobalu a Xaltocanu, na severozápad do Zumpanga a průkopem 9774 m dlouhým pvadá do Tlilaského údolí, spojuje se s Riem Tequisquiakem, Riem de Tula a Panukem.

* * *

Půlostrov Kalifornský tvoří o sobě úplně uzavřený celek, jehož severní hranice počínají na pobřeží oceánu Tichého, osm hodin cesty jižně od S. Diega, u Fruitlandu, v osamělé, smutné pustině, zvané Initial Point (33° s. š.), odkudž pnou se přímkou po Fort Yumu při vtoku Ria Gily do Colorada. Odtud po záliv Kalifornský tvoří hranice ř. Colorado. Na jihu půlostrov končí při předhoří Palmasském mysem sv. Lukáše, jehož písečné výběžky, kryté troskami skalními, jsou domovem mlžův a plžů ve skvostných škeblích a ulitách. Vlny mírně z oceánu převalují se po vyzdvižených březích postřikujíce mořské řeřichy, rostoucí v skalních štěrbinách a oživujíce poněkud truchlivé ticho kolem. Půlostrov Kalifornský oblévají vody skoro se všech stran; a proto přece nesmírné sucho a nedostatek vody patrny jsou všude, způsobujíce chudobu krajin, jichž obyvatelé pokládají vlastnictví pramene za největší štěstí a bohatství a šumot deště za nejblaživější rozkoš. V létě objevují se sice mraky na obzoru nad mořem, ale plynou zpravidla od západu k východu, přes půlostrov ke Cordillerám, aniž vydávají kapku deště. Za to nad pevninou snášejí se v bohatých srážkách.

Hory půlostrova Kalifornského shodností útvarů nerostných a rozlohou podobají se Sieřře Nevadě v Kalifornii Unijské a Západní Sieřře Madře na pobřeží mexickém. Jádrem jeho je žula, již doprovázejí pískovce a vápence z doby křídové a třetihorní. Sopečné vrstvy vyskytují se zejména na pobřeží východním, kde na př. u mysu Tres Virgines dosud vycházejí ze země horké páry a sirnaté dýmy.

Skupina tato r. 1746 soptila, a zjev ten uvádí se ve spojitost se sopečnou činností Jorulla v Mexicu. Za nejvyšší bod půlostrovní považovati lze horu Santu Catalinu (pod 31.° s. š. a 115° 23′ z. d.) zvýši 3390 m; horský stlum Tres Virgines dosahuje výše 2000 m, Los Gigantes u Loreta 1760 m, Santiago Pic 1872 m. Temeno Los Gigantes záleží z kamení sopečného, ale krateru ani popelu nikde tu nalézti nelze. Postranní svahy chovají v sobě vápenec s žilami rud měděných, zvláště v okolí Loreta. Jižně od jmenované hory konec půlostrovní tak jest od ostatní vysočiny oddělen, že moře by jím proniklo, kdyby příčné údolí snížilo se ještě o 150 m. V oddělené části této vévodí Pic Miraflores (1890 m).

Řek na půlostrově nelze upotřebiti k dopravě lodní. Tu a onde spatřují se potoky, které ztrácejí se v svém řečišti vlastním, kterýž zjev přičísti lze na vrub porovitého písku, na dně nahromaděného. Větší část půlostrova je hornatina porostlá křovisky a kakty. Dříví užitkového je málo; k stavbám užívá se všeobecně dříví palmového; také rozmanité akacie poskytují paliva a drobného staviva. V malebných a rozkošných údolích keře divokých růží vroubí potoky; kde je dostatek vody, rolnictví poskytuje dobrého výnosu, zejména daří se všude pomoranče, mameye, sapoty, víno a palmy kokosové.

Podél východního pobřeží vynořují se z moře ostrovy, z nichž největší je Angel de la Guardia, dosahuje výše 1320 m. Naproti ostrovu S. Estebanu leží ostrov S. Lorenzo, při poledníku 112. Tortuga a S. Marcos, naproti Loretu Carmen (480 m), jižněji S. Catalina, Monserrate, Santa Cruz, San José, Espiritu Santo (600 m zvýši), Cerralvo a j. Při pobřeží západním, naproti mysu S. Eugeniu vyniká do výše 1200 m ostrov Cedros, jenž jako všechny ostatní v sousedství Kalifornie jsou zbytky zaniklé pevniny, jež s půlostrovem bývala ve spojení. Mezi mysem sv. Lukáše a sv. Eugenia zalévá se oceán do pobřeží četnými zátokami otevřenými a mělkými lagunami.

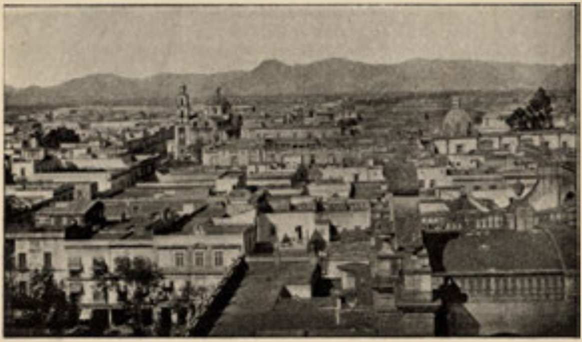
Podnebí půlostrovní je celkem rovnoměrné a zdravé. Teplota dosahuje v červenci průměrně +25°, v zimě sotva +15°; z té příčiny honosí se hornaté části země stálým jarem a čerstvou zelení.

Obyvatelstvo je po území velmi řídce rozsazeno; v dobách našich počet jeho nápadně vzrostl následkem stoupajícího ruchu horního, jímž otevřelo se mnoho nových nalezišť kovů drahých a užitečných. Všeho obyvatelstva páčí se na 50.000 osob, míšenců krve španělské a indiánské, jež převládá. Cizinci jsou Američané, Francouzi a Němci; zaměstnávají se všeobecně v dolech. Indiáni pevných sídel nemají. V dubnu a srpnu přepravuje se na půlostrov přes záliv Mexický s protějšího břehu několik set Indiánů kmene Jaquiův a Mayův, kteří usazují se na krátký čas na březích zálivu Pechilinqueského, kde loví perly. V době té stany jejich rozloženy bývají od jmenovaného zálivu po ostrov S. Marcos, známý krásnou úbělí.

Pobřeží půlostrova na straně oceánu Tichého vykazuje velmi malé osady; v zálivě Magdalenině, San Quintinské a To-

dos Santosské bělí se některé dvorce, jichž obyvatelé chovají dobytek. Pustými horami bloudí horská ovce, kalifornský jelen a jiní ještě přežvýkavci, živíce se hlavně hořkým cytisem, rostoucím mezi skalami a trninami. Na ostrovech tvoří se mohutné vrstvy hmot, obsahujících fosfor a čpavek, jež vyvážejí se do krajů rolnických jako guano.

Hlavní město půlostrovní, La Paz, leží v rozkošném zálivu, v němž sta lodí najíti může ochrany; je to také jediný přístav, jenž otevřen jest vnějšímu obchodu. Tu zastavují se parníky ze San Francisca, jež plují do Mazatlanu a Guaymasu, a lodi plachetní se zbožím určeným do různých přístavů na Tichomoří. Obyvatelé, počtem něco přes 5000 osob, jsou původu španělského. Ulice městské

Mexico.

vynikají vzdušností, šířkou, délkou a ozdobeny jsou dvojnásobnou řadou jasanů. Kamenné stavby, z větší části přízemní, mají krytinu taškovou, průčelí bíle natřená a zelené žalusie. Ženy vynikají krásou, dobromyslností a hudebností. Nezřídka ozývají se v tichých nocech letních po ulicích umělé skladby na piano, provázeny jsouce lahodným zpěvem. Budovy obklopují obyčejně čtvercové nádvoří, jež proměněno bývá v květinový sad. Jihovýchodně odtud od San Antonia po San José del Cabo provozuje se orba a chov dobytka. Kde jsou prameny vodní, pěstují se třtina cukrová, rýže a frijoly (černé boby), sázejí se oblíbené stromy, a každé místo prázdné zdobí se záhony květinovými. Dobytka chová se tolik, kolik ho lze uživiti; stráně poskytují výživné trávy a kaktů, jimiž v suchém létě zvířata

zahánějí hlad a žízeň. Sýry z těchto končin i maso mají pověst nejlepší. Od San José del Cabo po mys sv. Lukáše pobřeží je skalnaté a pusté a oživeno množstvím velikých ptáků, bahňáků, jimž příliv skytá znamenité potravy. Na mnohých místech daří se perlorodkám a plžům, nachovcům, jichž užívá se ku barvení hedvábí. Blízko San Antonia doluje se též na zlato a měď, zvláště v Santě Rosalii (v dole, zvaném Boleto).

* * *

Dle všeho děly se v Mexicu tytéž proměny povrchu zemského jako v Cordillerách severoamerických. Zde patrna je „rýha zemská", kterou značí pásma, omezující na jihu planinu Mexickou, vedoucí přes ostrovy Západoindické a Azory do Středozemního moře evropského a odtud přes Javu kolem celého světa. Zde rýha přerušuje směr mexických Cordiller; všecek kraj od ní na jih ležící má vzhled země pokleslé, nad níž jako za náhradu vztyčily čela svá obrovské sopky, většinou dosud živé a částečně činné. Západní Sierra Madre v době proměn zůstala nedotčena; ale vedlejší průrvy, jako ozvěny průlomu hlavního, objevily se v ní přece a vyvolaly sopečné výlevy, jež všecku krajinu přikryly. Mnohem větší zlom horstevní nalézti lze na východě, kde planina podél zálivu Mexického tak asi poklesla jako Veliká pánev podél Sierry Nevady. Východní Sierra Madre směrem dovnitř ohraničena jest podélnými zlomy a jeví mnohem více znaků poklesu krajinného nežli Sierra Západní. Pokleslé části východní ponořily se do zálivu Mexického; nyní tu a na pobřeží unijském nastaly poměry stálé, tak že mohly vzniknouti rozsáhlé útvary pobřežních usazenin.

Při oceáně Tichém ponořila se s pobřežím i část Sierry, při čemž vznikl záliv Mexický; stopy poklesu lze tu dosud sledovati na tichomořských ostrovech i v zajímavých údolích podmořských, podélných a příčných. Proměny tyto a přemisťování terrainu počaly v době třetihorní, pokračují ještě nyní, a prozrazují se na mnohých místech zemětřesením a výbuchy sopečnými. O mládí mexických změn lze souditi též dle toho, jak údolí vznikala tekoucími vodami; nepokročilť tu dosud vývoj jejich tak, jako v Cordillerách unijských.

Obrovské hory kuželovité, jako Nevado de Toluca, Iztaccihuatl, Malinche, Cofre de Perote, Cerro de Tequila a Zempoaltepec, jichž obsahem jsou trachytové a andesitové lávy a tufy, dlužno nyní považovati za sopky dávno vyhaslé, tak že není třeba výbuchů jejich se obávati. Pokud se týče činných sopek nynějších nebo sopek dočasně dřímajících, lze je potud za skutečně činné považovati, pokud záznamy o jich výbuších jsou po ruce, a pokud vyvřeniny jsou toho důkazem.

Dějpisnými zprávami lze doložiti výbuchy těchto osmi sopek, ležících everně od šíje Tehuantepecké: Popokatepetlu, Citlaltepetlu (Picu dese Orizaba), Tlaxcaly, Tuxtly, Colimy, Jorulla, Ceboruca a Tezontlea.

Popokatepetl soptil r. 1496, 1509, 1519, 1530, 1548, 1571, 1592, 1594, 1642, 1663, 1664, 1665, 1698, 1720, 1790 a 1804; čím dále, tím v delších přestávkách. Ve století španělské okkupace byl zajisté velice neklidný, neboť soptil sedmkráte, způsobiv veliké zhouby v okolí Mexica a Puebly. V XVIII. stol. soptil dvakrát a ve stol. XIX. pouze jednou. Nyní vycházejí z jeho jícnu pouze páry a dým, a není vyloučeno, že by někdy soptiti nezačal. Poslední výron lávový sběhl prý se r. 1548.

Podobně zachoval se Citlaltepetl. Od r. 1613 do 1736 nesoptil; také od r. 1777 do 1870 odpočíval. V stol. XIX. chrlil pouze něco málo popelu (r. 1870 a 1895).

Tlaxcala, 3300 vysoká sopka, byla činna jen r. 1519 a 1540; ochabnutí její již tehdy bylo úplné. Tuxtla, 1500 m vysoká, projevila první výbuch historický teprve r. 1664, po němž následovaly výbuchy r. 1772, 1793 a slabý r. 1853. Výbuch popelu r. 1793 byl neobyčejný; zakryl slunce v území 350 km dlouhém až po Oaxacu.

Sopky tichomořské oblasti jsou dle všeho nyní činnější, nežli bývaly před Kolumbem. Colima, největší z nich, soptila r. 1581, 1590, 1611, 1749, 1770, 1806—1808, 1818, 1869, 1872, 1873, 1874, 1877, 1880, 1885—1887 a 1895—1903. Zvláště strašlivé a obrovské byly výbuchy r. 1806, 1818, 1869 a 1903, při nichž popel zalétal až po Zacatecas a San Luis Potosi. Při poslední činnosti byla patrna spojitost s činností sopek západoindických a středoamerických. Jorullo dle líčení Alexandra Humboldta vznikl r. 1759 a přes 15 let se vyvíjel, vyrážeje obrovské spousty lávy ze svých útrob; později se uklidnil a dosud jeví se jako vulkán, z něhož vystupují pouze oblaky dýmu. Ceboruco otevřel jícen sopečný teprve r. 1870 a podruhé r. 1875, vrhaje spousty popelu ke všem stranám světa. Tezontle u Tlapy, ve východním Guereru projevil sopečnou činnost svou teprve r. 1875.

S činností sopečnou postupují zároveň otřesy povrchu zemského, jež v Mexicu často se objevují a hrozné spousty způsobují. Ohniska jejich jsou v krajině Oaxacy, Tehuantepecu, Acapulca, Chilpancinga, Colimy, Guadalajary a Orizaby. Jak sděluje E. Celer, písemné zprávy Azteků vypravují o zemětřeseních, jimiž hory se sesouvaly a země se otvírala. Také zprávy španělské litují mnoho sesutých chrámů. Katastrofálních zjevů prokázáno jest na 40; menších, na úzký okruh území se vztahujících zemětřesení, zaznamenávalo se dosud na 1500.

Poslední katastrofa sběhla se r. 1902 dne 16. ledna, kdy rozvráceno bylo zemětřesením Chilpancingo, hlavní město státu Guerrera, částečně též Chilapa, Iguala a Tasco; mnoho lidí při tom zahynulo, a hrůza zasáhla všecek kraj až po Acapulco, Oaxacu a Telmacan. Před tím již Chilpancingo postiženo bylo zemětřesením 24. ledna 1899, ale škod nebylo tolik jako o tři léta později, poněvadž síla vln poněkud ochabla velikou rozlohou území zemětřesného. Zmínku zasluhuje pozorování, že při většině mexických zemětřesení nenalezly se osy zemětřesného území ani jejich centra, nýbrž že otřesy dály se na různých

místech bez jakéhokoli systemu a souvislosti. V Mexicu severním zemětřesení nejsou tak hojná jako v Mexiku jižním; ano lze je pozorovati jen na některých místech.

Nad čáru věčného sněhu vyčnívají tři mexičtí obři horští. Následkem toho není tu ani zaledněni přílišné. Prohlubiny mezi třemi hroty na vrcholu Iztaccihuatlu vyplňují dle Ordoñeza silné ledovce, vzniklé z hrubozrnného sněhu. Četné terasovité morény svědčí o tom, že pohyby ledovcův a jejich ubývání nedělo se nepřetržitě, nýbrž v přestávkách a nerovnoměrně. Hlavní sněžníky na Popokatepetlu rozkládají se na straně severní; na Orizabě v pásmě nejvyšších 300 m. Hranice vzrůstu stromového kolísají mezi 3900 a 4100 m. Až do výše 3000 m lze provozovati na svazích polní hospodářství, zejména pěstění bramborů. Ve výši 2700 přestává vzrůst borovic.

Bohatství rudné, jímž Mexico se vyznačuje, přičítati lze na vrub sopečných převratův a výbuchův. V první řadě jmenovati jest krajinu hlavního pásma sopečného, kde prahorní, prvohorní útvary prostoupeny jsou nesčetnými stříbrnými žilami a shluky, jež podobají se vydatností stříbrným coukům nevadským. Veta Madre u Guanajuata má 9–50 m tloušťky a 16 km délky. Veta Grande u Zacatecasu mocna jsouc 25 m, sledována byla v délce 4·5 km. Cantera u Zacaterasu má sílu 20 m; Veta Colorada u Parralu sleduje pruh stříbrné rudy v délce 12 km. Od okkupace španělské na naše dni vytěžilo prý se tu stříbra v ceně 3600 mill. pesů. Kromě rud stříbrných vyskytuje se zde hojnost rud olověných, zejména u Hidalga. Rudy měděné těží se v jižní části Západní Sierry u Inguaranu a Michoacanu; rudy železné v střední části Západní Sierry u Duranga, kde Cerro de Mercado představuje nejbohatší ložisko železné rudy ve všem Mexicu. Velmi hojné jsou tu nálezy „železa povětronního", jež z většího dílu není nic jiného než zvětralá ruda železná z kamení sopečného. Uhlí poskytuje Sierra Východní, zvláště u Puebly a Monclovy. Polodrahokamů, zejména opálů, nachází se hojně u Queretara, mramoru a onyxu u Tecali v Pueble, u Oaxaky a Chilhuahui. Sůl vyskytuje se v některých pramenech Východní Sierry a v pobřežních lagunách na obou pobřežích.

Poloostrov Yucatan, nápadný geologickou stavbou a morfologickými zvláštnostmi, podobá se poloostrovu Floridě, s nímž uzavírá záliv Mexický. Jako Florida též Yucatan směrem do zálivu provázen jest aspoň 200 km širokou mělčinou, jevě se na povrchu svém v podobě zvlněné nížiny, která pozvolna stoupá do Quatemaly a jižního Mexica. V jádru svém poloostrov chová třetihorní vápence, které u Ticulu vystupují do výše 275 m, u Xulu 250 m a na hranicích quatemalských až do 400 m, tedy výše nežli na Floridě. V krajině Punty Seiby, mezi Champotonem a Campêchem pobřežní vápencové skály vystupují do výše 60—120 m; ale všude jinde nízké duny a zátoky mangrovové překážejí plavbě námořní, jsouce na málo místech přístupny. Je tudíž lodem před pobřežními městy kotviti na několik mil daleko v moři a zboží dopravovati na pevninu v malých člunech. Severní pobřeží provázejí všude laguny podobné lagunám

východofloridským; nejmocnější z nich, Lagartos, nabyla názvu „Ria“, jako na Floridě laguna Indian River a Matanzas River, ačkoliv obsahuje v sobě slanou vodu a v době letního sucha jako jiné laguny slouží za komoru k výrobě soli.

Jižně od mysu Catoche zátoky Ascension a Espiritu Santo dovolují přistati lodem jen nehlubokého ponoru; rybáři mají za to v nich znamenitá stanoviště. Pro námořní plavbu a obchod nepatrný význam má též zátoka Chetumalská, vroubená na všem obvodě houštinami mangrovovými a nepřístupnými mělčinami. Ostrov Cozumel, území nad 30 m vystupující, rostlinstvem svým zřejmě ukazuje na bývalé spojení s půlostrovem. Ostatní skupiny ostrovů, jako: Arcas Keys, Triangulos, Arenas Keys, Alacran Keys a na východě Chinchorro Keys jsou stavby korálové, jež paroplavbě způsobují mnoho překážek.

Vnitřek půlostrova Yucatanu vápencovým útvarem svým připomíná krasová území evropská, v nichž nedostatek vody vždy je nápadný. V době dešťův objevují se tu v sníženinách nehluboké laguny (akalchés), jež v době suché opět mizejí až na některé, v nichž voda zůstává nepřetržitě. Veliká část dešťů vsakuje se do země, z čehož souditi lze o podzemní síti říční; cenotes, druh zvláštních studní přírodních, v nichž voda v hloubi 10 až 60 m pod povrchem zemským se usazuje, podporují onu domněnku. Na některých místech objevují se též rozsáhlé jeskyně. Půda je celkem suchá a málo plodná, jsouc pokryta skoro všude nízkými křovisky, aloëmi a kakty.

2. Podnebí.

Přihlížejíce ku podnebí republiky, pozorujeme, že severní část její náleží pásmu mírnému a jižní horkému. Od pobřeží k temenům hor je chladněji a chladněji. Kdežto u nás ubývá teploty o 1°C z jara a na podzim na každých 180 m výšky, v létě na 160 m a v zimě na 200 m, v Mexicu klesá o stupeň na každých 189 m při nebi jasném a na 194 m při nebi zachmuřeném. Je-li ve Vera Cruzi 42°C, má hlavní město (2265 m) jen 31°C, Popokatepetl na temeni 13°C, ačkoli vítr a slabý tlak vzduchový teplotu značně zmenšuje. Tím se stalo, že povaha půdy větší měrou působí na poměry podnební nežli šířka zeměpisná. Proto bývá nyní zvykem rozeznávati v Mexicu troje pásmo podnebné; **horké** (tierra caliente) od hladiny mořské do výše 1000 m (dle Hellwalda, Lauterera a j. 1200 m), v němž průměrná teplota červencová obnáší 22—30°, lednová však 17·5—25°; **mírná** (tierra templada) ve výši od 1000 m do 2000 m (od 1200 m do 2200 m) nad mořem Tichým i zálivem Mexickým, v němž průměrná teplota červencová kolísá mezi 20—25°, kdežto lednová poklesá na 10°—20°, někdy i níže, asi jako v jižní Francii a Lombardii; **chladné** (tierra fria) nad 2000 m výšky (dle jiných nad 2200 m) s rozmanitými teplotami nižšími nežli v pásmě předešlém, zejména ve vysokých Sierrách.

Pachuca v Mexicu.

V pásmě prvním daří se třtina cukrová, káva, kakao, vanilka, bavlna a indigo; všude je horko a na místech vlhkých nezdrávo; zde je též sídlo žluté zimnice. Tierra caliente sahá dovnitř republiky až po úpatí horstev. Nejníže vyznačuje se písečnými pustinami, výše bujnou zelení lesův a nádherou americké flory, zastoupené zvláště „královským rodem ušlechtilých palem". K nim přičísti dlužno stromy mahagonové, ebenové, kampechové a jiné, jichž barevná dřeva posílají se do Evropy. O kmeny ovinují se kvetoucí lijany, ve větvích pestří se cizopasné orchidee, vanilky, ananasy, na výsluní bujejí různá koření, americký fíkovník, mučenky a jiné rostliny rovníkové.

Pásmo druhé dotýká se skoro výše hlavního města, vyznačujíc se nádhernou vegetací. Tu vládne věčně příjemné jaro; krásou přírody a zdravým podnebím stala se pověstnými města Jalapa, Tasco a Chilpancingo. Ve vyšších polohách vyskytují se stále zelené duby, jež tvoří rozkošné lesy; banany a třtina neprospívají. Nemoci pásma pobřežního přestávají, a vzduch lahodný a vonný prosycen je příjemnou vlhkostí, veliká vedra ani veliké zimy se neobjevují, rostlinstvo odívá se v nejjasnější zeleň. Poněvadž tierra templada sahá příliš do oblak, vysočinné pláně a města na nich bývají zhusta zahaleny hustými mlhami.

V pásmě třetím vzduch je řidší, chladný a suchý; příroda odívá se v nové, zajímavé roucho. Nebe bývá jasné, bezmračné, ovzduší čisté, nezakalené. Rostlinstvo ztrácí výraz tropický, není bohaté ani bujné, ale leckde chudé a zakrnělé. Na místě dubů objevují se stromy jehličnaté, zvláště borovice; kukuřice, pšenice a ječmen dorůstají znamenité jakosti. Čím dále k severu, tím více ubývá vlhkosti, a kakty s agavemi stávají se typickými rostlinami, ustupujíce konečně v pustinách Bolsonu de Mapimi a Llanu de los Gigantes odporně páchnoucím křům artemisiovým a meskitovým. Ve výši 2500 m, tedy výše nežli je úval Mexický, podnebí i seveřanu zdá se býti citelně chladné; stromy olivové v této výši nedávají plodův, ačkoli v sadech úvalu Mexického se pěstují se značným prospěchem. „Nejvyšší polohy pásma tohoto mají charakter našich hvozdů; všude tmějí se kromě cypřišův a modřínů vždy zelené konifery, mezi nimiž borovice Montezumova známa je jehlicemi stopu dlouhými. Doleji v úvalech mísejí se s nimi duby v létě i v zimě zelené s listy celokrajnými, jichž řád vyznačuje se osmdesáti druhy, dosáhnuv právě tu nejvyššího vývoje." (Alfred Kirchhoff.) Sněhu bývá na výšinách nejvíce v lednu, nezřídka k čáře 3000 m nad mořem, nejméně v září.

Jižně od obratníku raka nazývá se doba dešťův (od června do listopadu) zimou (inverno), pěkné počasí (od prosince do května) letem (verano). Tu mají průměrně:

	v červenci	v lednu	ročně
Vera Cruz	27·7°	22·1°	25·4°
Colima	28·5°	23·0°	26·1°
Cordoba (928 m nad mořem) .	23·1°	17·7°	23·5°
Mazatlan	28·9°	18·1°	25·0°

Nezřídka však severní nebo severozápadní větry (nortes) způsobují v době od podzimní rovnodennosti do dubna takové snížení teploty, že na př. v Mazatlanu poklesla na +5°, v Colimě na +8°; Tuxpan pod 21° s. š. měl roku 1899 dokonce —1·2° a Vera Cruz skoro 0°. R. 1895 objevila se sněhová vánice až v okolí Montereye a Linaresu i v Papantle, ústředí plantážnictví vanilkového. Nortes trvávaji 3 až 4 dni, někdy 10 až 12 dní. Za to jižní pobřeží mexické charakterisuje výrok Humboldtův: „Acapulco a údolí Papagaya náležejí k nejteplejším pruhům na povrchu zemském."

Uvnitř země Mexico (2265 m nad mořem, při 19° 26′ s. š.) má průměrnou teplotu 15·4° (jako Nizza a Livorno), v květnu jen 19·6 (Nizza a Livorno 24°), v lednu 12·5 (Nizza 7°, Livorno 8°), tudíž celkem mírnou, ač řadí se v pásmo studené. Dále pozorovalo se teploty

průměrně	v lednu	v červenci	ročně
v Saltillu	12·9°	23·9°	17·9°
v Zacatecasu . . .	11·1°	17°	14°
v Guadalajaře . .	14·2°	22°	19·8°
v Oaxace	17·5°	21·7°	20°

Mimo to značný je rozdíl mezi teplotou noční a denní; všeobecný zvyk obyvatelstva haliti se ve vlněné šátky (serapes) a všude je s sebou nositi vyplynul zajisté z nutnosti ochrany před nebezpečným nachlazením. Nejvyšší pozorovaná vedra byla v Coahuile 41°, v Zacatecasu 33° a v Guadalajaře 34°.

Pokud se týče srážek vodnich, lze říci, že v Mexicu na severu i na jihu (zvláště jižně od 28°.) střídá se doba deštivá (tiempo de agua) s dobou suchou (tiempo de seca). Deště objevují se v podobě krátkých, hustých průtrží, provázených hromobitím. Nejvíce pršívá v červnu, červenci, srpnu a září; tehdy začíná pršeti každý den o něco dříve a od 11. hodiny dopolední se lije se vší oblohy až do jedné nebo dvou hodin odpoledne s prudkostí tropickou. Potom poněkud pršeti přestává, a o půlnoci se bouře utišuje. Jitro bývá zpravidla jasné. Kromě těchto dešťů přicházejí ob čas bouře a průtrže ojedinělé; nejvíce jich bývá počátkem února (aguas nieves). Pak se počasí ustaluje a zůstává suché do května. Hory vysoké halí se, i když neprší, v závoje mlh a mraků, z nichž vybírají se někdy teprve v pozdějších hodinách odpoledních, kdy obnažená čela jejich zdobí se čarovným leskem zapadajícího slunce. V době deštivé Orizaba, Cofre de Perote, Popokatepetl a Iztaccihuatl z mraků vůbec nevystupují.

V městě Orizabě dosahuje sloupec spadlé vody 2091 mm, v Jalapě 1299 mm; Vera Cruz vykazuje 1469 mm, Tuxpa 1430 mm, Puebla 1094 mm, Mexico 610 mm, Toluca 627 mm, Zacatecas 691 mm, San Luis Potosi jenom 370 mm. V městě Chihuahui napršelo v 47 dnech deštivých 309 mm, v Durangu za 67 dní 492 mm a z toho za jediný den 105 mm. V Zacatecasu za den napršelo (1900) 207 mm, v Mexicu (1888) 64 mm.

Na pobřeží tichomořském mívá Culiacan průměrně srážek 305 mm, Mazatlan 787 mm, Guadalajara 872 mm a Colima 1060 mm.

V době obecného sucha vznášívají se nad planinami prašné a písečné víry, jež tak vyplňují vzduch, že průhlednost jeho v době této je velmi nedokonalá, a zápal plic stává se jimi nemocí endemickou; záležíť prach hlavně z částeček sopečného skla a prachu pemzového. Víry, remolinos de polvo, vznikají z porušení rovnováhy ve vrstvách vzduchových; otáčejí se kolem své osy, a s hvízdem

Opuntiové žně v San Juanu Teotihuacanu.

Dle fotogr. Underwood & Underwood v Londýně.

zvedají písek a lehké předměty do výše 500 až 650 m, dosahujíce průměru 10 až 13 m a rychlosti 30 km za hodinu. Čím se více prodlužují, tím ubývá jim síly a prudkosti, a naposled se rozpadávají. V té době nezřídka objevují se tu i záludné obrazy vzdušné, fata morgana.

Na poloostrově Yucatanu průměrná roční teplota v hlavním městě Meridě obnáší 25·9°; nejvyšší teplotu značí 40·5°, nejnižší 8·8 (r. 1899, kdy „studená vlna" dotkla se všeho jihu států Spojených). Nejtepleji bývá od dubna do června. Srážek napočtlo se v Meridě 913 mm ročně, tedy méně nežli na Floridě. V zimě navštěvují nortse pobřeží Yucatanu a jsou postrachem mořeplavců.

3. Rostlinstvo a živočišstvo.

Rostlinstvo mexické, původně čisté a prosté po době třetihorní značně se cizími prvky promísilo, tak že v něm patrny jsou druhy praamerické, andské, tichomořské, atlantské, arktické, antarktické i takové, jež nalézti lze po všech dílech světa, zvláště na pobřežích a podél sladkých vod. Mexico s Texasem, Guatemalou, Hondurasem a Salvadorem představuje zvláštní botanické území, pravlast to kaktův, agave a yuccy. Kaktů počítá se tu na 500 druhů. Zvláštním tvarem, pni a větvemi bezlistými podobají se sloupům, kyjům, kulím, lupenům a hadům; zelená kůra jejich koná úkol listů, které bývají trnité a zakrnělé; květy vynikají nádherou, plody jsou bobule mnohosemenné. Nesnadno sesychají a ostny svými chrání se býložravých zvířat. Nopály nebo opuntie vyznačují se sploštělými, okrouhlými tvary a krátkou korunou okvětní. Visnaga jmenuje se kaktus bradavičnatý a ostnatý, pitaya říkají malým kaktům sloupkovým, cardones mohutným kaktům sloupovým, až 15 m vysokým, jichž větve podobny jsou svícím voskovým. Pitaye a cardones dávají sladké, poněkud zakyslé ovoce. V Dolní Kalifornii roste sloupový kaktus, na jehož konci rozvíjí se svazek listův a lata žlutých květů. Liliovitých agav rozeznává se na 100 druhů. Návštěvníkům Mexica zůstávají nezapomenutelné yuccy, jichž krásná květenství objevují se dvakrát do roka.

K texassko-mexické floře pojí se flora tropická a tropicko-andská, vyznačujíc se milými kapradinami stromovitými, různými palmami, bambusovými travinami a stále zelenými stromy listnatými. V houštinách pralesů všude zříti lze půvabné květy orchideí a arvideí. K rostlinstvu tropicko-andskému druží se rostlinstvo atlantské a tichomořské, z něhož zvláště populární stala se Tillandsia usneoides, zvaná mexický mech, zdobící stromy lesní jako naše dlouhé lišejníky. I druhy rostlin, jimž určeno je kvésti v krajích arktických, objevují se tu na vyšších polohách v četných odrůdách.

Všude na mělkých pobřežích mořských zakořenila se mangrove solná (Rhizophora mangle), jež odvážně postupuje i proti divokému vlnobití a hustým větvovím zadržuje těžké bahno, v němž bujné odnože nalézají dostatek potravy. Hustá spleť větvic, kamenův a ohebných šlahounů dere se do moře, připravujíc pevnině novou půdu a skrýš miriadám komárů, kteří lační krve přepadají bez milosrdenství rybáře nebo lovce pestrobarevných ptáčat. Dále od pobřeží hlavně podél řek, roste mangrove bahenní, nad niž vyčnívají divoké palmy kokosové, a kde odstrašuje jablíčkovitými plody jedovatý strom manzanillový (Hippomane). Haematoxylon campechianum dosahuje výšky 6–12 m, hubě všeliké rostlinstvo, jež ve stínu jeho počalo klíčiti. Rozmanité fíkovníky, pérovité mimosy a ipomeje poskytují člověku ochrany před žárem slunečním. K nim druží se pryšec (Euphorbia pulcherrima), mnohonásobně rozvětvený keř s květy velikými jako talíře a seskupenými v červené okolíky, strom malvový (Malvaviscus

arborens), jehož větve druhdy poskytovaly materiál na biče otrocké, keř Tecoma, jehož ratolesti vinou se jako pružné úponky až k temenům houštin, kde s jinými ještě rostlinami úponkovitými splývají v pestré girlandy.

Z 1100 druhů palem nejméně 100 druhů vyskytuje se v rostlinném světě mexickém. Palma zakrslá (Chamaedorea tenella) a 40 podobných druhů vyrůstá 30 cm výšky a rozvírá přívětivou korunku na kmeně prst silném. Hlavními zástupci lesů mexických jsou duby (60 druhů) rozlišné dle toho, na jaké půdě rostou, v které výši a při kterých podmínkách. Ve vysokých polohách převládají stromy jehličnaté, a mezi nimi zvláště smrky ve dvaceti odrůdách. Endemická Abies religiosa, oyametl, jedle posvátná, roste ve výši až 3600 m.

Nejbohatší pruh mexického rostlinstva šíří se ve výši asi 1000 m nad mořem, kde bývá dosti vláhy, a kde zvětralá láva v jemnou prst proměněná, obrovský vzrůst jeho podporuje. Myrtové, vavřínové a dubové háje plny jsou svěžího podrostu, jenž pod nimi bují, po kmenech jejich se popíná a plazí. Tady jako v nejnádhernějším skleníku původ má na 500 druhův orchideí (370 na stromech), což značí asi 8 % mexického rostlinstva; tady lze prodlévati v nejlíbeznější říši fantastických květův a unášející vůně. Ve výši 1000 až 2000 m překvapují botanika stromovité kapradiny, jichž štíhlé koruny houpají se větrem nad dumnými pralesy jako koruny velebných palem. Středoevropské stromy ovocné a mnohé jiné, u nás neznámé, jako Anona cherimolia s plody velice chutnými, Persea gratissima a j. pěstují se všeobecně. Pestrou barvitost porostů doplňují: Cobaea scandens s červenými zvonci, 8 cm dlouhými, Datura arborea s bílými, vonnými korunami, několik druhů tabáku, Tropaeolum peregrinum, fíkovníky, magnolie, Bombax mexicana, Sterculia mexicana, podobná sterculii australské a j. Zvláště zajímavá je Mimosa pudica, jejíž jemně speřené listy při nejmenším doteku se uzavírají jako k nočnímu spánku.

Do výše 2500 m porostem horským zůstávají hlavně duby, z nichž Quercus insignis dává plody veliké jako pěst; na místě palem údolí a sníženiny vyplňují stromovité kapradiny. Až do této výše vyrůstá Psidium Guava se žlutými plody hruškovitými. Dužina plodů příjemně voní a velmi občerstvuje. Také plazivý kaktus (Cereus flagelliformis), jmelí, fantasticky kvetoucí orchidee a jemné kapradiny drobné vyplňují kdekterý koutek lesních tišin. Tu a onde ukazují se stromy jehličnaté, z nichž zvláště vyniká smrk Pinus Montezumae.

Nad 3000 m výšky květena nabývá vzhledu velehorského a severanského. Severní kokoška, nízká violka, kanadská máta, mačka a jiné rostliny chulí se vedle zakrnělých borovic k troskám skalním. Ve výši asi 4150 m přestává vzrůst stromů naprosto; nanejvýše zříti lze mexický jalovec, některé slaměnky, náprstník, ostřice a jiné rostliny, jež na hranicích věčného sněhu se usadily a zastupují lomikamen, jenž v Mexicu se neobjevuje.

Nad 4500 m mizejí stopy rostlinstva vůbec.

* * *

Rostlinstvo yukatanské omezuje se na rostlinstvo stepní. Pobřeží západní při Oaxace a Guerreru je pokryto v pruhu několika km do nitra země solnými a bahenními mangrovemi, pískem, bodlákem a opuntiemi nebo zelenými savanami, jichž půdu trávníky pokrývají po celý rok. Leckde objevuje se strom nebo keř, leckde ves Mixteců a Mexičanů. Malé háje stromů papírovníkových (Curatella americana) poutají na sebe pozornost zvláštním chřestem, jejž listy vydávají, když vítr jimi pohybuje. Lesy v státě Oaxace jsou dosud tak husté, že některé partie jejich pro nepřístupnost stávají se pralesy, obývanými jaguarem a pumou. Všeliké rostliny popínavé a cizopasné, břečťany a révy tak vyplňují koruny stromů, že slunce jimi nemůže proniknouti. Palem a fíkovníků botanikové rozeznávají zde na 40 druhů; mezi ně druží se lilie bahenní, zemní orchidee, stromovité kopřivy, jichž dotekem způsobená bolest patrna je několik dní, ocotl, jehož kůry již Aztekové užívali proti zimnici a j. Mexico jeví se jako domovina našeho rostlinstva zahradního, jehož rozšíření uskutečnilo se v době tří století. R. 1847 poprvé zavedeny byly u nás kakty.

Ovoce měli staří Aztekové hojnost; zvláště požívali ananasů, fíků kaktových, tomatů, papayův, ořechů kokosových, zemních, vlašských, yamů, batatů, melounův a tykví, kromě různých ještě jedlých kořenův, hlíz a zelenin. Nápoje Indiáni kořenili si vanilkou; třtiny cukrové a kakaa neznali.

Planiny, zvané „mesas", pokrývají trnitá křoviska, svahy hlubokých kaňonův a úvalů vrby, topole a různé květiny, na jichž barevných korunách oko rádo spočívá, poněvadž připomínají nám údolí naší domoviny. „Podél vod objevují se staří známí, smrky, po nichž vesele proháněji se šedé veverky. Pod zbrázděným kmenem stromu mollového (Schinus Molle) choulí se chata kočovného Indiána z větví a rákosí, od níž nedaleko několik ovec a koz se pase na lebedě (Obione canescens) vedle hubeného mula, jenž neokovaným kopytem roztlouká bodlinaté kakty, aby se jimi nasytil a napojil. Na prairiích jižně od Colorada bujejí bohaté traviny a vonné květiny, mezi nimiž zvláště nápadny jsou Peteria, Peganum, divizny, španělský pepř; nad ně vyčnívají malé stromy, kře.a kvetoucí agave. V zimě a v době suché mizí ovšem krása barev, ustupujíc truchlivé šedi a hnědi." (Lauterer, Mexico 1908).

Z rostlin užitečných a pěstovaných je na prvním místě kukuřice, jejíž původní okršlek kulturní byla tierra templada a fria do výše 2800 m. Rýže daří se nejlépe v Michoacanu, Colimě, Morelu, Vera Cruzi a Tepicu; rovněž pšenice a ječmen dává nejlepší žeň v polohách vyšších až po 2900 m; pěstění bobů věnuje se tak veliká pozornost jako pěstění kukuřice; hrách výtěžkem rovná se pšenici. Bataty a yamy daří se v poloze tropické, brambory v poloze mimotropické; batatů bývá dvakrát tolik jako bramborů. Pepř červený a zelený, hojně užívaný, rozšířen je všude v nejrozmanitějších odrůdách.

Čistě tropickou rostlinou kulturní je kakao, jehož domovinou

bylo a dosud je Tabasco a Chiapas (Soconusco). Stromy kakaové mívají výšky 4 m, vždy zelené listy a hnědou kůru; vyžadují dobré, hluboké půdy. Nevonné, četné květy vykvétají z kůry větví a kmenů. Kávovník daří se ve výši od 750 do 1300 m; nese čtvrtým rokem 250 g plodův, později ročně průměrně 500 g, jestliže četní nepřátelé jeho dovolují plodům jeho dozráti. Máť kávovník za nepřátele opice, netopýry, krysy a papoušky, 30 druhů brouků, 10 druhů motýlů, 4 druhy cvrčků, dva druhy much, patero štěnic, patero mšic, patero červův a mnoho slimáků. Nejlepší káva rodí se v Uruapamu a v Santiagu de Tuxtla. Cukrová třtina vyplňuje plantáže i ve výši 1600 m. Z dáli plantáže podobají se polím kukuřičným.

Indiáni mexičtí.

Bavlna pěstovala se v Mexicu od starodávna a to na keřích 6 m vysokých (Gossypium arboreum) i na rostlinách jednoletých po způsobu, v Unii zavedeném. Leč výtěžek bavlny nikdy nebyl pronikavý pro rozmanité překážky, jež působily hlavně roje rozmanitého hmyzu. Tak vytěžilo se bavlny r. 1898 asi 46 mill. kg, kdežto r. 1900 pouze 22 mill. kg. Zvláště výborná bavlna těží se v okolí Ria Nazas, při laguně de Parras, u Campeche a Ooxacy. Pěstění bavlny vyžaduje veliké práce a dobrého hnojení; špatná pole rodí málo. Počátkem dubna začíná setba. Okopávání a pletí provádí se bez ustání. Jako svíčky stojí keře bavlníkové v čistých brázdách; v červnu počínají kvésti, ráno žlutě, v poledne bíle, večer červeně; roje včel obletají květné laty a oplozují je. Leč do semeníků klade vajíčka zobo-

noska Anthonomus grandis a vyžírá nezralá semena. Podobně činí jakýsi druh nočních motýlů. Zpravidla každý keř mívá až 12 plodů, plných jemné bavlny. Pilný dělník nasbírá s křů denně cent surové bavlny. Semena, jichž oleje lze všelijak upotřebiti, oddělují se od jemných vláken, po čemž bavlna se lisuje a do obchodu posílá. V době aztecké těžilo se bavlny více. Mexických 260 křů dává 1 kg vláken, kdežto texasských rostlin je na 1 kg potřebí 400 kusů. Nejlepší bavlnu dodává Acapulco v délce 37 mm, Coahuila a Durango o 37 mm, Vera Cruz o 34 mm, Tepic o 31 mm a Oaxaca o 30 mm délky.

Kromě bavlny Aztekové užívali na tkaniny a pletiva vláken mnohých rostlin, zejména agav. Na Yucataně byla to Agave saxi, na Sieřře Madře v Coahuile, Nuevu Leonu, Tamaulipasu a v San Luisu Potosi Agave ixtle. Tkanivu z agave saxi říká se henequen neboli konopí sisalové; r. 1904 vytěžilo se ho celkem 101,393.348 kg za 31,997.600 pesů. Vláken užívá se též k výrobě papíru. Z rostliny, zvané maguey (Agave americana), čerpá se chutná šťáva k úpravě národního nápoje, pulque. Jakmile totiž šesti neb sedmiletá agave nasadí na květ, odřezává se špička květného lůna; rána se brzy zjizvuje a po 6 měsících znovu nožem otvírá, aby z ní míza mohla vytékati.

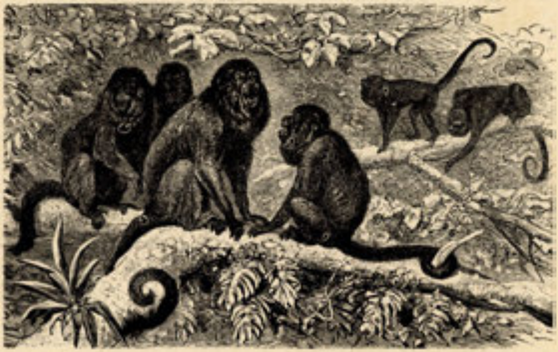
V době mízového toku po dobu 5—6 měsíců lze denně získati $^1/_4$ l „medné tekutiny“, již dávají do zvláštních nádob, aby kysala. Je-li pulque hotova, rychle odváží se do výčepů, poněvadž v otevřených nádobách se kazí již druhého dne. Proto ji staří i mladí pijí rychle a s velikou zálibou. Také mezcal a jemnější jeho druh tequila vyrábí se z magueye v rozsáhlých haciendách na vysokých plošinách států Hidalga, Peebly, Mexica a distriktu federálního; tequily dává nejvíce Sonora a Jalisco. Agave saxi z Yucatanu do ostatních států jižních zavedená, náleží k důležitým rostlinám v průmyslu textilním. Listy její počínají se odřezávati, když je čtyřletá. Po nových čtyřech letech kvete a potom hyne. Vláken, jemnějších nežli jsou vlákna našeho konopí, užívá se ku pletení lodních lan, k výrobě pytloviny a visutých rohoží, kobercův a polovičního plátna. Železniční trať Merida Progreso byla zvláště vystavěna pro dopravu henequenu. Každá rostlina vydává ročně aspoň 500 g vláken. Rovněž vlákna divokého ananasu se z listů vyjímají a spřádají na pevná lodní lana.

Za důležitou rostlinu obchodní považovati lze též vanilku (Vanilla planifolia), rostlinu vstavačovitou, jež plazí se po stromech jako břečtan. Plantáže zakládají se tak, že stromy sázejí se nanejvýš 2 m od sebe a k nim přisazují se sazenice vanilkové. Sazenice zapouštějí kořeny a popínají se do větví a korun stromových. Záhy objevují se bledě zelené květy, jež oplozují v Mexicu včely rodu Melipona; v jiných zemích dělají tak sami lidé. Ze semeníku vyrůstají pak 30 mm dlouhé „lusky“ (vaginula), jež nezralé se trhají, ve vařící vodě klíčivosti zbavují, několik neděl suší, potírají máslem kakaovým a ve svazky o 50 kusech skládají. R. 1904 vytěžilo se jí 170.780 kg.

Tabák počal se v Mexicu pěstovati se značným úspěchem, zvláště po r. 1868, kdy ve válce kubanské mnoho uprchlíků z Habany zde se usadilo a rostlině pozornost věnovalo. Vyrovnává prý se tabáku kubanskému. Listy obalové přivážejí se z Javy, Sumatry a Bornea. Před tím kultura tabáková provozovala se hlavně v okolí Vera Cruze, v Tabascu a Tepicu. R. 1904 vytěžilo se 13,099.825 kg za 5,100.549 pesů.

Kaučuku těží se v Mexicu a v Americe Střední ročně asi 2,270.000 kg.

Domácí vinná réva (Vitis caribea) dávala tak výborné ovoce, že v století předminulém španělská vláda zakázala ji pěstovati a poručila ji vymýtiti, aby obchod s vínem pro sebe ponechala. R. 1884

Skupina vřešťanu.

vláda zavedla druhy rév jihoevropských. Severní státy posílají víno do Unie. Platy dělníků hospodářských a plantážnických bývají celkem velmi malé (asi K denně).

* * *

V Mexicu zastoupeno je zvířectvo severo-americké, středo- a jihoamerické; rozhraním jeho nazvati lze obratník raka. Přesně řečeno, fauna středoamerická rozšířila se v nízkých polohách podél zálivu Mexického po obratník, na straně západní, podél oceánu Tichého po stupeň 18. Z vačnatců zachovala se Didelphys virginica z doby mesozoické; z Jižní Ameriky přišli ploskonosé opice, hlavně vřešťani, jaguar, ocelot, puma, nosál (Nasua nasica), aguti, mico,

četní netopýři, mravenečník, pásovec, středoamerický tapír, pekari, paka, myši a mexický dikobraz. Netopýrů rozeznává se 30 druhů. Medvěda hnědého lze zříti tu zřídka; za to medvěd mýval, jenž živí se hmyzem, ptáky, vejci a rybami a jenž potravu z neznámého důvodu předními tlapkami do vody ponořuje, vyskytuje se všude. Puma, jinak lev americký, rozšířena je od Patagonie do Kanady; vyniká velikou krvežíznivostí, usmrcujíc mnohdy z touhy po krvi velmi mnoho ovec a jehňat. Jaguaři, nejstrašlivější dravci američtí, čekávají na kořist na pokraji močálův a řek, zmocňujíce se jí skokem. Jsou odvážliví, umějí plovati, ale před býky a voly ustupují. Dle statistiky značně jich ubývá. Ještě r. 1825 jaguar vplížil se do vsi Santy Fe a roztrhal faráře, jenž ubíral se do kostela sloužiti mši. Krysa Sigmodon hispidus staví si v plantážích hnízda z bavlněných vláken, živíc se bavlníkovými semeny. V domech žijí myši s bílými nožkami.

Dle „Zoological Reportu" z r. 1894 žije na světě 12.500 druhů ptáků; z nich dle Beristainova a Laurenciova katalogu zdržuje se jich v Mexicu 924. Mořské potáplice a buřňáci přebývají zvláště v Kalifornii. Hadilov Plotus Auhinga hnízdí na obou pobřežích. V lagunách zálivu Mexického zdržuje se mexický kormoran (Cuervo marino) a pelikán hnědý kromě kachen a husí, jichž napočtlo se 26 druhů. Agami, volavka, již snadno lze krotiti, opatruje stáda na pastvě a večer zahání je do chlévů, kráčejíc vážně za nimi. Zná hlas svého pána. Sluky v 23 odrůdách poskytují dobrou zvěřinu. Již Aztekům vzácnou byla sluka travní (Tringa magulata); v říjnu objevuje se v Mexicu sluka Gallinago Wilsoni z Unie, kde hnízdí. Hnědý kulík, podobný ibisu, uchyluje se do Mexica a Střední Ameriky na zimu z jezer unijských. V Yucatanu žije červený plameňák. Sedmnáct druhů koroptví najíti lze na rovinách a stráních mexických. Krocany chovali již Aztekové; v době nynější chov jejich poskytuje hospodářům značný výnos. Z holubů nejznámější je holub stěhovavý. Z ptáků dravých jmenovati jest bělohlavého orla skalního (Haliaetus leucocephalus), jehož mají ve znaku státy Spojené, a harpyi (Thrasaetus harpya), jež velikostí podobá se kondoru. Papoušků polétá na stromech 24 druhů; nejobyčejnější je Bolborhynchus lineolatus, nejrozšířenější druh Chrysotis, nejkrásnější druh Ara. Tukani američtí, kukačky, quetzalové (zvláště Pharomachus mocinno), zastupují ptactvo s peřím ozdobným, jako rajky na souostroví Indickém. Osmadvacet druhů datlů zbavuje stromy zhoubného hmyzu. Kolibříků rozeznává se v Mexicu přes padesát druhů. Čarovné jejich zjevy přivodily jim pěkné názvy, jako „Hvězdička Calliope", „Skřítkové" a j. Majíce křídla velmi vyvinutá a malé nožky, odkázáni jsou na říši vzdušnou. Jiný pták nelétá tak rychle jako kolibříci. Letu jejich nelze sledovati, poněvadž se pohybují jako vystřelená šipka. „Ze všech živých bytostí kolibříci jsou nejkrásnější a nejnádhernější. Drahokamův a kovů, jež uměním lidským nabývají zvláštního lesku, nelze přirovnati k těmto skvostům přírody. Velikost, hbitost, půvab a bohatou nádheru, vše dala štědrou rukou svým miláčkům. Smaragdem, rubínem, topasem třpytí se jejich šat, jehož nikdy neposkvrní prachem

pozemským, neboť po celý svůj život etherický sotva na okamžik dotýkají se země. Žijíce stále jen ve vzduchu, poletují dovádivě s květiny na květinu, jejímž nektarem se živí. Přebývá pouze v těch pásech zemských, kde se rostliny stále obnovují. Zdá se, že putují se sluncem, táhnouce s ním k severu a zase zpět, následujíce na perutech zefyrových věčného jara" (Buffon). Kolibříci se zobáčky dlouhými odkázáni jsou na květy dlouhé, se zobáčky krátkými na květy ploché: rozmanitost jejich podob vyžaduje rozmanitost způsobů životních. Jsou-li na svobodě, nemůžeme jich skoro ani pozorovati; naše smysly vypovídají nám vůči nim službu. Odkud, jak a kdy se vydávají na cestu, nikdo neví. Lesk a třpyt jejich tak je trvalý a tak rozmanitý v rozličném osvětlení, že nelze se diviti starým Mexičanům, kteří zdobili svůj oděv jejich kožkami. Nejmenší mexický kolibřík je čtyřbarevná Cyanomyia; Aztekové ji nazývali huitzitzilin.

Když se smráká, kmitá se vzduchem mexický kozojed, veliká vlaštovka noční, podobná výru, lovíc noční motýle.

Chřestýš severoamerický.

Z plazů jmenovati jest hada obrovského (Boa imperator), koralovce amerického (Elaps fulvius), četné zmije zimní a chřestýše druhu Bothrops a Crotalus, mnohé želvy, iguany, baziliška, gilu (Heloderma horridum), krokodila amerického a několik druhů alligatorů; z mloků podivuhodného axolotla (Siredon pisciformis, acacueyatla) a různé rosničky. Po každém velikém dešti mělké vody naplňují se žabami a čolky, kteří v suché době zalézají co děr. Mnohé druhy naplňují se před tím vodou tak, že vyhlížejí jako baňky; z té příčiny lze jim sucha přežíti. Had Obrovský, mazacoatl, není jedovatý; krásně červený korálovec, šestnácti až devatenácti, černými kroužky ozdobený, je velmi nebezpečen; chřestýši zpravidla jedem usmrcují v několika minutách, způsobujíce uštknutím rozklad krve a zbarvujíce krevní vodu na červeno; gila, jediná jedovatá ještěrka (60 cm zdéli), barvy hnědé s žlutými skvrnami, usmrcuje, uštknutými rýhovanými zuby.

Z mořských ryb prodávají se na trzích přístavních mořští pstruzi, okouni, žraloci ze zálivu Mexického, rejnoci a kladivouni.

Lepidosteus osseus, velmi chutná ryba dravá oživuje všechny sladké vody mexické. Lososi postupují ze zálivu do řek. V Riu de Lerma u Salamanky loví se malá Gambusia infans, jež rodí živá mláďata. Samice je dvakrát větší samce. Jinak sladkovodní ryby zdejší podobají se rybám jihoamerickým. Bílé perly poskytují škeble říční Unio rectus, žluté Unio dromas; jsou též perly růžové, purpurové i černé; modré bývají zvláštností.

Mezi hmyzem vyznačují se samičky červce nopálového (Coccus cacti); pozornost poutají pestře barevní brouci, motýli, pavouci, mravenci a moskyti; velice rozšířeni jsou štíři druhu Buthus, Araeus a tarantely. Brouk cucujo v noci světélkuje; cikády naplňují horký vzduch unavujícím zpěvem; z motýlů nejkrásnější jsou otakárkové; moskyti zavlečeni prý sem byli železnicemi z Unie; mravenci (Myrmecocystus melliger) sbírají lesní med, travní semena a sejí je. Štěnice zdržují se všude; bodnutí štíra z Jujutly usmrcuje děti.

Na ostrovech Tres Marias žije jedenáct druhů ssavců: mezi nimi malé opossum, mýval, zajíc, dvě myši, dva netopýři; všichni jsou příbuzni se ssavci pevninskými. Z 36 druhův opeřenců 24 druhy nevyskytují se na pevnině. Jinde, na př. v krajině San Blasu, rovněž je nápadno, že počet druhů ostrovních převyšuje počet druhů pevninských.

Živočišstvo na planině Mexické shoduje se celkem s novomexickým a arizonským v státech Spojených. Povahou svou jeví se jako boreální a zastoupeno je medvědem černým, jenž někdy objevuje se až v území panuckém, mývalem mexickým, coyotem, šedou liškou, jezevcem, kunou, smraďochem, vydrou, virginským jelenem, různými veverkami, zajícem, psem stepním, četnými hladovci s torbami v tlamě a myšmi.

Severoamerického orla (Aquila chrysaëtos) Mexičané přijali za znak do svého štítu; severoamerické husy a kachny přeletují v zimě na jih a oživují jezera Chapalu a Patzcuaro. Z ptáků kuželozobých zvláště vyniká rodina vrabčí, z níž mnozí členové jsou znamenití zpěváci. Rozmilým zpěvem vyznačují se dále: mexický sedmihlásek, slavík, skřivan a drozd. Nad rolí a městy vznáší se mnoho vlaštovek. Hmyzu je v planinách rovněž mnoho; zvláště škodí moskyti, ovádi, mravenci, larvy kukuřičné a bavlníkové, kobylky a cvrčci.

Užitečných zvířat, zejména domácích, chová se nyní v příznivých krajinách velmi mnoho. Na savanách veracruzských a tamaulipasských, na stepech coahuilských, chihuahuaských, sonorských a durangských pasou se stáda skotu, hlídaná pastevci, vaquery. Sušené maso (tasajo) a kůže vyvážejí se hlavně do států Spojených. Na velikých haciendách připravují se máslo a sýry pro potřebu domácí i pro vývoz. Malý rolníci zdělávají pole zpravidla nástroji velmi hrubými; koně mají neokované, na vozech jejich není kousku železa. Rovněž chov koní, oslův a mulů v Durangu je rozsáhlý; ovce a kozy viděti lze všude. Dne 30. června 1902 dle úředního sčítání bylo v republice 5,142.457 kusů dobytka hovězího, 859.217

koni, 334.435 mulů, 287.991 oslů, 3,424.430 ovec, 616.139 vepřův a 4,206.011 koz. Včelařství nabývá obliby, hedvábnictví leckde se zavádí, pěstění červce nopálového jeví úpadek.

4. Obyvatelstvo.

Obyvatelstvo mexické vzdělaností svou a složením podobá se více obyvatelstvu jihoamerickému nežli severoamerickému; dle Lauterera náleží isthmické skupině praobyvatelstva novosvětského, zastoupeno byvši druhdy Azteky v severním Mexicu, Mayi v Mexicu jižním. Příchodem Ferdinanda Corteza zvláštní a podivuhodná kultura jejich vzala za své; Indiáni byli podrobeni a činností františkánův a jesuitů k jinému kultu uvedeni. Mimo to silné přistěhovalectví ze Španěl nadobro změnilo poměry společenské, životní a vzdělanostní. Ale tím není řečeno, že praobyvatelé byli vyhlazeni; v dlouhé době pospolných styků s novým prvkem jaksi splývali a splývají dosud, přibírajíce více nebo méně kulturního nátěru po evropském smyslu.

Indiánka z Mexica.
Dle Damanna.

Na prostoře bez mála trojího mocnářství Rakousko - Uherského bydlí všeho obyvatelstva 13,607.259 (1900); v příznivých poměrech přibývá ho ročně o $1^{4}/_{5}\,\%$, tedy o jednoho člověka na 5·5 km². Pokud se týče pohlaví obyvatelstva, lze pozorovati, že směrem k severu ubývá žen, kdežto ve směru opačném, k rovníku, ubývá mužů. Vnitřními převraty státními a válkami býval počet mužů menší a jevil se ku počtu žen v poměru jako 100 : 108; nyní se poměr zlepšil; r. 1900 byl stanoven jako 100 : 102. Jih jest obydlen hustěji nežli sever; nejhustěji na planině Anahuacské. Humboldt uvádí, že r. 1803 žilo v Mexicu dle úředních pramenů 5,837.000 osob; skoro za sto let do roku 1900 přibylo $7^{3}/_{4}$ mill. osob, jimiž rozhojnil se střední stav, budoucí opora státu.

Jako ve všech španělsko-amerických státech svobodných, tak i v Mexicu rozeznáváme v obyvatelstvu čtyři hlavní typy plemenné. Indiány (Indios), míšence (Ladinos), bělochy nebo kreoly (Criollos) a černochy. Největší část obyvatelstva představují mí-

šenci (43%), čistokrevných domorodců jest 38%, kdežto bělochů pouze 18%. Cizinců žije tu na 60.000 osob: Španělů 16.000, Severoameričanů 15.000, Francouzův, Němců a jiných ostatek.

Indiánů páčí se nejméně na 6 mill., z nichž polovice obývá horské kraje na severu po způsobě divokých kočovníků, polovice osady blízko velkých měst, čímž všeobecný charakter země zůstává stále indiánský. Rudoši rozdělují se v četné kmeny různých jmen, různých vlastností tělesných, jazykův a mravů. Všeobecně jsou barvy žlutohnědé, pevné postavy, svalnatí, mají hladké, hrubé, lesklé, černé vlasy, málo vousů, vystupující kosti lícní, veliké uši, široké rty, nízké čelo, podlouhlé oči, jež vnějšími koutky poněkud směřují k spánkům, černé, pronikavé oči a kolem úst zvláštní něžný úsměv, jenž patrně nepřiléhá k vážnému a zasmušilému pohledu. Jsou lidem silným, zdravým a vzdělaným, ale schází jim schopnost, aby mohli žíti jinde, nežli kde se zrodili a kde životní potřeby své zvykli si obstarávati. Z pásma horkého do chladného a naopak, nelze jim bez škody se přestěhovati. Vždy vážný, tichý, melancholický a mlčelivý Indián vkládá v lhostejnost svého jednání vždy něco tajemného. Na líci jeho nikdy nejeví se vášně lidského nitra. Zpravidla mírný, učelivý, slušný ku představeným, zvláště kněžím, bývá lhostejný k bolesti jiných, pohodlný, nevědomý, pověrčivý a svéhlavý.

Roztříštěnost národní mezi Indiány je patrna zvláště v Mexicu. Není jednotného jazyka indiánského; na malém okršku zemském různá nářečí, velice odlišná, jsou si vzdálenější nežli na př. jazyky slovanské. Don Manuel Orozco y Berra po velmi opatrném studii napočtl 51 jazyků s 69 dialekty. Mimo to zmiňuje se o 62 jazycích vyhynulých. Z těchto 182 druhů mluvy lidské podařilo se mu zařaditi jen 35 jazyků s 69 dialekty v 11 skupin; 16 jazyků zůstalo nezařazených. Považíme-li, že každým jazykem jednotlivým mluví kmen jeden, pochopujeme snadno onu národní roztříštěnost mexickou.

V ručních pracích Indiáni projevují podivuhodnou vytrvalost. Sošky z hlíny a vosku plné životnosti v postavě i v obleku svědčí o vrozených schopnostech. Odívají se většinou jako běloši. Vlasy proplétají pestrými stužkami a bílými květy. V uších nosí veliké náušnice a kolem krku široké náhrdelníky. Příbytky si staví nyní v tieřře templadě z hlíny a prken, pokrývajíce je listy agavovými, v tieřře fril z kamene. Domácího nářadí užívají málo. Jedí hlavně pokrmy rostlinné, masa nemnoho. Se zálibou požívají kukuřice, bobův a banánů; pijí pulque a jiné nápoje lihové. Osel, někdy mul a kůň, vepř a slepice chovají se v každé domácnosti.

Indiáni nejlépe zachovali se v původním stavu v pásu horkém a v horách, kde kromě starého jazyka z větší části též staré zvyky a mravy v původních formách kulturních zůstaly neporušeny. V širokých údolích a na planinách, kde vyskytly se rudy, v městech, vsech a v haciendách, kde shromažďovaly se plody zdělané půdy, Španělé usadili se v množství velikém a odnárodňovali široké pruhy země. Ale nikdy nebylo jich tolik, aby vymizely stopy po Indiánech vůbec. Samotné hlavní město zemské, Puebla, Guadalajara, San

Luis Potosi a jiná města nepozbyla obyvatelstva původního, byť žilo i způsobem jiným, nežli dříve, bez politických práv a samostatnosti. Vlastními státy indiánskými, v nichžto potomci Azteků, Cuitlateků, Mixteků, Zapoteků, Tarasků, Mayův a j. žijí dosud v převaze, jmenovati lze Michoacan, Guerrero, Oaxacu, Chiapas, Tabasco, Campeche a Yucatan. Poměrně nejvíce vymizelo Indiánů při severozápadních a severních hranicích, kde jen těžce přístupné distrikty horské zůstaly rejdištěm divokých Apachův a Comanchův. V Sieřře Madře Východní mají bydliště dosud zbytky kmenů: Yaquiů, Yumů, Tarahumarů, Tepehuanův a j. Výiučně jazykem indiánským hovoří nyní asi 2 mill. obyvatelstva zemského, ač čistokrevných praobyvatelů se počítá na 6 mill. (38%). Významné indiánské kmeny zachovaly si charakter svých předkův dosud.

Aztekové mají převahu v státech Mexicu, Pueble a Vera Cruzi; kolonie jejich nalézti lze v státech Queretaru, Guanajuatu, San Luisu Potosi, Durangu a Chihuahui; tu a onde žijí v Novém Mexicu a Texasu až k 37.° s. š., v Americe Střední jako pověstni potomci slavného plemene, jež v době objevení Ameriky na planině Anahuacké vytvořilo pamětihodná díla stavitelská a povzneslo se k vytvoření spořádané, velikolepé ústavy státní, zajímavé mythologie, písma obrázkového a k užívání zvláštního kalendáře. Chichimekové zdržují se v Queretaru a Guanajnatu. Dělí se na Pimy, Capuce, Samuëy, Mayolie, Guamany a Guachily. Guamanové a Guachilové mají sídla svá v Galiscu vedle Carcanů a Tenoxquinů. Otomiové roztroušeni jsou v Mexicu, Pueble, Michoacanu, Guadalajaře a Queretaru. Taraskové obývají hlavně Michoacan, kde bývali kmenem vládnoucím. Tarahumarové oživují úvaly Sierry Madre v státě Durangu a v Chihuahui od 24° do 30° s. š. Yaquiové nebo Hiaquiové jsou mírumilovni lidé v Sonoře a Sinalpě podél břehů Ria Hiaqui. Apachové kočují v málo známém území Bolsonu de Mapimi, prostírají se až do Texasu a Nového Mexica. Až na malé výjimky jsou kočovníky a lupiči. Totonakové usazeni jsou v severozápadní části Puebly a Vera Cruze. Dle nalezených jejich lebek soudí se o tom, že znali broušení a pilování zubů, zvláště u žen. Mixtecové jsou četní v Oaxace a částečně ve Vera Cruci. Zapotekové jsou mocným kmenem v Oaxace; dříve než byli od Mexičanů podrobeni, vyznačovali se zvláštní kulturou. Alexander von Humboldt jim připisuje zbudování velikolepého paláce v Mitle na blízku Oaxacy, v Papantle, Teotihuacanu, Cholule a Xochicalcu. Teochiapaneové bydlí v Chiapasu a částečně v sousedním Tabascu.

Mayové byli pány půlostrova Yucatanu a rovnají se vysokou kulturou svou Aztekům. Kameny a zlatem vyplňované lidské zuby bývaly u nich ozdobou a reliquií.

Na půlostrově Kalifornském žijí: na jižním konci Pericueové, Monquiové, Guaycurové, Gorové a jiní.

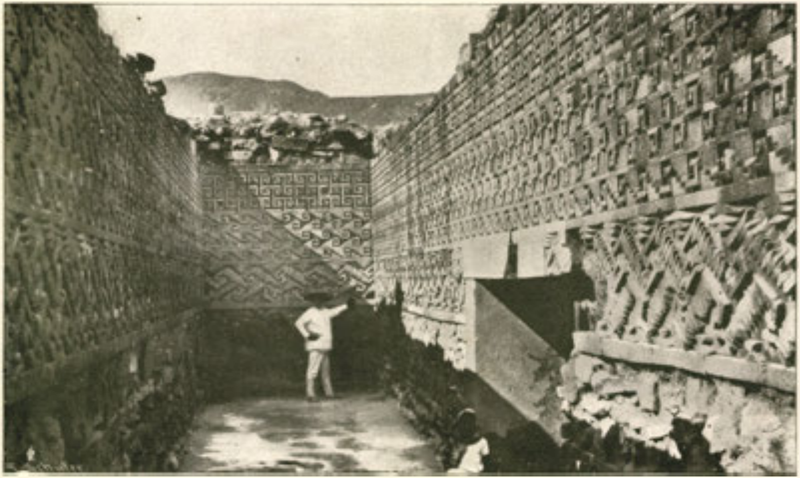
Ze starých sídel indiánské vzdělanosti zachovaly se nyní pouze trosky. Nejvelikolepější jsou palácové zříceniny a nápisy v Uxmalu

na půlostrově Yucatanu, v Xochicalcu v státě Morelos, jižně od hlavního města spolkového, a rozmanité nálezy v nich. Staroamerická vzdělanost vzala za své, když Španělé po objevení Nového Světa se s ní střetli. Ačkoli zachovalo se mnoho nápisů, jež badání podporují, přece nepodařilo se ještě pochopiti ducha, z něhož zvláštní kultura vytryskla. Také nelze úpadek kultury staroamerické šmahem podkládati tvrdosti a hrubosti španělské, poněvadž mnohé znaky ukazují, že již tehdy, když Španělé do Mexica přišli, některá místa nebyla obydlena, s lesy pokrývaly stavby, pozornost naši vzbuzující.

Aztekové snažili se písmem obrázkovým dějiny své potomstvu zachovati. Leč kromě zbytku v londýnském „Museu Britském“ a ve sbírce Boturiniově v Mexicu byly všechny památky minulé kultury na rozkaz prvního arcibiskupa novošpanělského, Juana de Zumarraga, sebrány a veřejně spáleny. Písmo, hieroglyfům podobné, je psáno na bavlněných tkaninách, na vydělávané kůži nebo na papíře z magueye. Předchůdcové Azteků byli Toltekové. Hlavní město jejich Tula leželo severně od úvalu mexického. Poslouchali králův a měli zákony. Vlasy na čele si ostříhávali, tetovali se, malovali a tvar lebek dětských umělým hmatem jinačili. Zdobili se zlatem, perlami, bojovali oštěpy a šípy, jichž hroty hotovili z obsidiánu, křemene, mědi nebo rybích kostí, bránili se dřevěnými meči, palicemi a štíty. Odívali se v šat z látek bavlněných. Provozovali orbu, pěstovali kukuřici, obilí, bavlnu, pepř, různé rostliny hlíznaté, tavili zlato a stříbro, uměli tesati do kamene a vyznali se v hvězdářství a počtářství. Pověstný se stal jejich kamenný kalendář, jenž byl r. 1790 šťastnou náhodou pod hlavním náměstím nalezen a rozluštěn. Z něho vychází na jevo, že staří obyvatelé Mexica počítali rok o 365 dnech a zbývajících 6 hodin přidávali po 52 letech ($12^1/_2$ dne), aby nabyli jednoty mezi rokem občanským a slunečním. Přestupný rok (dvaapadesátý) měl tedy o $12^1/_2$ dne více. Uměli též děliti čas denní v menší doby (hodiny), rozeznávali slunovrat a rovnodennost, jakož i dobu, kdy slunce prochází nadhlavníkem mexickým.

Ale jen 4 století žili Toltekové v Mexiku; tiše a tajemně zmizeli, jak byli přišli, a na jejich místo od severu přišli jiní národové. Nejsilnější byli z nich divocí Mexikáni nebo Aztekové a vzdělaní Acholuanové nebo Tezcucanové.

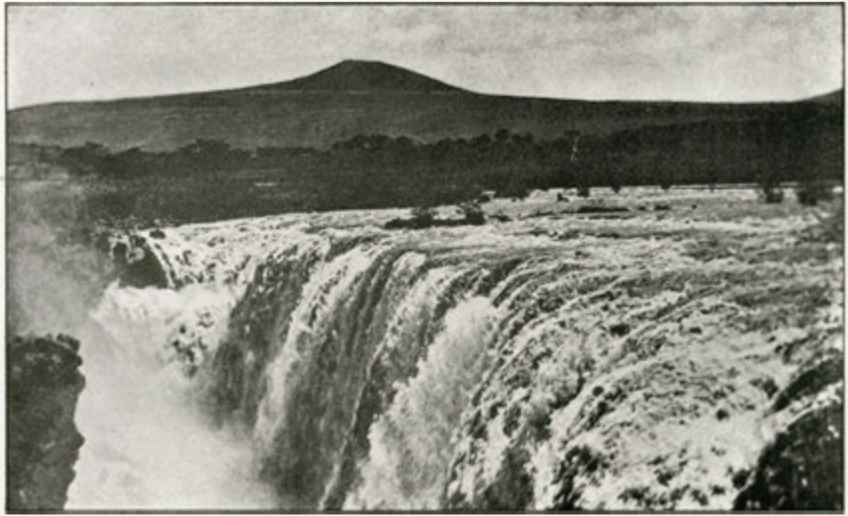
Po dlouhém stěhování Aztekové usadili se v okolí čtyř jezer v pánvi Mexické a vystavěli tu město Tenochtitlan na kmenech do vody vpravených z rákosí a sítin. Stalo se tak na znamení bohův asi kolem r. 1325. Když blížili se totiž k jezeru, spatřili na skále nad vodou velikého orla královského, jenž držel ve spárech hada a rozpínal křídla proti vycházejícímu slunci. Pověst tuto později republika Mexická přijala do svého znaku. Tehdy ohrazovaly úval Mexický vysoké hory, jichž temena leskla se úbělí sněhovou jako nyní, a „Kouřící hora“ a „Bílá žena“ posvátnou hrůzou naplňovaly duše domorodců. Úval jmenovali „vodní plání“, „okrškem jezer“, „Anahuac“ (a = voda, nahuac = při). Zásobování města sídelního dálo se po jezerech, zdobených kvetoucími vsemi a městy.

Zříceniny palácové v Mitle v Mexicu.

Durango v Mexicu.

Vodopády Iuanacatlanu v Mexicu.

Lov ryb na pobřeží tichomořském při zátoce Humboldtově. Cal.

Cholula v Mexicu.

Po dlouhých a krutých bojích Aztekové se sousedy umluvili mír a sloučili se v celek, od kteréž doby město rostlo, a stát mohutněl. Řada schopných králův a šťastné vedení válek přivedly Azteky na vrchol moci; a když v XVI. stol. přišli Španělé, panství Azteků sahalo od oceánu Atlantského po oceán Tichý, do Quatemaly a Nicaraguy. Zvláště slavným stal se král Montezuma I.

Náboženství domorodců značí nápadnou směs jemné poësie s nesmírnou ukrutností. Zjemnělé náboženství zdědili zajisté po svých předchůdcích a na něm vytvořili vlastní bohoslužbu divokou a hrubou. Původně věřili v nejvyššího boha Teotla a jmenovali jej dárcem života. Věřili v nesmrtelnost duše. Bojovníci padlí za vlast, zajatci od nepřátel obětovaní a matky v šestinedělí zemřelé přicházeli ihned do říše slunce, aby je zpěvy a tanci na lesklé dráze k zenithu doprovázeli. Po čtyřech letech proměnily se duše jejich v ptáky oděné divukrásným peřím, jimž dovoleno bylo vznášeti se v oblacích nebo poletovati po zemi. Duše utopencův, bleskem zasažených a dětí, obětovaných bohu deště, Tlalocovi, vlétly do krásného, chladného místa, kde požívaly nejsladších radovánek. Aztekové měli též místo pro bezbožné, jichž byl větší počet nežli bohabojných; jmenovalo se mictlan, a vládla v něm věčná tma. Neviditelný, neztělesněný Teotl stal se záhy národu nevystižitelný; jsa příliš jednoduchý, nestačil jim ku pochopení božství, a proto utvořili si bohy tři a množství bohů vedlejších. V popředí všech byl hrozný Huitzilopochtli, mexický bůh války. Dle pověsti narodil se z ženy, a matka jeho byla zbožná. Podoben jsa Minervě, narodil se ozbrojen, maje v pravici oštěp, v levici štít. Jeho chrámy byly nejvelkolepější a nejvznešenější v každém městě, a oltáře jejich ustavičně rudly krví obětí lidských. Huitzilopochtla znázorňovali figurou na levo obrácenou, mající na hlavě tři hadí hlavy, z nichž jedna byla široce rozevřena, s naušnicemi v uších a několikerými náramky.

Bohem vzduchu byl Quetzalcoatl, jenž spočíval na svinutém hadu a měl příjemný, lidský obličej. Činil lidem dobře, a jeho působením dařila se bavlna, voněly květy, ze země vybíraly se rudy. Později ho mocnější bůh přemohl a ze země vypudil. Slibiv, že se vrátí, vyplul při pobřeží zálivu Mexického na širé moře v lodi z hadích koží a již se nevrátil. Mexikáni toužili po jeho návratu, a když se objevili Španělé, považovali je za vyslance Quetzalcoatlovy. Bohyně smrti, Mictecacihuatl (Coatlicue), znázorňovala se sochou s diademem z devíti malých lebek.

V téže asi době, kdy byl nalezen kamenný kalendář aztecký, lidé vykopali kámen obětní s obrazem slunce a různými vypuklinami. Na kameni váleční zajatci bývali pokládáni a obětováni. Pět kněží obět drželo, kdežto šestý v šarlat oděný ostrým nožem otevřel jí hruď a vyňal obratně tlukoucí ještě srdce, jež držel proti slunci a pak hodil k nohám sochy nebo vložil do jejích úst, vešlo-li se tam. Lidské oběti konaly se u Azteků již počátkem století XIV. S počátku bylo jich pořídku, později konaly se velmi často; slavnosti nekončily nikdy bez krveprolití. Často vedly se války, aby jen více živých

zajatců se získalo. Má se za to, že počet obětí v Mexicu obnášel ročně před příchodem Cortezovým 20 až 50 tisíc osob (Zumaraga).

Prvkem bohoslužby starých Mexikánů bylo uctívání slunce. Aby mu lidstvo bylo blíže, stavěly se vysoké pyramidy o mnoha patrech, nebo vysoké kopce opatřovaly se spirálovými ochozy. Nahoře upravovaly se chrámové komory pro boha světla. Nedaleko Teotihuacanu stojí dvě pyramidy: vyšší (64 m) zasvěcena byla slunci, nižší (45 m) měsíci. Lze je viděti severními okny vozů železničních na železnici Mexicko-veracruzské. Ve státě Vera Cruzi jest jich ještě několik u Tuzamapanu, Tapantly a Gatusca. Nejpověstnější (51 m výšky) zasvěcena byla vzdušnému bohu Quetzalcoatlu; zaujímá dvojnásobný prostor Cheopsovy pyramidy v Egyptě a nese na temeně svém nyní křesťanský chrám.

Síň s monolythovými sloupy v Mitle.
Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.

Mimo to zdobí města jižního Mexica a Yucatanu na 50 jiných ojediněle stojících staveb, jejichž původ býval odhadován z doby rozkvětu Pompejí a Herculana. Dle nejnovějších badání však stavby jsou mladší.

Palenque, slavné zříceniny Indiánů Tzendalských v Chiapasu, r. 1750 objevené, přístupny jsou z přístavu Frontera. Obrovský „palác" s dvojitou galerií, korunovaný dvoupatrovou věží, býval druhdy sídlem kněží, jimž svěřena byla péče o chrámy kolkolem, zvláště o dva křížové chrámy a chrám nápisový (známý třemi velikými tabulemi se 140 hieroglyfovými poli).

Z Oaxaky lze povozem přes Tule a Tlacolulu v šesti hodinách dospěti zřícenin v Mitle (Mixtle) v zemi Mixteků. Mexický cedr na hřbitově tulském rostoucí má v objemu 46 m. Zvláštním dojmem působí na pozorovatele řada obrovských monolithů, vysokých sloupův a silných zdí s komorami bez oken a s mosaikovými plastikami na stěnách.

Zvláště mnoho nalezišť trosečných vyskytuje se v nížině yucatanské, bezvodé a chudé. Město Mayů Tihoo, nynější Merida, 35 km vzdálené od pobřežního Progresu, bývá východiskem výprav k těm dojemným památkám. V Izamalu objevují se trosky paláce, jehož stěny zdobeny jsou velikými obličeji a různými arabeskami. Akke bylo město s 20 pyramidami, z nichž jedna na kyklopském zdivu jsouc umístěna, nese mohutné zbytky síně, jejíž strop spočívá na 36 v třech řadách srovnaných sloupech o 5 m výšky. Uxmal, nejpověstnější yucatanské město zřícenin, chová nejvzácnější památku ze starých dob, tak zv. „Palác guvernérův". Záleží z třípatrové, mohutné pyramidy, na níž stojí vlastní stavba, hranol 10(m zdéli, 8 m zvýši. Tesané ornamenty tak jsou jemně provedeny, že nejlepšími nástroji nelze jich nyní provésti. Jedenáct bran proniká průčelím, dvě zdobí stěny postranní, na zadní stěně bran není. Dlouhá zeď po délce stavby dělí vnitřní prostor ve dvě polovice, rozdělené příčnými zedmi v malé světnice. Na střeše, dříve bílým cementem pokryté, bují hojné rostlinstvo. Z jiných staveb vyniká „Palác mnišek" a obětiště, „Dům trpaslíkův", v němž obětovali se lidé malému a ohyzdnému, šklebícímu se škvrněti kamennému.

* * *

Roku 1518 byl na Kubě místodržitelem Diego Velasquez. Tehdy poslal svého bratrovce Juana de Grijalva k západnímu, známému již pobřeží. Grijalva dostihl Yucatanu a plul až po nynější Tampico. Jeho zprávy o spořádaném státě mexickém povzbudily Velasqueza, že si uminil země se zmocniti. Tajemník jeho Ferdinand Cortez postavil se v čelo výpravy, na niž také přispěl penězi, a s jedenácti lodmi, 400 ozbrojenci a 200 Indiány, maje 16 koní, deset těžkých děl a čtyři lehká děla, kromě 13 pušek a 32 samostřílů, přistál na pobřeží a u Tabasca porazil 4000 Indiánů, kteří se poddali, přinesli dary a odevzdali otrokyně, jež byly pokřtěny a ve společnosti vítězů ponechány. Po té založiv město, jež nazval Villa Rica de Vera Cruz, a dav se provolati vůdcem výpravy, kázal zničiti lodi, na nichž připlul, čímž vojsko své rozmnožil o 100 námořníků.

Výprava počala; 1000 pokřtěných Indiánů šlo s ním, 1000 jich následovalo jako sbor nosičů. Knížectví Tlaxcalaské po porážce Xicotencatla se poddalo, a 6000 Tlaxcalanů provázelo Corteza do Choluly, v níž bylo 20.000 domův a 100.000 obyvatelů. Cholula se vzdala, ale připravovala zradu. Cortez pak město vyplenil, při čemž 3000 lidí zahynulo. Odtud zasněženým průsmykem mezi „Kouřící horou" a „Bílou ženou" voje přešly do pánve Anahuacké. Montezuma hledal pomoci u kněží a bohů; krev obětní tekla proudy, ale nebylo nic platno, Cortez ocitl se v srdci země.

Všude otvíraly se mu brány městské, a lidé vítali jej jako osvoboditele z kruté vlády Montezumovy. R. 1519 dne 8. listopadu Španělé táhli na Mexico a bez boje ho dobyli. Montezuma se vzdal a

jako zajatec žil v paláci s Cortezem, jenž zatím sbíral poklady pro krále Karla, pro sebe a žoldnéře. Leč bylo mu z Mexica uchýliti se nazpět do Vera Cruze, jednak proto, že kubánský místodržitel ze závisti ho chtěl vojskem přepadnouti a zničiti, jednak proto, že Indiáni se vzbouřili a o bezživotí jeho usilovali. Když se posílil novým lidem, o vánocích 1520 dal se znova do Texcoca. Teprve 13. srpna roku následujícího dobyl Mexica; při tom padlo na 200.000 Mexikánů. Pak město bylo znovu přestavěno, spálené budovy obnoveny a pořádek zaveden. Cortez stal se místodržitelem Nové Hispanie a podnikal na svůj náklad ještě jiné výpravy do území sousedních. V prosinci r. 1547 zemřel ve Španělích, odkudž r. 1562 převezen byl do Texcoca a r. 1629 do františkánského kláštera v Mexicu. Po vypuzení Spanělů z Mexica došlo i na kosti Cortezovy, jež odvezeny byly do hrobky hrabat Monteleone v Neapoli, kteří pocházejí od pravnučky velikého Corteza.

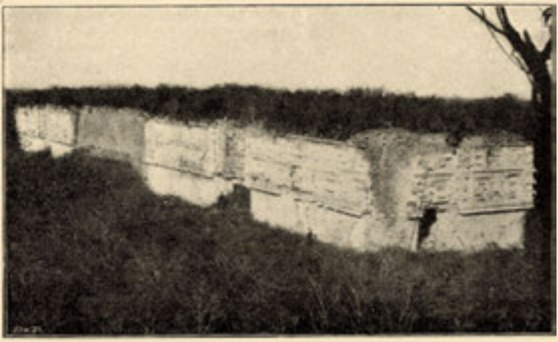
Říše Montezumova bývala mocna; mnohé kmeny okolní platily poplatky. Výběr jich dál se hrubými úředníky v přítomnosti vojáků. Platily se daně pozemkové a z příjmů. Rolník odevzdával třetinu úrody, rybář třetinu ryb, řemeslník a kupec třetinu zisku. Šlechtici měli dědičné a neprodejné pozemky. Obecní půda rozdělena byla v tolik dílů, kolik bylo v obci rodin. Část pozemků byla ponechána k výživě chudých a mrzáků. Vládní forma byla s počátku theokratická, později oligarchická. Montezuma vládl jako pravý panovník, jsa volen šesti voliči: dvěma spoluvladaři, jedním princem a třemi kněžími (pánem černého domu, obětníkem a prolevačem krve). Král texcocský prováděl korunovaci. Zákony byly přísné. Chycený zloděj byl otrokem okradeného, nevěra manželská trestala se smrtí. Kdo se opíjel a nebyl 70tiletý, byl dán na popravu. Byl sťat, ukamenován, nebo vyňalo se mu z hrudi srdce. Kdo se prohřešil, ale smrti nezasluhoval, ztratil nos, uši, nebo bylo mu vyplatiti se penězi, drahými pery nebo jinými cennými předměty. Dlužníci bývali sázeni do vězení, pak obětováni a snědeni.

Indiáni bývali v dobách nejstarších lidojedi. Když do Evropy dostala se první zpráva o Karibech, čtli tu místo Karibové Kanibové, od čehož vzniklo slovo Kanibalové. Mexičané přestali jimi býti teprve r. 1484. Těla obětovaných lid zpravidla odnesl domů, upravil a snědl. Kleru v některých chrámech k oběti předkládány byly děti. Sandoval, důstojník Cortezův, nalezl v indiánském ležení v Matlalzincu upečené děti v zásobě.

Válčilo se neustále, aby byla hojnost zajatců. Vojsko aztecké postupovalo proti nepříteli v plucích o 8000 mužích, rozdělených v setniny po 400 mužích. Některé oddíly bojovaly bosy a nahé, jiné žlutě neb černě natřeny, jiné v uniformách. Velitelé měli oděvy podšité, aby je chránily střel, nebo pancíře ze zlata a stříbra, přes něž měli drahocenná roucha z krásných per. Náušnice zlaté, náramky a neobyčejně ozdobené přílbice doplňovaly vojenskou výzbroj. Meče mívaly zuby z obsidianu; prudkost kopí zvyšovala se řemeny; k metání kamenův užívalo se praků, ke střelbě šípů braly se luky. Sta-

teční vojíni dostávali za odměnu červený plášť a čestný název „tequhua", t. j. dravec, quauchimec, t. j. silný orel. Kdo měl řád orla nebo jaguara, měl právo býti v tělesné stráži královĕ.

V starém Mexicu průmyslníci a řemeslníci jako v středoevropských městech soustřeďovali se v určitých ulicích nebo čtvrtech městských. Platilo se kousky měděného plechu, označenými symbolem slunce ┬, kakaovými plody, zlatým prachem nebo látkou. Vah se neužívalo, měřilo se na rozličné lokte vždy dle zboží. Ozdobníci prodávali broušené kameny do nosu, zlaté šperky: rybky, brouky, žáby a domácí bůžky. Ve výkladech byly na výběr sekery, léky, vonné masti a aromatické kůry stromové ke žvýkání. Četné kara-

„Palác guvernérův" v Uxmalu. Yucatan.
Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.

vany dopravovaly zboží na venek a přivážely suroviny do dílen umělých Azteků. Dopravu v městě udržovaly hlavně čluny. Poštovnictví mexické bylo znamenité. Ve vzdálenosti 10 km byly stanice, na nichž střídali se poslové. Montezuma měl denně čerstvé ryby od zálivu Mexického. Obyvatelstva žilo tehdy v říši jeho asi tolik, jako na témže prostoru nyní; františkáni v době od r. 1524 do 1540 pokřtili více než 6 millionů rudochů.

Potravou byla kukuřice syrová, pražená a vařená s masem lidským nebo zvířecím. Skoro všichni kmenové indiánští třeli obilí na mouku mezi kameny. Kromě pečeně z lidského masa požívali rádi pečeně z krocanů, jež chovali v domácnostech ve velikém množství.

Vlasy slepovali si pryskyřicí, čímž ušetřili česání. Chudí chodili bosi, zámožní v sandálech. Nos, uši, rty a bradu propichovali

hůlkami, peřím, cvočky a broušenými kameny. Spali na palmových listech nebo na slámě. Skla neznali. Z dvojčat jedno usmrcovali a k jídlu připravovali. Dítě tříleté dostávalo denně půl chleba, čtyřleté celý chléb. V pěti letech hoši učili se nositi břemena, v sedmi letech chodili na lov ryb; dívky pletly sítí. Děti byly trestány přísně. V osmi letech bodali je hroty agavovými, od desátého roku bili holemi, v jedenácti letech drželi je nad ohněm a kouřem, ve dvanácti zakopávali až po krk do vlhké země. Oblíbené byly všude hry gumovými míči, jimiž házeli a do nichž také kopali. Po smrti mrtvá těla spalovali, bylo-li to v krajině lesnaté, nebo pohřbívali, bylo-li to v krajině dřívím chudé.

V sochařství a řezbářství byli Aztekové mistři. Malířstvím vynikalo město Texcoco. Hudba a tanec měly mnoho přátel. Básnictví vyznačovalo se květnatou mluvou, bohatou obrazotvorností a množstvím starobylých slov, jimiž plody stávají se nesrozumitelné. Psaní a čtení považovalo se za hlavní dovednost učených Indiánů na šíji Tehuantepecské. Jako vzor básnického umění považují se ódy krále texcocského Netzahualcoyotla, z nichž (ze 60) zachovaly se čtyři. Jedna z nich zkráceně česky z ní takto:

„Slyšte, co pravím jako pěvec, já, pán Netzahualcoyotl:
Život je věnec z kvítí, kruh z drahokamenů,
jenž přechází z ruky do ruky a mizí se smrtí.
Montezuma umřel, nejbohatší z bohatých,
též král Colzatzli umřel a dávno je zapomenut.
Proto nechte ptáka teď, ať se raduje ze zpěvu sladkého jara
a pestrého motýle, ať ssaje med z vonných květů.“

Po tři století po tom vládli v Mexicu místodržitelé, z nichž mnozí byli kněžími. Také vznikla města Puebla, Guadalajara a j., otevřely se doly na různé rudy, a počal kvésti domácí průmysl. Od r. 1538 mořští loupežníci znepokojovali pobřežní města a lodi na moři. Za krále Filipa II. přinesena byla do Mexica vinná réva. R. 1551 založena byla universita. R. 1571 neštovice zchvátily dva milliony Indiánů. Na mnohých místech stavěly se křesťanské chrámy v rozmanitých slozích. Roku 1603 místokrál Mendoza y Luna vystavěl v Mexicu vodovod 3·2 km dlouhý na 900 kamenných obloucích. R. 1722 počal tu vycházeti první časopis Gaceta de Mexico a vzniklo první divadlo. Energický místokrál Pacheco de Padilla, hrabě Revillagigedo II., dal město vyčistiti, vydlážditi a osvětlovati; zřizoval silnice a zorganisoval policii. Leč byl osočen a zemřel ve Španělích.

R. 1803 dlel v Mexicu Alexander von Humboldt s francouzským botanikem Bonplandem, kteří tehdejší Mexico popsali tak přesně a věrně, že dokonalejšího popisu z doby života jejich není. Cestovatelé badali nejdříve (1800) ve Venezuele při Orinoku, prošli Kubu (1801) a navštívili Quito (1802), odkudž vystoupili na Chimborazo. V únoru 1803 přišli do Acapulca, jež opustili r. 1904 a odebrali se do Philadelphie, kde Alexander von Humboldt psal věhlasné dílo,

jmenované již na str. 25. Dle díla toho Mexico mělo 112.926, Puebla 50.000, Tlaxcala 3357, Guanajuato 32.000, Zacatecas 25.000 obyv. Na 100 obyv. připadalo 16 bělochů. Roku 1803 hlavní město mělo 157.000 obyv., a to 2500 evropských a 65.000 mexických Španělů, 33.000 Indiánů, 26.000 míšenců bělošskoindiánských a 10.000 mulatů. Bylo 23 klášterů s 1200 mnichy, 15 klášterů s 2100 jeptiškami, z nichž 900 bylo vázáno slibem. Na 200 obyv. připadali tři kněží (v Madridu čtyři kněží). Tehdy Mexico smělo vésti obchod pouze se Španělskem. Zákony pro zemi ustanovovaly se v Evropě, z kteréž příčiny nebylo pro ně v Americe porozumění, a veřejné mínění projevovalo se vždy určitěji pro ideu naprostého osamocení. První povstání proti Španělům počalo r. 1810 a skončilo r. 1815. Po pětiletém klidu vzpoura vzplanula opět. Generál Iturbide spojil se s nespokojenci, od února do srpna 1821 opanoval zemi a oblehl hlavní město. Smluvil se s novým místokrálem v Cordobě, nabídnuv mu místo a hlas v prozatimní vládě, která měla spravovati zemi potud, dokud neuváže se v panství nový král, a v září 1821 slavnostně vjížděl do města. Mexico stalo se samostatným — Iturbide jednomyslně kongresem zvolen byl králem a 21. července 1822 pomazán. Národ mu holdoval jako císaři Agustinu I. Leč vzdal se trůnu a za dva roky po korunovaci byl zastřelen (1824). Mexico bylo republikou.

Prvním presidentem zvolen Guadalupe Victoria, druhým Guerrero. Od r. 1830—1832 zuřila občanská válka mezi Guerrerem a Bustamantem, v níž Guerrero byl úkladně zajat a zastřelen. Presidentem se stal generál Santa Anna. Roku 1845 Spojené státy přisvojily si Texas, z čehož vznikla válka mezi Unií a Mexikem. Mexičané byli poraženi a r. 1848 odřekli se Texasu, Nového Mexica a Horní Kalifornie. Generál Santa Anna uprchl a umřel skoro zapomenut. Generál Comonfort, nový president (1855—1858), přinutil kláštery, aby vydaly své statky. R. 1858 rozplamenila se druhá válka občanská, po jejímž ukončení Benito Juaréz vtáhl slavně do hl. města. Všechny kláštery byly zrušeny; klášterem františkánským vyměřena byla nová ulice, Calle de Gante; oltáře byly pobořeny, zvony s věží sňaty. Stavební místa se rozprodala, a peníze Juaréz rozdal mezi své stoupence.

Když republika nemohla platiti dluhů, spojily se hlavní věřitelé: Francouzi, Španělé a Angličané a r. 1862 poslali vojsko do Vera Cruze. Leč generál Zaragoza s 2000 Mexikánů porazil 6000 Francouzů. R. 1863 sebrali spojenci 40.000 mužů, s nimiž dobyli Puebly a hlavního města. Juaréz uchýlil se na sever. V Mexicu bylo ujednáno, aby země byla přeměněna v dědičné císařství, v jehož čele státi má princ z panovnického rodu habsburského. Arcikníže Maximilian přijal korunu a r. 1864 přišel s manželkou svou Charlottou, dcerou belgického krále Leopolda I., do hlavního města, kde byl korunován. Ihned zrušil zákony, vydané proti duchovenstvu a tím znepřátelil se s konservativní stranou, která jej povolala na trůn. Státy Spojené jej neuznaly; pro ně Mexico bylo republikou, a Juaréz presidentem. Ano způsobily, že Napoleon francouzské vojsko pomocné

odvolal z Mexica. Maximilian byl ztracen; na místě k ústupu hotovil se k obraně a byl v Queretaru obležen. Město padlo 15. května 1867. Císař unikl, ale byl chycen na Cerru de las Campanas a v temném sklepení kláštera kapucínek v zajetí držán. Byv k smrti odsouzen, 19. června 1867 padl s dvěma společníky smrtí hrdinnou, volaje: „Odpouštím všem a prosím, aby mi všichni odpustili, a toužím po tom, aby má krev, která nyní vylita býti má, přispěla ku blahu této země. Ať žije Mexico! Ať žije nezávislost!“

Očití svědkové smutné události vypravují dosud, že jitro neblahého dne bylo velmi krásné. Když vůz stanul na návrší de las Campanas, císař vyskočil z něho a plnými plicemi dýchal čerstvý vzduch, jehož se mu dlouhým vězněním nedostávalo. I pravil: „Jak čarovný to den. Takový den přál jsem si vždy, až půjdu na smrt.“ Také přání jeho, aby zemřel na výšině, se mu vyplnilo. Díval se hrdě k nebesům na místě, kde ho Escobedo zajal. Vojákům, kteří ho měli zastřeliti, dal po unci zlata a poručil jim, aby dobře mířili a nestříleli do hlavy; teprve šestá kule pronikla jeho srdcem a učinila konec životu.

Tři malé hromádky kamení s křížky větvovými označovaly po dlouhý čas místo na pustém návrší, kde císař mexický padl. Nyní stojí tu kaple. Uvnitř nad oltářem visí malovaná pieta, a před ní umístěny jsou tři kameny s jmény: Mejia, Miramon a Maximilian. Kámen Maximilianův zdobí mohutný věnec. Kameny označují přesně místa, kde císař a jeho věrní generálové mrtvi klesli. Proč císaři nebylo dáno místo uprostřed, vysvětluje kníže Salm, že když odsouzenci měli ku popravě nastoupiti, řekl císař ku Miramonovi: „Udatného i v hodině smrti panovník povinen jest ctíti; dovolte mi, abych vám předal své čestné místo.“ Tak nastoupil Miramon doprostřed. Museum queretarské chová množství památek po nešťastném císaři: jeho obraz, podpis, hrubou rakev, v níž nejprve mrtvola jeho byla uložena a j. V rakvi ukazují se temné skvrny po krvi. Podobné skvrny chovají se na památku v mnohých rodinách mexických na kapesnících, které přítomní popravě smáčeli v knížecí krvi. Také jsou tu obrazy Mejiův a Miramonův, princezny Salmovy a vojínů, kteří císaře zastřelili.

Juaréz zůstal presidentem až do r. 1872, kdy zemřel. Od r. 1876 do nynějška sedí na presidentské stolici generál Porfirio Diaz. Narodil se v Oaxace. Mládí své prožil v době, kdy státy Spojené obsadily Texas, v mužném věku prodělal vojnu s vojsky francouzskými, jež na výpravě do Mexica vedl generál Bazaine. Po pádu Maximilianově opanoval město Mexico a o devět let později vtáhl v čele revolucionářů do Mexica podruhé. Pak zvolen byl za presidenta na 3 léta, roku 1884 opět a od té doby řídí otěže vládní způsobem neobyčejně šťastným a blahodárným. Když nastoupil, země byla v hrozném stavu. Nebylo peněz, nebylo úvěru a obchodu; lid skličovala chudoba, vysílenost a politická nesvornost; síti zavodňovací, bez nichž nelze si v některých krajinách mysliti polní hospodářství, byly poškozeny, v dolech pro spousty podzemních vod

se nepracovalo, tavírny a vysoké peci zpustly, a na zvelebení zemědělství, strojnictví a úpravu prostředků dopravních nebylo pomyšlení. Tak těžba drahých kovů r. 1793 vynesla 24·3 mill. pesů, r. 1803 23·2 mill., ale r. 1812 jen 4·4 mill., r. 1824 pouze 3·5 mill., r. 1829 dokonce 1·2 mill. pesů. Teprve r. 1866 za jakéhos takéhos uklidnění a politického pořádku poměry se zlepšily, což nejlépe se zračí ve vývoji a rozmnožení železnic. Zvláště pak to byla energie Diazova, železná činnost a vytrvalost jeho, neúmorná píle a láska k vlasti, jež připoutala všechny vrstvy nespokojenců k jeho osobě s tak rostoucí důvěrou a oddaností, že nehody, jež stihly nešťastnou zemi, brzy zažehnal, a již republiku k cti, slávě, síle a ku blahobytu přivedl. Dosud je znáti stopy prožitých bouří nejen uvnitř země, ale i vně; zvláště patrný je všude vliv států Spojených na veškero ústrojí vládní a národní, kterýž vliv denně roste.

Závody indiánských chlapců.

Následkem politické nejistoty koncesse, udělená pro stavby železnic již v první polovici století předešlého, nebyly využitkovány, z kteréž příčiny teprve r. 1873 odevzdána byla dopravě železnice z Vera Cruze do hl. města v délce 423 km (železnice Mexická); r. 1883 železnice z Mexica do Juarezu v délce 1971 km; roku 1888 z hlavního města přes Celayu a Potosi do Lareda v délce 1340 km. Mimo to vystavěny byly jiné, tak že nitro země spojeno je s pobřežím východním devíti tratmi, s pobřežím západním čtyřmi tratmi a s hranicemi severními také čtyřmi tratmi. Roku 1899 síť železniční měla 14.860 km, r. 1901 na 15.500 km délky, v září 1906 již 17.446 km, a několik velikých tratí bylo ve stavbě. Stát podporuje stavbu železnic přiměřenými subvencemi, rozpočtenými podle délky trati, a má i přímý podíl v soustavě, zvané „Národní dráhy mexické“ a na drahách šíje Tehuantepecké.

* * *

Běloši jsou potomci prvotných obyvatelů, kteří přišli do Mexica jako výbojci. Od té doby, kdy se stali nezávislými, říkaji si také Američané. Běloši, jinak kreolové (Criollos), zůstávají v městech

základním obyvatelstvem; náležejíť k nim majitelé pozemků, kupci, majitelé dolů, továrníci, úředníci, vysocí hodnostáři církevní, lékaři, advokáti a řemeslníci. Bývají prostřední postavy, dobře urostlí a příjemných obličejů. Lesklé, černé oči hledí pronikavě, černé vlasy a silné vousy zvyšují světlou barvu tváří a čela. Hubení muži mívají plochá, vpadlá prsa a poněkud vypuklá záda. Povahou svou nepodobají se puritánským osadníkům severoamerickým, ani vytrvalým Anglosasům, ani víře oddaným Němcům; vášně a rozmary ovládají nitro jejich. Snadno se učí, ale povrchně, namáhání je odstrašuje, požitkářství jest jim nade vše. Církev poskytuje jim snadno odpuštění hříchů, vštěpuje jim odpor proti kacířům, omamuje je nádherností, již staví všude na odiv. Cizinců nenávidí proto, že se bez nich obejíti nemohou; považují se za nejlepší třídu lidu mexického, za nositele a šiřitele kultury ve španělské Americe. Instinkt pro sebeochranu kreolové ztratili všude na povrchu zemském, jakoby pravdou mělo býti tvrzení, že mimo Evropu usazený Evropan v několika kolenech nadobro se přeměňuje a degeneruje Kreolové jsou bělochy pouze barvou pleti; ve skutečnosti jsou novým rodem, jehož v Mexicu i v tropické Americe ubývá. Všichni pozorovatelé dosvědčují, že indiánů přibývá, a že Ladinové vždy více se jejich typu přibližují. Je tu patrný opačný postup nežli v státech Spojených, kde běloši domorodce zatlačují a „pohlcují“.

Proletariát velkých měst představují lerepos, lidé podobní lazzaronům neapolským. V hlavním městě republickém napočtlo se jich na 30.000 osob. Jsou ochotni a hotovi ke každé práci, jež nevyžaduje námahy a vědomostí. Kradou a hrajou na mandolinu právě s takovou dovedností jako dovedou zacházeti s dýkou anebo nožem. Svědomí jejich je náramně pružné, neboť vědí, že spravedlnosti uniknou, a církev odpouští snadno. Pokud se týče oděvův a příbytků, neliší se mnoho od Indiánů. Nízko ceněni jsou též různí řemeslníci, s nimiž se nakládá jako s nádeníky. Dovednost jejich nerozhoduje; platy mají malé, stravu špatnou, a nejeví nikterakého účastenství na zábavách a veřejném životě.

Slavená krása žen není taková, jak se o ní psávalo, a na ulicích nesetkáváme se vždy s kráskou po našem vkusu. Jevíť většinou, a zvláště u vyšších stavů, na sobě známky míšení, což nejlépe viděti lze v tvaru nosu a rtů.

Míšenci (Ladinos) jsou nejčetnější a nejrozmanitějšího původu Liší se povahou, způsobem života a vzhledem málo od Indiánů, jako se od nich nepatrně liší běloši nejnižších vrstev.

Pocházejí-li z rodičů bílých (b) a indiánských (i), jmenují se mestici (bi). Mestici, dříve lobos jmenovaní, také vlci (coyoti), s bělochem nebo běloškou smíšení, slují castici (b_2 i). Děti casticů (b_2 i) a bělochů (b) považují se za bělochy (b_3 i).

Jsou-li rodiči běloch (b) a černoška (č), děti slují mulati (bč), potomci mulatův (b č) a bělochů (b) moriskové čili terceroni (b_2 č), děti terceronů (b_2 č) a bělochů (b) quarteroni (b_3 č), jinak salto atras

(postup zpětný), jichž barva pleti je bílá, ale postava a tvary těla černošské.

Míšencům Indiánův (i) a černochů (č) říká se zambové (ič) (zampaygo = ošklivé zvíře); zambo (ič) s černochem čisté krve plodí zambo prieto ($ič_2$), t. j. zambo temného.

Zambové (ič) s mulaty (bč) plodí calpan-mulaty ($č_2ib$). Potomci calpan-mulatů ($č_2$ i b) se zamby (ič) jmenují se „Tente en el aire“ ($č_3$ i_2 b); tito s mulaty (bč) plodí míšence, zvané „Nerozumím ti“ ($č_4$ i_2 b_2), kteří rovnaji se opět calpan-mulatům ($č_2$ i b). Míšenci salto atras (b_3 č) s krví indiánskou dávají chiny (b_3 č i), lidi s vlasy kučeravými. Děti Chinů s mulaty (bč) slují gibaros (b_4 $č_2$ i), s Indiány (i) albarazados (b_4 $č_3$ i_2). Tyto a ještě jiné odstíny smíšení lidských plemen bývaly velmi důležity v době otroctví. Nyní se na původ a postup míšení nehledí; v mnohých rodinách rodokmen ani není znám. Kolik osob kterým míšencům náleží, nelze vyšetřiti; jisto však jest, že mestici tvoří takovou většinu, že se v ní ostatní odstíny barev ztrácejí. Bývají světložlutí, někdy tak bílí jako Jihoevropani, a lze je považovati za lidi velmi hezké. Podobají se tělesnými i duševními vlastnostmi kreolům, ale nejsou dosti otužilí, aby snášeli různá protivenství. Ve styku společenském předčí nad ně čistokrevní Indiáni, neboť mestici soustřeďují v sobě nectnosti obou plemen: pomstychtivost a lstivost, spojenou s leností a duševní tupostí. V dějinách španělsko-amerických republik zaujímají význačné místo. Mestici jsou zpravidla služebníci, pohaněči mulů, malí rolníci a nájemci, pastýři a lidé potulní, žebráci a lupiči, řemeslníci a kupci, i mezi duchovenstvem a úředníky státními lze je nalézti. Známý diktátor Benito Juaréz byl mestic, a nynější, vynikající, energický a moudrý president Porfirio Diaz rovněž pochází z rodičů plemene bílého a rudého.

Domorodé dívky na šiji Tehuantepecké.
Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.

Všeobecně muži míšenců bývají velcí a svalnatí, ženy naproti tomu malé a slabé. Mají veliké, černé oči, nápadně bílé, pravidelné zuby a bohaté, černé vlasy. Bohaté rodiny libují si žíti v okázalé nádheře, jež přechází někdy v nesmyslný přepych. Muži honosí se rádi drahými oděvy jezdeckými. Na promenádách objevují se vždy koňmo v drahocenných oděvech národních, zatím co doma chodí v obyčejném kroji francouzském. Na hlavách mají klobouky s širokými okraji, jež přesahují ramena, na těle temné kabátce s mnoha malými knoflíčky stříbrnými. Život Mexikánů plyne ve znamení dolce far niente. Nikdy nelze je viděti na ulici ve spěchu, aby získali času. Vstávají časně. Ženy hluboce zastřené jdou do kostela, muži vydávají se na ranní jízdu. Po procházce vracejí se všichni domů a zpravidla se koupají. Bohaté dámy procházívají se na terasách domů se spuštěnými, černými vlasy, jež nezřídka ke kotníkům sahají, a osušují je. Úpravou toilety čas pomalu uchází. Děti i při hře bývají jemné a klidné. Málo kde jsou dítky tak dobře vychovány, jako v Mexicu; nelomozí, nehašteří se. Malá stvoření zdají se býti brzy moudrá, vyvíjejí se rychle a jsou nanejvýš něžná. Úžasná je úmrtnost jejich. I v rodinách zámožných, kde péče maličkým může se věnovati, mnoho jich hyne. Je toho příčinou způsob života Mexičanův a různé zvyky výchovní. Ženy jsou většinou slabé, vdávají se ve čtrnácti, patnácti letech a mívají patnáct i osmnáct dítek. Proto jsou nemluvňata nanejvýš drobná, a poněvadž slabé ženy samy je kojí, vyhlížejí spíše jako loutky. Dítky svěřují se mladým děvčatům indiánským; ani v rodinách zámožných nesvěřují jich osobám zkušeným. Již v nejútlejším věku bývají dítka brána na procházky, jež konají se v pozdních hodinách odpoledních, kdy slunce zapadá, a citelný chlad doléhá na ně, napolo oděné. Když vyrůstají, chodí do škol a pensionátů, kde se dobře učí, poslouchají a jsou způsobny. Leč nedostává se jim otevřenosti, pravého, dětského humoru, veselé nálady a bezstarostnosti. Vývoj intelligence, jež se v nich brzy probouzí, brzy se zastavuje. Děti osmi- nebo devítileté, ozdobené umělými květinami, sedávají s rodiči v divadlech unaveny až do pozdních hodin a zápasí se spánkem. Dívky a dospělé ženy podobají se „květinám ze skleníků“.

Nejobyčejnější potravou jsou „tortilas“ a „frijoles“. Tortilas jmenují se měkké placky z kukuřičné mouky, jež bývají chudým lidem denním chlebem. Snadno se sbalují, a užívá se jich jako lžic při požívání frijol, malých, černých bobů, jež uvařeny byvše, mají barvu čokoládovou a poskytují dobrého, chutného pokrmu. Mexická úprava pokrmů není naší podobná. Sádlo vepřové poznáváme ve všech jídlech, nevyjímajíc ani jídla sladká. Dobré polévky nedostaneme skoro nikde; káva nebývá tak chutná jako naše; za to kakao, kořeněné skořicí, je velmi dobré a hojně se pije.

Odpoledne trávívají lidé návštěvami. Dámy nemívají v rukou jiných knih mimo modlitby. Dopisy píší rukou neumělou. Vědomosti jejich ze zeměpisu a dějepisu jsou prý velmi nedokonalé.

V Evropě znají pouze Španěly, svou domovinu, Řím, sídlo papežovo, a Paříž, odkud přicházejí toilety.

Podobné nedostatky objevují se též u mužův, ačkoliv zavedena byla všeobecná, povinná návštěva školní. V některých státech však pro zvláštnosti půdy a poměrů sotva třetina dětí chodí do školy. Národ je přísně katolický. Vzdělanci účastňují se ceremonií církevních, ale věří v málo, nebo vůbec nevěří v nic; nízké vrstvy lidí lpějí v pověře, posilňované rozmanitými názory indiánskými, a poslouchají slepě kněží proti všem přísným nařízením, jimiž se v posledních letech vliv kleru vládou potírá. Ještě r. 1874 v Mexicu pálili „skutečnou" čarodějnici.

5. Zřízení země a hospodářské poměry.

V době koloniální dělilo se Mexico pod jmenem „místokrálovství Novošpanělského" (Virreynato de Nueva España) nejprve v jedenáct, později v patnáct správních distriktů, z nichž vyvinulo se různými změnami dějinnými a poměry dopravními nynější rozdělení státní. Ústava pochází ze 4. října 1824 a pozměnila se r. 1857 a 1887. Dle ní záleží republika z 27 států, z 2 států spolkových (territorií) a z federálního území (spolkového distriktu) s hlavním městem říšským. V čele státu stojí president, jejž občané volí dle téže soustavy a na tutéž dobu (4 roky) jako v státech Spojených, a v jehož rukou spočívá výkonná moc v míru i ve válce. President jmenuje též neomezeně orgány vládní všech oborů jako v Unii, přede vším státní tajemníky záležitostí vnějších, vnitřních, spravedlnosti, orby, průmyslu, dopravnictví, veřejných prací, financí a války. Může býti znovu volen, což se nynějšímu presidentu několikrát přihodilo.

Moc zákonodárnou má kongres, jenž složen je z domu representantův (sněmovny poslanců) a senátu. Do sněmovny volí 40.000 občanů vždy jednoho poslance na dobu 2 roků. Celkem volí se jich nepřímo 229. Do senátu posílá každý stát, jakož i spolkový distrikt po dvou členech, volených na 4 roky (56 členů). Voličem je každý dospělý Mexičan mimo kněží kteréhokoli vyznání.

Vrchní soud volený na 6 let záleží z 18 vysokých právníků. Každý člověk má právo zakládati spolky, nositi zbraně, bez průvodních listin cestovati, na pevninu vstoupiti a zase ji opouštěti. Dědičné tituly, hodnosti a šlechtictví jsou bez ceny. Na zradu, úkladnou vraždu, paličství a loupež vyměřen je trest smrti.

Za Mexikány považují se příslušníci republiky a jejich děti, ať jsou narozeny v Mexicu nebo v cizině, a cizinci, kteří s Mexikánkami měli děti, naturalisovali se, nebo získali nějakou část mexické půdy. Jest jim platiti daně a konati službu vojenskou. Přísahu zastupuje slavný slib, místo církve obřady vykonává úřad stavovský. Nejvyšším vůdcem vojska je president. Tajemství dopisů je zákonem chráněno. O armádě mexické pronáší zajímavý posudek generál

Niox, jenž ji pokládá za velice zorganisovanou a vyslovuje se velmi pochvalně o průpravě důstojnictva a o pokrocích technických. Úmysly vlády směřují k tomu, aby vytvořila národní vojsko, milici dobře vycvičenou, k obraně proti útokům každé moci nepřátelské. Stálé vojsko je malé; pouze počet důstojnictva udržuje se ve stavu válečném. Celkem je stálého vojska 3500 důstojníků, 31.000 mužů pěchoty a 11.000 koní. Zemské obrany udává se 70.000 mužů. Námořní loďstvo je dosud v počátcích a má se zachovávati jen ve stavu obranném. Svátečními dny jsou ty, v kterých se slaví památka: konstituce (5. února 1857), vítězství u Puebly (5. května 1861), narozenin Hidalgových (8. května 1753), zajetí Maximilianova (5. května 1867), památka opětného vstupu republiky do hlavního města (21. června 1867) a povelu Hidalgova k nezávislosti (15.—16. září 1810). Chrámů katolických napočtlo se 10.000, evangelických 100, veřejných knihoven 80. Vysoké školy vychovávají vesměs pro život praktický. Za půl století válek nastal naprostý úpadek školství přese vše úsilí zdvihnouti kulturní úroveň domácího obyvatelstva. R. 1904 bylo škol obecných, vydržovaných státem a soukromníky 8.868 s 576.181 žáky, škol středních 36 s 4642 žáky a 65 škol odborných s 9.018 žáky. Pro vyšší vzdělání dívčí není ještě v národě dosti porozumění. Náklad na školství veřejné r. 1904 činil 8,344.430 pesů. V popředí vědeckých společností stojí „Antonio Alzate“, společnost pro přírodovědu, a společnost pro geografii a statistiku; státní observatoře astronomické, stanice meteorologické, národní ústav geologický, národní knihovna, národní museum a školy odborné jsou doklady státní péče o vzdělanost v každém oboru. Ve správě církví nebo soukromých společností bylo ústavů školních celkem 2.280 se 135.838 žáky.

Indiáni z okolí Culiacanu.
Dle Damanna.

Jako při výkazech o stavu školství a vědeckých ústavů jeví se i při umění úspěchy v přehledech a výročních zprávách mnohem dokonaleji nežli jsou ve skutečnosti. Umění bývalo v době koloniální pod přímým vlivem Španělův, ale v umění stavitelském a zvláště v dekoraci architektonické přece všude proniká vliv domácího vkusu a rázovitosti. Krásná literatura má jen v básnictví plody, jež zasluhují povšimnutí. Když duchovenstvo zchudlo, přešly chrámy a kaple ve správu obcí. Poněvadž není zájmu o jich udržení, pustnou a rozpadávají se. Jindy bývaly jasně bílé, oslňující; nyní překvapují chudobou, zanedbaností, sešlostí a barvami ponurými. Obrazy z nich zmizely, omítka se stěn odpadává, okna straší rozbitými tabulemi.

Historických památek, připomínajících doby závislosti a císařství, se nešetří.

Příjmy státní vyplývají hlavně ze zemědělství a hornictví. Pšenice těží se na planině za 30 mill. pesů, ječmene za 3 mill., kukuřice za 80 mill. pesů ročně; bramborů těží se průměrně 20 až 22 mill. kg a přes 2 mill. hl bobů. Roku 1904 zaznamenalo se výtěžku:

henequenu	101,393.348 kg	v ceně	31,997.600	pesů *)
zacatónu (k výrobě kartáčů)	3,833.027 „	„	1,448.635	„
vláken z Agave ixtle . .	11,241.163 „	„	1,577.987	„
bavlny	54,913.411 „	„	15,780.163	„
kaučuku	172.133 „	„	317.193	„
chicle (žvýkací gumy) . .	2,390.758 „	„	1,061.616	„
kávy	33,813.316 „	„	13,424.482	„
tabáku	13,099.825 „	„	5,100.549	„
kakaa	1,470.300 „	„	1,222.520	„
třtiny cukrové	1392,585.493 „	„	16,041.185	„
vína	30.055 hl	„	1,349.595	„
oleje sezamového . . .	37.539 „	„	219.055	„
„ podzemnicového . .	264.172 „	„	567.567	„ ;

vanilky sklidilo se 173.780 kg, pomorančů za 1,263 040 pesů, manga za 480.592 pesů, banánů za 1,256.715, ananasů za 202.134, melounů za 368.980, ahuacate za 356.281 pesů. Mimo tyto plodiny a oleje vyváží se kořen jalapový (Exogonium purga), sassaparilla (Smilax sassaparilla), olej ricinový, crotonový, balsám peruvský, chicalote (Argemone mexicana) atd. Vývoz drahocenných dřev z lesů tropických činí ročně přes 2 mill. pesů. Rostlin, jichž se užívá za barviva (campeche, brazil, moral, indigo a j.), vyváží se dobře za 1 mill. pesů. Skotu počítalo se r. 1903 na 5,304.165 kusů hlavně v Jaliscu, Michoacanu, Chihuahui, Vera Cruzi, Guanajuatu, Durangu a Sonoře; koní 872.544 v Durangu, Jaliscu a Tamaulipasu; mulů 340.016 kusů v Durangu, Jaliscu, Zacatecasu a Pueble; oslů 298.416 kusů v Zacatecasu, Guanajuatu a Durangu: koz 4,240.886 v Oaxace, Coahuile, Durangu, San Luisu Potosí a Zacatecasu; ovec 3,458.124 v Zacatecasu, San Luisu Potosí, Durangu a Pueble; bravu vepřového 641.074 kusů v Tepicu, Jaliscu, Michoacanu a Guanajuatu.

Výnosností dolů Mexico stalo se pověstné již za vlády koloniální. V dobách prvního století republiky však doly byly zanedbány. I světoznámé doly v Guanajuatu a Zacatecasu byly opuštěny, a teprve, když nastal zase pořádek, dobývalo se stříbra v rozměrech netušených. Zřízením národního ústavu geologického dostalo se hornictví vydatné podpory vědecké.

R. 1883—4	v Mexicu	v státech Spojených
dobylo se stříbra	774.676 kg	1,172.000 kg
r. 1904—5 „	2,239.450 „	1,667.240 „

*) Peso, mexický tolar, asi 2 K 45 h, dělí se na 8 regalů po $12\frac{1}{2}$ centavu.

Obnáší tedy těžba plných 40% vší těžby stříbra na světě. Zlata dobývá se méně, ale výtěžek stoupá rok po roce; r. 1890 bylo ho 1038 kg, r. 1904 16.329 kg, tedy něco nad 3% těžby světové. Původně těžilo se nejvíce kovů uprostřed země; nyní postupuje činnost hornická k severu.

Na prvním místě mezi horními státy jsou Sonora a Chihuahua, pak Mexico, Tepic, Sinaloa, San Luis Potosi a Zacatecas. Ačkoli stříbro nemá bývalé ceny, produkce jeho přece je velice výnosná; nejdůležitější okrsek stříbrný je Pachuca a Real del Monte. Na zlato se doluje v El Oru na hranicích Michoacanu, v Sonoře, Sinaloi a Tamaulipasu. Olova dobývají v Mapimi v státě Durangu, mědi v Dolní Kalifornii (Boleo) a v Sonoře (Cananea a Nacozari); rtuť, antimon, cín, železo, mangan, vismut a kobalt se těží dosud v míře neznačné. Také uhlí se v Mexicu nedostává; přiváží se z Unie. Petrolej a asfalt vyskytuje se hlavně ve státech při pobřeží zálivu Mexického, ale výroba je dosud v začátcích. Onyxem prosluly státy Puebla a Oaxaca, opály Queretaro. Síry dobývá se v kraterech sopečných a ve vápenci, jejž síra prostupuje v žilách. Průmysl hutní soustřeďuje se hlavně v Aguas Calientech, Mapimi, Cuencamé, San Luisu Potosi a Montereyi (Nuevo Leon).

Průmysl i obchod domácí zúmyslu býval zanedbáván, aby se udržel v zemi monopol Španělska; průmysl indiánský doby staré upadl úplně v zapomenutí. Teprvé vláda Diazova položila průmyslu nové základy. Vnitřní cla mezi jednotlivými státy byla zrušena, průmyslu dostalo se ochrany a podpory, odborného školství, zastoupení v cizině a schopnosti účastniti se světových výstav, kde Mexico závoditi mohlo s ostatním světem.

Pro nedostatek uhlí přihlíží se všeobecně k vodním silám. Průmysl cukerní kryje spotřebu země, jsa chráněn vysokými cly; výroba lihových nápojů, zvláště z třtiny, z magueye a z obilí, stoupá současně s výrobou piva.

Zároveň s ostatními odvětvími průmyslu zvelebuje se průmysl textilní, zejména zpracováním bavlny, vlny a hedvábí; henequen vyváží se surový. Výroba doutníků také stoupá, továrny na výrobky dřevěné rozvíjejí rovněž silnou činnost. Koželužství a strojnictví jsou v počátcích. Z řemesel zvláště vyznačují se a prospívají sedlářství, hrnčířství, mydlářství a papírnictví.

Vzrůst obchodu zahraničního znázorňují tyto číslice:

Vývoz ve stříbrných pesech		Dovoz ve zlatých pesech	
r. 1826	7,648.129	r. 1826	15,450.565
r. 1874—5	27,318.788	r. 1874—5	18,793.493
r. 1903—4	210,276.845	r. 1903—4	78,308.443
r. 1905—6	271,138.000	r. 1905—6	220,651.000

Ze sumy, jíž vyznačuje se vývoz za rok 1905—6, připadá na kovy 190,720.000 p. (stříbra za 125,400.000 p., zlata za 31,696.000, mědi za 28,656.000 p., olova za 4,968.000 p.), z plodin zemědělských

Pohled na Queretaro od „Kaple smíření“, kde zastřelen byl císař Maxmilian. (Mexico.)

Georgetown v Coloradu.

Manitou při úpatí Ute Passu v Coloradu.

Sitka na ostrově Baranova v Aljašce.

Pinnacle Range v Aljašce.

Opevnění newyorkská a ostrov guvernérův.

na henequen 29,437.000 p., kávu 9,289.000 p., kůže 7,883.000 p., vanilku 4,157.000 p., živá zvířata 3,272.000 p. atd.

Na dovozu a vývozu účastnily se cizí státy takto:

	na dovozu,	na vývozu
	(tisíci stříbrných pesů)	
Spojené státy americké . . .	145.600	186.010
Německo	20.814	20.523
Velká Britanie	20.345	41.673
Francie	16.383	8.010
Španěly	7.596	2.201
Belgie	2.543	7.267
Kuba	241	4.028
Jiné země	7.129	1.426
	220.651	271.138

Rakousko v soutěži nepěkně pokulhává; obchoduje s Mexikem nyní sotva živěji nežli malá, pevninská republika Švýcarská.

Obchod vnitřní zkvétá moudrým zákonodárstvím, přísnými tresty divoké spekulace a ostrým dozorem státním na prospěch obyvatelstva a nikoli na prospěch fisku.

Pokud Mexico bylo španělskou kolonií, omezoval se obchod zámořský na jediné loďstvo španělské o 18 korábech, které jednou v roce kotvívalo ve Vera Cruzi. R. 1785 veplulo do přístavů mexických 96 lodí, r. 1850 lodí 839, r. 1873 lodí 2600 a r. 1904 již 7.540 o 5,356.568 t. Z nich bylo lodí mexických 5190 o 1,360.092 tunách, cizích 2350 o 3,996.476 tunách, a to severoamerických 858, anglických 623, norských 386, německých 261, rakouských 27. Většina lodí kotvila na pobřeží zálivu Mexického. Roku 1904 kotvilo

ve Vera Cruzi	774 lodí	o 948.262 t	v Mazatlanu	571 lodí	o 398.164 t
v Tampicu	528 „	o 807.206 „	„ Acapulcu	201 „	o 354.415 „
„ Progresu	740 „	o 753.162 „	„ Manzanillu	183 „	o 254.626 „

Obchodní loďstvo mexické má (r. 1905) 32 parníkův o 13.199 t a 29 lodí plachetních o 8451 t. Po souši prochází asi čtvrtina všeho obchodu, výhradně do Unie. Spojení paroplavební udržuje se hlavně s New Orleansem, New Yorkem a Hamburkem. Linie rakouská byla zrušena jako passivní. Ohromný hospodářský rozkvět způsobil v zemi cizí kapitál, hlavně americký (asi 600 mill. dolarů), jenž je zároveň zárukou politické stálosti a vnitřního klidu.

Vnitřní komunikaci jsou dosud na překážku ohromné pustiny, neproniknutelné pralesy a nesplavné řeky. Do hlavního města jediná schůdná cesta vede z Vera Cruze, po níž děl se všechen styk světa s hlavním městem mexickým. Přístav veracruzský přizpůsoben jest nyní ohromným nákladem i největším parníkům. Velikou budoucnost slibuje úprava Coatzacoalcosu a Salina Cruze, konečných stanic a přístavů železnice Tehuantepecké. Řádné vystrojení pobřeží majáky zvyšuje bezpečnost plavby.

Poštovnictví bývalo do nedávna velmi nedokonalé; teprve r. 1878 Mexico přistoupilo k světovému svazu poštovnímu, od kteréž

doby pokrok děl se s velikou rychlostí. R. 1904—5 vyřídilo 2466 úřadů poštovních 128,623.824 zásilek domácích a 49,166.622 mezinárodních. Vydání však převyšuje příjem skoro o 2 mill. pesů, ježto spojení s okresy venkovskými dosud je nadmíru nákladné. Telegrafních linií lze počítati na 100.000 km délky.

Pokud se týče peněžnictví v posledních desítiletích, nutno upozorniti, že poklesem ceny stříbra Mexico ocitlo se v těžké krisi, z níž probralo se při výborné správě státních financí a ustálením poměru měny stříbrné ke zlaté. Stříbrné mince mexické jsou nejlepšího zrna a nalezly obliby a rozsáhlého rozšíření zvláště ve východní Asii. První banka londýnsko-mexická byla založena r. 1876; nyní má 34 ústavův úvěrních s kapitálem přes 100 mill. pesů. Finance státní tak se zlepšily, že zahraničný úvěr je lepší než kteréhokoli státu latinské Ameriky.

Státní příjmy záležejí z cel, daně kolkové, přímých daní, z výnosu pošty a telegrafu; asi třetina vydání připadá na účet státního dluhu. Nejvíce výdajů pohlcuje ministerstvo války, prací veřejných a vnitra. Závěry účetní vykazují přebytky. R. 1904—5 bylo dluhů 450 mill. pesů; příjmů na 133 mill. pesů, vydání 110 mill. pesů. V mezinárodním postavení Mexico náleží k nejdůležitějším státům druhého řádu, majíc styky diplomatické a hospodářské smlouvy s čelnými státy evropskými a americkými, Japonskem, Čínou a Persií. I s Rakousko-Uherskem r. 1901 obnoveny byly diplomatické styky, k čemuž hlavně přispěl politický význam republiky. Vedle států Spojených jediné Mexico vykonává největší vliv na republiky středoamerické. Ve všech stanicích světového obchodu sídlí zástupci mexičtí, a naopak zástupci cizích vlád v Mexicu. „Nyní těší se Mexico naprostému míru. Osoby, které účastnily se dřívějších revolucí, dílem pomřely, dílem zmizely, dílem zůstaly u vesla a mohou se těšiti z ovoce práce a snažení svého. Železnice a telegrafy jsou veliká díla míru. Mír, život a majetek jsou nyní v Mexicu tak zajištěny, jako málo kde. Hlavní zásluhu o to má Porfirio Diaz.“ (Hellwald).

Nejskvělejší budoucnost prorokuje Mexicu princ Roland Bonaparte v díle: „Le Mexique au debut du XXe. siècle“, až nastane v zemi splynutí všech plemen tu se křížících. Dle téhož spisu kolonisace Mexica nenabyla dosud té důležitosti, kterou vyznačuje se kolonisace v státech Spojených; r. 1900 z 13,607.259 obyv. bylo 57.507 cizinců; v našich letech pomýšlí se na svod zemědělců do Mexica hlavně z Italie. Mormoni nechtějí se přizpůsobiti poměrům a jsou živlem státu nepohodlným, ačkoli hospodářskou zdatností vynikají. Číňani a Japonci stěhují se do Mexica v hojném počtu a jsou celkem náviděni. Nejčilejší kolonisace krajů neosídlených obyvatelstvem domácím dosáhla velikého rozvoje za vlády nynějšího presidenta, kdy širé plošiny severního Mexica v státech Chihuahui, Coahuile, Durangu a Sonoře se naplnily obyvatelstvem zvláště podél železnic na Yucatanu a v území Quintaně Roo.

Základem hospodářství polního je dosud h a c i e n d a, t. j. velkostatek s hojnou čeledí indiánskou a mestickou, kteráž čeleď závisí

na majetníku. Dědiny indiánské, nezávislé na velkostatcích, byly do nedávna v kommunismu, jenž teprve v nové době za vlády Diazovy byl zrušen na prospěch všeobecného pokroku. Jediné lesy zůstaly společným majetkem. Pustošení jich vláda čelí přísnými zákony a úpravou poměrů hydrografických, zejména vodních nádrží k umělému zavodňování. Ze staveb hotových zasluhují zmínky úpravy řeky San Diega v Coahuile a řeky Atoyaku v Pueble, dokončené r. 1897.

Kromě rozsáhlých statkův ujímají se nyní „ranchos“, statky prostřední velikosti, majetek podnikavých a pilných mesticů. Vznikly hlavně z půdy, jíž vláda nabyla zrušením klášterův a konfiskací statků jejich. Kolonisté jsou na deset let prosti daní a osvobozeni od cel na stavební hmoty, stroje, plemenný dobytek a semena. Zdanění půdy zdělávané činí jen asi 2% jejího výnosu. Poněvadž v Spojených státech orba zatlačuje chov dobytka, Mexico nalézá v nich výhodný odbyt skotu a bravu. Tím podmínky výnosného dobytkářství stále jsou příznivější. (Věstník české společnosti zeměvědné 1907.)

6. Rozdělení země.*)

Iméno státu	Velikost v km²	Počet obyv. (1900)	Na km²	Hlavní město
a) Státy Atlantské (5).				
Yucatan (s Guintanou Roo) . . .	91.200	218 900	3	Merida
Campeche . . .	46.800	86.500	1·8	Campeche
Tabasco	26.100	159.800	6	S. Juan Bautista
Vera Cruz . . .	75.900	981.000	13	Jalapa
Tamaulipas . . .	83.600	218.900	3	(Ciudad) Victoria
b) Vysočinné státy Jižní (8) a distrikt spolkový.				
Mexico	23.200	934.000	40	Toluca
Morelos	7.100	160.100	23	Cuernavaca
Puebla	33.600	1,021.100	32	Puebla
Tlaxcala	4.100	172.300	42	Tlaxcala
Hidalgo	22.200	605.000	27	Pachuca
Queretaro	11.600	232.400	20	Queretaro

*) Velikost státův a počet obyvatelů jejich dle Alberta Scobela. (Geographisches Handbuch 1909.)

Jméno státu	Velikost v km²	Počet obyv. (1900)	Na km²	Hlavní město
Guanajuato . . .	28.400	1,061.700	37	Guanajuato
Aguas Calientes .	7.700	102.400	13	Aguas Calientes
Distrito Federal .	1.500	541.500	361	Mexico
c) Vysočinné státy Severní (6).				
Zacatecas	63.400	462.200	7	Zacatecas
San Luis Potosi . .	62.200	575.400	9	San Luis Potosi
Nuevo Leon . . .	61.300	327.900	5	Monterey
Coahuila	165.100	296.900	1·8	Saltillo
Durango	109.500	370.300	3	Durango
Chihuahua	233.100	327.800	1·4	Chihuahua
d) Státy Tichomořské (8).				
Sonora	198.500	221.700	1·1	Hermosillo
Sinaloa	71.400	296.700	4	Culiacan
Jalisco	86.700	1,153.900	13	Guadalajara
Colima	5.900	65.100	11	Colima
Michoacan	58.700	935.800	16	Morelia
Guerrero	64.800	479.200	7	Chilpancingo
Oaxaca	91.700	948.600	10	Oaxaca
Chiapas	70.500	327.800	5	Tuxtla-Gutierrez
e) Territoria.				
Baja California (Dolní Kalifornie) . . .	151.100	47.600	0·3	La Paz
Tepic	28.400	150.100	5	Tepic
Ostrovy (Revilla 'Gigedovy a Mariánské)	4.040	—	—	—
Dohromady . .	1,987.200	13,607.000	7	—

Jiní zeměpisci dělí státy mexické takto: 5 států Severních: Tamaulipas, Nuevo Leon, Coahuila, Chihuahua (Země staveb) a Sonora; 4 státy Golfské: Vera Cruz, Tabasco (Pruh vlhké země), Campeche (Země hadův a štírů) a Yucatan (Území vody); 7 států Tichomořských: Sinaloa, dřívější Nová Aragonie, Jalisco (Plocha písečná), dříve Nová Galicie, Colima (Rámě a ruka), Michoacan (Země rybářů), Guerrero, Oaxaca (U pa-

hrbků jedlé akacie) a Chiapas (země při Chii); 11 států Nitrozemních: Durango, Zacatecas (plný trávy a kukuřice), Aguas Calientes (U teplých pramenů), San Luis Potosi, Guanajuato, Queretaro (Země pastvin), Hidalgo s Pachucou (Městem hrnčířův), Mexico (bez hlavního města), zabírající Tolucu a Texcoco, Morelos s Xochicalkem (Domem Květinovým) a Cuernavacou (Městem lesným), Puebla s Cholulou (Městem uprchlíků), Tlaxcala (Dům chlebový).

Spolkové státy jsou: Baja California, Tepic (Země želv karetových) a distrikt spolkový s hlavním městem Mexikem.

Největší ze států je Chihuahua s 233.100 km² a s 327.800 obyvatelů. V nejmenším státě, v distriktě spolkovém, žije na 1500 km² 541.500 duší. Nejméně obyvatelstva bydlí v Dolní Kalifornii, v Colimě a v Campechi; nejvyšší počet obyvatelstva vykazují Puebla, Guanajuato a Jalisco.

Státy s territoriemi tvoří republiku spojených států, jichž ústřední moc vzrůstá a zákony se utužuje; udržely si až na naše dni samostatnost v soudnictví, finančnictví a vyučování; jinak podléhají zákonům vlády ústřední.

a) Státy Atlantské.

Státy Atlantské omezují jižní končiny zálivu Mexického od ústí Ria Grande del Norte po zátoku Chetumalskou a zaujímají pobřežní nížiny s divokou vegetací tropickou. Mají pospolu plochy 323.600 km², na nichž žije 1,665.100 obyv., nebo 16% povrchu a 11·2% obyvatelů vší republiky. Z měst vyvinula se jen čtyři, která mají obyvatelů více nežli 50.000. Příčiny pomalého vývoje spočívají v nepřístupnosti pobřeží a tropickém podnebí, jež působí zhoubně na nervy a činnost člověka a bělochům přivozují mnohá nebezpečí, zvláště žlutou zimnici.

1. Yucatan (s Quintanou Roo) zabírá východní a severní část půlostrova Yucatanského, jehož východní pobřeží pokryto jest tmavými houštinami a pralesy tropickými, západní pobřeží bažinami a písčinami, nerovné a krasové nitro pak plantážemi agav sisalových, kukuřičných, tabákových a bavlníkových.

Hlavní město státu a zároveň největší tržiště půlostrovní je Merida, založená r. 1542 donem Franciskem de Montejo na místě „Tihoa“, sídla Mayův. Město čítá 44.000 obyv. a soustřeďuje v sobě několikero tratí yucatanských. Jedna z nich vine se jihozápadně do Campeche, druhá do Peta a Valladolidu, minuvši stanici Ticul, odkudž navštěvují se zříceniny v Uxmalu; jiná odbočka vede do Izamalu, jiná do Temaxu a Tancasu. Hlavním dodavatelem konopí sisalového zůstává Acanceh, město uprostřed země. Nejvíce zboží vyváží se z Progresa (6000 obyv.), jehož lodní doprava se páčí na 1·2 mill. tun. S Meridou spojeno je dvěma tratmi. Také sousední Sisal vyváží vlákna agavová. Kromě Uxmalu honosí se starožitnými stavbami a památkami Mayův Chichen Itza na blízku Valladolidu.

Pro snadnější ovládání nepokojných Mayů na poloostrově Yucatanu východní polovice jeho byla r. 1902 upravena jako zvláštní territorium pod jmenem Quintana Roo a podřízena přímo spolkovému městu hlavnímu. (Scobel.)

2. Campeche rozkládá se jihozápadně od státu Yucatanu, vystupujíc směrem od pobřeží k nitru země, kde tmějí se dosud neporušené pralesy tropické. Sever naproti tomu se velice snižuje a je poměrně dobře vzdělán. Pole poskytují kukuřice, rýže, plantáže tabáku a sisalových vláken, lesy barevného dříví a pryskyřic. Agave sázejí se v řadách vedle sebe ve vzdálenosti 2 m jako stromy v sadech. Potřebnou vláhu a kyselinu uhličitou přijímají ze vzduchu, soli berou ze země. Rozsáhlé haciendy, ohraničené vysokými zedmi, opatřenými jedinou přístupnou brankou, šíří se jednotvárně planinami, na něž krutě doléhá sluneční žár.

Stát Campeche byl oddělen od Yucatanu teprve r. 1859. Hlavní město Campeche (17.000 obyv.) založeno bylo r. 1540; dosud je důležitým obchodním místem pro vývoz dříví a sisalu, ač přístav jeho nemá větší hloubky nežli 3 m. Podél pobřeží probíhá jediná trať železniční, vycházející z Meridy a spojující Campeche z Champotonem a Mamantelem. Mnohem lepší kotviště nežli Campeche poskytuje Carmen na ostrově téhož jména před lagunou de Terminos. I odtud vyváží se hlavně dříví mahagonové.

3. Tabasco, asi jako půl království Českého, zabíhá jižními hranicemi do vysočiny středoamerické a má podíl na velikolepých pralesích, jež pokrývají Tabasco a Chiapas od zálivu Mexického po oceán Tichý. Na severu při pobřeží znamenati lze labyrint řek a průlivů, jež v době deštivé zaplavují spoustami vod nepřehledné plošiny. Země rodí kromě vzácných dřev barevných jmenovitě tabák, kávu a kakao.

Hlavní město státní San Juan Bautista (11.000 obyv.) leží při řece Grijalvě, po níž vždy v deseti dnech parník pluje do Frontery, nejdůležitějšího přístavu státu Tabasca. Z Frontery parníky plují proti proudu Usumacinty do Jonuty, Montecrista a Tenosique, odkudž se opět do San Juanu Bautisty vracejí. V Montecristu se vystupuje, chce-li se navštíviti Palenque, kde Dupaix nalezl v starožitné pyramidální věži vzorné plastiky ve formě medaillonů.

4. Vera Cruz je nejdůležitější pobřežní stát všeho Mexica. Zdvíhá se mimo úzký pruh pobřežní od ústí Panuca po Tonalu (blízko Coatzacoalcosu) nápadným způsobem v okrajní obrubu plošiny Anahuacké, nad níž zdvíhá se Citlaltepetl a Cofre de Perote. Důležité plodiny jsou tudíž velmi rozmanité, a těžba jejich připravuje výtěžky neobyčejné. Ze vší žně kávové v Mexicu náleží 88% státu veracruzskému, ze žně tabákové 64%, ze žně bavlněné 43%.

Vládní sídlo, Jalapa, má 20.000 obyv., zdravou a rozkošnou polohu, pro niž právě stalo se sídlem úřadů. Nejdůležitějším místem je přístavní město Vera Cruz (30.000 obyv.), z něhož vedou do nitra státu tři trati železniční a pravidelné linie dopravní do hlavních

přístavův evropských a severoamerických. Jimi prochází polovice všeho zboží vyvezeného, zejména drahých kovů. Bývalý, mělký přístav byl nyní prohlouben na 8 m, opatřen ochrannými hrázemi a přiřazen tak k nejlepším v Novém Světě. Již r. 1901 vývoz a dovoz obnášel 1·5 mill. tun; r. 1906 připlulo sem 1831 lodí se zbožím o 1·4 mill. tun a odplulo 1848 lodí se zbožím o 1·5 mill. tun.

Původní Vera Cruz, město založené Cortezem, leželo o něco severněji, nežli nynější, asi v zem. šířce Jalapy, vysazeno na pospas větrům a mořským loupežníkům. Nejznámější ulicí je Independencia, jež probíhá celým městem, zdobena jsouc arkadami a řadou statných palem kokosových. Ostatní ulice, jež křižují se v pravém úhlu, jsou nedostatečně dlážděny a opatřeny otevřenými stokami, do nichž všechny splašky a špína se vylévají. Černí supi, velicí jako slepice, loví zahnutými zobáky, silnou zejkou opatřenými, v bahně zbytky hnijících odpadků, jimiž se živí, a tak mimoděk vzduch otravných výparů zbavují. Supi jsou policejně chráněni, a usmrcení některého z nich tresce se pokutou 24 K. Na veracruzské Plaze stojí radnice a dóm, jehož kupole bílým a modrým porcelánem vykládaná, vznáší se nad východní částí monumentální budovy, značně povětrností trpící a scházející. Plazu zdobí pěkná zahrada zarostlá kafrovníky, fíkovníky, růžemi, agavemi a jinými rostlinami, v nichž ukrývá se hudební pavillon. Že zdravotní poměry veracruzské nejsou dobré, prozrazují četné lékárny, jež v ulicích spatřujeme. Nedostatek skleněných oken a dřevěných okenic způsobuje, že komáři vnikají do příbytkův a na spící osoby zimnici přenášejí. Vítr zvedá prach a vane jej do příbytků nedobře uzavřených. Supi přenášejí páchnoucí bahno na různá místa, kde schne a proměňuje se v prach. Zápach ze stok a struh je strašlivý; ale ještě strašlivější jsou výpary z klosetů jednotlivých domů, jimiž příchozí jsou vítáni. Ve Vera Cruzi domovem je zimnice žlutá se svým hrozným příbuzenstvem: malarií, tuberkulosou a zápalem plic. R. 1903 žlutá zimnice vyžádala si 1081 obětí. Mnoho viny na tom občanstvo nese samo, neboť nezbavuje se špíny, nestará se o dostatečnou potravu a libuje si ve špatných bytech. Nejpříjemněji bývá na Alamedě, když hudba hraje, a když tudy lidstvo svátečně oděné pospíchá dívat se na býčí zápasy.

Kdo hodlá odtud navštíviti hlavní město Mexico, užívá k tomu úzkokolejné trati z Vera Cruze přes Jalapu a Pueblu (dráhy Mexické). Vzdálenost 130 km do Jalapy vlak přejíždí za 5 hodin. Zprvu jede se dunami horkého písku, přes říčku La Antiguu, při níž rozkládají se úrodné nivy s tropickým rostlinstvem a s tropickou barvitostí. Nad lány rozmanitých rostlin vyčnívají indiánské chaty z rákosí a palmových listů, vznášejí se štíhlé palmy kokosové, vlní se klasy rýžové a červenají se květy rudých pepřovníků. Vzduch prosycen je vůní dřev, listův a květův. Sluneční žár, vlhká a plodná půda způsobuje čarovnou vegetaci, jejíž listy, vůně a barvy hýří v síle a kráse, omamující smysly člověka. Trať dostihuje Jalapy, jejíž domy opatřeny jsou charakteristickými okny, počínajícími u samé země. Z Jalapy proniká černými vrstvami lávovými a romantickými

úvaly do úrodné roviny Puebelské, kde po pětihodinné jízdě končí v Pueble, městě s 92.000 obyvatelů.

Puebla, po Mexicu třetí největší město v republice, leží ve výši 2155 m a byla založena biskupem Garzesem r. 1532 „na příkaz andělů", kteří pomáhali při kladení základů, když zedníci spali. Nyní jmenuje se všeobecně Puebla Zaragoza po generálovi, jenž r. 1862 tu se dvěma tisíci Mexikány porazil silnou výpravu francouskou .Leč již r. 1863 Francouzi město opanovali a čtyři léta potom měli ve své moci, až Porfirio Diaz je odtud vypudil. S místa, kde r. 1863 strhla se bitva, otvírá se rozkošný pohled na město a jeho 46 chrámů s věžemi modrými, bílými, žlutými a červenými. Na západě zdobí obzor Popokatepetl a Iztaccihuatl, před nimiž zdvíhá se pyramida cholulaská, na severu jako mohutný strážce Malintzin (4461 m vysoký) a na východě Orizaba.

Pohled na Pueblu od východu.

Druhá trať z Vera Cruze vede k oceánu Tichému přes Cordobu, Pueblu, Mexico, Cuernavacu do Sihuataneja, a třetí trať do Tehuantepecu a Salina Cruze.

Cordoba (6000 obyv.) má jméno po svém zakladateli, generálu Cordobovi (1618). Tropické ovoce všeho světa daří se tu. Pod temným listím lesknou se zlaté pomoranče, sladké mandarinky, citrony, banany, ananasy zvíci hlavy, právě tak, jako bývávalo v době Montezumově. Nádhera pralesů na blízku Cordoby a města Orizaby vymyká se všem popisům. „Leč i nebezpečí životu lidskému má v nich svůj vznik. Z bažin vystupují nezdravé výpary, v houštinách a v stínu kapradin ukrývají se jedovatí hadi a roje hmyzu, různé rostliny obdařeny jsou šťavami k otravě člověka. Běda tomu, kdo zvědavě prohlédnouti chce tajemství pralesa a ruší bytosti, hovící si a množící se v teple a dusnu, z životních jich úkolů. Člověku bývá s rostlinstvem i živočišstvem vésti boj mnohdy na život a na smrt, aby opanoval okršlek zemský, nad nímž příroda učinila ho

pánem.“ Z Cordoby hlavní trať pokračuje přes Orizabu do hor údolími plnými krajinných krás, a jedna odbočka její na jihovýchod k šíji Tehuantepecké, nejužšímu místu v Mexicu. Za stanicí Maltratou dostihuje nejvyššího hřbetu a vstupuje do státu Puebly.

Z nitrozemních míst vynikají San Andreas de Tuxtla a Ixbiaban jako ústředí plantáží tabákových. Z měst pobřežních vynikají Coatzacoalcos, Alvarado a Tuxpan. Coatzacoalcos je důležitou stanicí „dráhy Tehuantepecké“, kamž lze týdně dvakrát plouti z Vera Cruze. V 13 hodinách jsme vlakem u Tichého oceánu. Alvarado leží jižně od Vera Cruze, při vstupu do limanu Papaloapanského. Tecolutla je konečná stanice trati z Mexica. Tuxpan při ústí řeky téhož jména náleží k malým, ale živým přístavům vývozným.

5. Tamaulipas jest území, na němž lidnatost nepřesahuje čísla 3. Široké planiny písečné pokryty jsou většinou chaparralovými keři a pastvinami. Kromě chovu dobytka, dobývání soli je hlavním zdrojem příjmův řídkého obyvatelstva. Na svazích horských pěstuje se mnoho kukuřice, bobův, ovoce a agav.

Přístav Tampico (16.000 obyv.) náleží k nejstarším při zálivu Mexickém. Nyní prohlouben jest na 6 m hloubky, tak že do řeky Panuca (599 m zšíři) lodi mohou daleko vplouti. Zboží vyváží se a dováží úhrnem 2·6 mill. tun. Předměty vývozu jsou henequen, kůže, barevná dřeva, drahé kovy; předměty dovozu zboží tkalcovské, skleněné a železné. R. 1906 připlulo sem 1477 lodí a vyplulo odtud 1468 lodí o rovném počtu tun (1 3 mill.) Tampico stojí na mírném návrší, s něhož po stupních schází se k přístavišti řadami dřevěných stavení, opatřených verandami.

Z Tampica na západ vede železnice do San Luisu Potosi. Asi 16 km od města vyskytují se předhistorické náspy, pyramidální stavby a cihlové zříceniny nějakého města. Na sever směřuje jiná trať železniční do hlavního města (Cindad) Victorie (23° 40′ s. š.) a do Montereye v Nuevu Leonu. V hlavním městě žije asi 10.000 obyv. V severní části státu probíhá železniční trať z Montereye do Camarga, odkudž rovnoběžně s Riem Grande del Norte směřuje do Matamorosu (18.000 obyv.) naproti texasskému Brownsville. Jeho přístaviště Bagdad, přístupno jest jenom lodem malým. Nejseverněji leží Nuevo Laredo (7000 obyv.) důležité jako celní stanice.

b) Jižní státy Vysočinné.

Státy zaujímají 7% plošného obsahu republiky a 37% všeho počtu obyvatelstva. Vyznačují se jako střediska mexické kultury, v nichž jak hornictví a zemědělství, tak průmysl a obchod, umění a vědy dosáhly největšího rozmachu. Týž význam mělo území těchto států již před příchodem Španělů. Kromě bohatství plodů rostlinných oplývají poklady nerostnými.

1. Mexico, stát vysočinný, objímá spolkový distrikt a zaujímá

úval Anahuacký spolu s horskými hradbami, v jichž objetí se ukrývá. Popokatepetl, Iztaccihuatl, Ajusco a Nevado de Toluca vypínají se v okršku tom. Obyvatelstva žije v něm na km² 40 osob, s distriktem spolkovým dokonce 60 osob, tedy nejvíce ze států mexických. Z plodin hospodářských pěstuje se nejvíce kukuřice, bobů, ječmene, pšenice a magueye; hornictví poskytuje zlata a stříbra. Ale výtěžky z nich daleko jsou za výtěžky průmyslovými a obchodními, jež plynou z výroby tkanin, koží, šperků stříbrných a různých nápojů.

Hlavní město státu a sídlo průmyslu je Toluca na úpatí hory téhož jména u malého přítoku řeky Lermy (ve výši 2670 m nad mořem). Náleží k nejhezčím městům mexickým; z 26.000 obyvatelů zaměstnává se část v továrnách na látky lněné a na zboží hliněné. Od nádraží vede k hlavnímu náměstí nedlážděná, ale čistá silnice, osázená stromy a zastavěná domy jednopatrovými. Na místě, kde pojí se s hlavním náměstím (Plaza Mayor), stojí socha Hidalgova, ukrytá v cypřiše a stromy šeříkové. Ve vysokých botách stojí tu hubený kněz na mramorovém podstavci s korouhví v levici, povzbuzuje národ k odboji. Paseo (procházka) tolucas zdobena je pomníkem, jenž představuje Kolumba, stojícího na tocně zeměkoule se zdviženou pravicí, jakoby chtěl kázati.

Jižně od Toluky za nebetyčnými horami (pod 100° s. š.) sedí ve vysokém údolí jako orlí hnízdo Sultepec, nejčilejší město horní. Tenanzingo (10.000 obyv.) vyrábí „rebozos“, vlněné šátky.

Západně od jez. Texcoca rozkládá se Mexico, hlavní město spolkového districtu a všeho státu. Od Vera Cruce vzdáleno je 400 km, od Acapulca rovněž tak; k hranicím guatemalským je odtud skoro tak daleko jako k hranicím unijským (800—900 km). Leží tudíž uprostřed země, kam směřuje desatero železničních tratí. Vedle místa, kde stával palác Montezumův, vystavěn byl palác národní a vedle trosek chrámu Huitzilopochtliova vyrostla nádherná kathedrála. Kathedrála byla vysvěcena r. 1667 a opatřena věžemi r. 1791, zvony 1792. Vnitřek má tři lodi, jež spočívají na 20 pískovcových sloupech. Přeplněna jsouc ozdobami a šperky, neposkytuje klidného a vážného vzhledu, jak to vídáme u chrámů našich. K chrámu přiléhá květinový trh a na jihu hlavní náměstí, kde ještě za místokrále Revillagigeda stála popravní lešení a strašily pranýře. Jako sídlo arcibiskupovo vyniká též universitou, akademií hornickou, uměleckou, národním museem a jinými ústavy. Zde nalézti lze také největší počet podniků průmyslových. Obyvatelů napočtlo se 370.000 osob.

Nejoblíbenější místo vycházkové je Alameda, sad založený místokrálem Luisem de Velasco (1592). Pobyt v něm osvěžuje a způsobuje potěchu. Nejpestřejší květy, nejvonnější orchidee, magnolie, aloe, duby, gumovníky a j. rostliny jeví se tu v čarovném půvabu. S vrchu Chapultepecu, kde bývaly hroby azteckých králův, a kde nyní stojí zámek, otvírá se velmi pěkná vyhlídka do úvalu Anahuackého. S ptačí perspektivy úval podobá se kotlině měsíčné, kolkolem horami obstoupené, na jejímž dně leskne se několik jezer. Největší z nich, Texcoco, sahalo před třemi stoletími po Chapultepec a rovnalo se

velikostí jezeru Bodamskému. Voda jeho obsahuje sůl kuchyňskou a různé uhličitany. V něm vystavěno bylo staré Mexico. Jezero Xochimilco má hloubky 4—5 m, Chalco (drahokam) ještě méně. Skoro každých 25 let přicházejí veliké deště, jimiž jez. Zumpango se rozvodňuje a přebytečnou vodou naplňuje Texcoco, hrozíc zkázou hlavnímu městu. Již r. 1670 královský zeměpisec Enrico Martinez provedl umělé odvodnění úvalu k severu do ř. Panuca, kteréž odvodnění rozsáhlou kanalisací nynější přispělo značně k zlepšení zdravotních poměrů hl. města. (Srovnej se str. 458!) Náležíť Mexico k nejpříjemnějším městům na světě. Příchozího překvapuje silný, zdravý vzduch, jenž při vysoké poloze nadmořské vyniká mírnou teplotou a lahodou. Není tu tepleji nežli u nás, ač je pouze $19^1/_2{}^\circ$ vzdáleno od rovníku. Zde žije se klidně, tiše tak, že nepozorujeme ruchu půlmillionového města. Na křižovatkách stojí strážníci, opatřeni jsouce ve dne důtkami, provazem a revolverem, v noci svítilnami, pečujíce o klid a pořádek.

Okolí hlavního města mimo stranu k jezeru Texcocu je velice úrodno, a pověstné „plovoucí zahrady", ostrovy v jezerech Chalcu a Texcocu, ukryty jsou takměř v bujnou zeleň nejlepší zeleniny a květin. Z měst v okolí vynikají: Tacubaya (18.000 obyv.) s věhlasnou hvězdárnou, Xochimilco („Květinové město" s 10.000 obyv.) a Guadalupe na úpatí Sierry Guadalupe, severně od Mexica. Zvláště Guadalupe často se jmenuje, poněvadž je poutním místem s krásnou basilikou z konce XVII. stol. a s obrazem P. Marie, o níž koluje pověst, že se tu zjevila pokřesťaněnému Indiánovi. Dřívější městečko indiánské se střechami slaměnými proměnilo se v moderní město, v němž však žije dosud mnoho rodin indiánských. Střediště jeho je náměstí, zvětšené císařovnou Charlottou. Na severní straně jeho zdvíhá se mohutná stavba kathedrály zrovna nad krvavým oltářem chrámu Montezumova.

2. Morelos. Jižně od úvalu Mexického, za pásmem vysokých hor, nad nimiž vévodí Popokatepetl, rozkládá se velehorské území, jež r. 1869 jako samostatný stát bylo od Mexica odděleno a pojmenováno Morelos. Vodami svými náleží ku poříčí Ria de Las Balsas (Ria Mescala). Ač je plochou z nejmenších států mexických, vyznačuje se přece lidnatostí značnou (23 na 1 km^2), což se odůvodňuje silným osazením úrodných svahů horských, na nichž daří se káva a cukrová třtina, a příměstkem bohatých nalezišť stříbra. Ve výrobě cukru stát Morelos předčí nade všechny ostatní.

V hlavním městě morelosském Cuernavace, shromáždilo se na 10.000 obyvatelů, zabývajících se hlavně pěstěním třtiny a cukrovarnictvím. Z Mexica lze do Morelu dostati se pohodlně železnicí přes Tacubayu (do Cuernavaky za pět hodin), nebo přes Chalco a Amecameku podél úpatí Popokatepetlu. Vládní dům býval kdysi palácem Cortezovým; r. 1907 zemětřesením se poškodil. Trať vede dále do Igualy a Mescaly v Guerreru, odkud vyměřena jest do Chilpancinga a Acapulca. Amecameku navštěvují všichni ti, kdo aspoň z dáli pokochati se chtějí pohledem na Popokatepetl. Kdo odvážiti se hodlá

nesnází při výstupu na velehoru, musí se opatřiti drobnými penězi pro vůdce, potravou a dovolením od majitelů sírových dolů kraterových. Výprava z Amecamecanu na horu a zpět trvá 3 dni. S počátku kráčí se po silnici puebelské, potom pěšinou rozsáhlými bory k několika dvorcům, v nichž se čistí síra, a kde se může nocovati. Vzduch řidne tak, že nelze téměř vařiti. Těžké mraky válejí se po stráních nebo spočívají v údolích, podobny jsouce šedé hladině hlubokého moře. Pobyt nad 4500 m není člověku prospěšný. Ve třech hodinách dosíci lze odtud okraje jícnového, z něhož vycházejí sirnaté páry. Temeno horské, stále zasněžené, je vyšší nežli okraj jícnu. Ve výši této vane ustavičně ostrý vítr, jehož rychlost vypočtena byla na 37 km za hodinu. S temene Popokatepetlu lze na saních po sněžném svahu sjeti zpět k dvorcům, dříve jmenovaným.

3. Puebla. Stát Puebla zaujímá jihovýchodní část planiny Mexické a vysočiny, které ji na východě a na jihu obstupují. Jako stát Morelos Puebla vodami svými náleží oblasti oceánu Tichého. Počtem km^2 a obyvatelstva předčí nad stát Mexico. Dobývání kovů drahých není vyvinuto, ačkoliv objevují se v horách mnohoslibné rudy stříbrné a olověné. U Chiautly dobývá se anthracitu. Hospodářství polní poskytuje kukuřice, pšenice, ječmene a bobů. Výrobou látek vlněných, bavlněných a lněných Puebla vyniká nad všechny státy ostatní.

Hlavní město Puebla v úrodné rovině Ria Atoyacu je sídlem biskupským, obchodním a důležitou křižovatkou mexických železnic. V blízké Cholule (7000 obyv.) ukazují se vzácné památky kultury aztecké. Směrem jižním přijíždí se do Tehuacanu (7000 obyv.) a odtud do Oaxaky; směrem severním do Teziutlanu (12.000 obyv.). Jiná trať vede z Puebly na jih do Atlixca (9000 obyv.), odtud do Izucaru a dále k jihu.

4. Tlaxcala. Severně od státu Puebly rozkládá se nejmenší stát mexický, Tlaxcala, ale ze všech nejlidnatější (42 na km^2). Již v době panství Azteků vynikal jako samostatná republika. Rozkládá se v krajině horního toku Ria Atoyacu, jsa proniknut železničními tratmi mezi Pueblou a Pachucou, Pueblou a Papantlou. Polní hospodářství poskytuje ječmene, bobův a magueye.

Hlavní město Tlaxcala (4000 obyv.) mívalo před staletími 300.000 duší. Nynější obyvatelé mluví pospolu aztecky. V zdejším museu ukazují se rozedrané prapory, jež Cortez spojencům tlaxcalaským daroval.

5. Hidalgo šíří se severně od Tlaxcaly a sklání se k severu k poříčí Panuca. Plodiny hospodářské pěstují se tu jako v Pueble a jinde. Hornictví se vysoko povzneslo. Železa a stříbra dobývá se velice mnoho.

Hlavní město Pachuca ve výši 2450 m tvoří s Reglou a Realem del Monte hlavní sídlo ruchu hornického, v němž žije přes 52.000 obyv. Starý důl Trinidad dává v 10 letech průměrně za 240 mill. K stříbra. Západně od Pachuky leží Tula se zříceninami, jež se připisují Toltekům.

6. Queretaro. Queretaro sousedí na západě s Hidalgem, sklánějíc se na severovýchodě k řece Panucu, na jihozápadě k Riu Grande de Santiago (Rio de Santiago). Hustoty obyvatelstva po r. 1890 ubývá. Půda je suchá, stálých pramenů málo, a výtěžky plodin hospodářských skrovné. Za to stříbrný couk El Doctor je výnosný.

Hlavní město Queretaro (38.000 obyv.) leží v plodném údolí, zdobeném lány polí a agav. Obyvatelstvo spřádá bavlnu a tká látky, hotoví sukna, doutníky, mýdla a usně. V starém chrámě La Cruze revolucionáři prvně vztáhli ruku na císaře Maximiliana a vsadili jej 28. května 1867 do vězení. Odtud vezli jej 19. června k Cerru de las

Guanajuato

Campanas na smrt. Jen tři léta trval krásný sen mexického trůnu, jenž přinesl arcikníželi rakouskému smrt, jíž bylo mu podstoupiti za chyby lidské nevědomosti a sobectví.

Queretaro proti Guadalajaře a jiným městům zdá se býti ubohým, opuštěným hnízdem. Zdá se, že smutnému vzezření města pomáhají Indiáni, kteří v časných hodinách naplňují ulice queretarské a v chudobném oděvě pospíchají za svým povoláním. Východně od Queretara při mexické železnici Ústřední leží San Juan del Rio 8000 obyv.), vyznačující se podobnými živnostmi, jaké má Mexico.

7. Guanajuato zaujímá horní část úvalu Mexického, s něhož prameny stékají do Ria Grande de Santiago, protékajícího nejúrodnější krajinou země, zvanou „bajio", kde rodí se zejména mnoho kukuřice, pšenice a bobův. I tu jako v státech sousedních útroby zemské

štědře odměňují stříbrem člověka, poklady hledajícího. Z obyvatelstva 1°/₀ (10.000 osob) jsou horníci.

Hlavní město státní je Guanajuato, založené r. 1554 v hlubokém údolí na úpatí hory Marsilu ve výši 2080 m nad mořem. R. 1890 mělo 52.000 obyv., r. 1900 pouze 41.000 (Dle Scobela r. 1909 jen 11.000 obyv.). Úbytkem stříbra ubylo též obyvatelů na třetinu bývalého počtu. Pověstným se stalo Vetou Madre (stříbrnou žilou), z níž se těží ročně stříbra více než za 30 mill. K. Vrchy, domy kostkám podobné a stupňovitě nad sebou stavěné, jakož i zelené stromoví mezi nimi připomínají vzhled Jerusaléma, jak v mládí jsme si jej představovali. Moderní část městská kupí se kolem kathedrály a záleží z domů kamenných.

Z Guanajuata k severu dospěti lze železnicí Leonu (63.000 obyv.), v němž vynikají továrny na zboží kožené, vlněné, bavlněné a kovové. Širá rovina rozvírá se kolem města, jež stalo se prvním průmyslovým místem v Mexicu. Každý dům představuje nějakou dílnu. Zvláště zhotovují se tu pěkná sedla, střevíce, sandály a trepky, mexické přehozné šátky, obleky a nože. Nevelké jinak město má 507 ulic, 7820 budov (většinou jednopatrových) a 10 náměstí. Z Guanajuata směrem jihozápadním přijede se do Silaa (15.000 obyv.), v jehož okolí zahradníci pěstují vonné tuberosy, do Irapuaty, kde železnice se rozdvojuje. Vede k západu do Jalisca a k východu do Hidalga přes Celayu (21.000 obyv). Celaya značí „rovnou zemi". Tu křižují dvě hlavní trati železniční: železnice Národní a Ústřední mexická.

Severně od Celaye ustupuje trať do soutěsky Lajaské a proniknuvši jí, do stanice San Miguele (de Allende) o 15.000 obyv. Severovýchodně odtud leží Atotonileo, kde Hidalgo z kostela vzal korouhev a pod její ochranou začal odboj proti Španělům. Ještě severněji leží ves Dolores, kde Hidalgo býval farářem. Další stanice San Felipe obklopena jest úrodnými nivami. Železniční trať provázejí veliké haciendy, na nichž řady dělníků zaměstnávají se sázením a ošetřováním agav, tabáku a setbou obilí. V ohrazených místech proháněji se stáda dobytka hovězího, ovec, mulův, oslů, koz a čínských vepřů s krátkými štětinami. Lidé z okolí přicházejí na stanice železniční a nabízejí rozmanité předměty ke koupi. Muži mají na hlavách vysoké klobouky ze slámy nebo z plsti, na těle kazajky a kalhoty z bílého kalika a přes ramena malebně přehozené vlněné pokrývky. Kožená zástěra prozrazuje dělníka; zámožní honosí se širokým opaskem bohatě mosaznými ozdobami probitým. Od něho splývá kožená brašna, z níž vyčnívá rukojeť dýky, nože nebo revolveru, nezbytných předmětů každého Mexikána. Ženy oblékají se též v sukně z kalika, přes něž ovazují červené zástěry. Nesou-li na hlavách nebo ramenou nádoby podobné popelnicím, připomínají ženy orientálské; leč dojem porušuje způsob, jímž nosí na zádech děti.

8. Aguas Calientes. Severozápadně od Guanajuata, při horním toku Ria Verde, přítoku Ria Grande de Santiago, a při trati

Ústřední železnice z Mexica přes Leon do Zacatecasu, rozkládá se stát Aguas Calientes (od r. 1853), z nejmenších států mexických. V posledních desetiletí XIX. stol. stižen byl několikerou neúrodou, čímž průmysl a obchod se zarazily, a počet obyvatelstva umenšil (z 23 na 1 km² klesl na 13).

Hlavní město Aguas Calientes (38.000 obyv.) stalo se polohou svou nejen největším tržištěm obchodním v středním území ale též hledaným místem léčebným, v němž teplé prameny (i 50° C) poskytují úlevy v rozličných nemocech. V dřívějších dobách obyvatelé zdejší v teplé vodě prali a se koupali podobně jako Maorové u Rotorue na Novém Zeelandě. Leží ve výši 1880 m. V sadech jeho pestří se květy, bujejí palmy a purpurové, popínavé bougainvillee, pod nimiž voní violky, svítí kosatce a rdí se růže. Ženy a dívky tkají velmi jemné tkaniny, zvané deshilados, jež v cizině draze se kupují.

Venek je řídce obydlen. Často lze dlouho jeti kraji, v nichž kromě stád dobytka hovězího, povalujícího se na pastvinách a v močálech jako buvoli na ostrově Javě, není viděti člověka, ani stavení. Na vodách bělejí se lekníny, na pastvinách pestří se různobarevné „kosmy“ a žluté slunečnice v několika odrůdách, na místech suchých zdvíhají se malebné kakty „los organos“.

Severně od hl. města (asi 14 km) leží stanice Chicalote, kde lze přestoupiti na poboční trať, vedoucí podél 22. rovnoběžky do Tampica.

c) Severní státy Vysočinné.

Šest severních států Vysočinných zaujímá více jak třetinu plošného obsahu mexického, jsouce ze všech států nejřidčeji obydleny. Všude objevují se poušti kamenné, písečné, hliněné, solné a trním porostlé, mezi nimiž kusy půdy plodné a zavlažované vynikají jako radostné oasy. Polopouští lze napočísti skoro s polovici plošného obsahu v této skupině států. Bohatství pokladů nerostných je v pravdě nevyčerpatelné.

1. Zacatecas. Zacatecas, ze skupiny států kromě San Luisu Potosi nejlidnatější, náleží jižní částí svou oblasti oceánu Tichého, severní částí té oblasti mexické, z níž není říčního odtoku. Dle toho také výtěžek plodin hospodářských bývá nevalný, ačkoli všude tu, kde v dolinách lze zavlažovati zaseté semeno, rodí se hojně pšenice, ječmene i kukuřice.

Pověstnou stala se těžba stříbra, jež po dlouhou dobu zaujímala první místo mezi všemi státy, neboť vykazovala užitku ročně i za 36 mill. korun. Ale jako všude i zde nastala stagnace v hornictví, tak že r. 1901 vytěžilo se stříbra, zlata, mědi a olova pouze za 13 mill. korun. Práce účastnilo se 21.000 lidí.

Hl. město Zacatecas (33.000 obyv.) bývalo již v XVIII. století důležitou osadou. Rozkládá se po úbočí rozlehlé hory, obsahující

nejbohatší žíly stříbrných rud. Sláva města bledne, jakož i sláva a pověst jiných osad v sousedství. Bohatství, o němž se tolik bájilo, není tu již. Nynější stav obyvatelstva naprosto nesouhlasí s líčením kteréhosi cestovatele, jenž píše, že klepátka na vratech a kování jsou stříbrná, a že všude po cestách zříti lze muly s náklady stříbra. Naopak obyvatelstvo je chudé a živoří v drobných domcích. Cäcilie v. Rodt vypravuje, že chudé ženy nabízely jí z bídy ke koupi své děti, volajíce: „Compre U“! (Kupte!)

Jinak Zacatecas vyznačuje se výtečným horským vzduchem a dobrým pohostinstvím. Jsouc živou stanicí Ústřední železnice, hostí v sobě dosti cizinců, již pochvalují si pobyt v městě. O bývalém bohatství Zacatecasu svědčí krásná kathedrála s průčelím přeplněným okrasami sochařskými, zřícené chrámy a opuštěné patricijské domy obytné. Starožitného vzhledu dostává se městu hlavně velikým a vysokým aquaeduktem, jehož dosud se užívá. Okolí města jeví se jako červená poušť písečná, na níž tu a onde zdvihají se kakty fíkové, pepřovníky a nízká křoviska, zástupci zdejší květeny. Stříbro vyskytuje se v podobě prášku uloženého v písečných hrudách, ale nedobývá se ho již všude; stroje ztichly, vzdušné železnice se rozpadly.

Západně od Zacatecasu, asi 32 km, na haciendě La Quemada ukazují se zbytky zdí, zemní nánosy, dlažby, sloupy o 5 m v objemu a pyramidy původu azteckého.

Severně od Zacatecasu (58 km) při železnici leží Fresnillo (20.000 obyv.), horní město v úpadku. Severozápadně odtud, pod obratníkem raka ve výši 2570 m kvete hornictvím Sombrerete (12.000 obyv.); Garcia (8000 obyv.) provozuje zahradnictví a polní hospodářství.

2. San Luis Potosi podobá se poměry přírodními a výrobními Zacatecasu. Jihovýchod odvodňuje Rio Verde a Rio Sanat Maria, přítoky Panuca, západní část státu zůstává bez odtoku. Údolí a svahy východních pásem spočívají pod hlubokým krytem lesním. Obilí daří se málo; ve vysočině východní šíří se pěstění bavlny, tabáku a kávy. Zlaté a stříbrné doly dávaly druhdy ročně kovů nejméně za 20 mill. K; r. 1901 sotva za 6 mill. korun.

Hlavní město San Luis Potosi má 73.000 obyv. a vyznačuje se jako vývoziště stříbra, dobytka, koží a loje. Ze zdejšího stříbra razí se ročně za 15 mill. korun peněz. Budovy státní, veřejná knihovna, museum, pěkné chrámy, úpravné ulice a náměstí zpříjemňují tu každému pobyt.

V San Luisu Potosi sbíhají se železnice s pěti stran. Ve směru severním následuje stanice Bocas, při níž spatřiti lze celý les kaktů sloupových. Za stanicí La Maromou (Maroma), právě v místech při trati, kudy přechází obratník raka, stojí malý, zděný pomník, na jehož severní straně čte se nápis: „Zona templada“ (pás mírný), na jižní straně: „Zona torrida“ (Pás horký). Sledujíce trať dále na sever, dospíváme území neobyčejně bohatého stříbrem. Středem jeho je město Catorce (8000 obyv.), o němž koluje pověst, že vzniklo na

Hanging-Rock na trati z Puebla do Salt Lake City
v Coloradu.

Quadelupe v Mexiku.

Glacier Bay na Aljašce.

Osada Upernivik na záp. pobřeží Gronska.

Přístav godthaabský v Gronsku.

místě, kde čtrnáct loupežníků (catorce = 14) objevilo stříbrnou rudu. Později vznikly osady: Matehuala (14.000 obyv.) a Cedral, kde všude doluje se na bílý kov. Z území tohoto železnice vede do Chihuahue krajinami nanejvýš smutnými a pustými. Všude otvírají se kamenné a písečné pustiny; holá návrší rýsují se na obzoru. Severovýchodně od hlavního města, při trati vedoucí do Tampica leží Guadalcazar s doly rtuťovými.

3. Nuevo Leon. Od severních hranic předešlého státu po Rio Salado na severu prostírá se Nuevo Leon, stát větší než království České s 327.000 obyvateli. Vší rozlohou jeho prostupuje Sierra Madre Oriental, jež neposkytuje mnoho půdy polnímu hospodářství, ale rozlehlými pastvinami dává podnět k chovu dobytka. Zmínky zasluhuje pěstění agave (Agave heterocantha). Hornictví počíná se v době naší vyvíjeti; zejména těžba olova je veliká. Tím také obyvatelstva v státě přibývá.

Monterey, hlavní město státní, má nyní 62.000 obyv., značný průmysl a obchod s Unií. Leží v malebném kraji při důležitém vstupu do pohoří, vyplňujícího severovýchod mexický. Honosí se největšími tavírnami v zemi, z nichž vyplývá ročně čistých kovů za 20 mill. pesů. Pro výhodnou polohu stalo se též křižovatkou tratí a nejdůležitějším bodem končin v poříčí dolního Ria Grande del Norte. Na náměstí montereysském stojí kathedrála, radnice a biskupská residence; opodál parlament a divadlo. Pět km od města na sever vypíná se kopec Topo Chico, z něhož vychází horký pramen. Dle pověsti koupávala se ve vodách jeho již dcera Montezumova. Z tratí železničních nejdůležitější jsou ty, jež vinou se od Tampica a z Loreda Nueva (na hranicích unijských).

4. Coahuila, stát třikrát větší Čech, je tak málo zalidněn, že lidnatost jeho obnáší pouze 1·8. Největší rozlohou zaléhá do území bez odtoku, suchého, plného pustin a vysočin beze vší vegetace. Jaro na planinách brzy se ukazuje; již v únoru přestávají mrazy, vrby a topole počínají se zelenati a v zahradách kvésti meruňky a broskve. Ale vlastní vzkříšení přírodní začíná teprve v květnu, kdy deště podněcují byliny k životu. V září deště přestávají, půda opět rychle vysychá a tvrdne jako na planinách australských.

Hospodářská produkce se vzmáhá v oasách poblíž laguny Parrasu a v poříčí Ria Nazas a Ria Salado. Bavlna, agave a víno pěstují se nejvíce. Z nerostů dobývá se uhlí a železa u Monclovy a San Felipe, olova, stříbra a mědi v dolech Sierry Mojady (Sierra Mojada).

Saltillo, hlavní město s 24.000 obyv., leží na železnici ze San Luisu Potosi do Montereye; bylo založeno již r. 1586 a hlavním městem Coahuily, k níž náležel všecek Texas. Domy městské, jež kolem kathedrály s vysokou věží tulí se jako kuřata kolem kvočny, mají ploché střechy a vzbuzují dojem měst orientálních. Hřbitov umístěn je v poušti. Muži mají výraznější a hezčí tváře nežli ženy, jež brzy odkvétají. Jenom oči vzdorují trampotám životním a blýskají se i v obličejích nepůvabných. V zahradách okolních pěstují se ba-

nany a pomoranče. Jižně od města šíří se pověstné bojiště Buena Vista, kde Mexikáni byli r. 1847 poraženi. Parras (6000 obyv.) a San Pedro (9000 obyv.) na blízku stejnojmenných lagun těží hojně bavlny a vzácného ovoce. Dvě železnice spojují je se Saltillem a Montereyem. Severně od Saltilla při živé trati leží Monclova (7000 obyv.), tržiště nejrozmanitějších výrobkův a tovární město, kde bavlna se spřádá ve velikém množství na látky všeho druhu. Z Monclovy spěje vlak k severu do Hermanasu a končí u pohraniční řeky v stanici, zvané dříve Piedras Negras, nyní Porfirio Diaz (12.000 obyv.).

5. Durango. Stát Durango omezují státy: Coahuila, Zacatecas, Chihuahua, Sinaloa a Tepic. Východní polovici jeho prostupuje území, jež protékají Rio Nazas a Rio Aguanaval, zásobujíce vodou rozsáhlé laguny nitrozemní. Západní polovice náleží Sieřře Madre Occidentale a tudíž oblasti oceánu Tichého. Východ ani západ neposkytuje výhod pro zemědělce, pročež věnuje se péče chovu dobytka a hornictví. Z kovů dobývá se nejvíce železa, následkem čehož průmysl železářský stojí na vysokém stupni, zejména v hlavním městě Durangu (31.000 obyv.), ležícím na svahu magnetovcového vrchu, zvaného Cerro de Mercado. Založeno bylo r. 1559 a povzneslo se k nynější výši, zvláště když v nedaleku objevily se couky rud stříbrných, stopy zlata a cínu. Hora magnetovcová má délky 1600 m, šířky 370 m a obsahuje dle výpočtů pětkrát tolik železa, kolik ho již vydala.

Do Duranga vede odbočka Ústřední železnice z Torreonu, křižovatky tratí v území lagunovém. Mimo to vede z Torreonu trať na sever do Escalonu v Chihuahui a odbočka do Sierry Mojady v Coahuile. Rovnoběžně se Sierrou Madre postupuje železnice z Duranga do Topie a z El Ora do Jimenezu, kde připojuje se k trati hlavní.

6. Chihuahua je stát ze států mexických největší. Šíří se po veliké části planiny a po vysočině Sieřře Madre. Vody její dle toho směřují jednak k Riu Grande del Norte, jednak k oceánu Tichému, vlastně k zálivu Kalifornskému. Kraje v Bolsonu de Mapimi, v Llanu de los Gigantes, v Llanu del Chilicote, v Llanu de Christianos jsou úplnými pouštěmi. Plodiny hospodářské následkem toho podobají se plodinám států sousedních. Obilí se daří pouze v zavodňovaných údolích podobně jako víno a ovoce. Pokud se týče pokladů nerostných, stojí Chihuahua od dávna v první řadě se státy, těžícími stříbro.

Hlavní město Chihuahua (30.000 obyv.) založeno bylo roku 1539; vyznačuje se velikými tavírnami. Přehlédnouti je lze ze stanice. Za vládním palácem je malé prostranství se sochou Hidalgovou, jenž tu roku 1811 byl popraven. Zrovna vedle města je důl Santa Eulalia, v němž těží se velmi mnoho stříbra. Z něho razí se dukáty ve zdejší mincovně (60 kusů v minutě). Za podívanou stojí aquaedukt 6 km dlouhý, spočívající na hmotných, vysokých sloupech.

Jedeme-li železnicí z Torreonu na sever, za Escalonem a Ji-

menezem, dostihujeme Santy Rosalie, známé léčivými prameny. Od Chihuahue ku pohraniční řece severní trať postupuje ve výši 1500—900 m planinami porostlými ostnatými keři akaciovými, jichž semena poskytovala druhdy Indiánům mouku na chléb. Tu a onde vede vyschlým řečištěm nebo písečnými dunami, v nichž mnohé karavany za starých dob bývaly Apachy přepadány a skalpovány. Konečná stanice, Paso del Norte, nyní Ciudad Juarez (8000 obyv.) leží v úrodné krajině, jež dodává na trhy bohaté hrozny, ovoce, pšenici a žito. Přes pohraniční řeku lze se přepraviti za 20 minut.

d) Státy Tichomořské.

Státy Tichomořské zaujímají dle Deckerta 42·5% vší plochy mexické a 34·4% počtu obyvatelstva. Lidnatost jejich (5·6) je tedy o něco větší nežli lidnatost států Atlantských. Dobré přístavy, jichž na západě objevuje se více nežli na východě, nepřispěly však nikterak k vývoji velkých obchodních středisk, tak že na pobřeží atlantském nalézáme více míst přístupných světovému obchodu nežli na pobřeží západním. Z té příčiny také sídla kultury a průmyslné činnosti všeobecně leží v nitrozemí, nejsouce příliš vzdálena od pobřeží. Na škodu všeobecného vývoje pobřežních měst jsou též vlivy podnebí tierry caliente a nepřístupnost zázemí, v němž mohutná hradba hor překáží příznivému spojení vzdáleného nitrozemí s mořem. Pokud se týče však výtěžků, zejména z říše rostlinné, předčí mnohé státy Pacifické nad státy Atlantské.

1. Sonora, nejsevernější stát Tichomořský, dotýká se hranic unijských, na východě Chihuahue a na jihu Sinaloe, zaujímajíc hranicemi svými severozápadní část Sierry Madre Occidental, jejíž odnože mezi pobřežními řekami postupují až k samému moři. Sonora na mnohých místech má ráz pouští, ale proto přece v mnohých úvalech těží se značné množství pomorančů, bavlny, tabáku a kukuřice.

Dolování na zlato, stříbro, měď a železo bývaly na překážku tlupy indiánské, které v loupežném úmyslu podniky přepadávaly a díla kazily. Hlavní město státní a zároveň horní je Hermosillo při řece Sonoře, jež r. 1750 založeno byla jako tvrz v území indiánském; nyní čítá 11.000 obyv. Několik továren tká látky a hotoví zboží kožené. Leží při železnici Guaymassko-nogalesské, která u Nogalesu vstupuje do Arizony a prostředkuje spojení se San Franciskem. Guaymas vyznačuje se dobrým, přirozeným přístavem, z něhož vyvážejí se rudy, dříví a plodiny hospodářské. Při jmenované trati leží hlavní město, a na severu Magdalena, vynikající město horní s báněmi měděnými. Asi čtyři hodiny cesty odtud na východ rozkládají se podivuhodné zříceniny z indiánské minulosti. Na volném prostranství vypíná se pyramida 150 m vysoká, zdobená obrovskými balvany žulovými, majíc 411 m v obvodu. Husté křoví pokrývá její vršek a zvětralé boky. Na blízku je skalní palác, v němž

se ukrývá na sta kobek ve skále vytesaných, zvýši a zdéli po 2—3 m. Po stěnách jejich plno je nerozluštitelných hieroglyfů. Doly měděnými vyznačují se též města Urez a Moctezuma v horním toku Sonory.

Všechen stát je dobře zalesněn a zavodňován. Kde lze, zařizují se ještě nádrže vodní pro umělé zavodňování. Indiánů žije v Sonoře mnoho tisíc; náležejí kmenům Tauriů, Mauriův a Yaquiů, hovořice pospolu vlastními jazyky. Jsou pracovití a mnozí z nich majiteli rozsáhlých farem. Když před nemnohými lety Yaquiové způsobiti chtěli povstání, vláda mexická opatrně s povstalci sjednala mír, jenž sotva kdy se strany Indiánů bude porušen.

2. Sinaloa. Sinaloa podobá se Sonoře, ale obdařena je podnebím tropičtějším nežli severní její sousedka. Východní polovici její prostupují vysoké hory a při pobřeží tichomořském šíří se savany, na nichž provozovati lze polní hospodářství a chov dobytka. V horách překvapují obrovské lesy borové. Severní hranice zhruba označuje řeka Fuerte, jižní hranice Canas. Z ostatních největší jsou Sinaloa a Culiacan. Nejvíce se těží kávy, rýže, bavlny a třtiny. Zlata, stříbra, mědi a j. kovů získalo se r. 1901 za 11 mill. korun. Tu a onde vyskytují se ložiska rud olověných, železa, síry a j. nerostů, jichž ruka hornikova dosud se nedotkla. Na pobřeží loví se perly a želvy.

Tratí železničních je v státě dosud málo. Do hlavního města Culiacanu (10.000 obyv.) vede pouze krátká trať z přístavu Altaty, aby dopravovala hornické výtěžky culiacanské, hlavně zlato, stříbro a olovo ku pobřeží. Culiacan založen byl r. 1533; má pěkné domy, chrámy a školy, přádelnu, cukrovar a značný průmysl drobný. Nejdůležitější místa horní jsou: Cosala na východ od hlavního města v horách a Rosario (8000 obyv.) na jihu státu.

Hlavní přístav a metropole obchodu, Mazatlan (18.000 obyv.), leží v příjemné krajině, protékané řekou Mazatlanem, při vstupu do zálivu Kalifornského. Před třiceti lety byl Mazatlan vývozním přístavem států severních, Jalisca a jiných; když však stavbou železnic nabyly spojení s jinými přístavy a středišti obchodu nitrozemního, odvrátil se dovoz zboží od Mazatlanu na újmu jeho pověsti a důležitosti, a město zůstalo ústředím obchodní činnosti domácí, udržujíc přímou dopravu s Panamou a San Franciskem. Kromě drahých kovů vyváží barevná dřeva a perly; roční doprava obnáší nejméně million tun. Část města zdvíhá se po svahu skalnatého kopce, má pěkné budovy slohu kastilského a veřejné sady s rostlinstvem tropickým. Obyvatelé, většinou mestici, bydlí ve čtvrti přístavní, potomci Španělů ve čtvrtech obvodových a Indiáni v stanech nebo v chatách mimo obvod městský.

3. Jalisco. Jalisco je hornatá země s příkrým, málo přístupným pobřežím, jíž Rio Grande de Santiago dělí v dvě nestejně veliké části. Pro bohatství plodin hospodářských a darů přírodních počítá se k nejbohatším ze států mexických. Také lidnatost jeho (13) nasvědčuje tomu, že obyvatelstvo nalézá tu dosti prostředků

k výživě. Sierra Madre Occidental objevuje se tu v několika obrovských pásmech, z nichž nejmohutnější na západě a na jihu obstupuje úval s jezerem Chaparalou, a ve vrcholech přesahuje sněžnou čáru.

Jalisco nazvati lze státem zpola rolnickým, zpola hornickým. Podnebí vykazuje všechny rozdíly vždy dle toho, v které nadmořské výši se ocitáme, tak že hospodáři zdejší jsou s to, aby pěstovali se zdarem všechny plodiny pásma mírného i horkého. Vysoké hory honosí se krásnými lesy vzácných a drahých dřev. Kovů dobývalo se r. 1900 v 15 dolech stříbrných, v 3 zlatých, v 5 měděných, v 8 železných, v 8 olověných a v 2 rtuťových; počet nových min stále přibývá.

Hlavní město státní je Guadalajara (101.000 obyv.), druhé po Mexicu dle počtu obyvatel a z nejkrásnějších v zemi, což mu přivodilo název „La Perla del Occidente", také „Reina del Occidente", nebo „mexická Paříž". Ozdobou její jsou četné budovy vládní, chrámy (26), ústavy vzdělávací, dobročinné, krásná kathedrála a největší divadlo v republice. Palác guvernérův opatřen je případným nápisem: „Neohlídá-li města Pán, strážci bdí marně." Elektrické osvětlení a pohon v četných továrnách opatřují elektrárny při vodopádu Iuanacatlanském, jejž způsobuje Iuanacatlans Riem Grande de Santiago vzdáleným od města 32 km. Vodopád, zvaný též „mexická Niagara", má výšky 20—30 m a šířky 170 m. Hrnčířské výrobky guadalajarské známy jsou po vší republice.

Středem života společenského v hl. městě stala se Plaza, kde hraje denně vojenská hudba pro chudé i bohaté. Večer, kdy kvetoucí pomoranče, růže, jasmíny a violky vydechují čarovnou vůni, přichází sem výkvět společnosti. Tu procházejí se pověstné krásky guadalajarské v černých úborech nebo toiletách bílých, v jakých chodívají dámy v státech Spojených. Nad chaosem postav vznášejí se davy nočních motýlů, jichž bývá na tisíce v písku zašlapáno. Příštího jitra všecek vznešený svět, jímž pronikala večer síla touhy a lásky, schází se opět v kathedrále, kde zbožně naslouchá dojemné hudbě a slovům ohnivých kazatelů.

Z Guadalajary vede jedna trať na východ do Queretara, jedna na jih přes Zacoalco a Guzman divokými a krásnými úvaly v blízkosti sopky Colimy do města Colimy a Manzanilla, jedna na západ do hor, přes něž v brzké době přesune se ku pobřeží Banderas Baye. V severovýchodních končinách státu, zabíhajících do Guanajuata a Zacatecasu, vyvíjejí se při Ústřední železnici Lagos (15.000 obyv.), provozující průmysl textilní a obchod s plodinami hospodářskými, a Encarnation. Okolní haciendy chovají 200 až 300 kusů koní nebo mulů, jimiž zpravidla několik set dělníků zdělává půdu. La Barca a Chapala při jezeře téhož jména jsou výletními sídly zámožných lidí z Guadalajary. V Guzmanu (18.000 obyv.), v Sayule (8000 obyv.) a v Amece (Ameca 8000 obyv.) pěstuje se hojně třtiny cukrové. V západní vysočině, málo dosud přístupné, vynikají horní města Autlan a Mascota.

K státu Jaliscu počítají se ostrovy Las Tres Marias o ploše 232 km².

4. Colima. Pokud se týče počtu obyvatelstva, Colima je nejmenším státem mexickým. Na výšinách tmějí se dosud rozsáhlé pralesy, u moře mělké laguny s porosty mangrovovými. Podnebí je tropické; kávě, tabáku, vanilce, indigu a bavlně daří se výborně. Rýže těží se na 2 mill. kg.

Hlavní město Colima (21.000 obyv.) leží při železnici vedoucí z Guadalajary do Manzanilla, asi uprostřed mezi sopkou Colimou a pobřežím. Vyznačuje se pěknými budovami soukromnými i veřejnými a četnými sady a palmovými háji, pro něž nazvána byla „městem Palmovým". Průmysl zastoupen je výrobou cukru, lihu, mouky a j. předmětů. Ke krásám přírodním řadí se dvě veliká jezera: Jabali a Cayutlan, jejichž břehy navštěvuje mnoho lidí.

Překvapující, krásný je pohled na sopku Colimu, jejíž třícípý, zasněžený vrchol spočívá stále pod sloupem dýmu jako pod vítězným praporem a jasně se obráží na temně modrém nebi. Vystupuje-li kdo na horu z města Colimy, těší se s počátku z plantáží bavlníkových, třtinových, kávových a pomorančových, nad nimiž vznášejí se nespočetní kolibříci jako lesklé mušky vzduchem kmitající. Později kráčeti jest mu mezi poli pšeničnými a kukuřičnými, až objevují se lesy s červenými cedry, vonnými stromy sandelovými, ořechovými, mahagonovými, ebenovými a j. Ještě výše rostou duby, jedle, borovice a smrky, jež postupují až k samým hranicím čerstvého popelu. S míst při čáře sněhové úchvatný bývá pohled na Tichý oceán.

Přístavní město Manzanillo (5000 obyv.) leží při pěkném kruhovém zálivu, jsa prost podmořských hrází a bradel. Hloubka přístavu dovoluje, že lze tu kotviti i lodem největším. Vegetace okolní překvapuje nádherou, ale podnebí je nanejvýš nezdravé, a horko příslovečné; voda vyznačuje se nezdravostí vůbec. Březen a duben bývají nejnebezpečnější, poněvadž je to na konci horkého počasí, kdy blízká laguna Cayutlan přeplněna je páchnoucími tůněmi vodními. Střídavá zimnice „calentura" řádí všude a nešetří ani domorodců. Není sic vždy životu nebezpečná, ale organismy lidské velice seslabuje.

Pěší cesta z Manzanilla do Colimy vede lagunou Cayutlanskou do Pasa del Rio de la Armeria lesy skoro neproniknutelnými. Plazivé a popínavé rostliny kryjí každý kmen, houštiny dívají se na nás velikými květy rozmanitých barev jako vábnýma očima, a ptáci ohnivě zbarvení obletují nás. Pak krajina je otevřenější a hornatější. Z porostlin vyletují tetřevi, koroptve, vlaštovice pronikají blankytem, v zeleni bananových korun skrývají se malé vsi indiánské, na zápraží a ve verandách chat hoví si ženy, muži a děti, očišťujíce se od hmyzu, jenž s rychlostí neuvěřitelnou se všude rozmnožuje. Ještě dále do země krajina pustne, štěrk a rozvaliny skalní nastupují místo písku, Rio de la Armeria vysychá, rostlinstvo zápasí o vláhu a stín — jsme na pokraji mexické pustiny.

5. Michoacan. Michoacan zabírá planinu jižně od jezera

Chapaly a středního Ria Grande de Santiago s jezery Patzcuaroským a Cuitzcoským, část vysočinné hradby od Pica de Tancitaro po údolí, v němž leží Zitacuaro, a pruh hornatého území na jihozápad po Tichý oceán. V jezerech i v řekách žije hojně ryb. V jez. Chalapě i středoevropští kapři, jež nasadil tu ministr de Fomento. Výšiny tmějí se krásnými lesy, roviny poli dobře zavlažovanými. Jižní hranice státní označuje tok řeky de Las Balsas. Nejvyšší hora, Pico de Tancitaro, dosahuje výše 3860 m, vznešený vulkán Jorullo 1220 m. Pobřeží tichomořské v délce asi 80 km má několik přístavů, ale žádný z nich nenabyl důležitosti. Pro podnebí příznivé polnímu hospodářství a chovu dobytka lze Michoacan v pravdě nazvati rájem rolníkův, poněvadž dostatečné deště chrání stát neúrody. Hory chovají hojně stříbra, železa, olova, mědi, mramoru a kamene lithografického. V městech pracují četné továrny. Až železnice proniknou k oceánu, význam státu zajisté se také zvětší.

Hlavní město Morelia (37.000 obyv.) zasluhuje přívlastku „krásná“, neboť čarovně se vyjímá mezi bujnými zahradami a sady, zdobena jsouc výstavnými budovami a chrámy. Původně, když bylo r. 1541 založeno, nazývalo se Valladolidem. Zde narodil se farář Morelos a generál Iturbide. Z pamětihodností jmenovati jest starý aquaedukt. Z Morelie lze po Národní dráze mexické jeti do Patzcuara (8.000 obyv.), vzdáleného 63 km, a pak dále do Uruapanu (10.000 km), ústředí kultur kávových. Na jižních úbočích horských malebně se rozkládají Tacambaro a Apatzingan s hojnou těžbou rýžovou.

6. Guerrero zaujímá střední úval Ria de las Balsas a část pobřeží od Zacatuly při ústí téže řeky po řeku Ometepec. Vší rozlohou náleží území tropickému, z kteréž příčiny plodiny napořád rostou v něm jižní, jmenovitě rýže, bavlna, káva, třtina a j. V polohách vyšších shledáváme se s plodinami pásma mírného jako v Michoacanu a Jaliscu. Kakaa, indiga a červce nopálového vyváží se mnoho. Hornictví i zde se rozvíjí, jmenovitě v Hidalgu a okolí, kde jsou bohaté nálezy rtuti.

Hlavní město Chilpancingo (6300 obyv.) leží v planině, kudy nelze jinak zboží a osoby dopravovati nežli na mulech. R. 1899 a r. 1902 silná zemětřesení strašně okolí a město zpustošila. Jediné spojení železniční vede z Mexika přes stát Morelos do Igualy, Mescaly a podél Ria de las Balsas do Tepantitlanu, Coyucy, Ajuchitlanu a Sihuataneja na přímoří. Nejdůležitějším městem obchodním od dávna zůstává Acapulco (6000 obyv.) s přístavem z nejlepších na světě, širokým 6·3 km a hlubokým 45—62 m. Již v době vlády španělské byl v čilém obchodním spojení s Čínou a Japonskem a nejbezpečnějším přístavem v Tichomoří. Škoda jen, že stát Guerrero je příliš hornatý a chud dopravními prostředky tak, že všechno nutno přivážeti po soumarech. Leč veliká je čeká budoucnost, až železnice přes Cuernavacu spojí je s metropolí mexickou. Krásný přístav znám jest již od r. 1531, kdy jej Cortez objevil

a důležitost jeho ihned pochopil. Nynější doprava páčí se na 1 mill. tun.

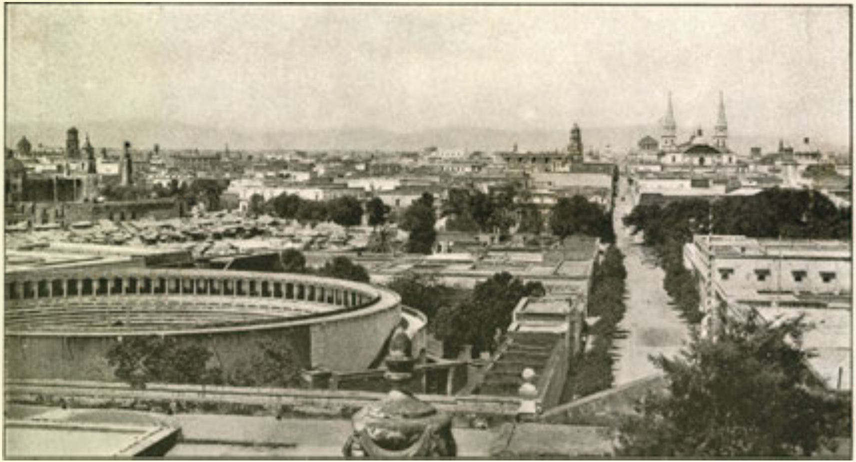
7. Oaxaca rozkládá se na východ od Guerrera za šíji Tehuantepeckou v sousedství Puebly, Vera Cruze a Chiapasu, nejjižnějšího ze států mexických. Je částečně vysočinou, částečně planinou a protékána Riem Verde, Tehuantepekem, na severu Riem Papaloapanem a na západě Riem de Las Balsas. V jižním pásmě horském, rovnoběžném s pobřežím, vypíná se Cerro de Leone do výše 3140 m. Tropické podnebí způsobuje vzrůst tropických rostlin, jichž jakost předčí nad jakost plodin guerrerských. Zlata, stříbra, mědi a j. kovů těží se ročně v ceně 2—3 mill. korun. Jindy pěstovalo se tu mnoho červců nopálových, mnohdy až 500.000 liber ročně; ale přívozem barev anilinových stalo se sbírání jich zbytečným. Lidnatost r. 189 l byla 8, r. 1900 již 10·3, nyní 7.

Hl. město Oaxacu založil r. 1522 Nuñez de Mercado; r. 1890 mělo 28.000, r. 1900 již 35.000 obyv. Leží při vstupu do tří rozsáhlých úvalů, vítajíc cizince přívětivě. Pěkné, čisté ulice, protékané křišťálovou vodou, a skvostná scenerie horská kolkolem občerstvují ducha i tělo po namáhavých cestách planinami. Oaxaca spojena je Jihoamerickou železnicí s Pueblou a tak s mexickým nitrozemím. Nově stavěná trať končí v údolí Ria Verde, nemajíc k moři daleko. Mnohem důležitější tratí se stala národní železnice Tehuantepecká, připojující republiku k světovému ruchu obchodnímu. Při této trati leží Tarifa Chiveta a město Tehuantepec, domovina nejhezčích Indiánek. Poslední stanicí je přístav Salina Cruz; na blízku něho v sníženině šíjové leží Juchitan s 12.000 obyv.

Tehuantepec (12.000 obyv.) vystavěn byl v široké kotlině na alluviální půdě. Okolní teplé prameny vynášejí z útrob zemských veliké množství rozpuštěných nerostů, zvláště vápence, jež se usazují při jícnech jejich a tuhnouce, je ucpávají. Voda horká chce ven a násilně vyráží z nitra země, což děje se při chvění půdy, lomozu a pukání povrchu zemského. Odtud vykládají se příčiny častých zemětřesení v Tehuantepecu a i okolí. Jiný výklad o zemětřeseních zdejších záleží v domněnce, že pod alluviálním podkladem, na němž město leží, je vápenec podzemními vodami vymlet tak, že pod ním vznikly obrovské dutiny. Nenadálými záchvěvy sesouvají se stěny podzemních dutin jedna za druhou a způsobují škodlivé otřesy. Domněnku tuto podporuje skutečnost, že řeka Tehuantepec několikrát pod zemí se ztrácí a veliké množství vápence s sebou do oceánu odnáší.

V Tehuantepecu v každé době propadávají se obytné domy, a bez trhlin není jediná budova. Zámožní lidé opatřují si přenosné domky bambusové, nebo proutěné, v nichž přenocují na volných prostorách nebo mimo město. Na štěstí jsou zemětřesení zjevy pouze místními, jimiž ostatní části země dotčeny nebývají.

Severně od Oaxacy při trati leží Etla a od ní na severovýchod Ixtlan, horní města, východně pověstná Mitla se zříceninami chrámovými a palácovými. Východně od Ixtlanu ve vysokém území

Guadalajara v Mexicu.

Zapoteků skrývá se Villa Alta. V západní vysočině v kraji Mixteků vynikají jako hojně navštěvovaná tržiště Tlaxiaco a Teposcolula. U nejjižnějšího předhoří jmenovati jest ještě malý přístav Puerto Angeles.

8. Chiapas. Chiapas je středoamerický stát, jenž sousedí s Oaxakou, Tabaskem, Campêchem, s Guatemalou a na jihozápadě s Tichým oceánem, kde jasně prozrazují se poslední odnože Sierry Madre Occidentale. Na východě pak vysočina přechází v planiny, jež při zálivu Mexickém se mění v nižiny, v písčiny a močály. Největší řeka jmenuje se Rio Chiapas (Rio Grijalva); počátky má ve vysočině, jíž vévodí Tres Picos (2420 m) a sopka Soconusco (2360 m); u Frontery vlévá se do zálivu Campêchského. Východní hranice proti Guatemale tvoří Usumacinta s Riem Chixoyem. Kromě nich Chiapasem protékají ještě jiné splavné řeky, čímž stát netrpí nedostatkem vody a náleží k nejpěknějším státům v republice. Poněvadž pak není tu nezdravých močálův, a deště pravidelně se dostavující mírní účinky žhavého vzduchu, podnebí zdejší svědčí domorodcům i cizincům. Krásy přírodní, jimiž Chiapas se vyznačuje, jsou nepřestižitelné.

Tichomořské přístavy La Puerta, Tonala a Soconusco zprostředkují vývoz plodin z nitrozemí a zároveň přívoz výrobků cizokrajných. Jsouť distrikty Tonala a Soconusco věhlasny výbornou kávou a kakaem. Se strany zálivu Mexického dopravu umožňuje šest splavných toků říčních. Nízké a střední polohy terrainní vyznačují se bohatými hvozdy nebo veleúrodnými poli, pilně zdělávanými. Všude se pěstuje rýže, tabák, třtina, vanilka, guma, kukuřice a j. mimo jižní ovoce všelikého druhu. Ve vyšších polohách daří se též mnoho zeleniny a pšenice. Podobně zdatný a výnosný je chov dobytka. Obyvatelstvo domorodé, zvláště Indiáni, známi jsou jako lidé intelligentní a ve stycích s cizinci zdrželiví a příjemní. Na mnohých místech objevují se trosky chrámův a měst, z jichž ozdob a tvaru souditi lze o vysokém stupni vzdělanosti národa, jenž před tisícem let obýval poříčí Ria Chiapasu a úrodný kraj na jihozápadním úpatí pobřežních hor.

Hlavní město státní Tuxtla Gutierrez (12.000 obyv.) leží skoro uprostřed země při Riu Chiapasu v objetí plantáží kávových. Dříve býval hlavním městem San Cristobal (19.000 obyv.) při pravé pobočce Ria Chiapasu, známý jako ústřední tržiště kávy, jež se přivážela sem ze všeho území. Od té doby, kdy vine se železnice z Tehuantepecu rovnoběžně s pobřežím do Tonaly, Huitzy a San Benita, obracejí se z nitrozemí zásilky kávy a jiného zboží k ní. Škoda jen, že rejdy přístavů nejsou chráněny a dosti bezpečny.

e) Territoria.

1. Kalifornie Dolní (Territorio de Baja California). Půlostrov, jejž zabírá territorium Kalifornie Dolní, je v přímém spojení s Kalifornií unijskou, pokud se týče poměrů terrainních a podneb-

ných. Oplývá krasami přírodními, ale je v té příčině skoro neznámá. Pásmo sopečného původu prostupuje jím od severu k jihu a dělí se v několik skupin. Jakkoliv území se všech stran je přístupno, přece zůstává málo obydleno a zděláno, tak že lze je považovati za nejchudší zemi v Mexicu. Všechna půda totiž mimo úvaly a roviny, jež lze uměle zavlažovati, jeví se jako kaktová a křovinatá poušť, vyprahlá a neplodná. Práci rolníkovu odměňují plodinami pole hlavně na jihu. Když missionáři jezuitští přišli po r. 1730 do Kalifornie, naváděli indiánské obyvatelstvo k sázení arabských datlovníků, pomorančovníků, ananasů, bananův, oliv, fíkův a j. stromův ovocných. Mimo to naučili je znáti druhy obilí, zejména pšenici a boby a poradili jim, jak mají se chovati ovce, koně, krávy, kozy a vepři. Vše prospívá nyní znamenitě. Od května do listopadu loví se v zátokách také perly.

Naleziště zlata, od r. 1780 známá, nevykazují přílišných výtěžků; naproti tomu doly stříbrné, zlaté a měděné v jižní polovici půlostrovní pěkně se vyplácejí, zvláště v San Antoniu. Zlata vytěžilo se r. 1901 za $1^1/_2$ mill. korun a mědi za $3^1/_2$ mill. korun. Obyvatelstva přibývá; od r. 1890 do 1900 lidnatost stoupla z 0·2 na 0·3.

Hlavní město La Paz (5000 obyv.), založené r. 1535 výbojcem Cortezem, leží při malé, chráněné zátoce a dávno již stalo se důležitým pro obchod s perlami, jež Indiáni znali a lovili před příchodem Evropanů. Indiánské dítě, ozdobené perlovým náhrdelníkem, vzbudilo pozornost Španělů, kteří ihned po perlách se pídili. Lov perel v naší době je v rukou dvou amerických společností, které zaměstnávají 500—600 osob na 5 skunerech. Lidé pracují ve skupinách pomocí moderních přístrojů potápěcích. Potápěč mívá měsíčního platu 30 pesův a 10% z ceny nalezených perel; ostatní mají platu 12—20 pesů měsíčně. Cena perel vylovených a do La Pazu dopravených páčí se na 350.000—500.000 pesů. Ještě více však se cení perleť, jež dováží se do Německa a do Rakouska na výrobu knoflíků.

Jiné navštěvované přístavy jsou: S. José, S. Lukas na jihu, Santa Rosalia uprostřed východního pobřeží, Loreto pod 26. rovnoběžkou, Ensenada de Todos Santos na severu (32° s. š.) a j. Pacific Coast Steamship Company, která udržuje se všemi tady jmenovanými místy spojení, dopravuje z nich zboží do Guaymasu v Sonoře, do Mazatlanu v Sinaloi, do Acapulca v Guerreru a San Francisca.

Správu Dolní Kalifornie vedou dva guvernéři: pro jižní část země (se sídlem v La Pazu) a pro severní část země (se sídlem v Ensenadě). Obyvatelé territoria neplatí daní pro společné potřeby státní; dávky jim vyměřované slouží dobru místnímu. Jako territorium Kalifornie Dolní není zastoupena v mexickém parlamentě.

2. Tepic. Territorium Tepic odděleno bylo od státu Jalisca teprve r. 1884 pro zásluhy Lozada, náčelníka indiánského. Území je sice hornaté, ale rodí přece v údolích třtinu, tabák, kávu, bavlnu, rýži a ovoce horkého pásma. Bavlny vypěstovalo se r. 1901 na

20 mill. kg., t. j. 19% vší mexické úrody; tabáku mill. 1·2 kg. Tučné pastviny podporují výnosné dobytkářství. Z ořechů kokosových lisují tu výborný olej, jenž má hojný odbyt v sousedních státech. Zdejší látky bavlněné známy jsou v Mexicu jmenem „jauja“. Cukr tepický má dobrou pověst právě jako rum, vyráběný ze zbytků po výrobě třtinového cukru.

Hlavní město Tepic (15.000 obyv.) ve výši 900 nad mořem má krásné podnebí. S přístavem San Blasem, jehož roční vývoz a dovoz se páčí na 400.000 tun, spojeno je železnicí. Řeka Rio Grande de Santiago má hojnost vody, ale je nezpůsobilá dopravovati lodi.

Kromě ostrovů Las Tres Marias a Cedrosu, ležících v oceánu Tichém naproti ústí Ria Grande de Santiago, a kromě ostrovů v zálivě Kalifornském, příležitostně jmenovaných, jest se zmíniti o ostr. Guadalupe západně od Dolní Kalifornie při 29° s. š., o ostr. Revilla Gigedových a ostr. Clippertonově.

Ostrov Guadalupe (o něco menší nežli ostrov Cedros) vystupuje z hlubin 3000 m jako zřejmý zbytek pevniny, jež bývala kdysi ve spojení s hlavním kontinentem. Podobně lze souditi o skalách Alijoských, ležících jižněji. Na jihu ostrova Guadalupu trčí z moře několik skalních útesů, na nichž „sněmují“ stáda tuleňův a hnízdívá vodní ptactvo. Kromě chat rybářských není tu stavení, a návštěvy s pevniny dějí se pravidelně v době lovů.

Ostrovy Revilla Gigedovy (186 km²) náležejí mexickému státu Colimě. Největši z nich je Socorro, jenž zdvihá se do výše 1130 m nad hl. mořskou. Severně od něho 64 km ční z vln oceánu S. Benedicto, západně od něho Roca Partida. Nejzápadněji vzdoruje příbojům vln Clarion. Ostrovy nejsou lidmi obydleny; nerušeně na nich hospodaří vodní ptactvo a ploutvonožci.

Při 10° s. š. a 109° z. d. vystupuje o samotě ostrov Clippertonův jako majetek republiky Francouzské.

Přehledy státův a država severoamerických dle velikosti a počtu obyvatelů.

Území (r. 1907)	km²	obyv.
Amerika (bez Gronska a ostrovův Arktických)	38,720.354	156,201.000
Gronsko	2,169.750	12.000
Ostrovy Arktické	1,370.000	—
Jižní Georgie	4.075	—
Celkem	42,264.179	156,213.000

Amerika Severní.

Území	Velikost v km²	Počet obyv.	Lidnatost
Gronsko . . .	2,169.750	12.000	1 obyv. na 10 km²
Amerika Britská:	10,026.241	5,912.923	0·6 „ „ 1 „
a) Dominion of Canada. . . .	8,288.600	5,683.396	0·6 „ „ 1 „
Ostr. Arktické .	1,370.000	1.000	— —
b) New Foudland a Labrador	128.670	229.527	1·8 „ „ 1 „
c) Jezera a řeky	238.971	—	— —
d) Bermudy. .	50	25.019	500·4 „ „ 1 „
Státy Spojené (s Aljaškou) .	9,403.970	84,216.433 *)	8·8 „ „ 1 „
Mexico	1,987.201	13,607.259 **)	6·8 „ „ 1 „
Država francouzská	235	5.929	25·0 „ „ 1 „

Gronsko (1900).

Jižní inspektorát:		Severní inspektorát:	
Distrikt Julianehaab s vých. Gronskem .	2699 ob.	Distrikt Egedesminde	1262 ob.
Distrikt Frederikshaab	813 „	„ Christianshaab.	495 „
Distrikt Godthaab .	920 „	„ Jakobshavn. .	551 „
„ Sukkertoppen	953 „	„ Godhavn . .	282 „
„ Holstenborg .	653 „	„ Ritenbenk . .	413 „
		„ Omenak . .	1610 „
		„ Upernivik . .	878 „
Úhrnem . .	6038 „	Úhrnem . .	5491 „

*) Odhad z r. 1906. **) Sčítání z r. 1900.

Amerika Britská.

Území	Velikost v km²	Počet obyv.	Na km²	km² na 1 obyv.
Pobřeží Atlantské . .	260.980	1,165.330	4·47	0·23
Území Vavřinecké . .	911.351	1,758·898	1·98	0·53
„ Velikých jezer .	675.633	2.317.608	3·43	0·29
„ Prairijní . . .	1,616.358	435.337	0·26	3·94
„ hor Skalistých .	1,475.280	215.876	0·14	6·83
„ Arktické . . .	3,716.639	18.374	0·004	240·91
Ostrovy Arktické . .	1,370.000	1.000	—	—
Celkem . . .	10,026.641	5,912.923	—	—

Amerika Britská (podrobně).

Území	Vodní plocha v km²	Velikost souše v km²	Počet obyv. z r. 1901	Země v km² na 1 obyv.
N. Foudland s V. Labradorem . .	—	128.811	227.037	0·59
Nové Skotsko . .	932	54.032	479.574	0.12
Nový Brunšvik .	192	72.481	346.120	0·22
Ostrov prince Edwarda	—	5.656	112.599	0·05
Quebec	26 203	911.351	1,758.898	0·53
Ontario	104.517	675.633	2,317.608	0·26
Manitoba . . .	24.359	190.966	262.542	0.65
Assiniboia . . .	1.454	230.196	70.095	3·41
Saskačevan . .	9.771	278.730	26.709	10·50
Alberta	937	263.877	68.576	3·98
Athabaska . . .	22 805	652 589	7.415	104·96
Columbia Britská	6.317	965.112	187.657	5·39
Jukon	1.681	510.168	28.219	15·11
Ungawa	15.157	905.309	5.112	176 84
Keewatin . . .	34.755	1,375.415	8.546	291·60
Mackenzie . . .	76 529	1,435.915	5.216	275·90
Ostrovy Arktické	—	1,370.000	1.000	137·—
Úhrnem . .	325.609	10,026.648	5,912.923	1·6

Ostrovy Arktické.

Skupina jižní.

Země Baffinova . .	606.000 km²	Země krále Viléma .	15.150 km²
North Somerset . .	24.700 „	„ prince Alberta	198.000 „
Země pr. Walesského	35.800 „	„ Banksova . .	68.000 „
		Úhrnem . .	947.850 „

Skupina střední (Ostrovy Parryovy).

Ostr. prince Patrika .	18.550 km²	Ostr. Cornwalisský .	5.500 km²
„ Melvillův . .	42.500 „	Země Grinellova	
„ Bathurst. . .	19.100 „	s North Devonem	56.500 „
		Úhrnem . .	142.150 „

Skupina severní (192.700 km²) a půlostrovy Melvillův a Boothia Felix (87.300 km²) pospolu . . . . 280.000 km²

Spojené státy americké pořádkem abecedním.

Jméno státu	Značka	Velikost v km²	Počet obyv. z 1. led. 1908	Rok vzniku
Alabama	Ala.	134.700	2,250.000	1819
Aljaška territ. . . .	—	1,530.006	125.000	1868
Arizona.	Ariz.	295.100	185.000	1909
Arkansas	Ark.	138.100	1,750.000	1836
Colorado	Col.	269.200	800.000	1875
Columbia distrikt . .	D. C.	180	330.000	1791
Connecticut	Conn.	12.860	1,010.000	1783
Dakota Jižní	S. Dak.	201.000	490.000	1889
Dakota Severní . . .	N. Dak.	183.500	475.000	1889
Delaware	Del.	6.140	190 000	1783
Florida	Flo.	151.900	650.000	1845
Georgia	Ga	153.500	2,600.000	1783
Idaho	Id.	218.400	300.000	1890
Illinois	Ill.	146.760	5,590.000	1818
Indiana	Ind.	94.150	2,678.000	1816
Iowa	Ia	145.400	2,216.000	1845
Kalifornie	Cal.	410.000	2,000.000	1850
Kansas	Kan.	212.800	1,680.000	1861
Karolina Jižní . . .	S. C.	80 300	1,475.000	1783
Karolina Severní . .	N. C.	135.800	2,100.000	1783
Kentucky	Ky	105.100	2,435.000	1791
Lousiana	La	125.600	1,700.000	1812
Maine	Me	85.570	732.000	1820
Maryland	Md	31.930	1,442.000	1783
Massachusetts . . .	Mass.	21.410	3,173.000	1783
Michigan	Mich.	150 160	2,655.000	1837
Minnesota	Minn.	219.300	2,200.000	1858
Missisipi	Miss.	121.400	1,750.000	1817
Missuri	Mo.	179.800	3,886.000	1821
Montana	Mon.	379.600	275.000	1889
Nebraska	Na	200.800	1,225.000	1867
Nevada	Nev.	286.700	65.000	1864

Jméno státu	Značka	Velikost v km²	Počet obyv. z 1. led. 1908	Rok vzniku
New Hampshire . . .	N. H.	24.200	444.000	1783
New Jersey	N. J.	21 300	2,294.000	1783
New Mexico	N. M.	317.600	302.000	1905
New York	N. Y.	127.400	8,476.000	1783
Ohio	O.	106.300	4,557.000	1802
Oklahoma	Okla	181.400	1,414.000	1905
Oregon	Ore.	250.000	550.000	1859
Pennsylvania	Pa	116.870	6,900.000	1783
Rhode Island . . .	R. I.	3,230	502.000	1783
Tennessee	Tenn.	108.800	2,220.000	1796
Texas	Ts	688.600	3,600.000	1845
Utah	Uh	220.000	350.000	1894
Vermont	Vt	24.770	340.000	1791
Virginia	Va	110.400	2,042.000	1783
Virginia Západní . .	W. Va	62.600	1,200.000	1862
Washington	Wash.	179.000	900.000	1889
Wisconsin	Wis.	145.200	2,275.000	1848
Wyoming	Wyo.	253.600	117.000	1890
Spojené státy (okrouhle)	U. S.	9,369.000	88,917.000	

Velikost největších půlostrovův, ostrovů, zálivů a jezer.

Půlostrovy.

Labrador . . .	1,400.000 km²	Boothia	50.000 km²
Yucatan	175.000 „	Aljaška	45.000 „
Kalifornie Dolní .	150.000 „	Skotsko Nové . .	43.000 „
Florida	115.000 „	Kenai	20.000 „
Melvillův . . .	65.000 „	Delawarův . . .	13.500 „

Ostrovy.

New Foundland .	111.000 km²	Anticosti	8.400 km²
Vancouverův . .	33.000 „	Ostr. pr. Edwarda .	5.500 „
Kr. Charlotty . .	13.215 „	Long Island . . .	3.780 „
Kadjak	10.000 „	Marthas Vineyard .	260 „
Ostr. mysu Bretonu	10.000 „	Nantucket	130 „

Zálivy.

Beringův (moře) .	2,250.000 km²	Sv. Vavřince . .	230.000 km²
Mexický	1,560.000 „	Kalifornský . . .	150.000 „
Hudsonův . . .	1,200.000 „	Fundy	21.000 „

Jezera.

Hořejší	81.000 km²	Velké Medvědí . .	29.000 km²
Huronské	59.000 „	Velké Otročí . . .	26.000 „
Michiganské . . .	58.000 „	Winnipežské . . .	24.000 „
Erijské	26.000 „	Athabasca	7.800 „
Ontarijské	22.000 „	Winnipegosis . . .	5.340 „

Počet obyv. dle plemen.

Eskymové.

V Gronsku (1890) .	9.720 duší	V Gronsku (r. 1900)	
na ostr. Arktických	4.000 „	Západním:	
„ Labradoru . .	2.000 „	na severu . .	5.086 duší
v Mackenzii . . .	2.000 „	na jihu . . .	6.032 „
„ Aljašce . . .	20.000 „	Východním . .	411 „
Úhrnem . .	40.000 „	Úhrnem . .	11.529 „

Indiáni.

V Mexiku	5,000.000	V Kanadě	127.805
„ státech Spojených .	237.195	Úhrnem . .	365.000

Běloši (1902).

V státech Spojených:		v Kanadě	10,250.000
domácí . .	56,740.739	v Mexicu	2,500.000
cizí . . .	10,250.063	Úhrnem . .	79,740.802

Černoši (1900).

V Státech Spojených:		západních . .	30.254
jižních . . .	7,922.969	v Kanadě	17.421
severních . .	880.771	Úhrnem . . .	8,851.415

Mongolové.

	Číňané	Japonci	Uhrnem
v státech Spojených	119.050	85.986	205.036
v Kanadě	17.299	4.716	22.015
v Britské Columbii .	14.869	4.597	19.466
v Mexicu	2.834	—	2.834
Úhrnem . . .	154.052	95.299	249.351

Státy mexické pořádkem abecedním.

Jméno státu	Velikost v km²	Počet obyv. (1900)	Na km²	Hlavní město	Obyvatelů
Aguas Calientes	7.700	102.400	13	Ag. Calientes	38.000
Baja Kalifornia (terr.) . . .	151.100	47.600	0·3	La Paz	5.000
Campêche . .	46 800	86.500	1·8	Campêche	17.000
Coahuila . . .	165.100	296.900	1·8	Saltillo	24.000
Colima . . .	5.900	65.100	11	Colima	21.000
Distrito Federal	1 500	541.500	361	Mexico	369.000
Durango . . .	109 500	370.300	3	Durango	31.000
Guanajuato . .	28.400	1,061.700	37	Guanajuato	41.000
Guerrero . . .	64 800	479.200	7	Chilpancingo	7.000
Hidalgo . . .	22.200	605.000	27	Pachuca	37.000
Chiapas . . .	70.500	327.800	5	Tuxtla-Gutierez	9.000
Chihuahua . .	233.100	327.800	1·4	Chihuahua	30.000
Jalisco . . .	86.700	1,153.900	13	Guadalajara	101.000
Mexico . . .	23.200	934.000	40	Toluca	26.000
Michoacan . .	58 700	935.800	16	Morelia	37.000
Morelos . . .	7.100	160.100	23	Cuernavaca	10.000
Nuevo Leon .	61.300	327.900	5	Monterey	62.000
Oaxaca . . .	91.700	948.600	10	Oaxaca	35.000
Puebla . . .	31.600	1,021.100	32	Puebla	98.000
Queretaro . .	11.600	232.400	20	Queretaro	38.000
San Luis Potosi	62.200	575.400	9	S. Luis Potosi	73.000
Sinaloa . . .	71.400	296.700	4	Culiacan	10.000
Sonora . . .	198.500	221.700	1·1	Hermosillo	11.000
Tabasco . . .	26.100	159.800	6	S. J. Bautista	11.000
Tamaulipas . .	83.600	218.900	3	Ciudad Victoria	10.000
Tepic (territor.)	28.400	150.100	5	Tepic	15.000
Tlaxcala . . .	4.100	172.300	42	Tlaxcala	3.000
Vera Cruz . .	75.900	981.000	13	Jalapa	20.000
Yucatan . . .	91.200	309.600	3	Merida	44.000
Zacatecas . .	63.400	462.200	7	Zacatecas	33.000
Úhrnem . .	1,987.200	13,607.300	7·7		

Spisy, jichž autor při sepsání tohoto díla kromě jiných užil:

Baumgartner: Erinnerungen von Nordamerika. 1909.
Daneš Dr. J. V.: Spojené státy severoamerické. J. Otto. Praha 1909.
Deckert Dr. Emil: Nordamerika. 1904. Lipsko-Víden.
Drygalski Eugen v.: Grönland-Expedition der Ges. für Erdkunde zu Berlin 1891—93. 1897. Berlín.
Hellwald Friedr. v.: Die Erde und ihre Völkerkunde. 5. vyd.
Lauterer Dr. Jos. Mexico. 1908. Lipsko.
Lemcke Heinrich: Mexico. 1900. Berlín.
Lendenfeld Robert v.: Die Hochgebirge der Erde. 1899. Freiburg im Breisgau.
Rodt Cäcilie v.: Aus Centralamerika. 1907. Bern.
Scobel Albert: Geographisches Handbuch zu Andrees Handatlas. 1902. Bielefeld-Lipsko.
Scobel Albert: Geographisches Handbuch. 1909. Bielefeld-Lipsko.
Sammlung Göschen: Landeskunde des Br. Nordamerica.
Sammlung Göschen: Landeskunde der Vereinigten Staaten.
Sokolowsky Dr. Alexander: Menschenkunde. Stuttgart, Berlín, Lipsko.
The world and its peoples: Rand, Mc. Nally & Company, St. Louis.
Wheeler Joseph, Major-General: Our islands and their people. St. Louis-New York.

OBSAH.

Abecední přehled.

(Číslice značí stránku v textu.)

Omyly tiskové.

Na str.	11.	v řádce	22.	shora čti r. 1518 místo 1519.
„ „	21.	„	15.	„ „ na ostrovy, nyní Parryovy zvané.
„ „	22.	„	7.	zdola a jinde čti Mc Clintock místo Mc Ellintock.
„ „	26.	„	8.	„ Uxmalu místo Ucmalu.
„ „	40.	„	18.	„ čti Pribilovovy místo Pribilovy.
„ „	46.	„	8.	„ a všude jinde čti Vera Cruz místo Veracruz.
„ „	56.	„	9.	„ čti Picea místo Piea.
„ „	58.	„	10.	„ „ Quercus místo Quereus.
„ „	62.	„	21.	shora „ původního místo průvodního.
„ „	70.	„	9.	zdola a všude čti Komanchu místo Komančů.
„ „	76.	„	1.	„ „ „ Pawiy místo Pawii.
„ „	83.	„	8.	„ čti Santa Cruz místo Santa Gruz.
„ „	89.	„	22.	shora „ Skot místo Schoutten.
„ „	114.	„	17.	„ „ Upham místo Uphan.
„ „	154.	„	21.	„ „ Mackinac místo Mackinac.
„ „	159.	„	2.	„ „ Petrolea „ Petroea.
„ „	175.	„	19.	„ „ Strathcon „ Strathcona.
„ „	180.	„	17.	„ „ Hachiky „ Kachiky.
„ „	181.	„	7.	„ a jinde čti Inletu místo luletu.
„ „	186	„	20.	zdola čti průlivu místo zálivu.
„ „	201.	„	19.	„ „ Ostrov prince Patrika místo Ostrovy.
„ „	203.	„	21.	shora „ průliv Simpsonův místo průplav
„ „	210.	„	5.	zdola „ 9,403 970 km² místo 9,403.470 km².
„ „	212.	„	7.	„ „ J. V. Daneš místo H. Daneš.
„ „	225.	„	4.	„ a všude jinde čti Oklahoma místo Oklohama.
„ „	231.	„	5.	shora čti dosahujících skoro výše alpského M.
„ „	250.	„	16.	„ „ Kings Riverem místo Rings Riverem.
„ „	252.	„		v příloze „ Rooster Rock při Columbii v Arizoně.
„ „	258.	„	18.	a jinde čti na ostrově Baranovově.
„ „	306.	„	1.	zdola čti Willimanticu místo Willimautticu.
„ „	325.	„	6.	„ „ Wermont místo Wermout
„ „	357.	„	6.	shora „ Muskingumu místo Musku.
„ „	380.	„	10.	zdola „ Athapasky místo Athapasy.
„ „	405.	„	16.	„ „ k jezeru Owenovu místo Owensovu.
„ „	406.	„	27.	„ „ Meyers.
„ „	408.	„	3.	„ „ Boisé City místo Boisé Bity.
„ „	411.	„	7.	„ „ Vancouver „ Vancouvír.
„ „	421.	„	15.	„ „ 3·6 km² místo 36 km².
„ „	432.	„	11.	„ „ Tacomy „ Tacony.
„ „	439.	„	14.	shora „ chrlila místo chrlil.
„ „	456.	„	17.	„ „ Xaltocan místo Xaltican.
„ „	458.	„	8.	„ „ Xochimilco místo Xochilmico.
„ „	459.	„	1.	zdola „ v zátoce místo v zálivě.
„ „	479.	„	25.	„ „ v Jaliscu „ v Galiscu.
„ „	479.	„	19.	„ „ v Sinaloi „ v Sinalpě.
„ „	487.	„	13.	„ „ spojili se „ spojily se.
„ „	487.	„	2.	„ „ neuznali ho místo neuznali jej.